

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

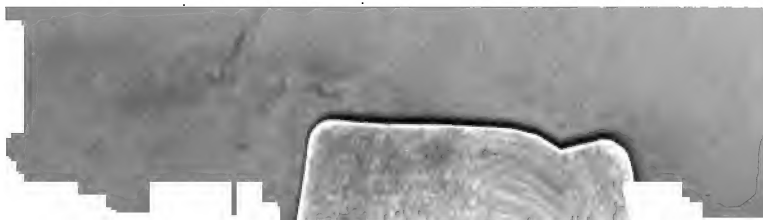
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

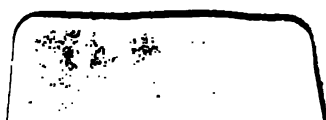

1

49.170.

10

11

12

13

2

20

21

22

23

24

HENR. CAR. ABR. EICHSTADII

THEOL. IVRIS VTR. ET PHILOS. D.

MAGNI DVC. SAX. A CONSIL. AVL. INTIM. ACAD. IEN. SENIORIS
ORD. DVCVM SAX. ERNESTINAE PROSAPIAE PRAEFECTI
ORDD. REGG. SVEC. ASTRI BOREALIS SAX. VIRTUTIS CIVICAE
ET MAGNIDVC. VIMAR. FALCONIS ALBI EQVITIS

OPVSCVLA ORATORIA.

ORATIONES MEMORIAE ELOGIA

**QVORVM DVO INEDITA SCHILLERI ET LUDENII
MEMORIAE DICATA.**

**COLLECTIONEM AB AUCTORE INCHOATAM POST EIUS
MORTEM ABSOLVIT INDICES ADIECIT**

HERM. JO. CHR. WEISSENBORN

PHIL. D. IN ACAD. IENENS. PROFESSOR.

JENAE

PROSTAT IN LIBRARIA MAUKIANA

MDCCCXLIX.

VIRIS ILLVSTRISSIMIS

FRID. CAROLO DE STROMBECK

SERENISSIMI LIPPITORVM PRINCIPIS A CONSILIIS INTIMIS

ET

C. A. VARNHAGEN AB ENSE

SERENISSIMI BORVSSORVM REGIS A CONSILIIS INTIMIS

HVNC OPVSCVLORVM SVORVM DELECTVM

SACRVM ESSE VOLVIT

AUCTOR.

Quum occupatus nuper in colligendis reconcinnandisque brevioribus scriptis, quae muneris in Academia mihi demandati ratio statis temporibus edere iussisset, aetatis anteactae memoriam repeterem: varie affecerunt animum insigniora vitae velut stadia, quae divinum Numen inter multas fortunae vicissitudines me voluit emetiri. Longissimum illud fuit stadium, quod Ienae decurri, ubi per dimidiatum saeculum non solum docendi provincia mihi commissa est, sed officium quoque impositum scribendorum programmatum, quae Academiae auctoritate ad publicam essent notitiam celebranda. Quae descriptiones, per varias occasiones in publicum emissae et magnam partem dispersae, quum ad res academicas quam maxime pertinerent: operae pretium videbatur, exacto muneris decimo lustro, eas passim reflectas et aliquot novis auctas in unum quasi corpus congeri. Sed intentum huic labori incessit timor, ne repetendis scriptis, quae non tam libero scribentis arbitrio, quam necessitatibus academicis, persaepe opus urgentibus, ortum deberent, in temeritatibus crimen incurrerem. Coepi igitur circumspicere amicum, auctoritate pollentem, qui ausum hoc meum, si opus esset, apud alios defenderet, et culus in sinu praeteriti temporis recordationes deponerem. Magno cum desiderio reminiscebar tot collegarum, qui consortes olim et socii academicorum laborum, vel medio in cursu corruerunt, vel matura gloria, in nullam se vertente invidiam, mortem obierunt; nec minore dolore mulierum recordabar exterorum amicorum, qui in magno honore, de patria quisque sua praeclare meriti, dudum ante me de vita decesserunt. In his autem, quos Deus superstites mihi servavit, neminem inveni, ad quem prius quam ad Vos, Viri Illustrissimi, hunc librum mitterem, et quem in ipso eius introitu lubentius appellarem. Sive enim patrocinium libro

ac tutela quaeratur, ea parata mihi est in Vestra auctoritate, qui saepenumero me, ut opuscula haec, voluminibus aliquot comprehensa, ex umbra academica in lucem producerem, hisque hoc pacto a communi talium libellorum fato caverem, per litteras admonueritis: sive praerogativa quaedam iis expetatur, Vos habeo intelligentissimos quidem et peracutos, sed eosdem mihi benevolentissimos existimatores, quorum iudicium, si edendi consilium spectetis, non nimis pertimescendum mihi videatur.

Adiungere Vobis in hoc dedicandi officio volebam tertium, IOANNEM LADISLAUM PYRKERUM, Archiepiscopum Erlaviensem, virum eximium mihiq̄ue nō tam longo quam certo amicitiae usu spectatum: sed irritum hoc consilium fecit mors viri optimi, qui magno meo cum dolore paulo ante de vita decessit, quam pro multis et egregiis donis litterariis, quae mihi impertivit, tenue hoc possem ἀντίδοτον offerre.

Haud sum nescius, quid audeam, quod ad Vos provocem, Viri summi, quorum eximias Ingenii doctrinaeque virtutes, in excelsis locis diversarum provinciarum conspicuas, et amplissimis in patriam meritis illustratas, nemo est aequalium, neque erit posterorum, quin maximo opere admiretur. Sed necessitudo, quam Vobiscum contrahere mihi contigit, fidentiore me reddit ad causam meam Vobis probandam. Accedit, quod sunt quaedam Vobis propria, quibus via munitur ad animos, quae perraro in uno homine, nedum in duumviris, coniuncta et copulata reperiantur. Duumviros Vos dico non ex loco et munerum consortio, sed ex consensione Ingeniorum animorumque. Elucet enim in Vobis, pariter atque in PYRKERO elucebat, insignis peritia illarum artium, quas ego profiteor, quarum amorem, quo quis feliciter ad fastigium gloriae, ex aliis rebus paratae, escendit, eo celerius fere deponere solet: polletis facultate poetica, quae vel imitatores Vos vel aemulos reddidit elegantissimorum poetarum, quos antiquitas protulit: flagrat studio de amicis bene merendi, quod equidem imprimis in Te, STROMBECKI, amicorum meorum veterrime, magna cum utilitate mea expertus sum.

Haec igitur quum sit vestra sentiendi ratio et erga me voluntas, quidni sperem, parvum hoc munusculum, Vobis oblatum, si res et tempora, quibus originem debet, respiciatis, non prorsus Vobis improbatum iri?

Neque enim ignorare Vos arbitror, Viri litteratissimi, in nostra quoque Academia, sicut in multis aliis, hoc esse Professori eloquentiae officium impositum, ut actus academicos solemnes (vel Prorectori renuntiando sive anniversariis Academiae sacris celebrandis) tabula publica, praemissa commentatione aliqua, indicat. Quae res quid habeat utilitatis et ab utilitate commendationis, nemo disertius exposuit Heynio, quum Opusculis suis academicis praefabatur (p. IV): „Cum omnino Academicis exoptandae sint caussae et opportunitates quam plurimae, quae ingenia et studia acuant, desiderium vero et veterum excutiant: quo nulla perniciosior pestis Academicis ingruere potest nec ulla certior imminet, nisi sedulo cautum fuerit: tum omnino ea utilitatem habent, quibus excitantur animi, ne quotidiana docendi opera Professoris munus et nomen absolvi continerique putetur; verum ut disciplinae suae quisque pro se fundum colere, proventum augere, quae alii ad litterarum incrementa et auctus attulerunt, cognoscere, ac sua facere, ex iisdem copiis alia ad cathedram tradendi operam transferre, alia tamquam nova augmenta et ornamenta propriae suae doctrinae adificere studeat. — — Utilitates videmus gravissimas, quas mos ille antiquus commentatione aliqua praemissa solemniter publica indicendi habere potest et habere solet. Tuetur vero ille se, seque intelligentibus approbat, non minus ipsa rerum natura, Academicarum conditione ac descriptione tum decori ratione ipsaque rei necessitate; fingamus enim dari nobis aliquam Academiam, in qua nihil geratur publice, nec oratio ulla publice habeatur, nihilque publice scribatur: quantos auctus, quam prosperitatem, quam existimationem apud suos, quam ad externos famam habituram illam esse putabimus?“ Idem de more in Academicis recepto, quo proludendi opera illa credita est Professori eloquentiae, non per Ordines academicos vicibus Prolusiones deinceps scribuntur a singulis, haec exponit (p. IX):

„Etsi ab illis, qui primi eum induxere, ad facultatem dicendi latine ac scribendi forte unicus respectus habitus est, utilitatem tamen res habet hanc, ut ne litterarum humaniorum studia prorsus ex Academicis, in quarum angulis adhaerescunt, exulent, cum aliquoties per annum caput ex illis aliquod hominum oculis subflectitur. Cum porro nemo ad academicas disciplinas admittendus sit, nec ulla bene fundata esse possit ullius generis doctrina, litterariis studiis

subnixae sit: credendum est, nullum facile aliud argumentum tam commune et omnium sensibus ac gustibus accommodatum cogitari posse, quam quod ex iis litteris petitum sit, quas antequam ad disciplinam academicam accessimus, degustavimus omnes.“

Quae quo rectius sunt disputata, eo magis mihi dolendum est, magna illius commendationis, quam Heynius praedicavit, parte destitui hos meos libellos, quos emittere sum coactus, non sicut animus ferebat, sed quemadmodum librarii voluntas iubebat. Is enim (neque intercedere honesto sed prudenti viro poteram) antequam cunctos, quibus complectendis vix tria satis ampla volumina sufficissent, emptoribus simul offerret, in una illorum parte vendenda fortunae aleam volebat experiri, eoque consilio praecoptaverat oratoria, quibus deinceps, si aves in mercatu Lipsiensi addicerent, nec cancri librarii, bibliopolis Germanis valde formidabiles, prohiberent, philologa, critica et theologica succederent. In illis igitur edendis non licuit eum ordinem sequi, quem series temporum, quibus quodque scriptum esset, praefiniret, sed eligenda ex pluribus erant, quae vel per argumenti cognationem quodam essent quasi vinculo iuncta, vel ad servandam rerum, Academiae nostrae imprimis gravium, memoriam maxime valere viderentur. Quid? ne orationes quidem omnes poterant hoc uno volumine, cui certi praestituti essent fines, comprehendere, nedum ut praeconia novarum scholarum aut novorum magistratuum locum invenirent, quae et ipsa, quum ad oratorium genus pertinerent, his opusculis seposueram. Itaque novum volumen, quod reliqua complectatur, adhuc Sosium suum exspectat.

Sed ex his, quae narraui, duo sunt editori incommoda nata. Primum enim libelli huius generis, non servato temporum ordine editi, non possunt pro annalibus academicis esse, quorum vice ex Heynii sententia fungi debent, quippe ex quibus notabiliora Academiae fata et rerum vicissitudines deinceps cognoscantur. Deinde, quum quae finitima essent argumento, consociarem, fieri non potuit, quin eadem de eadem re sententiae passim repeterentur. Id imprimis accidit in orationibus, Principum nostrorum honori et memoriae sacris, quarum argumentum fere vel gratulationibus de imperio suscepto, vel supplicationibus in funere factis continetur. Verendum est igitur, ne quae praecipue probari lectoribus cupiebam,

ca maxime improbentur, propterea quod ex iteratione sententiarum satietas oboritur, praesertim ubi de eadem re etiam verba, quum meliora non suppetunt, a scriptore repetenda sunt. Itaque (fatebor enim) haud raro accidit, ut Tuam Tibi, VARNHAGENI, tacite invidere scribendi facultatem, in vitis Tettenbornii Tui, Caroli Mülleri aliorumque hominum nobilissimorum et de libertate patriae vel restituenda vel tuenda optime meritorum ita expromptam, ut suavitatem in dicendo cum varietate, munditiem cum copia coniungeres, et quodcumque rerum genus tractares, ad id orationem ingeniose flecteres et accommodares. Qua facultate si ego pollerem, quam mihi deesse sentio, iam dudum morem Tibi gessissem, qui aliquoties me coram et per litteras impuleris, ut, sicut Memorabilia Academiae Ienensis edere coepissem, ita etiam vitae academicae memorabilia quaedam tum ex memoriolae meae loculis, tum ex Goethii et Voigtii epistolis, quarum magnam copiam in scriniis repositam servo, particulatim repeterem. Nondum tamen prorsus abieci hoc consilium. Sed Tua scripta quamvis in eodem aut simili argumento versentur, nihil tamen afferunt lectori satietatis: quam ut, si fieri possit, a meis prohibeam, opportune in mentem venit, quod olim Herderus noster commendare solebat iis, qui epigrammata cum voluptate legere vellent. Non uno illa tenore legi volebat, sed per intervalla temporum, quae fastidio occurrerent, et sensim lectis aliquam novitatis gratiam conciliarent. Vellem, Viri praestantissimi, Vos idem indulgere huic scribendi generi, quod nihil habet cum epigrammatis commune: vellem exemplum Vestrum imitarentur, si forte haec opuscula inventura forent lectores.

Vt cumque erit, quum semel deprecari pro hoc libro coeperim, liceat bona vestra venia duo adiungere alia, quae et ipsa vehementer cupio Vobis excusare. Prius spectat ad dictionem, qua usus sum, alterum ad orthographiam, quae appellatur. Palmarias enim scribendi virtutes, quae sunt in perspicuitate et elegantia, quamvis diligenter sim sectatus, valde tamen metuo, ne eam, quam postremo loco commemoravi virtutem, a multis olim in sola probitate et castitate dictionis positam, hic illic desideraturi sint, qui cum Scioppii supercilio ad legendum accedant. Admodum ego suspicio severitatem diligentiam, qua Madvigius, Krebsius, Klotzius et qui sunt horum similes, vocabula aureae aetatis, quam dicunt, in censum

solent referre: sed idem non dubito ex posterioribus scriptoribus nonnumquam petere verba, quae aptiora sint ad sensum et perspicuitati singulis in locis magis inserviant. Etenim persuasissimum mihi est, id quod saepe iam professus sum, non tam anxiosa cura in delectu singulorum vocabulorum, quam toto habitu et velut colore Romano spectari bonitatem et elegantiam orationis. Itaque quum Mureto Ruhnkenius, Ruhnkenio Wolfius in illo genere non semper satisfecerint, equidem aequo animo feram reprehensiones eorum, qui fastidiant, quicquid non Ciceronis nomine et auctoritate quasi sacratum sit. Ac quis scit, quot hodie verba et loquendi formulae temere damnentur hac dumtaxat de caussa, quod reperire ea non liceat in Ciceronis libris deperditis? Ad orthographiam quod attinet, dedi quidem operam, ut quae variis a me temporibus a me scripta et typis expressa essent, in hac opusculorum collectione ad unam eandemque formam revocarem: sed si tamen a scopo passim aberraverim, veniam mihi dari cupio ab iis, qui meminerint, quantopere etiam nunc, recognitis tot marmoreis antiquitatis monumentis, tot excussis codicibus manuscriptis, aetatibusque illorum Wagneriana quadam ἀκριβείᾳ discretis, viri eruditissimi hac in re fluctuent. Denique, ut etiam hoc attingam, quamquam omnium levisimum est, de interpungendi ratione ita statuo, ut vehementer quidem improbem putidam diligentiam, qua Io. Fridericus Fischerus olim lectorum inscientiae ita consulere studuit, ut frequentandis interpunctionibus grammaticam constructionem, quam dicunt, verborum velut digito monstraret, sed idem non possum iis accedere, qui adeo parci sunt in signis illis praeter clausulam ponendis, ut continua praelectione intercludatur anima et angustiae spiritio existant, et lectores parum exercitati cogantur bis terve relegere longiores periodos, usque dum sensum scriptoris assequantur. Me nondum pudet etiam hac in re Reizium et Wolfium sequi, quorum illum olim praeceptorem, hunc instar praeceptoris amicum habui.

Praemissa enim hac, quae necessaria videbatur scriptiuncularum mearum excusatione, iuvat reverti ad id, unde in epistolae huius exordio progressus sum. Nam quod dixi, reminiscendis hoc tempore variis vitae meae quasi stadiis animum varie commoveri, id si nunc paulo explicatius dicam, Vos certe, Viri amicissimi, non succensebitis seni, cui post extremum hunc laborem, quum vasa iam

colligenda sint, nulla temere sit reditura opportunitas, pectoris affectus piosque sensus, antestantibus Vobis, profiteri.

Tria omnino fuerunt stadia, quae in litterarum studiis percurri, primum Portense, alterum Lipsiense, tertium Ienense. Ad de primo quidem pergrata mihi repetenda est memoria almae matris Portae, quam per integrum prope quadriennium fidissimam habui pueritiae meae nutricem. Ibi quos praeceptores olim colui, omnes illi quidem iam dudum sepulcris illati sunt, sed vivit vigetque patrum memoria in animo meo, nasciturque verissimum inde gaudium, quod antiquam scholae gloriam non modo sustentari sed etiam augeri videam a viris eruditione et fama excellentibus, quibus Kirchnerus, Rector gravissimus, magna cum dignitate praest. Idemque lucundius mihi nomen Portense effecerunt inexpectato munere, quo me nuper ornarunt. Exactis enim quinquaginta annis, quos Ienae transegi, non potuerunt exoptatius voluntatis erga me suae testimonium exhibere, quam quod praemium studii frugiferi, hoc ipso nomine inter alumnos celebratum, veterano Portensi quasi postliminio tribuerunt.

Lipsiae quantum debeam, cuius in Universitate (quam Numen divinum potente sua dextra tueatur) adolescens litteras didici, juvenis docui, non possum ita, quemadmodum sentio, verbis eloqui. Contigerunt mihi in illa civitate praestantissimi doctores, Morus imprimis, Platnerus, Reizius atque Beckius, ad quorum disciplinam me potissimum applicui: contigerunt amantissimi patroni, in his, qui patris affectum mihi reddidit, Christianus Felix Weissius, librorum amicus vere nuncupatus: mortuis illis, contigerunt amici, qui tam constantem mihi benevolentiam praestiterunt, ut etiam aliquot abhinc annis, quum quinquagennalia muneris mei Lipsiensis agebam, ea solemniter ornare haud dedignarentur; sed maximum eis decus addidit illustri documento declaratus favor potentissimi eiusdemque optimi Regis Saxoniae, cui Deus immortalis imperii diuturnitatem rerumque, omnium continuam prosperitatem largiatur.

De Ienensi denique stadio quid dicam, quod quale fuerit, sciunt aequales, neque ego umquam dissimulavi. Coniunctior vixi cum duobus illis, quos Academia nostra nuper habuit, Curatoribus, quorum alter, aetate provecior, prudenti consilio me saepe adjuvit, alter iuve-

nis olim etiam scholis meis interfuit, uterque mihi impense favit. Divino beneficio hic nactus sum collegas, quorum magna pars mihi, novum in hac Academia homini, praeluxit exemplo, vel admonendo, cohortando, cavendo profuit: incensa sunt mea studia studio et aemulatione discipulorum, in quibus haud pauci sunt, qui etiam nunc disciplinae Ienensis lubenter reminiscantur: imprimis autem multis me benevolentiae vinculis obstrinxere Principes nostri, tum ii, quorum gubernatrice providentia res nostrae in praesentia gaudent, et ut per diu gaudeant, precor, tum quorum sanctos Manes grata mente veneror, et dum spirare protero, venerabor. Numquam ego nisi summa cum pietate recordor Divi Augusti, Ducis Saxoniae Gothanae et Altenburgicae, qui primus largiendo salario annuo me curis priorum temporum liberavit: numquam obliviscar innumerabilium beneficiorum, quibus Divus Carolus Augustus, Magnus Dux Saxoniae, primo alienior a me, postquam animi mei sensus introspexerat, sua sponte propensus, me perpetuo affecit. Huic imprimis incomparabili Principi, eiusque summis amicis, qui tunc Academiae nostrae praeerant, Goethio et Voigtio, acceptam refero felicitatem, quae Ienae mihi contigit, adeo non incognitam familiaribus, ut etiam nuperrime exstiterint, qui tempus illud Ienense non dubitarent auream meam aetatem in scriptis vocitare. Exquisitum autem fuit benefaciendi genus, quo Princeps ille tot per annos me beavit, quippe quod non ad me solum pertinere, verum etiam ad alios, qui per me sibi consuli vellent. Quo pacto effecit, de quo imprimis laetari soleo, ut Academiae Ienensi, cui tam multa deberem, certe aliquam potuerim gratiam referre. Nam si quid est, quo per longum dimidiati saeculi spatium bene de ea meruerim, hoc praecipuum est, quod Caroli Augusti auspiciis nactus sim haud raro opportunitatem eximios et doctores conciliandi, quorum virtutes, dum apud nos enitebant, ipsius Academiae gloriam auxerunt. Possum complura huius generis exempla commemorare: unum imprimis est, quod novissima, quam fecimus, factura in memoriam mihi revocavit, acerba mors Ludenii nostri, de quo in Epistola ad PYRRERUM paucis mensibus ante, quam ipse de vita migravit, exposui. Hanc igitur narrationem, Viri praestantissimi, velim pro parte dedicationis habeatis, quam PYRRERO nostro destinaram.

Atque haec hactenus. Video enim Vestram mihi veniam im-

plorandam esse, Viri Summi, qui tam loquacem epistolam ad Vos dederim. Sed nostis vitium senectutis. In quod ne purgando me relabar, finem faciam scribendi, duo haec a Vobis precatus, primum, ut hanc scriptionem benevole excipiat, alterum, ut, quod vitae meae reliquum erit, conservanda amicitia Vestra, multis iam et egregiis documentis comprobata, conspectus mihi atque fortunatius reddatis. De meo studio, quod in Vos habeo semper, meaque constantissima erga Vos voluntate nolite umquam dubitare. Valete.

Scr. in villa Benndorfina, die XIV Octobris, quo die decimum muneris Ienensis lustrum condidi, anno a Chr. n. MDCCCXLVII.

NARRATIO
DE
HENRICO LUDENIO
HISTORiarUM NUPER PROFESSORE IENENSI
AD
VIRUM SUMME VENERANDUM
LADISLAUM PYRKERUM.

Vix ullam inde ab aliquo tempore a Te epistolam accepi, venerabilis PYRKER, in qua non percontarere de Ludenio nostro, quem ex me audieras gravi ac diuturno morbo laborare. Memineras enim magna cum voluptate colloqui, quod Tecum habuisset, quum aliquando Ienam nostram inviseres: laudabas humanitatem, qua hospitem Te in aedibus suis excepisset: praedicabas ingenii elegantiam et iudicii subtilitatem, quam in extemporali sermone exprompsisset. Mox quum mortem viri optimi Tibi nunciassem, aperuissemque propositum meum, de eo scribendi aliquid, quod Tibi haud improbatum iri sperarem, non solum in societatem doloris venisti, sed aliquoties me hortatus es, ut, quod promissem, exsolverem. Nec vero id promissum Tibi soli dederam privatim, sed statim post obitum viri praestantissimi scripto publico professus sum, velle me de ingenio eius et moribus aliquid litteris mandare, quod civibus nostris memoriam tam cari et dilecti praeceptoris commendaret. Quamvis enim ipse memoriam sui multis et praeclaris ingenii atque eruditionis monumentis tum aequalibus commendavit, tum ad posteritatem propagavit: pietati tamen et amicitiae hoc me debere existimabam, ut quem vivum et praesentem coluissem, et quocum multos annos familiariter vixissem, eiusdem defuncti et oculis nostris subtracti virtutes, quoad possem, scripto repraesentarem. Satis quidem constat ex ipsius operibus et aequalium iudiciis, quantam civi-

tas litterata iacturam interitu illius fecerit: sed quid in eo amici amiserimus, quid discipuli desiderent, hoc etiam censebam palam declarari oportere. Videbam praeterea huic pietati eam adiunctam esse fructus suavitatem, ut reminiscendis tot bonis, quae Ludenii consuetudo nobis collegis, doctrina et institutio civibus nostris attulisset, paulatim leniretur sensus doloris, ex tristissimo quamquam non improvise casu suscepti, atque intuendo tantarum virtutum exemplo iuniores, imprimis Academiae nostrae alumni, ad imitandi studium excitarentur. Hoc igitur consilio susceperam illud, quod dixi, scribendi de Ludenio negotium: sed mox differre illud cogebar tum propter incommodam valetudinem, tum propter alia negotia quibus hoc semestre aestivum me obruerat. At Tu, Vir venerabilis, non destitisti me commonefacere, sciscitans imprimis de Ludenii studiis litterarum, a quibus adolescentiam eius alieniorem fuisse fama tulisset, de primordiis laudum subitisque incrementis, de initio docendi, quod in Academia Ienensi tanto cum successu fecisset, denique de ipsa docendi ratione, qua plausum illum esset consequutus. Scilicet his potissimum de rebus fatebare Te avidum esse certum quiddam et exploratum cognoscendi, quum ex ipsius sermonibus pauciora, quam cuperes, elicere potuisses. Satisfacere iam desiderio Tuo conabor, optime PYRKERE, quantum res et tempora patiuntur.

Primam Ludenii notitiam mihi comparavit Lucretius meus, quem quum ante hos sex et quadraginta annos edidissem, ille misit ad me interpretationem Germanicam libri primi, eodem quo poeta usus est metro solerter compositam, et sua ipsius manu nitide scriptam, quam adhuc servo, carum munus, ex quo ingenii eius elegantiam vertendique ex Latina lingua in patrium sermonem peritiam primum cognossem. Misit idem paulo post librum, quo Christiani Thomassii memoriam diligenti studio renovarat: quibus doctrinae speciminibus confisus, haud dissimulavit, me pergratum sibi facturum, si impetrare hoc possem, ut in Academia nostra munus professorium extra ordinem adipisceretur. Optato facile potitus sum per Principis nostri, Caroli Augusti, et procerum Vimariensium favorem, praesertim quum auctoritati Voigtii, quo Academiae caratore nullum habuimus ingeniorum perspicaciorem existimatorum, mox accederet magni illius historici, Ioannis Muellerei, sive praerogativa sive suffragatio. Neque enim satis recordor, utra prior optato succurrerit. Cum Müllero autem librum Ludenii hoc consilio communicaveram, eum ut censoriis, quae tunc Ienae pro-

dabant, tabulis inscriberet. Quod quum fecisset, lectione libri delectatus, petiit a me, ut de vita et studiis iuvenis sibi incogniti, sed cognitione dignissimi, ad se referrem, petiitque ut, si ipse non scirem, eum interrogarem *Ὁμηρικῶς*: *Τίς; πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις, ἥδ' ἐ τοκῆς*; Ego vero non habebam tunc, quod viro eximio responderem: ne patriam quidem Ludenii aut annum natalem, nedum adolescentiae fata, noram. Hoc unum forte compereram ex Io. Godofredi Eichhornii, veteris amici, litteris, eum, exactis Gottingae academicis studiis, Berolini receptum esse in domum Hufelandi, medici clarissimi, cuius liberos institueret, totumque in eo esse, ut stabili matrimonio sibi iungeret virginem, a cuius amore, quem praeclarae ingenii dotes venustissimique mores peperissent, optima et faustissima quaeque speraret. Quae spes eum adeo non frustrata est, ut inde vera et perpetua vitae domesticae felicitas ipsi, contingeret abundantissime. Sed Muellerus iam tunc magnam de iuvene expectationem susceperat ex libro, quem de Thomasio scripserat, auctam aliquanto post ampliore et absolutiore opere, quod Hugonis Grotii vitam et meritâ complectitur. In utroque hoc egerat, ut quam vim duo illi philosophi, tunc prae ceteris eminentes, in vitam aequalium politicam et socialem (quam hodie vocant) habuerint, ostenderet. Faustis itaque auspiciis negotium Vimariense, quod Ludenio locum dabat in Academia Ienensi, confectum est.

Sed ad hoc antequam revertar, ut voluntati Tuae, optime PYRRAE, satisfaciam, pauca praemittam de iis, quae aliquanto post de vita Ludenii et studiorum curriculo rescivi. Ipse enim, quum illam in Annalibus nostris academicis narraret (quod fecit brevissime) sicut mos ferebat, Loxstadio-Bremensem se esse scripsit, natum die 10 mensis Aprilis a. 1780, et inde ab anno 1796 usque ad annum 1799 frequentasse scholam cathedralem Bremensem, tum vero in Academia Gottingensi per quadriennium litterarum studiis operam dedisse. Ac primo quidem mentem convertit ad theologiam frequentandis potissimum Theophil. Jac. Planckii scholis, cuius facundiam, disserendi subtilitatem et amabili humanitate temperatam humanitatem [?] in familiaribus apud me sermonibus saepenumero praedicabat. Mox autem, tametsi iam aliquoties in concionibus sacris ad populum dicendi periculum non sine successu fecerat (gaudebat enim naturali quodam flumine orationis) theologiae studium dimisit, et quae adolescens de his rebus didicerat vel potius gustarat, iis semel perceptis nihil porro operae tribuit. Suapte in-

genio se duci sentiebat ad philosophiae et historiae studium; utramque igitur disciplinam amplectebatur, credens peritis, ita natura constitutum esse, ut disciplinae illae duo quasi vincula sint, quibus artes omnes laudatae contineantur.

Cathedram Ienensem adeptus, aliquamdiu haesitavit animo, **utram ex illis disciplinis sibi sumeret scholis academicis explicandam: utriusque enim pari propemodum amore tenebatur.** Blanda vox magistrorum adolescentem vocarat ad philosophiam, non horridam illam et ieiunam, quae in Academia Georgia Augusta numquam sedem invenit, sed dignam liberali studio, quae claritate rerum luceret, orationis munditie commendaretur, et tum aliarum cognitionem doctrinarum adiuveret, tum ad vitam regendam valeret. Sed idem eadem in Academia eximios historiae nactus erat doctores, Gattererum, Schloezerum, Heerenium, quorum institutione latissima illius disciplinae spatia sibi aperta, voluntate largissimas bibliothecae publicae opes oblatas cernebat. Hoc in bivio dum stabat, praevaluit per aliquod tempus amor philosophiae, cuius eam potissimum partem, quae ad artium elegantiam spectat et philosophia palcri vel aesthetica vocatur, lectionibus academicis tradere instituebat. Scripsit etiam de ea singularem libellum, scholis illis destinatum: quem quum aliquanto post ab Augusto Apelio, Lipsiensi, artis musicae peritissimo, eodemque, quia Vossii rationem sectabatur, acutissimo doctrinae metricae explicatore, vituperatam magis quam laudatam vidisset, ipsae etiam scholae aestheticae displicere coeperunt. Prosperrimo fato evenit, ut tunc gravis ei existeret historici studii hortator, idem ille, quem supra dixi, Ioannes Müllerus, quocum litterarum commercium uterque continuabamus. Is denuo Ludenium in persequendo historico curriculo confirmavit, tanto quidem cum successu, ut ille per totam deinde vitam in emetiendis, illuminandis atque proferendis historiae spatiis perseveraret. Quod quanto cum fructu quantaque cum laude fecerit, tum libri, quos deinceps in lucem emisit, declarant, tum omnes sciant et uno ore profitentur, qui scholis eius interfuerunt. Et in his quidem tum aperiendis tum magno auditorum numero commendandis, praeter insigne docendi donum, quod nactus erat natura, etiam temporum mirifica ei contigit opportunitas. Erat tunc Ienae Professor historiarum ordinarius vir multa doctrina instructus, assiduus in libris, qui populari potius intelligentiae quam docto studio inservirent, scribendis idemque antiqua virtute et fide spectatus, Christ. Gottl. Heinrichius, diligentissimus ille rerum gestarum, quas

una cum numeris omnium annorum et dierum fidissima memoria tenebat, narrator, sed qui nesciret illustrem reddere narrationem suam luminibus atque ornamentis eloquutionis. Hac dote prae-
 cellens Schillerus, velut in auxilium datus Heinrichio, priusquam Ludenius Ienam adiret, hinc iam discesserat. Qui etiamsi rebus academicis diutius interfuisset, non videtur eas multum fuisse adiuturus, quippe qui iis adeo non favebat, ut vix ingressus Academiam, susceptae provinciae tantum non diras imprecaretur. Nolo, quae atrociter ad Koernerum suum scripsit, in memoriam Tibi revocare, PYKKER, si forte ipse iam legeris. Ludenius igitur, vivente adhuc Heinrichio, diserte eleganterque docendo magnum sibi plausum, optimos libros legendo atque excerpando ampliorem eruditionem, et suis ipsius ingenii fetibus prodendis haud contemnendam famam sibi comparaverat. Nil mirum igitur, quod, quamvis Heinrichio nondum successisset in cathedra historica, historici tamen academici personam cum dignitate sustineret. Accedebat, quod ne mortuo quidem Heinrichio rivalem apud nos quemquam in doctrina sua habuit, quocum de palma certare posset. Lüdersius enim, vir subtiliter doctus et eloquens multisque animi virtutibus excellens, qui certamini haud impar censebatur, quum in Academia Gottingensi vires iam pene consumpsisset docendo, nostrae non poterat senex nisi reliquas, aetate curisque debilitatas, impendere. Ita felici sane sorte gaudebat Ludenius, unus in Academia nostra historiarum doctor: sed ipse hanc fortunam suis virtutibus adaequavit. Neque enim cadit in eum, quod Wolfum memini aliquando exprobrare nonnullis eiusdem professionis hominibus, quum ita diceret, vix dignos eos esse, qui historiae Professores in Academia nuncuparentur, nedum historiarum. Ac profecto, quemadmodum Io. Aug. Ernestus olim, quum Christiani Gottl. Joecheri, eruditissimi in Academia Lipsiensi litteratoris et historici, memoriam scripto publico renovaret, egregie ac vere scripsit, rem magnam difficilemque suscipiunt, qui historiae, praesertim universae, se doctores profitentur, quippe quae rerum multitudine prope infinita, nullis temporum locorumque terminis circumscripta, per innumera monumentorum volumina dissipata, denique etiam tenebris ab antiquitate, inscitia, fraude, assentatione, gratia, odio linguarumque varietate offusis mirum in modum obscurata sit. Ludenius, quum ad hoc studium intentiore opera animum applisset, quamquam eo iam progressus erat aetate, ut fontes, qui sunt in antiquitate Graeca et Romana, nec sine multo lectionis variaeque eruditionis paratu fa-

cile aperiuntur, vix posset omnes perscrutari: tamen neque illos, praesertim Latinos, prorsus neglexit, et in media imprimis atque recentioris aevi historia nihil omisit, quod ad accuratam scientiam pertinere videretur. In quo valde eum adiuuabat familiaritas cum scriptoribus contracta, qui usi sunt linguis novitiis. Etenim has linguas ita callebat, ut libros, Gallico vel Italo sermone conscriptos, commode in patrium transferret, ac si quando profectus explorandi essent. ~~novi~~ alicuius doctoris linguae Britannicae, ille hanc quoque explorationem Senatus academici iussu susciperet. Ceterum diffiteri non licet, eum vetustatis multo minus, quam posteriorum temporum, studiosum et gnarum fuisse.

Saepe mihi de recta ratione historiam in Academiis tradendi amica cum Ludenio altercatio orta est, quandoquidem ea ratio, et ipse delectus scholarum, ex aestimatione pendet utilitatis, quam iuvenes ex institutione academica capere possint. Ludenius enim veterem historiam, quam a Graecis Latinisque scriptoribus traditam accepimus, non contemnebat ille quidem, sed paulo remissius tractabat, legendo docendoque imprimis amplectens res medio, quod vocant, aevo et postrema temporum parte gestas, quarum cognitionem iuventuti academicae tanto magis convenire putabat, quanto maiore auditorum concursu has potissimum scholas suas celebrari videbat. Ego contra in re summa me assentiri Ernesto aiebam, qui studiis academicis optime consuli censuisset, si tirones, postquam historiam universam, in corpus quoddam modicum redactam, partibus omnibus inter se chronologico quodam ordine coagmentatis, memoria essent complexi, a magistris, litterarum et linguarum veterum peritis, ad antiquam historiam accuratius et copiosius ex fontibus hauriendam adducerentur, reliquam suoapte studio ex libris novitiis, quorum magna esset copia et facilis intelligentia, plenius peterent. Non ignorabat profecto Ernestus, quod dudum didicerat a veteribus, sed nostra demum aetas tamquam novum doctrinae inventum venditat, historiae eam esse maximam virtutem, et hoc potissimum consilio doceri discique debere, ut vitae tum privatae tum publicae et socialis velut dux et magistra praeiret, sed communem illius usum, ad omnes aequaliter pertinentem, discerni volebat a docta institutione, quae iuvenibus, litterarum studia in Academia ingressis, deberetur. Itaque non improbat consilium, quod maiores, quo tempore historiae disciplinam in Academiis instituissent, utiliter essent sequuti. Quamvis enim omnium temporum res tradi iussissent, tamen antiquitatis maxime memoriam spectasse, Graecis

Latinisque libris conservatam, et iccirco disciplinam illam coniunxisse cum litterarum Graecarum et Latinarum doctrina. Nec sane quisquam ignorat, apud Lipsienses olim et Vitebergenses, perdiu etiam in Batavis Academiis, nullam exstitisse cathedram historiae propriam, sed qui Graecarum et Latinarum litterarum disciplinam profiterentur, eosdem historiarum Professores fuisse. At vero huic patrum instituto nostra aetas prorsus adversatur. Ex quo enim historiae fines pene in immensum prolati, partim etiam cum geographia et statistica communicati sunt, vix duo tresve in una Academia doctores tanto operi sufficere videntur. Hac igitur in re tametsi ab Ernesti sententia discedo, in hoc tamen rectissime eum puto iudicasse, quod veterem historiam eiusque auctores communes esse pronuntiavit studiis omnium gentium, quae sint ad humanitatem excultae, ab iisque lucem accendi theologiae, iurisprudentiae aliisque praeclaris artibus: hanc igitur historiam et antiquos eius scriptores indigere interprete, multis litteris erudito et exercitato, id autem secus esse in recentioribus, qui aut vulgaribus linguis scripti sint, aut etiamsi Latine et bene scripti sint, qui sint perpauci, quia res ipsae novitate sua sint perspicuae, facilem intellectum habeant, neque eruditionem aut interpretem ad intelligendum requirant.

Haec igitur atque alia huius generis quum ipsis fere Ernesti verbis usus cum Ludenio dissererem, aut praeclaros hac de re locos ex illius scriptis ei praelegerem, subridens, uti solebat, nolo, dictitabat, expostulare tecum historicus cum philologo, qui pro aris et focis dimicare consueris. Concedebat, hanc maximam esse illecebram recentioris historiae, quod ab unoquoque, etiam nulla litterarum scientia praedito, intelligi discique possit: sed idem negabat, eam esse vim veteris historiae, ut, qui hanc teneat, etiam recentiorum rectius possit atque fructuosius tractare. Scilicet, quod illius studio non tribuebat, id posse aliis artibus et ipsa dicendi virtute effici existimabat. Itaque perseverabat maxime in tractatione et cathedraria expositione historiae recentioris, et disciplinam conferebat fere ad saecula, lege Carolina de imperio (auream bullam vocant) vel Maximiliano primo posteriora, maximaque cura eam aetatem persequeretur, qua Germanorum nomen eluxisset, et inter omnes gentes maiorem in dies adepta esset claritatem. Excellebat autem egregia dote historiam ex cathedra tradendi, planeque in eum cadebat, quod de Ioechero, quem paulo ante laudavi, Ernestus praedicavit. Oratio eius profluens erat et sine haesitatione lubens: erat lepos plurimus et ingenii quaedam amoenitas, quae se, ut in con-

suetudine familiari, ita in docendo proferebat, et aures animosque audientium tenebat. Quo factum est, ut scholae, praesertim eae, quibus vel res gentis Teutonicae enarrabat, vel de regni franco-gallici conversione et Napoleonis factis fatisque exponebat, studiosissime frequentarentur. Nam ipsae illae res, quae animum maxime movebant, generosum pectus ad facundiam provocabant. His scholis, quibus tantam sibi audientiam fecerat, apponerem eas, haud minore studio celebratas, quibus doctrinam politicam explicabat, nisi subitum finem impesissent tempora. Nec deerant, quos graviter offendisset liber, de hac doctrina a Ludenio scriptus: et ipse laesum se arbitrabatur acri et severa censura, quam ephemeridibus Ienensibus inseruerat acutissimi vir iudicii, Joa. Fridericus Lotzius, Consiliarius Coburgensis, scriptis minus, quam praeclaris de Gothana et Hannoverana civitate et Aeademia Gottingensi meritis nobilitatus *).

Satis dixisse videor de iis Ludenii virtutibus, quae in docendo conspicuae, a praesentibus et audientibus agnoscebantur. Ac de his potissimum quod Tibi a me scribi volueris, PYRKER, et prudenter fecisti, qui ceteras virtutes dudum pernoris, et aliorum lectorum caussa, qui plura fortasse sibi dari cupiant, magnam Tibi gratiam habeo. Nam si explicare me iussisses etiam de iis dotibus, quae in scriptis Ludenii exsplendescunt, numquam ego ausus essem tam arduum opus aggredi, sed lubenter peritioribus exsequendum reliquissem. Nam quo maior est illorum scriptorum copia et varietas, eo difficilius est de singulis accurate exponere. Et quantam dicendi materiam illud unum opus suppeditat, quod ceteris praecellens granditate et praestantia de populo Teutonico composuit! Ineptum est, quae toties laudata sunt, rursus laudare; notare autem et vituperatione affligere, quae hic illic reprehensa sunt, invidiosum existimo. Quodsi de scriptis Ludenii in universum iudicare eaque cum optimis, quae sunt in hoc genere, componere liceat: non excellunt illa quidem ea doctrinae amplitudine, quam in Ioechero, Gatterero, et Io. Muellero admiramur, nec tanta pollent lectionis ex fontibus derivatae copia, quantam Beckii, Bredovii et Wachleri opera ostentant; sed in omnibus, quae scripsit, acer inest et callidus rerum temporibus aptarum delectus, nativa in rebus exponendis atque ornandis venustas et gratia, magna in aestimandis prudentia, denique senten-

*) Ludenius censuram libri sui aegrius ferens, scripsit eodem anno 1811 libellum: *Ueber den Sinn und Inhalt des Handb. der Staatsweisheit*. Ienae 1811.

tias acute excogitatas eleganter et concise eloquendi tanta reperitur facultas, quantam paucissimi illorum, qui hodie in praestantissimis numerantur, assequi potuerunt. Quid dicam de ea virtute, quam persaepe desiderare nos sinunt novitii scriptores, qui fabulas potius quam historiam tradunt, de subtilitate ac diligentia in illo artis criticae genere, quod altioris sive subtilioris nomine appellatur, neque cuiquam magis quam historicis commendandum et colendum est? In hoc genere, quod genuina et certa monumenta a subditivis et incertis discernere docet, quid Ludenius praestiterit, imprimis posteriora eius opera declarant, in iisque, ut unum de multis exemplum afferam, disceptatio quaestionis nondum satis excussae de Taciti Germania: quem librum Ludenius ab illo, cui tribuitur scriptore abiudicandum putavit.

Sed manum de tabula, cui absolvendae in summa voluntate imparem me sentio. Nos, venerande PYRKERE, tam praeclari viri memoriam ita conservabimus, ut quam iacturam mors eius nobis attulit, mutua, quae inter nos intercedit, amicitia consoletur. Vale.

Ser. Ienae, mense Augusto, MDCCCXLVII.

HERMANNI IO. CHR. WEISSENBORN

PHILOLOGIAE IN ACADEMIA IENENSI EXTRA ORDINEM

PROFESSORIS

EPIMETRV M.

Saepe numero Eichstadium, senem ἑδνεπῆ, amici hortati sunt, ut varias orationes et commentationes, quarum senae vel septenae*) quotannis ab ipso auctoritate Academiae publica edendae erant, in unum corpus redactas ederet, ne aut dispersae et dissipatae latitarent, aut is, cuius interesset omnia colligere et sibi comparare, pretio singulorum libellorum impediretur et deterreretur. Et sane omnes confessi sunt, illum fere solum restare ex tot priscis Lipsiensis scholae magistris sermonis latini usu excellentibus, cuius dulcedinem et suaviloquentiam, cuius colorem latinum vix quisquam possit aequare, cuius elegantia et nitor fere in omnibus aliis libris et libellis latino ore scriptis nostris temporibus desiderarentur. Immo non defuerunt, qui quererentur, paene intolerabile esse plerorumque huius generis scriptorum dicendi genus, paucis admodum exceptis viris elegantiae studiosis, inter quos Wuestemannum suum Eichstadius ipse plurimi aestimabat. Sed et ipse saepius nimiam

---

*) Per annum binas praefationes ad Indices lectionum semestres, binas commentationes cum praeconio novorum Prorectorum edebat, praeterea Orationem in memoriam Augustanae confessionis ex legato Lynckeriano a juvene studioso habendam indicebat, interdum et singularem dissertationem scribebat, qua ad Orationem suam in renunciandis certaminibus litterariis invitabat, denique hanc ipsam una cum victorum nominibus paucis diebus post edebat. Praeterea aliis quoque multis occasionibus usus est ad programmata divulganda vel ad Orationes habendas, velut post Principum aut Virorum de civitate meritum obitum, vel in solemnibus semisaeularibus ab his celebratis.

subtilitatem et anxiam curam sibi probari negabat, quam complures viri docti, litterarum Romanorum admodum gnari, in disquirendo discrimine singulorum vocabulorum, quae *συνώνυμα* vocantur, et in *evitanda* quavis dictione, quam Ciceronis auctoritate tueri non possint, non sine simplicitatis et leporis detrimento adhibere soleant. *Equidem*, ita interdum coram me dicebat, *si iuvenis ita anxius fuisset et subtilis, profecto nunquam latine scribere didicissem*. Sed quo maiorem libellorum et programmatum numerum conscripserat, eo magis deterritus esse videtur, quominus illa omnia colligeret, praesertim quum nonnisi lima accuratior adhibita scripta sua iterum in publicum edere vellet. Tamen iam ante tredecim annos hortante F. Kochlero bibliopola Lipsiensi, cui per triginta annos curam Ephemerides litterarias Ienenses per Germaniam divendendi commiserat, cum illo de edenda Opusculorum suorum serie pactus est; quod ut ne ratum fieret, gravis per biennium ipsi adhaerens morbus impedivit; quo factum est, ut tempore, de quo inter utrumque convenerat, praeterlapso nollet bibliopola novam pactiorem inire. Tandem a. 1846 Mauktus bibliopola Ienensis, intercedente amico Ioa. Günthero, qui Eichstadio in edendis Ephemeridibus litterariis 1841 a manu fuerat, illum adit et de edendo Opusculorum Oratoriorum volumine cum illo pactus est; quo absoluto, quod ipse Eichstadius narravit praefationis pag. VIII, de altera parte opusculorum, quae ad scriptores classicos pertinerent, iterum pacturi erant, si per numerum exemplarium divenditorum liceret. — Sed postquam vix triginta quinque plagulae erant absolutae, Eichstadius, qui iam diutius laborarat, in graviorem morbum incidit, quo per unum fere et dimidium mensem maximos dolores et cruciatus perpessus tandem confectus est d. IV Martii. Qua re factum est, ut mihi, qui saepius ei affueram compluribus benevolentiae et humanitatis documentis ei obstrictus, quique iam antea ei promiseram, me Indicem opusculorum confecturum, cura absolvendi voluminis demandaretur. In quo quum iam diu ante mortem suam orationum adhuc inserendarum seriem definiisset, pauca tantum addenda videbantur de vita virorum, cum quibus ille coniunctissimus fuerat, imprimis Starkiorum, et de scriptis illorum. Quae a me addita sunt, uncis inclusa et subscriptione H. W. satis indicata sunt. Praeterea vero non dubito et stili tenuitate et negligentia agnitum iri, quae ego addidi; in quo quod cum Eichstadio neque ausus sim certare nec potuerim, nemo erit qui mihi vitio vertat. Igitur spero fore, ut et severiores harum rerum indices mihi minus succenseant, praesertim

quum et per hos menses aliis multis negotiis occupatus fuerim, et graves rerum publicarum turbæ, quæ per hoc quod excessit semestri temporis spatium Germaniam vexaverunt, placido litterarum studio minus faverint; nam inter arma non leges modo, sed et Musæ silent!

Nec tamen plane desperandum est, unquam illud tempus reditum esse, quo et sermonis latini elegantia rursus unum alterumve scriptorum veterum cultorem allecturum sit; illi tempori reservabitur hoc volumen Musæ Eichstadianæ; quamvis pro plerarumque disciplinarum ratione et natura nunquam rursus ita in omnium virorum doctorum usum venturus sit sermo latinus, quod sæpius conquestus est Eichstadius.

Sicut ipse consuevit Eichstadius Memorialis collegarum, quas hoc volumen continet, adicere vitam Academiae Annalibus (Tomo I a. 1821 edito) ab illis quondam insertam, ego quoque operæ pretium facturus mihi visus sum, si ex illo ipso volumine hic exhiberem, quæ Eichstadius illo tempore de se enarravit.

„Misenensis ego sum, in oppido Saxonico Ossitii anno 1772 die 8 Augusti natus, ex Io. Abrahamo, tum temporis Archidiacono et Ephoro vicario, et Concordia Elisabetha Heinrichia. Matrem mature amisi: sed matris affectum, quum reddi nequeat, tamen quodammodo compensavit magna patris cura, in fingendo puerulo non lente festinantis. Et primæ quidem institutioni, quam in schola patria cepi, ita subveniebat illius eruditio, ut undecim annorum puer (a. 1783) iam deducerer in scholam Portensem, tunc Saxonum adhuc delicias et decus, pristinaque illa disciplina florentem, quæ Graevios olim et Klopstockios protulerat. Magnum fuit Dei beneficium, quod eximios ibi formandisque ingenis perquam idoneos et mihi benevolentissimos magistros nanciscerer, imprimis Geislerum, Barthium, Hildebrandum, Schmidium: quorum doctrina factum est, ut anno 1787 non imparatus Lipsiam dimitterer, philologiae enixiorem operam navaturus, cui primum litterarum sacrarum, posthæc etiam iuris Romani studium adiunxi. Praeceptores in Academicis urbane dicimus eos, quorum acroateria addivimus: sed si, unde maxime profecimus ad animi culturam doctrinae cognitione parandam, illi maxime eo nomine digni sunt, ego quinque imprimis Lipsiæ praeceptores habui, Morum, Platnerum, Reizium, Beckium, Hauboldum: quorum tres priores iam dudum in vivis esse desiderunt, duo postremi ut Academiam et litteras quam diutissime ornent, quo constantius suum mihi amorem conservarunt, eo vehe-

mentius etiam mea caussa opto. Beckius mihi admodum adolescetulo, a. 1789, Magisterium Lipsiense impetravit, quamquam refrigantibus nonnullis, de lege annali nimis fortasse sollicitis. Magisterii honoribus triennio post docendi in Academia potestas, et 1795 philosophiae professio extra ordinem accessit. Hoc ornat munere, etiam stipendio quodam a Patre patriae optimo adauctu aegre discessi ab fidissima illa iuventutis meae altrice: sed ut didicerem, et in affluentissima litteris artibusque Academia Ienensi in quam a. 1797 Professor philosophiae ordinarius honorarius sum ram evocatus, doctrinae auctus quaererem, illi ipsi summi viri suaserunt, qui et munus Lipsiense detulerant, et mox ornatiorum et auctioremque illuc reducturos spondebant. Ac steterunt promissi offerenda post Heydenreichii discessum professione in Academia Lipsiensi ordinaria: et mox sex septemve aliae ab exteris oblatae suae conditiones, quibus Iena abstraheret: sed non passus sum me adduci ab Academia, quae tunc tantis tantorum virorum studiis agebat, et ubi, qui huc invitarat, et in praestantissimis eius doctoribus numerabatur, idem iam hospitii suavitate et iucundus paterni nullas domestico me vinculo retinebat. Nam Schützlius, quem honoris caussa nomino, me sibi et collegam dari voluerat, et consuetum laborum adsciverat, et successorem muneris destinabat. Quares septem post annos eventum habuit, non eum quidem, quem Schützlius, incommoda valetudine antea laborans lectoque saepe affixus, animo praeceperat, sed qui et mihi gratior, et Schützlii familiaris iucundior, et vero litteris amplior esset ad utilitatem. Postquam enim ille, recuperata sanitate, Academiam Halensem reppererat, cuius etiam nunc ingens est decus, ego hic in eius locum Professor eloquentiae et poeseos suffectus sum. Unde novus rerum mearum ordo processit. Omnino vitam, Ienae peractam, singulis septennia, tamquam epochae, distinxerunt, quas apud familiares, ut sumere superbiam licet, describere soleo ad modum illarum munerum aetatum, quas poetae cecinerunt, sed inverso ordine. Nobis enim prima venit ferrea aetas, pertinens ad primum illud septennium nullo salario sustentatum, multisque, ut sit, circumseptum curis atque difficultatibus. Successit aurea aetas, Principum, imprimis Ducis Vimariensis, vere magni illius iam tum, quum eum titulum nondum suscepisset, singulari favore, Goethii et Voigtii constantissima benevolentia, Vossii patris, Ienae tum degentis, amicitia familiaritate exhilarata, ipsoque iuventutis flore ac robore valens. Tertio septennio, ab secundo multum diverso, prius quam singu-

dissimilitudinum momenta pensitare possem, supervenit quartum, cuius quartus iam annus agitur. Vtrumque ab utra aetate appellandum sit, hoc exacto dicam: num exacturus sim, *Σεῶν ἐν γούνασι πέτρας*, qui de fragilitate rerum humanarum me aliquoties admonuerunt.

Antequam Schützio successeram, a. 1800 Societas Latina Ienensis me praeesse sibi Directorem iusserat, et Meiningsium optimus Princeps, Divus Georgius, Consiliarii aulici titulo a. 1801 ornat; suscepta vero a. 1803 eloquentiae et poeseos docendae provincia, nova subinde munera, novi honores accesserunt. Nam a. 1804 Bibliothecae academicae praefectus, a. 1808 Theologiae Doctor honoris causa creatus, a. 1809 Magni Ducis Saxoniae Vimarzensis indulgentia Consiliarius aulae intimus nuncupatus, a. 1811 alumnus Kleberianis, a. 1812 civibus Gothanis et Altenburgensibus, a. 1813 Vimarzensibus et Isenacensibus, a. 1815 Meiningsibus, eodemque fere tempore convictui civium nostrorum publico praepositus, denique a. 1817 Seminarii philologici Director primus constitutus sum. Exterae quoque Academiae et Societates permultae multa studiorum vel incitamenta vel ornamenta attulerunt, etiam eae, quae, ut neglectas disciplinas a me non alienas putarem, honorifica compellatione videntur commonefacere voluisse: quales sunt oeconomicae, phytographicae, mineralogicae, aliae. Praeterea, quod et gratulor mihi, et grata mente profiteor, Universitas litterarum Moscoviensis Professorem me honorarium cooptavit, atque Academia Monacensis, Institutum regium Belgicum, quod Amstelodami floret, Academia Erfordiensis, Academia Moguntina, Societatesque litterarum Curonia, Leodina, Lipsiensis, Tralecto-Viadrina et Regiomontana Socium sibi delegerunt. His tot in me collatis beneficiis et honoribus ut ne indignus censerer, laboravi ego quidem, quantum potui, per totam vitam: quam parum elaboraverim, nemo me melius scit. Inchoavi plura, quam perfeci: movi magis, quam promovi, etiam tentata aliquoties per res et tempora deponere coactus. —

Ad scholas quod attinet, post Schützii discessum, exemplo illius et instituto maiorum, docendo complexus sum artes humanitatis universas, sola archaeologia excepta, cuius recte tradendae nulla in hac civitate subsidia reperiebantur. Ex quo Professor linguae Graecae rebus nostris datus est, meas scholas in Latinis, in encyclopaedia philologica, in historia litterarum continendas putavi. Denique magnam temporis partem ephemerides litterariae sibi vindicant, quarum edendarum curam et moderationem inde ab anno 1804 suscepi.

XXVIII

His exantlatis aliquando laboribus, ubi confectae erunt cor
vires, quas integras infractasque academica studia requirunt,
Horatius olim rogavit, idem ego Deum rogo,

*Frui paratis rursus in otio
Donet remoti, sed (precor) integra
Cum mente, nec turpem senectam
Degere, nec cithara carentem.*

I N D E X.

I.

PROLVSIONES ET ORATIONES

IN EXSEQUIIS DIVORVM PRINCIPVM.

1.	In parentalibus ERNESTI, Ducis Saxoniae, Gothanorum et Altenburgensium Principis. Anno 1804.	Pag. 3
2.	Oratio de felicitate Academiarum ex virtutibus Principum oriunda, in parentalibus AUGUSTI, Ducis Saxoniae, Gothanorum et Altenburgensium Principis. A. 1822.	— 16
3.	Memoria AUGUSTI, Ducis Saxoniae, Principis Gothanorum atque Altenburgensium. A. 1822.	— 31
4.	In exsequiis FRIDERICI IV, Ducis Saxoniae, Principis Gothanorum atque Altenburgensium, praemissa dissertatione de humanitate Graecorum in rebus funebribus. A. 1825	— 96
5.	Oratio in EIVSDEM exsequiis habita. A. 1825.	— 119
6.	Memoria ANNAE AMALIAE, Magni Ducis Saxoniae, Caroli Augusti, matris. A. 1807.	— 145
7.	Oratio in exsequiis ANNAE AMALIAE habita. A. 1807.	— 168

II.

SCRIPTA ACADEMICA

HONORI ET MEMORIAE

CAROLI AVGVSTI MAGNI DVCIS SAXONIAE

SACRA,

Accedunt Prolusio et Oratio in auspiciis Rectoratus a CAROLO FRIDERICO suscipiendis editae.

1.	Invitatio ad CAROLI AVGVSTI solennia Rectoratus academici Ienensis semisaecularia celebranda. A. 1824.	Pag. 177
----	--	----------

XXX

2. Oratio in CAROLI AUGUSTI solemnibus Rectoratus academici Ienensibus semisaecularibus habita. A. 1824. . . . . Pag. 181
  3. Invitatio ad CAROLI AUGUSTI decennalia V una cum victorum in certaminibus academicis promulgatione celebranda, praemissa dissertatione de votis X. XX et XXX Imperatorum Romanorum. A. 1825. — 201
  4. Oratio in CAROLI AUGUSTI solemnibus regni per dimidiatum saeculum gloriose gesti. Simul de eventu certaminum litterariorum civibus propositorum refertur. A. 1825. . . . . — 231
  5. Parentalia CAROLI AUGUSTI, Rectoris Magnificentissimi, in Academia Ienensi rite peragenda indicuntur. A. 1828. . . . . — 251
  6. Oratio in exsequiis CAROLI AUGUSTI habita in Academia Ienensi. A. 1828. . . . . — 261
Goethii ad Eichstadium epistola . . . . . — 291
  7. Oratio habita in Panegyri academica d. III. Sept. 1831, quo die novae concertationes litterariae civibus propositae simulque CAROLI AUGUSTI Genesia rite concelebrata sunt . . . . . — 291
  8. Oratio divi CAROLI AUGUSTI memoriae sacra d. III. Sept. 1842, quo Panegyris de certaminibus civium litterariis celebrabatur, habita. — 311
  9. Auspicia Rectoratus academici ab Serenissimo Principe CAROLO FRIDERICO d. XXXI Oct. 1828 rite suscipiendi, simulque Panegyris academica novo Rectori Magnificentissimo die I Nov. instituenda indicuntur . . . . . — 341
  10. Oratio in auspiciis Rectoratus academici Ienensis a Serenissimo Principe CAROLO FRIDERICO rite suscepti ipsis Cal. Nov. 1828 habita . . . . . 347 — 371
-

III.

MEMORIAE ET ELOGIA

CLARORVM VIRORVM.

1. Memoriam CHRIST. GOTTL. DE VOIGT, Vimariae d. XIX Maii 1813 defuncti, civibus commendat Universitas litterarum Ienensis — 371
2. Panegyris honori et memoriae AUG. FRID. CAR. de ZIEGESAR, Vimariae d. XIX Dec. 1813 defuncti, in templo Paulino academico die VI. Febr. 1814 instituenda indicitur. . . . . — 451

3.	Elogium ANTONII de ZIEGESAR, Curatoris Academiae, a. 1843 defuncti. Simul renovatur memoria quinquagennalium sacrorum, quae GUIL. CAR. FRID. SUCCOVIO Med. D. in Academia Ienens. d. VII Nov. 1843 celebrata sunt	Pag. 471
	Appendices: I. De gente Ziegiesaria	— 496
	II. Vitae Succoviorum	— 502
4.	Oratio GOETHII memoriae dicata, in Panegyri academica renuncian- dis certaminum litterariorum victoribus dicta Cal. Oct. 1832.	— 505
5.	Narratio de CHRIST. GOTTH. HUEBNERO, Antecessore nuper Ienensi. A. 1808.	— 542
6.	IOANN. IAC. GRIESBACHII et CAR. CHRIST. ERH. SCHMIDII vitae paral- lelae, recitationibus aliquot academicis expositae, fragmentum, A. 1814 sq.	— 558
	Appendix de vocabulo <i>mediocritatis</i>	— 585
7.	Oratio de Io. GODOFR. EICHHORNIO, illustri felicitatis academicae exemplo, in aula Academiae Ienensis habita. A. 1827.	— 594
8.	CHRISTOPH. GUIL. HUFELANDI, Professoris olim Ienensis, nunc Me- dici in Borussia primarii, quum quinquagennalia Doctoratus sacra celebraret, exemplum et memoriam civibus commendat H. C. A. Eichstadius, A. 1833.	— 641
9.	Exhortatio ad cives academicos, ex C. A. BOETTIGERI et H. A. SCHOTTI vita et studiis ducta, A. 1836.	— 655
10.	Memoriae FRID. GUIL. DOERINGII et LUDOV. RAMSHORNII dicavit H. C. A. Eichstadius	— 673
11.	Scripta in honorem gentis STARKIANAE, Medicorum Ienensium. Stemma gentis	— 685
	I. Praefatio Indici scholarum hibernarum A. 1845 praemissa	— 686
	[Appendix de vita Ioann. Christ. Starkii senioris, auctore H. Weissenborn.]	— 689
	II. Memoria IOANN. CHRIST. STARKII Andreae filii	— 692
	[Appendix de eius vita et scriptis auct. H. W.]	— 706
	III. Oratio qua sententiae Ordinum de certaminibus civium litterariis promulgatae sunt, A. 1847.	— 708
	[Vitae Car. Guil. et Christ. Ludov. Guil. fratrum Starkiorum auctore H. W.]	— 712

XXXII

---

12. Oratio de FRID. SCHILLERO d. III Sept. 1839 habita, quum Panegyris de certaminibus civium litterariis celebrabatur . . . . . Pag. 71
13. Oratio LUD. FRID. OTT. BAUMGARTENII CRUSII memoriae dicata, A. 1843. . . . . — 72

Appendix: Epistola ad Dell. Car. Guil. Baumgartenium Crusium, Afrani apud Misenenses Rectorem, Orationi praemissa . . . . . — 76

I.

PROLUSIONES ET ORATIONES

IN EXSEQUIIS

DIVORUM PRINCIPUM.

—

—

—

—

—

PARENTALIA

MEMORIAE

LUDOVICI ERNESTI

DUCE SAXONIAE CLIVIAE MONTIUM ANGARIAE ET GUESTPHALIAE COMITIS PROVINCIALIS THURINGIAE MARCHIONIS MISNIAE PRINCIPIS DIGNITATE COMITIS HENNEBERGAE COMITIS MARCAE ET RAVENSBERGI DYNASTAE TONNAE

INDULGENTISSIMORUM ACADEMIAE IENENSIS
CONSERVATORUM

SENIORIS AUGUSTI

SACRA

PRIMO DIE FESTI PENTECOSTALIS QUI EST XX MAII ANNI A CHR. N.
CICLOCCCIV

IN TEMPLE PAULINO CELEBRANDA INDICUNTUR.

Nondum exaruerunt lacrumae, quas allato nuper de morte GEORGI, optimi et indulgentissimi Meiningensium Principis, tristissimo nuncio maesti profudimus, quum novus ehei! isque incredibiliter magnus dolor animis nostris obicitur. Nam venit dies longe omnium luctuosissimus, quo

LUDOVICI ERNESTI

serenissimi nuper Gothanorum et Altenburgensium Principis, sanctae memoriae suprema pietatis officia persolvenda sunt. Quem diem etsi iam tum, quum fama morbi eius ingravescantis percrebruisset, sollicita cogitatione venturum praeceperamus: tamen, dum inter nos versabatur caelestis illa anima, adeo certae stabant spes nostrae, ita confirmati erant animi, ut, qui immortalibus factis et meritis tam eximie inclaruisset, eum morte nobis iam nunc

eripi posse, ne medicis quidem crederemus. Nunc subito cecidit, quam omnes fovebamus, spes; evanuit, quam mentibus imaginabamur, laetitia; nec quicquam vota valuerunt, quae pro salute et incolumitate indulgentissimi sui Altoris haec litterarum Universitas publice et privatim suscepit.

In hoc casu, tam infesto, tam gravi, tam repentino, quum undique sint, quae luctum incendere et faces dolori subicere queant, quid prius ac maxime conqueramur? Ipsum Principem, qui bene merendo omnibus satisfecit, si-bimet ipse numquam satisfacere potuit, etiam quum maturus aevi et grandi natu decesserit, tamen immatura nimis morte, et quamquam non in medio virtutum ac meritorum cursu, tamen in ipso omnis ante actae vitae rerumque gloriose gestarum suavissimo et honestissimo fructu, fuisse subreptum? An Domum celsissimam fulcro suo et decore et ornamento destitutam? An cives, Principis seu, ut rectius et verius dicamus, Parentis sui iactura prostratos, summaeque et auctoritatis, et prudentiae, et benevolentiae desiderio miserabiliter affectos? An litteras et artes non fautore tantum ac patrono, sed intelligentissimo et acutissimo iudice privatas? An nostram denique Academiam, Conservatorum suorum Seniore Augusto, a quo et acceperat multa, et plura in dies expectabat, intempestive orbatam?

Sed indignum arbitramur et tanti PRINCIPIS memoria, et nostra erga EUM pietate, in exsequiis EIUS tantum dolori indulgere, lacrumisque et lamentis talem virum tamquam extinctum prosequi: illud potius nobis faciundum est, quod officii sanctitas iubet, ut cogitandis EIUS virtutibus, quae vivunt adhuc in animis et recordationibus omnium, et vivum ad astra sustulerunt, reputandisque bonis, quae ab eo in patriam, in litteras, in hanc Musarum sedem redundarunt, non modo avocamenta doloris et ho-

nestam ab aegritudine aberrationem, verum etiam aliquid solatii, adiumenti ad virtutem et piaë oblectationis quaeramus.

Ac talem quidem mitigandi luctus materiem multis modis suppeditat Divus ERNESTUS, sive auspicia eius imperii, seu ipsam rerum summarum curam atque administrationem respiciamus, nec in publica tantum fortuna, sed in privata quoque et domestica vita. Nam ad felicissimam aemulationem maiorum, quorum splendidis et perenni gloria cumulatis nominibus annales illustrantur, adiunxit propriarum virtutum tot et tanta decora, ut civium felicitas in ipso earum tam longo et diuturno fructu ad omne aevum memorabilis censeatur. In illis autem maioribus Suis PRINCEPS OPTIMUS ante oculos imprimis habuit divinum abavum, ERNESTUM PIUM, illustrissimum illud sanctitatis et sapientiae exemplar: in quo verissimo patriae patre sicut multa admiranda, plurima sine exemplo viderunt aequales, ita quid primum in eo, quid deinde, quid postremo suspiciendum concelebrandumque sit, ignorare se tot regiarum virtutum splendore perculsa confitetur posteritas. Hunc ergo Noster in sinu et ore tulit; cum hoc contendit indefessa rei publicae cura; certavit eximio in pietatis cultum ardore; aemulationem iniit castitatis morum et sanctimoniae; certavit legibus pro tranquillitate et salute civium latis; in artibus autem ac litteris ad altius dignitatis fastigium evehendis, in condendis et sustentandis sapientiae institutis, in scholis ac gymnasiis amplificandis, locupletandis, ornandis, palmam ei ac principatum omnium consensu eripuit.

Quae coartavimus hoc prooemio et peranguste referimus, ea quam latum et amplum aperiunt exquisitissimarum laudum campum, si modo exspatiari in eum copiosa oratione liceret! Sed alienum est ab hoc tempore, alienum item ab huius libelli brevitate, Divi ERNESTI virtutes et

gesta singulatim et accurate percensere; nec decet simplici prolusione affectare gravitatem historiae, quae in factis eius dignam aliquando materiam inveniet, et, quo remotior erit ab hac aetate, eo verius et incorruptius de singulis iudicabit. Nobis satis est, capita tantum quaedam laudum illarum attingere, atque in Vestram, DILECTISSIMI COMMILITONES, gratiam veluti delibare.

Duo imprimis sunt, quae princeps Graecorum philosophorum *) ab iis postulat, qui rei publicae praefuturi sint: unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut, quaecumque agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum; alterum, ut totum corpus rei publicae curent, ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. Has duas res quam pulchre ERNESTUS, et quanto cum rei publicae emolumento, sociaverit, non opus est, ut hic demum Vos edoceamus. Sciebat ILLE, vitaeque et factis comprobabat, imperium Sibi obtigisse non ad otium, sed ad laborem; datam esse rerum summam non ad requiem, sed ad curam; commissam Suae fidei civitatem non ad vanam vel oblectationem vel gloriam, sed ad functionem muneris longe omnium maximi atque difficillimi. Sciebat ILLE, vitaeque et factis ostendebat, non Suam esse rem publicam, sed Semet rei publicae esse, nec Sui commodi, sed civium Suorum caussa Principem Sese et Ducem constitutum. Itaque nihil umquam omittebat, quo populum Suum legibus, institutis, disciplina, exemplo beare posset. Nihil magis optabat, quam in publicum consulere; nihil laetabatur magis, quam consuluisse; nihil magis dolebat, quam quum voluntati et studio cederet facultas. Ac profecto fortunatissimi illi duo et triginta anni, quibus imperium tenuit, tanta sunt multitudine conferti salutariter et decretorum et institutorum et factorum, ut, quae primariae sunt et vere

---

*) Plato, interprete Cicerone de Officiis I, 25.

4

---

regiae virtutes, religionem, pietatem, prudentiam, clementiam, iustitiam, litterarum amorem, munificentiam, fidei denique constantiam regnasse in eius animo, certissimis illorum exemplorum documentis intelligamus.

Religioni quidem, sine qua stare nulla umquam civitas potest, quis Vestrum ignorat, quam studiosus fuerit PRINCEPS, etiam externo eius cultu servando retinendisque sacris et cerimoniis, sed multo magis et vero efficacius eligendis ornandisque iis populi doctoribus, qui a tristi et tetrica superioris aevi doctrina non minus, quam ab huius saeculi levitate novandique pruritu et temeraria festinatione, abhorrerent. Neque adscita erat eius pietas ad speciem et ostentationem, sed recondita in pectoris penetralibus, et cum summo amore in Numen O. M. eiusque imitandi studio coniuncta. Quid de prudentia ERNESTI dicamus, non modo conspicua in praesentium negotiorum considerata administratione, sed prospiciente etiam futurorum? Quid de clementia, huiusque socia, humanitate? Quam virtutem etsi ILLE tegere interdum imagine gravitatis videbatur, ut e longinquo forsitan minus perspicui posset: tamen reapse ita coluit itaque exercuit, ut, quicumque propius eum adirent, eiusque tutelam expeterent, facilis et affabilis esset omnibus. Nempe principali dignitati parum decorum iudicabat, maestum aliquem civem, quisquis esset, et solatii opisve expertem a Patre Patriae discessisse. At clarius in eo eluxit iustitiae studium, quo et iudiciorum severitatem stabilivit, et ne improbissimus quisque ea eludere aut insultare magistratibus posset, diligenter sanxit, et acrioribus interdum remediis corrigere huius saeculi perversitatem atque audaciam refrenare studuit. In quo si qui fuerunt, fortassis etiam in nostra Academia, qui severitatem eius reprehendere auderent, et ut molles aegroti medicamentorum amaritudinem sinistre acciperent: facere id non potuere, quin eadem opera suam ipsi nequitiam, et

in desiderio impunitatis suam peccandi libidinem confiterentur. Eundem iustitiae amorem, eandem dicendi agendique severitatem, infensam legum et disciplinae publicae eversoribus, honestae autem libertatis amicis minime adversariam, SAPIENTISSIMUS PRINCEPS etiam aliis in rebus declaravit. Nam, ut hoc unum commemoremus, quibus propius cognoscendi EIUS copia contigit, recordabuntur illi, quo sensu et animo mirabilem illam, utinam etiam salutarem, rerum omnium in Francogallia mutationem viderit; quos de ea seruerit sermones, quae iudicia fecerit. Ea si forte nonnullis duriora sint visa eo tempore, quo ad hunc lusum Fortunae adhuc concitata erat omnium expectatio, nondum autem neque expleta neque frustrata: nunc fortasse lenius ferentur, et in rebus nuperrime gestis, quibus propitium Numen superesse ERNESTUM noluit, paratissimum non tam excusationis, quam defensionis praesidium habebunt.

Quemadmodum vero ILLE in his omnibus sibi plane constabat, ipse unus semperque aequalis, qui eundem etiam in utraque fortuna modum, eandem universae vitae omniumque actionum aequabilitatem servaret: ita etiam favorem Suum, benevolentiam, curam inter omnes hominum ordines, inter omnes artes publice privatimque utiles, pariter dispertiebatur.

Ex his artibus si eas potissimum Vobis in animos revocamus, quibus humanae vitae cultura et institutio succrescentis posteritatis continetur: facimus nos quidem, quod eos, qui in Musarum sacrario operantur, imprimis deceat, facimusque tanto lubentius, quanto magis ERNESTI in litteris iuvandis animus exsplenduit, et quanto notabiliores ad accuratam cognitionem rerum divinarum humanarumque progressus EIUS auspiciis facti sunt. Testantur tot scholae, quae ERNESTINAM in optima honestissimarum disciplinarum studia munificentiam seris nepotibus commen-

dabunt. Testantur Gymnasia, imprimis Gothanum illud, tam eximie institutum, tam firmiter fundatum, totque ac tam egregiis et celeberrimis magistris ornatum, ut, quae cum eo comparari possint, in universa Saxonia vix duo inveniantur. Testatur Academia nostra, cuius publicam gloriam, quae doctorum in quaque arte excellentissimorum beata copia imprimis censetur, minuendam privata parsimonia non putavit. Testantur Bibliothecae, tum domestica eius, tum magis etiam publica, ita divites librorum, rariorum quoque, numero et praestantia, ut paucae sint in patria nostra locupletiores. Testatur pretiosissimus veterum numorum et gemmarum thesaurus, incredibili studio non conquisitus tantum, sed etiam excussus ab eo, qui talium operum et pulcritudinem acute sentiebat, et erulita argumenta sagaciter assequebatur, et diligentem transactionem in vitae occupatae deliciis atque oblectamentis ponebat. Testatur specula, ad situs et motus astrorum observandos prope urbem Gothanam maximis sumptibus exstructa, instrumentis exquisitissimis referta, et ornata eo observatore, quem popularibus exteri iam pridem inviderunt. Quod monumentum ipsi, modestissimo rerum suarum existimatori, etiam quum testamentum componeret, ita visum est memorabile, ut id unum Sibi sufficere licitaret ad memoriam nominis immortalitati consecrandam, aliud monumentum nullum a posteritate requireret. Testantur porro tot docti et litterati viri, ERNESTINA liberalitate alti, sustentati, promoti. Testantur denique etiam nunc inter nos tot iuvenes, quorum necessitatibus PRINCEPS OPTIMUS subvenit, quorum studia prosperavit, variisque beneficiis ad hunc usque diem munificentissime adjuvit.

Nam in praestantissimis IMMORTALIS ERNESTI virtutibus, quas grata mente recolimus, non ultimo loco censenda est beneficentia. Quam quum primam et peculiarem imperantium dotem Alexander Severus nuncupare solebat, tum

in Nostro illa plane singularis et vere divina exstitit, potissimum eo, quod beneficia, quaecumque tribuerat, et ipse siluit, et silere eos, quibus erant tributa, iussit, maluitque illa pectoris tacito sensu agnosci, quam laudum praeconiis concelebrari. Quae quum ita sint, neutrum nobis debet mirum videri, neque quod ille beneficia diligenter et cum ratione dispensabat, et apud probatos tantum dignosque collocabat, neque quod ii, qui acceperant, se non beneficiis affectos, sed honoratos insigniter, sed antelatos ceteris, et tali Principis praeiudicio ad magna et praeclara quaevis excitatos et sentiebant et laetabantur. Nimirum haec est generosa et laudabilis superbia, quam ut sumere nostra Academia posset, Divus ERNESTUS etiam alia ratione prospexit.

Felices merito praedicantur Principes, qui amicis consiliariisque utuntur prudentibus, bonis, fidelibus: ut etiam Marius meliorem esse rem publicam et prope tutiorem diceret, in qua Princeps malus esset, quam in qua boni Principis amici pravi, et vel superstitione, vel impotentia, vel aliis vitiis corrupti. Sed magis et verius laudantur Principes, qui in administranda re publica non ab alieno, ne optimorum quidem, nutu et consiliis plane pendent, omniaque in suos familiares reiiciunt, ipsi plane desides et ad consilia capienda inertes; sed qui sua industria, suo studio versari in rebus ad salutem publicam spectantibus didicerunt. Ea vero est nostrae Academiae gloria, ut regatur nutriaturque a Principibus, qui et illa rara fortuna fruuntur, et rariore hac, sed ad publicum emolumentum maxime frugifera, dote emineant. Eamque gloriam nobis etiam Divi ERNESTI imperium conservavit. Qui quamquam in saluberrimis consiliis virorum gravissimorum ac de re publica nostraque Academia immortaliter merentium, quos amicos sibi et administros adsciverat, recte et secure acquiescere poterat: tamen curam civium Suorum ad Se

proprie pertinere existimabat, impulsus animo in eos vere paterno, cui quo posset utilius obsecundare, litterarum et doctrinarum, quibus a puero ingenium excoluerat, incredibilis quaedam scientia effecit.

Nam et iuris omnis, et historiarum, praecipue patriae, erat peritissimus, et physicis mathematicisque disciplinis iudicium mature subegerat, astronomiae adeo gnarus, ut quasdam eius partes etiam tabulis accurate illustrarit. Linguas praeterea politissimarum Europae nationum perdidicerat, neque eas tantum, quae adhuc vigent in usu et sermone hominum, sed etiam veteres: ut qui et Latine sciret, et longe iam proventus aetate in Graecas litteras operam impendisset. Qua doctrinae copia effectum est, ut et doctos homines, qui in eius urbe aut vicinia sedem fortunarum collocaverant, ad perseguenda litterarum studia mirifice excitaret, et hospites ac peregrinos, quos in Bibliotheca Sua lubentissime excipiebat, in admirationem non modo eruditionis, sed elegantiae, sed suavitatis raperet. Omnino autem severitatem studiorum exhilarare solebat venustate earum artium, in quibus non utilitas quaeritur necessaria, sed animi libera quaedam oblectatio. Hoc in genere quam callide et eleganter iudicarit, sciunt imprimis museo numario praefecti et picturae linearis magistri, laetique etiam ii meminerint, qui senectutem optimi principis a nonnullis artibus, musica imprimis et scenica, refugisse verecunde doleant. Sed haec non illius fuit quaedam tarditas, quae in tale ingenium minime cadebat, sed culpa fuit aut temporum, istis oblectamentis iniquiorum, aut hominum, non satisfaciendum neque suo officio, neque expectationi eius, qui etiam in rebus dulcibus et iucundis voluptatem quaerebat cum dignitate coniunctam, omninoque, quod de Traiano suo scripsit Plinius *), sic sentire

---

*) Panegyrici Cap. IV.

et vivere consuerat, ut nihil severitati ipsius hilaritate, nihil gravitati simplicitate, nihil maiestati humanitate detraheretur. Talem videlicet omnes agnovimus DESIDERATISSIMUM PRINCIPEM; tantam concordiam tantumque concentum omnium virtutum in ERNESTO hei! nuper nostro venerabundi adoravimus.

Nec vero noster esse desiit PRINCEPS ad caelitum nunc sedes evocatus. Nostra enim sunt, quaecumque ILLE ad litteras tuendas et ornandas praeclare instituit, sapienterque ordinavit; nostra sunt instrumenta artium, ab eo sumptuose parata; nostra incrementa humanitatis, per eum gloriose facta; nobis, id quod primo loco praedicari oportebat, nobis dignum Solio Successorem reliquit, paterna disciplina eximie formatum, paternarum et laudum aemulum et virtutum heredem, paternorum denique consiliorum participem, socium, exsequutorem. Nam in quem omnium nunc oculi animique conversi sunt, AEMILIUS LEOPOLDUS AUGUSTUS divinum patrem, id quod nostra etiam Academia pie auguratur, ita et referet et vincere studebit, ut, quae ab ILLO inchoata sunt, fastigio et cumulo adaugeat, quae tentata et deposita, revocet et ad exitum perducatur. Eius auspiciis ut litteris, Academiae, civibus fausta quaevis et felicia quam diutissime contingant; ut ipsum praeterea et ipso dignissimam CONIUGEM vitae prosperitates maneant integrae, quae magnis in excelso loco virtutibus comitari possint; ut item CELSISSIMA EIUS GENS perpetua fortuna, decore, incolumitate floreat, ab immortali Deo supplicibus votis precamur.

Sed prius quam in his rerum initiis et laetissima novi imperii spe luctum nostrum deponimus, religiose utamur hoc tempore, quod memoriae ERNESTI digne condecorandae pietas publica dicavit, et SANCTISSIMIS EIUS MANIBUS iusta funebria peragamus. Ad quam cerimoniam ut Vos hac tabula invitemus, *Commilitones*, facimus id quidem

moris magis et humanitatis caussa, quam quod nostra Vos prece aut cohortatione indigere putemus. Immo, quotquot divi ERNESTI virtutes cognovistis, ultro venietis in doloris iustissimi societatem. Et sunt inter Vos haud pauci, qui, quo magis privatis se beneficiis SACRATISSIMO PRINCIPI obstrictos sentiant, eo libentius fidem ac pietatem, quam vivo et praesenti praestiterunt, nunc ad cognatos Superos reverso publice exhibebunt.

Dictus est huic tristi officio dies primus festi Pentecostalis. Ducetur pompe feralis h. X ex Academica curia in aedem Paulinam, in qua, post lugubres concentus, ex cathedra sacra super Iob. XXIX, 11 — 16 vernaculo sermone concionabitur Vir summe reverendus, CAR. CHR. ERHARDUS SCHMIDIUS, Theologiae Professor. Tum, votis rite nuncupatis, funebri laudatione BEATIS MANIBUS parentabit Collega noster, HENR. CAROLUS ABR. EICHSTADIUS, Eloquentiae Professor, cui, more institutoque maiorum, sensus pietatis nostrae et caritatis erga OPTIMUM PRINCIPEM interpretandos mandavimus *). Instruite ergo et parate mentes ad haec solemnia, *Commilitones, ingenio, virtute et genere ornatissimi politissimique*, frequentia Vestra pompam celebrem reddite et splendidam, linguisque et animis favete. Hoc idem ut faciant *Civitatis huius Procere generosissimi ac nobilissimi, Doctores Ecclesiarum Scholarumque gravissimi, Cives spectatissimi, Hospites omnium ordinum exoptatissimi*, qua reverentia et quo studio decet, rogamus.

---

*) Haec oratio, in qua componenda tempore exclusus non nisi levem et tumultuariam operam ponere potui, recitata quidem est in templo Paulino, sed non per formulas typographorum vulgata. Lecta enim diserta illa et copiosa oratione, qua Frider. Guilielm. Doeringius, amicus desideratissimus, eiusdem Principis memoriam in Gymnasio Gothano celebraverat, mea mihi ita displicuit, ut indignam iudicarem, quae typis excuderetur. Ad Doeringianum igitur opus, repetitum in Eius Commentat. et Orationibus, a Wuestemanno Norimberg. 1839 editis, remittimus lectores, si qui eximia Ernesti in scholas et litteras merita, Latino sermone eleganter exposita, recognoscere voluerint.

PARENTALIA
SERENISSIMO NUPER PRINCIPI AC DOMINO
A U G U S T O
DUCI SAXONIAE
PRINCIPI GOTHANORUM ATQUE ALTENBURGENSIUM
SACRA
IN TEMPLO PAULINO ACADEMICO RITE CONCELEBRANDA
INDICUNTUR.

Vix exspectavit pietatis nostrae studium illus diei tarditatem, quo et defuncto Principi, AUGUSTO, iusta funebria persolveremus, et novo, FRIDERICO, cuius sacratis manibus populi moderamen nunc traditum est, eandem, quae fratri fuit, vitae imperiique felicitatem a Deo immortali precaremur. Solemnibus huius rei causa instituendis praefinitus est dies XXX Iunii, qui dies incidit in Dominicam IV post festum Trinitatis. Itaque perlubenter facimus, uti Te, Vir splendidissime, cuius curae ac tutelae Academia nostra demandata est, ut Vos, generosissimi ac perillustres summi in his provinciis iudicii, ad quod provocatione certatur, Praesides atque Assessores, Vos item, ceteri Academiae Doctores et Proceres utriusque civitatis amplissimi, Vos, ecclesiarum et scholarum in hac civitate Doctores venerandi gravissimique, Vos, Hospites omnium ordinum spectatissimi, denique Vos, Cives Academiae nobilissimi amantissimique, ad sacra parentalia in templo Paulino celebranda, humanissime invitemus. Date hoc

Principis optimi eiusdemque nuper Academiae indulgentissimi Nutritoris beatis Manibus, date Prorectoris auctoritati, date senatus cohortationi, date nostris denique precibus, ut frequentes faventesque adsitis pompae, quae hora X ex curia academica in templum Paulinum ducetur, ut cerimoniam praesentia vestra celebretis, atque orationes pro concione habendas *) benevole audiat. Quod si feceritis, quam verum illud sit, quod M. Tullius Cicero dixit, mortuorum vitam in memoria vivorum positam esse, sic comprobabit, ut, qui nostram aetatem defecisse arguant ab ista veterum pietate, quippe incuriosam suorum, vestro iam exemplo et vestra luctus publici societate confutentur. P. P. in Vniversitate litterarum Ienensi, die XXIX Iunii, anno a Chr. n. MDCCCXXII.

---

*) Orationem, ab Io. Traug. Lebr. Danzio, Theol. Professore, sermone vernaculo super Prov. Salom. X, 7 habitam, excepit Latina, quae huic libro p. 16 inserta est.

O R A T I O
DE FELICITATE ACADEMIARUM EX VIRTUTIBUS
PRINCIPUM ORIUNDA
IN
PARENTALIBUS ACADEMICIS
A U G U S T O
DUCI SAXONIAE
DIE XXX IUN. A. MDCCCXXII CELEBRATIS
IN TEMPO PAULINO DICTA.

P R A E F A T I O.

Qualem hesterno die orationem pro concione habui, talem hodie officii memor typis trado imprimendum. Nam qui mos est aetatis nostrae, limare prius, polire, amplificare, perficere habitas orationes, quam litterarum formulis exscriptae in lucem emittantur, eum ego morem neque probavi umquam, nec, si probassem, hoc tempore sequendum putarem. Etenim tristem hanc dicendi necessitatem imposuit obitus Principis, qui, dum vixit, et ipse hoc spectavit unice, et ab aliis spectari voluit, ut, qualis quisque esset, talis videretur, neu ficto officio et simulata sedulitate alios falleret. Brevitatem orationis, in tanta materiae ubertate et copia, ne quis reprehendat, fuit nimirum eorum, qui adessent (aderant autem ex proceribus utriusque civitatis quam plurimi, civesque Academiae nostrae omnes), prospiciendum patientiae, ne auditis antea tot musicis concentibus, audita

etiam copiosa oratione, quam Professor theologus de cathedra sacra recitaverat, victa tandem illa Latini oratoris verbificationi succumberet. Omissos in fronte orationis titulos honorum, quibus adhuc sic indulget consuetudo academica, ut primum Prorektor Academiae magnificus, aut si quis eum antecedit dignitate, deinde Patres conscripti ceterique Doctores, tum Procures utriusque civitatis sacrorumque Antistites cum scholarum Magistris, denique Hospites, postremo Cives academici amplissimis verbis compellentur, hanc igitur omissionem ne quis forte superbiae nescio cui aut insolentiae oratoris tribuat, a qua meus me pudor quam longissime me removet, equidem hac in re, sicut par fuit, obsecundavi consultis Patrum, qui me abstinere ab isto fragili falsae choragio gloriae iusserunt, atque in una et simplici Auditorum appellatione acquiescere. Quod quidem vocabulum quamquam Ciceroni, ut arbitror, non satis dignum visum fuit personis illorum, a quibus ipse, vir consularis, vel audiri vellet vel legi, quippe quo ne in iis quidem sermonibus, quos de oratore composuit, ibi usus est, ubi eos ipsos libros ex argumenti ratione crebros habuit de notione exprimenda admonitores: ego tamen non dubitavi, nobiliore quidem sensu *), usurpare nomen propter auctoritatem illorum, qui id imponi sibi ac dari cuperent. Et, ut verum fatear, vehementer probo, quod Ruhnkenius olim, Elogio Hemsterhusii praefatus, in simili causa scripsit, eiusmodi in rebus dandum esse aliquid temporum nostrorum consuetudini: cui et condonari velim vocabulum Memoriae, quod passim publicis ad illa solemnia invitationibus prae-

*) Nobiliorem sensum dico eum, qui diversus est ab aetate, qua vocabulum illud maxime frequentari coepit. Quo pertinet Senecae locus, Controvers. IV, 25 extr. Initio contumeliae causa a deridentibus discipuli Latronis auditores vocabantur: deinde in usu verbum esse coepit, et promiscue poni pro discipulo auditor. Cfr. Wolfi scripta varii argumenti p. 262. Quamquam huius significationi ipse prolusit Cicero, quem vide Fin. V, 19. N. D. I, 15. III, 1.

*scripsi, et vero etiam illud ignosci, quod praeter antiquum
et germanum oratorum morem huic orationi carmen adiunx-
i, cum ipsa sententiarum quasi filo ac perpetuitate contextum.
Profluxit illud sua sponte pleno de pectore, quam orationem
in ambulatione commentabar: nec deinde, quam scripto carmen
mandarem, reprimere volui; quamquam hac ipso re satum
professus sum, qui ex muneris ratione Orator Academicus
nuncupari solem, tamen me non esse oratorem. Scit.*
Ienae, ipsis Calendis Iulii a. MDCCCXXII.

A V D I T O R E S.

Quatuor nondum lustra condita sunt, ex quo beatis Divi **LYDOVICI ERNESTI** Manibus in hoc ipso templo parentavi. **S**usceptum ex illius morte gravissimum luctum quo magis illa tempestate et quo lubentius deponebamus in spe novi imperii, quod **AVGVSTVS** filius, florens aetate viribusque valens, inter faustissimas honorum omnium acclamationes inivisset: eo minus putavi, tot exantlatis a me vitae et temporum calamitatibus etiam hanc superventuram, ut, cui primordia imperii Academiae nomine essem gratulatus, in eiusdem exsequiis publico oratoris munere fungerer, eique extremum hoc pietatis officium persolverem. Quod quum praeter expectationem evenerit, magna profecto et iusta causa doloris est, tum publici, qui vobiscum, **PATRES** et **CIVES**, mihi est communis, tum etiam privati, quem augent adeo et quasi incendunt omnia, quae hoc in loco oculis auribusque obiciuntur. Nam diversam a festo habitu formam omnia induerunt. Atrati incessistis in templum: deiecti omnium vultus ac maestum silentium: templum tristic quasi umbra fuscatur, resonatque funebribus concentibus, et ipsa illa perantiqua dignitatis academicae insignia, **Prorectori** nostro praelata, quae, ut reverentiam iubent, ita fere ad laetitiam et gratulationem provocant, hoc die velis lugubribus tecta sunt: denique nihil est, quod non et luctum prodatur, et ad eum invitet.

Sed quod facere solent, qui in magno et publico luctu ad dicendum procedunt, ut negent modum esse lacrumarum, ut acuunt maerorem, non hebetent atque obtundant, ut suspiriis omnia et lamentationibus miscenda esse clamitent, horum ego quidem nihil nunc facio. Admonet me

excelsa AVGVSTI imago, qui, ne quis sibi deesset in vita, laeta potius quam tristia sectanda dictitabat, malebatque sapientem obviam ire doloribus, quam incubare; admonet me etiam hic sanctissimus locus, erigendis potius firmandisque animis quam debilitandis accommodatus, ut mentes vestras ab debili desiderio et querimonia coner revocare ad contemplationem virtutum, quibus defunctus Princeps excelluit, et quas, ut Tacitus ait, neque lugeri neque plangi fas est.

Quamobrem si paucis dicam *de felicitate Academicarum, ex virtutibus Principum oriunda*, videor mihi facere, quod nec Defuncti persona, neque huius loci sanctitate, nec vestris, AUDITORES, auribus indignum existimetur.

Felicitatis nomen ne quis vestrum miretur impertiri a me Academicis hoc tempore, quo exorti sunt, qui tot in eas infortunia et miserias importare conarentur, mementote, AUDITORES, dicendi materiem desumptam esse de Principe, qui gloriosa maiorum suorum exempla sequutus, eam persuasionem de Academicis animo infixam tenebat, quae valeret ad illarum incrementa et gloriam, et quibus virtutibus felicitas Academicarum vel comparari solet, vel conservari, vel augeri, eas virtutes omnes magno studio et prosperrimo cum successu consecrabatur. Quae quidem virtutes quales sint, nolite quaerere, AUDITORES. DIVVM AVGVSTVM respicite, eius facta considerate, eius memoriam animis recolite, ut virtutes illas *sapientia, moderatione et humanitate*, denique *liberalitate* contineri intelligatis. Sapientia enim libertatem tuetur docendi ac scribendi, qua sublata stare Academiae non possunt: sapientia item legum salubritatem ac disciplinae publicae rationem praescribit: moderatio et humanitas dignationem servat magistris, potiore illam atque praestantior salariis, quae ex aenario solvantur: denique liberalitas non solum salaria auget, sed prosperam omnino institutisque publicis ac privatis

florentem fortunam docentibus pariter atque discentibus procurat.

Quae universe et breviter significavi, date mihi hanc veniam, AUDITORES, ut singulatim et paulo diligentius exponam.

Libertas docendi ac scribendi quam vim habeat in litterarum et studiis et scholis, qui nondum satis cognoverant, nuper demum discere coeperunt, quum magno quodam Academiarum infortunio homines exstitissent, qui illam felicitatem iis non modo inviderent, verum etiam ereptam cuperent. Scilicet periculosa et detrimentosa civitatibus visa est, qua nullum a Deo praestabilius donum impertiri hominibus potuit, mentis ea virtus, qua semper aliquid inquit, rerum momenta ponderat, falsum reiicit, verum amplectitur, suisque potius cogitandi legibus ac rationibus, quam aliorum arbitrio ac voluntati, obtemperat. Hinc enim nascitur sentiendi libertas, quae parens est ac velut procreatrix illius libertatis, qua in docendo et scribendo utimur. Sed quum fuissent, qui vel mentis quodam errore inducti, vel animi sive levitate sive etiam impotentia abrepti, libertate illa abuterentur: non illud mirandum est, ita visum esse reipublicae praefectis, eorum hominum ut imprudentiam vituperarent, temeritatem compescerent, audaciam castigarent: nam enascentes novi generis morbi nova remedia postulant: at hoc profecto dolendum, si remedia etiam sanis ac bene valentibus adhibeantur, si, quicquid oppido pauci deliraverint, plectantur omnes, ita, ut iam non singulis adimatur ius, quo abusi sint, sed ut ab isto non eruditae solum, sed omnibus omnino hominibus, qui sana mente praediti sunt, digno ac proprio bono prohibeantur atque excludantur universi. Qua quidem in re nisi modus teneatur, qualem et par est expectari ab iis, qui salutem publicam curant, et viri prudentissimi tenent, in civitates litteratas inferetur cala-

mitas, qua, haud scio, an nulla gravior, nulla litteris perniciosior, nulla ipsis Principibus infestior importari queat. Etenim doctoribus docendi regulas ac normam praescribere, docentibus speculatores et custodes praeficere, scribentibus magistros et censores imperare, in iisque rebus modum nullum, nullam rationem servare, quid tandem aliud est, quam aut incogitantiam quamdam profiteri in deligendis iis, qui doctores iuventutis creati sunt, quae in Principum sapientiam profecto nulla cadit, aut creatos perfidiae accusare et perfidos tamen tutari in muneribus, aut, si fides illorum cognita et spectata est, cohibere praeclara ingenia, et impedire magistros, ne aut popularibus docendo, aut scribendo exteris tantum, quantum possint, utilitatis, et utraque re integram et illibatam Academiae gloriam afferant?

Non ego auderem haec ita proferre et pronunciare in vestra concione, AA., nisi ea in civitate viverem, quae ab inimica verae libertati lubidine et licentia non magis, quam a servitute in docendo ac scribendo semper abhorruit, semperque abhorrebit, ac nisi huic civitati eum nunc praeesse virum *) cernerem, qui, quibus illa rebus et floruerit olim, et florere possit, unus omnium optime perspexit. Nam haec insignis fuit Principum Saxoniae, ex Ernestina stirpe progenitorum, sapientia, ut in Academia sua, quae opibus ac divitiis non esset princeps, principem tamen virtutem vellent esse libertatem: quae si non fuisset, neque sacrorum nostrorum instauratio perfici, nec iuris et legum disciplina emendari, nec philosophiae lumen accendi, neque omnino in litteris et artibus tot magna, praeclara, eximia ex Academia Ienensi enasci poterant, quot ex ea, tamquam ex perenni quodam fonte, profecta, nec tantum popularibus

---

*) Is ipse hanc cerimoniam praesentia sua decorabat, aderatque oratori, vir publicus, PHIL. GUILIELMUS DE METZ, vicem nunc gerens Curatoris Academiae.

tradita, sed etiam ad exterarum easque remotissimas gentes prolata et propagata sunt. Quam libertatem quanta Principes illi constantia animi et fortitudine vindicarint, defenderint, propugnarint, ineptus essem, si vobis enarrarem, AUDITORES: nec dicere hoc loco attinet, quam et facile et prospere libertate illa effectum sit, ut huic Academiae numquam deessent, qui se suumque otium ac valetudinem, tenuissima saepenumero spe praemiorum proposita, devoverent: illud dicendum est, quod ad nostram causam pertinet, eandem etiam Divo AUGUSTO mentem, eandem sapientiam fuisse, idem libertatis tuendae conservandaeque doctoribus studium: qui, si quando necessitati temporum cedendum esse videret, invito animo cessit, et ita, ut, quae avertere aut tollere non posset, consilio tamen leniret, prudentiaque et humanitate redderet tolerabiliora. In quo et ipso magna eius sapientia eluxit.

Quem hactenus praedicavi sapientiae principalis fructum, primum ille quidem ac praecipue ad nos redundavit, VENERANDI COLLEGAE, deinde opera nostra etiam ad eos, qui fidei nostrae atque institutioni demandati sunt. Sed aliud est eiusdem virtutis fructus, quem vos, CARISSIMI CIVES, iure ac merito vobis soli tamquam proprium vindicatis. Is spectat ad legum salubritatem ac disciplinae ordinem et rationem; quem non opus est multis verbis describi. Arbitror enim, in hac amplissima corona vestra reperiri non paucos, qui vel a parentibus fratribusve fando acceperint, vel suomet ipsi usu cognorint, in Academia Ienensi paucis abhinc annis eas adhuc viguisse leges, quae antiquatae potius quam antiquae, et ipsa vetustate sua consequuisse viderentur. Iam si Academia nostra pareret Principibus, qui vel incuriosi essent suorum, vel antiqua propter solam antiquitatis commendationem probarent: fieri non poterat, quin et nos puderet, CIVES, obsoletis vos legibus sacramento obstringere, et vos tam putidae et

pene servilis obedientiae poeniteret. Nunc eae nuper leges in hoc ipso templo promulgatae sunt, novisque subinde civibus, qui numerum vestrum augent, in manus traduntur, quae saeculi ingenio conveniunt, quae libertatem vobis, iustam illam quidem et litterarum cultu dignam, sanctiunt, quae vestram in hac urbe vitam iucundam, vestram cum civibus urbis consuetudinem et honorificam et satisfaculam praestant, quae talem vobis necessitudinem doctorum academicorum spondent, qualis vel parentes inter ac filios intercedit, vel etiam familiarium est atque amicorum. Ad has autem leges rogandas et perferendas Divi Avgvsti sapientia imprimis valuit. Qui quum omnino, dum regnavit, in legum cura et emendatione sic versatus sit, ut hanc gubernationis atque imperii partem ad se potissimum pertinere existimaret, in qua perficienda suisque usibus accommodanda plurimum se debere optimo Principi cives Gothani atque Altenburgenses magno consensu fatentur: tum etiam de legibus academicis misit ad nos legatum *), auctoritate et prudentia pollentem, qui cum Patribus ageret, Patrum consulta diligenter ponderaret, ponderata ad ipsum referret, acceptasque rogationes digerit, ordinari, perferri curaret.

At vero nec libertas sola prodest docentibus, nec leges discentibus valent ad doctrinam comparandam, nisi illi ita sint constituti, ut his possint cum auctoritate aliqua doctrinam suam impertire, et vero etiam impertire velint. Ad quam rem maxime requiritur dignatio quaedam atque existimatio doctorum, quae proficiscitur ex Principum moderatione et humanitate. Magnus quidem litteratis hominibus patet campus, in quo ita velut excurrere atque exspatiari possit illorum eruditio, ut laudum inde prae-

---

*) Fuit vir perillustis, CAR. ERNESTUS DE HOFF, in sanctiore Principis Consilio Gothano administer.

mia reportent, fidemque ipsi sibi et claritudinem et famam
 apud externos concilient, etiam eos, qui sint longissimis
 locorum intervallis ab ipsorum patria sede disiuncti: ad
 quam rem consequendam sane non opus est principalis
 favoris quadam quasi praerogativa. Sed praeter hanc
 publicam laudem, in assiduo et accurato litterarum studio
 sitam, ex eoque efflorescentem, quam ut doctores acade-
 mici omnes et concupiscant et assequantur, Academi-
 arum causa vehementer optandum est, praeter illam igitur lau-
 dem publicam alia quaedam est velut domestica et priva-
 ta, in quam cadere imprimis arbitramur, quod veteres dixe-
 runt, artes ali honoribus. Et haec quidem suum maxime
 et domicilium et pretium habet in civitatibus modicis, in
 quibus expertes consuetudinis politiorum atque opulentio-
 rum ex aliis quidem ordinibus hominum doctores propio-
 res sunt coniunctioresque civibus academicis, atque in
 oculis Principum habitant. In eiusmodi civitatibus quam
 maxime opus est Principum moderatione, civilitate, huma-
 nitate, ne cum existimatione eruditorum ipsa etiam eru-
 ditio damnum ac detrimentum capiat. Nam qui doctos
 respiciunt, doctrinarum se contemptores profitentur: qui
 litteratis ignominiam parant, simul litteris iniuriam inferunt:
 qui doctores academicos parvi pendent, ipsas Academias
 reprimunt. Quam diu enim homines, praesertim iuvenes,
 qui sunt ab iudicandi facultate nondum satis instructi, opi-
 nionum velut imperio reguntur; quam diu res fortunaeque
 externae habent aliquod momentum in hominibus aestiman-
 dis; quam diu ad aulas Principum qui admittantur, in iis
 non tam animi probitas, pectoris candor et doctrinae copia,
 quam splendor natalium, honorum tituli atque externorum
 decus insignium requiruntur: tam diu litterati homines, si
 stare velint, non modo existimatione, sed ne iis quidem,
 quos ipsi fortasse parum curant, honoribus possunt carere,
 propterea quod in iis inesse putatur non levis ad publi-

cum favorem, plausum, fidem commendatio. Et Drvvs quidem Avgvstrvs, qua erat mentis non tantum perspicacitate, verum etiam benevolentia, ne hanc quidem prosperitatem in Academia sua passus est desiderari. Cuius rei praeclarum documentum, quod fausti instar ominis esset, illo ipso tempore exhibuit, quo imperium rerumque gubernationem suscepit. Antequam enim de rebus academicis quicquam vel decerneret, vel iuberet, pietate et grato animo ductus, eum inter nos doctorem ornavit *), quem iuventutis suae per aliquod tempus magistrum habuisset, spectatum multa eruditione virum, cuius mortem, quamquam senex obiit, magno tamen et iusto Academia desiderio prosequuta est. Atque hoc nobis primum quasi auspiciū exstitit principalis in doctores academicos animi, quod deinde eos eventus habuit, qui apud Avgvstrum in honore esse doctores ostenderent, quippe quibus ornamenta, quae posset, ultro, libenter cumulateque tribueret, et, quo gratiora acciderent, in tribuendi modo summam humanitatem atque civilitatem demonstraret. Quid? quod ipse non semel, sed saepius, disertis verbis declaravit, vulgari conditione eximendum esse ordinem eruditorum, et in illi stri loco collocandum, nec modo sublevandum in iis rebus quae ad vitae opportunitates pertinerent, sed omnino ita tractandum, ut ne defecti quidem annis et studiis, animo deficerent, neve eam amitterent mentis hilaritatem, quae industriam in agendo, celeritatem in perficiendo afferret, et vero etiam temporum tristitiam condiret. Itaque nobis adituris optimum Principem, id quod expertus ego testor, non erat antea salutis augurium capiendum: adeuntibus ea ipse obviam venit facilitate, quae animos caperet: discedentibus praeclarissimum, quod a Principibus dari potest,

---

*) Io. AUGUST. HENRICUM VLAICH, Moraliū et Politicis Prof. P. O. qui per quadraginta novem annos praeclare de hac Academia meritus, a. 1813 vīta excoessit.

viaticum dedit, apertam et non infucatam benevolentiae, aequitatis, etiam liberalitatis, significationem.

Atque haec ipsa liberalitas, praesertim quatenus comitem et sociam habet munificentiam, quum omnino in iis Principum virtutibus numeretur, quae florem Academiae augeant, tum novam nostrae quoque Academiae felicitatem procreavit, de qua, restat, ut breviter dicamus. Est autem huius liberalitatis ea vis et amplitudo, ut tum universam Academiam, hoc est, instituta eius omnia, litterarum studiis vel necessaria vel utilia, complectatur, tum ad singulos pertineat sive doctores academicos sive etiam cives. In utroque genere si vellem rerum multitudinem et gravitatem oratione adaequare, verendum esset, ne dicentem me citius dies, quam dicendi materia, deficeret. Adeo multa sunt, quae Princeps egregius Academiae nostrae vel praebeuit solus, vel una cum Rectore eius Magnificentissimo liberalissime contulit. Spectate enim, CARISSIMI CRVES, bibliothecam publicam, quam nova illa et eleganti forma, etiam per DIVI AVEVSTI munificentiam, nuper induta est, quam novis eadem librorum opibus ditescere coepit! Spectate musea, in hac litterarum schola vestris usibus patefacta, quot et quantis copiis aucta sunt et locupletata! Spectate speculam astronomicam, quae, quum nulla olim in hac Academia fuisset, nunc ita instructa est, ut ipse etiam AVEVSVS instrumenta suppeditaverit, volueritque eam suae illius Gothanae, amplioris sane atque magnificentioris, si non aemulam, certe imitatricem esse, cuius illam non poeniteret. Quid dicam de novis cathedris, in hac Academia nuper constitutis? Quid de doctõribus novis, qui illas iam cathedras ornant? Quid de seminariis, ad iuvanda litterarum sacrarum studia et artes humanitatis ab inertia hominum ac situ vindicandas nuper conditis? Quid denique de novo illo instituto certaminum, quorum primi victores aliquot post hebdomadas in hoc ipso templo pronuncia-

buntur, praemiisque eruditionis atque industriae decorabuntur? Amplius dicendum est. Huic publicae liberalitati, quam Divi Avgvsti coniunctis cum Rectore Academiae Magnificentissimo, Magno Duce Saxoniae, studiis debemus, adiuncta fuit privata, quae ad singulos pertineret. Quam si quis tanto verius et sincerius laudat, quanto ipse est alienior partium studio, et ab rerum, quas laudandas suscepit, communione remotior: possum ego quidem maxima cum veritate commemorare insignes stipendiorum auctus et incrementa, quae vestris nuper, VENERANDI COLLEGAE, studiis obtigerunt; possum summa cum sinceritate laudare eximiam Principum liberalitatem, quae vestris meritis praemia exaequavit. Qua quidem munificentia, in cuius praeclearam societatem Divvs Avgvstvs accessit, quum factum sit, ut doctorum alacritas resuscitaretur, ut cresceret studiorum ardor, ut discendi opportunitas et facilitas cum docentium hilaritate augeretur: sentitis, CIVES, magnum ex illa liberalitate fructum etiam ad vos redundare, adiutisque doctoribus vestris, etiam vobis nova studiorum adiumenta accessisse. Quamquam quid haec ego loquor? Nonne, quibus propria contigerunt per Principis munificentiam adiutoria studiorum, multi in numero vestro inveniuntur? Et quum hodie vix ullum sit liberalitatis testimonium, quod levitas et adulatio non vulgarit, vos ego nominatim appello, dilectissimi et mecum artiore etiam necessitudinis vinculo coniuncti CIVES GOTHANI et ALTENBURGENSES, quos ultro mihi, ephoro vestro, testes adesse scio ac laetor. Ecquos optare possim in hac quidem caussa publicoque iudicio locupletiores? Testantur enim lacrumae vestrae, testatur hoc ipsum triste silentium, longe plurimos vestrum Divi Avgvsti liberalitate sic esse adiutos, ornatos, sustentatos, ut, quum nos omnes, illo mortuo, indulgentissimum Principem amisisse queramur, vos optimum patriae parentem ademptum, vos communem litterarum studiosis eumque beneficentissimum pa-

a vobis ereptum, vos unicum rerum vestrarum praesidium ac lumen exstinctum, merito lugeatis.

Tu autem, nunc ad cognatos caelites evocate Princeps quidni enim te tamquam praesentem appellem, cuius petua nobis et sancta memoria est, et ipsa heic oculis tuis imago *) obversatur? — tu, tua qui sapientia, moderatione, liberalitate hanc Academiae nostrae felicitatem attulisti es, tu igitur, DIVE AVGVSTE,

*Qui magna mentis coepta morantibus
Vinculis solutus, quo tua praepete
Virtus volatu te reduxit,
Sedibus in superis triumphas,*

*Superbientes praesidio tuo
Tutare praesens Divus Apollinis
Artes, tuis tutare donis
Pieridum haec reparata templa:*

*Vt Iena semper Mercurialium
Dives virorum floreat, et decus,
Labore partum, iam retusis
Ictibus invidiae, perennet;*

*Vt sensa mentis libera promere
Ausint magistri, et cum sapientia
Graiosque Musarum et Latinos
Iungere condoceant lepores.*

*Sic Fama, nostris invida laudibus,
Mox conticescet, nec Furor improbus
Edaxque Livor immerenti
Eripiant capiti coronam:*

---

*) Satis magnifice in templo academico exstructum erat *Castrum doloris*, quod et appellatur, in eoque una cum pileo principali et insignibus gentilicis reposita, laetibusque cypressis circumdata, imago AVGVSTI, quam ipse paucis abhinc in Bibliothecae academicae pergratum munus inferri curaverat.

*Reposita nostris sic tua mentibus
Augusta imago, si qua malignior
Oblivionis condant umbra,
Lumine candidiore surget:*

*Sic, cui sacros sors dedit imperi
Tractare clavos, huic Academiae
Virtute Fratris prosperatum
Restituet FRIDERICVS aerum.*

MEMORIA AUGUSTI

DUCIS SAXONIAE

PRINCIPIS GOTHANORUM ATQUE ALTENBURGENSIUM.

PRAEFATIO.

Quum iam iteratus typis in lucem prodeat libellus, quem paucis abhinc mensibus Academiae caussa emisi, nolo veterem illam cantilenam recinere, qua levissimi etiam scriptores utuntur, qui, quando libros suos ex domesticis umbraculis in solem producant, multorum et gravium auctoritatem virorum solent praefari, sed, quid rei fuerit, quod me ad hanc scriptionem et suscipiendum et repetendam impelleret, aperte narrabo.

Rusticabar forte per ferias academicas, quod facere Quotannis soleo, ut, dum in agro meo mihi Musisque vivo, novus academicis laboribus vires colligam, quum tristissimus de morte AUGUSTI, Principis, nuncius Altenburgo, vicina urbe, ad me perferebatur. Qui quo gravius percellebat animum recordatione illorum dierum, quibus coram videre Optimum Principem, mirari animi hilaritatem et de valetudinis prosperitate laetari contigisset: eo lubentius ad consolandum dolorem et ipse repetebam iucundam praeclare factorum memoriam, et Fridericum Carolum Adolphum Trützschlerum, L. B., Cancellarium Altenburgensem, et Ducis Saxo-

niae Gothanae Comitem consistorianum, virum genere et muneribus non magis quam doctrina et meritis illustrem, per litteras rogavi, ut, si quid haberet, quod ad vitam Principis, diuturno sibi usu ac familiaritate cogniti, pertineret, benevole mecum communicaret. Praevidebam enim fore, ut Academia Ienensis Altoris sui indulgentissimi parentalia institueret, measque reducis in iis et indicendis et exsequendis partes propter muneris rationem exposceret. Trützscherus vero, qua est humanitate et adversus me benevolentia, amicum excitavit Gothanum, excellentis ingenii doctrinaeque virum, qui annis fere aequalis *Augusto*, per diu cum eo coniunctissime vixerat. Ab hoc mox, Ienam reversus, accepi luculentam de vita Principis narrationem, quae ephemeridibus nostris *) inserta est: alia idem, non parcus in dando, si quem muneribus suis haud indignum existimat, per epistolas addidit, omninoque totum hoc scribendi negotium communicando, monendo, cavendo, peramanter adiuvit. Quo pacto tanta rerum affluebat memoratu dignissimarum copia, quantam academicae scriptionis angustiae ne capere quidem posse videbantur. Quapropter tametsi iam tum, quum solemni programme **) indicenda essent sacra funebria, in templo Paulino concelebranda, diligenter composueram omnia, quae ad me essent perlata, et sermone Latino explicaram, eam tamen ex commentariis meis partem seposui, quae privatam *Augusti* vitam attingeret, neque tunc nisi publicam spectandam proposui. Nam haec quidem magis consentanea videbatur scriptioni, quae non tantum Prorectoris et Senatus academici auctoritate in lucem prodiret, verum etiam ante, quam typis exprimeretur, ex novae legis praescripto Concilii academici censurae subiicienda, et Prorectoris subscriptione esset sancienda. Itaque mense Iunio editum est programma

*) *Intelligenzblatt zur Jen. A. L. Z.* 1822. No. 23. 24.

**) Repetitum est p. 14. Ex eo sciri, quae ad Memoriam p. 31 recusam pertinerent.

academicum, sacris parentalibus indicendis scriptum: cui ne cogitatione quidem potuit maius et optabilius praemium obtingere, quam quo illud ornavit benevolentia virorum, qui, simulatque legerant, ea mihi obtulerunt, quibus scripta vel supplerentur, vel corrigerentur. Atque in his primo loco nominandus est Fridericus Iacobs, vir praestantissimus multisque amicitiae documentis mihi spectatus, cuius opera et consilio Divus AUGUSTVS aliquamdiu in iis uti solebat, quae scripto mandabat, ac posteritati destinabat: deinde Genslerus meus, qui nunc in aula Coburgica sacerdotio magna cum laude fungitur, ea ad me perscripsit, quae in cara Divo Principi urbe propter filiam dilectam, et paulo ante mortem ab ipso repetita, sat certis testibus cognoverat: denique Starkius noster, vir perillustis, non solum genus morbi, cui Princeps succubuit, mortisque causam aperuit, verum etiam a femina quadam nobilissima *), exquisitis ingenii animique dotibus praecellente, ideoque AUGUSTO, idoneo harum virtutum existimatori, admodum gratiosa, litteras quasdam Principis et carmina inedita impetravit, quibus uti liceret, si quod huic libello ornamentum inde petendum existimarem.

His copiis adiutus, lubenter obtemperavi cohortationi illorum, qui vellent auctiorem libellum, addita Principis vita privata, emendatioremque a me edi; sed hac lege obtemperavi, ut, quae proprie scripta essent civibus academicis, non obliterarentur. Servanda enim Academiae memoria videbatur etiam in hac repetitione libelli, praesertim quum, ommissa civum academicorum compellatione, tota forma orationis immutanda fuisset. Ad hos enim si quid publice scribo, plerumque

*) SIDONIA DE DISKAU, Io. Frid. Erasmo L. B. de Hardenberg, dynastae Schloebenii, cognatione iuncta: quae mortuo illo, apud quem diu commorata, crebros cum Augusto Principe sermones et epistolas contulerat, dulce sibi otium in suburbano Gerano paravit, ibique lugentibus amicis, qui eximias feminas virtutes nossent, ante hos aliquot annos obiit.

sic tolli animum elevarique sentio, ut simplex ac tenuis oratio sua sponte abeat in copiosum quoddam dicendi genus, quod, subvereor, ne passim argumento minus accommodatum videatur. Quamquam hoc nomine ne excusari quidem cupio, si quid in priore huius scripti parte reperiat, quod ad quamdam amplificationem oratoriam propius accedat. Nam ita me rapuit virtutum Principis, quas describere conabar, recens memoria, ut rerum magnitudinem verborum copia sponte sequeretur, neque opus esset confugere ad vulgare panegyristarum institutum, qui totum artis suae *μυροδύκτωρ*, atque omnes eius arculas, et ipsa etiam pigmenta consumunt, ut per volucrem motum animorum narrationi concilietur fides.

Quae quum ita sint, si quis, quod vel meminisse vel didicisse iuerit, in hoc scripto inveniat, is non tam mihi, quam illis, quos dixi, libelli patronis eo nomine obstrictum se arbitretur. Quibus dum gratam mentem de tanta in me tamque prolixa voluntate palam profiteor, prope succensere egregio illi viro, qui, quamquam non modo suscipiendi negotii auctor exstitit, verum etiam ad exsequendum plurimum contulit, tamen suum voluit a me nomen taceri*), nisi commode recordarer, quod veteres tradiderunt de Apelle, quæ latere aliquando cupiens, una ex linea, per Protogenis tabulam ducta, agnitus est.

Scr. Ienae, Calendis Octobribus, anno MDCCCXXII.

---

*) Nunc mortui amici nomen non est quod reticeam. Fuit CAROLUS ERMSTEDT ADOLPHUS DE HOFF, Protosynedrii Gothani posthac Praeses, alter ex duobus illis, quos Principes nostri, quum in ipsis novi saeculi auspiciis ad instaurandam hanc litterarum sedem animos appulissent, eo consilio delegerant, ut cognitis Academicis difficultatibus, qua arte succurrendum iis esset, quo modo opitulandum praesentes absentesque et secum et cum Patribus deliberarent, captaque deinde consilia referrent ad eos, qui exsequi possent. Cf. *Annales acad. Ienensis* p. 104.

Quod M. Tullius Cicero dixit ¹⁾, mortuorum vitam in memoria vivorum positam esse, quam vere dixerit, in gentibus, quas dominatrices vocamus, orti ex Friderico II et Margaretha Austriaca Ernestinae prosapiae Principes, quum ceteri omnes, tum etiam ii, qui terris Gothanis atque Altenburgicis praefuere, plurimis luculentissimisque exemplis demonstraverunt. Qui tametsi iam dudum ad cognatos Superos reversi sunt, ita tamen viget illorum apud posteros memoria, ita ore et scriptis tolluntur celebranturque virtutes, ut non discessisse ex his terris, sed adhuc vivere inter nos, res nostras curare et nobiscum agere videantur. Quod qua arte consequuti sint, haud difficile est explicatu. Pietatis enim ceterarumque virtutum fuit studium, quo effecerunt, ut posteritati usque commendarentur: litterarum amor, quo famae suae prospexerunt: tutela litteratorum, quos, quum testes virtutum suarum vellent esse, gratos etiam praecones habuerunt: fuit denique gubernatrix illa civitatum prudentia, in tam illustri collocata monumento, ut numquam deessent, qui in eam intuerentur, qui intenderent animos, qui suo quisque in loco imitari eam gestirent.

Reputate enim animo, Cives, ERNESTVM PIVM, pollentem fortitudine bellica, quam glorioso post Gustavi Adolphi mortem praelio Luzenensi satis comprobavit ²⁾, sed eundem pacis amantem, et domesticis virtutibus, quae minus feriant praestringuntque oculos, egregie instructum: qui, diruta mali nominis et ominis arce ³⁾, arcem pacis Gothae condidit, consilii ac voti sui immortale monumentum, et quantum tribuerit pietati, quid dederit silentio ac spei, quantum topere laborandum censuerit, ut effusa pleno Copia cornu civibus suis adesset, vere declaravit ipse memorabili illo

numo, quem, quo tempore cives suam ei fidem sacramento obstrinxerant, cudi signarique curavit ⁴). Cogitate illius nepotem, FRIDERICVM II, condendo instituto, quo puellae nobiles aluntur educanturque, Magdalenaci cognomento in memoriam coniugis appellato, fundando orphanotropheo, schola oppidana ad illustris Gymnasii dignitatem et amplitudinem evehenda, multisque aliis nominibus de Altenburgensibus potissimum ita meritum, ut ipsius maxime auspiciis, protracto ultra quadragesimum annum felici imperio, florentissimus tantae civitatis status produceretur ⁵). Recordamini huius filium, FRIDERICVM III, probitate insigni propensissimoque in cives animo ac voluntate venerandum, cui coniux contigerat LVDOVICA DOROTHEA ex gente Principum Meiningensium, ingenii pariter atque animi dotibus excellens, plurimi, dum vivebat, ab Friderico, magno illò Borussiae Rege, habita, post obitum exquisitissimis summorum hominum laudibus ornata, quae maximo cum terrarum Gothanarum emolumento imperii adeo curarumque principalium consors et socia fuisset. Revocate animos ad prognatum tantis parentibus filium, ERNESTVM II, qui quum a patre iustitiae summum amorem fideique ac veritatis etiam in rebus parvi momenti inexpugnabile studium, a matre admirabilem illam animi constantiam propositique tenacitatem, ab utroque exempli et institutionis praestantiam, quodam velut iure natalium adeptus videretur, easque dotes propriis virtutibus incredibiliter augeret, per duos et triginta annos ita regnavit, ut legum salubritate, litterarum et sapientiae divinae humanaeque studiis, artium affluentia, rerumque omnium, quae vitam fortunant, copiis diligenter conservandis, benigne fovendis et quavis ratione amplificandis auream civibus suis aetatem reddidisse merito iudicaretur.

Huic tanto Principi, qui, si quis alius, adhuc vivit in animis nostris, cuius amabile exemplum oculis adhuc observatur, cuius grata recordatione multarum rerum acer-

bitatem lenire ac mitigare consuevimus, quum ante hos ipsos duodeviginti annos parentaremus: recentis illo tempore gravissimaeque iacturae, quam morte eius feceramus, hoc unum erat et certissimum solatium, quod filium reliquisset imperii successorem et heredem, qui et paternas virtutes summa cum pietate aemularetur, et ad maiorum suorum gloriam magnis passibus contenderet. Cuius Principis bona quo diutius penitusque cognoveramus, eo minus putabamus, iis nos temporibus servatum iri, quibus mors eius lugenda, mortuoque parentalia sacra faciunda forent. Nam talem tamque acerbum casum quis poterat praesagire animo, qui vigorem corporis, qui membrorum omnium non modo raram concinnitatem agilitatemque, verum etiam firmitatem ac sanitatem, qui valetudinis prosperitatem congruamque his corporis virtutibus animi laetitiam atque hilaritatem paucis ante obitum hebdomadibus coram spectasset? Quis poterat in istum repentinae mortis timorem incidere, qui vidisset Principem usque ad tres quatuorve novissimos ante obitum menses, quibus praematurum fatum fertur divinasse, fiducia quadam valetudinis, quae longas inire spes sineret, strenue laborantem in eo, summaque contentione; sed quae exhilararet potius animum quam defatigaret, id agentem navantemque, ut, quae praeclare instituisset, etiam in ordinandis emendandisque Academiae nostrae rebus, praeclarius ad finem perduceret?

Sed aliter, quam nobis, visum est Deo, qui, quod haud scio, an dignum sit memoratu, Divvm Avgvstrvm ex his terris evocavit eo ipso anno eoque ipso adeo mense ac tantum non die 6), quo conditum est unum ac dimidiatum saeculum, ex quo consociatae provinciae, Gothana et Altenburgica, communi continuoque Ducum Saxoniae, ab Ioanne Vimarisiensi progenitorum, imperio maxima cum purae ac verae religionis, cum ecclesiae Christianae, cum litterarum et rei publicae utilitate paruerunt. In qua divini Numinis volun-

tate par est iam sic acquiescere, ut intuendis tot bonis, quae per Divum Principem, suum in his terris vicarium, etiam nobis concessit, pietatis sensum acuamus, recordandaque eius vita et reminiscendis virtutibus ac factis honestum doloris nostri levamentum quaeramus. Quo pacto etiam AVGVSTI, quamquam mortui, vita in nostra, qui vivimus, memoria per eamque in posterorum nostrorum pia et grata recordatione ponetur.

At qualem memoriam putatis optabilem fore Principi, si eam ipse commendare nobis, et cum ea vitae suae perennitatem copulare et aequare posset? Scilicet eam, quae non magis absit a malignitate, cui falsa species libertatis tribui solet, quam a foedo crimine adulationis. Nam quum omnino Principibus, quo celsiore in loco sunt constituti, et quo magis ab omnibus conspiciuntur, eo diligentius curandum est, ut incorruptam in omnibus rebus fidem servent, ne veritatem ulla arte infringi patiantur, neque ex amore quemquam aut ex odio censeant dicantque, tum etiam AVGVSTVS in dictis et factis summam aliquam perfecti speciem et formam sequutus est. Ad eam speciem natura erat factus, ingenio propensus, paterna disciplina formatus, institutione et exemplis excultus: eam absolutionis imaginem ipse sibi solertissimus artifex in tota vita perficiebat, perfectamque, etiamsi oculis non cerneret, tamen mente et animo tenebat. Sed operae pretium est haec paulo diligentius persequi.

In lucem AVGVSTVS ?) editus die 23 Novembris a. 1772 parentibus iis, quorum nomina pro laudibus sunt, ERNESTO II et CHARLOTTA AMALIA, ex Principum Meiningensium gente oriunda, non erat ille quidem in spem imperii genitus, quippe qui fratrem haberet natu maiorem, ERNESTVM, reipublicae aliquando gubernacula suscepturum: sed hoc mortuo a. 1779, idem ei, quod olim Divo Patri, obtigit, ut fratri maiori in spem illam succederet. Itaque in eo educando formandoque maxima fuit cura posita. Evocatus est ex

schola militari Stuttgartina aperto vir pectore moribusque ingenuis ob eamque rem ERNESTO valde probatus, Ioachimus Ernestus L. B. de Lühe, qui Principis pueritiam moderaretur: quo negotio laudabiliter peracto, ille in patriam rediit, ibique aliquanto post vita defunctus est. Difficilem moderationem videtur ipsum pueri ingenium reddidisse, praeclaram illud quidem et docile rerumque omnium, quarum a peritis audisset laudari scientiam, et appetens et capax; sed quod aliquamdiu latebat, certe non eas dabat significationes, ut omnia esse in eo appareret, quibus magna metiri ingenia Socrates dicebat. Id vero ut primum se exseruit, ita statim eluxit, excitatum maxime et quasi in lucem protractum disciplina viri egregii, Sam. El. Bridelii, qui ex Helvetiae provincia Francogallica Gotham deductus, mox historiam naturae doctrina sua, novamque patriam exquisitis doctrinae monumentis illustravit, carus Gothanis, carus Principi, a quo etiam posthac omni genere benevolentiae atque liberalitatis cumulatus est. Ab his magistris adhibiti sunt alii arte et doctrina clari, quorum semper feracissima fuit civitas Gothana: et socium eiusdem institutionis Noster habuit FRIDERICUM, fratrem natu minorem, quem nunc illius in imperio successorem veneramus. Magna vero, hortante et praeunte Patre, disciplinae institutionisque fuit liberalitas, non arcens et cohibens pueros ab aequalium consuetudine, neque ex principali fastigio superbiam, fastidium, arrogantiam in teneros animos infundens, sed quae Roussovi praeceptis responderet, doceretque Principibus id agendum esse, ut animi potius virtutibus, quam vel natalium splendore, vel fortunae donis eminent. Avevstro adhuc superstites sunt Gothae, quos cum puero puerilia ludicra, cum adultiore studiorum similitudo, cum viro amicitiae constantia sic coniunxerant, ut et Princeps illorum doctrinae morumque venustati, et ipsi Principis favori ac patrocinio plurimum se debere faterentur. Mox

a. 1788 **AVGVSTVS**, comitante fratre, sed illorum, quos dixi, magistrorum auspiciis, Genevā petiit, quo et litteris erudiretur, et incorruptos civium, reipublicae luce ac libertate fruendum, sincerosque a prisci sanitae aevi mores imbiberet, retulitque ex eo itinere non tantum doctrinae sed etiam elegantiae uberrimos fructus. Nam quo acriore pulchritudinis ac decoris sensu natura valebat: eo facilius et arripiebat, quae sensum illum alerent, et omnes actiones ad eius legem et normam componebat. Quemadmodum igitur animum copia litterarum instruxit: ita oculos intuendis praestantissimorum artificum operibus, aures audiendis musicis concentibus exercuit, et ad maiorem elegantiam finxit. Quare illud est consequutus, ut artes illas liberales, in quibus ingenium manuum auxilio eget, non ignoraret, calle-retque imprimis picturae linearis artificium, et musices ita fieret peritus, ut ipse non raro, plaudentibus musicis, cantus vocum sonis rescriberet. Nam de litterarum studiis paulo post dicemus: quae magis etiam inflammata sunt, postquam redux in patriam novis ac domesticis praeceptoribus utebatur *), in quibus eligendis magna Patris prudentia eluxit. Etenim philosophiae non mysteria quidem, qualia nostra demum aetas pandit, sed historiam, sed lucem et salubria vitae moribusque praecepta adscitus ex nostra Academia excellens illius doctor, Vlrichius, ei aperuit: Germanorum historiam et ius civitatum illustrissimus von der Becke tradidit: historiam patriam perillustris Welkerus narravit. Quorum virorum quo maiora exstant in patriam nostram merita: eo magis nomina illorum cum **DIVI AVGVSTI** memoria coniungenda putavimus.

Ita formatus egregia institutione **AVGVSTVS**, omnibus, quibus vera mentis cultura continetur, artibus excultus, multorum quoque librorum lectione nutritus, et familiarium, quos accurate sibi elegisset, humanitate et eruditione perpolitus, quum iam in eo esset, ut particeps fieret imperii,

quod solus adhuc ERNESTVS pater gloriose administraverat, magna ei haec contigit felicitas, ut cum publica laude fortunam domesticam adaequaret. Nam a. 1797 matrimonio sibi iunxit LVDOVICAM CHARLOTTAM⁹⁾, et gentis suae Megalopolitano-Suerinensis perantiquo decore, et multo magis ingenii animique propriis eximiisque virtutibus conspicuam, Reginam antea Suecis destinata, sed quam propitia fortuna Gothanis deam tutelarem servasset. At illa citius, quam cives speraverant, in ipso aetatis flore, vita discessit: lacrumis in funere manantibus modum posuit gaudium ex eo, quod superstitem matri cernebant filiam, LVDOVICAM PAVLINAM FRIDERICAM CHARLOTTAM AVGVSTAM¹⁰⁾, dignissimam tantarum virtutum heredem et aemulam, quam nunc dominam sibi datam Coburgenses ac Saalfeldani serio ac vere laetantur. Gothanis autem magnam iacturam aliquanto post reparavit novum coniugium¹¹⁾, quod AVGVSTVS cum CAROLINA AMALIA, Guilielmi I, tum Landgravii, posthac Electoris Hassorum, filia natu minore contraxit, non illud quidem subole, sed mutua caritate communique civium cura et stúdio longe felicissimum. Quae matrona, fortunae varietatem aliquoties experta, quum iam in duos simul eosque maximos, de Patris et Mariti obitu, luctus inciderit, ut, quam pietas et conscia mens recti constantiam tribuit, eam Deus ipsi non modo conservet, sed novis mox bonis novaque prosperitate remuneretur et ornet, ardentissimis votis precamur.

Quas adhuc virtutes AVGVSTVS quasi domi aluerat, nec fere nisi apud familiares ac propinquos exprompserat, earum foras proferendarum et longe lateque explicandarum opportunitatem illud ei tempus attulit, quo civitatis moderamen et gubernationem suscepit. Fatalis funestusque civibus fuit dies 20 Aprilis a. 1804, quo die ERNESTVS vitam finivit: sed idem maxime memorabilis propter iucundas novi imperii spes et vota, quae Gothani et Altenburgenses

hisque iuncta Academia Ienensis ingrediebantur. Quam difficile sit, succedere Principi seni, admiratione omnium et immortalibus laudibus celebrato; quam arduum praesertim iuveni, summas patris virtutes imitando assequi, sentiebant cives, neque Avgvstrvs ignorabat: in quem dum illi oculos animosque convertebant, hic talem se praebeuit, qualis esset, et qualem videri se cuperet. Nec fuerunt, qui sua se spe elusos, aut exspectatione frustratos dicerent, nisi si qui forte eam iudicandi normam attulissent, quam nec vellet ingenuus Princeps, neque probaret. Sed quam ipse legem sibi ac normam animo inscripserat, eam ita nuper declaravit ¹²⁾ vir perspicacissimus idemque in Avgvstrum, dum vivebat, familiaribus, ut recte mihi videar facere, qui in hac narrationis parte illius vestigiis insistam.

Etenim si tot praecellentes atque eximias virtutes, quibus Divvs Avgvstrvs non solum Princeps inter Principeas, verum etiam homo inter homines eminuit, ex communi quodam velut fonte derivare liceat, quo facilius earum concentus intelligatur iudiceturque: magna ei fuit mentis acies, quae verum et rectum facile videret, sed concitata illa et velut inflammata maiore vi phantasiae, quae et ipsum ad res suo modo cogitandas tractandasque ferret, et nimia quadam, sed ingeniosa, sedulitate visa obiiceret rerum considerationi, et illa sive cogitata sive visa velut impetu quodam huc illuc impelleret raperetque. Quae dum vagabantur, in una illa sententia stabilitatem habebant, quod Princeps egregius non conquiescendum sibi in iis arbitrabatur, in quibus mediocritas hominum fere substitit, sed magna quaeque et excelsa, immo etiam grandia interdum et immensa, tum animo suo informaverat, tum in vita expetebat. Infixam enim in mente eam gerebat summae perfectionis absolutionisque speciem, quam difficile est animo comprehendere, difficilius re et facto assequi. Ad hanc speciem, quam Plato *ιδέα* appellavit ¹³⁾, et suas ipse actio-

nes dirigebat, et aliorum iudicabat. Eamdem velut normam adhibebat non tantum aestimandis rebus civilibus, sed ipsi etiam religionis cultui atque exercitio: de quo si quid forte dixerit scripseritque, quod a communi intelligentia sensuque esset seiunctum, et quo cultum Dei de pectoris penetralibus avocare ad externam formam videretur, at credemus augustae uniceque ab eo dilectae Filiae, quae non sine magna commotione animi recordatur horarum, quibus Pater solus cum sola de vera pietate sermones instituit pie, candide, facunde, ac piissimos pectoris sensus tamquam in sinu ipsius reposuit. Imperanti autem ac res civiles administranti ne quam fraudem faceret ista, quae in animo insidebat, perfectionis eximia species, aut civibus suis, qui eam capere non possent, ullo modo obsesset, prohibuit insita et ingenerata animo bonitas, et quoddam naturale studium obsequendi iis, quorum vel prudentiam longo usu partam perspexisset, vel aetatem auctoritatemque revereberetur.

Quamobrem etsi assiduus aderat consessui virorum gravissimorum, qui ipsi erant a consiliis sanctoribus, et de civitate regenda administrandaque deliberabant; etsi nihil quicquam alienum a se putabat, quod ad cives vel universos vel singulos pertineret; etsi in his conciliis, quibus iam a Divo Patre fuerat admotus, libere promebat sententiam, quam veram, rei consentaneam suaeque convenientem dignitati agnovisset: tamen meliora edoctus ab iis, qui non tantum rerum summam animo complecti, sed etiam rimari et ponderare singula consueverant, facile cedebat, et aequa mente, alienus ab omni imperatoria vehementia, eam amplectebatur rationem, quae civitatis suae statui salutarior esse iudicaretur. Id unum conquerebatur inter- dum apud familiares, nimis modicum sibi imperium contigisse, in quo, quod animo et cogitatione praecepisset, ad eventum perducere non liceret, praedicabatque meliorem

hoc in genere et fortunatiorem conditionem eorum, qui magno magnas civitates imperio gubernarent. Quam querelam quantumvis hilare et per iocum effunderet, tamen id erat ingenium Principis, ea in illa proferenda vocis, oris, vultus significatio, ut ioco aliquid serii subesse intelligeretur. Ac quis, obsecro, dubitet, AVGVSTVM, in tanta mentis non modo perspicacitate, verum etiam excelsitate, praeclara multa, grandia, nova quoque et insolita, instituturum fuisse, si exsequendis consiliis sat ampla copia, et exprimendae ingenti formae, quam animo impressam habebat, idonea materies obtigisset? Quamquam etiam in novandis rebus ingenii magnitudo animique naturalis, quam dixi, benevolentia haud raro concurrere et conflictari solebant, sed ita, ut haec victrix semper discederet. Nefas enim existimabat, novari quicquam aut mutari cum alterius damno: impium censebat, destructo veteri aedificio, aliquod novum ita educi, ut, quum essent, qui hac ex re nova lumina, hoc est, novos honores novaque commoda caperent, alii repentina ruina se opprimi, aut certe suis nova exaedificatione officii luminibus, iure conquererentur. Salvos volebat suos omnes cives et esse et manere, opibusque et felicitate, quam Divus Pater iis benignissime prospexisset, continuo frui: quod consilium quum fere exsequi liceret integris atque illaesis iis, quae ERNESTVS instituerat, antiqua expers splendoris ac gloriae servare maluit, quam illis subito impetu evertendis novisque periclitandis celerem et ambiguam famam aucupari.

Omnino de fama et rumore, dici vix potest, quam DIVVS AVGVSTVS, in ea quidem constitutus aetate, quae illius appetentissima solet esse, pene nihil laboraverit. Qui famam sciret vanum et volatile quiddam esse et aura mobilius; qui historia duce cognovisset, cupiditas honoris quam dura sit domina, quam imperiosa, quam vehemens; qui Patris exemplo didicisset aliorum magis utilitatibus

quam suis laudibus consulere, id unum adolescens assidue agebat, quod supra dixi, ut, qualis videri vellet, talis etiam esset: qua quidem expedita et compendiaria via ad gloriam perveniri, Socrates dictitabat. Vir factus, et imperium adeptus, si quando gloriae stimulis incitaretur, tamen in summo etiam laudis studio tam aperti fuit pectoris, adeo nihil celavit aut dissimulavit, ut etiam si qua essent, quae alii facturi non fuissent, ne forte iniqua hominum iudicia subirent, ea, simulatque ad illam perfectionis speciem animo insidentem exacta probasset, fortiter faceret, contemnens mirationem ac rumusculos imperitorum. Haec certe ratio agendi ei placuit in rebus domesticis ac privatis, ad quas paulo post narrationem revocabimus: in publicis autem, quod Seneca dixit, umbram virtutis esse gloriam, quae etiam invitos comitetur, suomet ille exemplo egregie comprobavit. Sed quemadmodum umbra aliquando antecedit, aliquando sequitur: ita gloria nonnumquam ante Divvm Avgvstrvm fuit, visendamque se praebuit, saepius fuit in averso, tantoque nunc magis conspicietur, quanto serior venit, et praegressam celeri gressu invidiam secedere iussit.

Spectate enim, Carissimi Cives, terras, quibus Avgvstrvs imperavit; vosque imprimis, qui ex provinciis Gothana et Altenburgica studiorum caussa ad nos pervenistis, spectate patriae vestrae rationem et fortunas. Nonne quod Saxoniae inde a multis saeculis impertiri solet cognomen Felicitatis, idem in hanc Saxoniae partem quam maxime cadit? Et quae caussae laudandi praedicandique Saxonicum nomen diserto nuper apud Lipsienses oratori exstiterunt ¹⁴⁾, eadem nonne in illas quoque provincias, unde vos huc accessistis, eodem iure competunt? Quam uber enim ac laetus ubivis est proventus agrorum! Quanta negotiorum, etiam mercaturae, nullis impeditae vexationibus, celebritas! Quam nitent aedibus urbes pagique! Quanta

imprimis Gothae ¹⁵⁾ et Altenburgi opulentia est aedificiorum, quanta magnificentia! Quanta mundities, venustas, elegantia etiam apud homines rusticos, quorum in tabernis, tributorum mole oppressis, inopia fere ac sordes dominantur! Quam fervent omnis generis artes atque opificia! Quanta scholarum est frequentia, quam excellens eruditio doctorum, discentium multitudo, disciplinae severitas! Quantus denique in utraque illa civitate studiis litterarum honos, quanta etiam apud externos existimatio! Haec nonne Saxonum illam felicitatem testantur, quam aliae gentes huic populo invident? Nonne Saxonicae imperii constitutionis, Saxonicae moderationis et καλοκρατίας, et, quae ex utraque re nata est, Saxonicae prosperitatis perantiquam gloriam tuentur?

Sed tot ac tanta bona unde tandem profecta et servata existimatis, Cives, nisi ab iis Principibus, qui summam regni administrandi gloriam in tuendis pacis artibus imitandisque ac superandis maiorum suorum virtutibus posuerunt? Quos, quaeso, alios tot commodorum utilitatumque, secundum Deum quidem, auctores statoresque agnoscitis, quam Divos illos Principes, quos nobis ac vobis contigit (atque utinam adhuc contingeret!) vivos et praesentes venerari? Nempe haec ERNESTI fuit in legibus ferendis sapientia, haec AVGVSTI in iisdem custodiendis constantia, haec utriusque in iure dicundo lenitas, in tributis imperandis moderatio, in fovendis litterarum scholis artiumque institutis beneficentia, in tractandis litteratis hominibus humanitas, haec innocentem neminem laedens et suum cuique tribuens, nec tribuens solum, verum etiam conservans iustitia, haec admirabilis comitas, abhorrens ab omni fastu, et petenti cuique facilem aditum patefaciens, haec temperantia animi, ab impotentia et arbitrio plurimum dissidens, haec infensa delatoribus aequitas, haec depellens obtrektorum calumnias benevolentia, haec mansuetudo animi, ne

ne quidem indulgens iniuriam et male faciendi cupiditatem, nique haec vere paterna indulgentia, quae tantam populo licitatem peperit, quae civium fidem prolixamque voluntatem tamquam hereditariam ab ERNESTO in AVGVSTVM filium opagavit, quae vivo amorem omnium conciliavit, quae sortuo praestat aeternitatem. O beatum summisque laudibus dignum Principem, cui defuncto primae fluunt civium crumae, quas, dum regnavit, nullas ulli umquam suorum mis imperiose superbeque agendo expressit!

Sed quae universe diximus, ne cupidius quam verius visse videamur, ex tot praeclare ab Divo Principe susceptis institutisque pauca quaedam, et ea potissimum, quae litteras earumque studia pertinent, summatim attingemus. Nam omnia referre, quae ad leges, ad vectigalia, ad civitatis utriusque, tum Gothanae tum Altenburgicae, institutionem gubernationemque spectant, non patitur huius libelli consilium: et par est talia iis exornanda requere, qui sunt vel rerum civilium vel historiae huius tatis intelligentiores.

Docebunt enim illi, quam et prudenter et in cives suos benigne fecerit AVGVSTVS, qui nova cum Principibus tracta iniret, ad reipublicae utilitatem accommodata: primum cum Duce Saxoniae Coburgensi de ditione Saalfeldana, Themariana et Roemhildana; alterum cum Principe Schwarzburgo-Sondershusano de cedendis iis provinciis, quae terris Gothanis continerentur; tertium cum civitate Neapolitana de iure albinagii; quartum cum ceteris Ernestinae stirpis Principibus Saxonice de abrogando senioratu, qui dicebatur, ac dirimenda societate, quae adhuc erat, in moderanda praefectura Oldislebenia; quintum cum iisdem et Ruthenis Principibus de summo iudicio, ad quod provocatione certetur, Ienae constituendo: quibus et veteres, si quae remansissent, dissensiones ac controversae compositae, et multae imperandi legumque ferenda-

rum difficultates sublatae sunt. Narrabunt historici de mutata ratione cursus publici reique veredariae, Principi Thurnensi et Taxio feudi iure concessae; beneficium commemorabunt sublato molestissimo census, qui ab demigrantibus in alia loca exigi solebat, suis a Principe provisum prius, quam foederatae Germaniae civitates ea de re legem sanxissent; leges praecipue afferent, utrique provinciae saluberrimas, de prohibendis libidinibus tenebrosis et infantum caedibus avertendis, de ordinanda re saltuaria, de regundo temperandoque militum delectu, qui, quo minores sunt civitates, eo fere acerbior solet esse, denique de disciplina, quam AVGVSTVS secundum iustitiae instituta imprimis curabat, publica. Magna potissimum cum laude referent, quantum AVGVSTI studio prospectum sit peregrinantium per terras Gothanas et Altenburgicas commoditati, sternendis lapide viis publicis stratisque identidem reficiendis, quantum etiam securitati, constituendis equitibus pedibusque, non qui speculentur et vexent viatores, sed qui disciplinam custodiant et rerum ordinem tueantur. Vtrique, et politici et historici, liberalitatem concelebrent, qua Princeps optimus Altenburgicae provinciae opibus fideique publicae ita consuluit, ut suam ipse in rebus ad aerarium commune pertinentibus auctoritatem tantum non exueret, cuncta ordinibus, qui provinciales vocantur, administranda, tuenda, praestanda relinqueret. Laudabunt sapientiam, qua constitutum a Divo Patre aerarium sanctius, magnum illud viduis ac pupillis eorum, qui munera publica gesserunt, praesidium ac levamentum, auxilium, firmavit, corroboravit: ut nunc etiam sacrorum antistites ac ministri scholarumque maiorum doctores illo beneficio frui possint. Denique exemplum aliis, in quod intueantur, afferent publicam egentium curam totque et tam ampla et in Altenburgicis quidem terris prope regalia domicilia, pauperibus alendis sustentandisque destinata: quibus Gothae

super accesserunt aedes, ubi homines mente capti continentur humaniterque tractantur. Sed finem non invenire narrandi, si, quot in rebus publicis, quantisque et quam aculentis documentis suam Princeps optimus et sapientiam et liberalitatem testatam fecerit, singulatim exponere vellem. De primis maximeque difficilibus imperii annis nonnumquam dixi: in quibus ipsa rerum, quas perpessi sumus, acrior et acerbior recordatio et consentiens vox aequalium mihi arripunt ambitiosae orationis copiam. Nam quum initia imperii Augustei in ista longe perturbatissima tempora incidissent, quibus Germania bello vastabatur, maximaque in plurimas Germaniae civitates mala per lubricos militem, per rapinas, per incendia importabantur, et quum prospere ita evenisset, ut Princeps nullius ipse militaris officii sanctitate teneretur: quanto studio et quam secundis successibus Iothanas suas tutatus est terras, prudenter cedendo hostibus, quibus se imparem sentiret, amice benevoleque habendo eos, quos novos quidem in antiquis soliis homines, sed soliis tamen impositos, agnosceret, denique praesentia sua, consilio et facilitate mitigando consolandoque infortunia, quibus re mederi non posset. Ac multa quidem infortunia praeverterunt ingenii sermonisque lepores, quibus Caesarem Dresdae ceperat, ubi eum primum convenerat; quo factum est, ut mox ingens tributum, ab Gallo victore impositum¹⁶), AUGUSTI civibus remitteretur, eiusque provinciae, dum bello flagrabat vicinia, amice magis quam hostiliter ab hoste tractarentur. Quid? posthac, quum multi Germaniae Princeps ipsam tyranni impotentiam non dubitarent in suos usus convertere, et ex discerpto Germaniae imperio opima quaererent, AUGUSTVS noluit abuti gratia, qua apud istum terrarum dominum florebat, ita iudicans, ipsam illam mercedem, quam facile esset adipisci, non esse nisi auctoramentum servitutis. Itaque patrio regno contentus, aliena non concupivit, ne forte, dum novo populo

consuleret, suo deesset. Postremo eamdem animi aequitatem et constantiam in illo etiam bello demonstravit, quo Germania, excusso tandem per Dei benignitatem foedissimo servitutis iugo, a communi et teterrimo hoste liberata est. Imperatae victis pecuniae quum a victore ita distribuerentur, ut portio illarum non contemnenda ad Avgvstrvm veniret, hic nihil ex iis suo fisco servavit, omnia liberalissime in aeraria contulit, quo et provinciae illae sine civium sudore et iniuria aere alieno levarentur, et civibus bellicae molestiae et calamitates, quantum fieri posset, compensarentur.

Sed haec, ut supra dixi, nostras neque admittunt laudes, neque desiderant. Nobis propiora et vero etiam notiora sunt, quae ad litterarum artiumque studia et instrumenta pertinent.

In his primo loco commemorari oportet Gymnasium Gothanum, doctorum praestantia, celebritate discipulorum, disciplinae strenuitate iam dudum ita excellens famaue notum, ut non modo a popularibus frequentetur, sed multis certatim expetatur exteris: cuius veterem gloriam ita sustentavit Avgvstrvs, ut bibliothecam insigni librærum paratu augeret, eidemque physicorum instrumentorum egregiam suppellectilem, quae nulla antehac fuisset, liberalissime adiiceret. Gothani Gymnasii virtutes et gloriam inde ab extremis Ernestini imperii annis Altenburgicum exaequavit: cuius novam dignationem et decus ut conservaret, Avgvstrvs cum magistrorum numero etiam stipendia auxit, et primus in civitate Altenburgica tum bibliothecam publicam condidit, tum scholam instituit usibus eorum, qui delineandi artem discere cuperent. Vtriusque autem Gymnasii necessitatibus tanto certius provisum est, quanto minus, quae novata et constituta fuerunt, ab unius arbitrio Principis pendent, sed partim impetrata partim confirmata sunt ab illustribus provinciarum ordinibus: quo nomine appellari

constat senatum, de aerarii maxime rationibus tributisque et censu totius populi nomine cum Principe agentem.

Tum quod unum Divvs ERNESTVS sufficere sibi monumentum existimabat ¹⁷⁾ ad memoriam nominis sui immortalitati consecrandam, specula astronomica, in praeclso prope Gotham monte exstructa, Divi quoque Avgvsti studio ac munificentia novos auctus cepit, ditior facta exquisitis instrumentis, et iis continuo observatoribus ornata, quorum solertiam, claritudinem, famam exteri etiam nunc Gothanis invident.

Idem praeterea bibliothecam publicam, museum numarium, ceterosque illos amplissimos thesauros, quibus artis opera, res naturales, vetera monumenta continentur, magna sane et perpetua Gothanae civitatis ornamenta, multis modis liberalissime locupletavit, novo quodam, rebus Sinensibus destinato (de quo paulo post dicetur), insigniter auxit, et, quod caput est, eos singulis viros praefecit, qui et doctrina humanitateque probati essent popularibus, et fama apud exteros celebrati.

Quid dicam denique Academiam nostram, ad cuius opes augendas, restituendam dignitatem, leges emendandas, fulcienda et reparanda instituta tantum contulit praestantissimus Princeps, quantum non exspectaverant, qui liberalitatem principalem patrii soli finibus adstringere, et ex privata magis ipsorum Principum, quam ex publica civium, praesertim exterorum, utilitate metiri consuissent. Sed hac de re satis videor exposuisse in annalibus academicis, qui, dum haec scribuntur, prela exercent, ut illo in libro scripta nunc quidem repetere non opus videatur.

Fuit quondam in civitate Gothana singulari vir prudentia et auctoritate, idemque Divi ERNESTI et amicus, et perpetuus sincerissimusque etiam in schola Portensi laudator, quem praeceptorem mihi illa in schola contigisse gloriator, Io. Godofredus Geislerus, quem audire memini, quum ita

diceret, Principes, liberaliter quidem educatos, natura sua propensos esse in litteras, litteratisque faciles et beneficos: id unum cavendum esse Principum amicis, ne naturalem illam propensionem animi exstingerent, aut transferendi ad alias res copiam facerent. Quo dicto etsi vir modestissimus deprecari volebat laudes et gratias, de commendatione et cura tot hominum eruditorum in se undique collatas, et Principi suo, apud quem plurimum valebat, vindicare: tamen eum vere dixisse, experientia docet. Nusquam enim litterae stabunt, ubi procures civitatum eas despiciunt: numquam litterati floreant, si Principum amici iis obtreant. Magno igitur opere gratulandum est terris Gothanis et Altenburgicis, gratulandum etiam Academiae nostrae, quod et hac aetate, et quoad longissime potest mens respicere spatium praeteriti temporis, ii Principibus illis affuerunt consiliorum arbitri atque administri, qui litterarum non solum amore tenerentur, sed etiam scientia pollerent, quorum sancta fides, spectata sapientia, studium infatigabile quum omnino utrique reipublicae, tum maxime litteratae, florem ac prosperitatem afferrent. Prohibet verecundia laudare eos, qui etiam nunc provincias illas ornant, florentibusque apud Gothanos et Altenburgenses litteris, ipsique etiam Academiae nostrae, praesidio ac decori sunt ¹⁸): prohibet pudor et verecundia tanto magis, quanto impensius illos nobis favere laetamur. Sed Rotbergios, Kiasiedelios, Franckenbergios, Ziegesares, quis nostrum est, quin et sponte et summa cum pietate reminiscatur? Qui viri, tantum abest, ut ab eruditissimis hominibus abalienaverint Principum animos, et ulla umquam vel litterarum scholae iniuria, vel litteratos contumelia affecerint, ut toti fuerint in excitando firmandoque Principum erga bonas artes earumque officinas amore, ut litteras fovere omni ratione et promovere, ut (non tam doctus haec scripsi, quam, id quod est maius, expertus) litteratis patrocinari ac, si forte, op-

tulari pulchrum sibi et gloriosum duxerint. Verum enimvero talibus viris si vel Academiae traditur tutela, vel scholarum cura mandatur, non est mirandum, et litterarum instituta Principum auspiciis surgere, et Principes litterarum statores ac litteratorum patronos praedicari.

Satis diximus de vita Divi Avgvsti publica, hoc est, ea quae posita fuit in administranda ornandaque civitate: ac fortasse aliquanto plus diximus, quam vel ingenii nostri tenuitas vel orationis infantia ferret. Superest, ut, qualem eum aetate proveciorem (nam de adolescentia supra dictum est) in vita privata privatisque studiis cognoverimus, breviter exponamus: quo et absolutior sit illius imago, et memoria pósteritati commendatior. Quamquam timorem nobis iniicit illud ipsum, quod posuimus, vocabulum imaginis, quam spectare in hoc Principe facilius erat, quam verbis exprimere. Quum enim, uti supra narravimus, singularem quamdam summae perfectionis imaginem animo et cogitatione concepisset, ad quam et suas ipse componeret actiones, et aliorum exigeret: valde verendum est, ne, dum exprimere illam oratione et informare conamur, pro effigie umbram teneamus. Quamobrem in paucis quibusdam Avgvsti dictis et factis, quae maxime vel illustria vel nobis in promptu sunt, subsistimus, unde, qui sunt naturae humanae satis callidi existimatores, ipsi Principis effigiem sibi fingant, et quemadmodum ex partibus totum, ita ex insignioribus lineamentis formam componant.

Augetur narrandi difficultas eo, quod ingredienti mihi narrationem aliam video sequendam esse rationem, quam quae scriptoribus in vita Principum adumbranda adhuc placuit. Nam quae res vitam Principum et studia, quae quidem seiuncta sint ab legum et iudiciorum cura, maxime nobilitare censentur, ab iis rebus Noster fere abhorruit. Quod qui factum sit, non longa explicatione eget. Videbat enim Divvs Avgvstvs, esse in iis, quae desperaret a se ita

tractari posse, ut perfectionis absolutionisque aliquam speciem induerent. Ita remotior erat a re militari, quippe quam negaret perfecte glorioseque et sine civium molestia exerceri posse nisi in iis civitatibus, quarum regales essent opes, quae imperio et potentia emerent, quae facilem expeditumque haberent delectum militum. Alienior idem erat ab iis artibus et exercitationibus, quae vulgo equestres appellantur, et Principibus iuventutis imprimis commendari solent. Equos feroces equitando compescere; moderari in curru habenas, in venatu laborem, famem, sitim tolerare, decorum viris, heroibus proprium iudicabat: sed illae sive artes, sive virtutes, ita distabant ab ea, quam animo comprehenderat, pulchri perfectique forma, eas ut nec didicisset, nec discere curaret. Alphonsum, Hispaniae regem, litteris unice deditum, robustioresque exercitationes parvi aestimantem, quum fuisset, qui ad aliud vitae genus, regibus, uti putabat, accommodatius, traducere vellet, ac Romuli tamen prolem assiduis venatibus exercitatum, et Romanis solemne viris opus, utile famae vitaeque et membris venationem ab ipso Horatio fuisse pronunciatam moneret, ille Hispanum se esse fertur dixisse, non Romanum; silvis eductos pacis, non belli, artes decere. Haud multum absimilis Avgvsto videtur mens fuisse, alieno etiam ab artibus gymnics vel palaestricis, quibus ne illo quidem tempore indulgebat, quo multi in Germania reperiebantur, qui reitutis aliquot Graeciae ludis, Graecorum illico sapientiam, libertatem et fortunam posse popularibus reitui somniarent. Neque ille, quod sciamus, litterarum in utroque Gymnasio suo doctoribus adiunxit magistros, qui luctationem et pugilatum imberbibus pueris praeirent. Vnam saltandi artem et amabat vehementer, et scite eleganterque facitabat. In qua mirifice eum adiuuabat corporis facilitas membrorumque omnium coniuncta cum decore concinnitas: quibus naturae dotibus ita emiauit, ut

etiam provectior aetate, quicquid ageret, summa cum venustate ageret, et ubicumque conspiceretur, motu, incessu, gestu Princeps agnosceretur.

Eadem summae perfectionis appetitio quum omnino in virtutibus domesticis, tum maxime in delectu amicorum, in colloquendi et confabulandi modo, in iudiciis ferendis, in litterarum privato studio et in libris scribendis eluxit. Spernebat Divvs Avgvsvs non tantum humilia et abiecta, sed vulgaria quoque et communia: insignia quaeque, praeclara, magna, rara et probabat maxime, et concupiscebatur: excidere ingentibus ausis gloriosius censebat, quam nihil audere: Principibus potissimum ea decere arbitrabatur, ad quae suscipienda et patranda vulgus non anniteretur. Quibus in rebus eo progressus est, ut interdum etiam modum excedere videretur. Iuvat singula singulatim persequi.

In domesticis Avgvsti virtutibus potissimam et primariam ponimus eam, quam si inter principales vel publicas numeraremus, excusandam potius quam laudandam arbitraremur. Munificentiam a nobis dici, quis est, quin intelligat? Quam ille virtutem ita celuit, ut, si tamen excedi modus in virtutibus potest, eum in hac exercenda egressus esse videatur. Non satis ipsi erat, servare, etiam quae largiter vel promississet vel concessisset, et iis quoque servare, quibus forte succenseret: utrumque enim expectatur a viro bono, non laudatur: nec sufficere sibi putabat, suam cuique mercedem eamque integram et illibatamolvere: quippe et hoc iustitiae est, non liberalitatis: sed solebat interdum donis ac muneribus cumulare homines ingenio sibi et arte probatos, qui, quae nec sperassent, nec mereri se profiterentur, quo erant modestiores, eo cunctatius accipiebant. Si negarent, novis eos beneficiis urgebat, donec victi tantae, tam regiae munificentiae succumberent. Scilicet Avgvsvs, quamquam his in rebus privatim et agebat et egisse videri volebat, tamen Principis personam

numquam exiit. Hac enim non dignum censebat nisi copiose abundanterque donare, ea tamen lege, ut donis privatim ornatos, eoque principalis gratiae pignus ac documentum adeptos, non pateretur sibi quicquam arrogare in rebus publicis. Eamdemque moderationem et abstinentioniam etiam ab familiaribus exspectabat iis, qui seiuncti essent ab rei-publicae administratione.

Familiares et amici qui fuerint, quos Divvs Avgvsvs vitae sibi socios adscivisset, non est obscurum et incognitum popularibus, censeturque in illis etiam vir fama et laude apud externos longe celeberrimus, quem Princeps amplis atque honorificis conditionibus in patriam revocavit, ne iucunda illius consuetudine doctoque consortio diutius careret. Quos amicos cognoris, simul noris, quantum ille tribuerit ingenii elegantiae et leporibus, quantopere delectatus sit morum venustate, quam arto vinculo Musas et Gratias in tota vita consociatas esse voluerit. Atque haec causa est, quod lubenter se ac familiariter in feminarum, sed cultissimarum, sermones insinuabat: quarum quo subtilior ac delicatior erat, ut solet esse, elegantiae sensus, quo festivae magis, ingeniosae salibusque perspersae confabulationes, eo magis Principi satisfaciebant.

Nam in sermonibus, dici vix potest, quantopere suavitatem, lepores, sales et concupiverit et sectatus sit. Nec coniunctas cum aculeis facetias aspernabatur, eamque imprimis in lacescendo ac respondendo brevitatem amabat, quae acuminibus pungeret. Tam celeres enim in eo motus ingenii erant, ut dicta in promptu haberet: tanta erat vis imaginationis, ut dissimilia apte coniungeret, iuncta acute dissociaret: omninoque ea comparandi facilitate utebatur, quae condit atque exhilarat sermones; tanta denique in eo dicendi suavitas et venustas reperiabatur, ut tum in hac, tum in ipso linguarum delectu (solebat enim inchoata vernaculo sermone colloquia Gallico continuare, et utrumque

in familiari consuetudine miscere) Gallicam magis *συχολίαν* et *σὺντρασίλιαν*, quam insitam Germanis severitatem austeritatemque agnosceres.

Ceterum, ne quid dissimulem, non sum nescius fuisse, qui, quod Ennium de bonis dictis et flamma ardente dixisse iunt¹⁹⁾, Principi vitio verterent; fuisse etiam, qui eius salibus offenderentur. Sed Ennius tamen sapienti id triuit; ac si qui salibus exacerbati sunt, fuerunt aut ii, qui, quod dare nequirent, vel reddere non auderent, accipere gravarentur, aut quibus, quum Atticos non caperent, Princeps convenire sales censeret salsiores illis Atticorum atque urbanis. Quid? saepenumero sales, si recte acciperentur, materiam praebebant sat seriis gravibusque sermonibus, quibus egregius Princeps et ingenii perspicacitatem explicaret, et doctrinae copiam ostenderet, et vero animi quoque benevolentiam declararet. De aliis si narrarem, parum verecunde facerem: mihi quid acciderit, exempli caussa expromam. Fuit aliquando, quum una cum amico, illustri Einsiedelio, Gotham invisebam, ut Franckenbergio, venerando ac de me longe meritissimo seni, munerum gravissimorum sacra semisaecularia, in ipsa Principis aula splendidissime celebrata, congratularemur. Confluebant undique amicorum, qui in tantae societatem laetitiae venire gestiebant, carmina, Latina, Germanica, typis expressa, calamo exarata: in his unum principis poetae, quod quum ceteris omnibus longe praestare iudicaretur, habebat tamen verbum quoddam, quod ab nemine uno intelligeretur²⁰⁾. Interrogare me postridie Princeps de vocabuli origine et significatione: ego ignorantiam fateri. Tum ille, voce ac vultu ad severitatem composito, At pudeat te, inquit, poesis in Academia nostra Professorem, talia ignorare! Ego vero, animo sumpto, eum dixi hodie in Academia statum philologiae esse, ut, missis poeticis, si ad prosae orationis aliquam facultatem et elegantiam fingi se patiantur adolescentium in-

genia, valde nobis beati videamur. Quo facto Princeps de artium philologicarum ratione, praestantia, studiis, studiorum etiam impedimentis, ita disseruit, uti mecum omnes, qui aderant, in tantae et perspicacitatis et facundiae admirationem raperentur. Nam olim quidem artis recte tractandae rationem defuisse; nunc, patefacta ratione et via, deesse amatores: in Academia Ienensi inde a multis annis philosophiae magis asylum, quam templum philologiae patuisse: subtractas passim fortunae quadam iniquitate opportunitates conciliandi Academiae doctores, qui ardore et fama id studium inflammarent: ipsum Gesnerum, at quantum virum, quo tempore apud Ienenses aut nullus aut nullo certo loco et numero esset philologus, Conrectorem propinquae scholae, vexatum invidia et malevolentia obtrectatorum, adempta bibliothecae publicae cura exasperatum, nec Mareschalli Gryphii sui auctoritate amplius tectum, mutare tandem sedes coactum fuisse ²¹⁾, quo novum in nova Academia lumen philologiae accenderet, et princeps Georgiae Augustae Bibliothecarius exsisteret. Haec aliaque eius generis sic tum proferebat praestantissimus Princeps, ut et ego opprobrii illius acerbiter obliviscerer, et nos omnes elegantiam doctrinae, historiae literariae scientiam, an dicendi libertatem humanitatemque magis admiraremur, dubitare nos fateremur.

Quod de salibus dixi, idem valet in sententias, quas breves fere ac vibrantes, Avcvsrvs ita ferebat, ut, quo magis a communi sentiendi iudicandique ratione recederent, eo magis ipsi probarentur. Laudabas hominem magnae doctrinae, ille iudicii acumen aut morum venustatem desiderabat: reprehendebas dicendi acerbiter, illo libertatem praedicabat. In quo sane nihil dedit aut affectationi aut repugnandi vel contradicendi lubidini, quamquam haec fere propria magnis ingeniis censeatur esse, et, ut uno coque nobilissimo exemplo utar, in Lessin-

ii primariis virtutibus numeratur: sed, quod de Attico
 cripsit Cornelius Nepos, ille sui iudicii, potius quid se
 acere par esset, intuebatur, quam quid alii laudaturi fo-
 rent. Qua in re tametsi interdum circumveniri se humani-
 as passus est: omnino tamen in hominibus rebusque aesti-
 mandis ea potissimum, quae grandia essent et immensa, eius
 animus impellebant, eaque granditatis veluti norma iudi-
 cium moderabatur. Quo nomine ipsum illum Gallorum sae-
 nissimum importunissimumque tyrannum, pestem ac perni-
 ciam libertatis ac salutis publicae, quem iam Consulem vehe-
 menter esset miratus, posthac Imperatorem factum non desti-
 tit magnificare, quippe in quo natura, humanitatis modum
 egressa, quid efficere posset, experiri voluisse videretur. In
 quo iudicio si quid erravit, at generosus fuit error, profectus
 a celso pectore, et cum animi constantia, aequitate, benevo-
 lentia coniunctus. Et constantiam quidem satis declaravit eo,
 quod posthac nihil se fortunae arbitrio ac vicissitudinibus
 commotum ostendit, ac ne tum quidem, quum essent, qui mo-
 rienti leoni petulantissime insultarent, ullo heroa illum dicto
 attrectavit. Benevolentiae autem et aequitatis hoc illustre
 aequalibus documentum exhibuit, quod nec per gratiam ty-
 ranni ditescere voluit, in sua et mediocritate et civium cari-
 tate perlubenter acquiescens, et praeter istud horrendae
 magnitudinis exemplum aliud in pectore gerebat fovebatque,
 omne illud amabilius et vere regiae dignitatis, in quod
 maiore etiam cum voluptate intuebatur. Saxoniae Regem
 dico, cuius iustitiam, moderationem, prudentiam, animi in
 utraque fortuna aequabilitatem ceterasque insignes ac prae-
 ccellentes virtutes ita suspiciebat, colebat, imitabatur, ut et
 carus ipsi percuperet esse, et de favore atque amicitia
 tanti Regis ingenuae ac palam gloriaretur.

Sed regressa est, nescio quomodo, narratio ad vitam
 AUSTRI publicam, quum de privata exponere instituisse-
 mus. Adeo, quae Principes privatim meditantur et agunt,

publicis documentis magis illustrantur, fiuntque velut expressiora. Quod idem cadit in litterarum studia, quorum in aliis AVEVSRVS publicam utilitatem et famam spectavit, aliis honestissimum otii sui oblectamentum quaesivit. Etenim quum iam Divus Pater bibliothecam Gothanam studisset insignem et claram reddere copiis Orientalibus, ob eamque rem Seetzenium, magno viatico instructum, diligenter conquirere in Syria, Aegypto, Arabia iussisset, quae ad geographiam, historiam et antiquitates illarum regionum facerent: AVEVSRVS, ipsa rerum, quas Seetzenius subinde mittebat, raritate non magis, quam illarum, quas pollebatur, pretio pellectus²²), in Parentis proposito constantissime perseveravit, nullis parcens sumptibus, quibus incendere hominis studium, et augere opum Gothanarum magnificentiam posset. Quae res quamquam et Seetzenio mortem attulit, quem constat a. 1810 in Arabia crudeliter occisum periisse, nec fortasse tantas in commune contulit utilitates, quantas ab industrio ac laborioso peregrinatore, qui octo annos totos in hoc studio consumpsisset, merito expectare liceret^{22b}): ita tamen creverunt istae divitiae, ut iam supra duo millia codicum congesta sint, maxime quidem Arabicorum, sed aliorum quoque, qui ad litteras Persicas, Turcicas, Syriacas, Samaritanas, Aethiopicas spectant. His magna vis accedit librorum, Constantinopoli in monasteriis montis Libani typis excusorum, raritate praestantium, in quibus credibile est, nova linguarum Syriacae, Arabicae, Turcicae, Aramaeae, accuratius discendarum subsidia et adiumenta inesse. Sed haec *νεμύλια*, in bibliotheca Gothana reposita, adhuc Lorsbachium aliquem aut Kosegartenium exspectant, qui ea promat, et ad communes usus conferat.

Hoc dum effectum fuerit, fruamur interea, si vacabit, aliis opibus, in quas coacervandas digerendasque AVEVSRVS magnam imprimis diligentiam et pene effusum studium sum-

ptumque impendit. Adverterant enim eius animum res Sinensium: in qua gente tam exactam vitae socialis rerumque ad vitae tum necessitates tum oblectamenta spectantium normam agnoscebat, ut, quicquid ad eam pertinere videretur, cupide acquireret, et museo suo inferri curaret. Quo factum est, ut operum, arte Sinensi confectorum elaboratorumque, tanta copia Gothae exstructa sit, quanta nusquam in Germania reperiatur. Ceterum hae opes, privatim collectae, ut una cum ipsius ac Patris exquisitissima bibliotheca et Seetzenianis illis *κειμήλιαις* civitati Gothanae vindicarentur, et in publicos usus servarentur, Princeps optimus testamento suo liberalissime providit.

Nec vero Divvs Avgvstvs in eo acquievit, ut, quae suis studiis inservirent, dumtaxat aliorum manibus congeri sibi vellet et spectanda proponi; ipse, quicquid a publicis negotiis concederetur otii, in litterarum tractatione utilissime collocavit. Denique quod Lucilium Seneca hortatus est²³), ut vindicaret se sibi, et tempus, quod adhuc aut auferretur, aut surriperetur, aut excideret, diligenter colligeret ac servaret, illam igitur Principibus fere difficillimam artem se sibi vindicandi animumque in tantis tot rerum externarum interpellationibus colligendi, Avgvstvs egregie callebat. Raro in publicum prodibat, sed domi assidue aliquid vel meditabatur, vel legebat, vel scribebat, vel potius dictabat: nam propter oculorum infirmitatem dictare saepius, quam scribere, solebat.

Qua in opera non exiguam temporis partem sibi vindicabat epistolarum commercium, quod ipsi cum aliquot familiaribus intercedebat, frequens illud, assiduum, mora nulla, nulla intercapedine interpellatum. Quamquam ne aliis quidem responsa denegabat, si qui litteris eum adissent. Scribendi genus etiam in litteris familiaribus proprium sibi finxerat ac novum, tum sententiis, tum verbis: affectationem in hoc novitatis studio et scópulos illos, quos in scri-

bendo fugiendos esse C. Caesar censebat²⁴), num semper effugerit, alii iudicent. Etenim quum vulgaria et quotidiana quaeque reformidaret, malletque in omnibus novus esse et sui exempli scriptor, quam communi scriptorum more loqui: novitati orationis adiunxit duritiem, quae vel tortuosa periodorum ratione, vel iuncturae insolentia lectores non raro offendit²⁵). Quid quod ipsa dictandi voluptas, tanto illa, opinor, maior ac delicatior, quanto doctiores elegantioresque erant homines, quos huic negotio adhibebat, eam fere procreavit copiam et ubertatem, quae satia-
ret legentem, sed quam coniuncta cum scribendi molestia diligentior commentatio facilius vel sentire vel vitare nos iubet²⁶). Quamquam in epistolis etiam repertae sunt, quae, remoto illo quasi margaritarum ornatu, ne calamistris quidem adhibitis, molli et pellucida oratione haud infucati pectoris candorem produnt²⁷).

Vix falli putamus, si, quae de epistolis iudicavimus, eadem convenire dicamus in illa scripta, quae AVGVSTVS luci vel destinavit, vel exposuit. Nam praeter ludicra quaedam, quae latent dispersa in aliorum libris, et multa multis privatim missa carmina²⁸), unum ipse ingenii sui fetum in publicum emisit: alia quaedam scripta, inchoata, tentata, mox deposita et rursus resumpta, non passus est quidem sibi ex commentariis suis excidere, sed ita tamen continuavit et quasi eduxit, ut facile appareat, non haec ipsum composuisse, quae duo legerent aut nemo, sed perfecta aliquando edere voluisse, quo plures lectores invenirent. Demique etiam liber circumfertur, qui AVGVSTO temere tribuitur. Sed de singulis singulatim referemus.

Ac primo quidem loco commemorandus est liber, Cyl-
lenii titulo inscriptus²⁹), qui originem suam debet amicae altercationi cum femina quadam Francogallica, quae praeter gentis suae morem Gesneri, Helveti poetae, virtutes maxima cum admiratione et facundia praedicaverat. Cen-

sebat autem illas virtutes imprimis ex similitudine, quae Gesnero cum poetis Graecis intercederet. AVGVSTVS Graecas in Gesneri carminibus inesse virtutes, Graecas dotes elucere, non negabat ille quidem, sed moderate laudandas indicabat, spondens per iocum, se idyllia scripturum esse, quae inventionem, compositionem, habitu tota essent Graeca. Accepta est conditio. Mox prodiit Cyllenium, ex duodecim idylliis compositum, quae descriptionum magis perpetuitate quadam, quam narrationis filo contexta sunt. Quem librum alii laudibus in caelum extulerunt, alii vituperationibus afflixerunt. Sed fuerunt etiam, qui medium tenerent, cauti quidem et providi elegantiarum spectatores, similes rusticanis illis venustioribus, qui non tam fructus ex agris quaerunt, quam istam pene voluptariam oculorum oblectationem,

*Florida quum tellus gemmantes picta per herbas
Vere notat dulci distincta coloribus arva.* •

Et gemmulas ac colores plures inesse in libro dicetis, quam veras rerum species: neque nos inficiamur. At idem liber non modo phantasiae incitatione et calore, visorumque quadam quasi audacia excellit, habetque mirificam quamdam gratiam novitatis, verum etiam lectionis tantam copiam ostendit, tantum litterarum antiquarum, maxime Graecarum, studium testatur, quantum ne Sprengelius quidem suspicabatur ab iis exspectandum esse, qui ipsius doctrina, in Theophrasteis nuper pereximie exprompta, frui cuperent. Is enim mensium Graecorum nomina diligenter explicanda censuit lectoribus, quae Cyllenii auctor, quasi Graecus inter Graecos versaretur, pro communibus ac Germanicis usurpavit. Sed omnia in isto libro Graeca sunt. In Graecia scena est constituta rerum, quae aguntur: Graeci sunt mores, Graecae imagines, Graeca hominum, rerum quoque multarum, vocabula: Graecorum etiam nativa venustas in carminibus

elucet, quae passim inserta sunt ³⁰), maximumque operi decus afferunt: Graecorum simplicitatem et perspicuitatem si quis forte in prosa oratione desideraverit, oblitus est Platonis, qui, quum iuvenis inflammato animo Phaedrum scriberet, nondum potuit eam dicendi perspicuitatem lucidumque ordinem assequi, quem annis et sapientia provectior in ceteris scriptis servavit, morumque etiam diligentissima notatione, quae nihil abhorreret a veritate, temperavit. Ac Noster Ioannem Paulum Richterum sine dubio penitus, quam Platonem, norat: qui quemadmodum maior octogenario Sophronis mimos, ad imitandam exprimendamque vitae veritatem assidue lectos, pulvinari habuit suppositos, in quod obdormientis os illud divinum reclinabat ³¹), ita in Avgvsti bibliotheca repertus est Pauli Titan, multis ille signis et additamentis notatus, ex quibus crebro lectitatum ab eo fuisse appareret. Quae lectio num valuerit ad illam *μιμητικήν ποιήσιν*, quae simplicitate et veritate etiam in prosa oratione elucet, an scribentem ab ea abduxerit, facile existimabunt periti.

Secundum haec idyllia Nostro adscriptus est aliquandiu libellus ³²), cui ille ex lingua Francogallica in nostram vertendo videtur occasionem prae-buisse, ac praeter praefationem passim vel inseruisse quaedam, vel in fine adiecisse, quae ingenii fervor obiecisset. Dubitanter enim loquor, qui librum Francogallicum non viderim: sed exstare illum, neque nomen interpretis, quod in fronte legitur, commenticium esse, amici me docuerunt. Ceterum levis censetur libellus, misere laborans in psychologicis quibusdam vel commentis vel querimoniis, quae perplexo et obscuro sermone, ad epistolarum formam composito, effunduntur. Sed inest in eodem libro aliquid *μυστηριώδες*, quod phantasiae vi abreptus in dicendo scribendoque vehementer amabat Avgvstvs, quamquam per totam vitam alienus ab iis conciliabulis atque institutis, quae mysticum sensum ac sta-

dium etiam per rerum externarum lenocinia cient ac nutriunt.

Alia eaque maiora et ampliora opera ³³⁾ inchoavit, non perfecit: in quibus notabilis prae ceteris est historia quaedam Aemiliae Ducissae, sic adornata, ut sumpto (uti solebat) feminae nomine, suam ipse vitam exponeret, sed in eam longitudinem ac latitudinem protracta, ut, si inceptum ad umbilicum perduxisset, quindecim volumina, eaque satis ampla, vix suffectura fuisse operi credibile sit. Quam ille molem admonitus aliquando inter dictandum adeo non expavescebat, ut et pergeret indefessa opera in libro, quem inde ab anno 1811 vix umquam deposuerat, studiique et laboris diuturnitas ipsi carum fecerat, et copiosissimis in eo non tantum epistolis ad Xaverium quemdam, familiaribus non incognitum, verum etiam descriptionibus indulgeret: quarum unam, mirabile dictu, sine ulla intermissione per mille amplius paginas ita produxit ac dilatavit, ut nobilissima illa Ciceronis in postrema Verrina *τάσις* ³⁴⁾ prae hac admodum contracta esse et perbrevis videretur. Atque unicus erat huic operi, in publicum emittendo, eum adhibere chartarum typorumque splendorem, quo paupertas Germanica cum Britannorum hoc in genere opulentia et magnificentia gloriose posset contendere.

Apparet ex his, quae breviter scripsimus, quo in genere et litterarum et librorum Avgvstvs maxime versatus sit. Nec vero severiora sprexit. Vehementer amabat historiam, maxime eam, quae vetera reconditaque instituta populorum et mores antiquos aperit: quorum quam cupidus fuerit cognoscendorum, quam in iis servandis retinendisque cariosus ac sedulus, celebratissima illa rusticorum Altenburgensium salutatio satis declaravit ³⁵⁾. Deinde etiam linguarum, quae hodie sunt in usu et ore politissimum populorum, erat scientissimus, Italicae imprimis et Franco-gallicae, cujus casca quoque et obsoleta vocabula et ipse

rimabatur solerter, et a peritis, Bridelio praecipue, percontabatur. Recte enim iudicabat, ex ipsis illis reconditorum verborum foetoribus, quos Octavianus vocabat ³⁶⁾, redolere ingenium atque indolem nationis. Sed in dicendo iis abstinuit, genus eloquendi sequutus tersum, elegans atque temperatum: in scribendo interdum plus sibi indulisit, quippe qui etiam Graeca vocabula, id quod ex uno Cyllenio satis intelligitur, passim diffingeret, aut componeret ad suum lubitum et arbitrium, malletque ipse imperare linguae, quam usum loquendi dominum ac tyrannum agnoscere. Praeter haec naturae potissimum perscrutationem et historiam dignam hominis studio existimavit, nec quicquam erat in rebus physicis, quod non ad se pertinere, non discendum sibi atque indagandum arbitraretur. Vt unum exempli caussa proferam, de atmosphaera lunae Princeps nuper ita scripsit ad principem in astronomia virum, eruditissimum Zachium, ut is et litteras eius, ex patrio sermone in Gallicum conversas, diario suo insereret ³⁷⁾, et observationi calculum adiiceret, et vero litterarum scriptorem summis laudibus efferret ³⁸⁾. Denique has res, quas hominibus spectandas investigandasque natura ipsa proposuit, Avgvstrvs tanto diligentius sectabatur, quanto magis humanitatem antecellere eruditioni ³⁹⁾ et cum principali dignitate sociandam censebat. Atque hanc humanitatem, sed ad illud, quod saepius diximus, perfectionis exemplum excultam et quasi politam, moderatricem habuit omnium actionum, hanc fidam et perpetuam sociam vitae, per quinquaginta fere annos ita transactae, ut, quum aliis Principibus gloriosior fortassis obtigerit, haud sciam, an felicior et publice privatimque utilior nemini a Deo concessa sit. Atque hic felicitatis sensus ita viguit in Avgvstri animo, ipsumque etiam in rebus arduis ita sustinuit ac roboravit, ut et vivendi facilitatem et rerum agendarum admirabilem quamdam fiduciam afferret. Quapropter solebat interdum per

iocum dicere, si cognomina Principibus sint imponenda, sibi Felicis cognomentum deberi.

De corpore, in quo tale ingenium habitavit, si quid addendum est iis, quae passim in hoc libello et obiter significavi, malo Suetonii potius, quam meis verbis uti, quo magis omnis vitetur offensio. Nam quae ille de Imperatoris Augusti corpore narravit ⁴⁰), si staturam excipiamus, quam proceram Nostro et valde conspicuam vereque principalem fuisse diximus, ac si leviora quaedam Suetonianis vel addamus vel demamus, cetera in cognominem Principem egregie cadunt. Forma enim fuit eximia, et per omnes aetatis gradus venustissima: quamquam neque omnis lenocinii negligens, neque in capite comendo incuriosus. Vultu erat, sive in sermone, seu tacitus, adeo tranquillo serenoque, ut, qui eum adirent, facile caperentur, accedente praesertim mira comitate affabilitateque sermonis, quae animos conciliabat. Colorem habuit candidum, capillum sufflavum, oculos autem claros ac nitidos, quibus omnino existimari volebat inesse quiddam divini vigoris, quod etiam in aliis vehementer suspiciebat: sed longe prospicere non poterat, ideoque in legendo et scribendo aliorum magis, quam suis, oculis utebatur. Denique membra bene compacta, firma, concinna erant: valetudinis autem, in prima aetatula admodum imbecillae, posthac educatione curaue roboratae, tanta fuit prosperitas, ut vix umquam graviter aegrotarit. Quod sane mirum multis videatur in homine, qui vitae genus sequutus est non modo varium, sed quod a se ipso discederet ac discreparet. Domi enim adeo fugiebat labores omnes atque exercitationes, quibus corporis mollities duratur, ut fere in lecto esset, usque dum pranderet, et paulo post cibum meridianum rursus discumberet. Interdum totos etiam dies in toro cubabat, colloquens ibi cum amicis, qui salutatum venerant, in eo prandium coenamque sumens, libros et aliorum legens, et suos familiaribus

dictans: quos dies numerare inter bonos, eoque nomine ioculariter appellare solebat. Sed iter ingressus, idem neque eundo neque vehendo rheda fatigabatur, perfercebat famem ac sitim, certe minimi cibi erat, atque vulgaris fere, ne somnum quidem appetebat, neque curru descendebat ante, quam, quo. tendebat, venisset. Adveniebat autem hilaris, neque animo nec corpore debilitatus, quasi diuturna exercitatione assuetus molestiis ac laboribus, quos domi quasi infirmior factus expavescebat. Ceterum Augusto illi Romano etiam in eo similis esse reperiabatur, quod et vini, natura, parcissimus esset, et in ceteris partibus vitae continentissimus, ac sine suspicione ullius vitii ⁴¹⁾). Tametsi vero ipse numquam se largius invitabat, tamen abhorrebat ab inobservantia ista, quam Suetonius in Caesare notavit ⁴²⁾, et opiparas magis lautasque mensas, quam victus tenuitatem et ieiunia, Principem decere existimabat. Denique non modo in epulis, verum etiam in supellectile, instrumento, aedificiis omnique vitae habitu externo eum amabat ornatum apparatusque, quo elegantiam aulicam, et splendorem adeo atque magnificentiam, tueretur.

Hoc modo dum agebat, graves, uti diximus, et periculosas valetudines per totam vitam nullas est expertus, nisi quod ante aliquot annos phrenitide affectus est, et malis nonnumquam herpeticis atque arthriticis laboravit.

Sed hoc ipso, quo obiit, anno, antequam ex familiaribus quisquam valetudinis incommoda animadverteret, suum ipse sic affectum corpus viresque fractas sensit, ut propinquam mortem praesagiret animo, et amicis tum coram, tum, si qua tristior exstitisset scribendi necessitas, quam minus iam in dies defugere solebat, etiam per litteras ⁴³⁾ praediceret. Qui quum et precibus et cohortationibus instarent, ut omitteret illius sive cogitationis sive sermonis tristitiam, neve ipsos querelis eiusmodi exanimaret: ille tamen ea de re ita loquutus est, ut eius oratio omen fati videretur. Nam

ipsum adeo diem praefinivit, quo de vita migraturus foret: quem dixit diem Iovis futurum. Qua divinatione fortassis etiam vehementius perculsi fuissent amici, nisi meminissent, Principem sic semper egisse, suo interdum etiam delectatum errore, ut vim quamdam futura cognoscendi videndique, imprimis per somnia, sibi tribueret, sive quod eam animo suo inesse sentiret, sive quod veterum sequeretur opinionem, qui ut sapere, sic divinare, regale ducebant⁴⁴). Sed illo quidem tempore verum eum vatem fuisse, tristis non magis quam mirabilis eventus comprobavit: mirabilem enim fecit conditum illud unius ac dimidiati saeculi spatium, de quo supra narravimus.

Morbus, cui *AVGVSTVS* succubuit, duo velut stadia decurrit: prius facilius atque expeditius, in quo aegrotus magis videtur praesensionem, quam medicus metum mortis habuisse; posterius grave, periculosum, ipsa morte terminatum. Ac primo quidem morbum arguerunt dolores rheumatici, quibus inde a die septimo Maii dextrum latus cruciatur: qui quum adhibitis remediis cessisse viderentur, quatrīduo post maiore cum vehementia redierunt, secumque et febrem gravissimam et perdifficilem anhelitum adduxerunt. Tum vero medicis agnita est pleuritis illa, quam rheumatico-biliosam appellant. Agitari magis in dies anhelitus: praecordia inflari et opprimi acrius: augeri incitarique febris, ardentissima siti inflammata. Sic acti dies 12, 13 et 14 mensis Maii inter spes metusque illorum, qui decumbenti aderant: aderant autem non pauci, ne ipso quidem nolente aut prohibente aegroto, quippe qui, dum vixit, et diligenter a quam plurimis, et manifestissimis caritatem signis declarari conspicique cuperet. Levatis denuo doloribus indicia successerunt instantis paralysios pulmonum: quae quo apertior fiebat, eo certius, mortem prope adesse, nuntiabat. Quo nuncio, dudum, ut diximus, expectato, ita non perterritus est egregius Princeps, ut etiam ad hoc ultimum

vitae discrimen bene praeparatum pectus afferret. Vere igitur dici potest, eandem ipsi moriendi contigisse facilitatem, quae in vita omnium actionum vel effectrix vel adiutrix exstitisset, et alacritatem vigoremque ingenii ne moribundum quidem defecisse. Qui quum mortem appropinquare sentiret, die 14 Maii primum Coniugi dilectissimae, adstantibus multis, maxime commoto animo gratias egit de tot tantisque constantissimi amoris officiis, suique perpetuam memoriam etiam atque etiam commendavit; deinde sumpta coena Domini, qua valens ac vegetus festis Paschatis diebus uti quotannis solebat, tamquam pretiosissimo viatico ad novam sese in caelestes oras peregrinationem instruxit. Postridie febris vehementius exarsit, aegrotumque in stuporem coniecit, quem tamen subinde quaedam mali veluti intervalla excusserunt. Lecto non discebat coniux: cui postquam 16 Maii, sub vesperam, tremula voce, ita prostratis iam corporis viribus, ut flentis collo aegre brachium circumdaret, ultimum vale dixisset, lecto repositus ita iacuit quietus, immotus, sine sensu, ut inde ab hoc extremo maximeque lugubri vitae actu ad se non amplius reverteretur. Itaque hora prima matutina d. 17 Maii inter gemitus suorum, inter medicorum curas, inter preces pias, placide exspiravit, mense supra undequinquagesimum annum sexto.

Repentini casus rumore, tamquam ictu quodam fulminis, prostratae civitates, Gothana, Altenburgica, Ienensis: aegritudine, maestitia, suspiriis plena omnia: communis fuit omnium, iubente nullo, nullo imperante, luctus, quem de more sibi indici, quum ultro esset susceptus, antiqua spectati fide Altenburgenses etiam aegre tulisse feruntur. Humatus est Gothae die 20 Maii in eadem insula hortorum, ad Britannorum inventionem et formam factorum, in qua et pater ERNESTVS et duo AVGVSTI fratres requiescunt. Qui funeri affuerunt, in iis nemo repertus

est, quin tumulo illacrumaret: absentes memoriam pietate, quae potior est omni genere monumentorum, consecraverunt: ut FRIDERICO fratri, cuius sacratis manibus populi moderamen traditum est, eandem Deus vitae imperique felicitatem impertiat, animo et voce precantur.

ANNOTATIO.

---

1) Ad pag. 35. *Quod — Cicero dixit.* Philipp. IX, 5.

2) Pag. 35. *Ernestum Pium — praelio Luzenensi.* Cfr. EL. MARTINI EYRINGII *Vita Ernesti Pii, Ducis Saxoniae* (Lips. 1704. 8.), p. 23, imprimis vero Io. HEINR. GELBKE, *Herzog Ernst der Erste, genannt der Fromme, zu Gotha* (Goth. 1810. III. 8.) I. p. 51 sq.

3) Pag. 35 ult. *diruta mali nominis et ominis arce.* Dicebatur *Grimmenstein*: nova arx dicitur *Friedenstein*. De ista vetere cfr. FRID. RUDOLPHI *Gotha diplomatica* P. II.

4) Pag. 36. *memorabili illo numo.* Haec et plura huius generis exposita sunt in egregio opere THÜMMELII: *Historische, statistische, geographische und topographische Beiträge zur Kenntniss des Herzogthums Altenburg.* Altenb. 1818. 4: quod non venale in Sosiorum tabernis, gratum servamus donum illustrissimi auctoris, qui unus nobis ex aurea ista aetate, qua coniunctos cum illo virtute et caritate Zollikoferum, Garvium, Weissium adolescentiae nostrae fautores habuimus, patronus superest, et in his rerum ac temporum vicissitudinibus utinam diu supersit! Ad illum numum quae pertinent, huc transferre ex THÜMMELII libro (p. 51) lubet: „Am 19. Jul. 1672 nahm Herzog Ernst die Huldigung wegen des geschehenen Anfalls ein. Zum Andenken daran liess er eine Münze prägen, auf deren Vorderseite sein Brustbild mit der Ueberschrift ERNESTUS D. G. DUX SAX., auf der Rückseite eine weibliche Figur mit dem *Cornu copiae* und einem Palmzweige dargestellt ist; darunter stand: PIETAS 1673. Die Umschrift hiess IN SILENTIO ET SPE. — De Magdalenaeco et litterariis institutis, Altenburgi conditis, nota sunt omnibus REICHELII et LORENZII scripta, eaque lectu dignissima.

5) Pag. 36. *florētissimus civitatis status.* Cfr. *Ehrengedächtniss, dem Durchlaucht. Fürsten und Herrn Friedrich dem Anderen — aufgerichtet zum Friedenstein von Friedrich dem Dritten, Herzogen zu Sachsen* u. s. w. Goth. s. a. fol.

6) Pag. 37. *eodem mense ac tantum non die*. Nam pacti illius, quo Principes Vimariensis atque Gothanus de provinciae Altenburgicae imperio imperandique successione ita convenerant, ut inde ab hoc tempore unus semper et idem, qui Gothanis, etiam Altenburgicis terris praeesset, illius igitur pacti publicum exemplum subscriptum fuit die 16 Maii 1672 (Cfr. Io. SEBAST. MÜLLER, *Annalen des chur- und fürstl. Hauses Sachsen* p. 497): Divus AVGVSTVS centum et quinquaginta annis post postridie exspiravit, die 17 Maii a. 1822. Quamquam, si dies fatalis vitaeque supremus dicendus est, quo die homo, immotus et sine sensu iacens, corporis vinculis paulatim levatur, mors AUGUSTI, ita iudicantibus etiam medicis, in ipsum illum diem 16 Maii incidit. Qua de re pag. 70 diximus.

7) Pag. 38. *In lucem AVGVSTVS editus*. Nomina ei erant AEMILIO LEOPOLDO AVGVSTO: quorum primum Divus Pater imposuit reverentia ductus Roussovi, qui notum illo nomine librum, ista aetate quam maxime celebratum et Ernesto probatum, ediderat; alterum dedit amicitiam testaturus Duci Anhaltino Dessaviensi, tertium caritatem fratri. Noster unum cum patre commune Augusti nomen usurpabat, certe in publicis auctoritatibus: Aemilii nomen litteris familiaribus servabat. Quapropter quum esset aliquando, qui gratis, qua florebat apud Principem, uti se posse in negotio publico speraret ad suum arbitrium moderando, ille severe eum per litteras monuit, ne Aemilium amicum cum Duce Augusto confunderet.

7^b) Pag. 40 med. *cantus vocum sonis rescriberet*. In rem meam vocavi Ciceronis verba Tusc. IV, 2: quae, si sana sunt, non possunt intelligi nisi de cantuum certis modis, qui signis exprimuntur, quod nos vocamus *componiren*. Io. Frid. Gronovius ad Liv. VII, 2 maluit reponi *descriptos*: quod non sequuti sunt novissimi Tusculanarum editores, Wolfius et Schützius, neque ego probo.

8) Pag. 40. *Redux in patriam novis — praeceptoribus utebatur*. Incidunt haec in annos 1791 — 1792. Qui vitam AVGVSTI in ephemeridibus Saxonis provincialibus (*Sächsische Provincialblätter*) nuper descripsit, si de illa Principis institutione narrare voluit, non recte posuit numeros annorum 1801 — 1802. Sed hoc annorum spatio brevem rerum Gothanarum historiam a Galettio, historiographo Gothano, expositam in aula fuisse, multis praesentibus, audiente etiam AVGVSTO, nobis nuper traditum est.

9) Pag. 41. *Anno 1797*. Dies nuptialis fuit 21 Octobris: non fuit 9 Nov. quemadmodum in ephemeridibus illis relatum est. Hoc die augusta Princeps laetantibus omnibus, qui pompam spectabant, urbem ingressa est.

10) Pag. 41. *Ludovicam Paulinam Fridericam Charlottam Au-*

gustam. Haec nata est d. 21 Dec. a. 1800: mater paulo post puerperium mortua d. 4 Ian. 1801.

11) Pag. 41. *aliquanto post — novum coniugium.* D. 24 April. a. 1802.

12) Pag. 42. *nuper declaravit vir perspicacissimus. Intelligenzblatt der Jen. A. L. Z.* 1822. No. 23. 24. In plerisque consentit FAD. IACOBS, qui de AVGVSTO eiusque patre ERNESTO tam vere nuper tamque eleganter scripsit in libro bonae frugis plenissimo *Vermischte Schriften*, I. p. 85, ut hanc unam ob causam lenius irascamur incredibili operarum in repetendo libello nostro tarditati, quod ea copiam nobis fecit proferendi ex illa scriptione, quae nostram illustrent et ornent. Ita igitur vir egregius: „Nie wird die Erinnerung an diese Fürsten erlöschen, die hochbegabt, wie wenige, obgleich auf die verschiedenartigste Weise, ihr Zeitalter und den Platz geschmückt haben, auf den sie die Vorsehung gestellt hatte. ERNSTENS Geist war mehr der Wissenschaft, AVGVSTUS Gemüth mehr der Kunst zugeneigt. Seiner rastlosen Phantasie waren die Schranken der Wirklichkeit zu eng; er ertrug sie mit Unwillen, und umgab sich mit der Zauberwelt seiner Wünsche und Träume. In diesen Paradiesen lebte er sein höheres Leben; in sie trug er Alles über, was ihm die Gegenwart Erfreuliches bot, und erst dann wurde ihm dieses recht lieb und werth, wenn er es mit dem reichen Farbenspiele seiner prismatischen Phantasie umzogen hatte. Ja, wir möchten behaupten, dass alles Glück, das er genossen, ihm allein auf diesem Gebiete aufgeblüht ist. In ihm bewegte er sich mit Bequemlichkeit und Lust, das strenge Gesetz verschmähend, das ein bestimmtes Ziel und scharfbegrenzte Wege fordert; wie er denn auch meist ohne Vorbereitung, aber in wunderbarer Fülle, und mit der Sicherheit eines geübten Improvisators, seine poetischen Eingebungen ausströmte. Bewundernswürdig ist in diesen Ergüssen die Neuheit der Gegenstände, der Reichthum der Farben und ihr Glanz; so wie, auf einer andern Seite, die Mystik der Empfindungen, die tief gegriffenen Bemerkungen, die zarten Bilder der Gefühle, die gewählte Sprache und die Erfindung neuer und treffender Ausdrücke überrascht. Nur der fortschreitenden Bewegung ermangelten seine Schöpfungen, einem See vergleichbar, in dessen glattem Spiegel sich die Sterne des Himmels und die reiche Natur ihrer Ufer badet, und der durch verklärtes Farbenspiel, zarte Umrisse und romantische Paarung das Aug erfreut, aber, indem er an jeder Stelle befriedigt, keine Erwartung erregt. Keines seiner umfassenden Werke ist, so viel uns bekannt, zu Ende gebracht. Einige sind in der Mitte abgebrochen. Obgleich alle mehr oder weniger einen idyllischen Charakter haben, so sind sie doch von einer ganz andern Art, als das Kyllenion,

die einzige Schrift, die von dem fürstlichen Dichter öffentlich erschienen ist.

13) Pag. 42. *Ad hanc speciem, quam ἰδέαν Plato appellavit. Accommodate ad rem nostram Cicero, Orat. 2: Ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum et mente complectimur. Itaque et Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et his picturis, quas nominari, cogitare tamen possumus pulchriora: et plura huiusmodi illo in loco disseruit, etiam de Platonis ἰδέαις, quae interdum et εἰδῆν vocantur, sed aliis in locis ab iis distinguuntur. Cfr. WITTENBACH. ad Platon. Phaedonem p. 270 et ASTIVM nostrum de Platonis Phaedro pag. 86. Seneca Epist. 58: idea est eorum, quae natura sunt, exemplar aeternum. Idemque εἶδος definit formam ab exemplo sumptam et ab artifice operi impositam. Add. TENNEMANN System d. Platon. Philos. II. p. 54. III. p. 10.*

14) Pag. 45. *diserto nuper apud Lipsienses oratori. Cfr. GODOFR. HERMANNI Oratio in Friderici Augusti, Regis Augustissimi, solemnibus regni semisaecularis (Lips. 1818. 4.) p. 4 sq.*

15) Pag. 46. *Quanta imprimis Gothae — opulentia est aedificiorum. De hac quidem urbe si quis exterorum oculatum testem requirat, in promptu est longo locupletissimus, qui praesens his opportunitatibus fruitur, atque utinam diu fruatur, vir praestantissimus, FRID. GVIL. DOERINGIVS. Is in funebri Oratione, defuncto Principi nuper dicta, p. 11 haec dixit: „Ad novas illas opportunitates non pertinent tantum viae publicae, quas, vix antea proficiscentibus ob loca lutosa et paludosa superandas, nunc stratas, planas, munitas, et faciendis itineribus aptas atque commodas videmus, sed etiam pulcherrima illa forma, quam mira arte et solertia induerunt loca, urbem nostram ambientia. Vbi enim antea stagna et paludes exhalabant graves odores, ibi nunc in hortis cultissimis flores spargunt odores suavisimos; ubi olim obsoleti muri tenebras inducebant contiguas aedibus, ibi aperta nunc est planities, ibi spirat aer liberior, ibi sol collustrat domos et conclavia; ubi olim hinc illinc circa urbem erant loca vasta, deserta et squalida, ibi nunc conspiciuntur vitrea, xysti, ambulationes, arborum peregrinarum digesti ordines, amoena nemora. Hinc saepius nunc fieri solet, ut ii, qui post plurimum annorum absentiam in urbem nostram redeant, in novam terram delati sibi esse videantur. Quis autem haec omnia contemplari*

et admirari potest, quin sensu erga eorum auctorem tam grato quam iucundo perfundatur?"

16) Pag. 49. *Ingens tributum, ab Gallo victore impositum.* Impositum fuerat tributum 1,700,000 francorum.

16^b) Pag. 50. *Gymnasii Gothani — bibliothecam insigni librorum paratu auget.* Nec tamen fas est, inornatam hoc loco sileri matronam, eximii ingenii animique virtutibus conspicuam, b. FRANKENBERGH viduam, cuius liberalitate imprimis contigit, ut bibliotheca illa novo et insigni librorum paratu locupletaretur.

17) Pag. 51. *quod unum Ernestus sufficere sibi monumentum existimabat.* Cfr. *Memoria Ernesti* a nobis a. 1804 scripta p. 9.

18) Pag. 52. *qui litteris et Academiae nostrae praesidio ac decori sunt.* Auspicatus imperium AVGVSTVS administros consiliorum et amicos habuit, quos Divus Pater ei provinciae praefecerat, viros meritis gravissimos omni laudis genere cumulos, SYLVIVM FRID. LVD. L. B. DE FRANKENBERG, inde ab a. 1765 hoc munere functum, a. 1815 mortuum, AVG. FRID. CAROLVM L. B. DE ZIEGESAR, qui a. 1808 provincia, a. 1814 vita decessit, et Io. GVLIELMVM DE THVEMMEL, qui a. 1817 munere se abdicavit, et iam in villis suis, vel Altenburgica, vel Noebdenitzia, senex honestissimo saventibus Musis otio fruitur. His deinceps successerunt viri illustrissimi, et suis quisque laudibus insignes, FRID. CAROL. ADOLPHVS DE TRVETZSCHLER anno 1805, FRID. AVG. DE MINCKWITZ, a. 1811, qui Altenburgo Gotham evocatus est, IOANNES CAROLVS VON DER BECKE, a. 1814, BERNHARDVS AVGVSTVS DE LINDENAV, a. 1820: quibus adiunctus est administer in consilio Principis sanctiore vir perillustis, CAROLVS ERNESTVS ADOLPHVS DE HOFF, de litteris pariter atque de Academia nostra praeclare meritus.

19) Pag. 57. *Ennium — dixisse aiunt.* Cic. de orat. II, 54. „Dicere aiunt Ennium, *flammas a sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat*: haec scilicet bona dicta, quae salsa sint: nam ea *dicta* appellantur proprio iam nomine.“

20) Pag. 57. *habebat verbum, quod ab nemine uno intelligeretur.* Verbum erat *bidmen*, explicatum posthac ab ipso poeta in Ephemeridibus nostris (*Intelligenzbl. zur Jen. Allg. Litt. Zeit.* 1815 No. 3), in quibus carmen illud primum typis expressum fuit et ad publicam notitiam prolatum.

21) Pag. 58. *Gesnerum — mutare tandem sedes coactum fuisse.* Res tradita est ab Io. AVG. ERNESTIO in *Narratione de Io. Matthia Gesnero* inserta illius *Opusculis oratoriis* p. 473 sq. Libri lectionem quam

Gotha reversus repeterem, in illo ita consenserunt omnia cum iis, quae AVGVSTVS dixerat, ut is recens tum ab lectione libri fuisse videretur, quem fortasse numquam attigisset. Adeo fida eius et tenax memoria erat in custodiendis illis, quae ab amicis doctis narrando acceperat. Vna in re erraverat, quod Gesnerum putabat, Vimaria relicta, statim Gottingam concessisse: at ille Anspacum prius et Lipsiam doctrina sua illustraverat. Sed operae pretium est, ipsam Ernestii narrationem hoc loco repetere, quum ea res sit, quam et Gesnerus et Ernestius lubenter solebant usurpare sermonibus, ut alios in simili casu confirmarent, et eorum spem ad providentiae divinae benignam sapientiam converterent: „*Mortuo Guiljelmo Ernesto Duce, quum Mareschallus ab administratione reipublicae summotus, multique, ut fit, uno loco pulsi essent, qui eius gratia locum suum obtinissent, malum illud etiam Gesnerum contigit praeter ipsius et omnium opinionem. Etenim ita etiam novi Principis gratia floruerat, ut eum certe saluum omnes, multi etiam honoratiorem fore putarent. Amabat Princeps litteras: commendatus ei Gesnerus erat a Buldeo, quo praecceptore quondam Halis Princeps usus erat: saepe ei liberalissime promiserat, aliasque benivolentiae significationes dederat. — Itaque ei tum non modo incolumitas, sed etiam novi honores opinione hominum et fama destinabantur. Sed omnia alia evenere. Adempta est bibliothecae cura, quamvis deprecantibus omnibus, qui aliquid apud Principem possent, et hunc unum idoneum ei curationi asseverarent. Rogabat, ut sibi modo absolvere opus institutum liceret. Id quoque negatum est. Tum vero displicere Vimaria, nec modo hanc ob causam, quod intra muneris scholastici angustias cogeretur, sed quod etiam nimis affligi videret domum in se tam beneficam, et alios, quos coleret atque amaret. Itaque quum ei paulo post oblata esset Gymnasii Anspacensis gubernatio, libenter accepit conditionem, tamquam divinitus oblatum donum, — et illo ipso anno, quo plaga tanta iniecta erat, sublati rebus, illuc migravit. Eo venit exoptatissimus omnibus, summis infimis in favorem viri effusus.*“ Sed quae paulo post (p. 475) addit Ernestius de commorationis Anspacensis iucunditate, non satis vere narrata sunt. Alia omnia ipsius Gesneri epistola loquitur ad Moshemium, in Epistolis horum duumvirorum amoebaeis, a Klotzio editis, p. 3.

22) Pag. 60. rerum, quas Seetzenius subinde mittebat — pretio pellectus. Huc pertinent epistolae nonnullae Seetzenii ad Hammerum, insertae libro satis noto: *Fundgruben des Orients*, maxime autem quae de Seetzenii itinere et inventis passim tradita sunt in ZACHU libro menstruo: *Monatliche Correspondenz* a. 1802 — 1809. Denique multis harum rerum cognoscen-

darum cupidis satisfaciet notum illud promptuarium litterarium: *Conversations-Lexicon* s. v. *Setzen*.

22^b) Pag. 60. *quantas — liceret*. Ad haec nunc confer, quae FAN. IACOBS scripsit in *Beyträgen zur älteren Litteratur, oder Merkwürdigkeiten der Herzogl. öffentl. Bibliothek zu Gotha*, I, 1. p. 56.

23) Pag. 61. *quod Lucilium Seneca hortatus est*. Epistol. I.

24) Pag. 62. *scopulos — quos in scribendo fugiendos esse C. Caesar censebat*. Auctore Gellio N. A. I, 10, cuius sunt verba: *Loquens verbis praesentibus, atque id, quod a C. Caesare, excellentis ingenii ac prudentiae viro, in primo de Analogia libro scriptum est, habere semper in memoria atque in pectore, ut tamquam scopulum, sic fugias inauditum atque insolens verbum*.

25) Pag. 62. *duritiem, quae tortuosa periodorum ratione — lectores offendit*. Vereor, ne id nuper acciderit iis, qui epistolam Principis gratulatoriam ad Trützscherum legerunt, insertam libro: *Denkschrift der fünfzigjährigen Dienstjubelfeier Sr. Excell. des Hn. Friedr. Karl Adolph von Trützscher — am 23. October 1821*. Altenburg 1822. 8. Sed pulegium sermonis etiam in aliis epistolis desideratur, quae salibus et facetiis abundant.

26) Pag. 62. *Ipsa dictandi voluptas — procreavit copiam et ubertatem, quae satiabat legentem*. Dixi in praefatione, copiam mihi factam esse epistolarum quarundam, quas AVGVSTVS scripserat, ita quidem, ut, si quas promere vellem ad ingenium eius aperiendum, facere liceret. Delectu quodam habito, non dubitavi facere, quod concesserat liberalissima horum munerum procuratrix, quae et AVGVSTI ingenium optime nosset, et ab ipso, dum vivebat, propter ingenii virtutes maximi haberetur. Itaque tres hoc loco inserui epistolas, ad feminam illam scriptas, quartam ad celeberrimam matronam *de Staël-Holstein*, quae, quo erat superbissimo iudicio, litteris ad AVGVSTVM datis et hunc summis laudibus tulerat, et Chateaubriandum atque Zachariam Wernerum pronunciarat ingenio sic eminere inter omnes omnino, qui aetate nostra florent, scriptores, ut nemo unus his aequiparari, nedum praeferrari, queat. Hanc epistolam quo modo acceperit confidentiloqua ista ingeniorum iudex, inde intellectum est, quod neque responsum dedit Principi, neque aut ipsius aut Gothanae civitatis, quamquam litteris et artibus affluentissimae, eam, quam debebat, mentionem fecit in libro, paulo post de Germania edito (*de l'Allemagne*), in quo passim etiam illaudati laudantur.

I.

Gotha, den 6 October 1815.

Ich bin so so böse über Sie, — gefährlichste der Zauberinnen, ausgeartetste der Schwestern, ungehorsamste meiner Unterthaninnen, nein, so böse noch Ihr kaltes grossmüthiges verletzendes erdrückendes Schweigen, dass ich selber nichts vermag, um mich zu rächen, d. h. um mich ganz meinem geliebten Unwillen hinzugeben, als Zauberey durch Zauberey, List durch List. Nehmen Sie hin das gestreifte chamäleonische Gewand, die prächtige Iris, den spitzenartigen Schleyer, den Fortunatus Wüschelhut, das Buch und die Krallen des hauer- und krallenlosen Unthiers, nehmen Sie Alles hin, ach! ich gebe gar zu gern und weit lieber noch, als Sie und die Jesuiten. Sie werden sehen, was mit Ihnen vorgehen wird; sehen, aber was mehr, fühlen, schmecken; der Ritterspornstraus wird das Fräulein Retter Rom sporten bey ihrem wasserschüchtern Ringelrennen. Die zarte Kette und den Schlüssel hängen Sie an des theuern Onkels Westenknopf, nachdem Sie an der Uhrkette den unentbehrlichen Briquet befestigt haben, knöpfen die Weste zu, stecken die Uhr in die oben benannte horizontale Tasche, und es wird sich ergeben, welcher Teufel oder Engel Ihren Onkel durch die Wolken bey diesem mystischen Riegel und wohin transportiren wird; es wird sich noch manches zeigen, meine Beste! — ja, ja, ich bin recht recht böse. Gott segne Sie nicht, er verfluche Sie auch nicht, und verdamme Sie auch nicht, denn, meine Sie sind so fliedenswürdige, als unentbehrliche S***, ich könnte leicht bei den eckrigen Empfindungen, die mich keltern, sprich ich lauter meine mehr rechten als christlichen Epitheten aus, einst dahin kommen, wo ich Sie schon längst in meinen Fieberträumen frieren und rösten sah, wo ich Sie so, sonst ziemlich planmässige Freundin, eine reine Inconsequenz thun sah, brennen und mit den Zähnen klappern; — nun, wenn es einmal nicht anders ist, auf Wiedersehen in den glühenden Eisarmen an dem erstarrten Schlangengerippe des Bourboniden der Unterwelt. S***, S***! es wäre besser gewesen, Sie hätten mir mit dem herrlichen Onkel und der Mutter und der Schwester ein Paradies auf der Zinne oder am Fuss des Friedensberges erbaut, böse garstige theure S***! Umarmen Sie den Ohm und küssen Sie ihn, als sähe ich ihn in die Pforten meiner ihm geschmückten Kasse ziehen; ach! Sie haben mich sehr gekränkt.

Ihr armer Emile.

II.

Gotha, den 19 November 1815.

Ihr schönes, grossmüthiges, lieblich strafendes, zauberisch zerstreuen-
des, Ihr theures, von schönen Gaben, Schöpfungen Ihrer noch schönern

Hände, begleitetes Blatt, meine Freundin, überlese ich mit dankender Wonne, mit scheuer Rührung. Noch immer verstimmt, krank, müde, abgespannt, zertheilt und zersetzt, wie ich bin, ging es mir bey dem dumpfen, stummen Gefühl meines hässlichen Unrechts und meiner alten — — Thorheit, wie der Welt; ich zweifelte an der Reinheit Ihres mir gereichten Nectars, weil ich an mir verzweifle; — ich kritisirte, ehe zu bewundern, gern hätte ich einen Widerspruch, etwas zu belächeln, eine Prahlercy, Witz, Unbestimmtheit, einen Fehler gegen Form und Regel, eine undeutliche Sylbe ergrübelt; ich spürte gierig mit neidischer, hämischer, ächt männlicher Tadelsucht, aber, meine herrliche Schwester, umsonst! etwas Absichtliches, Künstliches, Vieldeutsames, zart und schalkhaft Verschlungenes — halt! — warum wird dir Jemand genannt, der, verhöhnt und kalt angeblasen von mir, zürnend von uns eilte; sollte das ein Vorwurf seyn? Sollte das heissen: So belohnen Sie treue Dienste, so erkennen Sie Geist und Gemüth, so ertragen Sie an sich selbst unschädliche Eitelkeit, so verbittern Ew. Durchl. das neue Glück eines rechtlichen, aber nicht schwächelosen, Wesens; und der Anhang, — — soll der meine ängstliche kleinstädtische Neugierde reizen? — soll mich das zu Fragen verführen, soll mich das mystificiren? — Ich grimmte in mich hinein, Tiger-Augen funkelten mich an, elektrische Panther-Schnurren, spröde wie Glas und eindringend wie Gift, strichen knisternd über meine krause Stirn, und centnerschwer legten sich zwey Löwen-Tatzen blutig, aber mit zurückgezogenen Krallen, auf mich, vermuthlich waren es die der Grossmuth; stolz richtete ich mich auf, „ey, lass dir nichts weiss machen“ — nun fiel mein noch nicht sehr ruhig, noch nicht sehr kühl gewordener Blick über die zutraulich freundlichen Fragen, — — — die Herrliche will doch ihr Unrecht gut machen, schöne zuckerstüßige Phrasen! nein, du bist nicht so bestechlich, nein, schöne Worte ködern dich nicht, ich hatte aber auch ganz andere Rechte. — — — Hell flackerten Selbstliebe und Selbstachtung in mir auf, und mich stärker und besser fühlend als vorhin, fielen bald von meinem Ich die mühsam mir angeklebten erbärmlichen Schlacken der mir angezwängten Männerey; das Misstrauen und die Scheelsucht flohen, ich wiederlas die zum Straucheln mich verführenden Phrasen, wie zwey bunte Bälle rollten sie tief unter mir vorüber, ich probirte, in Gedanken die schönen Hände der Freundin küssend, die eleganten Mätzchen vor dem Spiegel und schlug froh in die Hände, möge ich darin und die kranke schmerzende Stirn, in ihre blendenden Falten gefasst und von ihren weichen Umrissen beschirmt, nur von ihrer Schöpferin, von ihrer Geberin träumen. Ach! Dank Ihnen, S***! denn gewiss haben Sie den reizenden Traum- und Glückshamen einen guten tröstenden, wenn auch nicht Liebe- doch Friedensgeist eingehaucht, — diese Nacht habe ich zum erstenmal in einer derselben,

wenn auch nicht geschlafen, doch geträumet, und zwar von Pflichtreisen und von Familienverhältnissen, von — Verlegenheiten, von — — — in einem Wort, von England. Vielleicht war der Stoff daher; künftige Nacht wird es schon besser gehen, vielleicht erscheinen mir als wunderbar bunte und schön durchrankte Räthsel Arabesken Ihrer vielfachen Gedanken, die Ihnen, liebliche seenhafte Freundin, während des Stickens, Zurechtschneidens und Nähens durch die wunderreiche Seele zogen, dann nehmen Sie sich in Acht, wenn ich Sie mit selbst gezogenen Zauberblumen überschütte. Gewiss fühlten Sie Mitleid, die Wehmuthsperlen behalte ich für mich und lösche damit den tief hinglimmenden Zunder des Ingrimms und der Rache; glauben Sie mir, S***, die Schwärmen - Groll - Traum - und Wehmuths - Kappen machen mir eine unaussprechliche Freude. Dank, tausend Dank für dies schöne, jetzt mir so fremdartige Gefühl. Vielleicht ist es nur kurz, wohl möglich, dass der kleine Himmel — Umarmen Sie den Ohm, den schönen, verehrungswürdigen, kostbaren und köstlichen Ohm, grüssen die Mutter, Alles, was Sie lieben darf und nicht von Ihnen gestossen ist, mich also nicht.

Ihr armer Bruder Emile.

III.

Gotha, den 28 Jan. 1822.

Ach, süsse, mein treues Bruderherz mit überschwenglichem Schmerz, mit liebender Theilnahme, mit Sorgen, mit bangen Erwartungen erfüllende, beängstigende S***! Ein flüchtig hingeworfenes Wort aus dem ersten Ihrer schwarzgesiegelten Leidenblätter hat mich irre geleitet; ich dachte Sie schon wieder in meinem Hause, hoch auf dem Jaspisfelsen, zwischen den sichern Ringmauern meiner hehren, stillen, geliebten, uralten Ahnen-Burg; ja! an ein vielleicht mich haltend, schickte ich mehrere meiner armseligen, jammervollen, wirrsinnigen Briefe in jenes hohe, heitere, sonst so gastfreundliche, mit Lust und Anmuth, Glück und auch manchmal mit Festglanz erfüllte Haus, wo das männliche Verdienst, weibliche Tugend, jungfräuliche Holdseligkeit ein eng und harmonisch gewebtes, seltsam seltenes, thätiges, schönes Leben seit vielen Jahren spannen, klösterlich feyenhaft höfisch patriarchalisch, diesen weichen, zarten, festen, goldenen, Glück- und Lebensfaden, einst zu einem frommen einfachen und doch Bilder- und Vorbilderreichen Wunder und Wonne-Gemälde, gleich kunstvoll, gleich natürlich verwebten. Unvergessliche, unvertilgbare, ach aber nie wiederkehrende Schilderey, köstliches, Ehrfurcht und Zutrauen einflössendes Weisenhaupt, umschwebt von sorglichen, liebreichen, anmuthigen Jungfrauen; nein von Balsam und Himmelsklang dem heiligen Georg, dem Berg-Bewohner bietenden Seraphiniden. Schönes Bild glücklicher Vergangenheit! Eines theuren Greises letzter, weher, übermüder

Scheidehauch, unsere bitteren, kalten herzzerstehenden Jammerzähnen, haben dich zerstört, auf ewig verwaschen. Ach! verwöhnt durch die Gnade der liebenden Allmacht, sicher gemacht durch langen Besitz dieses unvergleichlichen Kleinods, waren wir noch stolz vor Jahren auf eine Angst, eine zärtliche Furcht, deren Qualen uns jetzt beneidungswürdig vorkommen. Ach! S***, S***! Aber stille mit dem, in Winde verhallenden, keinen Erbarmen mehr findenden, unnützen Klagen. Zur Sache, Ihren und meinen Gram gemischende Freundin! Ich hatte Sie missverstanden; nach Altenburg hatte ich gesandt, was Sie früher in dem lieben, traurigen, mir auf ewig fremd gewordenen Sch.... finden, Sie zerstreuen. Ihnen meine Theilnahme beweisen sollte; und jetzt, wo ich weiss, dass Sie in wenig Tagen in dem sonst so schönen Altenburg seyn werden, erfüllt mich eine neue Ungewissheit, ob ich dorthin meine Threnodien hinschicken soll, oder nicht; doch .... behauptet, dass meine Klagen erst den Donnerstag in Altenburg anlangen können. So mögen Sie dahin fliegen, die traurigen, nur Qualvermehrenden Reden, wo sonst ich so gerne hinzog, um nach Huld und Wohlwollenheit, selten umsonst, zu betteln. Ach, S***! gute S***, arme S***! welches Sonst und welches Jetzt, ach! und welche Zukunft! Ich weiss wohl, dass Pflicht und Geschäfte und vielleicht neue Opfer und Entäusserungen, edelste Ihres Geschlechtes, Sie zwingen, diese verödeten, Ihr Herz von neuem zerreisenden Orte zu betreten, für welche mein schwaches selbstsüchtiges Herz kindisch erbebt, und die ich nur betreten kann, wenn Sie, theure Freundin, oder L... oder die Pflicht gegen meine Unterthanen, mir je dieses Opfer auflegen. Arme, arme, unvergleichliche, bewunderungswürdige, und ach, so zu beklagenswerthe Jungfrau der gerechtesten Trauer! Mögen Sie doch einmal in jenen Erinnerungs-Räumen, von Weine berauscht, einschlafen, um ihn zu erblicken, wie er Ihnen zuruft: „holdes, theures, Kind, weine Dich satt; könntest Du ahnen, wie ich glücklich bin, Du würdest finden, dass eine hundertjährige Agonie, dass das traurigste Leben ein erwünschbarer Kaufpreis sind. Freund Dich, meine S***, Du erhältst von mir verkannten Händen, ein Bild, eine Hieroglyphe, welches Dir längst bestimmt war. Beweise durch deinen Muth, dass du werth bist, einst im Himmel meine Tochter zu seyn.“ Ach! um so schön zu träumen, müssen Sie noch manche Nacht schlaflos weinen und beten. Gewiss liebt er mich jetzt der junge Bewohner des stillen Traumlandes, und wenn mir es wohl geht, will ich ihm dafür danken. Doch ich kann nicht aufhören, und Sie haben wichtigere Dinge vor, als die ewigen Plaudereyen eines Halbträumers hören zu müssen. Bitte, besuchen Sie auch die Stelle, wo mein Schlafzimmer war, wo so oft der Lebenswürdigste der Weisen sass, um mich zu belehren, zu erziehen, besser zu stimmen. Arme, liebe S***! so unmög-

lich es mir auch scheint, Altenburg je wieder zu betreten, so gerne träume ich doch; nein das Erwachen ist zu schrecklich. Leben Sie fromm, betäuben Sie sich, verlieren Sie sich in Geschäfte, vergessen Sie mich; denn ich komme mir selbst nur wie das lebende Wort Ihrer ewigen Trauer vor. Umarmen Sie unsere gute Liebe weltweise Mariane, und flehen Sie bey Bertha um Verzeihung, wenn ich noch nicht in Stande bin, ihren Brief zu beantworten. Möge sie doch, die Ihnen so viel verdanken zu habende Jungfrau, Ihre Gnade verdienen. Genug, genug für heute! Noch immer unpass, noch immer leidend, werde ich unsere von ganz andern Leiden gequälte L... zum erstenmale wieder besuchen. Schreiben Sie mir, oder lassen Sie mir schreiben, denn ach, an Wiedersehen ist es ja wohl mit uns aus. Danke für das letzte schöne Opfer der Freundschaft, freylich muss man sehr stark seyn, oder sehr lieben, um dem Lieben zu liebe sich solchen freywilligen Opfern auszusetzen, Dank, ach! trauriger Dank!

Immer und ewig, immer und stets
Ihr Freund und Trauergesährte
Emile.

IV.

Le désir irrésistible d'échanger malice contre malice, gaîté contre gaîté, le désir de me barricader derrière les arabesques de l'imagination, et l'armet d'une audacieuse bonne humeur, le besoin d'émousser le sel poignant et brillant de votre satire, de le fondre par les averse des mes phrases, m'ont fait malheureusement oublier la flèche la plus dangereuse de votre riche carquois. Est-ce votre sérieux, ou bien suis-je autorisé à prendre, trop dangereuse amie, le contresens de vos phrases si artistement dressées, comme autant de pièges à ma bonhomie germane? Je reste stupéfié, asphyxié, annihilé, il me faut les bluettes, les méandres éblouissants, les crispations tourbillonnantes du vertige, pour me faire revenir à l'existence. J'ouvre une grande bouche ébahie, je frotte d'une main mal-adroite ce front, ces yeux éblouis d'une nouvelle lumière: je m'efforce de savoir le pourquoi de tout ce qui m'environne, et le comment de ma jeune existence, et mes yeux fixent toujours cette feuille chérie, restée entre mes doigts glacés, lorsque je distingue les lettres, les mots, les sons, le sens de ce mémorable écrit. Le désir de lire ce fameux chant dixième, sur une Prêtresse Druïde, est le premier désir qui marque ma seconde naissance. Je lis, je doute, je souris, je reste scandalisé, choqué; d'abord, ce n'est point un chant; puis il n'y a point de rapport entre une vierge, une druidesse, et cette velléda sortie de la cervelle blasphématrice, du coeur sané, du goût baroque, de l'originalité lutétienne de cet homme scribe-bonde, qui hâche, assaisonne de figures, et mêle dans ses mélanges scandaleux, ce qu'il y a de plus sacré, de plus simple, de plus pur, avec ce qu'il y a de

plus inconcevable, de plus fantasque, de plus puéril et de plus fangeux. A quoi bon cette érudition? Ces Chrétiens, ces Payens ne parlaient pas ainsi. Grand Dieu! quelle religion! quelle morale! quelles scènes! quelles images! Qu'une vierge payenne peinte par un français, parle, agisse, comme une brute immonde, comme une prostituée lutétienne, soit: je vois ces détestables crayons entre les doigts rongés de lèpre et de goutte d'un parisien. Les cris de l'onagre sont les cris de l'onagre; les grognemens du sanglier annoncent le sanglier. Un homme sans amour, sans ivresse, sans le délire de quelque poison masculin, viole, déshonore, souille l'innocence d'une fille sauvage, hâletant comme l'animal après ce lascif contact, se livre comme un insensé à cet hymen d'opprobre et d'impiété formé par l'enfer et le plus détestable contraste, soit encore! cela réveille, cela épice une âme de fumier, un coeur gangrené, un esprit pestiféré; mais j'ai frémi, j'ai pleuré de honte: non ma bonne soeur, vous avez voulu citer un autre ouvrage, un autre chapitre, une autre Druidesse, un autre chant. Non c'est ce qu'il y a de plus pur, de plus grand, de plus noble, que vous avez voulu offrir comme la crème de la candeur, comme le miel de l'amour, comme le baiser de la paix, à votre frère. Pardonnez, ah pardonnez, si j'ai été interdit par cette courte erreur, ou bien comme l'ange de l'épreuve se sert des spectres de l'erreur pour réveiller la ferveur des coeurs des fidèles, vous avez, charmante Lousinka, armée de grands noms et de grandes réputations, voulu sonder d'un doigt sororal les replis les plus cachés du fond de mon coeur. Je rougis d'avoir été la dupe de ce jeu hardi, et vous serrant en pleurant contre mon coeur repentant, je vous supplie de pardonner cette courte injustice à l'extrême irritabilité de mon être. Ne cessez point de m'aimer, et daignez croire que je vous estime et vous admire trop, pour vous croire capable d'autoriser une mysticité idolâtre et fantasque, un goût puéril et surchargé, qui n'est ni de la poésie, ni de la religion, ni de la satire, ni du pathos. Non, une erreur a été la cause de cette citation, comme une plaisanterie un peu inhumaine est la cause de ce que vous me dites sur l'auteur des fils de la vallée, de la croix au bord de la mer Baltique, de Luther, de Vanda, d'Attila. Je serais tenté de dire: j'ai lu Vanda, hélas! j'ai lu l'Attila. Holà! Si vous aimez réellement cet auteur, mettez lui de par le St. Esprit des esprits saints, le holà. Je ne suis point injuste envers Werner. C'est un marchand qui a fait banqueroute, et qui vend ses garde-boutiques, un peu retapé par l'école et la mode, pour les ducats des entrepreneurs, et les applaudissemens bruyants et insensés du Paradis: aussi Paradis y a-t-il partout. Mais j'ai vu vous vois faire à ma lettre, la mine, que me font faire les éternités à cinq éternités de votre soi-disant protégé. En vous suppliant que les belles choses que vous me dites dans votre dernière lettre sur l'originalité de mon esprit, sur sa

profondeur, son lumineux, soient plus vraies et plus sérieuses que ces éloges; adieu adorable Lousinka, croyez qu'on peut être Prince, allemand, et avoir le sens commun. Pour le bon goût, j'en ai donné plus d'une preuve, en vous aimant, en vous admirant, bien plus vous même, que le limbe qui vous environne, en résistant autant à vos éloges qu'à vos satyres, ce qui peut-être n'est qu'un; j'ai prouvé, et bien prouvé, autant l'incorruptibilité, que la constance ferme de mon caractère. Adieu donc, charmante amie, un sourire, un mot sororal, me feront bientôt oublier ces picottemens passagers de votre satire. Je baise vos belles mains, en me nommant avec la plus juste fierté, ma soeur
votre frère, votre ami,
Emile.

NB. Le Romain, au sein duquel (comme il le conte lui-même), parle la voix de l'enfer, ce vicieux qui confond la brutalité avec l'amour, cet impie garoulant, qui confond le fils de Dieu avec un Teutates, avec ce Mercure, ce Pluton des Gaules anthropophages, est un chrétien, le héros du Roman, pour lequel Dieu le père dit des impolitesses à Dieu le fils, et pour lequel il fait tant de tracas et de bruit entre la nouvelle Jérusalem, le Tabernacle de la vierge, et je ne sais quoi du St. Esprit, la table à vingt-quatre couverts du no. 2 et que cet Eudor, pour lequel, en un mot, Dieu le père semble tant s'intéresser, et par lequel il se renforce dans l'immensité de son éternité, sans lui être absolument d'aucune utilité, à moins que d'en faire un Soldat romain, un violateur, un cagot, un déjeuner dinatoire et très-dégoutant d'un tigre, est le héros de ce poème si érudit, si hérétique, si peu chrétien, dont les lecteurs seuls sont les martyrs, et la patience la plus exercée la triomphatrice. Je frissonne et je bâille, ce que vous ferez sans doute, de la longueur et de l'orthodoxie de ce verbiage.

†
amen

†
amen

†
amen

27) Pag. 62. *quae — molli et pellucida oratione haud infucati pectoris candorem produunt.* Vnum ex his exemplum afferre liceat, tenerrimi affectus plenam epistolam, quam nuper scripsit ad septuennem puerulum, qui annulum et litteras, natalicia dona, ipsi miserat. Non potest profecto tantam teneritatem sensuum atque humanitatem simulare, qui duro et aspero ingenio est.

„Ja freylich, mein Eduard, war mir der gestrige Tag ein wichtiger, ein mild-herber Tag. Ja freylich war es mir gestern recht schön, recht wunderbar zu Muthe, mein lieblich liebes Kind! Aber erst als ich Deine Worte gelesen, als Dein Ring, Dein schöner lieber Ring meine Rechte schmückte, da verschwand alles Herbes, alles Trübe. Hättest Du ihn nicht selbst bringen

können, mein zarter Liebling? Freylich, die Wege sind sehr böse; aber kömmt mir immer wie ein gewisser Junge vor, den ich nur aus den Büchern kenne, und den Du hoffentlich recht spät wirst kennen lernen, und von Dir Deine Emilie viel Gutes und Auguste viel Böses zu erzählen hat. Nicht übel: aber bey Dir fällt mir immer der Junge ein; und da bild' ich mir immer ein, Du hättest zu mir fliegen können; da wäre freylich der ganze Tag noch weit weit schöner gewesen. Weisst Du wohl, Eduard, Deine Sternchen, die immer in der Stadt sind, und immer in der Stadt viel zu thun zu schaffen haben, hätten mir Deinen schönen Ring bringen können. — nein, die kommen nicht zu mir; die haben mich lange vergessen. Emilie viel zu viel zu hoffen, Auguste hat viel zu viel zu wünschen, als dass ich mich denken könnte. Grüsse sie, doch ohne mich zu nennen. Umarm' und die lieben Eltern. Bleibe gut, und mir gut.“ Emilie

28) Pag. 62. *multa multis privatim missa carmina. Etiam nonnulla concessa nobis sunt* *), quae publici iuris fierent: primum duo quae in ipsis Avovstri exsequiis decantata sunt, dein iocularia duo, quae tempore fusa, non vereor, ne quis persona Principis indigna existimet. enim Imperator Fridericus eos, qui iocos moderate ferrent, sapientes, autem promptissime iocarentur, ingeniosos esse dicebat. Habet autem (qui admodum auctor narrationis Aeneas Sylvius addit) locus inter seria suum et locum: qui ubi erumpit, utriusque ingenium facile declarat. Quo et spectat, quod Horatius dixit: *Dulce est, desipere in loco.*

I.

Sterne trennen sich von Sternen,
Und der Thau benetzt die Flur,
Geister trennen sich von Geistern,
Und es löschen Opferflammen,
Herzen trennen sich von Herzen,
Und es löschen beider Leben!

II.

Düstrer Nebelschleyer hüllt
Lichten Tagesschein
Und des Frühlings Duftgefilde
Wie das Herz mir ein;

*) Concessa erant sex numero, quae in prima huius Memoriae editione expressa sunt: duo longiora nunc librarii voluntati obsequutus omisi.

Bricht kein heller Sonnenblick
Durch den trüben Flor
Und erhellet mein Geschick,
Richtet mich empor?

Um des Lebens Morgentraum
Weht diess Nebelband,
Zieht noch seinen schwarzen Saum
Um des Grabes Rand;
Fassen können wir es nicht,
Ahnern nur das Ziel,
Hoffen auf das helle Licht,
Gläubig im Gefühl.

O bewahre dieses Gut,
Was kein Name nennt;
Diese heil'ge Gottesgluth,
Die im Innern brennt!
Aus des Lebens düstern Flor,
Der uns hier umgiebt,
Gehn wir einst zum Licht empor,
Das kein Nebel trübt.

III.

Isis, wiegend auf den Armen
Ihren Knaben,
Sprach mit Thränen in den Augen:
Kranniche, vielerfahrne Kranniche
Wollt Ihr mich nach Morgen tragen?
Denn Osiris zog nach Morgen.
Nein Frau Isis, nein Frau Isis,
Denn wir ziehn zum kalten Norden.

Isis hüllt in goldne Schleyer
Ihren Knaben;
Isis seufzt durch Thränenfluthen:

Störche, meine frommen Störche,
 Wollt Ihr mich nach Morgen tragen?
 Denn nach Morgen zog mein Liebster.
     Nein Frau Isis, nein Frau Isis,
     Denn wir ziehn zum stillen Abend.

Isis reichet Perlentropfen
 Ihrem Knaben;
 Isis stöhnt durch lauten Jammer:
 Reiger, königliche Reiger,
 Wollt Ihr mich nach Morgen tragen?
 Denn Osiris schwamm gen Morgen!
     Nein Frau Isis, nein Frau Isis,
     Denn wir ziehn zum heissen Süden.

Isis beut die Lotosblüthe
 Ihrem Knaben,
 Schier in wilden Schmerz vergehend:
 Ibis, vielgeliebt'ste Ibis,
 Wollt Ihr mich nach Morgen tragen?
 Denn nach Morgen drang mein Gatte.
     Nein Frau Isis, nein Frau Isis,
     Eben kehren wir von Morgen.

Isis drückt an den Busen
 Ihren Knaben;
 Ach in Martergluth verstummend —
 Isis, stöhnt's durch Meeresbrausen,
 Willst du Göttin uns vertrauen,
 Tragen wir dich hin nach Morgen!
     Ja, ihr Vögel, ja ihr Guten
     Nehmet mich auf eure Schwingen!

Isis setzt sich freudetrunken
 Mit dem Knaben
 Auf der schlichten Vögel Rücken
 Um den langen Hals sich schmiegend,
 Sinnend wie sie lohnen möge
 Ihre dienstbesorgten Träger.

Da ergriff sie Purpurstreifen,
 Und umwebt die schlanken Leiber;
 Zog vom Finger den Smaragden,
 Dass sich Füß' und Schnäbel grünte;
 Dann vom Halse zwey Karfunkel
 Gleich erglutheten die Augen!
 Dank Frau Isis, Dank Frau Isis,
 Jubelten die Purpurschwinger.

IV.

ne faut pas dire, ma délicieuse S***, que ces chiffons turcs vous
 t. Ne gâtez pas ainsi votre complaisance. De plus, il ne faut
 si difficile, quand on est fée, et quand c'est à une Déesse qu'on
 Je n'ignore pas que notre temps est bien plus passé que le
 Je n'ignore pas non plus qu'on se fait une horrible idée de moi et
 soi-disans amans me font le plus de tort; mais j'ai aussi quitté
 ingrat en le maudissant. L'astre brillant que j'habite et que vous
 habiter un jour, dégoûtée de ces hommes qui font un si mauvais
 nos noms, cet astre, dis-je et ses heureux habitans vous ren-
 mimage par leur harmonie céleste.

Venez, venez, aimable et bonne Fée;
 Traversez l'air, de Sylphes entourée.
 Sur un nuage et clair et purpurin,
 Plaçant des fleurs sur votre front serein
 Volez, volez auprès de Cythérée.
 Dans mon palais, sous sa voute éthérée
 Les Ris, les Jeux, les Grâces et l'Amour,
 Tous mes sujets formeront votre cour;
 Avec plaisir je vous cède mon trône,
 Mon char brillant, mes myrthes, ma couronne.
 Pour ma ceinture, il faut y renoncer,
 De ce trésor vous pouvez vous passer.
 Charmant sans lui les coeurs les plus rebelles
 Abandonnez son usage aux mortelles.
 Non loin de vous, de ce rocher fameux,
 Qui de son front semble braver les cieux,
 De cette grotte et fraîche et retirée,
 Dont nul mortel n'ose franchir l'entrée,

Et dont le goût, sage dans ses écarts,
 A fait l'asyle et le temple des arts,
 Non loin de là réside une autre Fée,
 Belle, opulente et d'amants entourée,
 Facile, accorte et de bon entretien,
 Pensant fort peu, ne s'occupant de rien,
 Aimant sur tout le luxe et la dépense,
 Dans tous ses choix pleine d'inconséquence,
 Riche en bijoux, comme en prétensions,
 Ayant les goûts de trente nations.
 Nous connaissons cette Circé nouvelle,
 Mais rarement nous venons auprès d'elle;
 Et cependant par excès de bonté,
 Dans un élan de cordialité,
 Entre ses mains j'ai remis ma ceinture.
 Elle a, dit-on, besoin d'une parure
 Qui tenant lieu d'attraits faux ou flétris,
 Fixe à ses pieds le Polonais épris.

Vous voyez, ma chère S***, que Vénus aurait perdu la tête avec les grâces et les amours, si elle osait vous envoyer un vilain chiffon usé par Junon et par vingt autres de nos bégueules. Il faudrait me replonger dans le sein de mon humide mère, si je prétendais vous donner des conseils, à vous de qui j'aimerais à en recevoir tous les jours. Ces horreurs turques ne sont à vous que parceque vous les voulez. D'ailleurs je n'aime pas ces gens-là qui traitent les femmes comme de la volaille. Je destine aussi à cet impertinent de Mahomet notre insipide voisine. J'espère qu'il la traitera à la Russe. Vous trouverez pour elle, car je doute que vous vouliez en faire usage, des modèles que mes deux folles, la Mode et la Nouveauté, ont fait placer sur ma toilette, sans consulter ni les Grâces ni le bon goût. Mais ces femmes là-bas, qu'il faut toujours ménager pour qu'elles ne vous accusent pas d'envie, s'arrangeront fort-bien de ces modèles. Eros vient de m'annoncer en pleurant que pour se venger de votre peu d'égards pour lui il a brisé la tasse qu'Euphrosine vous a apportée il y a une année. Je le condamne à être Jockey chez votre Oncle; il aura bon air en pantalon et en Jacquette. J'espère que vous voudrez bien en attendant garder son flambeau et ses flèches. Psyché qu'il traite de turc à more, malgré son amour pour elle, vous arrangera un pied à terre sur Hesperus.

Hâtez-vous de me rendre heureuse,
 Car Vénus languit après vous;
 Mais toute femme est envieuse
 Et ce projet reste entre nous.
 On voudrait être du voyage,
 Tout voir chez moi, tout imiter,
 Air, maintien, costume, langage;
 Et puis l'on irait caquetter.
 Aphrodite aime le mystère,
 Craint les médisans, les fâcheux;
 Chez elle il faut savoir se taire
 Et ne parler qu'avec les yeux.
 J'ai quitté pour cela la Grèce:
 On y glosait trop sur mes goûts;
 On s'y moquait de mon époux:
 J'eus peut-être quelque foiblesse —
 Mais enfin quel Dieu n'en a pas?
 Après tout pourtant je suis sage,
 Et si vous faites le voyage,
 Vous verrez que Vénus étourdie et volage
 D'une vertu modeste a toujours fait grand cas.
 Finissons. Cypris vous embrasse
 Et vous demande de l'aimer.
 Mon fils pleure, il paiera la tasse:
 Il faudra bien lui pardonner.

Adieu S***

Cythérée.

Hesperus,
 Jour de Vénus,
 de la Jeunesse.

29) Pag. 62. *liber, Cyllenii titulo inscriptus. KTAΛHNION.*
im Jahr in Arkadien 1805. 8.

30) Pag. 63. *in carminibus — quae passim inserta sunt.* In his
 carminibus alia Himmelius, Weberus alia, alia ipse illorum auctor musicis
 notis et concentibus aptavit. Quae quum omnia plausum tulerint eorum,
 et artis musicae gnari sunt, tum maxime in iis, quae Avervys ipse vo-
 camus sonis rescripsit, proprias poetae virtutes ingenique eius formam, quo
 quique est artis peritior, eo magis agnovit. Vnum ex illis, quod prooemii
 loco praefixum libro est, exempli causa repetere iuvat:

Kannst Du den Flug mit mir, o Freundin, wagen,
 Auf leichten Schwingen zu der Dichtung Au'n?
 Rasch sollen Dich die Purpurschwäne tragen;
 Orangenduft soll süß hernieder thau'n.
 Leicht trenn' Aurorens Saum der goldne Wagen;
 Ihn wird der Horen Schaar bewundernd schau'n.
 Nichts soll der Reise Götterlust Dir trüben;
 Eil unverzagt! Dir will ich Zauber üben!

Entfleuch des schwülen Tages bangen Sorgen,
 Trägt Dich der Freundschaft Schwanenpaar!
 Tränk' Deinen Blick im Purpur schöner Morgen;
 Jasmin, Granaten flechte Dir ins Haar.
 Nimm! Dir will ich Euterpens Chelys borgen;
 Gestimmt und rein ist ihrer Saiten Paar.
 Ergreifen muss ich meiner Schwäne Zügel;
 Reich mir die Hand! Wir sind auf meinem Hügel.

Ceterum litterae versuum initiales nomen referunt feminae honestissimae, cui Avgvstvs hunc librum suum ita dicaverat, ut, si qui ex eo reditus venirent, qui fuerunt exigui, ipsa haberet.

31) Pag. 64. *Plato — Sophronis mimos — pulcinari habuit suppositos.* Loca veterum collegerunt Menagius ad Diog. Laert. III, 18 et Valckenarius ad Theocriti Adonias. p. 194.

32) Pag. 64. *Nostro adscriptus est aliquamdiu libellus. Huic libello hic est index praescriptus: Vierzehn Briefe eines Karthäusers, geschrieben in dem Jahre 1755 zu Paris, herausgegeben von Karl Pougen. Paris 1820. 8.*

33) Pag. 65. *Alia eaque maiora et ampliora opera inchoavit.* De his, consentaneum est, ea referre, quae narravit vir acutissimus, quae ad quodidianos Avgvsti sermones admissus, scribenti saepenumero affuit. „Ausser dem Cyllenion sind uns drei andere Werke bekannt, die ihn seit dem Jahre 1803 beschäftigt haben. Jedem von diesen liegen persönlich Verhältnisse zum Grunde; so wie es auch der Wandel dieser Verhältnisse war, was ihre Ausführung unterbrochen hat. Doch gaben die äussern Beziehungen dem Gemüthe des fürstlichen Verfassers immer nur den ersten Anstoss; und in dem Werke selbst erscheint die Wirklichkeit so umgestaltet, dass ihre Spuren nur von denen wahrgenommen werden können, die in das Geheimniss eingeweiht sind. Eine Masse mannichfaltiger Kenntnisse

thut sich in diesen Werken kund, und eine Fülle von Einbildungskraft, reich genug, um eine ganze Schaar alltäglicher Romanendichter damit auszustatten. Einige sind bloss erzählend, in andern ist die Erzählung mit der Briefform gemischt; in allen aber herrscht die Neigung zur Beschreibung vor. Der Reichthum der Natur und die Herrlichkeit der Kunst waren die Gegenstände, die seine Phantasie am liebsten beschäftigten; dann zunächst die Mystik der Empfindungen und des Lebens überhaupt. Eine der ältesten, romantischen Schöpfungen des Herzogs ist ein weitläufig angelegtes, aber unvollendetes Werk, Panedone betitelt, mehr Märchen als Roman, und vielleicht von allen das eigenthümlichste. Ein zweytes, welches in dem Laufe des Preussisch-Französischen Krieges (1806) entstand, sollte gemeinschaftlich mit einer geistreichen und gebildeten Frau als Briefwechsel fortgeführt, und, genommener Verabredung gemäss, zu einem bestimmten Ziele geleitet werden; aber von Seiten der Theilnehmerin blieb es bei zwei Briefen, während der Herzog, in der Rolle einer fürstlichen Jungfrau, den angefangenen Faden ziemlich lange fortspann. Am längsten aber, und fast bis an seinen Tod, beschäftigte ihn die Geschichte einer andern Jungfrau, die ihre Jugend unter widrigen Verhältnissen in Deutschland lebt, dann ihren Quälern entrinnt, in ihr Vaterland Italien zurückkehrt, dort hohe Veranden, fürstlichen Stand, Reichthümer und glänzende Besitzungen findet, aber nach kurzem Genusse dem alten Gram und einer unerwiederten Liebe unterliegt. Auch hier sind die Begebenheiten der Beschreibung untergeordnet; überhaupt der ganze Charakter mehr idyllisch oder mimisch, als romantisch zu nennen. Das Einzelne ist reich, neu, glänzend, oft wunderbar und ausserordentlich; aber das Ganze leidet an einem Mangel fortschreitender Bewegung, der sich aus der Art der Entstehung des Werks und seiner Fortbildung, vielleicht auch überhaupt aus der Eigenthümlichkeit seines Verfassers, erklärt. Für ihn war die Abfassung eines Romans nicht ein Geschäft, sondern eine Ergötzung, wobey er sich gern mit Bequemlichkeit auf reiten Bahnen bewegte, ohne an die vorausbestimmte Richtung eines festen Plans gebunden zu seyn. Fast immer dictirte er. Wenn nun der Beauftragte an den bestimmten Tagen zur bestimmten Stunde erschien, fuhr er ohne Vorbereitung an der Stelle fort, wo er bey der letzten Sitzung abgebrochen hatte, und dictirte oft drey und vier Stunden nacheinander, ohne Unterbrechung und mit der bewundernswürdigsten Fülle, die geistreichsten Dinge in gewählter Sprache, und in gutgeordneten, wohlklingenden und richtiggebildeten Sätzen. Nie verwirrte, nie verbesserte er sich. Der erste Vurf hätte für den Druck genügt.“

34) Pag. 65. *nobilissima illa Ciceronis in postrema Verrina rāsus.*

Vsus sum vocabuli ea significatione, quae Technicis Graecis placuit. Cfr. Hermogen. L. IV. περί εὐρ. p. 194. Locus Ciceronis est in Verrinis Act. II Lib. V. c. 72.

35) Pag. 65. *celebratissima illa rusticorum Altenburgensium salutatione*. Descripta est singulari libro: *Herzog August und seine Bauern — dargestellt von Ferdinand Hempel*. Altenb. 1819. 4.

36) Pag. 66. *ex ipsis reconditorum verborum foetoribus, quos Augustus vocabat*. Testis est Suetonius Aug. 86.

37) Pag. 66. *litteras eius — in Gallicum sermonem conversas, diario suo insereret*. Non abs re erit, ex diario, nostris in oris non nimis frequenti (*Correspondance astronomique, géographique, hydrographique et statistique* Vol. IV. p. 410) locum huc transferre. Ita igitur AUGUSTVS ad Zachium scripsit: „Je ne suis ni astronome, ni physicien, mais il me semble singulier, qu'en parlant d'atmosphère de la lune, l'on s'imagine ou l'on suppose, qu'elle est un fluide à peu-près comme celui qui entoure notre terre, tandis qu'il est assez probable qu'elle est de toute autre nature. On dit, il n'y a point d'atmosphère dans la lune, parcequ'en tout tems on y voit tous les objets, les taches claires et obscures, les montagnes, les vallons, les cratères etc. . . toujours avec la même clarté et netteté. Notre atmosphère, il est vrai, de tems en tems se fige, se coagule, si j'ose ainsi parler, elle se trouble, perd sa transparence, devient opaque, offusque, et cache les objets qu'elle recouvre dans cet état de décomposition. Mais quelles sont les preuves qui nous portent à croire que la même chose arrive à l'atmosphère de la lune? N'avons-nous pas des régions sur notre globe, comme par exemple l'Égypte, où notre atmosphère reste toujours diaphane, tandis que d'autres, comme les pays circumpolaires, sont continuellement enveloppées de nuages et de brouillards épais. Par quelles raisons suppose-t-on que l'atmosphère de la lune soit surchargée, ou se décompose en vapeurs denses comme celles de notre atmosphère? Il est plutôt à présumer que la lune est entourée d'une atmosphère infiniment plus subtile que la nôtre. Pendant quinze jours de suite le soleil éclaire et chauffe continuellement cet hémisphère de la lune qui est toujours tourné vers nous. Cet astre actif, ne dissiperait-il pas toutes ces exhalaisons, toutes ces vapeurs, s'il y en a, ne les chasserait-il pas dans cet autre hémisphère opposé, où elles s'accumuleraient, se condenseraient pendant des nuits quinze fois plus longues que les nôtres. Si dans les régions de notre terre, qui ont le soleil au zénith, il y dardait ses rayons enflammés pendant quinze jours de suite, comme il le fait dans la lune, notre atmosphère ne changerait-elle pas? ne deviendrait-elle pas toute autre qu'elle n'est dans son état actuel? Ne se

raréfiât-elle pas à un point, qu'elle ne serait plus respirable pour des êtres organisés comme nous; nous ne pourrions plus y exister, les animaux, les plantes, toutes les productions de la nature animée et agissante y périroient inmanquablement; 'une atmosphère si rarefiée, si subtile, loin de ternir ou d'offusquer les objets qu'on verrait à travers, en réhausserait peut-être encore l'éclat et la netteté. C'est ainsi que les jouailliers indiens, pour éprouver la beauté des pierres précieuses, pour bien reconnaître les vrais diamans et autres Croméalides des fausses, les enduisent, ou les mettent dans l'huile de Ben, de Quassia, qui ne se fige jamais, ou dans des espèces de Naphtes; c'est à travers ces atmosphères pour ainsi dire artificielles, qu'ils voient et jugent le mieux, l'éclat, la beauté, la perfection, la belle eau, et le prix de ces pierres fines etc. . . ."

38) Pag. 66. *litterarum auctorem summis laudibus efferret. Verbis enim Principis: Je ne suis ni astronome, ni physicien, haec Zachius in nota apposuit: Il serait l'un et l'autre, s'il le voulait. Sa lecture, sa mémoire, son esprit original, et son érudition, tiennent du prodige.*

39) Pag. 66. *humanitatem antecellere eruditioni censebat. Praefationem libri, quem not. 39 memoravimus, si scripsit Avcvarva, qui eam scripserit nobis videtur, praeclare ab eo dictum est, quod exstat p. 7. Derjenige, welcher diese feurigen Zeilen entwarf, war weder ein Schönggeist, noch ein Akademiker: vielleicht war er mehr werth, denn er war nur ein einfacher und gefühlvoller Mensch.*

40) Pag. 67. Suetonius — de Augusti corpore narravit. Vit. Augusti 79.

41) Pag. 68. *Vini parcissimus — — ac sine suspicione vitii. Sumptuosus ex Suetonii Aug. 72 et 77.*

42) Pag. 58. *inobservantiam — Suetonius in Caesare notavit. Cap. 76.*

43) Pag. 68. *Etiam per litteras praediceret. Fuit eiusmodi necessitas, quum d. 16 Mart. 1822 consolationis causa mitteret litteras, quarum in 'margine haec subscripsit de adiecto $\mu\eta\mu\sigma\acute{o}\nu\eta\sigma$: „Hier einige dürre Blätter eines Strauches, dessen freundlicher Schatten schon oft Ihre Lebensschritte hemmte. Nehmen Sie, Theure, mit Güte diese fahlen Ueberreste eines Ihnen brüderlich verwandten Lebens — denn ach! recht bald wird der greise Strauch blätterlos verdorren!“*

44) Pag. 69. *Veteres ut sapere, sic divinare, regale ducebant. Ciceronis verba sunt de Divin. I, 40.*

EXSEQUIAE FRIDERICI IV

DUCIS SAXONIAE

PRINCIPIS GOTHANORUM ATQUE ALTENBURGENSIUM

D. XI M. FEBRUAR. A. MDCCCXXV

DEFUNCTI

IN TEMPLO PAULINO ACADEMICO CELEBRANDAE INDICUNTUR.

Non iis tantum in rebus, quae vitam humanam exhilarant, verum etiam in tristibus, et ipsis adeo fanebribus, summa Graecorum humanitas eluxit. Humanitatem latiore illo sensu dicimus, quo Cicero, Graecorum rationem sequutus, nullum esse dixit vitae tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque, adde etiam benevolentiam, versari ¹⁾. Sive enim mythos de morte spectemus, quibus cultiores Graeci sensa mentis et cogitata tamquam involucris circumdederunt, et praeclaram simul artificibus artis exercendae nobilitandaeque materiam praebuerunt: humanitatis omnia et suavitatis plena reperiuntur; seu verba consideremus, morti indicandae fere propria: nullius umquam populi lingua hac in re maiore est et commendabiliore *εὐφημισμῶ* usa; seu denique ritus et ceremonias recordemur, in mortuis

1) De orat. II, 67. Dicta est enim etiam angustiore sensu *humanitas* in funeribus, velut apud Petronium c. 114, ubi vid. Interpretes To. I. p. 684 ed. Burm.; vel *humanitatis negotium* sensu angustissimo, in Digestis L. XI, tit. 7 de *religiosis* obsequiis, de quibus expositum est Salmasius ad ius Atticum p. 556 sqq. Bynkershoekius Observatt. IV, 22.

equendis ornandisque more receptas ac legibus sanc-
nihil in iis non accommodatum est ad caritatis, bene-
ntiae et commiserationis sensus tum exprimendos tum
iis commovendos. Quae quidem triplicis generis hu-
tas quum per se omni laude digna sit, tum magis suspi-
impensiusque laudatur in populo, in quo non modo
erat, sed etiam a quo ad alios, imprimis Romanos,
enisse putatur. Sed volumus iam ex isto triplici ge-
proferre nonnulla: non quo nova et recondita expros-
us, quae ab scripture, intra triduum quatrividuumve
iganda, et variis lectoribus destinata, non exspectan-
sed ut revocandis in memoriam iis, quae nota sunt et
ris inter nos sermonibus usurpata, tamquam aliquo
lo praeloquio, quo praefari rebus tristibus illa ipsa
unitas iubet, praeparemus animos ad publicum luctum,
rursus indicendi officium nobis impositum est.

Ad *mythos* igitur Graecorum de morte quod attinet,
tissimos illos, Homericis adhuc et Hesiodeis carmini-
celebratos, discerni oportet ab iis, quos proxima ab
do aetas frequentavit. In illis prisca inest sentiendi
ritas: hos cultioris vitae humanitas laetioribus colori-
emperavit. Antiquissimis enim temporibus quo tristior
ormidabilior erat imago locorum inferorum, quam
ci mentibus conceperant: eo maior et iustior mortis
s, certe iis qui non essent semidei, aut daemonum no-
colerenter: quibus *Ἡλύσιον πεδίον καὶ πείρατα γαίης* ex
auni fama iam Homerus destinavit²⁾. Ceteri, ex sen-
a veterum, quae est in *Ἔργοις* Hesiodeis³⁾ expressa,

*Βῆσαν ἐς εὐρώεντα δόμον κρυεροῦ Ἀΐδαο
Νώνημοι· θάνατος δὲ καὶ ἐκπάγλους περ ἔοντας
Εἶλε μέλας, λαμπρὸν δ' ἔλπον φάος ἡελίοιο.*

²⁾ *Odys.* IV, 563 sqq.
³⁾ V. 153 sqq.

Cuius tenebricosi loci quanta putaretur esse deformitas, quanti terrores, Hesiodus declaravit in Theogonia⁴⁾:

*Ἐνθάδε γῆς ὀνοφερῆς, καὶ Ταρτάρου ἡερδέντος
Πόντου τ' ἀτρυγέτοιο, καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος,
Ἐξείης πάντων πηγαὶ καὶ πείρατ' ἔασιν,
Ἀργαλέ, εὐρώεντα, τὰ τε στυγέουσι θεοὶ περ.*

Et paulo post:

*Ἐνθα δὲ Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἴκι' ἔχουσιν,
Ὑπνος καὶ Θάνατος, δεινοὶ θεοί· οὐδὲ ποτ' αὐτοῦς
Ἥλιος φαέθων ἐπιδέρκεται ἀκτίνεσσιν,
Οὐρανὸν εἰσανιών, οὐδ' οὐρανόθεν καταβαίνων.*

Illo igitur aevo propter eum, quem diximus, mortis timorem diuturnitas vitae in praecipuis et maximis deorum muneribus numerabatur, brevitatem in calamitatibus aut suppliciis. Itaque miserandi videbantur adolescentes, quos in ipso aetatis flore mortis saevities abstulisset; senectutem autem, eamque longissimam, adipisci, nihil erat, nisi summo vitae bono potiri. Hinc illud est, quod Achilles Homericus et vitae, fato sibi praestitutae, brevitatem graviter conqueritur⁵⁾, et habitationem apud inferos tamquam re longe tristissimam abominatur⁶⁾:

*Μὴ δὴ μοι Θάνατόν γε παραύδα, φαίδιμ' Ὀδυσσεῦ·
Βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἔων θητενέμεν ἄλλῃ
Ἄνδρι παρ' ἀκλήρῳ, ὃ μὴ βίοςτος πολὺς εἶναι,
Ἥ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν.*

Nam una et consona vox illius aetatis haec erat, quae est apud Homerum⁷⁾:

Πάντες μὲν στυγεροὶ Θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι.

4) V. 735 sqq. 777 sqq.

5) Iliad. I, 351.

6) Odyss. XI, 487 sq.

7) Odyss. XII, 341. Inde gravissimum et maxime capitale odium, quod quis aut concitare aut suscipere poterat, aequari solebat communi mortalium in Ἕρεα μέλαιναν odio. Hom. II. III, 454. Od. XVII, 500. Nam quod nonnulli inter Ἕρεα et Θάνατον volunt ita distingui, ut illam putent in rebus terribilibus, hanc in lac-

non ita multo post Hesiodum, quum Graecorum more frequentiora cum exteris nationibus commercia exissent, religionem deorumque cultum mysteria eminent purioremque reddidissent, coepit etiam iucundior et velut exhilarari notio descriptioque illorum locorum in quibus mortuorum domicilium existimabatur. Accurrit, quod sciamus, vestigia opinionis de meliori sorte, qui sacris essent initiati, etiam post mortem fruere inveniuntur in Hymno in Cererem v. 480:

Ὀλβιος, δς τὰδ' ὅπωπεν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων.
Ὅς δ' ἀτελὴς ἱερῶν, δς τ' ἔμμορος, οὐποδ' ὁμοίην
Αἶσαν ἔχει, φθίμενός περ, ὑπὸ ζόφῳ εὐρώεντο⁸).

placidis ab antiquissimis poetis positum fuisse (Nitsch *Mytholog. Lexicon* I): nulla huius discriminis idonea ratio reperitur. Denique hinc etiam Janus, non posse Homero tribui versus, qui eius nomine feruntur in Certamine Hesiod. p. 480 ed. Loesner.

Ἀρχὴν μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον,
Φύντα δ' ὅπως ὤκιστα πύλας Αἴδαο περῆσαι.

sententia prorsus abhorret a mente et sensu Homeri, convenitque senioribus poetis, qui, quod de morte hominum aliter sentiebant, etiam de vita passim loquuntur. Ita Bacchylides ap. Stobaeum p. 530. Gesn.

Θνατοῖσι μὴ φῦναι φέριστον,
Μηδ' αἰέλου προσιδεῖν φέγγος.
Ὀλβιος δ' οὐδεὶς βροτῶν πάντα χρόνον.

ista, quae Homero perperam tribuuntur, sua fecit Theognis 417 sqq.

Ἀρχὴν μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον,
Μηδ' ἐσιδεῖν ἀνγὰς ῥέξος ἡέλιου.
Φύντα δ' ὅπως ὤκιστα πύλας Αἴδαο περῆσαι,
Καὶ νεῖσθαι πολλὴν γαῖαν ἐφεισάμενον.

Ad hunc locum doctissimus Sicklerus nuper in Hymni nova editione p. 148 notavit: Wohl dürfte es immer als sehr merkwürdig ausgezeichnet werden, dieselbe Eleusinische uralte Lehre von der Menschen Fortdauer nach dem vgl. V. 408—482), in der Persephone's Raub unter die Erde und deren Weg zum Olymp aus derselben, als die hieroglyphische Personification der Frucht und des Emporsteigens des Saatkorns dargestellt, auch in den heiligen Schriften des N. T. von Jesus selbst, Joh. XII, 24, und von Paulus, 1. B. an Rom. Cap. XV, 36—44, sich vorgetragen findet. Was in Hellas Mythen vor mehr als tausend Jahren hieroglyphisch dargestellt worden war, ist auf ein allgemeines Gesetz der physischen Natur gegründetes Glaubensbekenntnis; dieses erteilte später die geoffenbarte Religion in Gestalt eines Gleichnisses den Menschen. Possunt ex hoc genere multa comparari, quae in his mythicorum similia sint doctrinae vel Iudaeorum vel etiam Christianorum sacrae.

Inde ab hoc tempore infixæ Graecorum animis, certe cultiorum ex illo populo, sedebat hæc sententia, bonis bene post mortem, malis male evenire, dignamque factis in hac vita mercedem unicuique obtingere⁹⁾. Quam sententiam quo magis persuaderent aequalibus, ad Musæi, Eumolpi aliorumque ipsa vetustate venerabilium vatum auctoritatem provocabant: id quod ex Platonis scriptis nemini incognitum est; omninoque in sententia illa exornanda, proferenda, commendanda certatim elaborabant. Sophocles¹⁰⁾:

Ὡς τρισόλβιοι
κεῖνοι βροτῶν, οἱ ταῦτα δερχθέντες τέλη
μολῶσ' ἐς Ἄδου· τοῖςδε γὰρ μόνοις ἐκεῖ
ἔστι, τοῖς δ' ἄλλοις πάντ' ἐκεῖ κακά.

Pindarus¹¹⁾:

Ὀλβιος ὅστις ἰδὼν ἐκεῖνα κοίλαν
εἶσιν ὑπὸ χθόνα· οἶδεν
μὲν βίου τελευτάν,
οἶδεν δὲ διόδοτον ἄρχαν.

Ex quo autem hæc de felicitate mortuorum sententia probata Graecis fuerat, nihil reliqui fecerunt poetae, quo statum post mortem tamquam longe fortunatissimum ac beatissimum describerent, et qui mature in hoc essent statu collocati, eorum sortem, quippe divinitus datam, prædicerent. Ad hæc igitur tempora, non ad priora¹²⁾, pertinet

sed lubrica in plerisque est comparatio, fortuita similitudo, interdum adeo violenter arrepta. Nec defuerunt, qui Hebraeorum *לַחַיִּים* cum Graecorum *Ἄδης* componerent, et utrumque scriptorum loca compararent.

9) Cfr. Dan. Wytttenbachii Disputatio de opinionibus vett. philosophorum in loco, qui est de animorum immortalitate: quæ disputatio exstat in Actis Societatis Teyleriani Harlemensis, anni 1783, nuper etiam repetita in D. W. Opusculis.

10) Fragm. LVIII. T. IV. p. 686 ed. Brunck. qui hæc adiecit: In fabulae loco, unde hæc derivata, mentio fortassis erat τοῦ λειμῶνος τοῖς μύσταις ἀνακειμένου, cuius Sophoclem auctorem laudat Scholiastes Comici ad Ranas 347.

11) Fragm. Schneid. no. XCVI. To. III. p. 128. ed. Heyn.

12) Accurate hoc docuit Io. Henr. Vossius in Censura Beckiani libri, quem nota 15 indicavimus, inserta Ephemeridibus litter. Ienens. 1810. No. 214. Nec repugnat Homeri locus Od. XV, 245, sæpe allatus ab iis, qui poetæ sortiorum

illud toties repetitum populare dictum, quod Menander ¹³⁾ sic protulit:

Ὅν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνήσκει νέος,

Hypsaeus autem, philosophus ¹⁴⁾, ita fertur enunciasse:

Νέος ὃ ἀπόλλυθ' ὅστιν ἂν φιλεῖ θεός.

Atque his potissimum temporibus vindicandi sunt mythi, quibus, qui diis maxime probentur, quam celerrime ab iis ex vitae humanae miseriis avocari, et ad caelestem cum ipsis et perpetuam societatem traduci proditum est ¹⁵⁾. Ne quid dicamus de blandis et ad tollendum mortis metum perquam idoneis *ψυχοπομποῖς*, quos veteres finxerunt ¹⁶⁾, de *Minois*, qui iam in Rhadamanthi locum successerat, splendidis arbitriis ¹⁷⁾, aut de Elysiis, quos mirata est Graecia, campis ¹⁸⁾, post Pindarum ¹⁹⁾ poetarum ingenio toties exoratis ²⁰⁾: in quibus lux, nulla nocte intercepta, victus facilis neque ullo labore quaesitus, aurae odorumque ex floribus afflatus incundissimus, exoptata denique consuetudo et convictus antiquorum heroum, qui inter ludos et sacra iis facta beatissimo ibi otio fruebantur. Sed haec non

pintorem affinxerunt, rectius ille a Vossio et translatus in Germanica interpretatione l. c. illustratus. Quem locum quum partim iam veteres ad suam potius sententiam deflexerint, quam ex Homeri sensu ceperint (Plutarch. Consolat. ad Apollon. v. I. p. 438. Auctor Axiochi p. 730. C.): non est mirum, recentiores interpretes multos in eo explicando a veritate aberrasse, in his etiam Wyttienbachium in *Ulmadvv.* in Plutarch. To. VI. Opp. p. 790.

13) Ap. Stobaeum Tit. CXIX. p. 602: in Fragment. Menandri edit. Cleric. p. 46.

14) In Grotii Dictis poetarum ap. Stobaeum p. 492.

15) Loca veterum, in quibus conspicua sunt ea, quae de rapto pulchrorum avonum narrant, dedit et illustravit Beckius in Memoria Ludovici Augusti Caroli Frederici Aemilii, Ducis Ascanio-Coethenensis, Lips. 1818. 4.

16) Cf. Heynius ad Tibull. I, 3, 57.

17) Horat. IV. Odar. 7, 17.

18) Verba sunt Virgilii Geo. I, 38. Nam Elysii nomine iam dictae sunt praeae *ἡδοναὶ μακάρων*, de quibus loca veterum collegerunt Gatakerus ad M. Antonin. p. 295. Is. Vossius ad Pomp. Melam p. 870. Intpp. ad Plin. H. N. II, 92. VI, 36. et ad Horat. Epod. XVI, 41.

19) Olymp. II, 128.

minus nota sunt, quam quod artifices, poetarum suavissimas imagines amplexi, *Θάνατον*, quem iam Homerus Somni fratrem dixerat ²¹⁾, vel dormientis pueri effigie finxerunt distortis utrimque pedibus ²²⁾, vel per quemdam artis velut euphemismum Somni persona induerunt, et nunc ut pulchrum adolescentem, inversa lampade innixum, nunc aliis modis exhibuerunt ²³⁾, non modo ad venustatem, sed imprimis etiam ad humanitatem quam maxime accommodatis.

Nec vero mythorum tantum suavitate Graeci leniebant tristitiam, ex mortis cogitatione oriundam, sed ipsum adeo *mortis* nomen exhorrescebant, eiusque severitatem acerbam condimento quodam humanitatis mitigabant. Pervulgatum est enim, verba *εὔδειν, οἴχεσθαι, κεκμηκέναι* et similia κατ' *εὐφημίαν* translata ad mortem fuisse, in qua omnino et cogitanda et describenda eam fere rationem tenebant, quam praeclaro epigrammate expressit Callimachus ²⁴⁾:

Τῇδε Σάων ὁ Δίκωνος Ἀκάνθιος ἱερὸν ὕπνον
Κοιμάται· θνήσκειν μὴ λέγε τοὺς ἀγαθοὺς.

Vsus autem illorum, quae dixi, verborum plurimis exemplis constat. Sic Aeschylus mortuos vocat *εὔδοντας* ²⁵⁾, idem *καμόντας* ²⁶⁾, et *κεκμηκούς* Thucydides ²⁷⁾, *οἰχομένους* Euri-

20) Cfr. Heynius ad Virg. Aen. VI, 637.

21) Il. 672. 682. Utriusque signum memorat Pausanias III, 18. De opinione huius cognationis vide Gatakerum Adv. Posthum. p. 523 et ceteros, quos laudat Wytttenbachius ad Plutarch. To. VI. p. 727.

22) Pausan. V, 18. To. II. p. 387. ed. Siebelis.

23) Cfr. G. E. Lessing *wie die Alten den Tod gebildet*. Berl. 1769. 4. (Ver- mischte Schriften X, p. 103), Herder *wie die Alten den Tod gebildet*, *Zerstreute Blätter* II. p. 273 sqq. Zeibich de cultu mortis et imagine. Ger. 1770. 4. Siebenkees, *Handbuch der Archaeologie*, II. p. 342. Quod diximus de euphemismo artis, facile iudicabitur ex eo, quod Somni in antiquis monumentis eadem et propria imago est (Beyer. Spicileg. Ant. p. 106), qua *Θάνατος* exhiberi solebat.

24) Epigr. 10.

25) Eumenid. 210. Cfr. Valckenar. ad Eurip. Hippol. 1376.

26) S. c. Th. 212.

27) III, 59.

videtur²⁸), similiterque alii: quorum ad exemplum Romani, eandem in hac re *εὐφημίας* adhibuerunt²⁹).

Quodsi haec poetis maxime, aut iis, qui ad poetarum elegantiam et virtutes proxime accesserunt, arbitramur imitata fuisse, at philosophi alias induxerunt rem ingratam verbis emolliendi rationes, in quibus non minorem humanitatem agnoscimus. Sive enim mortem censebant a deo non esse supplicii causae constitutam, sed aut necessitatem naturae³⁰), aut laborum et miseriarum quietem³¹); sive animum statuebant retineri in custodia corporis, unde iustum a deo emissus exisset, magnam ei cum libertate felicitatem contingere: complures hinc derivatae sunt loquendi formulae, aptae ad tranquillandos animos liberandosque a sortis timore, etiam ad mitigandos sensus doloris, qui ex habitu carorum caput susceptus esset. Et postrema quidem sententia, primum in mysteriorum arcanis³²) tradita, et ad Orphicos auctores relata a Platone³³); posthac sic requestrata est scriptoribus, ut fere proverbii vim et celebritatem obtineret. Quantum autem proverbia, ex rerum veritate hausta, valeant non tantum ad res aestimandas

28) Hec. 136. Suppl. 797. ed. Matth. Comicus ap. Stobaeum Floril. ed. Gesn. 39 (Grotius p. 499 Aristophanis nomen apposuit): Πᾶς γὰρ, λέγει τις, ὁ μακάριος σίγῃσι. Ratio dicendi potenda est ex crebra comparatione mortis cum ἀποψῆσι: exempla collegit Gatak. ad M. Antonin. p. 319. D.

29) Cfr. Io. Meursius de Funerib. c. 1. in Gronovii Thes. AA. Gr. XI. p. 1086. Cfr. Barthius ad Claudianum B. Gild. 213.

30) Μοιρῶν ζῆλος vitam appellavit Plutarchus Consol. ad Apoll. T. I. p. 423 d. Wytttenb. εἰς ἀποδοθησόμενον ὃ ἰδανίσαντο ἡμῶν οἱ προπάροχοι. Similiter alii istam necessitatem descripserunt. Cfr. Uptonus ad Epictet. Diss. I, 1 fin. continet etiam huc elegans loquendi formula, εἰς τὸ ζῆσθαι ἀκρίτως, illustrata Wytttenbachio ad Plutarch. To. VI. p. 753.

31) Πᾶντα λήν τῶν μερόπων ὁ θάνατος ἔστιν, Solades ap. Stobaeum IX, p. 602. Aliorum consimiles loquendi modos Wytttenbachius attulit l. c. 720. Add. Cic. Catil. IV, 4.

32) Ἐν ἀποφύτοις λεγόμενος λόγος, Plat. Phaedon. §. 16.

33) Cratyl. §. 38.

suisque momentis ponderandis, verum etiam ad proferendam ipsam indoctisque persuadendam veritatem, nemo ignorat.

Denique etiam in *ritibus* et *cerimoniis*, quibus Graeci mortuos prosequuti sunt, multa reperiuntur et illustria documenta humanitatis. Sed de his iam exponere, fines huius libelli prohibent. Et, ut verum fateamur, retrahit nos animus ad eum, cuius caussa ista prolusimus. Nam in eius quoque mortem, quamquam immaturam, haec competunt solatia, quae Graecis praeceuntibus commemoravimus, neque defuncto formidabile fuit fatum, quippe qui eo animi habitu suos reliquerit, ut non tam mori, quam de vita migrare videretur. Id plane cognitum nobis est ex iis, quae, dum incepta, urgente typographo, persequeremur, per summorum quorundam virorum benevolentiam tradita sunt: quae vellem citius ad nos pervenissent, ut materiae opus responderet. Nunc inter scribendum tantarum rerum, ad FRIDERICI vitam pertinentium, mihi copia affluxit, quantam ista scribere et typis committere ingressus, vix speraveram paratam fore ad memoriam optimi Principis commendandam. Praestat igitur abrumpere orsae disputationis filum, et ex iis, quae nobiscum communicata sunt, quantum per temporis angustias licet, reliqua pertexere.

Lucem adspexit FRIDERICVS IV Gothae, anno a Chr. n. millesimo septingentesimo septuagesimo quarto, die 28 Novembris, tertius quidem in quatuor filiis, quos felix tunc ac laetus ista, quam Graeci vocabant, *εὐτυχία*, hoc est, praeclarae sobolis copia, Ernestus II ex Charlotta Amalia, Antonii Vlrici, Principis Meiningensis filia, omnibus sexus sui virtutibus ornatissima, procrearat. Insignis erat puer et corporis et animi dotibus, miti magis, quam alacri aut fervido ingenio, morum autem ea mansuetudine et lenitate, quae omnium ei animos conciliaret. Immortalem memoriam et gloriam Ernestus pater etiam hoc nomine meruit,

quod in filiis educandis et tum ad doctrinam tum ad pietatem formandis exquisitam solebat operam ac diligentiam collocare. Eandem in FRIDERICO suo exprompsit, qui mox propter eminentia praeclari animi signa dilectus prae ceteris, patris amoris parem amoris affectum reddebat. Itaque communis FRIDERICO contigit cum Augusto, fratre natu maiore, institutio: communes utrique fuere praeceptores, communes scholae, communes sodales, non tantum Gothae, ex quo prima et necessaria muliebris educationis cura disciplinae severitati cesserat, verum etiam Genevae, quo missi sunt fratres cum magistris ³⁴⁾, ut litteris et humanitate excolerentur. Reversi in patriam, duorum annorum spatio ³⁵⁾ non tantum philosophiae utilissimas partes, sed etiam ius publicum et historiam Saxoniae a viris doctissimis perceperunt.

Atque hoc primum primae aetatis fuit curriculum, utrique commune: de quo quum satis dixerimus in Memoria Augusti, non est, quod dicta hoc loco repetamus. Hoc decurso spatio, FRIDERICVS aliam, quam frater, vitae rationem iniit. Erat enim tum temporis Ernesto, sicut iam antea eius patri fuerat, legio pedestris, quae in republica Batavorum stipendia merebat, et cui praefici princeps aliquis iuventutis Gothanae solebat. Praefectus est FRIDERICVS, primum ³⁶⁾ adolescens honoris caussa, deinde ut annis maturior imperium ipse militare susciperet. Cui muneri gerundo quo magis redderetur idoneus, quoniam non poterat cum dignitate militiam edoceri ab iis, quibus dux ipse praeesset, Ernestus a Friderico Guilielmo II, Borussorum Rege, facile impetravit, ut filium reciperet ductorem voluntarium Ordinis cuiusdam in eo exercitu, qui, imperante Kalksteinio, Magdeburgi in praesidio erat collocatus. Ita FRIDE-

34) Genevae egerunt a. 1788 — 1790.

35) A. 1791 et 1792.

36) Iam a. 1785.

ricus rem militarem strenue coepit discere ³⁷⁾: tirocinio autem vix posito, exercitus accessit copiis, quae illo tempore adversus Francogallorum gliscentem dominationem iter ad Rhenum intendebant. Ad quam expeditionem quum Regi non placuisset voluntarios admittere, nunciata re Ernesto, FRIDERICUS domum revocatus est ³⁸⁾. Sed hic impatiens morae et otii, primo proximi anni ³⁹⁾ vere ad Batavos abiit, ut legionis Gothanae imperium reciperet. Additus est comes et consiliarius, Frider. Carolus Ernestus de Haake, magna vir prudentia, idemque artis ac disciplinae bellicae, quam per Francogallorum in Americam expeditiones usu perdidicerat, longe peritissimus: cuius fidei, consilio, auctoritati FRIDERICVM plurimum debere, ita perspectum est popularibus, ut quo quisque harum rerum est intelligentior, eo lubentius profiteatur. Hoc et insequenti anno Princeps interfuit infelicibus praeliis, quae contra Francogallos in Belgio gerebantur, insignis et labore in negotiis, et fortitudine in periculis, quam Fridericus, Princeps Waldeccensis, qui summam imperii tenebat, amplissimo testimonio cohonestavit. Maxime ei infesta fuit pugna prope Corteriacum ⁴⁰⁾, in qua inter tormentorum ac sclopetorum continuos et horribiles tumultus plaustris, quo pulvis pyrius subvehebatur, subito ictu graviter vulneratus, et una cum equo, quo utebatur, humi prostratus est. Ac videtur inde aliquod malum retulisse, quod latens primo et absconditum per diu ipse velut in occulto aluit, donec ad eam magnitudinem et vehementiam excrevisset, quae nulla posset arte, remediis nullis, superari. Sed de hoc post dicetur.

Pervenit enim narratio ad illud longe calamitosissimum

37) Anno 1792.

38) Eiusdem anni mense Decembri.

39) Anno 1793.

40) Pugnatum est Ypram inter et Corteriacum inde a die 8 m. Septembris a. 1793. Sed fatalis Principi dies fuit 13 Septembris.

tempus, quo Belgium foederatum victricibus Francogallorum armis succubuit. Qua rerum conversione FRIDERICVS relinquere illam provinciam coactus, in Germaniam rediit, ibique tum paternam tum aliorum Principum aulas docilis et iucundus hospes frequentavit. Tum ⁴¹⁾ ad firmandam corporis sanitatem thermas Carolinas adiit: anno post comes itineris affuit fratri, qui iunctam sibi matrimonio Ludovicam Charlottam ex gente Megalopolitana Suerinensi domum deduxit ⁴²⁾.

Adhuc integra Princeps optimus valetudine utebatur: florebat corpore, vigeat animo, ac si quid bellicus labor incommodi attulisset, id et breve fuerat, et efficacibus remediis facile cesserat. Ecce autem hoc anno malum prorupit, quo neque antea fuerat tentatus, neque importuniore tempore tentari poterat. Nam quum Ernestus pater provida cura id ageret sedulo, ut per matrimonium FRIDERICO conciliandum virilem familiae suae sobolem et regno perpetuitatem compararet, cuius adipiscendae spem prius Augusti coniugium fefellerat, neque posterius nuper ⁴³⁾ initum ostendebat: repente FRIDERICVM, qui, ut voluntati patris satisfaceret, sese itineri iam accinxerat, graves nervorum spasmi affecerunt. Adscitus ad opem ferendam Io. Frider. Christ. Frimmius, tunc primarius in aula Gothana medicus, vir artis suae consultissimus, et Hippocrateorum operum interpretatione etiam in republica litterata nominis claritudinem adeptus, aegrotanti usum commendavit salutarium aquarum, quae Wisbadenum, urbem in provincia Nassavica, nobilitant. Illuc profectus Princeps ⁴⁴⁾ salutis nihil retulit. Plus eî paulo post profuit commoratio in celeberrima urbe Francofurtana, ubi et pater eum invisit, et ut diutius maneret,

⁴¹⁾ Aestate anni 1796.

⁴²⁾ Mense Octobri a. 1797.

⁴³⁾ D. 24 Aprilis a. 1802.

⁴⁴⁾ Aestate anni 1803.

hortatus est. Neque enim deterruit amantissimus senex filium, qui suae mallet in curanda valetudine naturae, quam medicorum praescripto obsequi, adhibendis ad corporis refectionem rebus iis, quae simul animum pascere et recrearent, consuetudine elegantiorum hominum, arte musica et crebro fabularum scenicarum spectaculo.

Haec nimirum natura FRIDERICO fuit, hoc ingenium, ut nullam sibi sine artibus vitam vitalem duceret. In quibus etsi musicam et amabat praecipue, et assidue factitabat, et, praesertim cantu, apprime callebat: ceteras tamen artes adeo non est adspersus, ut vere posset musicus appellari ea sententia, quam Graeci vocabulo illi subiecerunt. Namque hi, quod ex multis scriptorum locis constat⁴⁵), musicae appellatione omnino complexi sunt humanitatem artium et litterarum, in qua ingenuos homines docebant honeste consumere otium, animique recreationem et oblectamentum quaerere. Itaque FRIDERICVS tum ea studia vehementer appetivit et diligenter coluit, quae cum musica proprie dicta et cum poesi essent copulatiores, tum amorem et scientiam adiunxit aliarum artium, quae in rerum imaginibus formisque pulchre effingendis versantur. Quicquid enim et priscae et recentioris aetatis pictura, statuaria, sculptura, caelatura venustum produxit et admirabile, id omne in numero habebat, partim etiam suo sibi aere emptum possidebat, praesertim ex quo Italiam aliquoties peragrarat, et reliquias veteris Romae suis ipse oculis viderat. Sed his itineribus post patris obitum indulgit; nunc, quae patre adhuc vivo acciderint, paucis referemus.

Is posteaquam ingravescere suam aetatem viresque debilitari magis et infringi sensit, non potuit desiderium absentis filii, quem unice amabat, diutius ferre. Sed domum

45) Congesserunt loca Perizonius ad Aelian. V. H. XII, 50 et Fischerus ad Plat. Phaedon. p. 249. *Ἐγάζεσθαι μουσικὴν* de ipso philosophiae studio dicitur. Cf. Wyttienbach. ad Plat. Phaed. p. 126.

reducto aliquot mensibus post triste venit officium lugendi mortem patris⁴⁶⁾ et miserabile funus ducendi. Sedato dolore, gaudere FRIDERICVS sorte sua poterat, cui pater et suo ex fiscò plus quam quinquies centena millia reliquisset, et ex publicis redditibus haud exiguum pecuniae partem destinavisset, ni auctus nervorum morbus vetuisset paratis frui. Nam quotidie, per matutinas plurimum horas, sic laborabat subita defectione, ut ingredi, stare, colligere semet vix posset; eumque virium defectum fere sequebatur rigor ille nervorum, qui spinam maxime et cervicem rectam atque immobilem intendit⁴⁷⁾: quem morbum Graeci *τετάνου* nomine appellaverunt. Grimmus, quum periculi magnitudinem cerneret, non modo suaemet ipse artis remedia opposuit, sed in curae societatem vocavit excellentis ingenii et mirae solertiae virum, Fridericum Gabrielem Sulzerum^{*)}, qui medici officium praestaret in peregrinationibus, quae iam laboranti Principi quam maxime necessariae censebantur. Ac nemo erat, quin eas etiam utilissimas fore speraret. Nam quum in se multum iucunditatis habeat soli caelique mutatio, et quaecumque peregrinatio intersita⁴⁸⁾, tum plus utilitatis itinera ostendebant, et tali medico comite, et ductu auspi-

46) Obiit Ernestus d. 20 Aprilis a. 1804.

47) Verba sunt Celsi (IV, 3), quibus *τετάνου* ab *ὀπισθοτόνου* et *ἐμπροσθοτόνου*, morbis cognatis, distinxit. Adde Plin. XXVIII, 12. XXIV, 12. Cael. Aurelianae de morb. acut. III, 6, 68.

*) Sulzeri, medici nuper experientissimi, benevolentiae notitia debetur multarum rerum, quas hoc in libello narravi. Grata mente equidem recorder, neque unquam obliviscar, amicitiae, quam vir eximius, quoties Ronneburgi et Altenburgi apud ipsum degebam, multis mihi documentis declaravit. Vnum ex illis post eius mortem his litteris mandabo, quod simul, quanto cum gaudio Friderici Principis memoriam renovare consuerit, testetur. Quum Sulzerus senex d. 7 Martii a. 1825 in itinere Ienam accessisset, ibique pernoctaret, forte consultus a me de rebus Friderici, ut votis meis satisfaceret, ne somnum quidem cepit, sed quaecumque ex pristina consuetudine in memoriam redirent, tum ipse per totam prope noctem tremula manu mihi perscripsit, tum coniugi, praeclarae indolis feminae, in deversorio illo dictavit. Scr. a. 1847.

48) Verba sunt Plinii Epist. III, 19.

ciisque viri prudentissimi atque integerrimi, eiusdem, quem supra honoris causa nominavimus, Haakii susciplenda. Primum itur ad fontes Spadanos⁴⁹⁾: quorum ab aquis quum frustra speratum esset auxilium, mox loca quaeruntur; ad animum exhilarandum accommodata. Tendunt Lutetiam Parisiorum, sex post hebdomades Montem Pessulanum. Consuluntur medici illarum civitatum celeberrimi, Corvisard, Pinel, Chretien, invito ac pene reluctante Principe, qui exterorum arti minus quam popularium tribuebat. Tandem denique a postremo, quem dixi, accedente potissimum Sulzeri auctoritate, passus est sibi persuaderi, ut balnea sicca, quae vocantur, ex olivarum expressarum recrementis parata, si darentur, sese non repudiaturum promitteret. Huius rei causa Massiliam proficiscuntur, illustrem etiam in historia Homericorum carminum urbem, nuper morte τοῦ Όμηροεικότου illustriorem factam. Sed hac in urbe FRIDERICVS ne tentavit quidem vim balneorum, musica acroamata praeferens: quae quum animo maiorem voluptatem afferrent, sperabat fore, eadem ut ad corporis relaxationem recreationemque magis quam olivae valerent. In quo si quid erravit, amabilis eum error lusit, de quo musici iudicent. Nobis in mentem illud venit, quod auctore Pratina Plutarchus narravit⁵⁰⁾, Thaletem Cretensem, Pythii Apollinis oraculo advocatum a Lacedaemoniis, musica cives a peste, quae Spartam infestabat, liberavisse. Tandem Nicaeae illa ex olivis curatio adhibita est, ubi per septem menses totos⁵¹⁾ ita degit comiter, iucunde, hilariter, ut et hospitibus hospes

49) Anni 1804 mense Iulio. Fontes Spadanos dicere malui quam aquas Te-
grorum (vid. Mannert, *Geograph. d. Gr. u. Röm.* II, 1. p. 201), perspicuitatis
his, quae dubia sunt, studiosior quam latinitatis. Idem dictum volo excusandis
corum nominibus, quibus deinde usus sum. Sic, ut unum afferam, Gisam dixi
bem, quae apud Helvetios *Geis* appellatur.

50) De musica c. 42. To. V. p. 685. ed. Wytttenbach.

51) Inde a Novembri a. 1804 usque ad Iun. a. 1805.

et exoptatissimus, et ipse urbis amoenitate, ludorum frequentia civiumque moribus valde delectaretur. Quo factum, ut contubernium illud politissimorum hominum, artium gantia conditum, ad resuscitandam animi alacritatem plus iam olivarum usus contulisse videretur.

Prospere incepta quo celerius et felicius perficerentur, Lærus cum Principe Alpes aerias conscendit, prisca felices quam nostra memoria, quippe quae iam tum nullum plus vallum contra ascensum transgressionemque Gallonam obiicerent⁵²⁾. Scilicet hoc agebat vir experientissimus, et aeris salubritate et seri potione valetudinem Principis roboraret. Per Genuam, ubi FRIDERICVS Napoleontem mo salutavit, profecti Turinum, superato monte Cinesio, Ivetiam peragrarunt, et favente peregrinantibus caelo, urbe Gisa, quae sita est in pago Abbatiscellae nomine ebrato, substituerunt. Sed tanta mox exstitit tempestatis, nse quidem Septembri, inclementia et asperitas, tanta am apparuit civium illorum ab artibus, quas Princeps petebat, abalienatio, ut hic in tristem se solitudinem abam et detrusum conquereretur, ut ex seri potu nil quicquam proficeret, denique ut eum, dum vixit, illius Gisani milii vehementer poeniteret. Vasis igitur collectis, cum iis itineris Oeni pontem transgressus, per Tirolensem provinciam cito cursu Italiam properavit, in eaque fortunatissima terra exsilii illius fastidium ita abstersit, ut Florentiae, Romae et Neapoli summa cum voluptate commorare⁵³⁾.

Iam in suo tandem solo sibi collocatus videbatur artium antissimus Princeps, quarum in ipsa nunc sede et domicilio versabatur. Longum est referre, quam et assiduus et austus fuerit omnis elegantiae spectator, quam efficax et

52) Cic. in Pisonem 81.

53) Per hiemem anni 1805 et magnam insequuti anni partem.

felix artificum, imprimis musicorum, aemulator, quanto cum studio et quam crebris exercitationibus sensum pulcritudinis, a natura sibi impertitum, acuerit, exemplisque et ratione conformarit. Neque interea nullam impendit valetudini roborandae curam, Neapoli etiam marinis balneis usus.

Exacto Romae ferme biennio, per Interamniam, Lauretum, Pisaurum, Bononiam, Mediolanum contendit Venetias⁵⁴⁾, hinc Vindobonam, unde post aliquam in ea urbe commorationem ad suos revertit. Spectabat hoc, ut offertissimam hereditatem cerneret, ab Augusto patruo⁵⁵⁾ sibi relictam. Redux non liberationem, tamen levationem sensit morbi, quippe qui iam breviori matutinarum horarum spatio circumscriptus, reliquam diei partem, artium studiis et amicorum consuetudini destinata, nihil turbaret. Neque impedimento fuit, quo minus FRIDERICVS, usque ad mensem Iulium Gothae moratus, Augusto fratri comitaretur Dresdam, ut Napoleontem, Tilsito illuc profectum, convenirent: quo iterum salutato, Noster thermas Carolinas repetiit, meliore spe quam eventu. Omnino parum favere eius valetudini patrium caelum videbatur. Itaque, resuscitato Italiae amore, primum Vindobonam, deinde Romam⁵⁶⁾ remeavit.

Novum hospitium Romanum novis vitae commoditatibus redundavit, tum ab repetito artium studio, tum a reddita corpori sanitate profectis. Artibus quid dederit FRIDERICVS, potest inde colligi, quod ipse agrum sibi prope Romam situm eo consilio emit, ut priscae artis reliquiae suis auspiciis ac sumptibus effoderentur. Et collegit permulta eius generis, etiam Neapoli, iisque aedas suas Romae exornavit; deinde, supellectilis illius magnificentia domum translata,

---

54) Mense Octobri a. 1806.

55) Is decesserat eodem mense Octobri a. 1806.

56) Anno 1807.

palatium Gothanum instruxit ad decus urbis pulcherrime, comiterque ac lubenter has opes omnes explicavit iis, qui spectandi caussa venissent. Denique hoc triennium, Romae peractum, pro aurea aetate fuit, quam FRIDERICVS vidit: utinam vidisset diutius! Nam restituta iam optimo Principi valetudo videbatur, quandoquidem tetani non nisi pauca et exigua vestigia supererant, per quosdam spasmos conspicua, qui mane expectectum et tentabant leviter, et celeriter relinquebant. Per reliquum tempus satis valuit, rebusque agendis suffecit.

Ita quum Gotham revertisset⁵⁷⁾, faustis omnium acclamationibus exceptus est. Occursare dilecto Principi cives, renovatam valetudinem gratulari, laeta quaevis augurari. Sperabant enim fore, ut FRIDERICVS, iam in splendidissimo patui sui palatio repositus, plurimisque vitae feliciter agendae opportunitatibus auctus, perpetuum sibi in patria urbe fortunarum suarum domicilium collocaret. Et ille, votis suorum facilis, se optime ostendit, praesertim quum de matrimonio contrahendo nova consilia agitabantur. Sed fuit profecto quaedam illa Gothanis et Altenburgensibus fortuna fatalis, ut, a quo uno imprimis pristinae administrationis et imperii conservationem sperassent, is frustrari expectationem cogeretur, primum, sicut narravimus, ob morbi pertinaciam, deinde propter alias causas, quarum obscuritas ignoratioque multa tum civibus improvisa effecit.

Iam vero pertaesus otii Gothani FRIDERICVS Romam tertium petiit⁵⁸⁾, portum curarum, perfugium aegritudinis, ubi et antea valetudinem recuperasset, et recuperatam nunc solitis vitae oblectamentis confirmaret. Atque haec quidem instauravit cupide, sed pristinis orbatus tutoribus et amicis, qui ipsius etiam valetudini prospexerant, stipatus assenta-

57) Anno 1810.

58) Sub auctumnus anni 1811.

toribus, qui suo magis comodo quam Principis utilitatibus inservientes, candidam illam et ingenuam animam lactabant.

Demetrium Poliorceten, ferunt⁵⁹⁾, quum Athenas a se liberatas repetivisset, Atheniensium adulatione et blanditiis ita esse pellectum, ut nulla mora interposita omnibus Cere-
ris mysteriis cuperet initiari. Quod quamquam legibus erat contrarium, ex quibus nefas ducebatur, cuncta simul sacra inde a parvis usque ad magnorum *ἐποπτείων* adipisci, quorum suis quaeque et certis mensibus essent adstricta: tamen non dubitaverunt Athenienses summo id cum studio maximaque festinatione efficere, et ipsa adeo mensium nomina commutare, quo celerius Regem, priusquam ipsum consilii et optati poeniteret, suum facerent, et cum omni rituum solemnitate institutis et religionibus patriis alligarent. Veremur, ne simile quid FREDERICO acciderit, qui, qua erat animi facilitate, ita obsecundavit Romanis, ut, deserta religionis nostrae formula Lutheria, Catholicorum doctrinam amplexaretur. At veterem non deseruit fidem in suos et caritatem: servavit pectoris sinceritatem: mansit idem, qui fuerat, simplex, mansuetus, benevolus, nil tecti habens aut absconditi, nulla in re fallax: modo in eadem valetudinis prosperitate mansisset. Enimvero haec aliquot annis post ita coepit denuo affligi, ut, nuncio Gotham perlato, et cives trepidarent, et propinqui ac familiares vehementer conturbarentur. Quamobrem legatus Romam missus est vir perillustis, SAM. ELIS. BRIDELIUS⁶⁰⁾, vetus ac fidus Principum fratrum amicus, qui Augusti litteris, Pio VII Pontifici et Cardinali Consalvioredditis, effecit, ut ipse Pontifex, Principum Gothanorum studiosissimus, aegrotantis abitum maturaret.

---

59) Indicavimus loca veterum in libello, cui titulus praescriptus est: *Ithyphallicum carmen*, Demetrio Poliorcetae cantatum, quum ad sacra Cereris Athenas reverteretur. Ienae 1817. fol.

60) Anno 1820.

Domum regressus est FRIDERICVS, bona in speciem corporis habitudine et oris pulchro rubore, sed infirmissima vaetudine, si quidem vetus ille morbus non tantum vires reumpserat, sed novo etiam malo exacuebatur. Erat enim linguae usus impeditus, ita, ut Princeps inde ab hoc tempore haesitaret subinde in proloquendo, posthac tardior in his et propter ipsam loquelae difficultatem verborum parcior loqueretur, postremo ita deficeret, ut, si quando tentaret verba, ea non longe ultra conatum progrediretur. Nec tamen considerabatur animi vigor, efficax ad intelligendum, sufficiens ad mentem vultu et gestu aliis significandam: qualis quidem vigor ne extremo quidem vitae tempore eum detulit.

Diu dubitaverunt medici, quae esset mali illius causa et origo: nuper, explorato per sectionem capite, patefacta est causa; origo probabili coniectura colligitur. Etenim inter duram matrem et arachnoideam, in dextra quidem cerebri parte, repertus est tumor cysticus, humore oppletus, nonnulli magnitudine, octo semuncias pondo exaequans, qui et nervum laryngeum affecit, et per ceterorum nervorum compressionem cerebrum ita corripuit et coartavit⁶¹), ut non esset nisi duarum librarum et quatuor semunciarum. Quod pondus in minimis est, quae, descripto per comparisonem modo proportionis, physiologi cerebro tribuerunt⁶²). Ex isto autem tumore etiam ea facilem explicatum habere, quae de tetano ac spasmis nervorum supra narravimus, medici existimant, in his Io. Christianus Starkius noster, vir

61) Modum rei sic declaravit Albertus Hallerus (*Grundriss der Physiologie — bearbeitet von H. M. von Leveling*, To. II. p. 67), ut etiam ab ignaro artis intelligi queat.

62) Cfr. Alb. Halleri *Elementa physiologiae* T. IV. p. 10. Io. Sigm. Elsholmi *Anthropometria* C. XI. p. 54 sqq. Vtriusque auctoritatem sic attulit Ern. Platnerus in *diss. de vi corporis in memoria* (Opuscul. acad. p. 545), ut suo eam usu et suffragio comprobaret.

perspicacissimus, cuius consiliis in regenda valetudine Princeps extremis quidem vitae annis aliquoties usus est. Ceterum veri admodum est simile, quod iidem suspicantur, tumorem istum ictus quadam vehementia, eo fortassis tempore, quo Princeps vel in pugna Corteriacae, vel, ut alii tradunt, in exercitationibus Magdeburgicis de equo cecidisset, subortum, primo neglectum, post male curatum, tandem ita invaluisse, ut corpori perniciem afferret.

Per longum tempus mali illius molem sustinuit mentis alacritas et naturale corporis robur, novis subinde peregrinationibus firmatum. Namque etiam post tertium ex Italia reditum, FRIDERICVS, ne caeli dissimilitudine gravius afficeretur, permotus est amicorum hortatu, ut Lugdunum secederet, ibique magnam hiemis partem⁶³⁾ ageret. Egit hilare: sed non est deminuta vis mali, nec deinde levamenti quicquam allatum aut ab vernalis temporis benignitate, aut ab salubritate aquarum, quae sunt medicatae in balneo Mariae. Eas enim medicis suadentibus adiit. Sed Gotham reversus, vehementius laboravit. Atque ex hoc tempore magis magisque ruebat eius valetudo, subinde vexata etiam infesto catarrho, quem quoque anno veris adventus referre solebat.

Peregrinationibus finem imposuit annus huius saeculi vigesimus secundus, quo anno Augustus frater ad caelites abiit⁶⁴⁾. Huic enim in imperio successit, in quo per tres fere annos gerendo, quamquam morbo debilitatus viribusque fractus, tamen eum se praebuit, quem cives vellent per diu sibi suisque servari, constantique et vero amore prosequerentur. Valde enim abhorrebat ab illorum ratione, qui, quum privati commodis sint moribus, imperio aucti, ipsa potestate prosperisque rebus immutentur, spernant

63) Ann. 1820 — 1821.

64) Mortuus est die 17 Maii 1822.

veteres amicitias, indulgeant novis⁶⁵). Hic, qui fuerat antea, idem perstitit, in consuetudine hominum urbanus, in sermonibus modestus, beneficus in cives, erga suos liberalis, promerens omnium voluntatem, parcus in victu, sed idem in exquisitiore artium cultu sumptuosior, in omni vita contemptor divitiarum. Animos hominum capiebat tenebatque tanto facilius, quanto erat pulchrior et decentior, maxime in iuventa, et quidem toto corpore, cuius etiam proceritate omnes, quotquot secum in aula versabantur, superavit. Ceterum lenis et benignus in privatis rebus, ubi res publica agebatur, ad amicorum consilia suas rationes comparabat. Quod etiam in iis fecit, quae ad utrumque ipsius Gymnasium et Academiam nostram pertinerent. Amicos autem, quae magna et merito praedicanda est illarum provinciarum felicitas, nactus est non solum litterarum scientia instructos, consilio promptos et prudentia excellentes, sed, quod maximum habet in scholarum Academicarumque gubernatione momentum, eosdem humanitate insignes, haud intempestive imperiosos, doctorum meritis ac laudibus faventes, nulla nisi adversus improbitatem et inscitiam odia exercentes. Quo factum est, ut regnante FRIDERICO nulla ars deesset, quae vel ad civitatis florem et prosperitatem, vel ad litterarum dignitatem et amplitudinem valere videretur. Et litterarum quidem tum doctores tum studiosos, et ipsa illarum domicilia, quanto in honore habuerit, ut de Academia nostra nihil dicam, luculentis nuper documentis demonstravit, quum, plaudente ipso et omnibus modis adiuvante, Gymnasii Gothani sacra saecularia tertia Doeringio Rectore concelebrabantur⁶⁶). Qui postremus fuit vitae FRIDERICI actus, litteris quidem et litterarum cultoribus sacratiss. Postquam enim hiemis priorem partem satis commode

---

65) Cic. de Amicit. 54.

66) Diebus 21 et 22 Decembris a. 1824.

egerat, mense huius anni Februario primum catarrhus, deinde nervorum spasmi redierunt: quibus quum vires resistere amplius non possent, optimus Princeps ita succubuit, ut undecimo illius mensis die placida morte exspiraret.

Vere possum dicere, eum bonis omnibus etiam in hac Academia flebilem occidisse, non tantum quod Principem amisimus, rerum nostrarum et academicae dignitatis studiosissimum, verum etiam quod hoc extincto extincta est illa stirps illustrissima Ducum Saxoniorum, quae per centum quinquaginta tres annos de artium et litterarum incrementis, de scholarum constitutione et emendatione, de Academiae Ienensis prosperitate et fama immortaliter meruisset.

Quo impensius hoc nobis faciundum est, ut et FRIDERICI memoriam iustis honoribus condecoremus, et maiorum simul merita et gloriam nostris nostrorumque civium animis instauemus. Huic rei consecrabitur cerimonia, proximo die dominico, qui erit XX Martii, in templo Paulino peragenda, in quod Prorektor, frequente Senatu, ex academica curia pompam deducet. Ibi post lugubres concentus musicos ex sacra cathedra super Psalmi CIII, v. 15 — 18 verba faciet Collega noster, vir summe venerabilis, *Henricus Augustus Schottus*, Theol. D. et Professor: cetera Orator Academiae exsequetur, cui haec dicendi provincia de more mandata est. Ad has audiendas orationes, omninoque ad exsequiarum solemnia digne celebranda, adeste frequentes, quotquot vel FRIDERICI memoriae vel Academiae laudi favetis, ac supremum pietatis officium postremo ex hac inclutae Principum familia devotissimis animis persolvite. P. P. in Vniversitate litterarum Ienensi, die XIX Martii, anno a Chr. n. MDCCCXXV.

O R A T I O
IN EXSEQUIIS ACADEMICIS
FRIDERICI IV
DUCIS SAXONIAE ETC.
DIE XX MARTII A. MDCCCXXV
IN TEMPLO PAULINO DICTA.

P R A E F A T I O.

me semper opinione fuisse profiteor, ut orationum emicarum, quae quidem probentur, argumenta neque lris interiorum litterarum recessibus, neque ex locorum unium velut propatulo sumenda, sed petenda potissimae existimarem ex Academiae historia, sive illorum tem- n, quibus quaeque oratio habetur, sive etiam, si res sin- sinae minus congruae sint, antiquiorum. Quam ratio- qui tenet, apud eos qui audiunt hoc consequetur, ut di tenuitatem facilius compenset rerum ad capiendos ndosve animos idonearum copia; exteris autem lectori- la prospiciet, ut res traditas, quae, quod fere ad sin- rem unius loci aut provinciae historiam pertinent, multis m cognitae et obscurae sunt, subiunctis notis historicis ore in luce ponat. Habetis consilium huius orationis, res, hesterno die a me dictae, nunc Senatus auctori- typis vulgatae: habetis etiam nec, spero, improbabilis ias, quibus motus excusae orationi brevem annotationem iendam putavi. Itaque, quantum potui, defunctus officio publico: superest, ut etiam privato satisfaciam.

Nam quum iam tertio, eique ex hac augusta Ducum familia postremo, Gothanorum et Altenburgensium Principi parentarim, non possum hanc scriptionem prius emittere, quam beatis trium illorum Principum Manibus pietatis debitum exsolverim: quorum primus prima mihi in hac Academia studiorum adiumenta benevole concessit, non solum offerendo salario annuo, sed etiam libris subinde mittendis, quos ex sua bibliotheca depromptos, dissimulans donandi voluntatem, ne gratiarum agendarum officium imponeret, Schlichtegrollii amica manu perferri ad me iubebat; alter a Patre concessa singulari favore auxit; tertius ab utroque data servavit, ea quidem fide, quae hodie non minoris est aestimanda, quam ipsa in largiendo liberalitas. Habet igitur, DIVI, gratias accipite, sincero vobis pectore habitas, et aeternum valete.

Scr. in Vniuersitate litterarum Ienensi, die XXI Martii, anno a Chr. n. MDCCCXXV.

PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE
CVRATOR SPLENDIDISSIME
DECANI QVATVOR ORDINVM MAXIME SPECTA-
BILES
PROFESSORES ATQVE DOCTORES DIVINAE HVMA-
NAEQVE SAPIENTIAE ERVDITISSIMI ATQVE
CELEBERRIMI
HOSPITES AMPLISSIMI ET HONORATISSIMI
COMMILITONES NOBILISSIMI HVMANISSIMIQVE!

Quanto nobis fortunatiora proxime superioris anni auspicia contigerunt¹⁾: tanto tristior et funestior, est cerimonia, nam hoc anno primam publica quidem auctoritate in hoc templo peragimus. Adeo inconstans est ac mutabilis fortuna: tanta rerum humanarum vicissitudo: tanta casuum varietas, qui non singulis tantum hominibus, sed universis re penumero civitatibus damna et detrimenta important. Quorum si quod interdum miseris ac laborantibus levamen- tum inde exoritur, quod quæ res adversae ex secundis proveniunt, haud dubiis signis portenduntur, ut parare se homines ad ingruentia mala et adversus illorum vim ipsa meditatione munire pectora possint: nunc ne hac qui- em aegritudinis levatione, quamvis oblata nobis videatur, sic licuit uti, ut ad componendos animos minuendumque agorem satis valeret. Quamquam enim haud prorsus improvisa nobis accidit mors Principis, cuius iusta funebria hodierno die concelebramus, quippe quam propius abesse, inde ab aliquot annis magno cum metu praevidissemus:

nunc tamen, postquam venit, et iustas timoris nostri causas eventus patefecit, ita sunt omnium animi perculsi, nulla ut umquam subito inflicta et repentino ictu plaga commovere eos vehementius potuisse videatur. Vixdum enim lenitus ac mitigatus est dolor, qui ex immaturo AUGUSTI obitu pectora oppresserat, et lenitus quidem novo imperio, quod FRIDERICVS frater et suscepit maxima cum moderatione, et susceptum non minore cum humanitate gerebat, virorumque gravissimorum ac prudentissimorum consiliis temperabat, auctoritate sustentabat. Vix laeti coeperunt gratulari sibi cives Principem, qui et pristinam civitatis dignitatem tueretur, et novas prosperitates adiungeret, qui summam mansuetudinem et vere paternum in omnes, tamquam in liberos, animum referret, qui ab novandi lubidine alienus, nihil turbaret aut convelleret ex iis, quae patrum memoria bene essent et firmiter constituta, et mallet laudem sibi quaerere in conservandis quam in abrogandis legibus et institutis, quae maiorum sapientia sanxisset, temporisque et usus diuturnitas comprobavisset. Itaque nemo reperiebatur in FRIDERICI civibus, qui meliora sibi tempora optaret, propterea quod, quae erant, prospere ac feliciter peragebantur: nullus inveniebatur, quin in hac rerum omnium incolumitate et prosperitate optimo statore, FAMERICO, bene diceret, vitaeque et imperii diuturnitatem ex animi sententia precaretur. Quas preces quum non ratas fecisset summus rerum humanarum arbiter ac moderator FRIDERICI morte, quamquam, ut dixi, provisa, vehementer commoti sunt Gothani, qui Principis virtutes propius intuebantur: commoti etiam Altenburgenses, leni ac miti et aequabili imperio inde ab aliquot saeculis assueti, et per hanc ipsam assuetudinem beatiores valentioresque facti: commoti sunt denique Academiae nostrae et patres et cives, in his maxime hi, qui FRIDERICVM suum Principem ac dominum venerabantur, in illis autem imprimis veterani, quibus

quum hoc contigisset, ut ERNESTI in rebus academicis moderandis sapientiam, AVGVSTI in tutandis augendisque liberalitatem testes ipsi ac spectatores cognoscerent, post luctuosam talium Principum mortem in FRIDERICI tandem imperio suam se provinciam munerumque academicorum curas cum vita deposituros esse sperabant. Quibus quidem veteranis quum ego accensear, quem, quod non putaram, huic etiam luctui publico fata superesse voluerunt, quantum existimatis, AA., animi mei fuisse commotionem, quum hoc conscenderem ferale pulpitu, ut tertio, quem nos quidem vidimus, Gothanorum et Altenburgensium Principi, eidemque ex hac illustri Ducum Saxoniorum familia postremo, parentarem? Sive enim praeteritorum temporum memoriam repetamus, nondum eluximus obitu priorum illorum Principum, qui et litteris ingens praesidium attulerunt, et Academiam multis decoribus atque emolumentis auxerunt, et me ipsum, quod maxima cum pietate profiteor, non tantum singulari quadam, verum etiam constanti et perpetua neque ullis obnoxia vicissitudinibus benevolentia ornavit; sive praesentia spectemus, quem morte nobis ademptum Principem lugemus, diem ille supremum obiit alienissimo rei publicae tempore, quae tutore suo prius est orbata, quam plenos et perfectos tutelae fructus percepisset: seu denique, quantum per mentis humanae imbecillitatem fieri potest, ea prospiciamus, quae ventura sunt, magna est caligo illius temporis, cui lucem sperare non licet nisi a Deo, qui, ut vetus ait poeta ³⁾, ex atra nocte potest evocare purum diem, et spissis tenebris obducere splendidum lucis iubar. Cuius providentia quemadmodum adhuc rebus nostris sic prospexit, ut etiam post optimorum Principum mortis spes laetas ingredi novorum imperiorum in iisque susceptum dolorem deponere liceret: ita etiam in posterum pacem et provinciis illis felicitatem et Academiae nostrae gubernationem largietur.

Haec igitur providentiae divinae certa fiducia nos sustentat, AA., dubia hac et maxime ancipiti tempestate: haec modum ponere iubet dolori et querelis: haec a luctu revocat animos ad piam et gratam rerum praeteritarum recordationem. In qua si subsistam paulisper dicendo, vestrasque, AA., mentes coner tenere: videor orationi meae eam quaerere commendationem, quae tanto sit honestior, quanto magis ipsa res, unde petitur, vestris cum sensibus coniuncta est. Atque hos quidem sensus nunc ipse acuit orator facundissimus³⁾, qui ante me ita ad vos dixit, ut, dum vos commovebat, meae orationi grata hac argumenti consensione maiorem audientiam fecisse videatur.

Tertius hic est post unum ac dimidiatum saeculum annus, ex quo divisae antea provinciae, Gothana et Altenburgica, communi continuoque Ducum Saxoniae, ab Ioanne Vimariensi prognatorum, imperio parere coeperunt. Longum sane temporis spatium, si exiguis vitae nostrae terminis metiamur; sin res spectemus, quae in eo gestae sunt, ita breve et angustum est, ut illarum multitudini ac varietati vix sufficere potuisse videatur. Quas res si vellem singulatim enumerare⁴⁾, et tempus me deficeret dicentem, et verendum esset magnopere, ne audentior quam intelligentior virtutum laudator existimarer. Itaque omis- sis iis, quae sunt a studiis meis meoque vitae genere alieniora, suosque iam dudum et idoneos aestimatores invenerunt, orationem in his continebo, quae ad litteras et doctrinas, earum scholas et domicilia, omninoque ad ea pertinent, in quibus mihi vobiscum, Patres et Cives, in hoc curriculo academico contendendum est.

Video, AA., exspectationem vestram, nulla oratione evocatam, sponte occurrere Ei, de quo iam primum mihi dicendum est. Nam primus, qui post mortem Friderici Guilielmi III, Ducis Altenburgensis, pacto de successione cum Vimariensibus inito, proximus agnatus et successor⁵⁾

utriusque provinciae imperium suscepit, ERNESTVS ille fuit, cognomento PRVS, praeclare factorum memoria et scriptorum testimoniis immortalitati sacratus *). Is quamquam puer non optime fuerat in litteris institutus, et ipse iuuenis istam suam sortem conqueri solebat: tamen, rei publicae admotus, eum se praestitit, qui litterarum culturam artiumque incrementa omnibus modis adiuuaret. Quid? Seckendorffio potissimum duce, cui bibliothecae suae curam et utilissima] quaeque ac scitu dignissima ex libris, quorum erat copia, exscribendi negotium mandaverat, his vel libris vel commentariis legendis adolescentiae illud damnum vir factus resarsit, tanto quidem cum studio et tam prospero successu, ut non solum in rerum Saxonicarum historia iisque disciplinis proficeret, quibus ad rem publicam bene administrandam sibi opus videret, verum etiam in geometria imprimisque architectura, in chemicis, denique in Latina lingua, haud vulgarem notitiam consequeretur. Hoc autem spectabat imprimis, ut per litteras et doctrinas ad maiorem religionis cognitionem, per hanc ad perfectius pietatis studium perveniret. O salubre Principis consilium, illa quidem tempestate, in qua rebus adversis unicum erat per-fugium ac solatium petendum tum ab animi pietate, tum ab optimarum artium, quae illam sustentant, studiis ac disciplina!

Funestissimo enim bello tunc omnia conflagrabant: vastata erat terra Gothana, urbes exhaustae, pagi incendiis absumpti vel incolis deserti, praedia Principis horrida, vectigalia iacebant neglecta. In hac rerum omnium perturbatione, quum Ernestus perspexisset, publicam salutem morum sanctitate, numinis divini reverentia et legum auctoritate maxime contineri: primum omnium hoc sibi agendum putavit, ut cultum numinis vel depravatam corrigeret, vel debilitatum instauraret; deinde in eo elaboravit, ut et ipse praeclaro civibus exemplo praeluceret, et ii,

quibus munera mandasset, fide, probitate, industria probarentur. Itaque in comitiis provincialibus⁷⁾, quum discederent evocati, graviter edixit, ut cura haberetur rerum sacrarum, iisque Superintendens Gothanus praeponeretur, qui videret, ne quis in docendo a sincera doctrinae Evangelicae formula discederet, qui hoc consilio sacrarum ministros exploraret diligenter, indignos loco moveret, qui etiam rei scholasticae praecipuam quamdam curam haberet.

Nec mirum est, AA., auspiciis Ernestini imperii Gothanis et Altenburgensibus tam prospera evenisse et tam fructuosa ad utilitatem. Idem iam antea⁸⁾, quum civitatem Herbipolitanam Bernardi fratris nomine administraret, et rebus sacris prospexerat, et scholis illarum regionum idoneos praeceptores, ex Thuringia vocatos, praefecerat; in ipso illius civitatis Gymnasio singularem classem Latinae linguae addiscendae instituerat, et quo facilius intelligerentur nostrae et Iudaicae religionis monumenta, utrumque librum sacrum per triginta quatuor theologos, in quibus Gerhardus, Maior et Glassius eminebant, diserta brevitate illustrandum, imaginibus ornandum typisque exscribendum curaverat: quae biblia ab hortis Vimariensibus, ubi primum in eam cogitationem inciderat, Vimariensia, a loco, ubi excusa sunt, Norimbergensia⁹⁾ vocantur. Tam praeter librum Concordiae etiam alios libros bene multos¹⁰⁾ iussit vel typis repeti, suis quidem sumptibus, vel primum componi, eosque coetuum sacrarum scholarumque doctoribus, et vero etiam aliis, liberaliter distribuit, quo magis omnes omnium ordinum cives ad pietatem et religionis cultum adducerentur. Ipse autem diligentissimus erat doctorum, qui sacris praessent, spectator, quorum etiam accuratum indicem secum ferre solebat. Quid quod ad illos saepenumero inexpectatus sese conferre, assiduos atque industrios laudare et praemiis afficere, segnes atque ignavos monere, excitare, castigare. Traditum est, eum, quum

apud horum unum libros sacros, ingenti volumine complexos, forte invenisset, legissetque in illis aliquamdiu, furtim aureum inseruisse, inde anno interiecto reversum, prompsisse librum, repertoque aureo graviter increpuisse libri dominum, quem socordia in legendis bibliis isto sibi oblato dono turpiter privavisset.

Nec vero severus tantum fuit Ernestus in doctoribus religionis censendis atque gubernandis, sed liberalis quoque et beneficus in ornandis adiuvandisque. Solebant enim iam tum multi sacrorum antistites, quo et commodius degere, et facilius liberos atque familiam alerent, rerum rusticarum negotiis occupari: qua eos cura, sacro munere indigna, Princeps sic liberavit, ut iis et salaria augeret insigniter, et tantum frumenti publice praeberet, quantum ad familiam sustentandam librosque necessarios comparandos sufficere videretur ¹¹).

Quid de scholis dicam, AA., quas Ernestus, quia religionis sedes, linguarum officinas, virtutisque domicilia esse intellexerat, pari benevolentia amplexus, pari affectu prosequutus est? Teneri puerorum, etiam pauperum, animi quo facilius assuescerent probitati, lubentiusque legibus obtemperarent, nihil omisit, quod ad religionis cognitionem et exercitationem faceret. Reyherum, typographum Gothanum, sua liberalitate sustentatum, exiguo pretio libros iussit vendere, ad puerilem institutionem necessarios: ipsius autem Principis sumptu confecta est nobilissima illa collectio picturarum Norimbergensis; ipsius iussu Lutheri catechismus brevi et apta explicatione illustratus; ipsius auctoritate pueri doctrinis praeceptisque libelli Lutherii non solum in scholis, verum etiam in aedibus sacris imbuti, profectusque illorum publice explorati sunt: quibus exercitationibus Princeps ipse crebro et summa cum voluptate interesse solebat. Sanxerat etiam, ut pueri inde ab anno aetatis quinto scholas publicas adirent, neve

prius relinquerent, quam praecipua doctrinae Christianae capita percepissent, artemque scribendi et computandi ac, si ingenia ferrent, etiam musicam didicissent, cuius ope prudentissimus Princeps sacra imprimis voluit in templis condecorari.

Videte, Iuvenes, quantam haec puerilis aetatis recta institutio librorumque ad eam iuvandam idoneus delectus vim habeat, ad omnem reliquam vitam laudabiliter et cum doctrinae fructu peragendam! Videte, non nostra demum aetate, quamquam magnis in hac arte progressibus conspicua, inventam esse sapientiam illam, quam qui hodie paedagogorum nomine celebrantur, paulo impudentius crepant. Ernesti iam aevo liberis hominum agrestium, ad veram humanitatem informandis, parvus prodiit sed egregius ad usum libellus, prima physicae, historiae naturalis et mathematicae elementa complectens: qui ut eximiam auctorum prudentiam testatur, ita incredibile dictu est, quantum iuventutis rusticae eruditionem adiuverit. Itaque ista aetate non pauci inveniebantur plebei homines in agris Gothanis, qui ita essent in geometria, statica et mechanica versati, ut commune hoc in Germania proverbium celebraretur, Ernesti Ducis rusticos longe esse doctiores, quam qui in ceteris regionibus splendorum villas ac latifundia possiderent, et natalium quodam pene iniquo iure rusticorum se dominos ferrent.

Quod Ernestus in ludis discendi vulgaribus instituit, idem prolixiore etiam studio navavit in scholis maioribus, potissimum in Gothana¹²⁾, quam Io. Casimiri, Ducis, auctoritate ad Gymnasii dignitatem evectam, Noster seminarium esse voluit virorum doctorum et rei publicae gerundae idoneorum, evocatisque ordinum provincialium legatis tam impense commendavit, ut hi ad augenda eius commoda ingentem pro illis temporibus vim pecuniae concederent. Quid plura referam? Laudamus hodie leges, quibus cautum est,

re discipuli ex scholis ante tempus immaturi et velut implu-
 nes in Academias evolent: easdem leges sanxit Ernestus.
 Praedicamus liberalitatem et munificentiam, qua Principes
 aeventutis scholasticae difficultatibus succurrunt, minervali
 ro iis solvendo praeceptoribus, pecuniis largiendis, tri-
 buendo etiam convictus gratuiti beneficio: eamdem libera-
 itatem et munificentiam, sed coniunctam cum magna in
 collocandis beneficiis cautione ¹³⁾, exprompsit Ernestus.
 Miramur prudentiam, qua sunt apud nos, qui in artium
 umanitate, quam philologiam appellant, continenda maxi-
 me et exercenda censeant adolescentum ingenia: eamdem
 prudentiam Ernestus demonstravit, lata lege ¹⁴⁾, ut inter
 eos, quibus beneficia essent tributa, ad minimum bini es-
 sent, qui illis artibus praecipuam operam navarent, ac,
 si lenae id fieri non posset, ad exterarum Academiarum ablega-
 reatur, ne, si quando Rectore aut Conrectore scholarum
 opus videretur, idoneorum virorum copia deesset. Deni-
 que in caelum ferimus circumspectionem et deliberationem,
 qua qui scholas hodie moderantur, res et instituta illarum
 ordinant: eamdem virtutem, ac nescio an maiorem, aequa-
 libus Ernestus probavit, qui, ut unum ex multis comme-
 morem, priusquam singulae classes, imprimis selecta, quam
 Reyherus suaserat, Gothae constituerentur, multum diuque
 ea de re deliberavit, primum cum auctore consilii, deinde cum
 amicis in consilio intimo, quod dicitur, denique cum senatu
 sacro, qui Consistorii nomine appellatur. Quibus in rebus
 omnibus prudentia et fide utebatur Andreae Reyheri, Re-
 ctoris Gothani, qui et doctrinae copia, et librorum, quos
 Ernesti iussu in usum scholarum conscripsit, numero et
 ipsius Principis favore magnam est nominis celebritatem
 adeptus. Quamquam is favor fuit eiusmodi, quem hodie
 non adeo multi scholarum Rectores expetant, qui quam
 opimis salariis in beato otio pascantur, Reyherus assidue
 agitur, sollicitatus et tantum non vexatus est a Principe,

cui scripta iterum iterumque praelegeret, praelecta retractaret, mutaret, refingeret, donec illius acri, sed superbo saepe, iudicio satisfacerent.

Scholae autem ut idoneos haberent magistros, sacra munera doctos antistites, Ernestus sedulo cavit, ne sufficiens utrorumque numerus umquam desideraretur. Cavit etiam, ne in delectu spem frustraretur procerum aut tarditas aut cupiditas. Nemo enim, inscio atque non consulto Principe, illis muneribus potiebatur: nemo, cuius non spectata doctrina et mores probati essent, potitus iis perfruebatur. Atque horum quidem alios sapientissimus Princeps in patria inveniebat, alios aliunde accedentes liberaliter excipiebat. Sed ne exteri nimis crebro essent arcessendi, multisque et saepe, ut fit, inanibus sollicitationibus flagitandi, magnae adiunctam munificentiae operam dabat, ut ex adolescentibus, sua in provincia natis, deligerentur ii, qui ingenio eminent, ac studio praeclari quid promitterent. Delectis educatione et doctrina subveniebatur: praebebantur beneficia, studiis alendis roborandisque accomodata: in progressuum, quos subinde facerent, morumque rationem diligentissime inquirebatur: denique nihil omittebatur, quo vis ingeniorum excitari, probitatis studium incendi, et doctrinae felici quadam velut contagione affici aequales posse viderentur.

Sic scholae et gymnasia, tamquam seminaria eruditionis, Ernesti sapientia et liberalitate effloruerunt: sic per illorum auctus etiam Academia Ienensis laetiora in dies incrementa cepit, praesertim quum sentiendi ac docendi libertatem sua Princeps auctoritate tueretur. Servatae sunt, quid servatae? hoc videlicet iustitia putabatur esse; etiam auctae et amplificatae Academiae immunitates, additi decentibus remunerationis honorumque acerrimi stimuli, discentibus largae spes propositae praemiorum, utrisque tot prosperitates et commoda, quot illorum temporum rationes

patiebantur, non petentibus concessae, sed ultro oblatae, nec usque ad extremum vitae spiritum ullo modo circumisae aut deminutae sunt.

Testantur docti in omni litterarum genere viri, qui illa aetate floruerunt, et floruisse se per Ernesti Pii benevolentiam, in scriptis ipsi suis grato animo nec sine superbia protulerunt. Exstitit illo tempore Friedemannus Bechmannus, cuius studia Princeps praecipue adiuverat, postea Doctor et Professor theologiae in hac Academia celeberrimus: Christophorus Bronchorstius et Hieronymus Brücknerus, Erfurtenses, munera Gothae administrarunt, scriptis uterque clarissimus: Iobus Ludolphus, idem Erfurtensis, Orientalium litterarum exquisita scientia instructus, gravissimis ab Ernesto negotiis adhibitus, postremo cameram Gothanam summam cum prudentia rexit: Io. Nicolaus Ehrhardus, Gothanus, in iure excelluit, quod posthac etiam in iudicio imperiali privato Spirensi strenuus actor caussarum defendit: Caspar Hofmannus, Gothanus; artem salutarem in Academia Altorfina magna cum laude professus est: Thomas Reinesius, Gothanus, cum medicinae studio, quod ad summos eum archiatri Saxonici honores provexerat, litterarum elegantiam coniugavit: Georgius Hesus, Gothanus, Conrector Gymnasii patrii, promptam et accuratam eruditionem probavit: Georgius Franzkius, Silesius, Cancellarius Ducis, de re publica praeclare meruit: Tobias Pfannerus, religionis caussa Caesaris regno expulsus, quem Ernestus Ienae iusserat studiis vacare, postea consilarii aulici dignitate ornatus, Gothano et Vimariensi Principibus utilissimam operam praestitit, scriptisque inclaruit: Adamus Tribbechovius, Lubecensis, senatus sacri a consiliis, postea sacrorum in ducatu Gothano antistes primarius, religionis doctrinam ore, scriptis, exemplo assidue et graviter commendavit. Ac ne plures commemorem¹⁶), qui illa aetate vel Ernesti terras sua eruditione et meritis illustrarunt, vel ex iis profecti, Erne-

stinae sapientiae gloriam ad externos propagarunt, in tribus subsistam viris, munerum ratione ac dignitate disiunctis, sed laudis ac meritorum societate coniunctissimis. Vitum Ludovicum Seckendorffium dico, Salomonem Glassium et Andream Reyherum: quorum primus¹⁶⁾, natus in Franconia, historiae Lutheranismi celeberrimus scriptor, quod iuvenis Gymnasii Gothani disciplina contraxerat debitum, vir factus civitati Gothanae abunde persolvit, Ernesto deditus plane addictusque, etiam tum, quum ab Mauritio Duca oblatum sibi munus Cizense recepisset; alter¹⁷⁾, Sondershusanus, ex Academia Ienensi Gotham revocatus, quum illa tempestate in litteris Orientalibus inter doctos dominationem habere putaretur, indoctorum quoque usui ita inserviit, ut libros permultos emitteret, ad religionis scientiam et pietatis exercitium spectantes; tertius¹⁸⁾, Suhlanus, Principi ab Sigmundo Evenio commendatus, non tantum Gymnasio per plus quam triginta annos regundo de Gothanis eximie meruit, sed merita etiam eo auxit, quod filium reliquit Salomonem, laudis suae virtutumque heredem, qui posthac Friderici I Ducis adolescentiam et studia magno cum rei publicae fructu gubernavit.

Adeo solers et curiosus ingeniorum aestimator¹⁹⁾ fuit Ernestus; tam fidus et constans et munificus patronus iis, quos in curam et tutelam suam recepisset: qui, quod multis exemplis constat, numquam passus est odium, aut invidiae et odii non dissimilem offensionem adversus eos excitari, quos semel probasset, recte iudicans, excellentium hominum virtutem imitatione, non invidia dignam esse. Itaque etiam, nihil exspectans suorum commendationem aut suffragationem, doctorum ea studia adiuvit omnique ope sublevavit, quae non ad suam rem, sed ad publicam vel religionem vel litterarum causam pertinerent. Boeclerum, Seckendorffium et Artopoeum, quum historiam ecclesiae Gothanae conscriberent, adiutos ab eo fuisse, nemo fortasse mirabi-

tur: sed illud quanto mirabilius, tanto etiam ad laudem amplius est, quod Seckendorffio ad historiam Lutheranismi, Friderico Hortledero ad res belli Smalcaldici componendas materiam ipse et paratum non sine larga impensa officiorum et pecuniarum suppeditavit.

Tale quum fuisset imperium Ernesto Pio, per quinque et triginta annos summa cum laude gestum: FRIDERICO-1²⁰), qui ei successit, propemodum nihil reliquum erat, quam ut, quae pater praeclare instituisset, diligenter servaret, fortiterque tueretur. Quod quanto studio egerit, edicta testantur ab eo in lucem prodita²¹). Et praestitisset plura optimus Princeps, etiam ad litterarum incrementum, ni aetas eius in tempora litteris adversa incidisset, quippe qui contra Turcas, Viennam obsidentes, ipse exercitum duceret. Litterarum enim adeo fuit amans, ut Coburgi novam Academiam condere constituisset, cui ipsas iam immunitates a Caesare imploraverat²²). Ceterum viros, scriptis meritisque claros, qui patri laudabilem operam praestiterant, non dimittebat, sed novis beneficiis in officio retinebat: idem, si opus esset, externos ad munera vocabat. Quorum in numero, si rem litteratam spectemus, imprimis censetur Gothofredus ille Vockerodtus, Mühlhusanus: quem, quum Geo. Hesus, primum Conrector, deinde post Reyheri mortem Rector, Gymnasium per septem et quinquaginta annos summa cum fide, industria et auctoritate administrasset, eique postremo et bibliothecam suam et collectas per longam vitam opes sustentandis alumnis praeceptorumque viduis consecrasset, Fridericus, Halis evocatum, primum selecti ordinis Professore constituit, Hessique senis vices subire iussit. Idemque Adamum Tribbechovium, cuius famam, industria et pietate partam, cognovisset, Superintendentis generalis nomine condecoratum, et sacris Gothanis praefecit, et ad exterorum laudem magis commendavit.

Neque ego dubito, AA., eiusdem principalis curae non

minus praeclara specimina in Academicam nostram exstitisse, quae sigillatim liceret referre, si, quam operam scriptores olim narrandis rebus scholasticis atque ecclesiasticis adhibuerunt, eandem in academicas impendissent. Nunc sive illorum silentium, sive etiam divisa inter plures Principes Academiae gubernatio, et qui proximus ei aderat, Principi Vimariensi ut plurimum commissa, obruit quodammodo et obscuravit merita et memoriam singulorum. Enimvero si nihil egissent Principes Gothani, quod ad Academiae utilitatem et gloriam proxime et unice spectaret; quamquam ex eo genere multa et praeclara vel soli egerunt, vel Vimariae Principibus suffragati adiuverunt: sed si nihil eiusmodi fecissent, tamen, dum litteras suis in terris sustentarunt, sustentarunt etiam in Academia; dum suis civibus ad artes tractandas adminicula et praesidia praebuerunt, eadem cum Academia, illorum civium studiis destinata et aperta, communicarunt: denique dum viros, doctrina insignes et auctoritate conspicuos, ad se invitarunt, illorum laudes et merita etiam Academiae vindicaverunt. Vetus enim Academiae Ienensi cum Gothano Gymnasio intercedit propinquitas et necessitudo, contracta iam patrum memoria, quibus praeter alia hoc contigit, ut, qui primus Rector fuisset illius scholae creatus, Basilius Monnerus²¹⁾, Io. Stigellii nostri praeceptor, eundem aliquanto post primum in hac Academia iuris Professore consularent.

Hanc igitur in sensentiam intelligi volo atque existimari, AA., quae de ceterorum ex hac familia Principum in litteras et artes meritis dicturus sum: de quibus ut breviter dicam, ipsa me temporis brevitudo monet, quod, quam vestram nolim patientia abuti, ad reliqua persequenda mihi concessum est.

FRIDERICUS enim II²¹⁾, factis per Francogalliam, Bataviam et Angliam peregrinationibus, et suum ingenium artium elegantia excoluerat, et urbem arceque Gothanam novo

splendore augebat. Gloriosum sibi ratus, ea conservare, quæ avus constituisset, omnia eius edicta, unum in corpus congesta, typis imprimenda curavit. Multa idem templa extruxit nova, veteribus nitorem reddidit. De litteris autem earumque sedibus si quaeratis, utrisque ita consuluit, ut et aequalibus prodesset, et memoriam sui nominis posteritati consecraret. Scholas instituit, institutas bene dotavit. Viros singulari virtute et doctrina praeditos conquisivit, publicis muneribus praefecit, largisque stipendiis ornavit. Commune Principum et ordinum Germaniae, instauratis sacris addictorum, causam consilio, re iuvit, et propter caelestis veritatis professionem in exilium electos patrocinio suo fovit, suis opibus sublevavit²⁵). Civibus et leges tulit longae saluberrimas, sumptuarias maxime et vestiarias, ad luxum cohibendum, et tributorum vectigaliumque necessitatem mitigavit: ut esset in eius aula opulentia sine reprehensione, parsimonia sine sordibus²⁶). Vsu et imitatione repetita sunt nuper, quum instaurationis sacrorum solemnia peragebamus, Hilaria Evangelicorum, quibus Fridericus memoriam Reformationis a Cypriano recoli servarique voluerat: nec minore cum laude emendata ipsius iussu Augustanae Confessionis editio celebratur. Quid bibliothecam Gothanam commemorem, quam ille, a maioribus acceptam, non tantum singulis libris pretiosis auxit, sed coemptis totis bibliothecis multisque et raris codicibus manu scriptis locupletavit, quorum indicem idem ille Principi imprimis probatus Cyprianus confecit. Quid dicam de insigni illo thesauro armorum, quem Fridericus, magnis sumptibus²⁷) ex paratu Schwarzburgico-Arnstadiensi in suam civitatem translatus, Christiani Sigismundi Liebigii studio²⁸) ad exterorum quoque notitiam et usum celebravit, posterisque ita commendavit, ut augetetur illorum liberalitate, numquam aut imminueretur aut dissiparetur. Pari Fridericus II liberalitate museum artium et rerum naturalium instruxit, de instructo vehementer

gavisus, quasi animo divinasset, fore aliquando per pronepotis liberalitatem, quod nostra aetate evenit, ut tantae opes, a successoribus auctae, ex Principum potestate ad communem civium usum et possessionem beneficiario iure transirent. Quam intelligens autem fuerit artium spectator, quam benevolus illarum patronus, multis aedificiis publicis, arcibus, imprimis monumento illo Landgrafiorum Thuringiae, quod Reinhardibrunnae conspicitur, satis declaravit. Ienenses praeterea laudant²⁹⁾ amorem, quo nobilissimam bonarum artium mercaturam, almam studiorum matrem, commune serenissimorum Principum Ernestinae prosapiae ornamentum, Academiam Ienensem, sic fuerit amplexus, ut in eius tutela et administratione insignem partem curarum poneret, maximamque voluptatem quaereret. Altenburgerenses conditum ab hoc Principe institutum celebrant, quo puellae nobiles publicis sumptibus aluntur, ex dilectae coniugis nomine Magdalenaeum appellatum: orphanotropheum memorant, eiusdem munificentia fundatum: denique scholam oppidanam gloriantur ipsius auspiciis Gymnasii illustris amplitudinem obtinuisse³⁰⁾. Gothani beneficia grato animo prosequuntur, in suum Gymnasium collata, cuius doctores Fridericus II largioribus stipendiis et novo collega, linguae Gallicae magistro, alumnos, in coenobio degentes, auctiore convicti gratuito, libros, in bibliotheca repositos, ex sua bibliotheca pluribus incrementis ditavit³¹⁾. Vtrique de eo laetantur, quod ipse iusserit ad se saepius referri de statu scholarum, quod crebro interfuerit illarum solemnibus, denique quod multa edixerit et imperaverit, quibus res scholasticae adiuvantur.

Qui huic successit FRIDERICUS III³²⁾, imperium gessit propter temporum difficultates ita infortunatum publice, ut privatis ab intentiore cura rei litterariae nonnumquam avocaretur. Germaniam illa tempestate vastabat belli atrocitas: bello comitabatur fames, enecans miseros cives, belli-

cis malis afflictos et de sua suorumque salute desperantes. Quo honorificentius est, quod de hoc Principe annales referunt²³⁾, eum ne in publicis quidem calamitatibus, quas ipse, inflammato bello, praesens Gothae sublevabat, scholarum deposuisse curam, sed magna contentione hoc egisse, ut Gymnasio Gothano novis legibus, publice propositis, consuleret, quibus ambitus disciplinarum, addito philosophiae, historiae, geographiae et linguarum recentiorum studio, proferretur, animique et docentium et discentium humanitatis veterumque linguarum amore incenderentur.

Pervenit tandem oratio mea ad eos Principes, in quibus nostra quidem aetate spes patriae ita erat reposita et defixa, ut etiam nos in illorum tutela perlubenter acquiesceremus. At quo prolapsae sunt illae spes! Quo ceciderunt coniuncta cunctorum civium vota! Quam tristi et acerbo exemplo cognitum est, inanes esse hominum contentiones, quae, ut gravis ait auctor²⁴⁾, in medio spatio saepe franguntur, et ante in ipso velut cursu obruuntur, quam portum conspicere potuerunt! Namque Ernestum Pium in cognomine Principe redonatum nobis arbitrabamur, et diuturnam eius in Academiam fore benevolentiam, fructus uberrimos, laeti augurabamur, quum ecce imperii illius exitum cerneremus, gloriosum illum quidem, sed qui expectationem, ab ipso vivo ac florente susceptam, magis magisque frustraretur. Etenim Ernestus II²⁵⁾, quum quartum ex Charlotta Amalia sua filium procreatum sustulisset, sublati ad caelum oculis laetabundus fertur exclamasse: Bene est! mea iam stat firma domus, quatuor innixa columnis! At quam cito et inopinato fortunae impetu ista et familiae et regni lumina subversa corruerunt! Et duorum quidem pater ipse filiorum funera multo cum fletu duxit: duos, natu medios, patriae reliquit, sed ad brevissimi temporis fructum, uterque ut ostensus nobis magis, quam datus videretur. Nam Augustus²⁶⁾ in ipso aetatis flore, quum totus esset in hac Academia ornan-

da, immaturo fato absumptus est; et vix exaruerant lacrumae, in eius exsequiis profusae, quum iam FRIDERICI IV, fratris ac successoris, mors immaturior obductas pectoribus cicatrices refricaret.

Quo mortuo, qualem nos Principem amisimus, AA, quam mitem imperio, quam beneficum suis, quam strenuum illustrissimorum decessorum suorum aemulatorem, tum in aliis egregie institutis et factis, tum etiam in hoc³⁷), quod non excogitavit nova tributorum genera, quibus molestus esset civibus, sed hanc sibi unam felicitatem, hoc extremis quoque vitae annis gaudium saepe optavit, ut eos posset ab omni tributorum onere liberos immunesque praestare. Quo quidem consilio quam modicus fuerit in victu, quam parcus in omni vitae genere, quam ab luxuria alienus, quis est vestrum, AA., qui ignoret? Et qui propius eum adierant, quoties laeti laetis nobis narraverunt, quam decenter ac liberaliter in omnibus ageret, quantopere litteris faveret, quanto studio litteratis patrocineretur! Nimirum ingeneratus in eius animo humanitatis sensus ita erat artium elegantia excultus, ut sapienter illud a veteribus de musica dictum³⁸) unus imprimis exemplo suo comprobaret. Concentum enim servans in omnibus, recta et pulchra et honesta quaevis, maxime ea, quae ex animo excelso magnificoque profisciscuntur, unice laudabat, expetebat, consecrabatur; absona fugiebat, foeda et turpia procul arcebat: denique sic agebat, ut venustatem, ordinem et, ut ita dicam, decentiam non tantum oculis et auribus iudicaret, sed actionibus suis exprimere et tota vita referret.

Sed non exspectatis, AA., aut FRIDERICI, aut illorum, qui proxime antecesserunt, Principum virtutes et merita vobis exponi. Id quo minus faciam, impedit etiam dolor, prohibet modestia: neque apud vos opus esse video, venerandae Collegae, qui illorum ipsi virtutes usu quodam vestro cognovitis, qui vivos oculis adspexeritis, qui defunctos scri-

ptionibus publicis prosequendi officium mihi imposueritis. Scriptiones dixi, non laudationes, quales in morte magnorum virorum apud veteres non tantum consuetudine receptae, sed ipsis legibus sancitae fuerunt. Nam, quae prudentia vestra est, nefas duxistis iubere, ut laudentur publice, qui suas sibi laudes conspicuis ac luculentis virtutibus privatim pepererunt, qui mereri de civibus maluerunt quam ab iis praedicari, qui praeclaris facinoribus memoriam sui nominis immortalitati commendarunt.

Atque hanc tu quoque aeternitatem immortalitatemque tuis meritis consequutus es, Dive FRIDERICE! Placuit quidem summo Numini, cui nos omnes paremus, et vitae et imperii tui spatium exiguis regionibus circumscribere, easque ipsas regiones morbi, identidem redeuntis, vis et aegrotationis perpetuitas magis coangustavit: sed ita vixisti, etiam aegro et affecto corpore, talem te in imperio praebuisti, ut non eodem finibus gloria tua, quibus vita, sit terminata. Itaque tua tuique et patris et fratris imago perpetuo obversantur animis nostris: nulla nobis umquam oblivio veniet et et tantorum bonorum, quot et quanta in Academiam nostram, in eius doctores et cives contulistis: vestram lugentis extinctam familiam, donec orbatis provinciis aliquis cognatus, non tantum genere, sed mente et animo, exorietur, qui et illis dolorem orbitatis consoletur, et nobis vestram in Academia gubernanda sapientiam, in ornanda liberalitatem, in tuenda constantiam et, quod in civitatibus litterariis maximum est, incomparabilis moderationis et benevolentiae vestrae auctoritatem atque exemplum restituat. Quod ut rei publicae nostrae brevi contingat, Deum immortalem ardentissimis precibus oramus.

ANNOTATIO.

---

1) Pag. 121. *proxime superioris anni auspicia.* Peracta sunt die XVIII Ianuarii sacra semisaecularia Rectoratus academici, a CAROLO AUGUSTO, Magno Duce Saxoniae, per quinquaginta annos feliciter gesti.

2) Pag. 123. *ut vetus ait poeta.* Servatum est fragmentum poetae a Clemente Alexandr. Stromat. IV. p. 708. l. 25. ed. Potter.

Θεῶ δὲ δύνατον ἐκ μελαίνης
νυκτὸς ἀμύχαντον ὄρσαι φάος,
κλεινεφεῖ τε σκότει καλύψαι
παθαρὸν ἀμέρας σέλας.

Auctorem Clemens τὸν μελοποιὸν vocat: alii Bacchylidem, alii Pindarum fuisse existimant. Cfr. Pindarus Heynii To. III. p. 129.

3) Pag. 124. *orator facundissimus.* Henr. Augustus Schottus, vir summe venerandus, qui super Psalmi CIII, 15—18 sic dixit ex cathedra sacra, ut etiam de FRIDERICI maioribus breviter exponeret.

4) Pag. 124. *Quas res si vellem — enumerare.* Ad historiam horum temporum cognoscendam, praeter Sagittarii, Tentzelii, Mülleri et Galletti notos libros, operae pretium est conferre Frid. Rudolphi *Gotham diplomaticam, oder ausführl. histor. Beschreibung des Fürstenthums Sachsen-Gotha*, Francof. ad M. 1717. IV. fol. *Politische Historie von Thüringen, Meissen und Sachsen (Leipz. 1773. 8.) p. 153 sqq.* Joh. Heinr. Gelbke, *Kirchen- und Schulen-Versassung des Herzogthums Gotha-Goth.* 1790. III. 8. *Historische, statistische, geographische und topographische Beyträge zur Kenntniss des Herzogthums Altenburg* Herausgegeb. von Huns von Thümmel. Altenb. 1818. 4.

5) Pag. 124. *proximus agnatus et successor.* His ipsis verbis Ernestus ius succedendi statim post mortem Friderici Guilielmi III professus est in numo, quem memoriae eius consecravit.

6) Pag. 125. De ERNESTO PIO (nat. Vimariae d. 25 Dec. a. 1601. mort. Gothae d. 26 Mart. a. 1675) quae attigimus, pluribus exposita sunt in vita

eius descripta ab Elia Martino Eyringio, Lips. 1704. 8. Post Eyringium virtutibus Ernesti disertior laudator contigit Ern. Sal. Cyprianus, qui iussu et auctoritate Friderici II Consecrationem avi eius Gothae edidit a. 1729. Sed ex Eyringii libro plerique sua petierunt, qui posthac de eodem Principe scripserunt, imprimis Anton. Teissierius, qui de vita eius Francogallice exposuit, libro primum Berolini a. 1707. 12, iterum Halis Sax. a. 1752 edito. *Biographie Ernst des Frommen, Herzogs zu Sachsen. Quedlinburg* 1783. 8. Io. Heinr. Gelbke, *Herzog Ernst der Erste, genannt der Fromme, zu Gotha. Goth.* 1810. III. 8. Add. Christ. Gerber, *Historia der Wiedergebornen in Sachsen. Dresd.* 1725. 8.

7) Pag. 126. *in comitiis provincialibus.* Habita sunt initio anni 1641.

8) Pag. 126. *iam antea.* Annis 1633 et 1634.

9) Pag. 126. *biblia — Norimbergensia.* Prodierunt annis 1636 - 1640.

10) Pag. 126. *praeter librum Concordiae etiam alios libros.* Theologorum in usum librum Concordiae excudendum curavit Gothae a. 1646. Idem ad imprimendos indices biblicos Lankischianos pecuniam suppeditavit; et omnium manibus tunc terebantur catechetica pietatis rudimenta; capita summa religionis Christianae; enchiridia precum; historiae biblicae ecclesiasticaeque compendia, optimi Ducis sumptu evulgata.

11) Pag. 127. *quantum ad familiam sustentandam librosque comparandos sufficere videretur.* Quo consilio etiam a. 1662 singulis Superintendentibus quādringenos usque ad centenos, et a. 1668 singulis Adiunctis vicenos, singulis verbi divini Ministris aut Diaconis denos, magistris scholarum quinos thaleros dono dedit.

12) Pag. 128. *potissimum in Gothana.* Huius historiam felicissime nuper studio persequutus est eruditissimus illius Professor, Christianus Ferdinandus Schulzius, *Geschichte des Gymnasiums zu Gotha.* Goth. 1824. 8.

13) Pag. 129. *coniunctam cum magna in collocandis beneficiis cautione.* Illustre exemplum, hodieque imitatione dignum, proditum est in Eyringii Vita Ernesti Pii p. 167 his quidem verbis: „Aliquando theologiae studiosus (ut videri volebat) e propinqua Academia altis superciliis vestitus ad morem saeculi aptato, ab ipso stipendium, quod vocant, petebat. Princeps, secum reputans temerarium et inordinatum hominis ingenium, ipsi respondet: Persuadere mihi non possum, te meo indigere auxilio, illam tuam videtur esse conditio, ut solatio pauperibus esse possis. Abeas hoc tempore, nec opineris, me tam iniquum in Deum et miseros futurum, nisi te hominem prodigum pecunia sublevem. Si quando redieris pio et reuerentiori animo, eximiumque testimonium a Professoribus et Doctoribus Aca-

demiae attuleris, promptum elementemque me habebis ad succurrendum tui tuisque studiis. Sic hominem dimisit.“

14) Pag. 129. *lata lego.* Cfr. *Herzog Ernsts Testament, im Saalfelder Recessbuch*, Coburg. 1783. fol. pag. 8. Non potuimus in Oratione nisi rerum summam breviter attingere. Incredibile est enim dictu, quid et quantum Ernesti pia cura scholae Gothanae profuerit. Aucto discipulorum numero, aucta etiam materia illorum, quae docebantur (praeter linguas, Latinam, Graecam, Hebraicam, Germanicam, etiam mathesis, ethicae, rhetoricae, theologiae, philosophiae tradabantur elementa) duae classes novae, selecta et septima, institutae: septem doctoribus additi quatuor, inter quos Superintendens erat: ut pluribus in convictorio victus praesberetur, 6000 thalerorum summa deposita. Atque haec omnia sic curae cordique fuerunt optimo Principi, ut filiis suis in testamento scholas urbanas et provinciales servandas diligentissime commendaret, ut 27000 thaler. constitueret, unde libri scholastici compararentur inferioribus classibus, et stipendia praeceptorum augerentur. „Ihre Fürstl. Durchlaucht haben milden Stiftungen grosse baare Capitalien, die sich in Summa bey geistlichen und weltlichen Sachen an die 500,000 fl. belaufen, gewiedmet.“ *Lebenslauf Herzog Ernsts*, in Eius Funeralibus p. 79. Tanta verò Principis liberalitas multos etiam alios excitavit, qui de suis divitiis bonam partem reip. consecrarent. Quae stipendiis scholasticis legata fuerint, Schulzius commemoravit, *Geschichte des Gymnasiums zu Gotha*, p. 177 sqq.

15) Pag. 131. *Ac ne plures commemorem.* Petenda sunt plurimum de iis viris, quos memoravi, tum de ceteris ex Sagittarii Historia Gothana p. 259 sq. *Galletti Geschichte des Herzogthums Gotha* II. p. 277 sq. *Gelbke Herzog Ernst*, II, p. 226 sqq.

16) Pag. 132. *quorum primus* — Oratiunculas octo de virtutibus et ornamentis Ernesti Pii, Saxoniae Principis; atque Viti Ludovici Seckendorff, eius amici, — edidit Io. Frid. Fischerus, Lips. 1778. 8: in quibus de vita et meritis Seckendorffii particulatim exponitur.

17) Pag. 132. *alter.* Salomonis Glassii vitam enarravit Sagittarius in *Histor. Goth.* p. 181 sqq. Brücknerus *Kirchen- und Schulenstaat* II, 10. p. 81 sqq. Add. Vockerodti Progr. Gothanae atque evangelicae ecclesiae tria superioris saeculi lumina, Gualterus, Glassius, Gotterus, Goth. 1726.

18) Pag. 132. *tertius.* Andreas Reyheri memoriam optime instauravit nuper Schulzius, *Geschichte des Gymnasiums zu Gotha* p. 119 sqq.

19) Pag. 132. *solers et curiosus ingeniorum aestimator.* His ipse verbis Ernestum Pium vere descripsit Vockerodtus in Progr. de Sigismundo Eveniö, Goth. 1724.

20) Pag. 133. *Friderico I.* Natus est Gothae d. 15 Jul. a. 1646, mortuus d. 2 Aug. a. 1691.

21) Pag. 133. *edicta testantur*: maximo edictum a. 1680.

22) Pag. 133. *Coburgi novam Academiam.* Anno 1677. Cfr. Sebastian. Mülleri *Annal. Saxon.* p. 527 sq.

23) Pag. 134. *Basilius Monerus*, dictus etiam *Selinus*. Cfr. Io. Henr. Stussii, *Renovata memoria Basilii Monneri*, I. V. D., Consilarii Electoralis Saxonici atque in recens condita Academia Ienensi Professoris celebrissimi, antea primi scholae evangelicae Gothanae Rectoris, I—III. Goth. 48. Add. Schulze *Gesch. des Gymnas. zu Gotha* p. 39 sq.

24) Pag. 134. *Fridericus II.* Natus est a. 1676, mort. Altenburgi 23 Mart. a. 1732, Gothae sepultus.

25) Pag. 135. *Scholas instituit — sublevavit.* Repetivimus haec Frid. Andreae Hallbaueri Oratione, augustis Manibus Friderici — ipso Principium exsequiarum die dicata; quae inest in libro, ad historiam Friderici II cognoscendam perutili: *Hochverdientes Ehrengedächtniss — dem erchlaucht. Fürsten und Herrn Friedrich dem Andern — aufgerichtet zum Friedenstejn von Friedrich dem Dritten, Herzogen zu Sachsen* &c. Goth. s. a. fol. Eodem libro continetur Io. Henr. Stussii, Rectoris Gymnasii Gothani, Oratio, in qua (p. 336) inter praecipuas virtutes Friderici numeratur *clementissima Musarum protectio, artium ingenue, fugientium ubi negliguntur, excitatio atque exornatio, hominum litteris aetatem agentium non contumeliosa despectio, sed honorifica protectio, et larga saepe laborum ac vigiliarum, quibus utilitati publicae bonas horas illi impendunt, remuneratio.*

26) Pag. 135. *ut esset opulentia sine reprehensione, parsivronia ac sordibus.* Transtuli huc verba Iuliani Capitolini de Antonino Pio c. 7.

27) Pag. 135. *magnis sumptibus.* Centenis imperialium numorum libris solutis.

28) Pag. 135. *Liebigi studio.* Huius Gotha numaria edita est Amstelredami a. 1712.

29) Pag. 136. *Ienenses praeterea laudant* — Ipsi verbis usus sum Godofr. Moerlini, Gymnasii Altenburgici illo tempore Directoris, in sermone panegyrico, libri not. 25 laudati p. 361.

30) Pag. 136. *Altenburgenses* — *Gymnasii illustris amplitudinem timuisse.* Cfr. Chr. Heinr. Lorenz *Geschichte des Gymnasii und der Schule in der waltten Fürstl. Sächs. Residenzstadt Altenburg*, 1789. 8.

31) Pag. 136. *Gothani — ditarit.* Cfr. Schulzii librum saepe laudatum p. 199 sqq.

32) Pag. 136. *Fridericus III.* Natus est a. 1699, mortuus a. 1772.

33) Pag. 137. *quod de hoc Principe annales referunt.* Etiam huius accuratius cognoscendis maxime inservit Schulzii liber p. 233 sqq.

34) Pag. 137. *ut gravis ait auctor.* Cicero de Orat. III, 2.

35) Pag. 137. *Ernestus II.* Natus d. 30 Ianuar. a. 1742, obiit 20 April. a. 1804.

36) Pag. 137. *Augustus.* Natus est Aemilius Leopoldus Augustus Gothae d. 28 Novembr. a. 1772, mortuus d. 17 Maii a. 1822.

37) Pag. 138. *illustrissimorum decessorum suorum etiam in hoc.* Imprimis hoc nomine celebratur Ernestus Pius (v. Fischeri Oratt. not. 6 laudat. p. 17): celebratur quoque Fridericus II, qui, ut Moerlinus ait oratione not. 29 laudata, hac ipsa re terris suis eam procuravit temporum felicitatem, quam multi exterorum admiserantur, multi gratularentur, multum tantum non inviderent: sed eandem laudem etiam ceteri sequuti sunt, utraque ut civitas Gothana et Altenburgica, propter tributorum levationem institutam, et optimo quidem iure, in felicissimis civitatibus numeretur.

38) Pag. 138. *sapienter illud a veteribus de musica dictum.* Praeclarus est locus Plutarchi de Musica (To. V. p. 684. ed. Wytttenb.), qui prorsus cadit in FRIDERICVM Principem: *Εἴτ' οὖν τις τὸν παιδευτικὸν τῆς μουσικῆς τρόπον ἐκπονήσας, τύχοι ἐπιμελείας τῆς προσηκούσης ἐν τῇ τοῦ παιδὸς ἡλικίᾳ, τὸ μὲν καλὸν ἐπαινεῖσαι τε καὶ ἀποδέξασθαι, φέξει δὲ τὸ ἐναντίον ἐν τε τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν τοῖς κατὰ μουσικὴν, καὶ ἔσται ὁ τοιοῦτος καθαρὸς πάσης ἀγεννοῦς πράξεως· διὰ μουσικῆς τε τὴν μεγίστην εὐφροσύνην καρπασάμενος, ὄφελος ἂν μέγα γένοιτο αὐτῷ τε καὶ πόλει, μηθὲν μὴτε ἔργῳ μὴτε λόγῳ χρώμενος ἀναρμόστῳ, σώζων αἰεὶ καὶ πανταχοῦ τὸ πρέπον καὶ σῶφρον καὶ κόσμον.*

M E M O R I A
AUGUSTAE PRINCIPIS AC DOMINAE
NNAE AMALIAE
ORTAE EX DUCIBUS BRUNOVICENSIBUS AC LUNEBURGENSIBUS
NNUBII IURE VIMARIENSIIUM ATQUE ISENACENSIIUM PROVINCIIARUM
OLIM PRINCIPIS
C A R O L I A U G U S T I
GLORIOSE AC FELICITER REGNANTIS
M A T R I S
IN A. D. VI IUNII A. CIOIOCCCVII
RELIGIOSA PANEGYRI CELEBRANDA INDICITUR.

---

er ac funestus nobis est dies X Aprilis, tristissima in
tis academicis nota signandus: qui quum superiore anno
EXANDRUM, Principem Iuventutis, magis ostensum nobis
um datum, lugenti civitati eripuisset, hoc anno eius pro-
am, Serenissimam, dum viveret, Dominam, ANNAM AMA-
m, communis patriae nostrae optimam Parentem, rebus
nanis exemit. Haec enim, haec reliqua nobis erat cala-
as, hoc restabat infortunium, ut, quum inclinati tot
lis animi ad spem melioris fortunae vix erigi coepissent,
grante etiamnunc horrifico bello, bellicarum miseriarum
titer ferendarum exemplum, ANNA AMALIA, alienissimo
publicae tempore exstingueretur. Elatum est funus Vi-
riae d. XIV Aprilis, et in maiorum Suorum tumulo re-
itum: exsequias sordidata duxit civitas, comitatu et
nra non magis, quam pietate et maerore cohonestatas:

vidimus deiectos omnium vultus: testes fuimus planctuum
 audivimus gemitus: necdum diuturna tristitia lacrumae in-
 ruerunt. Tametsi enim iam pene effluxit tempus, publico
 luctui praefinitum, tamen temporis intercapedo non levavit
 dolorem hunc, animis alte infixum, sed privatim incendi-
 et auxit. Itaque facturos nos, quod Academiam deceat,
 arbitramur, si popularem sollicitudinem ita leniamus, ut,
 postquam publicus luctus in privatis querimoniis requievit,
 ad has sedandas DIVAE memoriam veterum ritu consa-
 cremus.

Ita praeclare olim ab Atheniensibus institutum fuit, ut
 publicae laudationes haberentur eorum, qui mortem pro
 patria obissent: non quo doloris acerbitas renovaretur, se-
 ut memoria magnorum civium sancta esset aequalibus, et
 posteris ad aemulandi studium inflammaret. Simili nun-
 consilio academica panegyris in proximum diem Saturni
 nobis indicitur, neque alia mente celebrabitur. Lugemus
 AMALIAM, et, quoad spiritus erit, lugebimus: sed in ho-
 ipso tam iusto et acri dolore, quid DIVAE Manibus, qui
 litteris, quid Academiae debeamus, numquam obliviscemur.
 Quomodo enim in Eam, quae praesens nobis nobilissimarum
 virtutum exemplum praeivit, sat digne intueamur, et vitam,
 quam aut egit in his terris, aut nunc reddita caelo agit,
 prout par est, apud animum reputemus, nisi mortem Eius
 ita feramus, eam ut non inani fletu et molli eiulatione, sed
 veneratione, sed cultu, sed grata factorum et meritorum
 ipsius recordatione condecoremus? Proinde quum elapsa
 a sepultura dies apud plerosque ad id valuerint, ut iacta-
 ram, quam quisque hoc interitu fecisset, diligentius per-
 derarent, singulasque lugendi causas et momenta particu-
 latim aestumarent: nos quidem hac opportunitate sic ute-
 mur, ut percensendis breviter bonis, quae AMALIA tum
 universae reipublicae, tum nostrae imprimis praeiuit, di-
 vinis Eius Manibus pietatis officium persolvamus.

At quanta est honorum ac decorum, quibus haec Principis vita, tamquam faustum terris sidus, exsplenduit, multitudo! quam non comprehendendus brevi descriptione tot virtutum ac beneficiorum numerus, nisi et summa tantum illorum genera persequamur, et haec ipsa acervatim explicemus! Quae genera qualia sint, non diu quaerendum est. Nam quod Scipio olim, Cicerone auctore ¹⁾, scripsit, ut gubernatori cursum secundum, medico salutem, imperatori victoriam, sic moderatori reipublicae beatam civium vitam propositam esse debere, ut opibus firma, gloria ampla, virtute honesta sit: id ipsum AMALIA per omnem vitae decursum, nec tantum quum capessivisset gubernacula imperii, et per tredecim annos teneret, sed etiam (quia excelsis animis commune studium est) postquam ea in Serenissimi Filii manibus deposuisset, tam insigni exemplo praestitit, ut operis maximi inter homines atque optimi Perfectrix in paucis existimaretur. Quo rariores enim omnia memoriae fuere Principes, qui amplis imperiis, in summa rerum omnium abundantia, eam curam atque tutelam adhiberent, unde ista civium beatitudo redundaret: eo magis excellit et quasi lucet AMALIA, quae, modicis usa praesidiis, modicae civitati maximam et opum firmitatem, et gloriae amplitudinem, et virtutis honestatem conciliavit. Quod quomodo effecerit, iucundum est narrare; iucundius etiam reminiscendo recognoscere eos, quorum in simili fortuna virtutes AMALIA vel aequavit, vel superavit. Vos imprimis, Cives, quibus historicae scholae, ad prudentiae disciplinam comparatae, saluberrimam eruditionis partem proponunt, egregias AMALIAE virtutes tanto rectius perspicietis, quanto diligentius, historia magistra, quasdam quasi mensuras constitueritis, quibus tantam magnitudinem metiamini. Non satis conveniens ac pene arrogans est inhaerentium oculis exem-

1) Epist. ad Atticum VIII, 11.

plorum enumeratio; tutior comparatio illorum, quae vetusta supra invidiae obtrectationem evexit. Redite igitur in memoriam temporis illius fortunatissimi, quo Medicum familia, eximiis iam Ioannis patris, Cosmi filii, huiusque nepotis Laurentii in rempublicam meritis nobilitata, postmodo augustae subolis, magnorum Etruriae Ducum, factis immortalitatem nominis adepta, non modo populum Etruscum beavit, sed litteris et artibus in universa Italia, quid hanc memoramus? in cultissimis Europae partibus pristinum decus atque honorem restituit. Ab ista Medicum aetate si novus rerum ordo merito celebratur, renatis litteris, reparata politior humanitate, reddita civibus libertate ac prosperitate insignis: quo tandem praeconio efferendum AMALIAE aevum putabimus, omni genere rerum, quibus vera populorum cultura et felicitas censetur, per Eam cumulatissimum? An si Medices illos sempiterna est gloria sequuta, quod principatus eorum praecelluit rerum gestarum vel utilitate vel magnitudine: quanta laus et admiratio debetur AMALIAE quae, quod complures viri satis extento vitae spatio praestiterunt, una ingentis animi femina intra paucos imperii annos perfecit!

Et opes quidem reipublicae Florentinae primi Medices egregie firmarunt non tam bellis gerundis finibusque parvae civitatis latius proferendis, quam tuenda pace ornandisque iis artibus, quae pacis et otii tranquillitate aluntur. Quamquam enim in animis illorum ingenerata insidebat virtus, quam, ut de ceteris sileamus, Laurentius bello adversus Sixtum IV, Pontificem Romanum, parando luculenter ostendit; tamen administras atque ornatrices bellicae virtutis, temperantiam, facilitatem humanitatemque, multo magis adamarunt, studiosi concordiae etiam iis temporibus quibus civitas Florentinorum intestinis ac domesticis dissidiis agitabatur. Nam quum primum nobiles inter se in partes discessissent: mox optimatum cum populo, tandem

populi cum plebe vehemens contentio exarsit. Et turbaverant iam antea civitatem dispersi per omnem Italiam Guelfi ac Ghibellini, quorum illi Pontificum, hi Imperatorum partibus favebant. In his tantis, tam variis, dissensionibus ac tumultibus, quibus ipsa interdum Medicum salus in discrimen adducebatur, ut opes Florentinae firmae manerent ac validae, illorum auctoritas et prudentia effecit. Patrocinati sunt enim tum aliis artibus, opulentiae parandae doneis, tum maxime mercaturae, per quam opes ac divitiae adeo creverunt, ut nec Venetorum contentiosa aemulatio, nec Pontificis minae, neque infensa Regum Neapolitanorum consilia Florentinae reipublicae obsessent. Haud dissimili ratione AMALIA civitati Suae etiam turbulentis temporibus consuluit, optimum atque honestissimum rata, augendis civium opibus Suas Suique imperii opes augere. Haec grata mente recordamur, quanto Illa studio mercaturae frequentiam allegerit, officiorum opportunitates abstinnerit, rei rusticae exquisitiorem cultum provocarit, denique artium omnium quaestuosam perfectionem excitarit, etque commendarit. Reminiscimur laeti, quam raro exemplo privatam parsimoniam coluerit, ut adjuvaret magnificentiam publicam. Meminimus pii, quam salutaris haec parsimonia fuerit civibus, nullam suarum opum diminutionem sentientibus, dum per lenissimas certissimasque artes Erarium locupletabatur. Sed haec tam praeclara et digna Principe instituta, quorum etsi non recens est memoria, decentem tamen gratiam et fructum dignus tanta Matre Filius idemque solus Successor conservavit, dilaudanda relinquimus. Vimariensium annalium conditoribus: nobis propiora et vero etiam graviora sunt ea, quibus AMALIA litterariae civitatis opes firmavit. Magnus hic patet laudum campus, in quem utinam liceret excurrere liberius! Sed spatio exclusi, in una quadam illarum parte subsistemus, quae fere terminis circumscripta, quos principatus Ipsius au-

spicia habuerunt. Erat tum Academia nostra eruditis celeberrima doctoribus, iuvenumque litterarum studia aemulantium congregationibus sat copiosa: sed parca erant Professorum salaria, quippe constituta iis temporibus, quibus in multo maiore tum civium frequentia, tum annonae vilitate, docendi quotidianus labor, cum aliqua scribendi opera coniunctus, sufficebat ad vitam non tenuiter, uti nunc fere solent eruditi, sed laute et opipare degendam. Mutatis temporibus, mutatis moribus, ne domestica penuria res perniciosissimas in Academiam induceret, Professorum vel torporem, vel aegritudinem, AMALIAE sapientia cavet. Misit prudentes viros, qui de academicis rebus viderent, instituta non tam utilitatis, quam vetustatis, commendationem habentia abrogarent, nova et meliora vel suaderent vel iuberent, imprimis autem aerarii rationes explorarent. Quibus cognitis, AMALIA difficultati academicae tum Suis opibus subvenire decrevit, tum ceteris Academiae Altoribus, ut communi opera succurrerent, persuasit. Et Ipsa quidem promissis mox stetit, augendis varie praecipuorum quorundam Professorum salariis, augendo etiam Academiae annuo reditu mille et ducentis imperialibus, qui nostro aerario quotannis ex fisco Vimariensi adduntur: ceteri autem Altiores Serenissimi quod in eadem litteras ornandi et voluntate et facultate non eandem illico opem tulerunt, in eo nil fuit, nisi sapiens quaedam dilatio munificentiae, expectantis sua tempora, quibus novae calamitates novo beneficio levarentur. Quae calamitates quum nuper ehei! belli atrocitate in patriam nostram incubuerint: optimorum Principum benignitatem brevi sentiemus, nec dubitamus fore, ut ex illa AMALIAE, imo Vimariensis Domus, liberalitate, tamquam ex fecundissima stirpe, novi identidem fructus in Academiam fundantur. Qui quidem fructus tanto salubriores ad usum perennioresque ad diuturnitatem erunt, quanto magis AMALIA, sapienti consilio, auctas Academiae

opes recte et conservare et collocare docuit. Nam quum patrum nostrorum memoria rationum academicarum, ad aerarium referendarum, perturbatio exstitisset et magna confusio, rem vel moderantibus vel adiuvantibus viris, ingenii quam aerarii thesauro curando aptioribus: AMALIA, quo tempore statum Academiae exquisivit, simul modum et normam praescripsit, qua rationes inposterum rectius componerentur, diligentiusque inferrentur. Qua norma meliorem nondum invenimus. Conformavit praeterea et emendavit artius, quod vocatur, Academiae Concilium, ad disciplinae severitatem vectigaliumque administrationem constitutum: cui quum antea perpetui fuissent assessores, inde ab hoc tempore semestres Decanorum, Prorectori assidentium, vices decretae sunt. Quae constitutio quemadmodum eos, quibus nullus dabatur in hoc collegio locus, ceterorum dominatus vel metu vel periculo liberavit: sic eadem hoc habuit emolumenti, ut, si quid umquam in semestri assessorum imperio peccatum esset, id decessorum sapientia facile corrigi posset. Imprimis autem haec ratio valuit ad aerarii tabulas eo ordine servandas, qui opibus tuendis augendisque serviret. Hoc enim unum maxime spectabat AMALIA, ut, quod satis esset, Academia semper haberet: huic rei extraordinariam quoque operam navavit. In promptu sunt documenta huius curae atque benevolentiae complura: unum adiecisse non piguerit. Nam quum patria, belli septuennnis aerumnis oppressa, graviter ingemisceret, atque calamitosi illi anni 1771 et 1772 tantam omnibus sollicitudinem atque timorem inieciissent, ut et de sua quisque salute, et de Academiae conservatione prorsus desperaret: AMALIA praesens, absens, succurrit Academicis et consulendo et iuvando, de suis Ipsa Sibi necessitatibus detraxit, quae laborantibus impertiret, et in summa aliquando rei frumentariae inopia magnam copiam frumenti, quod vix Suae aulae procuraverat, extemplo transferri lenam iussit,

quo Academicorum annona levaretur. Tantum apud Eam valuit litteratae civitatis amor, ut vel cum Suo quodam Suorumque periculo ab Academia, unice Sibi cara, periculum atque damnum averteret. Unde factum est, ut, quod honorificum cognomentum Parentis Patriae Cosmo quondam Mediceo Florentini Senatusconsulto decreverunt, quoniam summa atque amplissima beneficia in rempublicam bello et pace contulisset, semperque patriam suam omni pietate conservavisset, adjuvisset, auxisset²⁾, idem cognomen iisdem de caussis AMALIA, beneficentissima Patriae imprimisque Academiae Mater, non iussu populi, non auctoritate senatus, sed uno omnium ordinum consensu et libera litteratorum pariter atque illitteratorum gratulatione consequeretur.

Ac vere profecto Parentem reipublicae possumus appellare, quae, quibus artibus opes civitatis firmavit, iisdem eius gloriam ampliorem effecit. Quamquam enim AMALIA, uti vere scripsit Francogallicus Eius laudator³⁾, inter bella fulmina in lucem edita, inter victrices laurus educata, quocumque circumferret oculos, nihil in aedibus Suis videbat nisi triumphos, sive maiores Suos, seu fratres, heroes Brunsviacos, seu magnum denique avunculum, Fridericum orbis terrarum maximum Regem, respiceret: tamen Ipsarum videbatur, venerandam maiorum seriem ostentare ac proferre tot illustrium titulos, quorum nullus non rerum gestarum fama inclaruisset, nec dignam Se his divinis bonis arbitrabatur, nisi suis ac propriis ea virtutibus aequare. Suique nominis aeternitatem per gloriosissima facta consequeretur. Huic tam praeclarae voluntati favit moderatrix humanarum rerum providentia, tum conciliando AMALIAE

2) Ipsa verba sunt Senatusconsulti apud Ios. BLANCHINIUM PRATENSEM in praefatione libri: *Dei Gran Duchi di Toscana della reale casa de' Medici — ragionamenti istorici* (Venet. 1741. fol.) p. XVI.

3) DANSIUS VILLOISONUS in Epistola, qua emendationes suas Nonni Dionysiorum Annae Amaliae dedicavit, *Epistol. Vimarensium* (Turici 1783. 4.) p. 6.

Coniugem, qui paucos imperii annos egregiis facinoribus numerosissimos fecit, tum largiendo conservandoque Filio, qui inde ab adolescentia parem sapientiae virtutem ostendit, Fratrisque natu minoris iacturam singulari adversus Matrem pietate consolatus est. Sed maximam AMALIA gloriam civitati peperit propensissimo in litteras et doctrinas earumque officinas et magistros studio, quod dictis et factis tam prolixè declaravit, artiumque interiore cognitione tam amabile reddidit, ut nec Principes litterarum amantiores, neque civitatem litteris instructiorem, in historia reperiamus. Nil detrahimus quidem de laudibus, quas Cosmus Medices ab litterarum cultoribus sane debitas tulit, quod Argyropulum, hominem Graecum eoque saeculo clarissimum conduxit, quo iuventus Florentina Graecas litteras edoceretur, quod idem Emanuele Chrysoloram, Ambrosium Traversarium, Guarinum Veronensem, Poggium, Philelphum, et aliosque principes eruditione viros summa benevolentia oravit, denique quod in aedibus suis aluit Marsilium Ficium, Platonicae philosophiae instauratorem, eumque, summo amore dignatum, tandem, quo is commodius studiis suis vacare, ipseque magis ex sententia uti talis viri doctrina posset, amoenissimo praedio, ipsius ad Careggium villae vicino, donavit. Celebramus Laurentium, suis virtutibus non magis, quam Angeli Politiani, Demetrii Chalcondylae, Joannis Pici Mirandulani hisque similium eruditione ac familiaritate nobilitatum: quippe qui etiam inter bellorum actionumque vicissitudines litteris favit, ad earumque excitanda studia Florentiis Graecam, Pisis Latinam scholam condidit, et utroque praestantissimos universae Italiae viros magnis mercedibus ac praemiis propositis congregavit⁴⁾.

4) Cf. NIC. MACHIAVELLI *historiae Florentinae* (Hag. Com. 1658. 12.) Lib. VII. p. 394. VIII. p. 500. Sed de Laurentio Medice optime scripserunt, qui vitam eius exposuere, Anglica quidem lingua GUL. ROSCÖE (1795. II. 4.), Latina ANG. FASSONIVS (Pis. 1784. H. 4.). Prioris libri versionem Italiam (Pis. 1790. IV. 8.) ante oculos habuimus; posteriore, dum haec scribebamus, aegre caruimus.

Admiramur ex propagine illorum, ad Ducatus maiorem dignitatem evecta, Cosmum I, qui puer admotus ad rempublicam gubernandam, quae tum civilium dissensionem erat plenissima, tum finitimorum Principum ac populorum odiis vehementer laborabat, ausus tamen est in summis omnium perturbatione, quum exsules bellum minarentur, quum Byzantio atque ex intimis Thraciae faucibus classis innumerabilis arcessita, litora Italiae atque ipsius Etruriae oras popularetur, quum superiorum temporum difficultatibus aerarium exhaustum esset, quum Hispania, quum Belgium, quum Insubria bello vexaretur, indubili sumptu litteratissimos homines ex variis orbis terrarum partibus Pisas vocare, litterisque ac disciplinis illidem constituere ac domicilium⁵⁾. Sed quid AMALIA nosti? Num istis primariis litterarum in Italia statoribus inire cessit? Num studii Sui in litteratos aut pauciora indidit, aut faciliora per maiorem temporis opportunitatem relinquere potuit? Quae quum admodum tenera aetate imperium suscepisset, orba Marito, cuius gravitate et presidio Ipsius adolescentia indigebat, tutrix duorum Filiorum quorum utrique Patris immaturus obitus irreparabile damnum attulerat, alteri etiam nascenti anteverterat: in hac regendi novitate, in tot curis, privatis et publicis, mox accumulatis vehementia belli, quo Fridericus M. Imperium Germanicum perterrefaciebat, et Saxoniam magno exercitu devastabat, in hac communi Austriacorum, Russorum, Germanorum, Suecorum atque Germanorum concitatione, quae undique metus ac formidines impenderent, totaque nationes et provinciae istius temporis furore conquassarentur, tam AMALIA nihil prius, nihil antiquius habuit, quam ut statu

---

5) Cfr. PETRI ANGELI orationem in Cosmum I. magnum Ducem Etruriae p. 6.

litterarum tum in Gymnasio Vimariensi stabiliret, tum in Ienensi potissimum Academia laetioribus incrementis auge-
ret. Quippe in hac populares multos, qui litteras doctrina
et studio ornabant, professoriis honoribus et praemiis affe-
cit; huc etiam externos convocavit, vel scientiae copia
excellentes, vel famae celebritate conspicuos, qui quoddam
velut certamen gloriae cum popularibus inirent, et maio-
rem studiis aemulationem accenderent. Atque ex iis qui-
dem, quos egregia Princeps ex aliis regionibus huic Aca-
demiae tamquam nova decora et ornamenta adscivit, duo
nobis supersunt praestantissimi viri, Griesbachius atque
Grunerus, quorum luce ut haec Musarum sedes diu adhuc
fruat, litterarum caussa optamus. Nam Danovium qui-
dem, haud contemnendum isto aevo theologum, Neubaue-
rum, in anatoma corporis humani demonstranda principem,
ceterosque doctores, AMALIAE auspiciis huc evocatos, fati
nobis necessitas eripuit; Eichhornium autem, perspicacis-
simum Orientalium litterarum philosopho acumine tractan-
darum auctorem, aemula huic Academiae Georgia Augusta
suum fecit. Talium virorum contentione quaecumque litte-
ris utilitates vel partae sunt olim, vel hodie pariuntur, earum
maxima pars ad AMALIAM, tamquam ad caput et prin-
cipium suum, referenda est. Nec vero ILLA iudicii tantum
acumen in deligendis doctoribus, sed admirabilem quoque
animi fidem et benevolentiam in iis fovendis, retinendis,
etiam, si opus esset, defendendis ostendit. Veluti Dano-
vium aliquando, heterodoxiae accusatum, a criminationibus
collegarum, cordato theologo iniquiorum, fortiter vindi-
cavit, recte iudicans, sine sentiendi docendique libertate
nullam esse in Academiis eruditionem, nec magni quicquam
a praeclaris ingeniis proficisci posse. Quam theologi de-
fensionem quoties postea commemorabat, ita ex ore, vocis
sono, verbis, laetitia liberalis pectoris eminebat, ut appa-
reret, in Eam plane cadere, quod de Laurentio Medice

scripsit Matthaeus Bossius⁶⁾, candidissimum ipsius animum sincera veritate magis, quam fuco et phaleris, fuisse delectatum. Ceterum singularis illa benevolentia, qua immortalis Princeps academicos doctores complectebatur, tanto magis valebat ad conciliandos Ipsi devinciendosque animos, quanto magis a recto animi iudicio pendebat, quantoque coniunctior erat cum litterarum scientia. Quod quale sit, non opus videtur uberius explicari apud eos, qui istas virtutes Principis usu atque experientia cognoverunt. Meminerunt enim ex illis, quos collegas olim habuimus, Reinholdus atque Hufelandus, norunt ex his, quibus adhuc socii laborum et consortibus gaudemus, Griesbachius, Starkius, Goettlingius, alii, quam lubenter AMALIA versari cum Professoribus soleret, ut vel consultos de rebus litterariis discendi caussa audiret, vel ipsis consuleret, cum iisque eruditos sermones super variis argumentis familiariter conferret. Redintegrata est nuper, quum Gallius sua nobis de cerebro placita coram Diva Principe enunciabat, iucundior memoria temporis, quo Illa Wideburgium, physices in hac Academia Professore, sobrium hominem litterisque imbutum, in aulam Suam invitavit, ubi in lectissima hominum nobilissimorum corona de rebus ad naturam pertinentibus docte exponeret. Nec silebunt academici annales litterariam Societatem, sapientissime institutam ab AMALIA, postquam principatu Se abdicaverat, collectamque ex eruditissimis tum huius urbis, tum Vimariae viris, qui quaque hebdomade in palatio conveniebant, Principisque non minus, quam sua ipsorum studia iuvabant disserendo, monendo, communicando. Ad quae acroamata cuivis patebat aditus, qui par pari posset referre, nec opus erat alia commendatione, nisi quam commune litterarum et virtutis studium praeberet. Etenim, quod est imprimis memorabile, AMALIA non ex ingenio tantum et doctrina, sed etiam ex

6) Apud GUL. ROSCOE, *Vita di Lorenzo de' Medici* To. III. p. XCV.

Umo et moribus eruditos censebat, in nostra quoque Academia iis maxime favens Professoribus, qui simul boni et doctores, et cives, et patresfamilias essent: at si quis vix exlex, indulgensque vel ventri suo, vel uxoris impotentiae, vel filii lubricinibus, rem domesticam pessumdaret, et nam publice quaesitam privatim perderet, sive is in academico seu in aliis ordinibus numeraretur, eius praesentiam iudicati detrimentosam, abitum laetabilem atque salutiferum stimabat. Adeo in omnibus, quae vel Ipsa ageret, vel ab aliis vellet, non opinionum vanitatem, sed solidae veritatis veritatem spectavit.

Quo gloriae, per litteras comparandae, studio AMALIA iudices istos tantum aequavit, quantum litterarum artiumque scientia antecelluit. Nam Ioannes, teste Machiavellio⁷⁾, non magnae eloquentiae erat; Cosmus eloquentissimus quidem, et praeclaro ingenio dotatus, sed nulla doctrina imbutus; Laurentius denique musicae tantum atque poësis peritus. Quamquam in hac quoque arte, quam praecipue coluerat, posteritati minus quam aequalibus satisfecit, in quibus erant, qui celeberrimis eum poëtis, Francisco Petrarchae et Danti Aligherio, componerent, quumque res in Francisco, verba in Dante desiderarent, in Laurentio neutrum requirerent, cuius in carminibus iuxta res oratione, verba sententiis illuminarentur⁸⁾. Sed hoc utcumque existimetur, et quantumcumque Laurentio artis peritia tribuatur: tamen AMALIA multo maiorem litterarum scientiam vel iuvenili institutione perceperat, vel posthac lectionis assiduitate auxerant, eruditaque cum doctis hominibus consuetudine locupletarat. Callebat enim Europae cultissimas linguas; didicerat historiam, tam veterem quam novam; gnara erat doctae antiquitatis, neque rudis in arte scribendi, quam aliis alio

7) *Histor. Florent.* L. IV. p. 217, L. VII. p. 393. u. L. VIII. p. 500.

8) Iudicium est IOANNIS PICI MIRANDULANI ap. *Guil. Roscoe* lib. laud. To, II. p. CLXXVIII: cui libro etiam inserta sunt Laurentii Carmina.

modo, Herdero Suo maxime itineris, quod in Italiam fecerat, descriptione probavit, tam polita et compta, ut is eam publica luce dignam iudicaret. Sed ab hoc non spernendae gloriae aucupio semper abhorrebat modestissima Princeps doctrinae laudem cumulatissime conferens in alios, Sibi non vindicans, quae honores etiam atque ornamenta doctis tribuebat sine ostentatione, ut in istiusmodi beneficiis magis illorum, qui acciperent, quam Ipsius, quae tribuisset, merita elucerent. Denique quas artes a pulchritudine Galliae consuetudo appellat, earum quam perita fuerit AMALIA, imprimis urbs Vimaria testatur, quam inornatam hoc loco sili nefas ducimus.

Quemadmodum enim AMALIA sedem doctrinarum in Academia Ienensi, sive in Sua urbe pulchrarum artium domicilium constituit. Parum diximus: arx namque venustatis et elegantiae appellanda est urbs, in qua per dimidiatum prope saeculum principes in arte viri regnarunt. Ex quo enim Wielandianae Camenae, nutu AMALIAE huc eductae, Vimariam placido vultu adspexerant: quot et quanta lumina hanc civitatem illustrarunt! Divinum hic illuxit Goethii ingenium, quod nobis et splendet adhuc, et diu, precamur, splendeat. Enituit hic admirabilis ars Schilleri, qui nunc, ut Horatii verbis utamur, astra perambulat, sidus aureum. Quid spiritus Herderi memoremus, quid Seckendorffii fecundum pectus, quid Einsiedelii venustatem, quid os Knebelii, Musaei dulcedinem, Bodii sales, et tot aliorum virtutes virorum, quos AMALIA vel ad Filiorum liberalissimam educationem adhibuit, vel auctores adscivit exquisitioris elegantiae, ab aulica consuetudine in vitam et mores aequalium transfundendae, omnibusque ostentavit, quasi specimen et exemplar quae Sibi secta hominum, quod vitae genus, quae morum ratio maxime probaretur. Ab hoc tempore Vimaria plurimis praeclarissimorum ingeniorum operibus floruit, excellenti artium varietate, omnique elegantiae genere multo maiore

itates anteivit. Adiuvit hanc elegantiam bibliotheca publica, de Logavianis et Schurzfleischianis copiis iam olim in Principis instructa, Gesneri studio ordinata et in communitarios digesta, optimorumque librorum multitudine abundans. Hanc bibliothecam AMALIA tot libris, praesertim ad humanum studium et historiam spectantibus, locupletavit, tamen liberaliter usui non modo Vimariensium sed etiam Ienensium patefecit, ut facile cuivis in memoriam rediret generosa medicum cura in instruendo librorum apparatu, quem Nicolaus privativim collegerat, mox concessus a Cosmo publicus usus auctaeque per Laurentium copiae illustrarunt, et Mediceae bibliothecae nomine insigniverunt. Fuit praeterea haec ingens gloria Vimariae, ex quo AMALIAE sceptro paruit, ut, qui principes ibi essent in aula, principes in republica administranda, iidem in litteris et artibus primo loco haberentur. Quae gloria civitati, CAROLO AUGUSTO regnante, integra mansit; manebitque, dum florentissimi imperii memoria, dum Voigtii, immortalis viri, exemplum, dum artium et litterarum studia Vimariae vigeant. Quodsi merito Athenarum quondam nomine cohonestata Florentia est, per Medicum ingeniosam liberalitatem liberalissimis artibus affluens: multo magis id nomen inde ab AMALIAE regno Vimaria meruit, quando Florentinorum auream aetatem in hac urbe tunc revixisse etiam exteri fatebantur⁹⁾, cives autem Saxonicas sibi Athenas novamque in illis vitam contigisse gaudebant.

9) Duo citamus eosque locupletissimos testes: unum Gallum, DANSIUM VILLOISONUM, *Epistolae dedicatoriae*, quam not. 3 laudavimus, pag. 7 memorantem eruditissimam AMALIAE aulam, quae summis viris — collucens, cum Etrusca Medicorum comparari possit; alterum Britannum, LEV. HANSONEM, cuius verba, Villonianis non dissimilia, ex libro Londini nuper edito: *An accurate historical account of all the Orders of Knighthood at present existing in Europe* (To. II. p. 184) haec transtulisse non poenitet: *Florence was long subject to the sway of the sage and munificent Medici. — Such, in the present day, and throughout the eighteenth Century, has invariably been, the learned, refined and polished Court of Weimar.*

Periclem, constat, in nobilissima apud Thucydidem¹⁰⁾ oratione, in qua Atticorum mōres expressit, ad eos maxime retulisse τὸ φιλοκαλεῖν μετ' εὐτελείας et τὸ φιλοσοφεῖν ἄνευ μαλακίας. Quorum illud quum cernatur in studio rerum pulchrarum, quod in omnibus sermonibus et vitae actionibus, in omni denique cultu, in aedificando, in supellectili ad vitae usum, speciem humanitati aptam, et liberaliter oblectantem sensus animosque humanos, sequitur; hoc autem, τὸ φιλοσοφεῖν in artibus discendis et exercendis, quibus ingenium acuitur ad iudicium recti, honesti, apti, et pulchri in rebus humanis omnibus: nonne utrumque ita coniunctum vidimus ac videmus Vimariae, ut difficile dictu sit, elegantiae studium artibus, an artium perfectio elegantiae plus ibi profuerit; illud autem facile appareat, hunc Atticum, si ita dicere liceat, characterem AMALIAE beneficio in civitatem immigrasse, eique se totum penitusque infudisse. Nam quo honestius Illa principalis otii oblectamentum in artibus plasticis, etiam in musica, scenicoque choragio quaerebat, et quo fructuosiores has artes moribus civium excolendis arbitrabatur: eo minus vel operae vel sumptui parcebat, quo, quod intenderat, ad summae praestantiae fastigium perduceret. Artem scenicam non modo privatim coluit in secessu Ettersburgensi et familiarium contubernio, memorabili utroque vel ob id, quod ingeniosissimos aliquot summi poëtae lusus elicuit, sed eandem etiam publice excitavit, ponendis in theatro Vimariensi Kochio, Seilero, Eckhoffio, ac si qui alii huius generis artifices in Germania eminent. Odeum condidit Vimariae, Wolfi, Goepfhardi, Schweizeri aliorum-

---

10) Lib. II. Cap. 40. Usi sumus verborum ea interpretatione, quam dedit L. AUG. ERNESTUS in *Opusculis oratoriis* p. 103. Facit praeterea ad rem illustrandam elegans dissertatio, qua CURTIUS SPRENGELIUS (*Wilh. Roscoe's Lorenz von Medici*. Berol. 1797. 8. Dedicat. p. VI) Laurentium cum Pericle, Florentinam civitatem cum republica Atheniensium comparavit. Eam legant, qui uberiores rerum explanationem, non aptam huic libello, desiderant.

ymphoniacorum arte excellens: conditum in nostra
 mia munifice sustentavit, ut, qui Musas severe cole-
 musicis subinde concentibus exhilararentur. Namque
 alem artem parcius admisit in urbem academicam, nec
 privatim in aedes Academicorum introduci, ne forte
 scenica persona, quum Thalia evadere non posset,
 studiorum ac litterarum turbatrix et lena flagitiorum.
 msicen AMALIA non modo amabat, verum etiam facti-
 canticis modos sic aptans per otium, ut melicorum
 as ferret. Simile erat studium plasticarum artium,
 iis et iudicandis venustas, et tuendis constantia.
 et linearis picturae artificium tenebat, et penicillo ali-
 temporis dederat, ut quae Ipsa interdum doctorum
 rumve hominum imagines coloribus oleo tritis pingeret.
 musicam, an plasticas, magis amarit, nemo facile
 t, et Ipsa fortasse non ex certo satis sensu dicere po-
 sed quum illam a teneris tractavisset, has ex Italico
 accuratius cognitas haberet, etsi neutrius artis stu-
 umquam omisit, tamen musicae iuvenili amore etiam
 provectior magis incaluisse videtur.

sed ab illo itinere, quo AMALIA refertissimam artis ope-
 ltalianam peragravit, pulchrique acerrimum sensum, a
 Sibi concessum, et inter paternas talium deliciarum
 auctum, mirifice exacuit, novus omnino vitae Ipsius
 cursus incepit. Quod ingressa iter, ut infirmam vale-
 m repararet, adeo fautricem experta est fortunam,
 ut Ipsi damna, domesticis calamitatibus, praesertim
 imo arcis incendio, nuper inflicta, inexpectatis bonis
 ire voluisse videatur. Primo enim AMALIA comitem
 s habuit Einsiedelium, virum politissimi ingenii et
 i iudicii, quod posthac etiam Terentiana arte feliciter
 anda ostendit. Deinde in Italia enarratores nacta est
 randis explicandisque artificum operibus maxime ido-
 Reifensteinium Romae, Hirtium Neapoli, Goethium

Venetis: quorum postremus, ingenii gloria princeps, et Hirtii nascentibus laudibus favit, et Reifensteinii virtutes eximio nuper praeconio nobilitavit ¹¹⁾. Denique AMALIA Pontificis, Pii VI, insigni gratia floruit, qui, quicquid benevolentiae et honoris in talem hospitem conferri posset, vel ipse tribuit, vel per Massimum, nobilissimum virum, tribui iussit. Postremo cara erat et honorata proceribus, qui vel auctoritatis gravitate, vel litterarum scientia, vel utraque dote conspicui, Italiam tunc illuminabant. Saepe ac lubenter AMALIA apud familiares praedicabat studium, quo Bernisius Cardinalis et Azara Eques, hic Hispanici, ille Gallici Regis administer, Se Romae peregrinantem fovissent: laeta commemorabat egregios doctrinae fructus, quos Neapoli ab Hamiltono, viro vere illustri, item a Tischbeinio, Neapolitanae tunc artium Academiae moderatore, et Capezio, Archiepiscopo Tarentino, tulisset; grata denique mente laudabat artifices praestantissimos, tum populares suos, velut Philippum Hackertum, tum Italos, qui studio et officio erga hospitem, spectandi discendique cupidissimam, cum popularibus contendissent. Italorum namque animos egregia Princeps facile sibi conciliaverat, tum quod exquisitis ingenii dotibus instructa spectatum venerat, tum quod non obiter, ut plerique peregrinantium solent, sed cum ratione spectabat, quae et insignem artis peritiam proderet, et iustam artificum admirationem adiunctam haberet. Quae spectandi elegantia illis in terris nulla est certior et constanter animorum ac voluntatum conciliatrix.

Redux ab itinere AMALIA, quo magis iam animo tenebat formam et speciem earum artium, quae vel ingenio limando, vel oculorum et aurium iudicio poliendo inserviunt: eo dili-

---

11) In auctario Epistolarum Winckelmanni ad Berendisium (*Winckelmann und sein Jahrhundert*), p. 360. Quae epistolae, iis nunc dotibus ornatae, ut materiam opus superet, quod talis viri opera tandem in lucem prodierunt, id et ipsum AMALIAE beneficio debemus.

ntius illas artes in patria coluit; librorum insignem apparatus etiam numis, pictis imaginibus, figuris aeri incisisavit; artifices nunc laudibus et praemiis, nunc blandius efficacius honorifica ipsis familiaritate¹²⁾ excitavit; viro-
m, ingenio et doctrina pollentium, usum atque consuetu-
rem retinuit. Itaque ne his quidem extremis annis, quum
asim et sine sensu AMALIAE senescebat aetas, Ipsaque,
incipalibus curis soluta, in amoenissimo secessu Tieffur-
o otiabatur, nemo umquam ab Ea discessit, quin Ipsi flo-
m patriae, patriae gratularetur gloriam, hoc tali Principis
idlo partam, summamque et huius virtutem et illius pro-
eritatem admiraretur.

Revocat nos haec ipsa virtutis commemoratio ad id,
ide exorsi sumus. Nam ut civium vita *virtute honesta* sit,
cipio aiebat tertio loco Principibus curandum esse. Quae
mestas quum vel legibus iuberi, vel institutis adiuvari, vel
emplo commendari possit: quantum AMALIA et quam feh-
er in eo elaboraverit, ut huic Principis officio omnibus
idis satisfaceret, ex iis, quae diximus, sponte intelligitur.
vinde actum ageremus, si, quae generatim exposuimus
a narrandi, nunc singula repeteremus. Nec ista repeti-
me opus est. Ante oculos sunt leges, de iustitia magistra-
rum, de disciplina publica, de religionis externo cultu, de
recipuis vitae civilis virtutibus vel sancitae, vel renova-
ae. Vigent adhuc instituta, quibus AMALIA mores civium
laxit, emendavit, polivit. Quid de exemplo dicamus prae-
tantissimarum virtutum, quod ita nobis proposuit optima

12) In EAM valebat, valetque hodie in Vimariensem Domum, quod de Lauren-
i Medicis in artifices studio scripsit G. Roscoe version. laud. I. p. 63: *Il patrocinio
e lui accordato a quest' arti, non fu simile a quello, che d'ordinario i professori
che modestamente ritraggono dai Grandi; nol concedeva egli ad oggetto di far pompa
l'umiltà, nè riceveasi come un favore; ma meglio si conobbe per mezzo
l'amicizia e della familiarità, che sussistè sempre fra l'artista e il mecenate.*
nimus enim alienis, quam nostris, verbis contrarios tot Maecenatum mores
suare.

Princeps, ut, quas virtutes antehac vix sociabiles in viro putassemus, has tamquam sororio vinculo coniunctas in Una femina contueremur? In tali igitur animo, ad eximiam Principis perfecti speciem formato, singulas enumerare virtutes velle, nihil aliud est, quam ex pulcherrima omnibusque numeris absolutissima imagine velut decerpere partes, quae, quum cunctae totum efficiant, tamen singulae seorsum spectentur. Quemadmodum autem in tali imagine fere partes quaedam inter ceteras eminent, et aciem oculorum praestringunt: sic in AMALIAE quoque animo praeluxere quaedam virtutes, ita conspicuae per omnem Eius vitam, ut ceteris lucem et decus addere viderentur. Atque in his virtutibus imprimis pectoris simplicitatem, animi magnitudinem, beneficiendi voluntatem agnovimus. Candorem enim atque simplicitatem, insigni modestiae iunctam, omnia Eius et dicta et facta spirabant; ostendebat habitus, victus, domus, consuetudo, tota denique vita. Oderat principalis superbiae paratum: Principem agere malebat parentis affectu, quam dominae fastu et arrogantia: ita semper prodibat domo, ut nullus Eam praecursorum tumultus detineret: una erat in limine mora, suppetias ferre miseris, si qui forte confluisent: progressa in publicum, naturalem maiestatem sic temperabat humanitate, ut nobilis quidem femina, sed una de multis, videretur esse, et popularitate omnium animos caperet. Testis praecipue erat villa, de qua diximus, Tiefertina, in qua Princeps ingenua, simplex, simulati nihil, nil reconditi habens, sine fastu, sine supercilio, ita agere cum amicis, ita hospites tractare solebat, utrique ut in admirationem tantae humanitatis raperentur. Et consentanea tali animo erant, quae ibi oculis patebant: ornatus simplicitas, victus mundities, horti amoenitas, monumenta in eo non vivis, ut solet, exstructa, sed mortuis. Etenim ne, quam gratiam et pietatem aliis referret, eam Ipsa videretur repossere, elegantissimo iudicio AMALIA eiusmodi monu-

mentis non eos honestabat, quos vivos praesentesque cole-
ret, sed iis ornaverat Constantinum, Filium, in ipso aetatis
flore extinctum, longiore vita dignissimum, ornaverat Leo-
poldum, Fratrem, animae magnae generose prodigum, con-
decoraverat Mozartum et Herderum, amicos, Orphica arte
et Principis caritate coniunctos, ac si quos alios immaturum
fatum ex familiarium sociabili consortione eripuisset. Quo-
rum virorum interitus in praecipuis erat calamitatibus, quas
AMALIA per vitam Suam sensit, similis etiam in hoc Cosmo
Medici, cuius postrema aetas adeo non caruit aerumnis, ut
et patriam, Francisci Sforziae insolentia affectam, doleret,
et post mortem Filii, aliquando per aedes obambulans, non
sine suspirio diceret: Atqui hae aedes nimis amplae sunt
tam parvae familiae! Sed has aliasque clades et calamita-
tes, publicas, domesticas, quibus enumerandis obductas
reipublicae cicatrices intempestive refricaremus, quanta
animi magnitudine AMALIA sustinuit, quanta constantia tole-
ravit! Ut pauca de multis afferamus, eaque talia, quorum
dolorem laetior fortuna iam pridem obruit, quam imperter-
ritam mentem DIVA ostendit, quum in ipsis imperii Sui pri-
mordiis potentissimi hostes Saxoniae bellum inferebant,
ruinam civibus, vastitatem agris, patriae servitutem mina-
bantur! Impavida his tempestatibus obviam ibat AMALIA,
maximaeque pericula, reipublicae imminetia, non vehemen-
tius extimescebat, quam mox depulsa gaudebat. Parem in
domestica clade animum paucis annis post declaravit, quum
palatium, exquisitis opibus refertum, terribili incendio con-
flagrabat. Trepidante familia, concursante populo, opem
nequicquam parante, Illa magno animo: Auferre, inquit,
flammae possunt, quae a fortuna obtigerunt bona, sed quae
in animo sita sunt, et in quibus vera hominum gloria con-
sistit, ea nec dare fortuna neque eripere potest. Adeo
aequam mentem rebus in arduis pariter atque in bonis ser-
vabat; et quum fere mollis natura mulierum animus sit,

neque ad tristitia ferenda satis firmus ac validus: **AMALIAM** virili propemodum fortitudine roboravit natura, certe ita formavit, ut Illa, quum imperium capessivisset, inter principes feminas princeps existeret. Una in re semper retinebat **AMALIA** muliebre animus, tenerrimis sensibus atque affectibus plenum, in benefaciendi voluntate. De qua Eius virtute quum et dicere et silere difficile sit, quia silentium pietati nostrae, praeconium Ipsius voluntati adversari videtur: dicamus ita, ut **AMALIA**, qualis fuerit, magis ex similitudine aliorum, quam e Suis factis cognoscatur. Laudatur Ioannis Medicis benignitas, qua stipem dedit non tantum, qui eam petiissent, sed etiam iis, qui non exspectarent, ac si non indigni, certe non indigi essent. Extollitur liberalitas Cosmi, quae tanta fuisse fertur, ut sub mortem eius, quum Petrus filius suarum opum rationem inire cuperet, nullus civis alicuius nominis in urbe esset, quin magno aere ipsi obstrictus teneretur. Denique Laurentius, temperata in publicas utilitates munificentia, magnam pecuniae vim ad amplificandam urbem liberaliter convertit, quam, multis in locis ab aedificiis vacuam, novis hinc inde plateis distinxit, novis aedibus ornavit, artisque monumentis instruxit, ita, ut eadem opera tum urbis splendori, tum aedificatorum commoditati, tum operariorum inopiae consuleret¹³). Mutato nomine de **AMALIAE** factis narravimus, nec verendum nobis est, ne hoc laudum genere videamur Manes Illius violasse, quae, dum vivebat, beneficia Sua et tacuit Ipsa, et tacere alios iussit, maluitque ea mentis tacita pietate coli, quam orationis testimonio efferri atque concelebrari.

O raras Principis virtutes, rara virtutum aemulo studio imitandarum incitamenta, vix umquam laudanda satis, etiamsi annua **DIVAE AMALIAE** laudatio institueretur. **NUNC**

---

13) Repetivimus memoriam rerum ex **NIC. MACHIAVELLI** *Histor. Florent.* Lib. IV. p. 217. Lib. VII. p. 391. Lib. VIII. p. 499.

quoniam in una cerimonia subsistere academica consuetudo nos iubet, numerum compensare conabimur pietate, cui vel excitandae vel fovendae hanc vitae Memoriam scripsimus. Convenite igitur ad sollemnia crastino die instituenda frequentes, *Cives Academiae nostrae, ingenio et virtute nobilissimi*, ornate etiam Vos pompam academicam praesentia Vestra, *Proceres atque Magistratus huius Civitatis generosissimi gravissimique*, et oratorem Academiae, HENR. CAROLUM ABR. EICHSTADIUM, in templo Paulino post musicos concentus verba facturum, benevole audite.

O R A T I O
IN EXSEQUIIS ACADEMICIS
ANNAE AMALIAE
D. VI IUNII A CIOIOCCCVII
IN TEMPLO PAULINO HABITA^{*)}.

PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE
PATRES VENERANDI CETERIQUE PROFESSORES AC DOCTORES
RERVM DIVINARVM HVMANARVMQUE PERITISSIMI
PROCERES HVIVS CIVITATIS AMPLISSIMI
CIVES ACADEMIAE NOBILISSIMI!

Quum multa sint a Graecis ad civitatum prosperitatem et gloriam praeclare instituta, tum haud scio, an praecipua quaedam illorum prudentia in more eluceat, quo civium bene de patria meritorum, mortem decorandam, et memoriam post obitum conservandam censuerunt. Nam fletu et lamentis prosequi defunctos, indignum videbatur ingenio nationis ad laeta magis quam ad tristia natae, nec satis decorum Manibus illorum, qui mortem obissent: sed postquam humaverant mortuos, publice deligebatur, qui de illorum factis exponeret, merita praedicaret, memoriam consecraret. Qua laudatione id volebant effici, ut excitaretur imitandi studium, et gloria, virtutibus parta, ad posteritatem propagaretur.

Haec quo consilio praefatus sim, nolite quaerere, AUDITORES. Quem enim hodie conventum celebramus, Divae Principi, ANNAE AMALIAE, sacrum: eius omnis ratio ad institutum Graecorum proxime accedit, et a vulgari talium ceremoniarum religione tantum distat, quantum vita AMALIAE vitaeque consentanea facta a communi hominum vivendi agendique ratione diversa fuerunt. Quippe omnis huius ceremoniae

^{*)} Huic orationi si qui contigerint lectores, eos rogatos volo, ut periculo temporis, quo habita est, et loci, iniquis speculatoribus circumsepti, recordentur. Ad perfugium, si quo opus esset, quaerendum oratori placuit passim aliorum magis quam suis verbis uti.

Iglio non querelis continetur, sed laudibus: non lugubria
~~ne~~ se fert, sed laeta: non desiderio absolvitur boni, quod
~~misimus~~, sed illius, quod multos per annos percepimus,
~~et~~ et grata recordatione celebratur.

Vixit et obiit **AMALIA**, uti divini Numinis iussit voluntas.
 Vixit illa quidem satis diu, sive naturae sive gloriae cur-
 ram spectemus: sed tum Suis tum nobis immatura obiit.
 nunc extinctam luget Augusta Domus, lacrumantur cives,
 siderat patria, dolet Academia: qui communis dolor
 tamquam excusationem habet vel in naturae humanae con-
 ditione, vel in sua ipsius viriditate, adeo tamen non habet in-
 ditione, ut videndum sit prudentioribus, ne in ipsa doloris
 ietate impii in Deum, impii in Manes Defunctae reperiamur.

Nonne enim impium censeatur, praesentis mali sensu
 nimium delicere, qui praeteriti boni cogitatione potius eri-
 pendus sit et ad praeclara quaevis roborandus? Nonne nefas
 abeat, ignave poscere dolorem, quem deceat expellere
 mimo, ne hac tempestate, quae maximum pectoris robur,
 summam virtutem requirit, lenti socordesque vitam agamus?

Ita patet, **AVDITORES**, non posse **AMALIAE** memoriam alio
 quam isto Graecorum more satis digne celebrari, nec debere
 panegyricam orationem in alia re versari, quam in Divae
 Principis rerumque ab ea gestarum praeconio. Sed hoc
 ipsum quantum est, quam late patet, quot oratori difficul-
 tates obiicit! Nam si rerum a tali Principe gloriose gesta-
 rum quamdam veluti summam colligere, animumque Eius et
 ingenium quasi adumbrare conemur: arduum est ac pene
 temerarium, dimidiati saeculi spatium, quod Diva his in
 terris exegit, unius orationis finibus complecti; sin nonnul-
 las velimus et eximias quasdam virtutes ex tanto numero
 decerpere, et persequi orando: quas tandem primo loco,
 quas praecipue dicamus? quas ceteris praeferamus? prae-
 sertim quum in hac Principe summus fuerit omnium virtu-
 tum consensus, summa conspiratio, summa concordia.

In his tantis difficultatibus, quae dicentem me premunt,

bona pace Vestra, AUDITORES, utar hoc temperamento, primum ut in iis tantum Divae virtutibus laudandis, in iis bonis praedicandis acquiescam, quae nobis, litterarum cultoribus, imprimis gravia sunt et esse debent, omissis ceteris, in quibus celebrandis aliquando historia elaborabit; deinde ut quas virtutes nuper scripto comparavi cum similibus, nunc ore opponam contrariis, quo res, non modo iuxta se positae, sed etiam oppositae, clarius intelligantur.

Ad haec opposita ipsum nos tempus ducit, AUDITORES, cui divinum Numen nos servavit; triste tempus ac turbulentum, quo arma praeferri togae, bellum prae pace peti, pristinos reges detrudi de solio, novos attolli, everti antiqua imperia, nova oriri, cives caedibus, agros vastatione, liberas civitates servitute affligi, denique summa imis misceri videmus. Haec ego contraria dum memoro, nolo invidiam commovere iis, qui talia patnaverunt, aut temeraria quadam illorum vituperatione AMALIAE virtutibus quicquam decoris et gratiae conciliare. Longe profecto aliter, AUDITORES, de ista rerum conversione iudicare doctos decet, quam vulgus solet. Hanc enim conversionem, tantum abest, ut omnino luctuosam, ut saepe optabilem potius et ad imperiorum firmitatem, ad legum rectiorem habitum, ad litterarum et doctrinarum in remotissimas terras propagationem, ad ipsa denique culturae incrementa valde frugiferam existimentus. Sed illud dicimus, parvis civitatibus, qualis ea est, in qua vivimus, non esse alias Principum virtutes desiderabiles, non alia bona salutaria, quam quibus Diva AMALIA excelluit. In eoque agnoscenda est grato animo moderatrix humanarum rerum providentia, quod talem his terris principem, tam benignam patriae parentem, et largita est, et tam diu conservavit. Admiramur quidem, neque immerito, ista bellorum fulmina; extollimus heroum illorum fortitudinem; praedicamus ceteras virtutes. Sed ingenia illa, quemadmodum idoneus auctor bene scripsit, dum fulgent, fere urunt et ardent; dum nova ordinant, rainas ducunt,

suntque propensiora in dominationem, quam in iusti et aequabilis regni moderationem. Nihil horum, quae pertimescenda sunt civitatibus, in Diva AMALIA cognovimus, immo omnia contraria. Satiuse enim ducebat, iustitiam aequis legibus stabilire, res summas gubernatrice prudentia tueri, suisque non imperio tantum et auctoritate, sed blanda etiam cohortatione, cura, affectu, exemplo praeesse. Tale imperium, in parvis quidem civitatibus, quis neget, si non ad perennem memoriam excellentius, tamen utilius esse ad verum ac praesentem fructum humanitatis? Itaque gloria sua fruuntur isti orbis terrarum expugnatores, qui (id quod his ipsis fere verbis iactari hodie solet) finibus regnorum suorum latius propagatis, victoriis multis a potente hoste reportatis, plurimis novarum provinciarum titulis ornati, spoliis maximorum populorum onusti, ex vita excesserunt. Nobis, hoc nostro rerum statu, magis praedicanda est virtus atque felicitas AMALIAE, verissima illa et plena integri decoris; quae divino munere accepta, sapientia ipsius servata et aucta, quae nullius vel iniuria vel incommodo tristis, nullo sanguine, nulla caede cruenta, laetissima ipsis, laetissima civibus, laetissima patriae fuit, tantoque etiam nobis laetior, Patres et Cives, quanto cum utilitate et salute bonarum litterarum coniunctior.

At litteris, inquiunt, etiam ii saepenumero patrocinantur, qui belli magis quam pacis artibus claritatem adepti sunt. Quid? Nonne is, qui victor nuper, usque invictus, bellica virtute omnium in se oculos convertit, nonne idem doctos omnis generis atque eruditos in scholas, in lycea, in academias, in societates congregavit; propositis ad certamina praemiis aemulationem illorum atque studium incendit, librorum denique et artis antiquae operum tantam undique copiam, tantum apparatus collegit, ut parem nulla aetas viderit, maiorem vix ulla visura sit? Audimus atque concedimus. Et nos ipsi in hac Academia laeti cognovimus, inter arma non silere Musas, nec litteras arceri ab iis, qui

Martis cruenta spectacula edant. At si vel maxime gloriam meretur ista bellatorum humanitas; si haec nostro saeculo debetur laus, quod imperatoris virtus haud inferior existimatur litterarum patrocinio: tamen apud animum reputate artes, quibus isti litteras orneant, doctrinas promoveant! Cogitate, quam perniciosae illae sint multis, non singulis tantum hominibus, sed universis etiam civitatibus; recordamini, quot civium lacrumis mixta sint gaudia, quae paucis afferantur! Et quam exiguus fuit omni tempore illorum numerus, qui, dum virtutem bellicam ostendebant, et bellicae gloriae cupiditatem explebant, simul Musarum verum amorem, et artium, quae pace et otio aluntur, genuinum studium demonstrarent! At DIVA AMALIA et historia duce cognoverat, et sua perspicacitate intelligebat, eruditionem atque culturam ingeniorum bene constitutis imperiis non tam valere ad vanum gloriae choragium, quam ad rei publicae firmamentum. Itaque postquam imperium capessivisset, principales curas maxime eo convertit, ut scholae emendarentur, ut gymnasia novis et laetioribus incrementis efflorescerent, ut nostra imprimis Academia ipsius et magnificentia sublevaretur, et sapientia ad meliorem statum perduceretur. Viros praeterea, vel doctrina et eruditione pollentes, vel artium peritia conspicuos, quam liberaliter fovit! quam benigne sustentavit! Video equidem et lubenter commemorare, Patres venerandi, vestro in numero duos superesse praestantissimos doctores (utinam diu superint!), qui AMALIAE iussu huc evocati, huic Principi facilem ad honores aditum, huic vitae subsidia, studiorumque incitamenta debeant, ac se debere palam fateantur. Et quod Vos, carissimi Cives, in hac Academia tot frui mini vitae commoditatibus ac studiorum ornamentis, id nonne acceptum refertur AMALIAE, a cuius imperio nova Academiae et felicior aetas exorsa est? Quid dicam de ceteris, quae eximia Princeps litterarum caussa perfecit? Nempe Illa Vimariae nostros etiam in usus bibliothecam instruxit maxi-

ma bonorum librorum copia refertam; nostrae bibliothecae opes liberaliter auxit; pulchras artes traduxit in suam urbem, quibus excolendis elegantiae sensus acueretur, morumque cultura proficeret. Omnes denique doctrinas earumque officinas tanto studio, tanto etiam sumptu adiuvit, quantum exspectare non liceat nisi ab eo, qui ingenium doctrina subactum cum limatissimo pulchri sensu et proluxa in litteras benevolentia copulavit.

Quae tali amore litterarum erat imbuta, ipsa omni liberalis doctrinae cultu politissima, cum eius liberalitate componamus clementiam bellatoris, si quam ille litteris ac litteratis forte exhibeat? Videlicet fuerunt in istis heroibus, quorum lenitas, mansuetudo, comitas magnis laudibus celebraretur. Verum hae illorum virtutes etiamsi apparerent interdum, tamen raro apparebant, nec nisi in singulis, et metu magis ac suspicione quam spe et gaudio animos implebant. AMALIAE alius fuit animus, alia mens. Praedicavit de Socrate antiquitas, eum philosophiam caelo devotum in urbes induxisse; AMALIA in throno ipso collocavit Socraticam sapientiam, quae inest in vera humanitate. Quippe eam diligenter coluit, eam vitae magistrum fecit, eam rebus gerendis consiliariam et adiutricem adhibuit. Nam ut summam a summo Numine potentiam, sic ab eodem bonam mentem et propensam de omnibus bene merendi voluntatem acceperat. Haec oblata sibi munera in commune omnium commodum distribuit, ut quae non tam munificam Principem; quam videndam in terris et oculis nostris conspicuam exhiberet divinitatem. Id praeterea egit per totam vitam, ut non solum, quas proprias habebat virtutes, eas quodammodo communes faceret, sed etiam ut has, quae humiles antehac multis, magisque dignae pauperum tabernis, quam principum palatiis videbantur, in excelsum locum et in ipsum adeo principale solium eveheret, contra vero, quae vitia sunt vel communia aetati, vel aulis propria, luxum, desidiam, mollitiem, fastum, huiusque generis alia,

non ex aula tantum eiiceret, sed ex civitatibus quoque tu legibus, tum blandius exemplo prohiberet.

Talis igitur, tam excellens, tam vere laudanda Princeps fuit ANNA AMALIA: quae litterarum studio omnium suum amorem, artium peritia omnium admirationem, indulgent denique et ceteris virtutibus perpetuam sibi memoriam peperit. Quam quidem memoriam dum hac panegyri primam instauramus: animis sane offunderetur dolor ex tanta, quam fecimus, iactura, nisi cogitatio prosperitatis, quam Deus huius provincias etiam post AMALIAE imperium beavit, eum pro suis obrueret. Neque enim fefellit fiducia, quam, dum vixit, in Deo posuit AMALIA: non fefellit spes, quae animi eius tranquillum semper servavit, et inter calamitates publicas et privatas, ipsosque adeo bellorum immanes tumultus perpetuo exhilaravit. Nam quod Illa inchoaverat praecclare, id posthac perfecit Serenissimus filius, CAROLUS AUGUSTUS, qui maternas virtutes ita retulit, suisque ac propriis cumulavit, ut felix AMALIAE imperium ipsius successionem non tantum continuatum, sed novis prosperitatibus auctum esse omnes fateantur.

Itaque nos, AA., a luctu ad pietatem conversi, virtutes Amaliae imitemur: qui unus est maximus et dignissimus mortuis habendus honos; imitemur, pro suis quisque viribus, eam gravitatem in litteris colendis, industriam in rebus agendis, diligentiam in omnibus negotiis, curam communi commodi, solertiam, probitatem, modestiam, fidem, constantiam, fortitudinem, pietatem: quibus virtutibus DIVAM AMALIAM semper condecoratam viguisse, grati recordamur.

Tu autem, divina anima, nunc ex hac vitae miseria ad aeternam tranquillitatem translata, hos animis nostri sensus perpetuo conserva; ac si quando fieri possit, ut praecleara tua imago excidat mentibus, quibus praesens nunc obversatur, tu eam iube instaurari animis et novo splendor repraesentari!

II.

SCRIPTA ACADEMICA

HONORI ET MEMORIAE

C A R O L I A V G V S T I

MAGNI DUCIS SAXONIAE

SACRA.

**PRINCIPIS SERENISSIMI
CAROLI AVGVSTI**

**MAGNI DUCIS SAXONIAE
VIMARIENSIVM ATQVE ISENACENSIVM PRINCIPIS LANDGRAVII THVRINGIAE
ARCHIONIS MISNIAE PRINCIPALIS DIGNITATIS COMITIS HENNEBERGAE DYNASTAE
BLANKENHAYNII NEOSTADII AC TAVTENBERGI**

**SOLEMNIA
RECTORATVS ACADEMICI IENENSIS
SEMISAECVLARIA
DIE XIX IANVARII A. MDCCCXXIV
PIE CELEBRANDA INDICUNTUR.**

Perpetuitas imperii, cum imperantis virtutibus coniuncta, quantum vim habeat non modo ad civitatum florem et prosperitatem, verum etiam ad pietatem et amorem in eum, cui tot per annos rerum gubernacula tenuit, magno nuper et illustri documento cognitum est, quum de Regis sui semisaecularibus sacris Saxonia triumphabat. Vere enim eius vocabuli magnificentia uti licet in re, quae Saxoniae eidem, ex quo ducatus eius ad Wettinensem gentem, Misniae dominantem, delatus est, et patrum memoria non si semel, regnante Ioanne Georgio I, evenit, et nostra aetate, quum iterum accidisset, tam iucunda omnibus fuit exoptata, ut in gratiis Deo agendis, in laudatione Regis optimi, in tantarum admiratione virtutum, in gratulationum sinceritate, denique in felicitatis suae sensu ac professione, diversa Saxonia, nec tantum regia illa, sed finitima quovis ducalis, incredibiliter conspiraret. Hoc nimirum Deus,

stator Saxoniae, Saxonibus singulare beneficium inde multis saeculis concessit, non ut solum nomen virtutis atque felicitatis usurparent, sed ut, quae sit populi felicitas, quid ad eam virtus imperantium valeat, in ipsis etiam vel asperitatibus rerum, vel temporum difficultatibus, suoapte usu didicerint. Hac sua felicitate gloriantur ii, qui Principes ex Albertina gente oriundos, patres patriae habuerant: nec minus laetantur, qui Principes, ab Ernestina prosapia profectos, rerum suarum moderatores venerantur.

Quae quum ita sint, quis non intelligit, quantum si Academiae Ienensi paratum gaudium, cui rara haec contigerit prosperitas, ut uni eidemque per dimidiatum saeculum Rectori Magnificentissimo pareret. Quinquagesimus enim annus ipse est, quum incensus maiorum gloria princeps tunc iuventutis, CAROLVS AVGVSTVS, nunc Magnus Dux Saxoniae et terrarum Vimariensium atque Isenacensium serenissimus Princeps, delatum sibi Academiae Ienensis accipere regimen dignatus est. Erant tunc memorabilia illa litterisque Academiae et universae civitati longe fortunatissima tempora, quibus ANNA AMALIA, magni animi et indolis vera regiae femina, cum tutela filii summum Vimariae imperium gerebat. Res academicas Curator administrabat Iacobus Fridericus L. B. Fritschius, cuius viri nomen quum multa in rempublicam merita illustre fecerunt, tum ad sempiternam eruditorum memoriam propagavit fama bibliothecae illius, incredibili studio collectae et librorum ingenti multitudine refertae, qua unus ista tempestate cum Einsiedelia Cancellario Altenburgensi, inter omnes Saxoniae ducalis proceres eminuit. Sed valebat idem egregia litterarum scientia, excellebat mira in litteratos facilitate et non infucata in doctores academicos benevolentia, nullamque temere praetermittebat occasionem, qua commendare et Principi suae, ipsorumque animos et studia dictis et factis excitare posset. Rector Academiae praeerat summa vi

auctoritate et insigni doctrinae laude conspicuus, Carolus
 dericus Walchius, Antecessor, qui una cum Rectore
 designato, Io. Ern. Basil. Wideburgio, Mathematicum
 professore, et duumviris clarissimis, Io. Ludovico Schmid-
 , Icto, et Io. Ernesto Neubauero, Med. Professore, qui-
 suam quatuor ordinum Decani vicem mandaverant,
 recipi serenissimo purpuram academicam et sceptrum in
 regia obtulerunt. Is vero, quae sibi Academiae
 auctoritate tradita erant imperii insignia, perhumaniter
 auctori reddidit, sua quemque in posterum Prorectorem
 Academia tamquam vicarium summi magistratus sustinere iussit,
 quae voluntatis ac benevolentiae significationes adiecit,
 eorum formula adhuc in tabulis academicis, tamquam ali-
 quod Palladium, servatur. Nam promissa fecerat eiusmodi,
 ut Io. Ernest. Immanuel Walchius, Eloquentiae Pro-
 fessor, scripto publico, istis solemnibus dicato, professus
 , Musagetam illum intuentibus Musis non nisi laetissima
 omnia ferrent, summamque ipsis salutem sponderent ac
 licerentur. Quae quidem omnia quam fuerint rata;
 tantum Rectori Magnificentissimo haec artium doctrina-
 neque schola per tam longum annorum spatium debeat;
 id vel solus fecerit ad utilitatem academicam, vel cum
 ceteris Academiae indulgentissimis Altoribus ad famam
 eius dignitatemque conservandam, augendam, amplifican-
 dam contulerit, qui eius animus fuerit in litteras earumque
 doctores, quanta benevolentia in cives, litterarum studia
 promulantes, quae in utrosque propensio, cura, liberalitas:
 nam ego sum ita neque ab ingenio nec dicendi facultate in-
 tractus, ut digne satis eloqui possim. Sed eloquetur con-
 grua vox popularium, quae supplicationes tanto Principi
 crevit: eloquetur publica hilaritas, qua supplicationes
 se peragentur: omnium autem clarissime verissimeque
 eloquetur, quo integrius nullum, nullum incorruptius est,
 testimonium posteritatis.

Dictus est cerimoniae ille ipse dies, quo Rector Magnificientissimus ante haec decem lustra rerum academicarum gubernationem, pridie susceptam, re et facto iniit: qui dies est XVIII mensis Ianuarii.

Nova sunt solemnia, novo quinquagennalium vocabulo *) appellanda, quae in Academia quidem Ienensi uni quod sciamus, huic Rectori obtigerunt; quum ceteri omnes vix decennalia aut vicennalia principatus academici viderint. Augetur laetitia publica eo, quod coniuncta est cum divinatione novorum et universae patriae communium sacrorum, quae et ipsa erunt saecularia, et, si Deus precibus nostris annuerit, duo post annos celebrabuntur. Proinde ad magna haec maioris rei *προτέλεια* diligenter parate animos, quotquot rebus nostris favetis, Proceres, Doctores Cives: convenite frequentes in curia academica ibique vota nobiscum pro fructibus tam diuturni imperii et perceptis solvite, et percipiendis nuncupate: denique Oratorem Academiae, qui impositi sibi muneris gravitatem non sine metu et cunctatione suscepit, benevolentia et studio vestro sublevate. P. P. in Universitate litterarum Ienensi, die XV Ianuarii, anno a Chr. n. MDCCCXXIV **).

*) Vocabulum *quinquagennalium* Beckius noster, vir praestantissimus, nuper proposuit in Decennialibus V Friderici Augusti (Lips. 1818. 4.) p. IV. Graeco quomodo appellentur, si quaeratis, *ἀρχική πεντηκονταετηρίς* recte dicitur = analogiam vocabuli *ἐκκοσαστηρίς*, quod est apud Eusebium de martyribus Palaest. p. 320. C., illustratum nuper ab eruditissimo Hasio in animadvers. ad Lydum de ostentis p. 304. De decennialibus et vicennialibus imperatorum cfr. inttp. et Lactant. de mort. persequit. c. 17.

**) Brevitatem scriptionis in tanta rei, quae scribendi copiam fecerat, gravitate nolite minari. Nam quum mos academicus ita ferat, ut scripta, quibus sacra publica indicuntur, paucarum plagularum finibus includenda, nec tamen in lucem emittenda sint sine aliquo litterario corollario, quo civium academicorum studiis et doctrinis consulatur: equidem in programmate, quod iam typis repetitum conspiciatis, continuaveram dissertationem *de carminibus Lygdami, quae nuper appellata sunt*. Sed haec dissertatio nunc omittenda fuit. Servamus eam una cum ceteris eiusdem generis libellis novo volumini, quod, si Deus vitam concesserit, Opuscula mea philologica et critica complectetur. Scr. d. 8 Aug. 1847.

O R A T I O
IN AVGVSTI AC POTENTISSIMI PRINCIPIS
C A R O L I A V G V S T I
MAGNI DUCIS SAXONIAE
WIMARIENSIVM ATQVE ISENACENSIVM PRINCIPIS LANDGRAVII THVRINGIAE
ARCHIONIS MISNIAE PRINCIPALIS DIGNITATIS COMITIS HENNEBERGAE DYNASTAE
BLANKENHAYNII NEOSTADII AC TAVTENBVRGI
SOLEMNIBVS
RECTORATVS ACADEMICI IENENSIS
SEMISAECVLARIBVS
DIE XIX IANVARII A. MDCCCXXIV
H A B I T A.

PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE
RO C E R E S W I M A R I E N S E S A T Q V E G O T H A N I M V N E R V M S P L E N D O R E
N O N M A G I S Q V A M D O C T R I N A E E T M E R I T O R V M L A V D E
N O B I L I T A T I
D E C A N I Q V A T V O R O R D I N V M A C A D E M I C O R V M M A X I M E
S P E C T A B I L E S
P R O F E S S O R E S A C D O C T O R E S D I V I N A E H V M A N A E Q V E S A P I E N T I A E
C O N S V L T I S S I M I
C O M M I L I T O N E S H V M A N I S S I M I !

Si fas est auspicari in Academia novum annum cerimonia publica, quae et praeteritorum iucundam afferat recordationem, et praesentium bonorum sensum acuat, et rebus futuris laeta omina faciat: non possunt profecto feliciora capi auspicia, quam quae attulit solemnitas huius diei, quo primum novo anno ad actum academicum in hac curia peragendum convenimus. Nam quod summa cum votorum religione praesagivimus illo tempore, quo instauratum hoc

sapientiae artiumque domicilium in ipsis semisaeae sacris venerandi Collegae^{1*)} dedicabamus, haud i post futurum esse, ut eiusdem generis, sed maiora et didiora, sacra in eo concelebrentur: id vero nobis l die contigisse, et laetamur impense, et palam pr et Deo immortalis, per cuius benevolentiam tanti vo damnati, uno omnes consensu gratias agimus. Qui simus enim annus ipse est, quum Princeps serer CAROLVS AVGVSTVS, Magnus Dux Saxoniae, susce ctoris Magnificentissimi dignitate, gubernacula hui demiae capessivit. Quod quantum sit, quis non in lam enim non doctorem nobis gratulamur, Academ dimidiatum saeculum conservatum, sed moderator de privatis unius aut paucorum commodis atque em tis gaudemus, sed de utilitate publica: non leve q et fortuitum et velut domesticis finibus inclusum r cae nostrae incrementum praedicamus, sed grave Deo provisum, sed coniunctum cum litterarum auc ad omnem eruditae posteritatis memoriam duraturu quum omnino diuturnitas imperii, si valuerit ad ei florem et felicitatem, multas et iustas offerat gauden sas, quarum unaquaeque quantum ponderis habeat vium sensu studioque iudicatur: tum principatus a cus, cum illius, qui tenet, scientia litterarum, cu ratorum recta aestimatione et cura, cum libertati et praesidio, denique cum disciplinae et instituto lubritate sociatus, quanto fuit diuturnior, tanto ubi atque efficacior ad gaudii magnitudinem. Hanc tamque multiplicem laetandi materiem per partes ex longum est, AUDITORES, neque hoc tempore nece quum de singulis quibusdam, quae ad cives maxime rent, alias dixerim. Itaque nunc subsistam in iis, qu et potiora, et cum vestris personis, venerandi C vestrisque provinciis coniunctiora; cetera leviter

Spectant vero haec ad Principis nostri scientiam litterarum: spectant ad memoriam maiorum vestrorum, quos gravissimis ille muneribus admovit: spectant ad ea, quae per utramque rem Academiae benefecit. Ad haec si animos vestros revocem, neque verendum mihi est, ne solemnitatem et laetitiam huius dici supra verum extulisse videar, et, si propter infantiam dicendi non digne satis ornasse existimer, vestro studio adversus optimum Principem, vestra erga maiores pietate et sensuum vestrorum velut suffragatione facile sustentabor. Adeste igitur animis, AUDITORES, et Quid illud sit, de quo maxime sit hodierno die laetandum, diligenter mecum expendite.

Est haec veterrima Saxonici nominis gloria, habere Principes, non tantum amore litterarum, verum etiam scientia insignes: est ipsius Academiae nostrae, quae Principibus, utraque virtute conspicuis, et originem suam et omnia incrementa debet. Ex quo enim, auspiciis et hortatu magni parentis, a Friderico Sapiente, Ioanne Constante et Ioanne Friderico, dignis immortali memoria Principibus, haec condita fuit litterarum sedes, religionique et artibus consecrata, tanta exstitit tamque continua illorum, quos doctrina pariter atque imperium nobilitavit, multitudo, quanta in aliis terris, quae eodem tempore litteris excultae sunt, vix reperiat. Nam, ut de iis solum dicamus, qui Vimariae sedem imperii fixerunt, quis vestrum ignorat, AUDITORES, ab Ioanne Guilielmo, a Friderico Guilielmo et augusta illorum Principum progenie hoc effectum esse, ut litterarum cultu, sapientiae studio, doctrinarumque luce Saxonia ducalis posset cum electorali, nunc regia, de principatu contendere, ut in his quoque regionibus decora ingenia suas invenirent palaestras, artes suam dignitatem recuperarent, Musae templa, civitates ornamenta, denique cives publicae felicitatis validissima praesidia, quae sunt in litteris artibusque posita, consequerentur. Ac ne anti-

qua tantum loquar, recens adhuc est, **AVDITORES**, recentem certe gratiam conservat, memoria et fama illius rerum omnium prosperitatis, quam Annae Amaliae imperium tum universae patriae,* tum imprimis etiam Academiae nostrae comparavit. Quam prosperitatem num putatis contingere his terris potuisse, si Princeps eximia non praeparato ab litterarum scientia ingenio, non animo ac voluntate in artes artiumque cultores propensissimo ad imperandum accessisset? Ab hoc autem tempore quod res academicae tam fauste, feliciter prospereque evenerunt; quod etiam agitatae interdum turbulentis tempestatibus ac procellis, tamen non corruerunt: id num casui potiustribuendum existimatis, quam consilio et sapientiae Rectoris Magnificentissimi, quae eodem litterarum studio imbutus, verissimam illam et pulcherrimam bene glorioseque imperandi disciplinam ab augusta Matre acceperat? Nam ars profecto ac disciplina est, ita regere rempublicam litterariam, ut vel duris temporibus nihil quicquam de pristina eius gloria detrahatur, ut saeculi ingenio, si iniqua ferat, fortiter obsistatur, sine aequa postulet, satisfiat, denique ut ad veteres utilitates atque laudes novae adiiciantur.

Id, si quaeritis **AVDITORES**, quo pacto fiat, parata est responsio. Scilicet hoc potissimum requiritur, quod ipsum effici sine iusta et legitima litterarum scientia non potest, ut artibus tradendis, tuendis ornandisque idonei doctores adhibeantur, adhibiti liberaliter habeantur foveanturque. Magnus hic patet orationi meae campus, **AVDITORES**, in quo excurrere facilius est, quam vestigia semel posita inflectere. Adeo nos delectat tenetque immutatus rei litterariae status, si ad eum, qui patrum memoria fuit, aequiparetur. Quod ne quis pro nostra Academia nimis ambitiose dictum a me censeat, communis ea virtus est omnium Academiarum, in quibus recta studiorum ratio tenetur, sed quae in singulis pro doctorum diversitate plus minusve eluceat. Quoties-

namque igitur pristinam litteras in Academiis tractandi rationem cum hodierna conferimus, et quae nostra, quae superiori aetate institutionis ratio et conditio fuerit, consideramus, toties non possumus non gratulari iuventuti academicae, cui, prolatis tot doctrinarum finibus, emendata tot disciplinarum forma, correctis multis, quae maiores erraverant, indagatis etiam et apertis, quae illi vel ignoraverant, vel parum acute viderant, longe plura, quam maioribus, obtigerunt ingenii excolendi perficiendique adiumenta, studiorumque et breviores et rectiores viae patefactae sunt. Iamtuemini Academiam nostram, AUDITORES; percurrite annis illud quinquaginta annorum spatium, quo CAROLVS AVGVSTVS Rectoris Magnificentissimi munus administravit; doctorum ordinem, doctrinarum rationem lustrate: quam re ista dixerim, facile intelligetis.

Ab sacris litteris ut rem ordiamur, non erant illae quibus eo tempore, quo Princeps serenissimus imperium suscepit, orbae in hac Academia aut idoneis doctoribus destitutae. Auebatur adhuc veterem laudem, et, quum docendo amplius non posset, certe libris tremula manu conscribendis litteris mereri pergebat Io. Georgius Walchius^{1b}), excellens ille theologiae historicae explicator, qui ad debellandam potissimum superstitionem dominationemque Romanam controversias ecclesiae diligenter enarrabat. Ern. Iacobus Hanovius²), iuventute ac viribus valens, dogmata religionis Christianae novo modo tractabat, non sine invidia aequalium, qui ferre novam lucem non possent: in litteris Orientalibus Io. Ern. Faber³) regnabat, reconditae vir eruditionis, fines transgrediens Danzianae doctrinae, intra quos Io. Frid. Hirtius⁴), quamquam minor aetate, se continebat: theologiae eam partem, quae pastoralis vocatur, futuris religionis doctoribus Christianus Guilielmus Oemlerus⁵) praeibat. Sed qui paulo post, CAROLI AVGVSTI auspiciis, Ienam vocati sunt, ut cives theologos docerent,

maiolem et litteris utilitatem, et sibi claritudinem, et Academiae famam pepererunt. In his primo statim imperii anno faustis ominibus duo lumina exstiterunt, quorum unum ingenti nostro cum dolore nuper exstinctum est, alterum litteras adhuc et foederatam Academiam illustrat, Io. Iacobus Griesbachius ⁶⁾ atque Io. Godofredus Eichhornius ⁷⁾: qui duumviri, ut ceteras illorum laudes omittam, admirabili quadam ingenii sagacitate magnaue et exquisita doctrina librorum sacrorum criticam, tum inferiorem illam, quae dicitur, tum altiore et historicam, sic factitarunt, in eorumdemque librorum interpretatione tanto cum successu elaborarunt, uterque ut in arte sua familiam duceret. Mox in theologia dogmatica principatum obtinuit Io. Christophorus Doederleinus ⁸⁾, qui primus illam in hac Academia iustis limitibus terminavit, nec passus est amplius in exegetico spatio tamquam dominam vagari: Io. Guilielmus Christianus Erhardus Schmidii ⁹⁾ philosophiae nova decreta ad doctrinam Christianam, quae est de dogmatis ac moribus accommodare docuerunt: denique linguarum Orientis per investigationem, coniuncta cum populorum Orientalium, curam morum, institutorum, consuetudinum accurata notitia, quantumtopere universum theologiae studium ornetur atque illuminetur, secundum Eichhornium Henr. Eberh. Gottl. Paulus ¹⁰⁾, Carolus Dav. Ilgenius ¹¹⁾, Io. Severinus Vaterus ¹²⁾, Io. Chr. Guilielmus Augusti ¹³⁾, Georgius Guilielmus Lorschbachius ¹⁴⁾, praeceptis pariter atque exemplis demonstraverunt.

His tam illustribus ingeniis quemadmodum nova et studiis theologicis ratio, nova huic Academiae gloria comparata: ita non minorem ab utraque re commendationem ea studia habent, quae iuris consulti Ienenses tractarunt. Principatum Academiae quum iniret Rector Magnificentissimus, in ordine illustri eminebat Io. Augusti Hellfeldi ¹⁵⁾ summa auctoritas, celebrabatur Caroli Frid. Walchii ¹⁶⁾

elegantissima doctrina, Io. Augusti Reichardi ¹⁷⁾ autem coniuncta cum usu forensi eruditio ad eum iam locum tendebat, in quo posthac collocata, imprimis eluxit. Mortuo Hellfeldio, qui in provinciam eius succederet, Vimaria huc evocatus est Io. Ludovicus Eckardtus ¹⁸⁾, vir strenuus, legum, moris maiorum, iudiciorum, iurisdictionis gnarus in paucis, idemque iurium academicorum acerrimus propugnator, cuius fortitudo et constantia commentariorum nostrorum monumentis celebratur. Aliquanto post solidam laudem adeptus est Theophilus Hufelandus ¹⁹⁾, ingenii elegantia doctrinaeque varietate clarissimus: qui disciplinam suam si non novis inventis auxit, nova tamen ratione novoque ordine descripsit, ac philosopho acumine ita constituit, ut quae fusa et dissipata essent, in certa genera cogeret, et ad artem redigeret. Ex huius schola quum praeter innumeros alios etiam Paulus Io. Anselmus Feuerbachius ²⁰⁾ prodierit, qui apud nos et primordia fecit docendi, et doctrinae copias scriptis proferre coepit: non nisi iure nostro utimur, quum emendationem iuris criminalis, quae ipsius potissimum solertiae debetur, Academiae nostrae vindicamus. Tum si Pandectarum celebratissimum hac aetate explicatorem quaeritis, Antonius Fr. Iust. Thibautius ²¹⁾ nostrae quondam Academiae doctoribus annumeratus est; si iuris Germanici subtilissimum investigatorem, eundemque tantum non principem in iis, qui novi iuris Franco-Gallici scholas in Academiis Germanicis aperuerunt, noster fuit Io. Antonius Ludovicus Seidenstickerus ²²⁾: ne quid de iis dicamus, qui litteris ostensi magis, quam dati, in medio industriae cursu corruerunt. Nam si Christiano Gotth. Heibnero ²³⁾ et Christ. Augusto Gottl. Goedio ²⁴⁾ longiorem fata vitam concessissent, qui iuvenes spe et exspectatione tantopere essent laudati, quantam putatis laudem viros doctrinae et virtutis maturitate consequuturos, quantas fruges eruditionis in publicum edituros fuisse?

Veniamus ad disciplinam Medicorum, quam, quum sceptrum Academiae Rector sibi oblata caperet, triumviri celeberrimi, Ern. Antonius Nicolai²⁵), Ernestus Godofredus Baldingerus²⁶) atque Io. Ernestus Neubäuerus²⁷) magno cum plausu aequalium profitebantur. His paulo post sapienti delectu additus est Christianus Godofredus Grunerus²⁸), eminenti vir eruditione, qui, quo magis suaemet ipse ambitum artis perspexerat, eo severior fuit censor aequalium, eo animosior vindex ac tutor verae eruditionis, quae et ipsius famam longe lateque protulit, et veterem Academiae etiam hoc in genere laudem amplificavit. Etenim raro in Germania exemplo interiorem artis medicae scientiam iungebat litterarum elegantiae et humanitati, tanto cum studio versatus in legendis medicinae veteris auctoribus, Hippocrate potissimum, Aretaeo et Celso, ut et ex horum fontibus semioticen duceret, et librorum Hippocraticorum primus severiorem censuram ageret. Grunero eiusdem Rectoris iussu collegae sunt dati triumviri, quos in principibus medicis tum populares posuerunt, tum exteri numerant. Nam Iustus Christianus Loderus²⁹) vix imitabili facundia et perspicacitate non modo eam doctrinam exposuit, quae est corporis humani quasi historia, et *φυσιολογίας* vocabulo Graecis appellatur, sed multo magis alteram illam subtiliorem, Rolfinckii³⁰) olim felici audacia et nobilitatam, et Academiae Iennensi tamquam propriam vindicatam, quae corporibus humanis apte secandis, curiose inspiciendis, sciteque sive per lineas sive per picturas simulandis continetur. Io. Christianus Starkius³¹), quicum illi aemulatio quaedam et penarivalitas intercedebat, saluberrima illa et Academiae et litteris, utpote per quam contentionis atque dignitatis acerrimum certamen animis iniiceretur, Starkius igitur, potens magis et efficax in morbis curandis, et gratiosus in iuvandis aegrotis, quam acutus et limatus in disserendo, discipulos suos, quos plurimos habebat, ab artis subtilitate ad actum

traduxit, omnemque morborum naturam et varietatem egregio libro aperuit. Medius in his erat, utrique amicus, sed ita ut Loderum magis assectaretur, Christianus Guilielmus Hufelandus²²⁾; qui, quamquam minime experts subtilitatis ac doctrinae, tamen non ea solum artis suae capita tractavit, quae nemo nisi eiusdem artis studiosus appeteret, sed etiam illa perspicue apteque ad captum uniuscuiusque exposuit, quae ab omnibus ex aequo intelligi, omnibusque vel emolumento esse vel delectationi possent. Quapropter si artis salutaris studia et progressus apud animum reputamus, non possumus non auream illam censere Academiae Ienensis aetatem, Rectoris Magnificentissimi sapientia nobis donatam, qua diversorum doctorum pene disparatae et disiunctae virtutes salutari quodam velut connubio fuerunt coniungatae. Nam quae posthac successorum praeclara studia eminuerunt, Iac. Fidelis Ackermanni²³⁾ potissimum in rebus anatomicis, et Caroli Himly²⁴⁾ in doctrina morborum et sanationis, nobis pro dolor magis ad brevissimi temporis fructum monstrata, quam ad diuturnae possessionis usum concessa sunt.

De iis quid dicamus, qui in ordine Philosophorum illustrandis doctrinis et artibus, quae ad ordinem illum more maiorum solent referri, et de republica litteraria immortaliter meruerunt, et Rectoris nostri providam curam novis documentis comprobaverunt? Quodsi in his, quo quisque plus contulit ad Academiae gloriam, eo maiorem dignationem et potioem locum meretur, primum haud dubie converti mens et oratio debet ad philosophos, angustiore vocabuli significatu dictos, quorum et largissimus in hac Academia fuit proventus, et maxima semper celebritas. Nec dubito contendere, quaecumque nostra aetate antecellerint novae philosophorum familiae, eas omnes vel natas esse in hac civitate, vel ita certe educatas et excultas, ut illarum gloria in Academiae Ienensis nomine habitaret.

Immanuelem Kantium, cuius in cathedra huius Academiae ponendi magna olim et spes fuit proposita, et copia facta³⁵), Kantium igitur doctorem nobis invidit quidem fortunae quaedam iniquitas: sed subtilissima eius doctrina ut agnoscere-
tur in Germania, ut amplissimum illud et gravissimum opus, criticam purae rationis continens, ex tabernarum angulis et umbra in conspectum et lucem eruditorum produceretur, ipso fatente Kantio, Iena effecit. Grave operis praeconium proditum est in diario Ienensi: gravior totius doctrinae patronus ac defensor exstitit in Academia. Namque Carolus Leonhardus Reinholdus³⁶) Kantii placita sic protulit et commendavit, ut crebriores ad eum celebrioresque, quam ad ipsum Kantium, fierent iuvenum concursus, appetentium novam rationem, cuius utilitatem ab omni, si qua esset, abusus intemperantia Io. Augusti Henrici Vlrichii³⁷) et Car. Christ. Erhardi Schmidii³⁸), aequalium in eadem Academia doctorum, moderatio defendit. Exortus est paulo post novus novae doctrinae inventor, Io. Gottl. Fichtius³⁹): successit Frid. Guil. Ioseph. Schellingius⁴⁰), par ingenio, studio aemulus, sed eruditione et subtilitate praestantior: utrique collega affuit Guilielmus Theoph. Tennemannus⁴¹), ad cognoscendas doctrinae philosophicae vicissitudines arcendamque tum assentiendi levitatem tum affirmandi arrogantiam historiae facem praeferens: ipse denique Georg. Guilielmus Fridericus Hegelius⁴²), qui duas iam Academias exteris nova doctrina ornavit, eius fundamenta, quamquam dispari fortuna, in hac nostra iecit.

Non ignoratis, AUDITORES, eam vim et virtutem esse philosophiae, ut non solum mentes acuat illorum, qui operam ei et otium consecraverunt, sed ut diffusa in alias disciplinas, et cum harum cultoribus communicata, plurimum eis prosit ad ordinem, ad elegantiam, ad coagmentationem, ad perspicuitatem. Atque hoc illud est, quod vulgo appellant, nostraeque Academiae inde ab Dariesii temporibus tamquam

proprium tribuunt, disciplinas philosophica ratione tractare⁴³): cui quidem rationi si adiutrix adhibeatur experientia in iis, quae observandi magis solertia, quam demonstrandi subtilitate nituntur, et ratio historica philologicaque adiungantur in doctrinis, quae nec linguarum veterum et antiquitatis praesidio, neque historiae luce possunt carere, praeclare de litteris agitur; sin illa excludantur, verendum est, ne spinae pro floribus, argutiae pro subtilitate, caligo pro lumine in disciplinas importentur. Quod etsi, quotquot in hac Academia doctores sapuerunt, diligenter cavendum putarunt: tamen fervens illud ac pene nimium philosophiae stadium in caussis videtur fuisse, quod artes humanitatis ne illo quidem tempore, quo eximius earum doctor hanc Academiam ornabat, ita ut par et optabile erat, floruerunt. Jam Imman. Walchius⁴⁴) quidem extremos vitae annos possimum dederat historiae naturalis studio et librorum Novi Oederis interpretationi: Chr. Godofr. Schützius⁴⁵) autem, cum ei successit, excellenti ingenio summaque contentione et doctrina tamen efficere non potuit, ut, quemadmodum ipsiensis, Gottingensis, Halensis artium philologicarum scholae et familiae celebrarentur, ita etiam Ienensis quae in hoc genere disciplina exsisteret. Sed magna illius iri sunt in alio genere merita, utpote qui artem pulchri, encyclopaediam et historiam litterarum, aliquas etiam philosophiae partes, sic tradidit adolescentibus, edendisque libris, doctrina et elegantia refertis, et condendis ephemeridibus Ienensibus, novo et magno huius civitatis ornamento, ita inclaruit, ut et domi inter praestantissimos magistros, et apud externos inter clarissima Academiae lumina numeraretur.

Historiarum studio inde ab CAROLI AUGUSTI Rectoratu consultum est eo, quod duplex illius tractandae ratio in hac Academia vigeret: altera subtilior, rigide persequens temporum ordinem; facta diligenter enarrans ex fontibus, et

critica velut lance ponderans atque examinans; altera ingeniosior, ad delectandum magis quam ad persuadendum comparata, quae ex universis quibusdam rationibus solerter construit componitque historiam, ut nihil hiet, nihil discrepet, omnia concordent, et tum inter se apta et nexa repariantur, tum philosophicis vel politicis sive praeceptionibus sive observationibus conveniant. Priore in genere Christianus Gottl. Heinrichius⁴⁶⁾, in posteriore Fridericus Schillerus⁴⁷⁾ atque Car. Ludovicus Woltmannus⁴⁸⁾ excellerunt.

Postremo quae multis in Academiis per diu neglecta iacuit naturae contemplatio, Rectoris Magnificentissimi indefesso studio mirifice excitata, et in hac litterarum schola prae ceteris commendata idoneisque praesidiis adiuta est. Probe enim perspexerat sapientissimus Princeps, quantum sit, et quam dignum homine, rerum naturalium principia causasque explorare; quam praeclarum, siderum ceterorumque corporum caelestium situs, magnitudines, intervalla scientia comprehensa tenere; quam liberale et iucundum, etiam in herbarum florumque artificiosa textura magnum mundi opificem agnoscere. Quocirca imprimis hoc curavit, ut physicae doctrinae idonei essent demonstratores, qualem Laurent. Io. Dan. Succovium⁴⁹⁾ olim, nuper Io. Henr. Voigtium⁵⁰⁾ nostrum cognovimus: arti chemicae ipse unus praefecit, quem antea pharmaceuticis experimentis suscipiendisque in exteris provincias peregrinationibus academico muneri parare se iusserat, Io. Frid. Augustum Goettlingium⁵¹⁾: exstructa specula astronomica, Carolum Dietericum Münchovium⁵²⁾ et Fridericum Posseltum⁵³⁾ ad speculandum explorandumque siderum cursum invitavit: denique concessis publicis usibus novo horto botanico, Aug. Io. Georg. Batschium⁵⁴⁾ et Frid. Iosephum Schelverum⁵⁵⁾ instituit artis herbariae magistros: quorum ille observandi diligentia describendique cura, hic ingenii acumine et philosophiae

subtilitate quantum ad perficiendam disciplinam contulerint, inter omnes satis constat.

Sat longum, AUDITORES, produxi vobis ordinem doctorum, qui hac in Academia inclaruerunt: neque tamen nisi eos commemoravi, qui suam quisque artem et doctrinam praeclaro studio perfecerunt: ceteros si vellem enumerare, quorum vel parum diuturna fuit in hac civitate commoratio, vel iuvenilis apud nos opera in conatu magis et adumbratione rerum magnarum quam in perfectione substitit, finem dicendi non invenirem. Nam, ut pauca tantum ex hoc genere attingam, theologiae doctores apud nos innotuerunt Langius et Niethammerus; item Wettii apud nos ingenium eluxit, et Kestneri eruditio celebrata est: de iuris disciplina Oelzcius, Emminghausius, Genslerus, Schweitzerus apud nos prius, quam in aliis civitatibus, meruerunt, quas sua posthac eruditione et studio ornarunt: in re medica Fischerus, Martens, Froriepius et Frid. Hufelandus suarum apud nos velut fundamenta laudum posuerunt: in philologia Hassium olim et nuper Reisigium, in artibus elegantioribus Schlegelios fratres et Gruberum, in mathesi Stahlium, in historiarum, vel universae, vel litterariae, studio Breyerum, Erschium et Lüderum apud nos vidimus elaborare: quorum postremus, magnae vir prudentiae et laetissimae severitatis, postquam fatis iactatus, in hunc senectutis portum confugerat, luctuosa nobis morte ereptus est; ceteri sic a nobis discesserunt iuvenes, ut in hac tamen Academia appareret doctrinae viriditas illa herbescens, quae sanis nixa fibris stirpium mox adolevit, proferendisque reipublicae litterariae fructibus uberrimis nostrae civitatis nomen et memoriam ad externos propagavit.

Talis vero delectus doctorum academicorum si valuit ad amplificanda litterarum studia; si valuit ad veram eruditionem et, quae illius perpetua comes est, ad humanitatem; si ad patriae utilitatem, ad exterorum culturam, ad

Academiae gloriam valuit: debentur haec quidem tanta bonâ communi studio et liberalitati Principum, quos Academiae nostrae Altiores veneramus; sed in his, quod, qui res nostras norunt, neque nesciunt, nec diffidentur, nemini magis debentur, quam Rectori Magnificentissimo, cuius hodierno die sacra semisaecularia celebramus. Nam, ut alia silentio praeteream, quae sita sunt in Academiae nostrae institutione, illa ipsa imperii et propinquitas et diuturnitas effecit, ut CAROLVS AVGVSTVS tamquam praesens numen adesset Academiae, ut res nostras propius et penitus introspiceret, ut, qui curare eas vellet, idem etiam propter hanc praesentiam suam unus omnium optime posset.

Etenim, quod ante dixi, ad Academiae florem et prosperitatem nequaquam satis est idoneos in quocumque litterarum genere doctores delegisse: adhibenda est etiam ea delectorum cura, ut, qui admoti sint muneri, lubenter id gerant, ut sedulo administrent, ut constanter retineant. Rem tetigi, AUDITORES, de qua valde anceps et ambiguum est imperitorum iudicium. Nam quos paulo ante praestantissimos Academiae doctores praedicavi, eorum haud exigua pars, posteaquam Ienae docendi auspicia fecerat, hanc nostram Academiam cum aliis commutavit, natamque apud nos laudem ad externos transtulit. Sed haec res, tantum abest, ut civitati nostrae ignominiam aut dedecus afferat, ut eius gloriae maiorem reddat atque illustriorem. Gloriosum est enim Academiae, in suo tamquam gremio continere seminarium eruditorum, ex quo certatim sibi quaerant et expectant exteri, si quod velint disciplinarum et artium genus novo doctori ornandum committere. Nec leve quiddam aut contemnendum est, iacta esse in hac Academia multarum doctrinarum semina, ex quibus laetissimi in aliis Academicis velut rami gignerentur, fierentque propagines stirpium, quae possent ex sese sui similia procreare. Denique et multi eximiique doctores non prius ex hac Academia quam ex vita

discesserunt, et si quam illa ex habitu aliorum fecisset iacturam, eam illico resarcire Rector Magnificentissimus curavit, et plerumque ita resarsit, ut, qui in vacuum locum successissent, ex eorum delectu et fortuna novum capere benevolentiae principalis documentum liceret.

Verecundatus sum vos testes appellare, Collegae venerandi, quum de doctorum delectu dicebam: nam reverentia, doctrinae vestrae debita, ab laudibus me vestris advocavit, qui mea laudatione non indigeatis: nunc autem non dubito a vobis sumere testimonium, quum dicendum sit de aestimatione et cura doctorum. Quotus enim quisque in hac amplissima corona vestra reperitur, quin plurimas vitae academicae opportunitates et maxima studiorum vel incitamenta vel ornamenta Rectori se nostro debere profiteatur? Is nonne et antehac, et quum maxime inde ab instauratione Academiae, plerisque vestrum magna et luculenta dedit benevolentiae et liberalitatis documenta? De hesterno die quid loquar⁵⁶), quo Princeps optimus ita nobis aperuit animum vere paternum, ut, quum legati Academiae, ad regium solum admissi, vitam ei longissimam essent apprecati, ille se accipere votum et omen diceret, quo florentiorem posset, exantlatis temporum difficultatibus, Academiam suam videre. Ac si non omnes sint, qui in oculis Principis habitent, et pari gratia floreant, fruanturque illustris illius gratiae insignibus quibusdam documentis: tamen nobis omnibus multa communia sunt, quae hoc die ad communem laetitiam, ad communes rerum laetissimarum fructus, ad commune gratias agendi studium animos provocent. Communia sunt enim nobis omnibus tot sapienter ab Rectore nostro salubriterque instituta, quae litterarum amorem alunt et proferunt: communes sunt leges, quibus et securitati et tranquillitati publicae provisum est: communia sunt musea, quae Rectoris munificentia in hac civitate aperuit: ad omnes omnino doctores pertinent auctus

et incrementa bibliothecae, quae nuper insigni cum liberalitate sic facta sunt, ut ipse etiam spatiosior et ornatio-
 locus, qui ei curatus est, faustum novarum divitiarum omen
 ostendat: nobis omnibus denique illa dicendi libertas conce-
 ditur, qua ablata, nulli umquam homini liberaliter educato,
 nedum litterarum studiis rerumque sive divinarum sive hu-
 manarum pervestigationi dedito, vita esse vitalis potest.

Enumeravi postremo loco, AUDITORES, quod fortassis,
 hac praesertim tempestate, primo erat loco commemoran-
 dum. Nam si CAROLVS AVGVSTVS hoc uno nobis nomine
 praedicandus esset, quod sentiendi scribendique libertatem
 numquam tyrannicis legibus coercuit, quod sanae docen-
 tium rationi, et olim et nunc a multis in servitutem asser-
 tae, toties vindicias dedit, quod etiam odio prosequitur
 contemptores rationis et libertatis calumniatores, nec quic-
 quam magni facit, nisi quod sit liberum, sincerum, integrum,
 haud infucatum; hanc igitur unam virtutem Rectoris nostri
 si extollere liceret: magnum tamen et iustum haberemus de
 diuturno eius imperio laetandi gratulandique argumentum.
 Nunc quum ille tam multis virtutibus emineat, quae singu-
 lae faciunt ad litterarum decus et incolumitatem: quibus
 obsecro laudum praeconiis principatum eius celebrabimus,
 quae vota faciemus hodierno die, quibus verbis animorum
 sensa satis diserte proferemus? Sed de verbis non magno-
 pere laborabit, cui hoc persuasum est, a pectoris motu
 proficisci veram et efficacem eloquentiam. Atque haec mihi
 consolatio occurrit, sic dicenti apud vos, AUDITORES, ut re-
 rum gravitatem orationis tenuitas nullo pacto exaequet.
 Reminiscendis enim tot tamque praeclaris bonis, quae Re-
 ctoris Magnificentissimi imperio debemus, non dubito, quin
 pectora vobis incaluerint, Patres et Cives: itaque me, eodem
 animi motu affectum, facile ac lubenter sequemini, qui iam
 nullo plane verborum ornatu adscito, simplicem orationem
 ad pias preces traducam.

Tu igitur, aeternae Deus, stator huius Academiae, quam lurissimis saepenumero periculis ac discriminibus eripuiti, et per tot saecula salvam atque incolumen praestitisti, mere, o pater, in posterum quoque Rectorem Magnificentissimum, grande illius praesidium; tuere augustam eius Coniugem, cuius cognita nobis est in rebus maxime incertis certissima virtus animique magnitudo; tuere universam Principis Domum, qua florente etiam posteri nostri florebunt, perpetuaque et regali felicitate frui eam iube. Conserva item ceteros Academiae indulgentissimos Alumnos, et secundum iis consiliorum et laborum omnium eventum largire. Sustenta praesenti auxilio etiam eos, quorum prudentia et cura res academicae administrantur, imprimisque Virum splendidissimum, qui iam magna cum utilitate nostra Academiae praefectus est, omni bonorum copia redde affluentissimum: hoc ipsum autem litterarum sacrum, in quo nova iam tibi sacra facimus, providentiae tuae sic habe commendatum, ut et docentium virtutibus et discipulorum studiis floreat, ut carum sit popularibus, venerandum exteris, amicis laetabile, formidabile adversariis, denique ut antiquam gloriam, non sine multo Principum labore et doctorum vigiliis partam, ad seram usque posteritatem tueatur.

A N N O T A T I O.

Subiecimus hanc annotationem, quae et doctorum Ienensium memoriae et rerum illustrationi inserviret. In doctoribus commemorandis hunc tenuimus modum, ut, quorum vitae exstarent, aliis libris proditae, de iis diceremus quam brevissime, ad illosque libros lectores remitteremus, de ceteris autem afferremus ea, quae ad Orationem intelligendam pertinerent. Plura qui velit nosse, facili illa negotio reperiet in Novo Necrologo Germanorum, Voigtii cura edito: cuius libri singula volumina noluimus in censu singulorum doctorum laudare. Copiam narrandi prohibuerunt libelli angustiae, quamquam ad eam et argumenti ratio et pectoris sensus scribentem passim invitabant. Etenim in doctoribus, qui vel diem suum obierunt, vel Iena discesserunt, multos olim collegas, quosdam etiam amicos et familiares habui, quorum abitum lugere non desistam, et in ipsis rebus tristibus inest quiddam, quod iacentem animum spe erigat futurorum.

1^a) Ad pag. 182. in *ipsis semisaecularibus sacris venerandi Collegae*. Is erat Io. GEORGIUS LENZIUS, philos. Professor P. O., Societati mineralogicae, quam primus eximio studio condiderat, praefectus. Celebrata summa gemina ista sacra in aula academica, quae tum primum inaugurabatur, d. 25 Octobr. a. 1822.

1^b) Ad p. 185. *Io. Georg. Walchius*. Obiit anno post, d. 13 Ianuar. 1775. cfr. *Jubelgedächtniss, dem Hrn. Kirchenrath D. Ioh. Georg Walch, wegen des von ihm auf der Universität Jena fünfzig Jahre geführten öffentlichen Lehramtes, gestiftet zu Jena 1768*. 4.

2) Ad pag. 185. *Ern. Iacobus Danovius*. Huius vitam et fata Chr. Godofr. Schützius narravit in appendice libri, post Danovii mortem editi: *Roustan Briefe zur Vertheidigung der christl. Religion, Jen.* 1783. 8.

3) Ad pag. 185. *Io. Ern. Faber*, Simmershusa-Hildburghusanus, a. 1746 natus. Tirocinio in Academia Georgia Augusta, ubi theologiam docendi initium fecerat, laudabiliter posito, linguarum Orientalium Professor primum a. 1770 creatus est Kilonii, deinde a. 1772 Ienae, hac in urbe mortuus d. 15 April. 1774. Cfr. Chr. Godofr. Gruneri Praefatio ad Io. Iac. Reiskii et Io. Ernest. Fabri opuscula medica, iterum recensita, Hal. 1776. 8.

4) Ad pag. 185. *Io. Frid. Hirti*, Apoldanus, d. 16 Aug. a. 1719 natus, impetratis a. 1744 summis philosophiae honoribus, in ordinem Adjunctorum, qui illo tempore appellabantur, adscitus a. 1747, Prof. theologiae extra ordinem factus a. 1758, Ephorus et Superintendens a. 1761,

Prof. ordinarius a. 1769, Vitebergam discessit a. 1775, ubi diem obiit d. 29 Iul. 1783.

5) Ad p. 185. *Chr. Guil. Oemlerus*, Dennstadio-Vimariensis, d. 20 Sept. a. 1728 natus, Hirtlo successit in ephori Ienensis munere, doctoribus privatis annumeratus: obiit Ienae a. 1802.

6) Ad pag. 186. *Io. Iacobus Griesbachius*, natus Butzbachi in Hassia Darmstadina d. 4 Ianuar. a. 1745, ex academia Fridericiana Halensi Ienam vocatus, professorium munus adiit d. 2 Dec. a. 1775, mortuus Ienae d. 24 Martii a. 1812. Cfr. *Beyer's allg. Magazin für Prediger*, III, 5. p. 537 sqq.

7) Ad p. 186. *Io. Godofr. Eichhornius*, natus in pago Dorrenzimmern, qui est in provincia Hohenloha-Oehringica, d. 16 Octob. a. 1752. Rector antea scholae Ohrdruffinae, Ienam linguarum Orientalium Professor accessit a. 1775, Gottingam abiit a. 1788. Obiit Gottingae d. 25 Iun. 1827. Memoriam eius renovavi Oratione, quam de *Io. Godofredo Eichhornio*, illustri exemplo felicitatis academicae, Ienae habui a. 1827. 4. Cfr. *Beyer's allg. Magazin für Prediger* II, 5. p. 109 sqq.

8) Ad pag. 186. *Io. Christoph. Doederleinius*, natus Windsheimii 20 Ianuar. a. 1746, Altdorfio Ienam vocatus, munus adiit d. 5 Oct. 1782, mortuus Ienae d. 2. Dec. 1792. Cfr. *Schlichtegroll Nekrolog* d. J. 1792. II. p. 98 sqq. *Denkwürdigk. aus dem Leben ausgezeichneter Deutschen des 18 Jahrhunderts* p. 488 sqq.

9) Ad pag. 186. *Io. Guilielmus et Car. Christianus Erhardus Schmidii*. Maior, natus Ienae a. 1744, professionem ordinariam theologiae suscepit d. 8 Iul. 1783, mortuus Ienae d. 1 April. 1798. Minor natus, Heilsberga-Remdanus, illius gener, natus d. 24 April. 1761, Giessae in Academiam patriam redux, professionem primum philosophiae a. 1791, deinde theologiae adiit a. 1793: obiit Ienae d. 10 April. a. 1812.

10) Ad pag. 186. *Henr. Eberh. Gottl. Paulus*, Lemberga-Würtembergicus, natus d. 1 Sept. 1761, Eichhornio in Academia Ienensi Professor litterarum Orientalium successit a. 1789; evectus inde ad professionem theologiae ordinariam a. 1794, in Academiam Herbipolitanam discessit a. 1804, deinde Bambergae a. 1808—1811 scholis illius provinciae praefuit, tum Heidelbergam a. 1811 arcessitus, auxit multis meritis illius Academiae decus, eamque rursus donatus etiam nunc famae celebritate illustrat. Cfr. *Beyer's allg. Magazin f. Prediger* VII, 3. p. 329 sqq.

11) Ad pag. 186. *Car. Dav. Hgenius*, natus Schnae in pago Thuringico prope Eccardibergam a. 1763, Numburgo, qua in urbe Rectoris

scholastici manus obibat, in Eichhornii locum Ienam accessit d. 7 Maii 1791, hinc abiit a. 1802 ad regendam scholam Portensem. Eam multos per annos summa cum laude rexit. Senex valetudinis causa Berolinum secessit, largo stipendio auctus, ibique d. 17 Septemb. a. 1834 de vita migravit flebilis omnibus, quibuscum collega olim et amicus vixerat.

12) Ad pag. 186. *Io. Severin. Vaterus*, natus Altenburgi d. 27 Maii a. 1771, Professor extra ordinem Ienae creatus a. 1798, Halam discessit a. 1804: quam Academiam redux e Regiomontana a. 1820 repetiit, mortuus ibi a. 1826.

13) Ad pag. 186. *Io. Chr. Guilhelm. Augusti*, Eschenberga-Gothanus, natus d. 27. Octob. 1772, Ilgenio in professione litterarum Orientalium successit a. 1803, Iena Vratislaviam a. 1811 vocatus, hinc Professor theologiae primarius discessit Bonnam, ubi gravissimis muneribus admotus, dum Confluentiam profectus, in eo erat, ut curiam ecclesiasticam visitaret, d. 28 April. a. 1841 repentina morte abreptus est.

14) Ad pag. 186. *Georg. Guil. Lorsebachius*, natus Dillenburgi d. 29 Februar. 1752, ex Academia Herbornensi in nostram receptus est a. 1812, mortuus Ienae d. 30 Mart. 1816. Cfr. *Güldenapfel's Jenaischer Universitäts-Almanach f. d. J. 1816 p. 169 sqq.*

15) Ad pag. 186. *Io. Aug. Hellfeldus*, natus Gothae a. 1717, Ienae decessit Ordinarius et Senior Ordinis Ictorum d. 13 Maii a. 1782. Eius memoriam programme funebri C. G. Schützius commendavit Ien. 1782. f.

16) Ad pag. 186. *Car. Frid. Walchius*, natus Ienae d. 22 Septemb. a. 1734, ibidem Professor iuris ordinarius obiit d. 22 Iul. 1799. Cfr. *Weidlich Biograph. Nachrichten von den jetzt lebenden Rechtsgelehrten* II. p. 428 sqq. IV. p. 239 sqq.

17) Ad pag. 187. *Io. Aug. Reichardtus*, nat. Remdae prope Ienam d. 3 April. 1741, Ienae obiit Ordinarius Facultatis iuridicae d. 3 Ianuar. a. 1808.

18) Ad pag. 187. *Io. Ludov. Eckardtus*, natus Coburgi d. 9 Decb. a. 1732, munus Ienense adiit d. 22 Iul. 1783, mortuus Ienae d. 22. Dec. 1800. Cfr. *Weidlich Biogr. Nachr.* I. p. 145 sqq. *Nachträge* p. 62 sqq. et IV. pag. 74 sqq.

19) Ad pag. 187. *Theoph. Hufelandus*, natus Dantisci d. 16 Octob. 1760, Ienae professionem iuris extraordinariam adiit a. 1788, ordinarius a. 1790; Professor iuris factus in Academia Herbipolitana a. 1803, post varios vitae casus obiit Halis Saxonum d. 18 Febr. 1817. Cfr. *Intell. Bl. der Ien. A. L. Z.* 1817. No. 38.

20) Ad pag. 187. *Paul. Io. Anselm. Feuerbachius*, natus Francofurti ad Moenum a. 1775, munus professorium adeptus Ienae extraordinarium a. 1800, ordinarium a. 1801, in Academiam Kiloniensem discessit a. 1802, in Landshutanam a. 1804: graviora deinceps munera administravit Monachii a. 1805, Bambergae a. 1814, Onoldi a. 1821, mortuus in urbe patria a. 1833.

21) Ad pag. 187. *Anton. Fr. Iust. Thibaut*, natus Hamelii d. 4 Ian. 1772, ex Academia Kiloniensi in nostram venit a. 1802, hinc abiit Heidelbergam a. 1805. Obiit a. 1840.

22) Ad pag. 187. *Io. Anton. Ludov. Seidenstickerus*, natus in monte St. Andreae, qui est in Hercynia superiore, d. 23. Nov. a 1760, ex Academia Georgia Augusta vocatus in nostram, iuris professionem ordinariam suscepit a. 1804. Abiit Hannoveram a. 1817, ibi mortuus d. 26 Octob. a. 1817.

23) Ad pag. 187. *Christ. Gottl. Hübnerus*, natus Chemnitii d. 15 Mart. 1772, ex Academia Lipsiensi, ubi professionem iuris extra ordinem gerebat, nostrae Professor ordinarius adscriptus est a. 1804, mortuus d. 16 Maii a. 1808. Vitam eius singulari libello narraui a. 1808.

24) Ad pag. 187. *Chr. Aug. Theoph. Goedius*, natus Dresdae a. 1774, in cathedra primum philosophiae, deinde iuris Ienensi positus a. 1804, Professor iuris ordinarius Gottingam abiit a. 1807, ibique aliquot annis post immatura morte litteris ereptus est. Eius Manibus a. 1822 parentavit C. G. Mitscherlichius.

25) Ad pag. 188. *Ern. Anton. Nicolai*, natus Sondershausae d. 7. Septemb. a. 1722, medicinae Professor primum Halensis, deinde ab a. 1758 Ienensis, hac in urbe diem supremum obiit d. 28 August a. 1802.

26) Ad pag. 188. *Ern. Godofr. Baldingerus*, natus Mega-Varulae prope Erfordiam d. 18 Maii a. 1738, inde ab a. 1773 medicinae Professor ordinarius Ienensis, in Academiam Marburgensem discessit a. 1786, ibi mortuus d. 2. Ianuar. a. 1804.

27) Ad pag. 188. *Io. Ern. Neubauerus*, natus Giessae a. 1742, obiit Ienae d. 30 Jan. 1777. Cfr. *Baldinger's Magazin für Aerzte* 1777 I. St.

28) Ad pag. 188. *Christ. Godofr. Grunerus*, Sagano-Silesius d. 8 Nov. 1774, Vratislavia Ienam venit Professor d. 29. Nov. a. 1773, hic mortuus d. 5 Decemb. a. 1815. Cfr. *Güldenapfel's Jenaischer Universitäts-Almanach* p. 123 sqq.

29) Ad pag. 188. *Iustus Christian. Loderus*, natus Rigae d. 28 Februar. a. 1753, Ienam vocatus est Professor a. 1778: inde Halas disces-

sit a. 1803: hinc bellicis compulsus calamitatibus in patriam rediit a. 1809, ubi etiam nunc, amplissimis muneribus Moscoviae praefectus, eos de arte sua libros in publicum edit, qui Ienensis disciplinae et consuetudinis iucundam memoriam amicis renovant. [Utinam diutius renovare potuisset! Annis et meritis gravis decessit Moscoviae a. 1832.]

30) Ad pag. 188. *Weneri Rolfinkii olim felici audacia*. Is in arte chemica et anatomica immortaliter de Academia Ienensi meruit, natus Hamburgi a. 1599, mortuus Ienae a. 1677.

31) Ad pag. 188. *Io. Christian. Starkius*, Ossmanstadio-Vimaricensis, natus d. 13. Ianuar. a. 1753, professionem medicinae extraordinariam a. 1779, ordinariam a. 1784 suscepit, mortuus Ienae d. 11 Ianuar. a. 1811.

32) Ad pag. 189. *Christ. Guilielm. Hufelandus*, natus Langensalzae a. 1762, Professor ordinarius Ienae factus a. 1793, Berolinum abiit a. 1801, ibi mortuus a. 1836. Quinquagennalia muneris sacra, quae a. 1833 celebravit, gratulatus ei sum singulari scriptione, in qua civibus Ienensibus exemplum et memoriam eximii illius viri, quem aliquamdiu collegam et amicum habuimus, commendavi.

33) Ad pag. 189. *Iac. Fidelis Ackermannus*, Moguntia Ienam vocatus est ad docendam artem anatomicam a. 1804, hinc discessit Heidelbergam a. 1805, ibi mortuus d. 28 Octob. a. 1815.

34) Ad pag. 189. *Carolus Gustavus Himly*, natus d. 30 April. 1772, Brunovico Ienam Professor accessit a. 1801, in Academiam Georgiam Augustam abiit a. 1803. Infausto fato in ambulatione prope Leinam fluvium succubuit a. 1837.

35) Ad pag. 190. *Kantii — in cathedra huius Academiae ponendi*. Vacante provincia, Principibus ille ab ordine Philosophorum commendatus fuerat una cum aliis candidatis: necdum Regiomonti sedem futurarum fixerat: sed obtinuit provinciam Iustus Christianus Hennings, quippe qui docendo mereri iam de Academia Ienensi coepisset, essetque iuvenis magna spe et animi et ingenii praeditus, qui Dariesii se disciplina tueretur.

36) Ad pag. 190. *Carol. Leonh. Reinholdus*, Viennae Austriae natus d. 26 Octob. a. 1758, ibidem apud Clericos regulares Barnabitas inde ab a. 1780 usque ad 1784 philosophiam et mathesin docuit. Anno 1787 professionem philosophiae extraordinariam, a. 1792 ordinariam honorariam in Academia Ienensi nactus, ex hac Kilonium discessit a. 1794, ibique d. 10 April. anno 1823 mortuus est.

37) Ad pag. 190. *Io. Aug. Henr. Vtrichius*, Rudolstadio-Schwarzburgicus, natus d. 26 April. a. 1746, munus extraordinarium a. 1769, or-

dinarium supernumerarium a. 1776, ordinarium moralia et politicon docendi a. 1783 adeptus, obiit Ienae d. 3 Februar. a. 1813.

38) Ad pag. 190. *Car. Christian. Erhard. Schmidius*. Idem ille, de quo diximus not. 9.

39) Ad pag. 190. *Io. Gottl. Fichtius*, Rammenavia - Lusatus d. 19 Maii a. 1762 natus, a. 1794 Professor philosophiae ordinarius honorarius factus, Iena migravit Erlangam a. 1805, tum docuit inde ab a. 1809 in Academia Berolinensi, ubi d. 29 Ian. a. 1814 defunctus est.

40) Ad pag. 190. *Frid. Guil. Ioseph. Schellingius*, natus Leonbergi in Würtembergia d. 27 Ianuar. a. 1775, Ienam venit Professor extraordinarius a. 1798, in Academiam Herbipolitanam discessit a. 1803, hinc Monachium: tum per aliquod tempus ornavit Academiam Erlangensem, posthac Monachium reversus, a. 1841 a Rege Borussiae repositus est in iis luminibus, quorum novum iubar Berolinum illustraret.

41) Ad pag. 190. *Guilielm. Theoph. Tennemannus*, Kleinbrembach - Erfordiensis, natus d. 7. Decemb. a. 1761, cathedram philosophiae Ienensem obtinuit a. 1798, hinc vocatus Marburgum a. 1804, ibi mortuus d. 1 Octob. a. 1819. Eius memoriam programme academico C. Fr. Chr. Wagnerus celebravit.

42) Ad pag. 190. *Georg. Guil. Frid. Hegelius*, natus Stuttgartiae d. 27 August. a. 1770, Professor philosophiae Ienae extra ordinem factus a. 1805, a. 1806 Bambergam, a. 1808 Norimbergam, a. 1816 Heidelbergam abiit: tum mirabili cum plausu et successu novam philosophiam Berolini condidit, mortuus ibi a. 1831.

43) Ad pag. 191. Ad hanc potissimum rem intendere animum debet, qui velit in posterum historiam Academiae Ienensis, dignam saeculo, conscribere, eiusque virtutes cum aliis Academiis comparare. Modum posse in ista ratione philosophica excedi, nunc ne ii quidem, spero, inficiabuntur, qui me olim, ita iudicantem, graviter reprehenderunt. Sed solatio mihi isto tempore fuit Heynii consensio in Opuscul. acad. III. p. 415, qui in panegyri solemni semisaecularium Academiae Georginae Augustae haec narravit: „Albrechto altero post accessum anno erepto, Hambergerus, clarus illo tempore medicus, cum Wedelio socero Iena huc evocatus, si Gottingam attigisset, actum erat de vero medicinae studio: pro experientia, artis magistra, naturaeque explorandae sedulitate, haberemus vana cum subtilitate demonstrandi ea, quae opinamur, insaniam. Forte fortuna evenit, ut Hallerus Berna arcessitus in eorum locum substitueretur“ etc.

44) Ad pag. 191. *Io. Ern. Immanuel Walchius*, natus Ienae d.

30. Aug. a. 1725, susceptam a. 1755 professionem logices et metaphysices a. 1759 commutavit cum munere eloquentiam et poeticam docendi, mortuus d. 1 Dec. 1778. Cfr. Harlesii Vitae philologorum nostra aetate clarissimorum II. p. 81 sqq. *Lebensgeschichte des — Hofr. Walch, von I. C. Hennings.* Ien. 1780. 8.

45) Ad pag. 191. *Christian. Godofr. Schützius*, Duderstadio-Mansfeldinus, d. 19 Maii a. 1747 natus, ex regia Fridericiana Halensi, ubi philosophiae Professoris ordinarii Seminarique theol. Directoris locum obtinuerat, Walchii successor Ienam accessit d. 9 Iul. 1779: Halam rediit a. 1803, ibi mortuus a. 1832. Vitam eius *Fr. Carolus Iul.* filius exposuit Hal. a. 1834.

46) Ad pag. 192. *Christian. Gottl. Heinrichius*, Dahlema-Misnicus, natus d. 14 August. a. 1748, ad historiarum professionem ordinariam vocatus huc venit d. 19 Ianuar. a. 1782, mortuus Ienae d. 24 Maii a. 1810.

47) Ad p. 192. *Frider. Schillerus*, Marbaco-Wirtembergicus, natus d. 10 Novemb. a. 1759, a. 1789 Professor philosophiae extraordinarius, a. 1796 ordinarius honorarius factus, quantum per valetudinis infirmitatem poterat, imprimis historiam enarrabat, mortuus Vimarise, d. 10 Maii a. 1805. Cfr. *Fried. Schiller's Leben von D. Heinrich Döring.* Weimar, 1822 et Ien. 1840. 8. Eiusdem posthac vitam enarrarunt *Carolina de Wolzogen*, Stuttgart. 1830. II. 8. *Th. Carlyle*, Francof. 1830. *C. Hofmeister*, Stuttgart. 1838. IV. 8. *G. Schwab*, Stuttgart. 1840.

48) Ad pag. 192. *Car. Ludov. Woltmannus*, Oldenburgi natus d. 9 Februar. a. 1771, Professor philosophiae extraordinarius creatus a. 1784, Iena Berolinum discessit a. 1799, mortuus Pragae d. 19 Iun. a. 1817. Eius vitam exposuit uxor, elegantissimi ingenii femina, in Operibus ab ipsa editis Prag. 1818 — 1821. 8.

49) Ad pag. 192. *Laur. Io. Dan. Succovius*, Suerino-Megapolitanus, d. 19 Februar. a. 1723 natus, docendi initium Ienae fecit a. 1745, tum ex Gymnasio Hamburgensi, ubi per aliquot annos matheseos decendae provincia fungebatur, ad philosophiam naturalem Ienae tradendam revocatus est a. 1756, mortuus Ienae d. 26 Aug. a. 1801. De vita viri praestantissimi, qui filium et nepotem, professoria utrumque dignitate meritisimo ornatum, Academiae Ienensi reliquit, expositum est in Baldingeri libro: *Biographien jetzt lebender Aerzte und Naturforscher.* Ien. 1772. 8.

50) Ad pag. 192. *Io. Henr. Voigtius*, Gothanus, e Gymnasio Gothano, ubi munus Professoris obtinuerat, Ienam vocatus a. 1789, primum mathesin, post Succovii obitum etiam physicam docere iussus, hic mortuus est d. 6 Septembr. a. 1823. Cfr. *Güldenapfel's Universitäts-Almanach* p. 149 sqq.

51) Ad pag. 192. *Io. Frid. Aug. Goettlingius*, Derenburg-Halberstadiensis, natus d. 5 Ianuar. a. 1755, Professor Ienae factus a. 1789, ibidem obiit d. 1 Septemb. a. 1809. Memoriae viri optimi dicavimus proecmum indicis scholarum acad. hibernarum a. 1809.

52) Ad pag. 192. *Carol. Dietericus de Münchow*, natus a. 1778, in hac Academia munus professorium, coniunctum cum praefectura speculae, astris observandis exstructae, adiit a 1810: Bononiam abiit a. 1809, mortuus a. 1836. Cfr. *Güldenapfel's Universitäts-Almanach* p. 209.

53) Ad p. 192. *Fridericus Posseltus*, mortuus d. 30 Mart. a. 1823, vitae suae narrandae copiam nobis ipse fecit in *Annalibus Acad. Ienensis* I. p. 55.

54) Ad pag. 192. *Aug. Io. Geo. Batschius*, Ienensis, d. 28 Octobr. a. 1761 natus, primum a. 1776, iterum a. 1782 doctrinas naturales docere in hac Academia coepit, Professor medicinae extra ordinem a. 1787, philosophiae ordinarius creatus a. 1792; mortuus Ienae d. 29 Septembr. a. 1802.

55) Ad pag. 192. *Frid. Iosephus Schelverus*, Osnabrugensis, Ienam Professor extraordinarius adscitus est Halis a. 1803: ordinarius abiit Heidelbergam a. 1806. Obiit a. 1832.

56) Ad pag. 195. *De hesterno die quid loquar* — Hoc die, qui fuit d. 18 m. Ianuarii, celebrata sunt sacra semisaecularia in aula Vimarisiensi splendide admodum et magnifice. Legatos Academia gratulandi causa miserat Prorectorem *) cum quatuor ordinum Decanis. Acceptae sunt ab optimo Principe gratulationes admirabili cum humanitate. Adspectantibus nobis oris vultusque serenitatem, quae animi sensa patefaciebat, pectus commotum est: audientibus quae dixit, in mentem rediit illud quondam ab Iulio Caesare regaliter dictum, se iam pridem gloriae abunde adeptum; non tam sua, quam reipublicae interesse, uti salvus esset (Sueton. Caes. 86). Nam idem fere legatis respondit Princeps Serenissimus, sed ita, ut in eius oratione, quum non minus inesset dignitatis, maior tamen animi benevolentia eluceret. Sed operae pretium est, orationem illam litteris mandare, quae, quod olim de bonis Academiae Ienensis imprimis a liberalitate Rectorum suorum atque Conservatorum profectis scripsi, novo documento illustrat. Ita igitur Princeps dixit:

„Ich danke der Akademie recht sehr für die guten und treuen Wünsche, die sie mir zu dem heutigen, für mich so wichtigen Tag hat darlegen lassen. Ich wünsche in der That, noch länger zu leben, um den immer grössern Flor und Wachsthum der

---

*) Is fuit Io. TRAUG. LEBER. DANZIUS, Theol. Prof. P. O.

Akademie zu erblicken und mich dessen zu erfreuen. — Wir haben schwierige und schwere Zeiten zu überstehen gehabt; Mögen uns nun bessere im Genuss des Friedens und der Ruhe werden, und jede edlere Bestrebung erleichtern. Ich bitte Sie, der Akademie diesen meinen Wunsch und meinen besten Dank in meinem Namen auszusprechen.“

Prorector autem, ne quid omittamus eorum, quae ad memoriam huius diei pertinent, ad Rectorem Magnificentissimum hunc in modum verba fecerat:

„Durchlauchtigster Grossherzog! Für unsere Universität eins der glücklichsten und erfreulichsten, für alle andere Universitäten aber ein höchst seltenes und fast unbekanntes Ereigniss versammelt uns in diesem Augenblicke vor dem Angesichte Ew. Königl. Hoheit. Ew. Königl. Hoheit beginnen mit dem heutigen Tage die zweite Hälfte Höchst-Ihres Regirungs-Jahrhunderts über unsere Universität; und was bey uns noch keinem vergönnt ward, der unserer Hochschule als Oberhaupt vorgestanden, das hat die Vorsehung, die mit höherer Weisheit die Werkzeuge zur Ausführung ihres Willens wählt, Ihnen, gnädigster Fürst, zu Theil werden lassen. Indem wir aber dieser Vorsehung, die es so wohl mit uns gemeint hat, in tiefster Demuth den Dank unserer Herzen darbringen, zählen wir nicht bloss die Jahre, welche die Universität unter Ex. Königl. Hoheit Scepter so rühmlich und glücklich verlebt hat, sondern auch, und noch vielmehr, die grossen und besondern Beweise leitender Weisheit, schützender Kraft und belebender Liebe, welche Höchst-Ihnen selbst uns und unserem Institute in dieser Reihe von Jahren so reichlich und so fürstlich gegeben haben. Dieses Institut, dessen Stiftung und Begründung Sorge und Trost eines grossmüthigen Fürsten in seinem widrigen Geschick war, und dessen Wachsthum und Gedeihen die edlen Nachkommen desselben zu einem Schmuck ihrer Krone gemacht haben; dieses Institut verehrt jetzt, in der umfassendsten Bedeutung des Worts, in Ew. Königl. Hoheit und Höchst-Ihren erhabenen Stammes-Verwandten, seinen zweyten Stifter und Begründer. Die ausgezeichnetsten Männer in allen Fächern des menschlichen Wissens haben in den letztverflossenen fünfzig Jahren auf unserer Hochschule als Lehrer geblüht; von ihr sind die kräftigsten Anregungen des wissenschaftlichen Lebens und seiner Bestrebungen ausgegangen; die unter uns gegründeten

Anstalten haben Fortschritte gemacht, die man vor dem Jahrhundert Ew. Königl. Hoheit kaum zu denken wagte; mehrere Sammlungen sind mit so reichlichen Gaben ausgestattet worden, dass viele ihrer auswärtigen Schwestern nicht mehr neben ihnen stehen können; ja selbst Entdeckungen haben Ew. Königl. Hoheit herbeigeführt und befördert, welche Jena's Namen in den Jahrbüchern der Wissenschaften nicht erlöschen lassen werden. Wohin wir unsere Augen richten, begegnet uns das Bild Ew. Königl. Hoheit, als eines Freundes der Wahrheit und des Lichts, als eines Beförderers der Erkenntniss und Wissenschaft, als eines Gönners und Wohltäters Allen, die für Licht und Erkenntniss wirksam und thätig gewesen. Lassen Sie, gnädigster Fürst, auch in der zweyten Hälfte Höchst-Ihres Regierungs-Jahrhunderts, wie es bisher geschehen, unserer Universität und uns freundlich Ihr Antlitz leuchten; gönnen Sie uns ferner, was wir bisher so oft und so ermunternd erfahren haben, Ihr gnädiges Wohlwollen; halten Sie ferner, was wir so sehr bedürfen, Ihre schützende, segnende Hand, Ihr wachendes und belebendes Auge über uns und unsere Anstalt, und seyen Sie, wie unser Regierer, so unser Held und unser Freund und unser Vater!

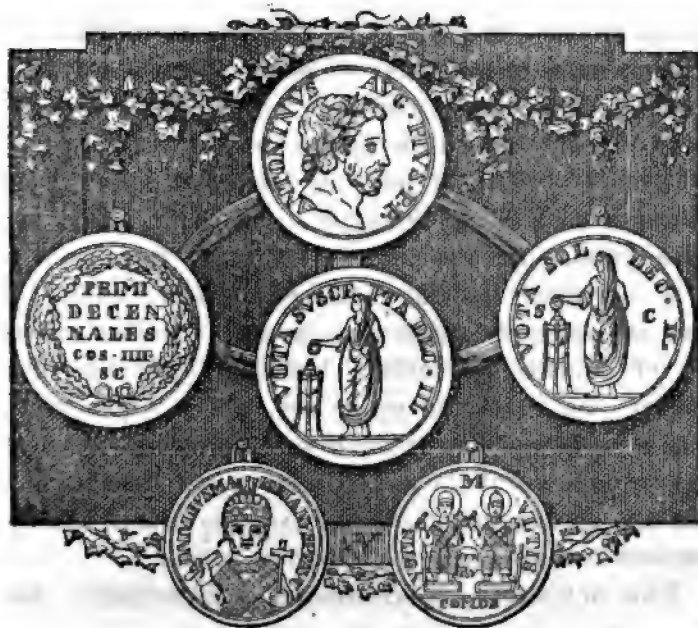
Und so geruhen Sie denn auch, Durchlauchtigster Grossherzog, mit gewohnter Huld und Gnade, die Insignien der höchsten Regierungswürde unserer Universität von Neuem von uns anzunehmen, als einen erneuten Beweis unserer tiefsten Verehrung und treuesten Ergebenheit; als eine sichere Vorbedeutung einer noch recht lange dauernden und immer heiterer und immer glücklicher werdenden Regierungszeit; als den Anfang der Erfüllung unserer schönsten Hoffnungen und feurigsten Wünsche; und als eine neue Empfehlung unserer selbst und der ganzen Universität in Höchst-Ihre gnädigen und wohlwollenden Gesinnungen. Gott segne Sie, theuerster, geliebtester Fürst, und erhalte Sie uns noch lange, lange!

Denique, quo auspiciatior esset susceptae ante quinquaginta annos dignitatis instauration, et memoria ad posteritatem commendatior, Princeps Serenissimus, antequam Prorectori purpuram et sceptrum redderet, suamet ipse Rectoris functione sic est usus, ut tabulis publicis, quibus Academia nepotes Illius, principes Iuventutis, CAROLUM ALEXANDRUM AUGUSTUM IOANNEM, *Caroli riderici F.*, et GUILIELMUM CAROLUM, *Caroli Bernardi F.*, ci-

vitae donarat, sua manu, addito Rectoris titulo, praesentibus nobis, subscriberet.

De Senatus academici consilio postquam cives nostri audiverant, magna inter eos et valde laudabilis exstitit contentio, Principi optimo pietatem suam testificandi. Ne quid de publica laetitia dicamus, composita sunt duo carmina, Germanicum alterum, alterum Latinum, Vimariae oblata Principi per duos commilitonum legatos, FISCHERUM Buttstadiensem et SCHUDEROFIUM Altenburgensem, quorum nomina nefas duximus hoc loco silere, quum uterque posthac, publicis muneribus admotus, de patria bene meruerit. Postremo eodem die, quo solemnia illa in aula Vimariensi celebrabantur, Academia Ienensis sacra in templo Paulino instituit. Symphoniaci modos numerosque moderante Domaratio nostro peregerunt: cantati sunt hymni ecclesiae solemnes accinentibus instrumentis: in concionem processit vir venerabilis HENRICUS AUGUSTUS SCHOTTUS, orationem more suo, hoc est, eloquenter et summa cum gravitate habuit, et ita magno omnium, qui aderant, consensu vota pie nuncupata solvit. — Ceterum plura de his solemnibus exposuimus alio loco, *Intellig. Blatt der Jen. A. L. Z.* 1824. No. 5.

AVGVSTI AC SERENISSIMI PRINCIPIS
CAROLI AVGVSTI
MAGNI DVCIS SAXONIAE
DECENNALIA V
VNA CVM
VICTORVM IN CERTAMINIBVS ACADEMICIS
PROMVLGATIONE
DIE II SEPTEMBRIS HORA XI
IN AVLA ACADEMICA
VOTIS MULTIS SOLVENDIS SUSCIPIENDIS
CELEBRANDA INDICVNTVR
PRAEMISSA DISSERTATIONE DE VOTIS X. XX. ET XXX
IMPERATORVM ROMANORVM.

Vota solvenda sunt, Patres et Cives, non vicennalia aut tricennalia, qualia imperatoribus Romanis, et paucis quidem, obtigerunt, sed perraro exemplo quinquagennalia: nova sunt nuncupanda, non quo per suffragationem quamdam prorogatum videatur dubium et anceps imperium, sed ut regni, favente Deo ac plaudente populo, per quinquaginta annos gloriose gesti felicitas testimonio publico constet, ut congratulationibus et supplicationibus celebretur, ut per aequalium pietatem ad posterorum memoriam insignior augustiorque reddatur. Illuxit enim dies longe exoptatissimus, quo Principis serenissimi, CAROLI AVGVSTI, Magni Ducis Saxoniae, quem anno proxime superiore Rectorem Magnificentissimum per decem lustra praefuisse huic Academiae laetabamur, etiam solemnia regni semisaecularia agenda sunt. Quae quo maiore animorum ac voluntatum consensione instrui videmus pararique ab omnibus omnium ordinum civibus, hac una in re Principis incredibili modestiae non satis obsequiosis: eo nobis debent esse ad proferendos pietatis sensus gratiora, qui popularibus praeiverimus voce, et quale sit Dei optimi maximi beneficium, quod tali Principe et dato et per tam longum temporis spatium conservato reipublicae tribuatur, ante hunc ipsum annum scripto publico declaraverimus. Scilicet haec sunt nova illa et universae patriae communia sacra, quae, quum priora indicebamus Academiae propria, animo praecepimus, et quorum divinatione laetitiam publicam diximus adaugeri: haec est illa maior res, cuius nuper non nisi *προτέλεια* agebantur: haec nova sunt solemnia, novo quinquagennalium vocabulo appellanda, quae numquam vidit victor ille ac dominus terrarum populus, cuius nos lingua etiam nunc in academicis scriptionibus utimur.

Nam in historia imperii Romani quinquennalia, decennalia, vicennalia, tricennalia passim commemorantur a

scriptoribus: cuius rei originem ac rationes quamquā fuerunt viri doctissimi, qui singularibus libris patefacere atque illustrare¹⁾, accidit tamen nescio quo casu, ut haec pars doctrinae antiquae omitteretur a plerisque, qui instituta et ritus Romanorum vel compendiis concluderunt, vel libris tironum usui scriptis explicaverunt²⁾. Quapropter nihil facere videmur, quod a consilio huius scriptionis abhorreat, si, quae per multos eosque partim rarissimos libros dispersa et diffusa sunt, hoc loco cogamus, et ratione quadam ac distributione sub uno adpectu ponamus. Ita

1) Primus, quod sciam, de iis accurate exposuit HENR. NORISIUS in *Parergo chronologico de votis decennialibus*, quod est auctarium *Duplicis dissertationis de votis numis Diocletiani et Licinii ex cimeliis Principis Leopoldi, Cardinalis Medici*, Patav. 1676. f. Recusum est illud auctarium in *Thesaur. AA. RR. Salmugriano* To. I. p. 459—495. Deinde ANTONIUS PAGIUS in *Dissertatione hypatica, seu de consulibus Caesaris ex occasione inscriptionis Foro iuliensis Aureliani Augusti*, etiam *Caesarum et Augustorum consulatus ordinarios, eorumque decennalia et id genus festa regulis hactenus nemini observatis* (haec ipsa sunt tituli verba) *lectare* studuit, Lugduni, 1682. 4. Idem dicta de horum votorum legibus repetit in *Critica in Baronii Annales ecclesiast.* To. I. p. 192. 193 et passim. Tum CAROLUS DU FRESNE hoc argumentum tractavit in *Dissertatione de Imperatorum inferioris aevi numismatibus* §. XL, adiecta *Glossario ad scriptores mediae et infimae Latinitatis*, edit. Francofurt. 1681. fol. (nam in novissima editione Parisina a. 1736. VI. fol. omitta est), etiam separatim edita Romae 1755. 4. Denique ALBERTUS MAZZOLENUS magnam et exquisitam de eadem re doctrinam exprompsit in *Animadversione II de votis decennialibus*, quae adiecta *Animadversioni I de tribunicia potestate*, inest in splendidissimo opere sic inscripto: *In numismata aerea selectiora maximi moduli e Museo Pisano, olim Corario, Animadversiones*, Vol. II. (in monasterio Benedictino-Casinate S. Iacobi Pontidae agri Bergomatis, a. 1744. fol.) p. 209—250. Ex his pleraque petierunt Io. COLUMBUS in *not. in Lactantium* To. II. p. 373 ed. Le Brun. IOSEPHUS ECKHELIUS in *Doctrina numorum veterum* Part. II. Vol. VIII. p. 475 et 478 sq. et AUG. ADOLPHUS WENDLERUS in *diert. de quinquennialibus et decennialibus imperatorum Romanorum*, Lips. 1779. 4. Sed praeter Eckhelium nemo usus est Mazzoleni libro, quem his etiam in terris longe rarissimum ex ditissima huius generis *καμυλλοις* bibliotheca regia Dresdana nobis obtigisse laetamur.

2) Inde ab Io. Frid. Grunero usque ad F. Fussium et Frid. Creuzerum, nisi errare libris opera nos sefellit, duo tantum antiquitatum enarratores hanc em attigere, sed paucissimis: PAUL. FRID. ACHAT. NITSCHII *Beschreibung des äestl., wissenschaftl., stoll., gottesdienstl., polit. und krieg. Zustandes der ömer*, II. p. 886 ed. Ernest. et FRID. VOLG. REIZII *Vorlesungen üb. d. Röm. Herrthümer* p. 596.

enim et quanta quamque rara sint solemnia, quae Academiae auctoritate indicimus, intelligetur, et, quod par est provideri in litteratis civitatibus, laetitia inde capienda per quamdam ingenii exercitationem et doctrinae accessionem a communibus vulgi gaudiis secernetur.

I.

Quinquennialium, decennialium, vicennialium, tricennialium notis.

Triplex omnino notio est horum vocabulorum. Primum enim ac proprie solemnia ludorum significant, qui exactis imperii annis quinto, decimo, vicesimo, tricesimo sic agebantur, ut nuncupata pro imperatoris incolumitate vota diis persolverentur, ac nova in proximum sive quinquennium sive decennium susciperentur. Deinde nomina illa sumuntur pro quinto, decimo, vicesimo, tricesimo imperii anno³⁾. Denique non solum complementum ac terminum quinque, decem, viginti, triginta annorum significant, sive hi inchoati tantum sint, sive exacti, sive septimus, immo octavus ac pari ratione ceteri post decimum, vicesimum ac tricesimum anni inceperint, verum etiam initium novae epochae quinque, decem, viginti, triginta annorum deinceps sequentium. Quas quidem verborum notiones ita diligenter discrevit exemplisque comprobavit Pagius⁴⁾, ut in huius auctoritate acquiescere liceat.

3) Vicissim *decennia* posteriores scriptores dixisse putantur pro *decennialibus* sacris. Afferunt Trebell. Pell. in Gallien. c. 7. *Convocatis patribus decennis celebravit novo genere ludorum*. Sed dubitare licet de lectionis veritate. Nam idem in Salonino c. 3 ita scripsit: *Decem annos Gallienum imperasse quum constet, decennialia Romae ab eodem celebrata*. Cfr. Cael. Rhodigini Lect. ant. XXII, 14.

4) *Dissertat. hypaticas* p. 104 — 107.

II.

Decennalium origo.

De decennialibus primum dicendum est: nam haec, si non tempore, quamquam hoc quoque creditur, certe loco prima fuerunt, ceterisque dignitate et pompa diu antecesserunt. Origo si quaeratur, non inepte videntur facere, qui rem a primordiis repetant. Romanis enim, florente republica, haud infrequentes erant *ludi votivi*⁵⁾, qui a magistratibus vel ob prosperum belli eventum, vel ut bene administraretur respublica, vel ut eadem ad meliorem statum reduceretur, diis voveri, ac, si res e voto evenisset, publice agi solebant⁶⁾. Accidit quoque, ut eiusmodi ludi in quintum decimumve annum voverentur, exactoque certo minorum spatio instaurarentur⁷⁾. Is mos deinde traductus est ad ea tempora, quibus omnis maiestas populi Romani in imperatores cesserat, quorum quisque inde ab Octaviano statis annis vota pro imperii salute tum suscipiebat, tum solvebat. Scilicet ad Octavianum decennalium originem et

5) De his multa congesta sunt in Io. ROSINI *Antt. Roman.* V, 22. p. 345.

6) Sic ludi maximi, bello Latino (Flor. 1, 11), A. V. 264 primum fuerunt *votivi*, etiam *instaurativi*. Cic. Ep. ad Div. I. 26. Add. Liv. IV, 27. Cicero Verr. Act. I, 10. commemorat *ludos votivos*, quos Cn. Pompeius facturus erat. Livius XXXVI, 2 senatusconsulti meminit, cuius votum in haec verba solemniter, caecunte P. Licinio, pontifice maximo, consul nuncupavit: *Si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus iussit, id ex sententia senatus populi que Romani confectum erit: tum tibi, Iuppiter, populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet, donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreverit. Quisquis magistratus eos ludos quando ubique facit, hi ludi recte facti, donaque data recte sunt.* Aliud exemplum ap. eundem scriptorem XXI, 9.

7) Liv. XXX, 2. Consulibus imperatum, priusquam ab urbe profiscerentur, *ludos magnos facerent*, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vovisset, si eodem statu respublica staret. Idem XLII, 28. Eodem die decrevit senatus, C. Popillius consul ludos per dies decem Iovi optimo maximo offerret, donaque circa omnia pulvinaria dari, si res publica decem annos in eodem statu fuisset. Add. XXII, 10. XXVII, 33. Cfr. DUKERUM ad quinquennialia illa vota, quae Livio commemorantur XXXI, 9, 9.

causas retulit satis idoneus auctor, Dio Cassius⁸⁾, haec de eo narrans: Augustus septimum consulatum gerens⁹⁾, quum validiores provincias annuis magistratuum imperiis regi nec facile, nec satis tutum arbitraretur, quo longius Romanos a suspitione regiae, quam affectabat, potestatis abduceret, decennale in illas imperium ipse suscepit, intra quod tempus, compositis rerum turbis, se redacturum eas in ordinem promittebat, per iuvenilem quamdam iactationem hoc quoque addito, quo breviori spatio eas pacare posset, eo citius senatui redditurum. Itaque et illis provinciis, quas senatui ac populo restituerat, et ceteris, quas tamquam operosiores sibi servarat, primum senatorios viros, sorte delectos, deinde etiam equites praefecit. Exacto primo decennio¹⁰⁾, quum ipse sive per simulationem, uti Dio existimat, sive, ut alii narrant¹¹⁾, curis laboribusque imperii fractus, et incommoda valetudine laborans, rationem administratae reipublicae, quasi se ab ea abdicaturus, convocato senatu, redderet: aliud atque aliud quinquennium, postea decennium, eoque finito aliud iterum decretum est, et quinquies quidem, ita ut prorogatis continuatisque quatuor decenniis per totam vitam imperii summam teneret. Quoties autem conditum erat decennium, toties solemnia decennialia ludis et spectaculis celebrabantur.

III.

Quinquennialium origo.

Quinquennialium diversa quidem origo, sed ratio prope eadem: ut, qui de illis in diversas partes abierunt, verbis

---

8) Lib. LIII, c. 13. p. 704. ed. Reimar. Narrationi nostrae, ex Dione petitis inserta sunt nonnulla ex Suetonio Aug. 47.

9) A. V. 727.

10) Ita pergit Dio lib. cit. c. 16. p. 709.

11) Suetonius Aug. 28.

magis quam re discrepare videantur. Nam alii haec solemnia, ab Augusto primum instituta, nec tantum Romae, sed maxime in provinciis celebrata ¹²⁾, non nisi ad victoriae Actiacae memoriam ¹³⁾, alii ad imperii prorogationem et decus ¹⁴⁾ referunt. Sed Dio Cassius duobus gravissimis locis ¹⁵⁾ diem illam pugnae navalis, qua rerum potitus Augustus, unus imperium susceperat, ita coniungit cum hoc principatu, cuius etiam anni ab illa die numerabantur, ut appareat, Actiacos ludos ¹⁶⁾ propinquos ac finitimos fuisse iis solemnibus, quibus singula imperii decennia insigne-
bantur ab aequalibus, et ad posterorum memoriam commen-
dabantur. Recte quidem viri doctissimi animadverterunt, Dionem Cassium de quinquennialibus nihil retulisse eo in loco, ubi decennalium originem declaravit ¹⁷⁾: at dixit tamen de prorogato per quinquennia imperio ¹⁸⁾, nec latuit

12) Praeter REIMARUM l. c. cfr. CASAUBONI commentar. in Suet. Aug. 59. To. III. p. 386 ed. Wolf.

13) MAZZOLENUS lib. laud. p. 212, adstipulante ECKHELIO D. N. P. II. Vol. VIII. p. 476.

14) Imprimis NORISIUS lib. laud. c. 1. p. 75.

15) Narrat Dio LI, 1. p. 631, pugnam navalem commissam esse IV a. d. Non. Septembres; deinde haec addit: τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως εἶπον (οὐδὲ γὰρ εἰώθη αὐτὸ ποιεῖν) ἀλλ' ὅτι τότε πρῶτον ὁ Καῖσαρ τὸ κράτος πᾶν μόνος ἔσχεν· ὥστε καὶ τῆς ἀκαρίθμησιν τῶν τῆς μοναρχίας αὐτοῦ ἐτῶν ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἀκριβοῦσθαι, καὶ ἐκ' αὐτῇ τῇ τῇ Ἀπόλλωνι τῇ Ἀκτίῳ τριήρη — ἀνέθηκε· καὶ ναὺν μεῖζον φηροδόμησεν· ἀγῶνά τε τινα καὶ μουσικὸν καὶ γυμνικόν, ἱπποδρομίαν τε, πεντατηρικόν, ἱερὸν (οὕτω γὰρ τοὺς τὴν σίτησιν ἔχοντας ὀνομάζουσι) κατέδειξε, Ἀκτία αὐτὸν προσαγορεύσας. Idem scriptor quod A. V. 726 factum ait LIII, 1. p. 696, τὴν πανηγυρὶν τὴν ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ πρὸς τῇ Ἀκτίῳ γενομένην φηροδοσίαν ἤγαγε μετὰ τοῦ Ἀργίππου, A. V. 738 ita tradit (LIV, 19. p. 749) repetitum esse: καὶν τούτῳ καὶ τὴν πεντατηρικὴν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ διεώρτασαν, τοῦ Ἀργίππου (ἐν γὰρ τοῖς πεντακαίδεκα ἀνδράσι, οἷς ἐκ τῆς περιτροπῆς ἡ διοικήσεις αὐτῆς ἐπέβαλλον, ἰερῶτο διὰ τῶν συνιστάων) ἀναλώσαντος.

16) Vocabantur τὰ Ἀκτία et ἡ Ἀκτιάς. Cfr. Reimerus ad Dionis l. c. p. 632.

17) Vid. supra not. 8.

18) Verba haec sunt (LIII, 16. p. 709): Τῆς δεκάστιας ἐξελθούσης, ἄλλα ἔτη τέλει, εἰτα πέντε, καὶ μετὰ τοῦτο δέκα, καὶ ἑξα αὐθις δέκα, πεπτάκις ἀντὶ ἐφημέρου. Sed, ne quid dissimulem, huius loci auctoritatem ereptum nobis ivit MAZZOLENUS p. 219, reprehendens Xylandrum, qui ita interpretatus sit: aliud quinquennium

cum, decennialibus minus solemnia minusque frequentata fuisse quinquennalia: unde etiam nos, ut hoc obiter addamus, in huius libelli fronte omisimus vota V, potiora commemorasse satis habentes. Recte etiam monuerunt, Dionem in duobus aliis locis, ubi ludos quinquennales Augusto institutos esse tradit¹⁹⁾, non agere nisi de ornamentis ac praemiis victoriae Actiacae, in quibus πανήγυρις quoque πενταετηρίς Augusto, sicut antea Iulio Caesari, tamquam

atque eo circumacto rursum aliud quinquennium — decretum est, si quidem verba pressius veroque propius sic reddi debeant: Exacto decennio, aliud ac deinde aliud (seu aliud atque aliud) quinquennium decretum est. Neque enim hoc velle scriptorem, circumacto demum primo quinquennio decretum esse alterum, sed unum et alterum quinquennium exacto iam decennio decretum esse. Piget haec refutare: adeo sunt merae argutiae. *Εἴτα* non alio sensu dixit historicus, quam quo paulo post καὶ ἔτερα: nec πεμπτάκις dicere poterat, nisi duo quinquennia numeravisset. Nec felicior MAZZOLENUS fuit in altero loco interpretando, qui est LIV, 12. p. 742, ubi A. V. 736 πρώτον μὲν αὐτὸς πέντε τῆς προστασίας ἔτη, ἐπειθ' ἡμερὶς ὁ δευτέρου χρόνου ἐξήκων ἦν, προσέθετο. — ἔπειτα δὲ καὶ τῷ Ἀγρίππῳ ἄλλα τε ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τὴν ἐξουσίαν τὴν δημοκρατικὴν ἐς τὸν αὐτὸν χρόνον ἔδωκεν. — ὅστερον γὰρ οὐ πολλῶ καὶ τὰ πολλὰ τῆς αυτοκρατορίας ἡγεμονίας ἔλαβεν, ὥστε αὐτὰ δέκα αὐθις γενέσθαι. Tribuniciam potestatem in duo deinceps quinquennia decretam esse Agrippae, Dio diserte tradidit LIV, 28. p. 758. Eodem igitur sensu capiendum est, quod de prorogato per quinquennium imperio narravit. Quid est igitur, quod aestuet MAZZOLENUS? „Aperte, ait, Dio tradit, Augustam ante suscepisse secundum imperii quinquennium, quam finiretur primum; quin paulo, postquam suscepit, accepisse secundum, atque ita utrumque accepisse, ut decennium fieret. Vitavit itaque quinquennium potius quam induxit Augustus, quippe qui, ubi illud admisit, mox velut facti poenitens, de eodem producendo cogitare videtur, pauloque post re ipsa ad decennium produxit; nec amplius ullum aliud quinquennium principatus, sed decennia tantum admisit. — Nulle itaque modo auctor quinquennialium Augustus, quin potius ipsorum vitandorum successoribus exemplum exstitit. Maximam porro vim maximumque pondus in ea, quae de quinquennialibus imperatorum instituitur, quaestione exemplum ipsum Augusti habere debet; inde enim procedunt, quae successores sibi imitanda proposuerunt. Quare, si quinquennia vitavit Augustus, vitasse et eiusdem successores credi dicique possunt.“ — Haec concitatore stilo scripta ipse, spero, vir eximius induxisset, si Dionis maluisset fidem, quam suam opinionem sequi. Ubi enim apud Graecum scriptorem poenitentiae significatio? Nonne is aperte refert de duobus quinquenniis? Quae si posthac ab Augusto, imperii certo, non admissa sunt, num sequitur, illa ne antea quidem, quum adhuc verecundia et pudore in petendo opus haberet, calidissimo imperatori placuisse?

19) Lib. LI, c. 19. p. 649. Libr. LIII, c. 1. p. 696.

roi ²⁰⁾, fuerit decreta: sed non praetereundi sunt primus et secundus locus, quos commemoravi, quippe in quibus historiae diserte apponitur principatus, et quinquennalia utramque rem referuntur. Denique quod negant, ludos quinquennales, Augusto propter victoriam Actiacam ab Agrippa editos, quinquenniis aut decenniis eius imperii recondere ²¹⁾: haud leve id quidem momentum habet in prius illis ludis, quos qui dabant, non solebant a iusto ac legitimo edendi tempore discedere; sed momentum rei non tantum est, ut aut imperii quinquennalis memoriam in isto lemni prorsus omissam, aut certe eo non prolusam esse bitremur quinquennalibus, quae posthac, imprimis ab aetate Postumi, crebriorem in usum venerunt, et crescente hominum cupiditate dies festos multiplicandi, a Constantino Chloro restituta, et a Constantino M. eiusque filiis Caesaribus maiore cum studio et pompa celebrata sunt.

20) Dio Cass. L. XLIV, c. 15. p. 384.

21) Hoc quidem argumento iam usum esse video PAGIUM *Dissertat. hypatic.* 35. Sed aut ego nihil intelligo illorum, quae Pagius scripsit, aut hic, adversus Norisium pugnans, sibi ipse repugnat. Afferam eius verba: „Norisius dicit Augustum quinquennalia exordium sumpsisse ex eo, quod Augustus, exacto prioris imperii anno, in quinquennium rursus imperium regendum suscepisset, altero eiusdem imperii anno, ex Dione lib. 54. Sed ludi illi Actiaci erant anno Iuliano decimo octavo propter Actiacam victoriam decreti, de quibus idem Dio lib. 53. Et non nisi anno Iuliano decimo nono Romani orbis imperium Augusto in decennium concessum. Deinde ludi illi, sub Domitii et Scipionis consulatu ab Agrippa editi, incidunt in annum Iulianum tricesimum, quo praefatum imperium Augusto rogatum non est, sed tantum anno Iuliano vicesimo octavo et tricesimo tertio.“ At PAGIUS: Inde quid efficitur? Ludos quinquennales non pertinere ad imperii, sed ad victoriae, memoriam, diversosque esse hac ratione a decennalibus. At vero Norisius conclusit: *Ludi itaque is ad rem istam (quam Norisius volebat) non faciunt. Neque alia quinquennaliorum, quam decennaliorum, origo.* Idem Norisius rursus alia statuit in *Critica historico-chronolog. in C. Baronii Annales* a. Chr. XIV. no. VII. p. 15. Sed legentibus nobis scripta illius aevi, quibus Norisius sensu sine lucido ordine doctrina toto, ut aiunt, sacco effunditur, accidit saepe, ut caput doleat: cuius mali socios tamen malumus habere iuvenes, quam lectione istorum librorum eos deterrere.

IV.

Quo modo celebrata sint haec solemnia.

Quos Augustus instituit quinquennales ludos, erant illi, Dione auctore ²²⁾, *musici*, h. e. scenici vel theatrales, *gymnici*, h. e. amphitheatrales vel gladiatorii, *Circenses*, h. e. decursiones equestres ²³⁾, coniuncti quidem cum *σκιῶν*, h. e. epulari sacrificio ²⁴⁾, a septemviris epulonum vel a pontificibus curari solito, propter quod etiam sacri appellabantur. Nec potest dubitari, quin ad eundem fere modum etiam cetera huius generis solemnia fuerint celebrata, etsi de caerimoniis illorum, tamquam de re nota, veteres sileant. Nam sine sacrificiis nec peragi apud veteres ludi poterant, nec vota aut suscepta solvi, aut nova nuncupari. Triplicis autem illius generis ludos qui a Nerone primo institutos censent in quinquennali certamine, quod Neronia vocavit, vereor ego, ne Suetonii loco, non satis intellecto, abutantur ²⁵⁾. Is enim non hoc vult, *triplices Graeco more* ludos, Nerone demum imperante, fuisse introductos ²⁶⁾: quippe

22) Vid. locum Dionis not. 15 exscriptum.

23) Cfr. PETRI FABRI *Athletica* (in Gronovii Thes. AA. RR. Vol. VIII) III, 15.

24) Ita Cicero appellavit Orat. III, 19.

25) Locus Suetonii est in Nerone c. 12. *Instituit et quinquennale certamen primus omnium Romae, more Graeco triplex, musicum, gymnicum, equestre, quod appellavit Neronia.* Dicitur etiam *Neroneus agon*, Ner. 21. et *certamen Neroneum*, Vitell. 4. De eodem Tacitus Ann. XIV, 20 haec tradidit: *Nerone quartum, Cornelio Cosso consulibus, quinquennale ludicrum Romae institutum est ad morem Graeci certaminis, varia fama, ut cuncta ferme nova.* Novum non per se fuit triplex certamen, sed novum Romae, quandoquidem his auctoribus ludi Actiaci in provinciis tantum acti fuere. Id confirmat Sextus Aurelius Victor, c. 27, Taciti hunc locum et alium, XVI, 4, ubi *lustrale certamen* appellatur, in narratione de Gordiano iuniore ita sequutus: *Eoque anno lustrale certamine, quod Nero Romam invexerat, aucto firmatoque, in Persas profectus est.* Denique *quinquennale certamen* etiam Domitius fertur instituisse (Sueton. Dom. 4), quod hic instituit non primus Romae, sed primus Iovi Capitolino.

26) Ita enim explicant viri docti, etiam REIMARUS ad D. C. LXI, 142. p. 1001 et secundum hunc WENDLERUS dissert. laud. p. 14 sq. Alii cardinem rei in eo putant versari, quod ludi quinquennales *perpetui* a Nerone conditi sint. Sic NORISUS

eosdem eorumdem Graecorum more et exemplo Augustus iam instituerat²⁷⁾: sed quod Suetonius ludos Actiacos non nisi in provinciis actos putabat²⁸⁾, iccirco Neronem dixit quinquennale certamen primum omnium *Romae* instituisse.

Quemadmodum igitur inde ab Augusti imperio maiora sacrificia ludique et pompa et quodvis oblectamentorum exquisitum genus adiuncta erant gratiis, quae de exacto feliciter decennio diis referebantur, precibusque et votis in proximum decennium nuncupatis²⁹⁾: ita auctis subinde his solemnibus et per breviora imperii intervalla iteratis, hominum studio aucta etiam atque amplificata est ratio ceremoniarum. Varietatem autem induxit ipsa imperatorum varia indolis. Nam quum posteriore potissimum aevo in his solemnibus laudationes dicerentur publice, non deerant, ubi Neronēs regnabant, palpantes principi narratores et oratores, qui praecipuam materiam in laudem illius assumerent, et summa facundia nec minore adulatione servilia

---

p. 75 et MAZZOLENUS p. 214. Hoc si voluissent scriptores, mirum, ni diserte addidissent. Neque historia imperatorum id comprobatur.

27) Strabo XV, 7. Vol. II. p. 196 ed. Tzschuck. de Neapolitanis narrans, *κλειστά δ', inquit, ἐξ ἑνὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς ἐνταῦθα σάζεται, γυμνάσιά τε καὶ ἀθλητήρια καὶ φεστιάδια καὶ ὀνόματα Ἑλληνικὰ καὶ τὰς ὁρῶντων Ῥωμαίων. Νυνὶ δὲ (Augusti aetate) πεντητηρικῶς ἀγὼν συντελεῖται παρ' αὐτοῖς, μουσικὸς τε καὶ γυμνικὸς ἐπὶ κλισίῳς ἡμέρας, ἐν ἀμύλλῳ τοῖς ἐκπαρναστάτοις τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα.*

28) Aug. c. 59. *Quaedam Italiae civitates diem, quo primum ad se venisset initium anni fecerunt. Provinciarum pleraeque super templa et aras, ludos quoque quinquennales pene oppidatim constituerunt.* Quem locum bene explicavit AKTON. VAN DALE in *Diss. de antiquitt. et marmoribus* p. 325. Idem Suetonius Aug. c. 98. *Mox Neapolim traiecit — et quinquennale certamen gymnicum, honori suo institutum, perspectavit.* Idem tradit Velleius II, 123. Add. Ioseph. XV, 8. p. 766 et XVI, 5. p. 797 ed. Havercamp.

29) Doctent NORISIVS cap. I. p. 77 et PAGIVS P. II. c. 2. §. 4. p. 86, votorum hanc fuisse formulam solemnem: *Preces posco, Iuppiter, uti sis volens propitius in decennium N. Augusto: quod si faxis, tunc tibi votum bove aurato vovemus esse futurum — ludis Circensibus vovemus esse futurum — ludis gladiatorii vovemus esse futurum.* Adde SCHWARZIVM in *Mamertin. Paneg.* c. 1. *Panegyrs. velt.* To. I. p. 80 ed. Arnizen.

quaevis fingerent, securi de facilitate credentis ³⁰⁾. Sed quo quis insignior erat benevolentia et humanitate princeps, aut certe videri volebat: eo maiora gratulantibus civibus documenta reddebat amoris, scilicet ne ingratus superbe vel immemor pietatis existimaretur. Itaque pecuniae per civitates distributae; militibus donativa data; rei carceribus exempti; etiam templa aedificata vel dedicata; nova oppida exstructa; edicta reipublicae salutaria promulgata sunt ³¹⁾. Quae si praeclara fuerunt ad magnificentiam, et ad civium animos vel reconciliandos imperatoribus, vel in pristina fide et caritate retinendos, quam maxime efficacia: at per eandem solemniū oportunitatem contraria etiam civitatibusque perquam exitiosa facta exstiterunt. Nam ludicra illa quo splendidius celebrarentur, immanes saepe sumptus miseris attritisque provinciis fuerunt impositi, tanta cum praefectorum importunitate et saevitia, ut, Libanio teste, quinquennialium redditus horrorem animis iniiceret, et seditiones per oppida excitaret ³²⁾. Maxime autem infame istud fuit tributum, quod chrysargyri nomine appellatum, in donativis potissimum collocari solebat ³³⁾, abolitum tandem ab Anastasio. Imperatae sunt etiam ab imperatoribus persecutiones Christianorum ³⁴⁾, scilicet ut hos dies festos illustri quodam suisque civibus exoptato facinore nobilitarent. Omittimus alia vel incommoda vel mala, quae, ut fit, tum animorum perversitas genuit, tum imperatae pietatis votorumque vi expressorum dira necessitas procreavit.

30) Taciti verbis usus sum Annal. XVI, 2.

31) Exempla attulerunt NORISIUS c. 1. et DU FRESNE diss. de inferior. aevi numismat. §. XL. p. 29. A Christianis imperatoribus quo modo peracta sint haec solemnia, docuit VENUTI ad Museum Albani II. p. 101.

32) Cfr. Libanii Orat. contra Florentium p. 427.

33) De hoc cfr. MAZZOLENUS p. 248.

34) Cfr. PAGIUS Dissert. hypat. P. II. c. 3. p. 109 sqq.

V.

Etiam per monumenta publica.

Illud vero ad animi voluptatem longe iucundius et ad doctrinae fructum uberius est, quod memoria istorum solemnum etiam monumentis publicis, numis praecipue, fuit consecrata. Quod, si decennalia spectentur, primus ita instituit Antoninus Pius: in quinquennialibus qui princeps fuerit, incertum est. Postumi tyranni, qui a. 261 imperium in Galliis arripuit, primos esse numos repertos, qui vota quinquennalia inscripta habeant, post Pagium et Spanhemium Eckhelius ³⁵⁾ testatur; sed idem antiquius profert monumentum, quo quinquennalia ad aetatem unius ex Antoninis, quorum postremus fuit Elagabalus, revocantur ³⁶⁾. Ceterum in aversa numorum parte haec reperitur imaginum varietas. Antiquissimi numi, Antoninis imperantibus cusi, imperatores exhibent sacra facientes, adstantibus interdum tibicine et victimario, vel victima ante pedes iacente. Commodus coronam lauream adiecit, intra quam vota inscripta sunt: ea, ut Eckhelius suspicatur, de causa, quia provinciae coronas offerre imperatori in his solemnibus consueverant. Is mos signandi servatus est per plura saecula. Frequentes etiam Victoriae in his numis votivis partes, armis insidentis, et clypeum vel manu tenentis, vel palmae infigentis, in quo VOT. DECENN. inscripta sunt. Imperii enim vel parti, vel conservandi augendique, notio apud veteres cum victoriae notione fuit coniunctissima, iunctimque multis in monumentis expressa. Itaque in Alexandrinis numis inde ab Alexandro Severo palmae ramus, Victoriae attributum, in area tum conspicitur, quum imperator annum

35) Cfr. PAGIUM p. 87. SPANHEMIUM de V. et Pr. N. diss. XI. p. 323. atque ECKHELIUM D. N. II, VIII. p. 476. In numis est QVINQUENNIALES. POSTUMI. AVO.

36) D. N. II, VIII. p. 477. Antiquius illud monumentum est ex Io. PASTORI *Lucern. fctilib.* Vol. II. tab. 81. X. ep. 44. Exhibentur duae Victoriae, tenentes clypeum, cui inscriptum est: VOT. V. ANTON. A. N.

imperii decimum ex Aegyptiorum putatione est auspicatus, votisque decennialibus solvendis locum fecit. Denique Victoriae insigne nè Christiani quidem imperatores repudiaverunt, quorum in numis crux et volumen addita sunt, quae fere imperatores tenent. Nonnumquam etiam Victoriae tributa crux est³⁷⁾.

Quae Eckhelio potissimum duce exposui, ut exemplo quodam patefierent iis, quibus neque numorum copia est nec librorum huius generis, simul ut frons huius libelli faustum omen haberet, ex ingenti numorum multitudine tres aeri incidendos curavi, qui Pagio auctore³⁸⁾ primi sunt, in quibus Augustorum decennalia signata reperiuntur³⁹⁾. Antica in parte omnes conveniunt: caput Antonini Pii laureatum exhibent; in aversa parte ita inter se differunt, ut primus numus *primos decennales* intra coronam referat, quod Antoninus, consul quartum, primos decem imperii annos feliciter exegisset, secundus habeat *vota soluta de-*

37) Patent haec omnia ex numis, post Adolphum Oeconem et Eckhelium (II, VIII. p. 477 sqq.) diligentissime enumeratis ab Io. CHR. RASCHIO in *Lex. univ. rei numariae veterum* To. VI. P. I. p. 791—843.

38) *Dissert. hypat.* P. II. c. II. §. 4. p. 87.

39) Exstant ap. FR. MEDIOBARBUM p. 199. 204 et 205 atque in L. BEGERI *Thesaurus Brandenburgico* p. 668. Nobis hi numi, unus argenteus, ceteri aerei, supeditati sunt ex museo viri immortalis et de Academia nostra longe meritissimi, CHRISTIANI GOTTLÖB VOIGTII: qui si adhuc viveret, quanto ille cum gaudio quantaque fide haec Principis sui sacra nobiscum celebraret! Ex eodem museo nobis oblata sunt alia duo eiusdem argumenti numismata. In uno caput est Antonini radiatum cum hac inscriptione: IMP. M. ANTONINUS. AVG. TR. P. XX et in aversa parte, ubi imperator togatus arae ignitae tus dextra immittit, hic exstat titulus: VOTA SOLEMUS. S. C. Cos. III. Alter numus, idem aereus, sed rarior (ap. Mediobarb. p. 261), ad Pertinacem pertinet, qui decennium ingressus, vota suscepit, non soluta: nam sex et sexaginta tantum dies regnavit. In antica caput est, hac inscriptione ornatum: IMP. CAES. P. HELVIUS PERTINAX AVG., in postica intra coronam lauream: VOTIS DECENNALIBVS S. C. Alium numum, qui vota refert pro Pertinace, Eckhelius descripsit D. N. Part. II. Vol. VII. p. 144. Ceterum gratiae agenda sunt optimo Collegae, Fr. Osanno, qui rogatus, facile ex vitrici sui museo numos istos in nostrum usum exprompsit, quorum conspectu renovata est iucundissima illius temporis memoria, quo senex desideratissimus, in eiusmodi studiis requiem quaerens et oblectamentum laboris, suamet ipse nobis *πεμψίλα* explicare solebat.

cenarii secundi, tertius *vota suscepta in decennium tertium*, quae optimi imperatoris mors interceptit. In hoc utroque imperator togatus tripodi adstat, dextra tenens pateram, sacrificans. His tribus numis, aetate primis, adiunximus quartum, qui ad postremos refertur, titulo et argumento non magis quam arte dissimilem. Postrema enim vota, numis inscripta, inde ab Anastasio, non amplius numerant annos imperii, sed omnino *πολυχρονίζειν τοὺς βασιλεῖς* iubent. Quale est Iulii Maioriani numisma, quod in fronte repetivimus ⁴⁰⁾, primum fortasse in iis, quae simpliciter *votis multis* imperatores salutant. Conspicitur in eo Maiorianus, qui avito Ricimeris ope imperio deiecto ipse purpuram anno 457 Ravennae sumpsit: in capite est stemma cristatum, in dextra volumen, crux in sinistra, ad pectus trabea. Altero in latere imperatores duo sedentes dextra tenent volumen, laeva crucem: inter utrumque RV., in ima parte crux illa antiquariorum coMoB ⁴¹⁾.

VI.

Nomina horum solemnium et numerandi ratio.

Admonent nos tituli numorum, ut et de nominibus dicamus, quae his solemnibus imponi solebant, et de universa numerandi ratione. Nimirum ante Commodi imperium vocarunt numeraruntque *quinquennialia*, *decennialia prima*, *decennialia secunda*, *decennialia tertia*, quae quinto, decimo,

40) Ex ANSELMII BANDURI *Numismat. Imperatorum Romanorum* To. II. p. 589. Bandurius haec adiecit: „Numus hic rarissimus, imo singularis est, et in Medio-barbo desideratur. Leonem et Maiorianum consules exhibet, ideoque cusus est anno 458. Epigraphe nova est, votorumque pro utroque principe susceptorum, dum consulatum auspicarentur, meminit, nimirum ut imperium Romanorum, cui eodem ferme tempore praeesse coeperant, feliciter et concorditer administrarent, plurimosque consulatus una inirent iis annis, quibus solemne erat annum a principibus aperiri.“

41) Cfr. ECKHELIUS in D. N. Part. II. Vol. VIII. p. 521.

vicesimo, tricesimo imperil anno peragebantur; mox ad eundem modum *quinquennalia octava*, *quinquennalia nona*. Sed post aetatem Commodi, exactis *quinquennialibus*, numeraverunt *decennalia*, *vicennalia*, *tricennalia*⁴²); similiterque *quingennalia* numerassent, nec nobis novi procudendi vocabuli necessitatem reliquissent, si cui imperatorum Romanorum contigisset esse tam felici, ut ad hanc regiminis longinquitatem perveniret. Nunc ne *quadragenalium* quidem vocabulum in veterum scriptis reperitur, neque monumenta antiqua ultra quadragenarium numerum progrediuntur: nec hic votorum numerus reperitur ante Constantinum M. Tituli autem numorum quamquam sunt ad utramque rationem compositi: praestabilior tamen visa est crebriusque occurrit ea ratio, quae ante Commodi principatum fuit, cuius ad normam atque exemplum etiam nos hunc libellum inscripsimus.

Sed apponamus potiores titulos e libris, qui de his numis in lucem sunt editi, quo facilius inscriptionum ratio ac sensus intelligatur. VOT. X. ET. XX legitur in numis Galieni; id quod plene ita scribitur: VOTIS DECENNALIBVS et VOTIS VICENNALIBVS, sicut est in numis Alexandri Severi. VOTIS DECENNALIBVS exstat etiam in numismatis Balbini, Pupieni, Maximini, Volusiani, Decii, Pertinacis, Galli et aliorum, quorum nullus quintum imperii annum attigit, non-

42) Apud Graecos, de Romanis institutis disserentes, haec usitata erant vocabula: *δεκαετηρίς* et *δωδεκαετηρίς* sc. *πανήγυρις* (v. Reimar. ad D. C. p. 896), *εξάετηρίς*, ἡ ἀρχικὴ *εἰκοσαετηρίς* (Euseb. de mart. Palaest. p. 320. C.), *ισοετή εἰκοσαετηρίς*, *τρίτοις δεκάδων κύκλοι*, *τεταρτὴ περίοδος*. Chronicon Alexandrinum servavit Latinum *Κωνσταντινία*. Numi Alexandrini ista Imperatorum decennia sic fere expriment: *περίοδος δεκαετηρίς*, *περίοδος δεκάτη*, *δεκαετηρίς Κωνσταντίνου*. Dicuntur etiam *στέφανοι* (Euseb. Orat. de laud. Constant. M. c. 6. et in prooem. in Vitam Const. M.): cuius nominis ratio ex iis patet, quae dixi p. 221. *Quinquennale ludicrum* vocavit Tacitus Annal. XVI, 2, *vicennalium diem* Lactantius de mortt. perseq. 17, 1. — Denique in posterioribus monumentis interdum etiam, affectata priscae latinitatis forma, inscripta sunt VOTA VICENNALIORVM, velut in numo Constantini iun. ap. du Fresne in famil. Aug. Byzantin. p. 17 ed. Venet. Hist. Byzantin.

nulli paucos tantum menses regnarunt. Sed vota significantur, quae in ipsis regni auspiciis in decennium nuncupari solebant. **PRIMI DECENNALES** sunt in numis Antonini Pii et Alexandri Severi. Postquam vero ludi quinquennales frequentari coeperant, alteri decennales suam rursus habuerunt intercapedinem, et cum variis imperii spatiis varia quoque votorum publicorum velut intervalla exstiterunt. Quo fit, ut in numis etiam numerentur **VOTA XV. XXV. XXXV.** Sed nullae crebriores in numis Antonini Pii eiusque decessorum inscriptiones, quam hae: **VOTA. SVSCEP. DECENN.** — **VOTA. SVSCEPTA. XX.** — **VOTA SVSCEPTA. DEC. III** (h. e. tricennalia). — **VOTA. SOLVTA. DEC.** In quibus omnibus servatus est proprius usus verborum *suscipere* de iis, qui pro imperii prosperitate vota nuncupant vel in primordiis regni, vel in istis, quae diximus, paribus ac solemnibus imperii intervallis, et *solvere* de his, qui votorum damnati, ea faciunt, quae officio et fidei debentur⁴³). Nam alii numi ita sunt cusi, ut auctores appareat fuisse imperatores: alii signati sunt in illorum gratiam. Hinc intelligitur, quid sit, quod **VOTIS V. X. XX** interdum addatur **MVLTIS**, quo longam imperatori vitam apprecabantur, interdum **TIAM**, sine decennalium aut vicennalium calculo, simpliciter **VOTIS MVLTIS** ponatur⁴⁴): id quod nos eodem sensu in titulo huius scriptionis imitandum putavimus. Denique in numis Diocletiani, Constantii iunioris et Constantis etiam haec eguntur: **VOTIS. X. SIC. XX.** — **VOTIS. XX. SIC. XXX:**

43) Plin. Epist. 252 ad Traianum: *Solemnia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, et suscepimus, domine, pariter et solvimus precati deos.* Constat praeterea in votivis lapidibus has notas saepe esse inscriptas: **V. S. L. M. h. e.** *Votum solvit libens merito*, sc. is qui compos est factus voti. GAYL. *Inscriptt.* p. 36. n. 1. cfr. RUTGERSII *VV. LL.* V, 5. Liv. XXXI, 9. *Vota, quae in proximum lustrum suscipi mos est, collegam suum Tiberium nuncupare iussit: nam se, quamquam conscriptis paratisque tabulis, negavit suscepturum, quas non esset soluturus.*

44) De utraque formula v. Du FRESNE *diss. de inferioris aevi numismat.* §. XLIII. p. 32.

cuius formulae sententia est: Sic feliciter solvantur vota vicennalia aut tricennalia, ut soluta sunt decennalia aut tricennalia. Et ipsa FELICIA DECENNALIA, sine numero, inscripta sunt numis Constantis ⁴⁵⁾.

VII.

Quo tempore acta sint.

De hoc consentaneum est paulo accuratius explicare, ut, quae de numerandi ratione diximus, clariorem lucem accipiant. Est autem haec quaestio plurimis et gravissimis obstructa difficultatibus, quas superare viri doctissimi tanto minus potuere, quanto magis tota res testium antiquorum obscuritate laborat. Nam nec numi, qui memoriam quinquennalium ac decennalium conservarunt, eos semper annos proferunt, qui certi sint et nullis dubitationibus obnoxii, neque scriptores, etsi passim afferunt annos, simul declarant, num legitimum an arbitrarium fuerit illud tempus, quo singuli imperatores vota solverunt. Quapropter vere iudicavit Eckhelius ⁴⁶⁾, frustra laboravisse, qui incerta, vaga et fluctuántia ad certam quamdam legem revocare conati sint, nec quicquam effecisse, nisi ut doctrinam pariter incertam magno cum historiae et chronologiae detrimento proponerent. Eminent in iis triumviri isti, saepius a nobis laudati, Norisius, Pagius et Mazzolenus, qui quum diverso quisque consilio, disiuncti etiam praeconceptis opinionibus, ad disceptandam quaestionem accessissent: mirum non est, hac de re parum inter eos convenisse.

Nam quum Onuphrius Panvinus ⁴⁷⁾, Iac. Sirmondus ⁴⁸⁾ sequutus, haec solemnia expleto quinquennio vel decennio,

45) Similiter Inscriptio vetus ap. Gruterum p. 116 no. 4: CAESARUM DECENNALIA FELICITER.

46) D. N. Part. II. Vol. VIII. p. 486.

47) *Pastor*. L. I. p. 175.

48) *Not. in Sidonium* carm. XIV. in Opp. (Paris. a. 1669. f.) To. I. p. 1247.

die primo sexti vel undecimi anni, fuisse celebrata dixisset, habuissetque magnum eius sententiae adiutorem, Ios. Scaligerum⁴⁹⁾: Norisius⁵⁰⁾ in eo totus fuit, ut demonstraret, Augustum et successores decennalia non nisi anno decimo exacto solvisse⁵¹⁾, Licinium autem exstitisse primum, qui nondum confecto hoc anno solveret, ideoque legitimum ac praestitutum tempus anticiparet. Quod idem non de solo Licinio, sed de omnibus imperatoribus ita statuerunt Henr. Valesius⁵²⁾ et I. F. Vaillantius⁵³⁾. Sed Pagius, quum haec repugnare multis scriptorum ac monumentorum auctoritatibus nec rei satisfacere intellexisset, constituit canones quosdam, quos appellavit⁵⁴⁾, quorum ad rationem tota de hoc argumento disputatio dirigeretur. De his votorum legibus paulo post dicetur: nunc illud praemonebo, cupidius quam verius egisse Mazzolenum, qui eas ita repudiavit, ut suam de tribunicia potestate sententiam, eodem libro proditam, novo commento de quinquennialibus ac decennialibus corroboraret⁵⁵⁾. Quum enim in hac esset opinione, quam per totum illud opus acriter defendit, tribuniciam potestatem imperatorum primam non integram, hoc est, non annuam fuisse, reliquas integras et annuas usque ad ultimam, quae saepius imperfecta per obitum remanserit: pari ratione statuit, annum primum primi quinquennii seu decennii imperfectum fuisse, secunda vero atque reliqua quinquennia

49) *De Emendat. temporum* L. VI. p. 501.

50) *De votis decennialibus* p. 75 sqq.

51) Hac in re Norisio assensit P. BONAROTA, *Osservazioni istoriche sopra alcuni Medaglioni* Tav. VII. No. 6. p. 112, negans, exacti decennii terminum motum esse ante Severi tempora. Assensit etiam in numis Antonini Pii interpretandis Io. HARVANIUS *Histor. Aug.* ad a. Chr. 159. in *Opp. Select.* p. 775, et ad a. Chr. 207. *ibid.* p. 805.

52) Annotat. in *Orat. Euseb. de laud. Imp. Constant.* in eius tricennal. habiliam p. 274.

53) *Ad selecta Numism. de Camps in Commod.* N. VIII. p. 49.

54) *Dissert. hypat.* P. I. c. 2. n. 1.

55) *Lib. laud.* §. VII. p. 228 et §. XXXIII. p. 249.

seu decennia plena, sive integris ex annis quinque vel decem constitisse. Qua in disputatione vir doctissimus saepe adhibuit latebram obscuritatis, eadem ut testimonia veterum in aliam rem accommodaret, totamque hanc libri sui partem ita implevit oraculis, ut interpretes interprete egeat. Nec sane in hanc opinionem devenisset, nisi sententiae suae de tribunicia potestate aliquod fulcrum quaesivisset.

Non latuit hoc Eckhelii perspicacitatem, qui ut de Mazzoleni sententia vere pronunciavit⁵⁶⁾, ita vereor, ne Pagii rationes iusto acerbior vituperatione affligerit. Tantum enim abest, ut quae Pagius admodum ingeniose excogitavit, multum ab iis discrepent, quae Eckhelius de solemnum istorum tempore disseruit, uterque ut tandem in rei summa pene consentiat. Referam igitur istas votorum leges, quas Pagius sanxit, sed referam ita, ut potius sententiam eius quam verba sequar. Sunt autem hi canones: I. Quinquennalia, decennalia, et id genus solemnia nunc ineunte nunc exeunte anno quinto, pariterque decimo vel incipiente vel finito, celebrata sunt⁵⁷⁾. II. Eadem non solum ab Augustis, sed etiam a collegis imperii et a Caesaribus, nec tamen a nobilissimis pueris acta sunt. III. Legitimo tempore acta esse intelliguntur, si utroque termino incluso quinque vel sex, decem vel undecim, inchoati anni numerentur. Extra tempus ordinarium acta intelliguntur, si ab ultimis quinquennalibus, utroque etiam termino incluso, vel quatuor vel septem anni, in decennalibus vero novem dumtaxat aut duodecim, colligantur. IV. Quinquennalia a Caesaribus vel Augustis die imperii natali anni quinti vel sexti ineuntis, vel die natali collegarum eodem anno quinto ineunte vel completo, de more celebrata, sed aliquando etiam in similem alterius mensis diem translata sunt: ita

56) D. N. VI, VIII. p. 486.

57) Adstipulatur CHR. SIGISM. LIEBIG in *Gotha numeris* p. 250.

ut exempli caussa, qui V. Cal. Nov. imperium obtinuerat, si eo die ac mense ea solemnia peragere non posset, non nisi quinto Calendas alterius mensis eiusdem anni celebraret. V. Ipso imperii initio quinquennialium vota prosperi auspicii caussa semper nuncupabantur, sed non semper anno quinto vel sexto regni ineunte solvebantur; et suscepta vota decennialia interdum aut differebantur, aut anticipabantur, uno tamen dumtaxat anno. VI. Haec solemnia ante imperatorem Commodum non raro cum trabea consulari acta, post Commodum fere semper: quamquam ne posteriore quidem aetate desunt exempla, quae doceant, quinquennialia vel decennialia aliquando aut praecessisse consulatum aut subsequuta esse. VII. Quinquennialia et id genus solemnia pro novis imperii velut auspiciis et nova quadam illius epocha fuerunt.

Haec Pagius: quae et Mazzolenus damnavit, et Eckhelius, decessoris sui confidentia paulo audentior factus, tamquam inania rerum, verborum ambagibus molesta, reiecit, quae ita se legisse profitetur, ut vix aliquem ex incredibili lectionis fastidio fructum retulerit. Iubet praeterea advertere lectores, quanta Pagius cum libidine quinquennialium decennialiumve iusta spatia nunc laxarit, nunc contraxerit; quam inconstanter ea modo copularit cum consulatibus, modo ab iis seiunxerit; denique, quam omnia ad merum arbitrium advocarit, ut dictis suis faceret fidem, qui tamen demonstraturum se recepisset, quantum et sacra et profana historia per quinque prope saecula accurata votorum cognitione illustrari possit. Atque in hac postrema Pagii pollicitatione est sane, quod, quum intra promissum steterit, merito reprehendatur: in ceteris multa peracute vidit, quae ad eundem referenda sunt finem, cuius caussa Eckhelius sua de votis observata (ita enim vocavit) in libro suo exprompsit.

Quid est enim, quod vir praestantissimus, tot inspectis

diligenter numis et cum scriptorum fide collatis, sibi visus est observasse? Repetam quam fieri potest brevissime, ut, quid ex utriusque disputatione efficiatur, appareat. Primum igitur ex numis docet, imperatores mox ab suscepto imperio vota seu quinquennalia seu decennalia suscepisse, eaque in numis signasse; II. imperatores aliquos exacto demum decennio decennalia solvisse; III. aliquos imperatores labente anno quinto vel decimo, certe nondum completo, quinquennalia aut decennalia solvisse; IV. imperatores non solvisse vota a tempore initae tribuniciae potestatis, sed imperii; V. inferiore aevo etiam Caesares sua habuisse vota; VI. haec esse addita ab imperatoribus inferioris aevi in numerandis votis; VII. vota, quae sint propria imperatorum, legi etiam in numis filiorum, vel collegarum, uxorum quoque, et sanguine vel affinitate iunctorum; VIII. imperatores superioris aevi non nisi solutis votis prioribus suscepisse vota ordine sequentia; IX. multos imperatores inferioris aevi nondum solutis votis prioribus anticipasse sequentia; X. imperatores vota sive suscepta, sive soluta, non raro per annos sequentes in numis restituisse.

Quid est igitur, quod ex his Eckhelii observationibus certo constitui possit in ea quaestione, quam disceptandam proposui, aut quod ad ordinandas chronologicas rationes plus valeat iis, quae Pagius ad septem canones redegerat? Nihil est; ac fatetur ipse Eckhelius, nolle se tentare vandum, ex quo difficile sit exitum reperire. Nempe ex copiosissimis disputationibus, quae hac de re institutae sunt, hoc unum tandem consequitur, quod potest pro certo poni, qui solemnibus istis, toties variatis, leges temporis scripserint, eos plus coniecturis tribuisse, quam rationi et doctrinae. Augusti quidem et imperatorum, qui proxime eum sequuti sunt, aetate, veri admodum simile est, servatum esse iustum temporum ordinem, nec decennalia nisi decem

exactis annis ipso die principatus⁵⁸⁾ celebrata esse. Sed posthac, praesertim ex quo quinquennialium usus et pompa coepit augeri, et tum in suscipiendis consulatibus, tum in renovanda tribunicia potestate ipsisque ludis saecularibus agendis a legitimo temporis ordine discedere libuit, etiam in his solemnibus vetus mos immutatus est ex arbitrio illorum, qui vota vel quinquennalia vel decennalia solvebant. Quo factum est, ea ut nunc spe tantum et cogitatione praeciperentur ab iis, qui anticipabant, nunc in opportunius tempus differrentur, nunc, ubi plures Augusti et Caesares imperabant, iisdem annis diebusque coniungerentur, nunc intempestive instaurarentur.

VIII.

Quatuor horum solemnium aetates.

Prohibent huius libelli angustiae, quo minus omnes recenseamus, qui longioris breviorisve imperii annos his solemnibus nobilitarunt: et censum egerunt viri doctissimi, copiosiore plerique, quam diligentiore⁵⁹⁾. Itaque quas-

58) Ita proprie appellabatur dies, quo quis imperium suscepit, Sueton. *Vespas.* 6, vel *dies imperii*, Plin. *Epist.* X, 61 et 104. Pro his nominibus reperiuntur etiam circumloquutiones quaedam: *dies accepti imperii*, Tacit. *Annal.* I, 9: *dies quo quis cepit imperium*, Sueton. *Calig.* 16. Lactant. *de mort. persecutt.* 44, 4. Iosephus *Archaeol.* XV, 11, 6 p. 782 vocavit τὴν ἡμέραν τῆς ἀρχῆς, Alexandrini Iudaei ἡμέραν τοῦ βασιλέως, Hos. 7, 4, et Matthaeus 14, 6, de multorum sententia, γένεσις. Etiam Latini natalem ita dixere, cfr. Davis. ad Hirtii B. Afr. 90, et natalem imperii, ut Eumenius Paneg. in Constantm. 2, 3, ubi praeter Cellarium vid. laudatos ab Arntzenio Schwarzium Proleg. ad Mamertin. *Genethl.* p. 73, ad Plin. Paneg. 92, 4 et Heumann. ad Lactant. *de mort. persecutt.* 44, 7.

59) Diligentissime rem persecutus est MAZZOLENUS p. 224 sqq. Nam PAGIUS quinquennalia et decennalia passim affinxit imperatoribus, qui iterari iasserant instituta quaedam, alias per istorum solemnium opportunitatem celebrata. Et WENDLERNUS, Pagium sequutus, falsa admiscuit non pauca: quale illico hoc est, quod Augustum scribit (p. 25) *per quinque decennia* imperium tenuisse, quorum unoquoque finito sacra illa instituta fuerint. Non celebravit nisi quatuor: quarta exierunt exante A. V. 766, quinta nuncupata sunt a. d. VII Id. Ianuar. A. V. 767, qui

dam velut aetates constituere horum solemnium conabor ex historia imperatorum, quo rectius vicissitudines illorum iudicentur.

Prima aetas ab auctore horum sacrorum, Augusto, usque ad Antoninum Pium porrigitur. Augusto enim, quemadmodum supra diximus, primo ac, si ab Christianis imperatoribus discesseris, uni hoc contigit, ut quatuor decennalia celebraret. Defuncto qui successit Tiberius, etsi necesse non putavit Augusti exemplo in decennalia intercidere imperium, quod deinde, exactis decem annis, novo decreto resumeret, ludi tamen decennales, ipso regnante, bis facti sunt⁶⁰). De illorum, qui proximi a Tiberio fuerunt, decennialibus veteres nihil diserte memoriae prodiderunt: sed viguit Augusti institutum adhuc Dionis aetate⁶¹), quae in tempora Alexandri Severi incidit: nec tantum in urbe repetitum est, verum etiam in provinciis et castris⁶²). Dionis testimonio facile compensatur silentium scriptorum de singulis imperatoribus: praetermiserunt rem, non quod tam longa series imperatorum caruerit eiusmodi solemnibus, sed quod ea nota et pervulgata existimarunt. Nec fortasse Traiani decennalia, de quibus etiam Dio silet, nobis innotuissent, nisi artissima Plinio cum hoc imperatore necessitudo et frequens litterarum commercium intercessisset⁶³). Hadriani decennalia et vicennalia in titulis antiquis⁶⁴) et a

---

annus Augusto emortualis fuit, XIV Cal. Septembres. Neglexit vir doctus notam Reimari ad D. C. LIII, 15. p. 708.

60) Primum A. V. 777, consulibus Cethego et Varrone: nam imperii Tiberiani initium post mortem Augusti numerandum, non ab eo tempore, quo censor ab Augusto adscitus erat, proconsulari imperio, A. V. 763. Deinde A. V. 787, L. Vitellio et Fabio Persico consulibus. Cfr. Dio Cassius LVII, 24. p. 872 ibique Reimar. et LVIII, 24. p. 896.

61) Ipse testatur LIII, 16. p. 709.

62) Testes sunt Sueton. Aug. 59. 104. Statius Silv. III, 5, 51. et Plinius locis mox laudandis.

63) Cfr. Epist. X, 60. 61. 101. 103.

64) Cfr. GRUTERU *Corp. inscr.* p. 314. no. 1. et p. 317. no. 1.

Spartiano ⁶⁵⁾ commemorantur. Sed maiorem his solemnibus claritudinem *secunda* attulit *aetas*, quae incidit in tempora Antonini Pii, quibus memoria illorum etiam numis illustrata est. Ac videtur haec res, valde lenocinans ambitioni, imprimis effecisse, ut alii imperatores anticiparent vota, alii extra ordinem instaurarent. Itaque Antoninus decennalia et vicennalia solvit, tricennalia suscepit ⁶⁶⁾: M. Aurelius imperii sui decennalia solvit, vicennalia nuncupavit ille quidem, sed morte praeventus, solvere non potuit ⁶⁷⁾: Commodus decennalia prima celebravit, *secunda* vovit ⁶⁸⁾. Quae sacra omnia non minus, quam Septimii Severi decennalia, Caracallae decennalia et vicennalia, Alexandri Severi quinquennalia et decennalia, numis nobilitata sunt ⁶⁹⁾. Successorum plerique perbreve tempus regnarunt: sed praeferunt illorum numi VOTIS DECENNALIBVS, quibus vota inito imperio nuncupata intelliguntur. *Tertia aetas* a Postumo incipit, insignis frequentiore et sumptuosiore usu quinquennialium, qui, ut supra tradidi, nova imperii et votorum intervalla attulit, auctoque solemnum amore, etiam temporum ordinem magis perturbavit. Hinc iudicanda sunt, quae de Diocletiani, Maximiani, Constantii Chlorig, Galerii, Severi, et Licinii filii solemnibus innotuerunt. *Quarta* denique *aetas* imperatores habet, qui religione Christiana in civitatem Romanam introducta, haec sacra peragi voluerunt. Constantini M. eni ignota sunt decennalia, vicennalia et tricennalia ⁷⁰⁾? Quo mortuo,

65) Vlt. Hadriani c. 4.

66) Cfr. supra p. 11. Add. ON. PANVINI *Fastos et triumph.* R. ad annum 912.

67) Cfr. numos et libros a RASCHIO indicatos *Lex. num.* VI, 1. p. 803.

68) Cfr. Io. HARPUIN *Hist. Aug.* ad a. Chr. 186 et 190.

69) Exclusus tempore et chartarum spatio non potui haec et quae sequuntur singulatim persequi. Dictorum fides petenda est ex his veterum monumentis, quae libri not. 37 laudati et ipsum Raschii Lexicon commemorant.

70) Loci classici sunt in EUSEBII *vita Constantini* M. I, 48. III, 15. IV, 40. Cfr. imprimis MAXIMILIANUS p. 236 sq.

et imperio inter eius filios diviso, etiam Constantius atque Constans quinquennalia et decennalia ediderunt. Qui deinde regnum tenuere, Valentinianus cum Valente, fratre, Gratianus, Valentinianus II, Theodosius M., Arcadius et Honorius, Theodosius iunior et Valentinianus III haec sacra sua, decennalia, quindecennalia, vicennalia, immo tricennalia, non tantum numis, inscriptionibus, orationibus panegyricis, illustrari viderunt, sed partim etiam ipsi illustriora fecerunt novis legibus, quales exstant in codice Theodosiano. Tum vero antiquus mos magis magisque exolevit, destitutus paulatim apparatu et pompa, quae molestam civibus comitem se ei praeberat. Anastasius abominatum illud chrysargyrum, de quo supra diximus, abolevit: Iustinianus I, cuius nomen et imperium postremus ex hoc votivo genere numus refert ⁷¹⁾, donativa in quinquennalibus solvi solita (dabantur enim singulis militibus quinque pro numero annorum stateres aurei), abrogavit ⁷²⁾: denique Iustinus iunior, Iustiniani ex sorore nepos, consulatu in totam vitam simul cum imperatoria dignitate suscepto, quem solus gereret ⁷³⁾, quinquennalia et decennalia penitus abolevit.

IX.

Conclusio.

Sed haec hactenus. Repetivimus enim veterem horum solemnum memoriam, non quo quae ad eam pertinent omnia hoc libello complecteremur, sed ut potioribus tractandis animos pararemus ad sacra, quae nobis agenda sunt, antiquis illis, frequente usu depravatis, longe illustriora. Non est igitur, quod sua Romani vicennalia et tricennalia

71) Cfr. DU FRESNE *Dissert. de num. inferioris aevi* VLII. p. 32. ECKHART. D. N. II. VII. p. 481. Coepit regnare Iustinianus a. Chr. 527.

72) Procop. *Histor. arcan.* c. 24.

73) Cfr. FAGN *diss. hypat.* p. 331. sq.

iactent, quae imperatores magna saepe cum ostentatione, cives haud raro inviti egerunt: nobis affulgent quinquagenalia, quae tanto nunc quisque alacriore et promptiore animo obit, quanto integrior fuit obeundi potestas, tantoque etiam maiore cum verecundia, quo magis perspicit, non posse quinquaginta annis circumscribi, quae iam aeterna sentiamus. Ampliora sunt enim merita Principis nostri, quam optata votorum. Haec nec destitimus suscipere, neque umquam desistemus: illa vero uti nunc summa cum pietate recolamus, ac de concessa nobis diuturni imperii felicitate Deo optimo maximo gratias agamus, admonent nos semisaecularia gaudia, quae instant. Quae quidem gaudia ut Academiae nostrae propria fiant, et ut instituta nuper nova cerimonia hoc anno splendidior reddatur atque auspiciatior, visum est Senatui, utramque rem iisdem solemnibus coniungere. Votis itaque solutis, promulgabuntur nomina iuvenum, qui in certamine litterario ex Ordinum academicorum sententia doctrinae et industriae praemia meruerunt, et novae in eum, qui proximus erit, annum quaestiones proponentur. Victoribus pariter, qui nunc pronuntiabuntur, atque de victoria in posterum certaturis, bonum et certum omen faxit dies, CAROLI AVGVSTI sacris dictus, idemque universae Academiae sit fortunatissimus. Id ut eveniat, ad utramque cerimoniam rite peragendam componite animos, quotquot et patriis et academicis rebus favetis; condecore frequentia vestra pompam, quae die II Septembris hora XI ex curia in aulam ducetur, et Oratorem Academiae, pro optimi Principis incolumitate vota ibi publice nuncupaturum, eundemque in litterario civium certamine constitutum Brabeutam, benevole audite.

O R A T I O
IN
PRINCIPIS SERENISSIMI
C A R O L I A V G V S T I

MAGNI DUCIS SAXONIAE
VIMARIENSIVM ATQVE ISENACENSIVM PRINCIPIS LANDGRAVII THVRINGIAE
MARCHIONIS MISNIAE PRINCIPALIS DIGNITATIS COMITIS HENNEBERGAE DYNASTAE
BLANKENHAYNI NEOSTADII TAVTENBERGI

SOLEMNIBVS REGNI
PER DIMIDIATUM SAECULUM GLORIOSE GESTI
D. II SEPT. A. MDCCCXXV
H A B I T A.

PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE
CVRATOR SPLENDIDISSIME
DECANI QVATVOR ORDINVM MAXIME SPECTABILES
PROFESSORES ATQVE DOCTORES DIVINAE HVMANAEQVE
SAPIENTIAE ERVDITISSIMI
HOSPITES ORNATISSIMI
VOSQVE GENERE ATQVE INGENIO NOBILISSIMI COMMILITONES
HVMANISSIMIQVE

Quum multa et praeclara sint providentiae divinae documenta, quae terras Saxonicas, nec solum eas, quibus nunc Rex est praepositus, verum etiam ceteras, Ducum Serenissimorum imperio ac tutelae commissas, inde ab antiquissima memoria nobilitaverunt: tum vix illustrius iis ullum potuit contingere, quam quod plures habuerunt eosque virtute ac meritis praestantissimos Principes, qui per dimidiatum saeculum imperio praecessent, ac laetante et congratulante populo semisaecularia gaudia celebrarent. Quo crebrius enim fieri solet, ut felicissima in rebus humanis

eadem sint brevissima: eo insignior ad hominum memoriam est longinquitas imperii, cum imperantis virtutibus et civium felicitate coniuncta. Hoc tanto Deus beneficio imperium prosperavit Henrici Illustris, Marchionis Misniae ¹⁾, qui patriis terris Thuringiam adiunxit: hoc munere res adiuvit Rudolphi I, Ducis Saxoniae, Angriae et Guestphaliae, filii Alberti II, qui familiam Vitebergicam gentis Ascaniae, principatum Saxoniae tenentis, condidit ²⁾: hanc ad felicitatem proxime adduxit Ioannem Georgium I, octovirum imperii Romano-Germanici, cui ad gaudia semisaecularia (liceat enim brevitatis caussa barbaro vocabulo uti), votis civium praecepta, vix quinquennium defuit ³⁾: denique nostra aetate prosperitatis, ex regni diuturnitate oriundae, gravissimum exemplum proposuit imperium Friderici Augusti, Regis: cuius decennalia quinta quum ante hos paucos annos in Saxonia incredibili omnium studio peragerentur, nos quidem in communis pietatis ac laetitiae societatem tanto lubentius venimus, quanto maior est inter utramque Saxoniam eiusque Principes coniunctio et necessitudo, et quanto laetior inter vota et gratulationes haec erat animorum praesagitio, brevi futurum esse, ut eadem nobis gaudia in patria nostra obtingerent.

Ceciderunt nunc vota: illuxit exoptatus ille civitati dies, quo Princeps Serenissimus, CAROLVS AVGVSTVS, Pater Patriae, idemque Academiae nostrae Rector Magnificenti-

1) Natus est a. 1218, mortuus 1287 vel 1288. Que annò imperium ipse suscepit, deposita Ludovici Sancti, Thuringiae Landgravii, tutela, incertum: sed hoc certum est, eum plus quam quinquaginta annos regnasse. Praeter Heinrichii et Poelitzii notas libros cfr. laudatos a BENI. GODOFR. WEINARTO, *Versuch einer Literatur der sächs. Geschichte und Staatskunde* II. p. 153 sqq.

2) Non satis constat, quo anno Albertus II obierit: plerique Rudolphum I successisse patri narrant a. 1298: mortuus est a. 1356. cfr. PFEFFINGERI Vitriarius illustrat. I. p. 159 sq. II. p. 79. PÖTTER *Vollständ. Handb. der deutschen Reichsgeschichte* I. p. 309 et p. 341.

3) Imperium tenuit inde ab a. 1611 usque ad a. 1656. Cfr. HENKERT *Sächs. Geschichte* II. p. 368—408.

simus, quinquaginta gloriosi ac felicitis imperii annos ipso natali suo explet. Itaque quum multis praeclare factis, tum etiam hoc fortunae vel potius providentiae divinae singulari bono non aequavit, sed antecessit, illustrissimos perennique memoriae commendatos maiores, Guilielmum Ernestum, Bibliothecae et Gymnasii Vimariensis conditorem, atque Ernestum Augustum, Ordinis vigilantiae auctorem: quorum uterque etsi plus quam quadraginta annos regnavit⁴⁾, ad illam tamen imperii quinquaginta annorum longinquitatem pervenire non potuerunt. Gratulatur una cum augusta Principis Coniuge redux ex longinquis regionibus familia, laetantur cives, gaudet patria, exsultat Academia. Atque haec quidem, quanto maioribus nuper ab Rectore suo ornamentis condecorata est, tanto magis decere se existimavit, voce et gratulatione praeire ceteris, et crastina cunctorum gaudia et vota hodierno die sola anticipare. Ac, si verum fateri liceat, in hac communi pietatis contatione, qua nullam umquam nobiliorem vidimus, in nos maxime conversi sunt civium oculi; a nobis, quod dignum sit tanta cerimonia, imprimis requirunt, propterea quod studia nostra et probata maxime intelligentissimo Principi putant, et omnino ita esse comparata, ut, quanta felicitas ex imperii diuturnitate in rem publicam redundet, nos plerisque melius rectiusque perspiciamus. Quae quidem de nobis opinio atque existimatio, multis per hoc ipsum tempus significationibus perspicue declarata, quamquam magnopere valet ad Academiae dignationem, eoque nomine unicuique nostrum debet esse longe iucundissima: me tamen, in hoc magno primariorum virorum hominumque doctissimorum conventu ad dicendum progressum, ita conturbat animo atque debilitat, ut nunc propemodum ipse mihi

---

4) Guilielmus Ernestus imperium gessit ab a. 1683 usque ad a. 1728; Ernestus Augustus ab a. 1707 consors imperii, quod a. 1728 solus suscepit, usque ad a. 1748 regnavit.

irascar, qui in suscipiendo hoc oratoris munere, quod quam grave sit, haud nesciebam, reverentia, Collegis debita, ductus, maluerim illorum, benignius quam par erat de facultate mea sentientium, voluntati obsecundare, quam meam tenuitatis conscientiam sequi. Nam quid ego tandem, remotus a rebus civilibus, ex musei umbra afferam, quod dignum sit hoc die, dignum Principis persona, dignum vestris auribus? Aut quo orationis cursu tam longum emetiar temporis spatium, quo Princeps suam in legibus ferendis sapientiam, in emendandis maiorum institutis providentiam, in tuendis augendisque ordinum provincialium iuribus voluntatem, iustitiam erga cives, aequitate et moderatione temperatam, invictam pectoris fortitudinem, fide et constantia roboratam, per integrum saeculi dimidium popularibus pariter atque exteris demonstravit? Hae nimirum sunt virtutes, quarum memoriam hodierno die sic decet renovare, non ut universae per locos communes praedicentur, quod adulationis habeat suspicionem, sed ut proferendis singularum exemplis ad animos propius admoveantur, et in ipso omnium velut conspectu ponantur. Haec sunt merita, quibus non tantum commemorandis, verum etiam aestimandis, propria et iusta enascitur gaudendi gratulandique materia. Sed haec talis tantorum meritorum aestimatio a studiis meis aliena est, relinquenda potius iis, qui rerum in civitate gerendarum peritia excellunt; et virtutum, quas attingi, tanta est magnitudo, eam ut qui ex schola prodit orator neque ingenii vi satis sustinere, nec dicendi copia exaequare posse videatur. Forsitan igitur consultius existimabitis, AA., orationem in iis contineri, quae copulatiores sint cum studiis nostris, et ad Academiam proprie spectent. Quae si aut nescire me profiterer, aut parum perspicere, ipse mihi aut maximae tarditatis aut pendendae negligentiae crimen inferrem. Nam per triginta propemodum annos non tantum testis ipse et spectator fui tot

decorum atque ornamentorum, quae Principis liberalitas huic litterarum sedi impertiit, sed, si fas est hoc addere, fuit aliquando, quum ego quoque multis et insignibus principalis benevolentiae documentis ornabar, quae vel mutatis temporibus numquam desistam pia grataque mente recolere, et, quotiescunque occasio tulerit, ore ac scriptis palam profiteri. Hactenus igitur non deesse huic orationi ampla et copiosa materies videatur; sed, ut aperte dicam, deest tractandi ratio et artificium. Nam, quod profiteri non dubito, consumpsi eam materiem alio tempore⁵⁾, imprimisque illo festo die, quem ante hunc ipsum annum egimus, quaecumque de Principis in Academiam nostram immortalibus meritis vel memoria suppeditavit, vel pietas dicere iussit, apud vos, AA., in hac ipsa aula exprompsi. Et dicenti se comitem tunc praebuit favor, non quod eleganter et diserte, sed quod vere et ex animo dicerem: quippe veritas efficacissima est favoris conciliatrix. At quae semel dicta placuerunt, iterata et repetita fere fastidio adhaerescunt.

Quid est igitur, AA., quo mentes vestras oratione mea revocem in his solemnibus, ut neque arrogans in argumenti delectu, neque in rerum toties traditarum repetitione molestus videar et importunus? Vnum est, in quo, quae singula saepe enumeravi, tandem conveniunt universa, idque ex eo genere est, quod cerni iudicarique etiam ab eo possit, qui seiunctus ab usu rerum civilium, historiam atque experientiam didicit adsciscere illius prudentiae vicarias. Hoc autem illud est, quod praedicatur crebrius, quum usu cognoscitur, in modicis civitatibus, quo praesentior adsit Princeps, si modo humanus sit, et quo magis suorum ipse res civium spectet et curet, eo laetius illorum efflorescere felicitatem. Caussam eius rei non quaeretis, AA.; est enim in promptu posita: nec me verum dixisse dubita-

5) Etiam in Annalibus Academiae Ienensis, quorum primum volumen a. 1823 prodit.

bitis, nisi forte existimetis, consultius esse, alienis oculis cernere quam suis, aut tutius, ex aliorum fide et consiliis pendere, quam suomet usui suaeque rerum experientiae confidere. Sed quod ad bonum illud consequendum humanitate Principis opus esse dixi, patet sane notio huius vocabuli ex veterum usu latissime, nunc autem eam maxime virtutem intelligimus, quae animi mansuetudine morumque lenitate tanquam radicibus innixa, fructus profert benevolentiae, non lentae illius et inertis, mollibusque et effeminatis animis fere propriae, sed quae coniuncta est cum quodam robore pectoris, et ornata sensu elegantiae ac venustatis.

Iam videte, AA., quantopere his virtutibus emineat Serenissimus Princeps, cuius sacra hodie peragimus, et quantum illae valuerint ad felicitatem utriusque civitatis. Vimariam, non ignoratis, ex quo CAROLI AUGVSTI imperio paruit, Athenarum nomine celebratam esse etiam ab exteris⁶⁾, et hanc Academiam nostram, antequam obrectatores exorti essent, qui opprobria in eam et maledicta congererent, eo in loco esse habitam, ut non modo non inferior esse ceteris Germaniae Academiis, sed plerasque etiam superare existimaretur. At vero permultae civitates Vimariam urbis magnitudine, aedium splendore, civium opulentia longe longeque antecellunt; nec paucae reperiuntur litterarum Vniversitates, quae nostram doctorum multitudine et opimis salariis, librorum paratu, museorum varietate, civium numero vincant. Vnde igitur ista utriusque civitatis dignatio, unde iste tam eximius honos exstitit? Nempe utraque nacta est Principem, qui, si quae opibus deessent, humanitate compensabat, qui praesens aderat hominibus, quorum fidem perspexisset, eosque hortando ac

6) Danssii Villoisoni, Francogalli, et Lev. Hansonis, Angli, ipsa verba attuli in Memoria Annae Amaliae p. 159, ex qua et ipsa suppleri multa possunt, quae in hac Oratione, ut repetitionis fastidio occurrerem, omissa sunt.

fovendo excitabat, denique, qui hoc eis dulcissimum laborum praemium concedebat, ut in ipsius oculis habitarent. Ex hac praesenti eius cura, quae non tam domini in cives imperio subiectos potentiam, quam patris erga liberos amorem et affectum refert, quaedam velut in occulto enascitur felicitas, latens illa lubentius, quam sese efferens atque ostentans, quae quo minus oculorum aciem fulgore praestringit, eo tutior est ab invidiae telis, eo tectior contra insidias et machinationes adversariorum. In tali autem civitate vitam degere, quis non optabile et iucundum putet? Tali Principi parere, quis non in summa ponat felicitate? Nam is est omnino Principis animus, qui civium magis utilitati, quam suae gloriae prospiciat, et imperii beatam tranquillitatem potiore ducat regni splendore et magnificentia.

Magnum sane quiddam est et ad famae perennitatem illustre, debellare fortissimas gentes, victricia arma in praeliis praeferre, fundere ac fugare ingentes exercitus, capere clarissimas urbes, numerosos abducere greges captivorum, denique tropaea et triumphos mereri. At quae tandem ab iis, qui talia audent atque perficiunt, vera et solida et permanentia bona ad pacatos cives redundant? Consulite historiam priscae vetustatis, AA., introspicite acta recentioris aetatis: quorum fulgida ingenia vulgus admiratur, quos magnis ausis et facinoribus praevertisse saeculum opinatur, iidem nonne vel fastus insolentia, vel effrenata dominandi cupiditate vel aliis vitiis, potentiae integumento involutis, maximum saepenumero detrimentum civitatibus attulerunt? Iam contra reputate animo, quale nostri Principis per quinquaginta annos imperium fuerit, quam ille agendi rationem dictis et factis comprobavit. Scilicet quo facilius res summas moderatrice prudentia tueretur, satius est arbitratus, suis non imperio solum et auctoritate, sed disciplina, sed voce, sed exemplo prodesse. Non ille insolita quadam maiestatis specie circumfundit so-

lium, qua trepidi cives arceantur, sed ad se venire eos cum fiducia et amore iubet; restitantes cunctantesque altitudinis verecundia, allicit humanitate; ubi advenerint, amanter ac benevole excipit, et quanto quisque in alloquendo respondendoque promptior ac liberior est, tanto eum gratiorem habet et acceptiorem. Iactet igitur vetus historia Alexandros suos; iactet recentior Alexandrorum aemulos, qui quod longissime supra ceteros mortales se putant positos, hoc ipso omnes despiciunt, se unos suamque maiestatem unice respicientes curantesque: felices praedicet eos, qui finibus imperii late prolatis ac triumphis multis a potente hoste reportatis, laudum, quas vel adlatio peperit, vel metus expressit, splendidis praeconiis elati, famam consequuti sunt, si modo aut ipsi inter tot felicia feliciores facti sunt, aut eam ob causam melius in posterum sibi ac suis consuluerunt. Nobis ea probatur virtus, quam in Principe nostro admiramur: quae socia est humanitatis, procreatrix verae felicitatis, haud infucati decoris effectrix, denique adiutrix tum aliarum artium, in pacatis civitatibus florentium, tum maxime litterarum, quae ex tranquillitate et otio nutrimenta succosque capiunt, Principisque humanitate, tamquam solis luce et calore recreatae, quam celerime laetissimeque maturescunt.

Est autem haec una omnium et consentiens vox, Principem nostrum litterarum insigni scientia gaudere, eamque non ad ostentationem et vanitatem, sed ad publicam utilitatem convertere. Quae quidem utilitas tanto magis ex illa scientia redundat et velut efflorescit, quanto coniunctior est cum praesentissima humanitate. Vultis exempla vobis proferri? Non est necesse, ea longius repetere. Vos antestor, venerandi Collegae, in quibus non paucos esse scio, qui non aliorum commendatione adiuti, sed solo Principis iudicio delecti, ad hanc docendi provinciam pervenerunt. Decretam tali auspice et auctore provinciam quum accepis-

setis, non eadem Principis humanitas vobis obtulit, quaecunque rebus et studiis vestris prodesse viderentur? Non ille, libertate docendi concessa, doctrinae vestrae velut spiritum afflavit? Non erexit iacentes interdum per temporum iniquitatem animos, labantes confirmavit, denique omni ope et auxilio vos fovit ac sustentavit? Ita quod donati estis huic Academiae, Principi debetur: quicquid utilitatis opera vestra reipublicae allatum est, Principi debetur: quicquid in posterum afferetur, Principi debetur, cuius praesentissima humanitate, Deus faxit, ut quam diutissime fruamini! Vestram pariter fidem obtestor, Cives, qui studiorum caussa ad hoc Musarum sacrarium accessistis. Quae multa in hac Academia conspicitis et quotidie in vestros usus confertis artium musea, magno variae supellectilis paratu instructa, mineralogicum, chemicum, physicum, mathematicum, addite hortum botanicum, nonne CAROLI AVGVSTI auspiciis et auctoritate condita, eius consilio aucta, eius liberalitate adiuta, eius praesentissima ope ad hanc perfectionem perducta sunt? Parum dixi. Magni enim, ut praeclarus scriptor ait, animi est, benevolentiam, benignitatem, curam non unius hominum generis, non unius reipublicae partis, aut paucarum artium et disciplinarum, quas imprimis ames ac tutere, angustiis continere, sed ad omnes pariter extendere, omniumque utilitates coniugare, et ad pulcerrimam concordiam cum salute omnium redigere. Quotiescumque igitur optimus Princeps Academiam suam revisit, doctoresque et cives praesentia sua exhilarat (facit autem id, quod laeti cum superbia dicimus, saepissime), toties multis et eximiis documentis patefacit, se res nostras omnes praesentem curare, et assidue hoc agere, ut suis ipse oculis videat, quid praestitum sit, quid desideretur, quid corrigi et emendari poscat; ut ipse iudicet, ipse excitet, ipse confirmet, denique ut suam ipse ubivis humanitatem expromat. Sed haec si vellem

singulatim persequi, finem non invenirem dicendi. Vnum adiiciam, quod, quamquam non ad solam Academiam pertinet, tamen etiam nobis ante oculos positum est, et ex eodem humanitatis fonte ductum, ad augendam litterarum dignitatem, ad sensum elegantiae ac venustatis per omnes omnium ordinum cives diffundendum, denique ad utriusque civitatis florem maximopere valuit. Prudentissimo enim delectu Princeps vel ad artes et doctrinas ornandas, vel ad reipublicae munera obeunda, eos semper Vimariae, in vicinia sua, collocavit retinuitque viros, quibus et ipso ingeniosis consiliorum ac laborum consortibus, et cives recte eleganterque vivendi magistris, et exteri praeclarissimis humanitatis exemplis uterentur. Prohibet verecundia de iis dicere, qui viventes adhuc florentesque Vimariam ornant: quamquam ego vix contineo orationem, quin exempli loco proferat fulgentissimum illud Vimariae, quid Vimariae? immo Saxoniae totiusque Germaniae lumen, quod una cum Principis iuventute coruscis, ut poeta ait, flammis exsplenduit, nunc seni placide lucet, et ut patriae nostrae per diu adhuc praefulgeat, Deum immortalem ardentissimis precibus oramus. Sed de iis ut loquar, qui vita excesserunt, Herderi mitis sapientia, Wielandi doctus lepos, Schilleri divinum ingenium, quantum litteris decus, quantum patriae emolumentum, quos auctus verae humanitati, quas Principi, unico illorum patrono, laudes attulerunt! Et qui possim te hoc die tacitus praeterire, Dive Voigti, qui tot per annos Principi nostro affuisti tam fideli sapientique consilio, et Academiae Ienensi tanta cum cura, benevolentia et auctoritate praefuisti, ut, si quem hodie excitare mortuum ab inferis possemus, qui haec nobiscum sacra celebraret, te, Voigti, te unum maxime vellemus. Nunc, quum flecti fata nequeant, nos quidem, qui te florente floruimus, memoriam tuam grata semper mente recalemus: ceteri, eodem si non amoris, certe pietatis sensu affecti, bonis fruuntur,

quae tuo consilio, hortatu, auxilio maxima et plurima in hanc litterarum sedem redundarunt, eique felicissima tempora et vere auream aetatem attulerunt. Quibus in bonis illud postremum quidem tempore, sed profecto dignitate et loco non ultimum est, quod hodierno die per haec ipsa solemnia instauramus.

Progrediendum est enim ad alteram huius cerimoniae partem, quae vobis propria est, Commilitones. Rediit iam illud quotannis instituendum solemne, quo industria et doctrina vestra publice ab Ordinibus academicis agnoscitur, laudatur, praemiis condecoratur. Felicissimo casu evenit, ut hoc solemne nunc incideret in diem, Serenissimi Principis nostri quinquagennalibus votis sacratum. Nulla res profecto est, qua illud magis illustrari ornarique potuisse videatur. Et o quam vellemus, optimi Cives, vestra quoque in certando frequentia et in praemiis petendis aemulatio illustriorem hunc diem reddidisset! Sed perpauci etiam hoc anno inventi sunt, qui ingenium et doctrinam experirentur, et de palma contenderent: unus in theologis, unus item inter eos, qui iuris scientiam profitentur, duo ex illis, qui historiae impensiolem operam navant, ex medicinae autem et philologiae studiosis nullus. Cuius mirae paucitatis causas equidem nec suspicari volo, nec, si repererim, hoc loco proferre ausim, ne verbis male auspiciis violasse videar huius diei sanctitatem, aut votorum pietati obnunciasse. Itaque statim ad rem ipsam accedo.

Quaestionem, proximo superiore anno a venerabili THEOLOGORUM Ordine propositam:

demonstretur e sermonibus et scriptis Pauli apostoli, quae eius fuerit persuasio atque doctrina de indole naturae humanae morali,

unus ex civibus nostris, theologiae studio addictis, solvere instituit, cuius commentatio hanc sententiam prae se fert:

in magnis etiam conari pulcrum.

Is tamen amplo, quod exhibuit, volumine, nec quaestioni satisfacisse censetur Theologorum Ordini, neque modum quaerendi disserendique ei probavit. Sententiae rationes Ordo nobiscum communicavit has:

Non satisfecit auctor quaestioni. Nam a definitione naturae moralis exorsus est, neque ipsius, quae insequuta est, explicationi accommodata (solam enim libertatem moralem definivit), neque rei disputandae (nam praeter libertatem agendi, legis etiam moralis conscientiam, deinde integritatem animi primitivam, conscientiam etiam boni mali-que, et facultatis intelligendi volendique nexum atque consensum, complectitur natura hominis moralis): deinde suam de re proposita sententiam constituit magis, quam e fontibus explicavit; adiunxit etiam disputando argumento ea, quorum hic nullus erat locus: qualia sunt, quae de corruptelis humanae naturae et restitutione eiusdem morali cap. 2 — 4 disseruit: in quibus et ipsis falsa sunt plurima, ut, quum ad virtutem intelligendi etiam perfectionem et fidei constantiam referat. Tum primarios aliquot Pauli locos, ad ipsius etiam causam pertinentes, praetermisit; alia praeter rem uberius disputavit (ut dogma praedestinationis), universas etiam quasdam notiones, in Paulinis scriptis obvias, et vocabulorum significationes omisit: de singulis autem quibusdam locis iusto copiosius egit, ignarus etiam optimorum quorundam librorum, quibus uti debebat, ut Meyeri et Cari.

Displicuit deinde quaerendi et disserendi modus. Philosophiae enim studia neglexisse aut levius egisse videtur, quod ubi compareat in nostris, vehementer reprehendere solemus; unde neque universae disputationi certa et recta ratio, neque singulis eius partibus severitas accessit et concinnitas. In historicis lapsus est, ut quum Platonis doctrinam describit. Neque exegesis suam Ordini probavit: ut quando *σάρκα* describit, ut Paulus dixerit; quam cum *σώματα*

confundit et inconstanter explicat; *ἁμαρτίαν, πίστιν, πνεῦμα*, alia. Sic et de morali hominis libertate interpretatur, quae de statu quodam libero, praesertim a Mosaica disciplina, Paulus exposuit. Et quum de integris quibusdam locis agit, ad singula fere sola se contulit exponenda, non ad universam locorum vim, ex auctorum mente gentisque ratione et usu aestimandam, atque ad nexum sententiarum. Denique Latinus, quo usus est, sermo expeditus ille quidem neque horridus est, nec sincerus tamen et rectus. Praeterea Ordo venerabilis modestiam desideravit, quae eruditos homines, sed praecipue adolescentes, deceat.

Noluit tamen Ordo Theologorum auctorem commentationis praemio destituere aliquo, quod et studiorum, quam probavit, philologicorum potissimum, diligentiae et assiduae, quam scripto consecravit, operae accommodatum esset. Ergo *alterum* a victoribus *locum* auctori lubens concessit, cuius praemium consequetur, si nomen suum apud Decanum professus fuerit⁷⁾.

Illustris ordo IURISCONSULTORUM desideraverat commentationem *de iureiurando purgatorio, in causis criminalibus a iudice delato*, in qua duae potissimum quaestiones animadvertendae erant:

primum, quibus conditionibus delationem iurisiurandi purgatorii sententiae, quam vocant, absolutoriae ab instantia, aut hanc illi praeferre iudici liceat;

deinde, an discrimen aliquod, et quale discrimen intersit inter effectus sententiae absolutoriae, praestito iureiurando purgatorio latae, et sententiae illius absolutoriae ab instantia; ita ut in hac quaestione solvenda et impensarum processus ratio habeatur.

Unica commentatio, Ordini oblata, effatum Traiani in fronte fert:

---

7) Non est professus.

satius esse impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare.

Auctor eius ingeniose quidem, nec sine doctrina, quaestiones propositas tractavit, easque feliciter enucleavit, nec tamen exspectationi Ordinis prorsus satisfecit.

Dilatavit enim tractationem iteratis saepius iisdem rebus ac verbis. Nec felix fuit in investiganda iurisiurandi argutorii origine, aliisque rebus ex historia iuris repetendis. Aliquibus effatis aut nullas rationes subiecit, aut non is idoneas, graviores omisit. Aliquoties etiam secum agnoscere videtur. Praeterea si latinitatem sermonisque elegantiam spectemus, non pauca sunt, quae severior censor reprehendat. Nihilominus laudandi sunt progressus iurisprudencia facti, quos auctor commentatione sua Ordini probavit, et praemio aliquo digna est singularis industria, qua opus non nimis facile suscepit, et ita perfecit, etiamsi competitorum habuisset doctrina instructiorem, amen non sine iusta laude fuisset cessurus.

Censuit itaque Ordo Iuriconsultorum, auctorem huius commentationis, si apud Decanum profiteri suum nomen voraret⁸⁾, *secundo praemio* esse ornandum.

Ordo gratus MEDICORUM exponi iusserat

de haemorrhagiae morbosae natura et differentia:

ne hoc quidem anno exstitit, qui tractare hanc quaestionem et praemium appetere vellet.

Denique ordo PHILOSOPHORUM amplissimus duas ad disputandum quaestiones ediderat, unam philologam, alteram historicam.

Philologa spectabat ad *Theophrasti librum*, qui nomine *χαρὰντήρων* inscribitur: de quo quum viri doctissimi in diversas sententias discessissent, postulabatur a civibus

---

⁸⁾ Hic vero professus est. Auctorem cognovimus FRIDERICUM HENRICUM GUILLIUM SCHÜTZIUM, Ienensem.

nostris philologis, primum ut exponeretur de libelli fati, ratione et virtutibus; deinde ut quaereretur de eius ἀνθενίq, tum omnino, tum singularum partium, prooemii maxime, et trium capitum ultimarum atque additamentorum in codice Vaticano; denique ut disputaretur de auctoritate codicum et de modo, quo iis in recensendo libro utendum sit.

Bis haec proposita quaestio est per duos continuos annos: sed nobis non melior sors cecidit quam medicis; qui laudis cupiditate incensus, virium suarum experimentum faceret, inventus est nemo. Sed ne quid silentio praeteream, quod excusare possit hanc philologiae quaestionis in tanto tot doctorum eius artis studio neglectiorem, unus exstitit ingenio pariter atque modestia commendatissimus iuvenis⁹⁾, qui descriptione quadam de Theophrasti characteribus, privatim mihi oblata, ex argumenti propositi ubertate ac nimia quadam difficultate pro se suisque commilitonibus deprecaretur desidia et inertiae reprehensionem: quam ita est deprecatus, ut, si in suscipiendo opere fortior fuisset atque animosior, eum non dubitemus palmam fuisse laturum.

Quaestio *historica*, et ipsa superiore anno renovata, huius erat argumenti:

Illustratur ex historiae fontibus, quis Maior domus primis regni Francorum temporibus fuerit, et quo modo, quibusque artibus saeculo octavo hic Ministerialis eo pervenerit, ut ipso regno potiri potuerit.

Eam nunc duo ingressi sunt tractare iuvenes, quorum alter libellum, Ordini oblatum, dicto Thucydidis:

χαλεπὸν τὸ μετρίως εἰπεῖν, ἐν ᾧ μάλιστα καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιούται,

insignivit, alter symbolo Latino:

---

⁹⁾ ERNESTUS THOMPHELLERUS, Gothanus, ex egregia Doeringii disciplina Seminario nostro philologico adscriptus.

in rebus tam antiquis, si, quae similia veri sunt, pro veris accipiantur, satis habeam.

Dissertatio, Thucydidis dicto inscripta, praecipua laude digna est. Auctor enim, quāquam multa iusto verbosius exposuit, alia nimio perspicuitatis studio repetivit, passim etiam intexuit, quae resecanda erant, denique hic illie aberravit a proposito, rerum leviorum curis suspensus: tamen, quum ea omnia, quae in reprehensionem incurrant, excusationem habeant adolescentiae, quae nondum didicit orationis ubertatem atque luxuriam stilo depascere, laudabile ingenii et doctrinae exhibuit documentum. Fontes historicos magno veri reperiendi studio perquisivit, reperta vero ita redegit in ordinem, ut refutatis aliorum de Maiore domus sententiis suam modeste adderet, et ingeniose excogitatam, et luculenter pro re nata perscriptam.

Libellus vero inscriptus: *In rebus tam antiquis* relinquitur satisfecit Ordini. Auctor, in scribendo parum versatus, argumentum paulo levius tractavit. Neque enim scriptores, qui ad quaestionem illustrandam conferendi sunt, satis accurate examinavit, neque de aliorum sententiis ea qua par erat diligentia disseruit, neque ipse exprompsit aliquid, quod vel rerum natura, vel monumentis historicis defendi possit. Attamen probavit se iuvenem bonae spei laetaeque indolis, solertem et ingeniosum. Denique ipse comatus quaestionis eiusmodi tractandae generosum atque ad altiora erectum animum declarat.

Itaque Ordo Philosophorum auctorem dissertationis, Thucydidio dicto inscriptae, *praemio* ornandum esse censuit; auctorem vero alterius commentationis, si modo voluerit nomen suum apud Decanum edere, dignum habuit, qui ad illius laudes et praemium *proxime accederet*.

Quam sententiam voluit illi insignem esse ad commendationem ingenii et doctrinae, huic vero ad stimulos diligentiae et assiduitatis efficacem.

Itaque in hac tota concertatione unum dumtaxat pronunciare victorem licet, cuius nomen, resignata schedula, nunc est edendum.

Ergo, quod felix et faustum sit, victorem pronunciamus

IOANNEM GVILIELMVM ZINKEISEN,

Altenburgensem.

[Victorem concentus musici salutarunt.]

Ego vero, humanissime Zinkeiseni, tanto magis laetor, hoc tibi praemium contigisse, et honorem publice tibi decretum tanto lubentius gratulor, quanto diutius tum in scholis meis, tum maxime in Seminario philologo, ingenium tuum, doctrinam, studium perspexi. Adhuc te cognoram philologum: nunc etiam historicarum rerum scientiam demonstrasti; quod mihi eo iucundius est, quum novo exemplo comprobes, quod saepe ego in scholis commemorare soleo, qui instructum habeat excultumque ingenium humanitatis artibus, eum posse etiam in aliis disciplinis faciles et celeres et felices progressus facere. Ceterum non potest quidem tuum unius ¹⁰⁾ studium compensare numerum illorum, quos in hoc laudis curriculo tecum pugnatueros putaveramus; sed excitabit tamen, speramus, alios, qui proximo anno tuum exemplum sequantur. Tibi autem, humanissime Iuvenis, ut tua tibi prospere cedat industria, et ut nascentis tuae laudis maiora subinde et ampliora praemia consequare, sincero animo optamus.

Iam reliquum est, AA., ut quae in eum, qui proximus erit, annum propositae sunt quaestiones, Ordinum academicorum auctoritate promulgemus.

---

10) Recitata oratione, scriptorem alterius commentationis historicae, quae proxime accedere ad victricis laudes et praemium iudicata est, CAROLVM GUNTHERVM SCHMIDIVM, Vimariensem, Decanus agnovit.

Et venerabilis quidem THEOLOGORUM Ordo exponendum constituit

de Petri Abaelardi doctrina dogmatica et morali,
cuius fontes facile adire licet, et in qua describenda plurimorum iam opera collocata est, ita ut ex illis hauriatur, et ad ad hos respiciatur.

Illustris IURISCONSULTORUM Ordo quaerere iubet,
an mater, quae ad secundum matrimonium transiit, filio intestato, in bona, quae post mortem patris avus paternus ei reliquerat, cum fratribus eius ex Novella XXII Cap. XLVI succedat, nec ne.

Quam quaestionem ita vult Ordo tractari, ut argumenta, quae in utramque sententiam proferri possint, explicentur atque diiudicentur.

Gratioso MEDICORUM Ordini visum est instaurare quaestionem, ante hunc annum propositam, et paulo ante a nobis enunciatam

de haemorrhagiae morbosae natura et differentia.

Amplissimus Ordo PHILOSOPHORUM duplicem rursus, dignam hoc certamine, materiam praebet, unam ex philologia, alteram ex philosophiae historia petitam.

Quaestio *philologa* spectat ad

Hymnos Homericos.

Quadraginta enim sunt anni, quum Godefredus Ernestus Groddeckius commentationem edidit de Hymnorum Homericorum reliquiis, doctam sane illam et istis temporibus accommodatam, sed quae iis, quos nostra aetas tum in universa Carminum Homericorum *spiciat*, tum in explicatione et censura Hymnorum fecit progressus, vixdum satis respondeat. Consulantur igitur, quae post Dav. Ruhnkenium, imprimis ex eo tempore, quo Frid. Aug. Wolfius de Carminibus Homericis disputavit, vel scripta sunt de Hymnis (quae tribus dumtaxat quatuorve libris continentur), vel ex illis disputationibus ad Hymnos aliter, quam olim sole-

bat, iudicandos transferri possunt. Exponatur autem sic, ut, quae fuerit Hymnorum illorum origo, quae singulorum sit indoles, et num in iis reperiantur, quos certis adscribere vel aetatibus vel etiam auctoribus liceat, probabili ratione doceatur. In qua tota disputatione maxime attendatur ad Rhapsodorum sive Homeridarum artem et consuetudinem recitandi imitandique HomERICA carmina, quo rectius possit iudicari de iis, quae de interpolationibus aut lacunis Hymnorum nuper in disceptationem vocata sunt.

De quaestione *philosophica* haec ad nos perscripta sunt:

Quum ex historia philosophiae constet, viros doctos recentioribus potissimum temporibus saepius quaesivisse, uter princeps Graecorum philosophorum fuerit, Plato an discipulus eius Aristoteles, et controversiam inde ortam usque ad nostram prolatam esse memoriam, multaue in utramque partem disputata esse: placuit e copioso argumento particulam quamdam, ingenio nostrorum civium accommodatam, excerpere et certaminis caussa proponere. *Conferatur igitur Aristotelis Politia cum Platonis Republica*, ita quidem, ut tum consensus utriusque, tum discrepantia appareat; deinde fiat periculum, dogmata ab Aristotele in Politia contra Platonem proposita accuratius examinandi, ut intelligatur, de illius placitis num recte, an secus existimaverit.

Habetis, Commilitones, novam et uberem materiam laudum, doctrina et studio consequendarum: quarum quo quis vestrum maiore et honestiore studio ducitur, eo *generosior in campum descendat petitor*, ut palma potiat, nobili per se, nobiliore per hanc diem, qua denuo proponitur. Recordamini huius faustissimae lucis laetitiam, si forte industria labascit: cogitate Principis adversus Academiam, vestrae altricem iuventutis, benevolentiam: reputate eiusdem erga vos liberalitatem, et vota pro eius

salute hodie nuncupanda studiis vestris, tamquam faustis ominibus, comprobate.

Tibi autem, summe Deus, a quo, quicquid est boni, in res humanas proficiscitur, tibi toto nos pectore gratias agimus, qui talem nobis Principem dederis, et sospitem tam diu incolumemque conservaris. Serva, o pater, serva etiam in posterum CAROLVM AVGVSTVM una cum augusta Coniuge et universa Domo augusta. Subleva eius curas principales, consiliis annue, omnibusque iis, quae pro patriae salute et verae humanitatis incrementis instituit instituetque, prosperrimos successus, eventus celerrimos largire. Sic sua ille virtute et gloria et suorum populique felicitate usque ad extremos vitae humanae terminos perfruatur, donec grandaevus senex; fortunatus liberis, fortunatus nepotibus, populi sui regimen, Academiae tutelam ac regii nominis maiestatem Filio tradat, ipsi simillimo, qui acceptam imperii, virtutis gloriaeque hereditatem pari et humanitate et felicitate tueatur.

DĬS MANIBVS
CAROLI AVGVSTI
PATRIS PATRIAE
SACRVM.

PARENTALIA
RECTORIS MAGNIFICENTISSIMI
IN
ACADEMIA IENENSI
RITE PERAGENDA
INDICVNTVR.

TITVLIS OMNIBVS ET IMAGINIBVS MAIOR
CAROLVS AVGVSTVS
MAGNVS DVX SAXONIAE
PRINCEPS VIMARIENSIVM ET ISENACENSIVM
RECTOR ACADEMIAE IENENSIS MAGNIFI-
CENTISSIMVS
NATVS VIMARIAE D. III SEPT. A. MDCCLVII
LABANTIS IMPERII EXSTINCTO PATRE IVVENE
FIRMAMENTVM AC ROBVR
E SACRATISSIMIS MANIBVS MATRIS
ANNAE AMALIAE
CVI NOMEN PRO LAVDE AMOR POPVLI PRO PRAECONIO

ADOLESCENS INGENIO DISCIPLINA STVDIO
 AETATEM PRAEGRESSVS
 DIE III SEPT. ANNO MDCCLXXV
 REGNVN SVSCEPIT
 AVSPICATVM FRIDERICI M. AVGVRIO
 FELIX CONIVGIS DECORIBVS AD MAGNA DESTINATAE
 FORTVNATVM NVMEROSA SVBOLE
 SED LONGE FORTVNATISSIMVM VIRTVTIBVS
 QVAE CIVIBVS QVALEM FVTVRVM SPERAVERANT
 TALEM PRINCIPEM OSTENDERVNT

QVANTVM VALERET IN ARMIS
 DVX BORVSSORVM CATVS PROVIDENS IMPAVIDVS
 IN BELLIS CONTRA FRANCOGALLOS ADMINISTRATIS
 QVID POSSET IN TOGA
 REGNATOR IVSTVS SAPIENS MITIS
 MAIESTATEM ET HVMANITATEM RARO CONNVBIO
 IVNGENS
 ADMIRANTIBVS POPVLIS DEMONSTRAVIT
 TEVTONICAE LIBERTATIS VIRTVTIS GLORIAE
 REBVS GESTIS LEGIBVS MORIBVS PARTAE
 STRENVVS AC PRAEPOTENS PROPVGNATOR
 CRANNIDIS CIVILIS ET SACRAE OSOR IMPLACABILIS
 LEGES PROVINCIIS SCRIPSIT HVMANAS
 EQVA CIVIBVS IVRA PER ORDINVM AVCTORITATEM
 PRIMVS IN GERMANIA SANXIT
 PROTESTANTIBVS ET CATHOLICIS PER IVDICIORVM
 PARITATEM
 MVTVA OFFICIA MVTVAM BENEVOLENTIAM RESTITVIT
 REM PVBLICAM OPIBVS FIRMAVIT GLORIA AMPLIFICAVIT
 RES PRIVATORVM CVRAVIT VT SVAS

SANAE RATIONIS AB SVPERSTITIONE INFESTATAE
VINDEX CEDERE NESCIVS
NATVRAE SOLERTISSIMVS INVESTIGATOR
LITTERIS NON AD OSTENTATIONEM VSVS
SED AD CVLTVRAM INGENIORVM AD INDVSTRIAE
INCREMENTVM

AD POPVLORVM SALVTEM
DOCTORES RELIGIOSE SAPERE IVSSIT IN REBVS DIVINIS
IN HVMANIS NIL INTENTATVM RELINQUERE
VIRE ADDENS HORTATV STIMVLOS EXEMPLO
CONTENTIONEM PRAEMIIS
STATOR SCHOLARVM
PRAESENS NVMEN ACADEMIAE

PEREGRINAE PERTAESVS IN ARTIBVS DOMINATIONIS
MVSAS PATRIAS EX FVGA RETRACTAS
GOETHII TVTELA ET INGENIO
TEVTONIAE NE SVVS DEFORET PERICLES
ADVLTIORIS COMPTIORES ORNATIORES FACTAS
IPSE OVANTES IN OLYPVM SVVM REVOGAVIT
ANNVENTE GENIO TEVTONIAE
TEMPLVM MAGNIFICVM A GALLICA SORORE OCCVPATV
THALIAE TEVTONICAE REDDIDIT

SVMMIS IMPERATORIBVS ET REGIBVS
AFFINITATE FOEDERE AMICITIA IVNCTVS
OPTVMIS INTER PRINCIPES QVI HOC SAECVLVM
ILLVSTRARVNT
HONORATVS ET CARVS
IN MAXVMA RERVVM OMNIVM CONVERSIONE
NIL APPETENS SIBI
OLEAM LAVRO ANTEFERENS

TAMEN IMPERIO AVCTVS ET DIGNITATE
DVX MAGNVS SAXONIAE FACTVS A. MDCCCXV
PATRIAM BONIS CIVES BENEFICIIS AVXIT
PATER PATRIAE NVNCVPATVS MERITISSIMO

SIC VIVVS DIVINITATEM ADEPTVS
PERSOLVTO IN ITINERE PATRII AMORIS POSTREMO
OFFICIO
AD CAELITES PRIVS QVAM AD SVOS REDIT
N PATRIA NON SVA SED QVAM HONOS A REGE HABITVS
SVAM FECIT
MORTVVS DIE XIV IVNII ANNO MDCCCXXVIII
PRINCEPS OPTVMVS DESIDERATISSIMVS
AETERNVM MEMORANDVS

DEFVNCTVM NE NIMIS LVGERET ORBA PATRIA
NEV PARENTALIA CARERENT SVPPPLICATIONIBVS
PROVIDVS SOLIO HEREDEM RELIQVIT FILIVM
PRAECLARE FACTORVM AEMVLVM
FILIO IMPERIVM GLORIOSIS LABORIBVS FVN DATVM
CIVIBVS LIBERTATEM VIRTUTE STABILITAM
POSTERIS SANCTVM ET PERPETVVM EXEMPLVM

Peragentur parentalia in templo Paulino academico
die VIII Augusti inde ab hora VIII.

O R A T I O
IN EXSEQUIIS
RECTORIS ACADEMIAE MAGNIFICENTISSIMI
C A R O L I A V G V S T I
MAGNI DVCIS SAXONIAE
PRINCIPIS VIMARIENSIVM ATQVE ISENACENSIVM
HABITA
IN ACADEMIA IENENSI
D. IX AVGVSTI A. MDCCCXXVIII.

P R A E F A T I O.

Quum more institutoque maiorum iam in publicum edenda sit oratio, qua sanctis Manibus CAROLI AVGVSTI hesterno die Academiae auctoritate parentavi, nescio, quid prius aut magis excusẽm, longitudinem orationis an tenuitatem. Longiorem fecit rerum, animo ac stilo undique affluentium, immensa quaedam copia, quam diuturna Divi Principis vita, diuturnum imperium, diuturnum et indefessum cives beandi studium procreaverunt. Quae copia tametsi quodammodo circumcidenda erat in dicendo, ne aures animique auditorum defutigaretur, eam tamen iam commentatione eram complexus; et quum nunc ad recognoscendam scriptionem me dedissem, quicquam omittere, quod ad propositum faceret, ac desideratissimi Principis memoriam instauraret, temerarium ac prope impium videbatur, certe vix condonandum ei, cui triginta amplius annos exemplum tantarum virtutum oculis intueri, saepenumero vocem audire optimi Principis, coram praesens cum praesente colloqui, multisque ab eo singularis benevolentiae documentis ornari con-

tigisset. Sed hic ipse animi sensus obfuit dicenti, et illa rerum copia atque magnitudo, cui adaequare orationem frustra conabar, saepe repressit et remorata est vocem, si quidem meam dicendi mediocritatem tam grandi argumento imparem esse intelligebam. Accessit, quod qui loci a me quidem tractari possent de virtutibus et laudibus tanti Principis, eos omnes iam pertractaram, tum per alias scribendi opportunitates, quas longa muneris academici administratio mihi plurimas attulit, tum maxime duabus illis orationibus, quibus et Rectoratus academici et universi Imperii sacra semisaecularia Seni augusto congratulatus sum. Denique omnino deterior solet esse conditio Professoris eloquentiae, qui in eiusmodi solemnibus non nisi δευτεράγωνιστοῦ munere fungitur, nec prius ad dicendum procedit, quam πρωταγωνιστῆς theologus suam pro concione orationem sacram peroravit: qui quo solertior est, et quo melius summis rerum occupat, id quod facere Schottus noster consuevit, eo minus relinquit Academiae oratori, quod eorum, qui audiant, tenere mentes et inclinantem velut erigere attentionem possit. Quapropter si quando optavi, ut nihil de me meaque qualicumque dicendi facultate exspectaretur, vere possum dicere, id me hoc tempore optasse, quo ingratae adeo et pene formidabiles ad aures meas acciderunt voces amicorum, qui erectam esse multorum in tanto eloquentiae incitamento tantaque ornatissimae orationis materia exspectationem dictitabant, eique ut incommoda etiam valetudine satisfacere anniterer, me identidem hortabantur. Inde, ut nihil dissimulem, enata est animo quaedam anxietas, quae sicut vehementer praepedit, quicquid, ut recte agatur, libera et soluta mente agi oportet: ita oratorem adeo debilitat, ut nulla res ei possit infortunatior et magis adversa evenire. Vereor equidem, id ne nimium senserint, qui dicentem heri in templo audierunt: quorum quod tanta tamen fuit in audiendo patientia, in iudicando lenitas, tempori

et argumento orationis tribuendum existimo. Quam eamdem indulgentiam, non ex tralatitia formula praefantium, sed ex animi sententia, et re ipsa iubente, ita nunc deprecor ab iis, qui hanc sive Orationem sive Memoriam lecturi sunt, ut, quod desit scriptoris ingenio et arti, pietate compensatum arbitrentur.

Scr. in acad. Ienensi, d. X Augusti, a. MDCCCXXVIII.

Τὸ εὐτυχές, οἱ ἂν τῆς εὐπροσπεστάτης λάχωσιν, ὥςπερ, ὅδε μὲν σῶν, τελευτῆς, ἡμεῖς δὲ λύπης· καὶ ἐν οἷς ἐνσυνδαιμονησαί τε ὁ βίος ὁμοίως καὶ ἐντελευτῆσαι ξυνεμετρήθη.

THUCYDIDES.

PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE
CVRATOR SPLENDIDISSIME
TVQVE EI ASSIDENS QVI HAEC SACRA NOSTRA
CVM COLLEGIS OLIM TVIS CELEBRARE VOLVISTI
VIR ILLVSTRISIME
DECANI QVATVOR ORDINVM MAXIME SPECTABILES
PROFESSORES ATQVE DOCTORES
DIVINAE HVMANAEQVE SAPIENTIAE CONSVLTISSIMI
CIVES ET HOSPITES OMNIS ORDINIS LOCI
AC DIGNITATIS ORNATISSIMI
VOSQVE NOBILISSIMI COMMILITONES HVMANISSIMIQVE

Quamquam inde a multis annis muneris mei ratio et gravissimi rei publicae casus ita tulerunt, ut, quotiescumque in sacrato hoc templo apud vos verba facerem, toties maioris potius vestri quam gaudii essem interpres, et communem magis temporum tristitiam quam Academiae gratulationes enunciarem: numquam tamen, id quod vere profiteor, commoto magis conturbatoque animo ad dicendum processi, quam hodierno die, quo iusta funebria, Patri patriae decreta, ingentem publice nos iubent dolorem renovare. Privatim enim nondum eluximus mortem Principis nostri, CAROLI AVGVSTI, quem tot per annos Rectoris Magnificentissimi nomine non modo rerum nostrarum sapientissimum moderatorem, sed, ut plane dicam, quemadmodum sentis vosque mecum haud dubie omnes sentitis, AUDITORES, optimum atque amantissimum patrem habuimus: intra privatos parietes quotidianae adhuc lamentationes audiuntur et querimoniae, ex quo Ille a nobis discessit, cui locum nos omnes et dignitatem in hac Academia, plerique etiam felicitatem nostram, debemus: necdum exaruerunt lacrimae, ubertim nuper in funere Eius profusae, quocum per longam gratissimae necessitudinis consuetudinem ita coniunctae res

nostrae et velut implicatae erant, ut, dum ille a nobis divellebatur, nos a nobismetipsis quasi divulsi atque distracti videremur.

Ac quis tandem modus sit aut pudor dolori, quem iactura commovit, qualem nec antehac vidit Academia, et vix umquam visura est? Etenim ad raram meritorum multitudinem, quibus CAROLVS AVGVSTVS excelluit, aequae rarus accessit vitae annorum numerus et imperii ea diuturnitas, quae, dum res Saxonica stetit, et Saxonum nomen floruit, ex omnibus Saxoniae regnatoribus vix sex septemve a Deo concessa est: Academiae autem sceptrum qui valida manu plus quam dimidiatum saeculum teneret, huic Vni annales referunt per singularem Numinis providentiam contigisse. Quapropter quod mortuo olim Metello ipse eius testatus est adversarius, Romam maius numquam funus esse spectaturam, idem iam nostri praesagiunt animi, postquam Vnus ille, quem dixi, ad caelites nuper revocatus, Academiae gubernacula deposuit.

Sed quid iacturam dico, quam Academia fecit? Hand profecto minorem et patria sentit, quae, hoc extincto Principe, unicum suum lumen et praesidium et decus amisit, et sentit univera Saxonia, quae nuper sene orbata Rege, quo iustiore atque constantiore nondum viderat, in hoc altero Saxonici imperii velut Nestore iussit defigi oculos civium, hunc superstitem illius veterem amicum voluit spectari, ut, quid ad populorum salutem valeret diuturnitas regnandi cum regnantis virtutibus consociata, duobus iisque maxime conspicuis atque illustribus exemplis cognosceretur. Quid? ne in Saxoniae quidem aut conterminorum regnorum finibus sese continuit tanti Principis admiratio, neque omnino intra Germaniam substitit, sed Britanniam, sed Galliam, sed Italiam est pervagata, quae regiones Rectorem nostrum gratum quondam hospitem et candidissimum pariter atque intelligentissimum suorum quaeque bonorum specta-

torem viderunt: vestram eius gloria in patriam penetravit, Hungari, qui, quod nunc tandem vobis redire ad nos licuit et coram adorare purpuram Principis nostri, qui propria vestrae nationi beneficia tribuit, in praecipua quadam felicitatis parte merito collocatis: denique fama eius ad extremas Russicarum terrarum oras ita pervasit, ut mox sociam et ornatricem nancisceretur maximorum Imperatorum amicitiam, quam sane non contraxisset affinitatis necessitudo, si affinis non suis fuisset atque eximiis virtutibus condecoratus.

Hoc igitur tali extincto Principe, non res privata nostra iacturam fecit; fecit publica: non nobis dolemus solis, sed quacumque cultior terrarum orbis patet, communis est dolor, commune desiderium omnibus, qui Teutonici nominis vim ac dignitatem in CAROLO AVGVSTO suspexerunt. Quod quum iam nunc ex innumeris documentis intellectum sit per breve hoc tempus, quod a morte eius effluxit, tum clarius intelligetur postero aevo: et haec ipsa documenta quam vera fuerint et sincerissimis ex pectoribus profecta, loquatur olim historia, tanto quidem disertius illa tantoque luculentius, quanto erit ab nostris temporibus remotior: quae in censu Principum per iustam aestimationem habendo sibi etiam facilius cavebit, ne in prodenda eminentissimae virtutis memoria aut gratiae quicquam aut ambitioni tribuisse videatur. Quamquam ne nos quidem dedecet in hac luctus viriditate cogitationem ab eo, qui fecit, conferre ad alios, si qui reperiantur, quos ei pares aut similes aestimemus: ut illa tot saluberrima instituta, quibus inclaruit, tot leges, quibus duarum provinciarum felicitati providit, tot consilia, quae non agitavit tantum prudentissime, sed admirabili constantia ad prosperrimum eventum perduxit, tot praeclara facinora, quibus nomen suum immortalitati commendavit, cum iis componamus, qui, aequales ipsi, aetatem nostram aequalium virtutum splendore collustraverunt.

Summa enim omnia fuerunt in hoc Principe, **AVDITORES**, sed quae magis ex contentione aliorum, quam ipsa per sese, cognosci atque intelligi possint. Et habet eiusmodi comparatio, modo recte instituatur, etiam hanc vim, ut, quicquid sit, quod in summo viro naturae humanae infirmitatem arguat, id et lenius feratur, et aequius iudicetur, si pariter magnis virtutibus compensatum deprehendatur in iis, qui humanitatis velut cancellos supergressi, omnium consensu proxime accessisse ad divinitatem existimantur.

Sed haec relinquenda sunt rerum scriptoribus: oratori metuendum est, ne res sit nimis ardua et plena invidiae, praesertim ei, quem scholae umbra a luce rerum publicarum removet. Quamobrem ego hoc argumentum et peto et refugio, veritus, ne aut detrectando in tarditatis aut suscipiendo in audaciae crimen incurram. Sed si insolita quaedam magnitudo, quam an imorepraesentamus, ipsum quodammodo extollit animum; si admiratio praeclare factorum, cum benevolentia coniuncta, dicendi quamdam fidentiam affert, et quantumvis timido oratori velut spiritum afflat, facilemque apud eos, qui audiunt, veniam impetrat: quidni ego ausim apud vos profiteri, **AVDITORES**, et aperte dicere, quod, quotiescumque de **CAROLO AVGVSTO** cogitavi, toties mentem subiit, nulli hac quidem aetate Principi nostrum ingenio, animo, moribus similiorem, quam **FRIDERICO MAGNO**, **Borussorum** olim regi, fuisse. Cui etsi natalium beneficio longe ad agendum amplior et ad virtutes ostentandas illustrior obtigerat opportunitas, quam nostro erat Principi data: tamen, si per quamdam fortunae vicissitudinem vices imperiorum permutare licuisset, equidem non dubito, quin **FRIDERICVM** minore in solio non magis exsplendescere, quam **CAROLVM AVGVSTVM** maximae parem potestati et dignum regali dominatu aequales vidissent. Et ingenii quidem similitudinem natura finxerat: animi cognitionem virtus firmarat: morum aequalitatem exemplum effecerat.

FRIDERICVM enim CAROLVS AVGVSTVS inde a prima adolescentia maximi habebat: hunc, cognationis etiam vinculo sibi iunctum, in sinu et oculis gestabat: huius honorificentissimum augurium ut ratum faceret, diligenter curabat. Nam quum primum ad Regem salutatum venisset adolescens, ille, admiratione eius captus, adstantibus fertur dixisse: Talem ego tantae spei principem iuventutis nondum vidi ¹⁾. O praeclaram divinationem, dignam Rege, qui, quum eam edebat, regali arte verissime est usus ²⁾: dignam item Principe, qui regalem animum mature indpit, et Regem de se vere divinum fuisse per totam vitam demonstravit!

Operae pretium est, AUDITORES, haec paulo diligentius persequi, non quo novi quiddam vos doceam, qui quae ad memoriam harum rerum pertinent, partim oculis vestris vidistis, partim a patribus tradita accepistis, sed ut historia velut duce mentes vestras aliquantisper abducam ab iis, quae oculis animisque luctum undique et maerorem iniiciunt, et pristinae iacturae, quam Deus reparavit, recordatione hoc novum damnum, eodem, sicut vovemus, auctore resarciendum, aliquo modo consoler.

Quod verissime dixit magnae vir auctoritatis, qui FRIDERICVM statim post mortem gravi laudatione prosequutus est ³⁾, illo in Rege exemplum praestantissimarum virtutum, tamquam in illustri monumento propositum, orbi terrarum ita luxisse, ut, quas virtutes antea vix quisquam sociabiles credidisset, eas amicissimo vinculo iunctas in uno intueri liceret: idem prorsus cadit in CAROLVM AVGVSTVM, in quo

1) Oculatus testis narravit. Cfr. *Historische und politische Denkwürdigkeiten des Kön. Pr. Staatsministers Joh. Eustach Grafen v. Görz, aus dessen hinterlassenen Papieren entworfen*, I. p. 8.

2) *Veteres, ut sapere, sic divinare regale ducebant.* Cic. de Divin. I, 40.

3) FRID. AVG. WOLFF in programme, quo parentalia Academiae regiae Fridericianae in memoriam Friderici Magni celebranda indixit, a. 1786. Eodem in scripto etiam alii sunt loci, ad quos respicere in hac oratione et comparisonem nostram traducere consentaneum visum est.

ad excellentem quamdam speciem, multis mortalibus ne animo quidem visam, formando provida Numinis cura videtur demonstrare voluisse, quantum et saeculo nostro et nostrae potissimum patriae faveret. Nam alii quidem Principes, pacis artes et otii, quod artes alit, tranquillitatem tutati, non potuerunt iidem ad bellicam gloriam pervenire: alii magnarum rerum et scientia et perfectione claruerunt apud exteros, sed civibus suis humanitate et popularitate minus fuerunt probati: alii ad universam civitatem, iustitia et aequitate regendam, conferre studium, quam res privata singulorum respicere et curare, maiestati suae convenientius duxerunt: denique multi in eo elaboraverunt, ut laudum suarum praecones haberent eos, qui, quae patrasent, ex longinquo spectarent, sed pauci omni tempore inventi sunt, qui potius ac praestabilius existimarent, in patria non solum vocari patrum nomine, sed parentum loco a popularibus coli, et tamquam patres amari.

Hae sunt igitur illae virtutes, quae, si Principes, etiam clarissimos, communi quodam humanitatis modulo metiamur, vix ac ne vix quidem videantur coniungi in uno posse et sociari. Quas si singulas suis et propriis vocabulis completamur, rerum domi militiaeque praeclare et fortiter gestarum, scientiae litterarum cum animi probitate coniunctae, iustitiae et severitatis popularitate temperatae, denique prolixi in rempublicam studii cum diligentissima cura et caritate privatorum copulati: intelligitis, AUDITORES, singulas illas virtutes confluere tandem et quasi confundi in rarissimo illo principalis dignitatis cum vera humanitate connubio; sed intelligitis quoque, tantam earum multitudinem esse, quantam angusti, quibus haec oratio circumscripta est, termini non capiant, tantam denique plurimarum gravitatem, quantam oratoris, in litterariis magis quam in civilibus rebus exercitati, ars et facultas aequare dicendo non possit.

Nam, ut ad singula quaedam singulatim enarranda

progrediar, qui possim ego digne satis effari eas virtutes, quae propriae sunt magnorum ducum atque imperatorum? Aut quo pacto temeritatis reprehensionem amoliar, nisi orationem contineam in iis, quae populari intelligentiae patent, et indoctorum quoque sermonibus celebrantur? Quum enim in virtutibus illis imprimis censeantur scientia rei militaris, fortitudo, auctoritas: nostis, AUDITORES, his tribus rebus ita eminuisse CAROLVM AVGVSTVM, ut, si quarta, illis non levior, accessisset, quae FRIDERICO simul contigit, rerum strenue ac fortiter gerendarum opportunitas, in Principe nostro non minus, quam in illo maximo Rege, perfecta quaedam ducis forma exstisset. Ex quo enim ille signa Borussiae sequutus, et post domesticae militiae exercitationes, tunc apud Borussos aequae ac bellum laboriosas, equitum turmis erat praefectus: quot et quam egregiis documentis declaravit, nullam rem esse in usu militari positam, quae ipsius scientiam fugeret! Et quum scientia bellandi potior sit animus, quis non magni BERNARDI propaginem ac sanguinem agnoscat in CAROLO AVGVSTO, qui, quanto Teutonicae libertatis amore flagraret, non solum eo prodidit, quod sociale foedus, illi stabiliendae a FRIDERICO sancitum, omni virium intentione et prosperrimo cum eventu adiuvit, sed etiam posthac, praecipue inter illos annos, postquam maiore Virtutis foedere adversus externum hostem animi Germanorum coaluerant, ipsa bellorum societate comprobavit. Nam et iuvenis, quod imminere cernebat periculum, quum incensa in populis rerum novarum cupiditas glisceret, propulsare a patria sua studuit, et vir factus, turmis Borussiae praepositus, idemque prope iam senex, Russicae militiae obligatus dux, nihil prius habuit, quam ut Germaniam a foedissima servitute vindicaret, et libertatem nobilitatemque inclutae gentis, auctore FRIDERICO partam, tueretur. Quanto opere laborem eius in negotiis, fortitudinem et constantiam in periculis, consilium in providendo, industriam in agendo

collaudaverunt etiam veterani, qui superstites erant ex Winterfeldi et Seidlitzii disciplina! Quam graviter illas virtutes testati sunt, qui vel expeditioni in Batavos interfuerunt, vel oppugnationem Moguntiae viderunt, vel praelii prope Lauteram regiam commissi gloriam cum illo participarunt! De auctoritate quid dicam, quae et ipsa in bellis administrandis atque imperio militari plurimum valet? Quae in eo quanta fuerit, et quam efficax etiam post mortem, nuper admodum cognovimus, quum funus sui quondam imperatoris, in Borussia defuncti, tanta non solum honoris pompa, sed etiam animi pietate, in patriam duxerunt Borussia bellatores, ut, quid de eo senserint, quanta eum in dignatione habuerint, publico testimonio declararent. Neque hac auctoritate solummodo floruit apud eam gentem, cui socius erat armorum, verum etiam apud ceteras, et in universa Germania: id quod satis, sed sero, apparuit illo calamitosissimo tempore, quo cum ingenti Borussorum multitudine prostrata est res Germanorum: quam utramque vix quisquam dubitabat aut sartam fuisse et incolumem futuram, aut certe non tam facile tamque turpiter ferocis hostis superbiae cessuram, si CAROLVS AVGVSTVS, legatus tum Regis, pro avunculo, quem sane non deficiebat virtus militum, sed senectus debilitarat, Borussico exercitui praefuisset. Sed quae FRIDERICO multae erant et magnae ad militarem gloriam comparandam opportunitates oblatae, eas vel quaesitas, his potissimum extremis temporibus, CAROLO AVGVSTO vel negavit fortuna, vel etiam subtraxit: cui quamvis ipse, magnae animae prodigus, cum quodam taciti doloris morsu succensuerit, habent tamen pacis artes, habent harum artium cultores, quod palam et vere laetentur.

Voluit nimirum Deus pacis magis quam belli artes tractari sustentarique ab eo, qui ad utrasque natus, ad utrasque ab idoneis magistris⁴⁾ formatus atque excultus esse

4) Honoris caussa etiam hoc in libello nominamus duumviros illos, iam dudum

videbatur. Rara profecto coniunctio, rarum connubium tam diversarum artium, quod nostra aetate, si ab isto Imperatore discesserimus, cuius vel exsulis et mortui recordationem animus horret, haud scio, an in nullo umquam Principe ita fuerit conspiciendum, quam in duobus illis, quorum similitudinem admiramur. In utroque singularis eminebat scientia litterarum, tum illarum, quibus opus est ad regendam civitatem et populorum culturam amplificandam, tum singularum quarundam, quas suo uterque ingenio aptas sibi delegisset. Nam FRIDERICVS, quamquam adolescens patris iussu magis ad disciplinae militaris rigorem quam ad litterarum artiumque elegantiam institutus, tamen inde ab eo tempore, quod in secessu Rhenomontano egit, historiam et prudentiam civilem diligenter tractarat, et utriusque doctrinae severitatem arte musica et poetica exhilararat. CAROLVS AVGVSTVS et illas doctrinas, quibus carere non possunt civitatum rectores, cognoverat accurate, et iisdem artibus, quarum suavitate FRIDERICVS delectabatur, curiosissimam adiunxerat investigationem naturae, quae quamcunque sive in herbis et plantis varietatem, sive in siderum positu cursuque legem, sive in metallorum compositione machinationem, sive in aliis rebus, quarum partes arte chemica nunc secerantur, nunc copulantur, admirabilitatem prae se ferret, eam ita perspexerat et tamquam in numerato habebat, ut, si FRIDERICI exemplo libros scripsisset, multa ex iis nova et ab ipso primum sagacissimeque observata disceremus. Sed ab hac re, in qua FRIDERICVS quoque non laborem, sed ab labore requiem quaerebat, nec nisi finito bello Silesiaco secundo praecipuam quamdam operam ponebat, Principem nostrum non ingenio et facultate, sed voluntate ac studio, abhorruisse, ex eo patuit, quod disserens de artis ac natu-

---

immortalitati traditos, CHRISTOPH. MARTINVM WIELANDVM et IO. EVSTACH. GOERTZIUM, COMITEM, quorum in disciplina Princeps tunc iuventutis, spes patriae et amor, gloriae maiorum succrescebat.

rae operibus, maximeque de herbaria, cuius amorem peregrinatio in Helvetiam facta excitarat, cum eruditis (persaepe autem ac lubenter cum iis disserebat) corrigere errantes facilius, quam a quoquam ipse in errorem induci poterat. Ceterum in artibus nonnullis et disciplinis quid popularibus praestarent exteri, perspiciebat, sed ita, ut Germanos ~~non~~ sperneret: quos si paulo contemptius FRIDERICVS habuit, ~~et~~ non ipsius fuit culpa, qui saeculum suum praecucurrit, sed aetatis, lento nimis gressu tendentis ad eam linguae doctrinarumque absolutionem, quam CAROLVS AVGVSTVS et vidit, et una cum sociis et consortibus gloriosi laboris celerius adduxit.

Fuit omnino, ne quid diffitear, haec res una, certe potissima, in qua uterque diversa sequutus est. FRIDERICVS enim, tarditati Germanicae calcaria esse admovenda ratus, res Francogallicas in patriam introduxit: CAROLVS AVGVSTVS, frena iniiciens peregrinae superbiae, primo blande introductas, dein imperiosius stabilitas atque horribili quadam celeritate et violentia corroboratas, omni ope labefactare et percellere conatus est. In hac ipsa tamen studiorum diversitate unus fuit utrique animus, excelsus et ardua petens, una voluntas, rebus patriae consulendi.

Ac videte, AVDITORES, quantum patriae nostrae Fortuna faverit, quasi consolatura iniuriam, quam FRIDERICVS olim Teutonico nomini imposuisset. FRIDERICVS enim, quum virum circumspiceret, cuius et consilio uteretur, et ingenio suum ipse ingenium pasceret, suaeque aetatis cultum acceleraret, VOLTARIVM invenit, ad quem sua applicuit studia, eximia illa quidem, sed quae tamen abhorrentem ab natura Teutonica peregrinitatem quamdam ostendebant, ipsamque nationem nostram aliquamdiu ab ea, quam dudum meruisset, dignatione apud exteros excluserunt. CAROLO AVGVSTO non erat quod quaereret: ut vidit, ut amplexus est GOETHIVM: quem praesignem ingenio, praesignem animo iuvenem, et

vere Germanum, ipse pari indole iuvenis fovit, virum Princeps factus in gravissimarum rerum communionem et perpetuam societatem adhibuit, senem senex novis atque exquisitissimis benevolentiae et caritatis documentis publice condecoravit.

Hoc usus vel auspice vel adiutore, cuius fervori mox mitis sapientia VOIGTI accessit, quid omisit CAROLVS AVGVSTVS, quo posset litteris prodesse? Quid non, duorum illorum consilii et sententiae principum princeps, ad excitandas iuvandasque artes et liberalissime et intentissimo studio fecit? Triumviratus ille fuit, AVDITORES, patriae nostrae divinitus datus, quo et ipsa tolleretur, et litterae crescerent, et universa respublica litteraria recrearetur. Testis est Vimaria, illo tempore sic affluens eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis, ut Athenarum Teutonicarum nomine etiam exteris celebraretur. Testes sunt scholae, in utraque provincia melius constitutae, rectius ordinatae, copiosioribus praesidiis instructae, in quibus et doctores multi excelluerunt, nec pauciores discipuli ad parem excellentiam praestantiamque progressi sunt. Testis est haec Academia, hoc potissimum Rectore tot institutis, tot beneficiis, tot decoribus ornata, ut aliis tamquam exemplum praeluceret, quod in maiore opum abundantia efficacius imitarentur, aliis esset pro seminario, unde repeterent idoneos magistros, per quos vellent disciplinas docendo et scribendo perfici.

Nolite mirari, AVDITORES, me postremo loco testem citasse Academiam, cui vos primum fortasse, neque immerito, tribuendum existimatis. Sed inique facerem, si, quae praeclare in ea sunt constituta, ad unum eius Rectorem referrem, quippe qui eos Principes, quos una cum illo indulgentissimos rerum nostrarum Altores veneramur, et socios habuit consilii, et consortes factorum. At vero multa sunt, quae ille instituit primus, multa, in quibus praerogativa

eius plurimum valuit, multa etiam, quae solus perfecit. Id vos omnium optime scitis, clarissimi Collegae, qui in iis doctrinis et artibus habitatis, quas antea dixi Divo Principi amatas maxime et perspectas fuisse. Nec vero in ceteris doctoribus vel eligendis singularem sapientiam, vel ornandis praecipuam quamdam liberalitatem, umquam passus est desiderari. Et quod maximum est, maximamque eius cum FRIDERICI ingenio similitudinem declarat, et propter diuturnum utriusque imperium maximos litteris et universae Europae fructus attulit, Princeps noster animo erat praeditus non tantum veri amantissimo, sed erecto in omnibus ac libero, qui nulla in re neque inveteratae consuetudinis tarditatem neque praescriptionum arbitria tolerabat, nedum ut in litteris et republica, quae vere vocatur, litteraria servitutis aliquod iugum doctorum ingeniis imponeret.

Quemadmodum igitur FRIDERICVS M. perruptis vinculis, quibus mentes hominum et ingenia illo tempore constricta tenebantur, primus in Germania libertatem dicendi et scribendi revocavit, revocatam sustinuit: ita vix ullus secundum illum exstitit Princeps, qui pro ea conservanda et tuenda fortius, constantius ac diutius quam CAROLVS AVGVSTVS pugnaret. Qua in re si quando ei obtrectatores obtigerunt, qui tantam ingenii excelsitatem, quam ipsi procul habebant, ne cogitando quidem capere possent: haud meliorem fortunam olim subiit FRIDERICVS, cuius hoc in genere virtutem qui praesentem oderant, mox sublatam ex oculis, rebus mutatis, invidi quaerebant. Sed uterque Princeps non quid ignavi ex docta vel indocta plebe homines iudicaturi forent, sed quid ratio, quid veritas, quid ipse Deus, rationis humanae dator et veritatis auctor, postularent, unice spectabat: uterque (quod iam alio tempore praedicavi) per totam vitam sedulo, quamquam non sine magna multorum invidia, cavebat, ne, libertate adempta, vires ingeniorum infringerentur, mentis acies hebetaretur, denique litterarum studia cum ipsa virtute ruerent.

Haec si vellem exemplis illustrare, AUDITORES, dicentem citius dies quam materia deficeret: itaque nunc quidem in duobus subsistam, sed illustribus, et quae ad redarguendam iudiciorum iniquitatem faciant. Iudicia enim ista, quamquam sua iam vel infirmitate vel vetustate consenuisse videbantur, tamen per hominum quorundam insolentiam quasi reviviscunt in nonnullis civitatibus, ac novam vim novumque robur affectant.

FRIDERICVS igitur, quia libertatem in religione tuebatur, et formularum theologicarum angustias spernebat, quoties contemptor est habitus auctoritatis divinae, et detrimentosae in rebus sacris licentiae auctor! Quia imbellem et enervatam iudicabat eam pietatem, quae in precibus assidue fundendis et externa religionis exercitatione lente conquiesceret, neque coniuncta esset cum actionum probitate, atque animi nervis roborata: quam raro inventi sunt, qui audent ad illum accomodare nobile illud dictum antiqui philosophi⁵⁾: Satis Deum coluit, quisquis imitatus est! Et tamen quis dubitet regnante et procurante FRIDERICO effectum esse, ut vera et genuina religio a tetrica et lucis experte et superstitionibus oppleta discerneretur? Nostro Principi num alia fuit mens, aliud consilium, alius rerum eventus? Meministis vos, venerandi Collegae, qui vel aequales fuistis illorum temporum, vel narrata ab aliis animo tenetis, quanta in rebus sacris caligo texerit plerorumque mentes, quum ad lumen accendendum HERDERVS ex remotis terris Vimariam arcessebatur. Meministis ista tempestate haud paucos fuisse, neque inter theologos dumtaxat, qui nova luce praestringi oculorum aciem clamarent, qui nefas dicerent tantae libertatis et audaciae hominem praeesse sacris publicis, qui theologiae, et ipsi adeo religioni, infaustum aliquod et pestiferum sidus Vimariae esse exortum vociferarentur. Reli-

5) Senecae Epist. 95.

qua praetereo consulto: sed ea vos coniectura perspicitis: ad alterum progredior.

Philosophiam enim, non ignoratis, **AVDITORES**, moderatricem esse et velut reginam omnium doctrinarum: quae si recte et rationis legibus convenienter suum in eas imperium exercet, hae cum illa florent; sin aut corrupta est per opinionum perversitatem, aut per tetram superstitionis dominationem oppressa, iacent ceterae doctrinae, lumine suo et praesidio orbatae. Sed hoc lumen et ipsas leges rationis quum valde perhorrescere soleant, qui caeco metu et superstitionibus obstrictos homines in sua potestate retinere malint, quam libere sentientibus imperare: magnum inde philosophiae infortunium venit a multis civitatum rectoribus, quorum alii eam, tamquam maleficam, in exilium proiecerunt, alii admiserunt quidem, sed summae continentiae et taciturnitatis conditione. Quale igitur illud putatis esse, **AVDITORES**, quod **FRIDERICVS** celeberrimi nominis illa aetate philosophum, **Christianum Wolffium**, propter sentiendi libertatem infamatum, adversariorum machinationibus loco suo depulsum, et capitis adeo damnatum, non modo in cathedram Halensem restituit, verum etiam multo maiore honorum amplitudine ac dignitate auxit? Quod si **Rex** generose fecit et ad litterarum incrementa salutariter, num minoris aestimabitis studium, quod **CAROLVS AVGVSTVS** in eadem tutanda doctrina collocavit? Quo studio nonne factum est, ut haec Academia multos per annos non domicilium, sed arx philosophiae et esset et haberetur? Etenim **Reinholdi** patris opera et virtute, qui in hanc civitatem tamquam in asylum confugerat, in eaque Principis nostri auspiciis humanissime erat liberalissimeque exceptus, mox caput in **Germania** sustulit **Kantii** philosophia: **Kantio** novae deinceps et nobilissimae philosophorum familiae successerunt, natae et ipsae, partim etiam educatae, in hac Academia, in qua **Fichtii**, **Schellingii**, **Hegelii**, aliorum disciplinis nulla impedimenta

obiiciebantur, obiecta facile removebantur, etiam tum, quum temerarios multos, nonnullos adeo turbidos fecisset arrogans secta paucorum, ac res novae in civitatibus pessimaeque factiones ad litterarum et philosophiae potissimum studia, tamquam ad fontem et originem tanti mali, a multis revocari coepissent. Recordamini enim temporum, AUDITORES, quibus excitatum in doctores academicos incendium illi ipsi, qui conflasset, nisi Academiarum ruina restingui posse negarunt. Quam celso tunc animo, quanta fortitudine Princeps, quum et doctorum quorundam salus in discrimine versaretur, et vero navis reipublicae nostrae in alto fluitaret, tot procellis ac tempestatibus obviam ivit! Scilicet WIELANDVS SUUS, Socraticus ille adolescentiae magister, ei persuaserat, tum demum gentes beatas fore, quum vel philosophi imperium tenerent, vel imperantes philosopharentur: quod idem quum FRIDERICI M. imperio satis comprobatum videret, recte statuit, a litteris litteratisque hominibus nihil esse nec sibi metuendum, quem cives amarent, nec civitati, quae ad optimas leges composita, iustitia et aequitate gubernaretur.

Veni dicendo ad eas Divi Principis virtutes, AUDITORES, de quibus silere non facilius est, quam loqui. Nam dicenti obest rerum gravissimarum multitudo, et ipsa verecundia vocem cohibet atque compescit: silentium tamquam impium iure reprehendatur ab iis, qui etiam tenuem tantis de rebus orationem professione pietatis satis excusatam arbitrantur. Quo magis optandum est, ut, qualem FRIDERICVS M. nactus est rerum suarum, quas aequalis viderat, scriptorem integerrimum et florentissimum, talis etiam, aut, si fieri possit, liberior quispiam Dohmio ac solutior, CAROLO AVGVSTO contingat. Qui si exstiterit, quem, nisi vana mentem ludit praesagatio, brevi exoriturum esse auguramur⁶⁾, quantam

6) Praeclara tanti operis orsa duumviris debemus, qui non solum munerum in civitate Vimariensi amplitudine, verum etiam ingenio et doctrina excellunt, PHILIPPO

ille et quam uberem et copiosam recti imperii laudandi materiam in hoc Vno habebit! Respicite enim tempora, AUDITORES, in quae Divi Principis vita incidit: quam difficilia, quam turbulenta, quam misera fuerunt, everso, quod tam diu steterat, sacro imperio Germanico, inflammatis per totam Europam atrocissimis bellis, concussis ac perturbatis pene omnibus rebus publicis, diffusis longe lateque tot vitiorum ac malorum contagionibus, quae ab externo populo profectae, ad nos permanarant: et tamen quantis ille virtutibus, quanta contentione, communes temporum calamitates vel imminuit vel superavit! Cogitate leges, quibus in utraque provincia iuris aequitatem descripsit! Quanta sapientia, quae inter sese pugnarent, conciliavit, quae incerta vel ambigua essent, sustulit, quae tempori parum accommodata, correxit, quae iniquius statuta, abrogavit! In quo postremo genere ne illa quidem neglexit, quae honestati magis quam saluti civitatum contraria viderentur: qualis olim fuit illa nunc antiquitate prope oblitterata publica in sacris criminum deprecatio. Reputate iuris paritatem, quam suis omnibus civibus vel servavit vel restituit, nec tantum Protestantibus, verum etiam Catholicis, quorum iura pari ratione FRIDERICVS olim in Silesia tuenda existimarat. Advertite animos ad rei iudicariae rationem, quam, longis olim anfractibus circumscriptam plurimisque difficultatibus implicatam, primus ille in his terris expeditiorem promptioremque reddere coepit, bene intelligens, ipsam hoc poscere humanitatem, ut ius non tantum rectum sit et legibus conveniens, semperque sibi consentiens et quasi concordans, sed etiam facile ad exsequendum. Itaque administrationem illarum rerum, quae

---

CHRISTIANO WEYLANDO primum, deinde FRIDERICO MÖLLERO. Ille vitam Principis usque ad annum 1826 copiosius narravit (*Deutscher Regenten-Almanach auf das Jahr 1827*. p. 189—282); hic eandem diserta et gravi brevitate exposuit, additis etiam postremis annis usque ad mortem (*Intelligenz-Blatt der Jen. A. L. Z.* 1828. No. 42. 43).

potissimae sunt in civitatibus regundis, seiunxit ab iis, quae propria sunt iustitiae, et nova quaedam iudicia instituit, in quibus illud imprimis est nobile, et sicut exoptatum bonis civibus, ita sceleratis et maleficis formidabile, quod de caussis capitalibus disceptat atque decernit. Et quum omnino maleficiis tum cavendis tum ulciscendis summa cum diligentia vigilare iustitia debeat, quippe quae vel improbitate hominum, vel fraude, vel audacia nimis saepe periclitetur: sapienti consilio Divus Princeps iudicium illud praesidiis instruxit ad negotium exsequendum idoneis, qualia prius ne in hac quidem provincia inveniebantur. Nam et mendicorum multitudinem atque impudentiam, ex qua fere nebulones proveniunt et profunduntur, severa disciplina coercuit, et custodes publicae securitatis posuit, qui audaciam a consiliis malitiae, calliditatem a facinorosis factis prohiberent, denique maleficos in ergastulis inclusit, vere sic nominatis, in quibus non paedore ac desidia marcescerent, sed ad operas utiles compulsi, subinde assuefierent labori, discerentque exuere vitiositatem.

Nondum dixi, AUDITORES, de unico illo felicitatis publicae Palladio, quod est in legitima populorum libertate. Huic vero quanta cum animi magnitudine prospexit optimus Princeps instituenda civitatis administrandae ea ratione, per quam ordines civium, a Principe evocati, de rebus publicis in consilium adhibentur, nec quicquam in civitate iubetur, nisi quod horum iudiciis et suffragiis sit comprobatum. Quo comitiorum genere, quod plures illo quidem tempore dissuasores quam auctores et comprobatores habebat, non solum suomet ipse populo consulere voluit, praesertim ex quo res publicas Vimariensium et Isenacensium, disiunctas antea et pene disparatas, aequa lege consociarat, sed etiam aliis populorum rectoribus primus in Germania illustre exemplum proposuit, quod, quo maioribus praefecti essent civitatibus, et quanto tutius populi libertatem a procerum et nobilium

impotentia defendere valerent, tanto etiam uberiore cum fructu imitarentur. Et ut solebat egregius Princeps, si quid novi animo et cogitatione praecepisset, non in aliquapiam eius negotii parte moliri, sed amplecti consilio universum, et omnia eius momenta pensitare, nec prius acquiescere, quam propositum industria et strenuitate confecisset: ita hac quoque in re egit, aequalis FRIDERICO, qui regiam indolem etiam eo declaravit, quod, sicut Cicero scripsit de M. Catone⁷⁾, gravitatem suam perpetua constantia roboravit, semperque in proposito susceptoque consilio permansit. Itaque in magnis CAROLI AUGUSTI coeptis quum aliud ex alio consequeretur, quid mirum est, AUDITORES, si Principum Germaniae omnium in sese converteret oculos, si aliis populis maximam admirationem moveret, suorumque civium amorem novis in dies meritis confirmaret? Temporis brevitatis non nisi potiora sinit attingere. Et scientibus dicerem, si vellem vobis explicare, quanta Principis sapientia ex eo appareat, quod, quum collegium summorum virorum, quos administros sibi et socios esse vellet rerum in civitate gerendarum, statim ab ipso regni aditu sic instituisset, in iis eligendis ut non natalium splendorem vel imaginum nobilitatem, sed ut ingenii, ut scientiae, ut virtutis excellentiam spectaret, idem illud posthac, maiore ipse potentia pollens, ita extulit, ut vim auctoritatis et principatum suis in terris teneret: qui quam eis fuerit salutaris, copiosius exponerem, nisi ex hoc ipso collegio adesse cernerem virum gravissimum⁸⁾, cuius modestia verecundum dicenti silentium

7) De Offic. I, 31.

8) Aderat sacris academicis CHRISTIANVS GUILIELMVS SCHWEITZERVS, iuris nuper in Academia Ienensi Professor, nunc Magni Ducis a consiliis intimis, quae Vimariae de rebus publicis agitantur, idem ille, quem in exordio huius orationis compellavi, vir illustrissimus. Aderant et alii aequae grati academiae hospites, in his limatissimi vir iudicii, HENR. CAROLVS FRIDERICVS PEVCERVS, qui res ecclesiasticas praeses supremi Consistorii Vimariensis non minore cum peritia et laude, quam artes elegantiores in republica litteraria tractat.

imponit. Nec tantum huius collegii munera Divus Princeps diligentius descripsit, sed ceterorum quoque, quae proxima sunt ab illo, partes et officia composuit atque dispensavit: quorum quo liberalius auxerat numerum, eo maior hac in re labor erat et difficultas. Idem praeterea nova civitatibus statuta sanxit, provinciarum rationes ordinavit, homines promptos elegit, qui essent a consiliis provinciarum, denique nullis deterritis difficultatibus, quae plurimae ipsi et maximae obiiciebantur, iudicium supremum constituit, grande decus huius urbis, ad quod a litigantibus provocatione certatur. Eaque omnia celeriter perfecit, intra paucos annos, ex quo ad Magni Ducis dignitatem erat evectus. Nam provinciis et imperio auctus, auctam sibi videbat et gloriae et bene merendi materiam, et dum generosum pectus maioris laudis cupiditas incitabat, undique conquirebat animo et ad effectum perducebat, quicquid augere utilitatem publicam posset. Denique FRIDERICI similem etiam eo sese ostendit, quod in negotiis agendis non ferebat tarditatem, neque rebus civilibus aptum existimabat illud, quod C. Iulius Caesar narratur de militaribus dictitasse⁹⁾, sat celeriter fieri, quicquid fiat satis bene.

Temere fortassis feci, qui istam celeritatem agendi cursu orationis meae sequutus sim: nam breviter perstrinxi, quae quum universa admirationem faciant, tum singula ita sunt magna et gravia, ut reputandi explicandique iustam moram et religionem oratori iniiciant. Sed tempus urget, AUDITORES, nec vos hoc demum loco res illas edocendi estis, quae ante oculos versantur, et quas videre quisque ac perspicere potest.

Nec secus ego statuo de reliquis, quae supersunt dicenda, ut, rerum publicarum qualis cura fuerit CAROLO AUGVSTO, pie recordemur. Neque enim vobis incognitum

---

9) Auctore Suetonio Vit. August. c. 25.

est, AUDITORES, quanta prudentia utriusque provinciae gymnasia amplificavit, scholasque vel oppidanarum vel rusticanas emendavit, et utrarumque plerosque magistros salariis auxerit; quam sapienti consilio etiam novas scholas fundavit, velut illam, in qua artis delineandi pingendique elegantia Vimariae discitur, aut novissimam, paucis abhinc annis publice dedicatam institutioni liberorum, qui sunt ex inferiore civium ordine; quanta munificentia ad extremum prope halitum ¹⁰⁾ aedificia tum aegrotis recipiendis sanandisque, tum orbis alendis et honeste habendis extruxerit; quanta liberalitate scholas obstetricias condiderit; quam paterno animo et inopiae civium et aetati pupillari prospexerit; quanta cura incendiis et cavendis et restinguendis provideat; quantis sumptibus vias publicas straverit; quanta providentia eos, qui rure colendo et opere faciundo opes augent civitatum, operis servis ac dominorum vexationibus levarit; qua humanitate, et comi saepe praesentia, opificiorum artiumque frequentiam et perfectionem adiuverit; denique quot institutis mercaturam et negotiationem sustentavit, tantum navans, quantum poterat, ut commercia omnis generis, quae in modicis et multifariam circumscriptis civitatibus non possunt omnibus impedimentis liberari, tamen et alacrius ferverent, et laetius efflorescerent, et spe lucri honesti industriam civium atque solertiam excitarent.

Octavianum Augustum, narrant ¹¹⁾, quum forte Puteolanum sinum praeterveheretur, a nautis, qui recens ab Alexandria venissent, ita esse exceptum, ut candidati coronatique et thura libantes fausta omnia et eximias has laudes congererent: per illum se vivere, per illum navigare,

10) Non haec est oratoria quaedam exaggeratio, cui ne in ceteris quidem locum dedi, sed dictum ex veritate. Nam quum nuper novum huius generis aedificium apud nos extra urbem instituisset, continuo impellebat, urgebat, festinabat, ut quam celerrime exstrueretur, ut certe fundamenta ponerentur: quae antequam iacta videret, vel ipsi, ut solebat, iacere licuisset, quasi haec properantia omnia fati fuisset, morte praeventus est.

11) Tradidit Suetonius in vita Augusti c. 98.

libertate atque fortunis per illum frui. Quodsi quae de CAROLO AVGVSTO sentiunt et loquuntur omnes cives, una brevi sententia possent concludi: num alia omina, alias voces audiremus? Audita vero quis non illis veriora esse censeat et magis aliena ab adulatoria levitate? — Plura quid referam? Rem notam vobis omnibus repeterem, si de tributorum post difficillima illa, quae bellum attulerat, tempora necessariorum non levamento quidem, sed optata aequalitate narrarem, si exponerem de incredibili studio, quo patriam, aeris alieni mole oppressam, erigere, eiusque res per victoris insolentiam misere perditas ac pene desperatas, quamquam inimicus parsimoniae, quam non decere Principem arbitrabatur, iusta et palam proposita vectigalium fisciue dispensatione aliisque honestissimis artibus reparare annisus est. In quibus illud maxime dignum est memoratu, quod tantam publicae utilitatis rationem habuit, ut aerarium non premeret fisci causa, nec fisco parceret, ubi aut non sufficeret aerarium, aut privatae civium opes laborarent.

Neque illud silentio est praetereundum, quod in aliis rebus, quae non minoris sunt ad civium prosperitatem momenti, in omniue artium bonarum perfectione, Princeps optimus non legum severitate, sed eâ usus est vel exempli gravitate vel institutorum salubritate, qua studiis hominum primum prope aliud agendo commendaretur, quod in commune esset utile, quo ipsi deinde, cognita utilitate, haud inviti ad imitationem, ex eoque ad quamdam assuefactionem et quotidianam subinde consuetudinem perducerentur. Id vidimus in aedium magnificentia, quam Princeps, ingeniosus ipse aedificator, novique ac splendidi palatii, quod Vimariam condecorat, solertissimus auctor, in primarias utriusque provinciae urbes intulit: idem perspeximus in agricultura et opere rustico, quod et ipsum exemplo magis quam legibus emendandum ratus, villas suas prope Vima-

riam sic administravit, ut nullis sumptibus parceret, quibus vel meliora ad opus faciendum instrumenta pararentur, vel novae artes, a callidis hominibus ad maiorem agrorum ubertatem eliciendam inventae, adhiberentur, vel pecora, quae feturae inservirent, ad procreandam generosiorem sobolem ex longinquis regionibus arcesserentur, atque in agris etiam minus benignis benigniore studio alerentur.

In his omnibus et suscipiendis et perficiendis vis quaedam incredibilis fuit exempli, a Principe propositi: instituta autem, quorum salubritatem laudavi, qualia obversentur animo, tum ex iis cognovistis, **AVDITORES**, quae antea commemoravi, tum clarius intelligetis, si conversis ad eas res mentibus, quae magis ad nos pertinent, **HERDERI** catechismum, **WIELANDI** Mercurium et quicquid **BERTVCHII** admirabilis industria progenuit, reminiscendo recognoscatis. Et alia fuerunt, initio suo etiam tenuiora, quae hoc Principe auctore et impulsore et, quod caput est, adiutore mox ita sunt eximia facta, et ad tantam velut altitudinem sublata, ut valde decora evaderent patriae, et universae Germaniae prodessent.

Talem nos cognovimus Principem, **AVDITORES**, in tractandis colendisque pacis artibus gnavum semper et industrium et labori intentum, in summaque agendi alacritate et facilitate diligentissimum temporis, ne qua illius particula sine actione efflueret, dispensatorem. Ac labori pariter atque **FRIDERICVS** per quotidianam exercitationem ita erat assuetus, eum ut etiam in otio requireret. Vtinam multos Germania vidisset Principes, **FRIDERICI MAGNI** in hoc saltem genere laudis aemulos, **CAROLO AVGVSTO** pares, qui contemptores inertiae, tempus non tererent in rebus levissimis, non inepta otii oblectamenta, non splendoras nugas consecrarentur: firmiter ac diutius constitissent multarum res civitatum. Noster Princeps quid in otio egit? Id ex iis percontamini, **AVDITORES**, qui villam istam viserunt, ad

Romanorum morem exstructam ¹²⁾, in qua tempus aestivum hilariter transigere solebat, refertam herbis, picturis, chartis geographicis, libris, denique omni genere eruditae suppellectilis, quae dominum non magis otiosum prodebat, quam fuit olim FRIDERICVS ille, quum in rusticatione vitam nomine potius quam re securam ¹³⁾ negotiisque vacuam tradebat. Quaerite ex iis, quos perpetuos sibi comites Divus Princeps optarat, quibus, quid privatim ageret, observandi copiam fecerat. Nam quum venationis ferarum magno studio teneretur, ea re usus est ad pernoscendos terrarum suarum situs, ad explorandas naturas, ad observandos proventus: quae omnia non secus, ac suam quisque domum, nota habebat. Artium, quas pulchras vocat Gallica consuetudo, musicae imprimis et scenicae, liberalem amorem quum iam puero instillavisset excelsi animi mater, ANNA AMALIA, ipse eum sic aluit atque excoluit, ut non suam dumtaxat voluptatem sequeretur, neque voluptatem ad ostentationem et vanitatem converteret, sed ut artium incrementa et artificum perfectionem spectaret. Quo factum est, ut theatrum Vimariense illo iam tempore, quo nondum esset ad tantam, quantam nunc conspicamur, magnificentiam exstructum atque compositum, moderante GOETHIO, adiuvante SCHILLERO, velut lucidum sidus praefulgeret aliis, etiam celebriorum urbium, quae suum ex eo splendorem caperent. Idem valde delectabatur peregrinationibus, quas et ad noscendos hominum mores, et ad novas amicitias iungendas, et ad tuendam corporis sanitatem perquam sibi necessarias existimabat: sed nullo ex itinere rediit nisi cum insigni scientiae incremento, quod intuendis naturae miraculis, spectandis artis operibus, visendis artificum officinis, crebro cum viris doctis congressu et colloquio ¹⁴⁾, et ipse

12) *Das Römische Haus im Weimarischen Park.*

13) *Sans - souci.*

14) Hoc de genere innumera possent exempli loco commemorari: duo proferam,

faciebat, et nobis afferebat, quibuscum quae vidisset, vel suo etiam aere sibi comparasset, liberalissime solebat communicare.

Aliud ex alio occurrit, AUDITORES, praesertim eas CAROLI AUGUSTI virtutes contemplanti, quae oculis et iudiciis nostris propius admotae, magis domesticae sunt et privatae, quam ad Principis personam referuntur. Quamquam hic Princeps ita semper vixit et egit, ut a principali dignitate numquam seiungeret humanitatem, ut imperii dignitatem non potius duceret morum probitate, denique, ut principis non magis quam hominis laudem appeteret. Quam ei lubenter prolixaeque concessam esse ab omnibus, etiam exteris, et in Italia quidem, quum illic peregrinabatur, in proverbii prope consuetudinem venisse ¹⁵⁾, quis est vestrum, AUDITORES, qui nesciat? Redit enim oratio mea ad id, unde progressa est. Scilicet hoc est perrarum illud connubium virtutum, quod in CAROLO AUGUSTO agnovimus, et in quo magnam eius cum FRIDERICI MAGNI moribus similitudinem et cognationem ponimus. FRIDERICVM enim legimus enixe per omnem vitam laborasse, ut in gravissimis civitatis moderandae negotiis tamen non negligeret res privatorum, ut curam suam omnibus non tantum rei publicae partibus, verum etiam civibus aequaret, ut splendidas et eminentes actiones, quae in propatulo lucent, non antepo-

---

quae non ita pridem evenerunt. Etenim quam et doctus fuerit Divus Princeps et doctrinae cupidus, laeti reminiscuntur in civitate Treverana viri litteratissimi, qui antiqua artis monumenta, recens detecta, ad eum detulerant, ut et inspiceret, et suam de iis sententiam diceret: quam ita dixit, ut deinde monumentorum descriptionem nobis mandaret, quo diligentius explicarentur. Pariter iucundissimae salutationis recordabitur Blumenbachius, quem ut semper maximi faciebat, ita Göttingam nuper revisens dissimulato etiam nomine adiit, tamquam ignotus aliquis hospes museum rerum naturalium spectaturus, ut agnitus tanto maiore gaudio optimum senem perfunderet, eiusque summam in expromendis *κειμήλοις* facilitatem et benevolentiam pari benevolentia remuneraretur.

15) Mediolani quum degebat, in ore vulgi erat: *Il principe huomo*. Et nunc perelegans Mediolanensi commorationi dicatus est a. 1817.

neret communibus et honestis, quae vitae domesticae velut penetralia ornant, et ut virtutes, quae humiles ante a multis et magis dignae tuguriis quam palatiis censebantur, in regale solium eveheret: quibus rebus hoc eum effecisse, ut infimi pariter atque summi ordinis homines eum diligere-
rent vivum, defunctum ad caelum ferrent, ut veterani milites, audito FRIDERICI etiam post mortem nomine, summa cum reverentia surgerent, ut ardorem quemdam pene juvenilis amoris oculis et vultu proderent, et FRIDERICI memoriae illacrumarent, denique ut omnes, a Borussica virtute non degenerati, parentis nomine eum appellarent, parentis loco venerarentur.

CAROLVS AVGVSTVS num quid aut egit aliud, aut agendo secius consequutus est? Ab iis ut ordiar, quae ad nos spectant, quam saepe eum vidimus, optimi Collegae, ita tractare res academicas, ut nostras privatas curare, et quid singulis gratum esset, modo ne incommodaret universis, paterno studio exquirere et navare videretur! Quoties cum illo in hac ipsa urbe, ubi vel in hortis suis obambulans florum indolem et varietatem notabat, vel nova artis chemicae inventa cognoscebat, vel artificum opera spectabat, vel in suum nos conclave vocabat, vocatosque colloquendi caussa seducebat, quam crebro, inquam, eos cum illo sermones miscuimus, quos fere non solent principes cum hominibus litteratis, sed eruditi cum eruditis, amici cum amicis, familiares cum familiaribus miscere! Numquam ab eo, vere possum dicere, discessimus nisi et doctiores et hilariore animo; numquam nisi maiore in eum amore incensi, qui vellet videri unus de multis, quo certius Princeps agnosceretur. Neque alius fuit sensus omnium ex quocumque ordine civium, quibus videre carissimum Principem et salutare contigisset. Quid quod etiam ceteris, quibus hoc non erat datum, abunde, dum regnavit, testatum fecit, penitus in animo ipsius insedissee, quod GOERTZIUS

olim in ipsis imperii, cui iuvenem idoneum reddiderat, auspiciis graviter admonuerat, ut numquam non cogitaret, a Deo se praefectum esse iis, quos homo homines sibi pares censeret, effigiem se et imaginem esse illius Dei, qui de hominibus olim iudicaturus foret ¹⁶). Quotus enim quisque in civibus utriusque provinciae invenitur, quem Divus Princeps non consilio et ope adiuverit laborantem, diffidentem rebus suis confirmarit, iacentem erexerit, afflictum recrearit, cui certe non ostenderit, malle se principem agere parentis affectu, quam domini potestate!

---

16) GOERTZII haec fuere verba (cfr. libr. not. 2 laudatum), ad Principem per-scripta pridie quam imperium suscepisset: nam cur ex Seneca aliisque proferamus praeclare dicta, omissis iis, quae populares nostri illis haud leviora ediderunt? Ille igitur ita ad eum scripsit: *Morgen, lieber Prinz, werden Sie das erhabene Amt, wozu Sie die Vorsehung bestimmt hat, antreten, und anfangen, der Vater von vielen Tausenden Ihres Gleichen, und das Bild jenes Gottes zu seyn, der einst über dieselben richten wird. Mögen Sie sich stets dieser ersten und wichtigsten Lehre erinnern!* Praeclara sane exhortatio, digna viro, qui quam parvus esset difficillimae artis Principem educandi, quam idem in ea exercenda religiosus, non tantum facto comprobavit, verum etiam singulari libro ostendit. Nam quo tempore WIELANDVS, ut alumno suo principali consuleret, celebratissimum illum librum, *Speculi aurei* titulo insignem, in lucem edidit, eodem fere tempore GOERTZIUS epistolas scripsit destinavitque iis, quibus Principum iuventutis, imperii quondam heredum, educatio esset commissa: *Briefe eines Prinzen - Hofmeisters über Basedow's Prinzen - Erziehung und hauptsächlich über dessen Agathokrates. Heilbronn. 1771. 8.* His omnibus denique accedit grave testimonium FRIDERICI M., magistro iuxta atque alumno honorificum, quod Moserus memoriae prodidit (*Patriotisches Archiv für Deutschland, XI. p. 514*), quum Goertzium narraret de eventu illius educationis bene sperasse: *Dieses hoffende Vielleicht ist zu einer schönen Wahrheit erhöht worden, da Deutschland in Herzog CARL ALEXANDER einen seiner nach Geist und Herzen edelsten Fürsten erkennt. Kein höheres und unverdächtigeres Lob für diesen Fürsten ist wohl, und seinen würdigen Erzieher, als aus dem Munde Friedrichs des Grossen, der mit der zärtlichsten Liebe und entschiedensten Achtung für diesen seinen Neffen aus der Welt ging, und nachdem er ihn bey wiederholten Besuchen immer besser kennen gelernt, noch in seinem letzten Lebensjahre 1785 öffentlich äusserte: dass man es Dank wissen müsse dem, der einen solchen edlen deutschen Fürsten so gebildet habe.* Moseri narrationem, oblivione pene obrutam, recte fecit qui, quamquam auctore non nominato, instauraret et aequalibus commendaret doctus et venerandus senex, Spillerus a Mitterberg, in libro bonae frugis pleno, quem a. 1822 edidit ita inscriptum: *Historische Merkwürdigkeiten und literarische Erhöhungen I. p. 270.*

Itaque nuncio de repentina eius morte allato, in tantum non luctum fuerunt sed stuporem coniecti, ut attoniti essent, ut audita reiicerent, ut negarent accidere potuisse, iam per aliquot annos sollicitis mentibus eventurum ceperant. Sed longa et grata consuetudo eam fiduciam erat, et sacrarum imperii saecularium, quae aliquot annis vegetus senex celebrasset, incunda recordatio eos ita firmaverat, ut, quum iam valetudo illius inclis-
 coepisset, et senectutis graviora incommoda adventa-
 , tamen communem mortalium sortem procul ab eo se putaremus, in quo immortalitas ingenii nullo non ore eluxisset. Nam praeter extensum vitae spatium a hoc commune ei cum FRIDERICO M. donum Dei benigni-
 concessum est, ut animi robur, vis ingenii, vigor et
 tas agendi ad fatalem usque horam integra conserva-
 rit. Quemadmodum igitur FRIDERICVS, morti iam pro-
 s, quum adhuc rei publicae curis quam maxime inten-
 a medicis esset monitus, ut sibi parceret, ut aliena
 tia paulo remissius tractaret, magno animo, at, inquit,
 sunt mea, quae nec negligi patiuntur, neque differri,
 l maxime unius alteriusve diei, vel mensis adeo, mihi
 o constant: ita CAROLVS AVGVSTVS, quamquam aegro-
 . nec retardari se ab itinere sivit, quod tamquam prae-
 ens mortem propinquam, ad patrii officii perfectionem
 nere existimabat, et in itinere constitutus, utilia sibi,
 i patriae minime neglexit: quae quum, ut solebat, cum
 bus misceret, et in domo regia Berolinensi recreatus
 ectu pronepotis, qui ultimum ipsi gaudiorum humano-
 attulisset, iamiam ad suos reverteretur, in ipso tam
 tamque negotiosae vitae actu vitam deposuit. Itaque
 ERICVS, voto suo potitus, sicut rex vixerat, ita rex
 17); CAROLVS AVGVSTVS moriens etiam comprobavit
 egregie dictum: Imperatorem oportet stantem mori;

1) Dictum fertur Regis nobilissimum: *Vivre et mourir en Roi.*

de utroque autem par est illud dici, quod de Q. Metelli fato dixit antiquus scriptor ¹⁸⁾: Hoc est nimirum magis feliciter de vita migrare, quam mori.

Haec nobis ita reputantibus etsi aliquod solatium prae-buerunt, quod in dolore erigeret animos: semper tamen vicit dolor, quem amor genuerat, desiderium alebat. Numquam obliviscetur Vimaria illius diei, quo die mortuus ad suos referebatur, quem paulo ante abeuntem ad suos trepidi cives bonis cum votis erant prosequuti. Quam maestum illo die omnium fuit silentium, quanta afflictio pectorum, quanta perturbatio! Et apud nos percussa et prostrata iacebant omnia, nec quicquam erat, quod a maeroris acerbitate animos abduceret. Sic tardi fluebant ingratique multi dies. Sed quum extremum adspectare licebat sanctum illud et carum caput, quod toties solamen nobis et spem et gaudium attulerat; quum opertos aeterna nocte oculos intuebamur, qui numquam non pro salute nostra vigilarant, et quorum placidissimum lumen et nos et patres nostros toties recrearat: tum vero nonne ex omnium vultu, vocis sono, verbis luculentissime apparuit, hac una assumpta anima animos concidisse innumerabilium civium, et quamvis universi lugerent, tamen habere singulos, quod doleant sibi atque desiderent? Insolitum fuit sed miserandum spectaculum, quum funus dilectissimi Patris patriae per longas vias ducebatur urbis, quam ipse ad tantum decus evexerat; praeter aedes regias, quas et extruxerat sibi, et summa cum civium felicitate tot per annos inhabitarat, tunc viduas illas et ornamento suo orbatas; stipatum magno et splendido comitatu, in quo vix quisquam erat, cui non bene fecisset; adspectante immensa hominum multitudine, quorum quisque, quasi certamine quodam pietatis inito, se mortuo plurima debere profitebatur. Insolitum fuit sed longe tristissimum spectaculum, quum funus illa-

18) Velleius Pat. I, 11.

tum templo, quod ipse maiorum suorum sanctis Manibus dedicarat, inter fletus multos et preces adstantium in sepulcro condebatur, cuius religionem augebat pia recordatio parentum, qui praeclare de patria meriti, hunc talem filium non modo heredem, sed robur ac firmamentum, imperii sui reliquissent; adaugebat memoria maiorum, quos virtus olim et amor populi iunxerat, nunc post mortem maiore immortalitatis communione sociatos ¹⁹⁾ commune iungit sepulcrum, commune sacrarium.

In hoc sepulcro tu nunc situs es, desideratissime Princeps, redditus tuis, qui gloriae cursum tibi praeiverant, nobis ereptus, qui virtutes tuas magno cum desiderio requirimus. Virtutes dixi: properantius, fateor, quam verius. Nam adspectum optimi Principis, alloquium et nostrum pristinum cum illo agendi morem est sane quod meritissimo desideremus: virtutes superstites sunt, neque auferri a nobis potuerunt. Superstites sunt in aemula et per omnem fortunae varietatem socia ipsaque fortuna maiore augustissima CONVGGE, quam nostram olim in summo discrimine conservatricem Deus optimus maximus patriae diu conservet! Superstites sunt in formato ad tantorum parentum praestantiam FILIO, quem ex longinquis regionibus nuper reducem ad nos cum serenissima CONVGGE, excelsi nominis, excelsioris animi matrona, faustis ominibus regni successorem, et utrumque PARENTES PATRIAE salutavimus: superstites sunt in iis omnibus, quae Divus Princeps instituit, fundavit, posteritati tradidit: superstites sunt in nostra omhium, quae inde redundavit, felicitate.

Fas est itaque finem facere lacrimis, et dolorem illius adspectu deponere, cuius manibus sceptrum patrum po-

19) Obversabatur animo egregia sententia Periclis ap. Thucydidem II, 43: Τὸν ἀγῆραν ἔκαινον ἐλάμβανον, καὶ τὸ τάφον ἐπισημότατος, οὐκ ἐν ᾧ κείνται μᾶλλον, ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ δόξα αὐτῶν παρὰ τῷ ἐντοχόντι ἀεὶ καὶ λόγον καὶ ἔργον καιρῷ ἀειμνηστος καταλείπεται.

pulique moderamen nunc commissum est. Ad te igitur convertimus oculos, CAROLE FRIDERICE, Princeps augustissime, a quo iam nova initia rerum novaeque spes nostrae ordiuntur. In te praesentes nobisque propitios veneramus Patris tui magnos Manes: per te partam ab illo patriae, stabilitam Academiae felicitatem et incolumem fore et auctiorem confidimus: per te, futurum speramus, ut vivamus, ut Musarum sacris operemur, ut libertate atque fortunis fruamur. Ac nos, qua Divum Patrem tuum pietate colimus, eandem tibi spondemus: eandem tibi vovemus fidem, qua illi fuimus animi magis studio, quam sacramenti religione obstricti. Tu redde nobis illius amorem ac benevolentiam: et reddidisti iam eximiis promissis voluntatisque tuae luculentissima significatione: nos vicissim totam illam vim mutui amoris nostri, velut legitimam et debitam nec tibi, ut speramus, ingratam hereditatem, ad te translatores esse pollicemur.

Iam exsolutum est supremum pietatis officium, supplicatio rite peracta. Tu autem, summe et aeternae Deus, vota nostra et optata ita rata habeas, uti suscepta sunt puro pectore, et pio ore prolata. Quem dedisti nobis novum rerum nostrarum moderatorem, tua potenti tutela amplectare: augeas ipsum, cumules augustissimam eius CONIVGEM et serenissimam MATREM universamque DOMVM augustam omni regali felicitate: eius auspiciis vetus illud Saxoniae tuae lumen, Academiam Ienensem, in posterum quoque sinas praelucere, et germanae sapientiae atque eruditionis claritatem latius proferre, ipsumque Principem nostrum, adiunctum nunc ceteris Academiae indulgentissimis Altoribus, quos tua nobis largita est benignitas, iubeas novum esse exemplum principalis maiestatis cum vera humanitate coniunctae, in quod et nos et posterum nostrum, florente patria, fortunata Academia, laetis et gratis animis intueamur.

P. S. d. III Sept. MDCCCXLVII.

Valde ancipitem haec Oratio fortunam experta est. Fuerunt, qui institutam a me duorum Principum magnorum comparisonem laudarent: sed exstitit quoque peracerbus censor, qui, quod alteri Principi cupidius affinxissem, quae de altero detraxissem, certe non ample satis et copiose extulissem, vehementer reprehenderent, quandoquidem hoc pacto neutrius virtutibus satisfactum esset. Imple agerem, si, quae illo tempore scripsi, defendere sustinerem professione quadam Ciceronis (pro Cluent. c. 50), orationes, in iudiciis a se habitas, vetantis pro auctoritatibus consignatis haberi, quum omnes illae orationes caussarum et temporum fuissent, non hominum ipsorum ac patronorum. Equidem quae scripsi de Principe nostro, non tempori inserviens, sed ex animo scripsi, certam persuasionem sequutus. Confirmatus est animus, quum viderem, eandem persuasionem fuisse duobus excellentis ingenii et doctrinae viris, FRIDERICO MYELLERO, Cancellario Vimarisiensi, et HENRICO CAROLO FRIDERICO PEVCERO, nunc Praesidi Protosynedii Vimarisiensi et Isenacensis, quibus haud indigna visa essent haec scripta, quae translatione Germanica notiora redderentur popularibus. Ille Programmata laudationi funebri scriptum (p. 256), hic ipsam Orationem patrio sermone donavit. Sed gravissima libellorum defensio parata mihi erat in epistola Goethii, quo melius et accuratius nemo nec popularium neque exterorum Principis sui indolem perspexerat. Hanc epistolam, in multis, quibus vir desideratissimus me ornavit, unam omnium acceptissimam, iam tunc fuere, qui, ut proponerem in publico, me hortarentur. Nunc, quum tandem obsecundaverim amicis, non metuo, ne, qui me norunt, immodestiae criminè damnent. Epistola haec est:

Ex. Hochwohlgeboren

darf mit der reinsten Wahrheit versichern, dass gerade das Höchstvorzügliche Ihrer Arbeiten, welche Sie unserm verewigten Fürsten gewidmet, mich gehindert hat, bisher meinen schuldigen Dank für die Uebersendung abzutragen. Denn Ihre Darstellungen, wie ich mich wieder zu denselben wendete, oder auch nur deren gedachte, erneuerten meinen Schmerz so lebhaft, dass ich die Gedanken davon wieder abzulenken genöthigt war. Und was musste auch ein solches Talent, auf einen

solchen Gegenstand gerichtet, nicht hervorbringen! Hier findet sich das Ausserordentliche ohne Uebertreibung und das Gewöhnliche ohne Gleichgültigkeit.

Sie haben unsern Mann und Fürsten durch und durch gekannt, zu seinen edel-grossen Zwecken viele Jahre mitgewirkt, und daher wussten Sie das in seinem eigentlichsten Werth zu schätzen, was andere wohl im Allgemeinen gelten lassen, aber auf keine Weise in seiner Eigenthümlichkeit zu würdigen verstehen.

Hier darf ich nun nicht weiter fortfahren, sonst komme ich in den Fall gegenwärtigen Brief unvollendet liegen zu lassen, wie manche andere, deren Inhalt mir keineswegs genügen wollte, wenn ich ihn mit demjenigen verglich, was hätte gesagt werden sollen.

Wenn nun Ew. Hochwohlgeboren mitempfinden, wie die Erinnerung an mein vergangenes Leben durchaus verflochten sey in die Erinnerung an den Lebensgang des ausserordentlichen Mannes, so werden Sie Sich gleichfalls überzeugt halten, dass ich Ihrer, als eines der vorzüglichsten Mitwirkenden, immerfort anerkennend zu gedenken habe.

Erhalten Sie mir auch fernerhin eine wohlwollende Theilnahme, und bleiben meiner vorzüglichen lebenslänglichen Hochachtung gewiss.

Ew. Hochwohlgeboren

*Weimar
den 16 Febr.
1829,*

gehorsamster Diener

J. W. v. Goethe.

O R A T I O
HABITA IN PANEGYRI ACADEMICA
DIE III SEPTEMBRIS A. MDCCCXXI
QVO DIE
VAE CONCERTATIONES LITTERARIAE
CIVIBVS PROPOSITAE
SIMVLQVE
DIVI CAROLI AVGVSTI
RECTORIS NVPER ACADEMIAE MAGNIFICENTISSIMI
GENESIA
RITE CONCELEBRATA SVNT.

Das ist der Vorzug edelster Naturen, dass ihr Hinscheiden in höhere Regionen segnend wirkt, wie ihr Verweilen auf der Erde; dass sie uns von dorthen, gleich Sternen, entgegen leuchten, als Richtpunkte, wohin wir unseren Lauf bey einer nur zu oft durch Stürme unterbrochenen Fahrt zu lenken haben; dass diejenigen, zu denen wir uns als zu Wohlwollenden und Hilfreichen im Leben hinvendeten, nun die sehnuchtsvollen Blicke nach sich ziehen, als Vollendete, Selige.

G O T T E.

P R A E F A T I O.

*par esset scripto pretium statuere ex scribentis aut haec-
lione aut confidentia, valde dubia foret fortuna huius
tionis, quae quam anceps initium, quam difficilem pro-
visionem, quam laetum denique exitum habuerit, breviter
rabo.*

*Imperata erant solemnia, quibus, quod olim quotannis
ad nos fieri solebat, nunc finito biennio ageretur, ut or-
um academicorum sententiae de commissionibus civium
rariis, nominā victorum et novorum certaminum argu-*

menta in panegyri ex cathedra promulgarentur. Suscepta dicendi provincia, quam per muneris rationem deprecari non licebat, accidit quod praevideram: non ineniebam quod dicerem de commissionibus, quae nullae fuissent, aut de concertationum praemiis, quorum non nisi unum uni potuisset decerni. Plura enim scripta, quae de palma contenderent, non erant nobis allata. Dum dubius animi haerebam, opportune admonitus de sacro nobis omnibus die, quo die CAROLI AUGUSTI, Rectoris Academiae magnificentissimi, natalem olim celebrassemus, et qui fausto quodam omine in sollemnia ista incidisset, primum quidem exsultavi gaudio, argumentum dicendi nactus, quod et ad copiam dicendi uberimum, et ad retinendos audientium animos longe efficacissimum videretur. Sed mox debilitatum me animo sensi, qui reputarem per trium iam sollemnium opportunitates eandem mihi tractatam fuisse materiam: nec, quamquam latissimo laudum spatio aperto, me quicquam inventurum sperabam, quod novitatis gratia commendaretur. Etenim quum optimo Principi et Rectoratus academici sacra semisaecularia perageremus, et imperii decimum lustrum feliciter conditum congratularemur, et, tristissimo sane tempore, iusta funebria persolveremus: honoris et memoriae eius causa non tantum orationes a me habitae, verum etiam, more apud nos recepto, programmata, quibus ad illas audiendas invitarem, de eodem argumento conscripta sunt. Quas ego descriptiones profecto non ambiciosius commemoravi hoc loco, sed hoc dumtaxat consilio, ut, si quis forte in hac novissima oratione desideraret multa, quae ad virtutes Divi Principis illustrandas meritaque praedicanda pertinerent, priusquam oratori negligentiam aut tarditatem obiiceret, priora illa scripta perlustraret. Nolui enim repetere olim dicta et scripta, neque consentaneum putavi unum eandemque de rebus, quas gloriose gessit, narrationem iterare: sed varietati consulere studens, tandem eo deveni, ut non tam *Genesis*, quam

Nemesia quaedam animo fingerem, quorum praeconium in concione academica mihi esset demandatum. Quo factum est, ut haec oratio magna cum benevolentia et attentione audiretur.

Et Nemesia quidem quo sensu dixerim, in oratione explicavi: restat, ut de Genesiis, quod vocabulum in titulo posui, quaedam adiiciam. Nam quod pagina 299 in nota significavi, Genethlia vivis, Genesis mortuis fuisse celebrata, id plane confirmatur auctoritate veterum, quibus propemodum religioni erat, nomen ferale τῶν γενεσίων ad nataliciorum laetitiam transferre. Γενέθλια, ἡ δὲ ἐνιαυτοῦ ἐπιφοιτῶσα τοῦ τεχθέντος ἑορτή, γενέσια δὲ, ἡ δὲ ἐνιαυτοῦ ἐπιφοιτῶσα τοῦ τεχθέντος μνήμη. Sic plures Grammatici, laudati Lobeckio ad Phrynichum p. 104, quibus addendus est Zonaras in Lexico p. 430. Dissentit Ammonius p. 34, qui γενέσια de die emortuali interpretatur, non recte, opinor, et contra veterum usum. Hesychius: Γενέσια, ἑορτὴ πένθιμος (alii rectius πένθήμερος, quamquam prius illud Ruhnkenius praetulit in Auctario Eneheddatt. Vol. II, sed posterius exhibent etiam Bekkeri Anecdota I. p. 231) Ἀθηναίοις· οἱ δὲ, τὰ νεκύσια. καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ τῇ γῇ θύουσιν. Bene animadvertit Lobeckius l. c. praeter Philonem, Iosephum, Alciphronem et Dionem Cassium neminem antiquiorum scriptorum nomine γενεσίων de die natali vivorum abusum videri. Poterat addere, citeriorem Graecitatem etiam hoc in vocabulo placuisse N. T. scriptoribus, velut Matth. XIV, 6. Marc. VI, 27. cfr. Bretschneideri Lexicon in N. T. I. p. 235. In antiquioribus scriptoribus ne unus quidem adhuc repertus est locus, sed, ut unus tandem repireretur, a Schneidero in Lex. s. v. γενέσια correctus est locus Platonis de Legg. VI. p. 317: qui, si vera esset correctio, veterum loquendi consuetudini repugnaret. Sed illam constanter tuentur omnia testimonia, partim etiam in Meursii Graecia feriat lib. II (in Gronovii Thesauro AA. Gr. To. VII. p. 476 sqq.) eiusdemque lib. de Funere c. 36 (ibid. To. XI.

p. 1137) allata: in quo utroque libro de isto veterum more multa permixte congesta sunt.

Sed haec longius persequi fines praefationis prohibent: et satis dictum arbitror iis, si qui forte quod in fronte huius orationis est Graecum vocabulum mirentur. Quos ne inscriptionis insolentia magis offenderet, verbo Nemesium in titulo abstinui. Ceterum de titulo utcumque iudicetur, haud in magno equidem discrimine ponam, modo illud mihi contigerit, ut ipsa oratio respondere censeatur scribentis consilio, quod quale fuerit, praeclaro Goethii dicto, quo aditum feci ad causam, satis videor indicasse. Scripsi Ienae, die VI Septembris, anno a Chr. n. MDCCCXXXI.

**PRORECTOR ACADEMLAE MAGNIFICE
DECANI QVATVOR ORDINVM MAXIME SPECTABILES
PROFESSORES ATQVE DOCTORES
DIVINAE HVMANAEQVE SAPIENTIAE CONSVLTISSIMI
VOSQVE OPTIMI ET HVMANISSIMI COMMILITONES**

Si quis umquam in annalibus nostris dies eventorum multitudinem et gravitate nobilitatus, et huic civitati universaeque patriae Dei beneficio ita salutaris est factus, ut dignus prae ceteris habendus sit, qui ad posteritatis et memoriam et religionem consecratur: hic profecto dies est, **AVDITORES**, quo natales olim **CAROLI AVGVSTI**, Patris patriae, gratulandi celebrabamus, nunc, postquam ille ex hac in terris peregrinatione ad cognatos caelites rediit, piam recordationem cum sancta officii necessitate coniungimus. Necessitatis enim sanctitatem quis non sponte agnoscat in eo, ad quod animus quemque et prope instinctus mentis impellit: quem, tutissimum sane vitae ducem, iam Graeci, sapientiae omnis humanitatisque magistri, ita sequuti sunt, ut dies natales etiam mortuorum, quamquam a vivorum natalibus nomine discretos ¹⁾, pari tamen religione paribusque ceremoniis celebrandos existimarent. Quum itaque dies ille tertius Septembris, quo die **CAROLVS AVGVSTVS** divino quodam munere terris est datus, per plus quam dimidiatum saeculum communes omnibus, quotquot imperio Principis parebant, easque uberrimas laetandi gratulandique causas attulerit: tum nobis saepenumero propria et peculiaris gaudia praebeuit ex necessitudine, quae inter Academiam eiusque Rectorem, sive, ut rectius dicam, inter litterarum

---

¹⁾ *Genethlia* apud Graecos vivis, *genesia* mortuis celebrabantur. Plura dixi in

cultores ac litteratorum tutorem, intercederet. Quamobrem nihil umquam longius hoc die nobis visum est, cuius hoc quidem anno reditum tanto cupidius exspectabamus, quanto magis novam laetandi materiam portendebat. Nam quod, dum in vivis erat optimus Princeps, aliquoties optatum a nobis, ut natalem suum una cum annuis civium nostrorum, qui praemia ex litterarum certamine reportassent, victoriis publice celebrari iuberet, singularis eius modestia semper abnuerat, id post eius mortem casus nunc ita tulit, utraque ut solennia in eundem diem inciderent. Magna igitur nobis ea ex re gaudia ostendebantur; sed haec, ut libere dicam, ostensa magis sunt quam data, quandoquidem spem illam, quam de contentione vestra susceperamus, Commilitones, et per integrum biennium laetis animis alueramus, sive adversa quaedam studiis vestris fortuna, sive temporum, civilia potius quam litteraria bella et certamina sustentantium, iniquitas fefellit.

Sed avocemus iam mentes ab iis, quae minus laetabilia sunt; ab initio certe huius orationis querelae absint nihil profuturæ, quo magis toto nos animo omnique cogitatione referamus ad Eum, cuius memoria hodierno die instauranda est.

Fuit hoc olim Atheniensibus in more positum, *Ανδρορες*, ut honoris illorum causa, qui e vita excessissent, *Νεμεσι* sacra facerent, *Νεμεσι* vocabulo appellata²⁾,

2) Demosthenes in Orat. adv. Spudiam Vol. II. p. 1031 ed. Reisk. simpliciter mentionem facit *εἰς ἐνεγκούσης τῆς γυναικὸς εἰς τὰ Νεμέσια τῷ πατρὶ μὲν ἔργον*. quo in loco erravisse Reiskium, qui *Νεχύσια* substitui iuberet, et Grammaticorum auctoritas docet, et Schaeferus monuit in ed. Londinensis Apparatu critico Vol. V. p. 52. — Suidas: *Νεμέσια Δημοσθένους ἐν τῷ κατὰ Σπυδίου, μήποτε ἐοικὴ τις Νεμέσιως, καθ' ἣν τοῖς κατοικομένοις ἐπέτελλον τὰ νεμίζονα. Νεμέσια οὖν, ἣ ἐκ τῶν νεκροῖς γινόμενη πάντην, ἐκ τῆς Νέμεως ἐκ τῶν νεκρῶν οὐκ ἀντανα. Descripsit haec Suidas ex Harpocratiōne. Eadem habet Photius in Lexico p. 215, nisi quod in editione Lipsiensi accentus vocabuli bis in penultima positus est. Postrema Suidae verba, paucis mutatis, leguntur etiam in Bekkeri Anecdotis Gr. I. p. 282. *Nemesia* cum *genesis* temere permixcuit Potterus Archaeolog. Gr. II. p. 460.*

sive quod manes vellent placare mortuorum, si quid forte iustorum funebrium per imprudentiam esset omissum, aut a testamenti sententia discessum, sive ut qui suam ipsi causam, occluso per mortem ore, adversus vivos amplius agere non possent, eos Nemesei defendendos vindicandosque commendarent. Plena profecto benevolentiae gratique animi fuerunt ista solemnia, sed quorum neutra ratio in Divum Principem cadit, cui et parentalia facta sunt, summa non modo cum honoris pompa sed etiam animorum consensione pietatisque professione, qualia post hominum memoriam perpaucis inter maximos reges contigerunt, et tantum abest, ut malevolus quispiam defuncto obtrectet, ut virtutes illius post obitum clariore in luce praeferantur, communique omnium praeconio extollantur. At sunt Nemesia nobiliore quodam sensu Divo Principi instituenda, ut non modo pia et iusta, verum etiam ad excitandos acuendosque animos efficax sit ipsius virtutum recordatio. De quibus ego virtutibus quum iam per trium solemnium opportunitatem dicere conatus in corona vestra, AUDITORES, plane senserim, rerum dicendarum vim et magnitudinem nulla posse ne disertissimae quidem orationis copia, nedum tenuitate meae, exaequari: nunc audacter faciam, veniae confidens, quae conceditur oratori, in concionem apud eos progressus, qui doctas habent aures intelligensque iudicium, et sententiae meae summam imagine quadam complectar, ex Graecorum arte et mythis desumpta. Si quis enim artifex, Graecae gnarus solertiae, CAROLO AUGUSTO, Superis iam reddito, quaereret locum, in quo satis digne inter deos reponeretur, parum apte eum collocaret in consortio illorum, quos inter Horatius dixit³⁾ Augustum Caesarem recubuisse, ingenio-

3) III Od. III, 9.

*Hac arte Pollux, hac vagus Hercules
Innizus, arces attingit igneas:
Quos inter Augustus recumbens
Purpureo bibit ore nectar.*

sus facturus, si Nemese assidentem ⁴⁾ fingeret. Adeo ille per totam vitam verum in omnibus coluit, et rectum servavit, et suum cuique tribuit, aequissima lance meritorum ponderans momenta, iustumque modum et suis actionibus praeфинiens et alienis statuens, perpetuus adversarius insolentiae, gravis inimicus pervicaciae, praesertim illius, quae ex prospera fortuna superbit: quarum omnium virtutum, quas Nemese proprias veteres existimaverunt ⁵⁾, multa nobis et praeclara exempla reliquit. Haec intueri, haec sequi nos decet: haec, haec sunt Nemesis illa, CAROLO AUGUSTO celebranda, ut sanctam eius memoriam cum utilitatis fructu recolamus, ut dicta et facta recordemur, ut nostrorum factorum eum nobis iudicem ac velut Rhamnesium deum repraesentemus, denique ut ex iis, quae sensisse eum atque egisse reminiscamur, ipsius sententiam coniciamus de his, quae in tanta temporum vicissitudine et rerum perturbatione nobis cogitanda, suscipienda, agenda sint.

Incidit enim aetas nostra in eam tempestatem, AUDITORES, qua commoveri omnia et pristino statu deturbari ac deiici videmus. Sive enim res sacras et religiosas spectemus, a vera et sincera pietate, quae sanae rationis velut radicibus inhaeret, multi, tamquam aliquo turbine correpti, ad inanem feruntur erroribusque oppletam superstitionem: sive ad res civiles animum advertamus, labefactantur leges antiquae, maiorum instituta corruunt, Principum imperia minuuntur, gliscit potentia populi, plebis furor aestuat,

---

4) Obversabatur dicentis animo sententia veterum *de diis παρόδους* sive *assessoribus et coniunctis*, de quibus hoc ipso titulo commentarium scripsit G. Arnaldus, Hag. Com. 1732. 8. Ac quis non recordatur Pindarici: *ἔνθα οὐρανὸς Διὸς ἔσθλον παρὰ δόου ἀνείρας Θέμει*.

5) Certe ex Herderi sententia: qui quod munus deae vindicavit, si cui forte amplius videatur, quam ratio ferat, non equidem repugno; sed primariae tamen eius muneris partes, si veteres sequamur, et ad verbi etymon respiciamus, ei conveniunt. Itaque nolui amputare quicquam aut circumcidere, ne mea ipse vineta caederem. Cfr. *Herder's Zerstreute Blätter* II. p. 213 — 272.

denique confusionem omnia rerum publicarum, seditiones, tumultus minitantur: sive res nostras litterarias respiciamus, quamquam qui doctrinarum studiis operantur, ab omni vitio et perversitate cavere imprimis sibi debent, tamen in illis quoque reperiuntur, quae culpa non vacent, et conquerenda potius quam vel excusanda vel defendenda videantur.

In tanto autem rerum discrimine, in quo veteres ad Nemesis, factorum arbitram et vindicem, respectare solebant, quis nostrum non sibi cupiat patronum aliquem dari, qui consulat, qui caveat, cuius iudicium atque exemplum pro norma esse possit agendi? At talem patronum, non est, quod longe quaeramus. Adest nobis, qui olim affuit, CAROLVS AVGVSTVS: cuius si monita et gesta recordamur, certissimam habemus existimandi agendique regulam, quam velut Nemesium aliquod effatum sequamur.

Religionis doctrinam considerate, AUDITORES. Ex quo tempore philosophiae et litterarum antiquarum studio incitati sunt erectioris ingenii homines, ut scriptorum sacrorum placita cum rationis decretis vel contendere vel conciliare auderent, summumque adeo rationi imperium in religione vindicarent: ecce, exorti sunt alii, aut natura meticulosiores, aut suis rebus nimium prospicientes verentesque, ne luminibus suis officiatur, qui cum vera philosophia, quae rationis inter homines interpres est et administra, ipsam pene rationem eiurarent, et ex tota antiquitate nullam rem probare viderentur, nisi quod Athenienses noctuae volatum pro signo victoriae habuissent⁶⁾. Per utramque enim disciplinam, quam philosophi ac philologi profiteantur, magnas calamitates inferri rebus divinis, everti dogmata, ecclesiae auctoritate sancita, ipsos etiam animos, praesertim iuvenum, corrumpi moresque depravari. De his ho-

---

⁶⁾ *Παρόξενος*, notum proverbium. Cfr. Plutarch. Themistocl. c. 12. To. I. p. 292. ed. Hutt.

minibus quid iudicaturum censetis Divum Principem, si studia illorum videret? Scilicet pacati dum viverent, suasque cum suis res quiete agerent, neque aliorum aut famam laederent, aut otium turbarent, tutos eos sineret in umbra sua latitare, similes istis hominibus, quos Plato philosophus⁷⁾ in antri subterranei domicilio collocavit, aversos ab aditu, pedibusque et cervicibus ita devinctos, ut nec retro respicere, neque ex tenebris in lucem prodire, nec quicquam, nisi quod est ante oculos positum, conspici possint: quo fit, ut aliorum hominum, qui luce per ostium infusa collustrantur, non nisi umbras videant, ac si repulsae ex adverso antri pariete loquentium voces auribus accidant, umbras illas etiam loqui existiment, sed ubi reflectere cervicem, incedere et contueri lucem cogantur, doleant utique oculis praestricis lumine insolito, et nequeant res ab umbris discernere. His igitur umbris delectari illos Divus Princeps pateretur, si moderate et tranquille agerent. Sin verborum contumeliis adorirentur eos, quos confutare non possent, aut etiam insectatione vexarent: graviter ille reprimeret nefarios impetus, furorem coerceret, innocentiam et veritatem tueretur, denique iterum faceret, quod ante hos septem et triginta annos fecit⁸⁾, quum nonnulli in hac Academia doctores, quorum unus adhuc superest iamque exteram Academiam eruditionis suae lumine illustrat, ab importunis adversariis falsae periculosaeque doctrinae et tantum non impietatis accusati fuissent. Atque idem iam ante eum fecerat excelsae mentis mater, ANNA AMALIA, Danovio patrocinata, quem fuerant qui eiusdem criminis insimularent. — Havete, magnae animae, quae gravi exem-

7) De republ. L. VII. init.

8) Cfr. memorabilem libellum, Roehrii studio editum, eumque his temporibus valde accommodatum: *Wie Carl August, Grossherzog von Sachsen - Weimar, sich bey Verkälzerungsversuchen gegen academische Lehrer benahm: actenmässig dargestellt.* Hannov. 1830. 8.

plō docuistis posteros, non in ore et vultu et dictis quarendam esse sedem verae pietatis, sed in animi penetralibus et sinceritate factorum, rationis praescriptis congruentium, caecam vero futilemque esse omnem religionis doctrinam, quae rationis lumine destituatur.

Properat oratio a rebus divinis ad civiles, quarum, ut scitis, ea iam conditio est, AUDITORES, ut Principes multi a populis, populi a Principibus in suspicionem et crimen vocentur. Vtrique Nemesis opem implorant: illi, ut instituta, vetustatis auctoritate sancita, tueatur, hi, ut imperandi arbitria arceat, et nova tempora respiciat. Quos inter medius si staret CAROLVS AVGVSTVS, nonne has eius voces audiremus, quas audivimus saepe, dum interesse eis licuit? Fidem ego, inquit, poposci a civibus meis, sed eandem iis servavi. Aliis temporibus alias leges, alia instituta convenire, ita mihi semper persuasum fuit, ut mutarem idemtidem, quae vetustatis magis quam utilitatis commendationem haberent, ne illorum quidem invidiam veritus, qui novandi cupiditatem arguerent. Malui enim ipse nova sancire, quae salutaria populo viderentur, quam ~~populum~~ ~~populum~~, antiqui eiusdemque saepe perversi moris pertaerant, ad rerum novarum studium concitare. Nihil tecti, obscuri nihil, nihil aut simulationis aut dissimulationis in pectore meo reconditum fuit: aperte omnia egi et in propatulo, ut cernere omnes, ut omnes iudicare possent, qui vellent: tametsi qui volebant, non semper iidem erant, qui ~~poterant~~. Refugi dubiam semper commoditatem alienis oculis videndi, vel ab exteris audiendi ea, quae in patria gererentur: cives meos non minus quam liberos ad me pertinere existimavi, praesens praesentibus affui, merita meritis et provocavi et rependi. Nec tamen me solum sufficere arbitratus sum reipublicae bene administrandae, quamquam nec diffusus neque parcens viribus, quas Deus mihi impertivisset: cuius hoc summum beneficium agnosco, quod

imperanti mihi noluit umquam deesse viros, consiliorum prudentia, diuturno vitae usu animique nobilitate praestantes: quorum amicorum unum veterrimum, eumque mihi prae ceteris spectatum et carum, funeri meo superesse voluit, fidissimum olim socium et consortem meorum omnium consiliorum atque factorum, nunc testem locupletissimum, iudicem integerrimum. Ex hoc iam quaerite, quid sit, quod aut primus ego, aut certe inter primos, populo meo hoc dederim, ut leges ei atque instituta non obtruderentur, sed censenda permitterentur, nec quisquam civium iudicaretur ex alienis sibi incognitis legibus, sed quas prudentissimus quisque in populo vel tulisset, vel probasset perferri-que voluisset. Haec igitur ex eo atque alia, ipso vel suatore vel adiutore instituta, percunctamini, qui experientiae asseverationem reformidatis.

Vestram fidem obtestor, AUDITORES, hac mente qui fuit Princeps hisque factis conspicuus, nonne mortuus vivit, nonne absens adest, nonne spem afflictis, constantiam vacillantibus, idemque Nemesis instar improbis metum, dissimulatores pudorem, male reluctantibus poenitentiam affert?

Quae quidem poenitentia utinam ne sero subeat Princeps, qui dum salvi esse possunt suoque imperio frui, tanti monitoris auctoritati et voci aures non aperiunt: sero illa certe quidem ad frugem revocabit cives, qui rerum novarum insana libidine abrepti, hoc moliuntur et agunt, ut incendium reipublicae sua ruina restinguant. Quibus, si viveret CAROLVS AVGVSTVS, haud sane clementior futurus esset iudex, de hoc uno gavisurus, quod suos quondam cives a communione scelerum liberos videret. Nam, inquit, ego ne nomine quidem civium dignos reor, quorum furores nullis legibus compesci, iudiciis nullis frenari poterunt: nisi forte aut donare civitate, aut in ea retinere eum placeat, qui cruentum gladium dextra tenens, et de

libertate magnifice vociferans, civitatis non tutorem, sed eversorem, sese ostentat. Faex erat plebis longe perditissima, partim odio magistratuum ac legum incensa, partim concitata ab aliis, qui ex longinquis regionibus venerant, ut Germanorum pristinam fidem labefactarent, ut antiquam probitatis et continentiae laudem iis eriperent, ut in suarum effrenatarum libidinum societatem incautos pertraherent. His ducibus, ad quos, ut fit, se adiunxerant, qui inopia et rerum domesticarum difficultatibus laborabant, his igitur ducibus suscepta sunt, quae per facinorum novitatem animos iusto vehementius perterrefecerunt: his auctoribus saevitum est in alienas possessiones, saevitum est in tecta: his antesignanis factum est, ut quo quis animosius irritavisset rempublicam, ac Romanorum gladiatorum more ferrum in eam flammisque expeditisset, eo confidentius impunitatem et licentiam sempiternam flagitaret. Ac fuit tamen, quod vix credent posterī, quum gregem sceleratorum multi expavescebant, exiguum illum quidem et contemptibilem adeoque ignavum, ut quorum mens aliquamdiu esset pollicitationibus capta, lingua mercedibus adstricta, simulatque supplicia imminerent, sic aperirent ora, ut plus etiam quam audire liberet, metu compulsi enunciarent. Sed multos terruerant aliarum civitatum exempla, imprimis externae illius, per quam tot iam toties in patriam nostram mala et calamitates importatae sunt. O miseram illam et infelicem civitatem, in qua qui tyrannorum impotentiae se infensos profitentur, toti in eo sunt, ut tyrannicum ipsi imperium affectent, et sicut Vatinius iste, intolerandus ex coeno atque ex tenebris tyrannus⁹⁾, suis civibus foedissimum et omni flagitiorum genere onustum iugum imponant. Sed ubi rescederint procellae, ab turbulentis hominibus motae, tempus rediturum confidimus, quo aequis

---

9) Ita cum Cicero appellavit Orat. c. 9.

et benevolentibus Principibus, iustis ac moderatis magistratibus, compressa improborum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et iudiciis temperatis, salus civitatibus, civibus felicitas restituatur.

Nihil protulisse me arbitror, AUDITORES, in quo non Divi Principis nostri mentem ac sententiam agnoscatis, ad quam assequendam nulla opus erat neque ingenii solertia, neque coniecturae felicitate. Satis eam vita eius et facta declarant. In summa enim dignitate, quam non solum natalibus obtinebat, sed vita factisque tuebatur, num umquam oblitus est, Germanis se, et cultissimo quidem Germaniae populo, imperare, non Sclavonibus, quorum alia pars, quod ipsa nuper bella patefecerunt, tyrannicae regum dominationi, alia effrenatae multitudinis licentiae sic paret, utraque ut, dum emergere conatur, in perniciem et interitum ruat. At CAROLVS AVGVSTVS nihil antiquius habuit, quam ut cives suos eveheret regnando, legibus institutisque tolleretur et in altiore culturae gradu collocaret. Verae autem et honestae libertati quantopere studuerit, tum olim gloriosa illa contentione ostendit, qua Fridericum M. in componendo Principum sociali foedere adiuvit, tum constantissimo odio, quo Francogallorum saevam levitatem est prosequutus, tum summa moderatione, quam difficillimis etiam rebus et temporibus adhibuit, abunde demonstravit. Quae quidem omnia quotiescumque cogitatione percurramus, toties animus ad Platonis sapientiam revocatur, recte iudicantis, eam esse felicissimam civitatem, in qua aut philosophi regnent, aut reges philosophentur, optimam autem reipublicae constitutionem, qualem Argivis potissimum ac Messeniis tribuit, perdurare non posse¹⁰⁾, ubi vel principes vel cives cupiditatum et rationis discordiam inducant, nec mutuis sese legum vinculis adstringant: quo fiat, ut principes rationi, cives principibus refragentur.

¹⁰⁾ De Legg. III. cap. 6. 10. 11.

Denique eamdem Divi Principis sententiam si requiratis de rebus litterariis, AUDITORES, de quibus postremo me loco dicturum significavi, de his quidem multo facilius dici potest. Sed temporis causa dicendum est paucis, neque de singulis rebus singulatim, sed dumtaxat de iis, quae ad hanc litterarum Universitatem pertinent. Quibus finibus si orationem meam terminavero, etiam hoc spero me consequuturum, ut quum adhuc tot rerum tristium memoria replicanda fuerit, iam certe peroratio laetiora quaedam afferat. De Academia enim loquor, quam qui per totam vitam in sinu et oculis tulit, opibus adiuvit, praesidiis ornavit, omni benevolentiae ac liberalitatis genere cumulavit, si iam revisere optimus Princeps posset, quanto illum opere laetaturum putatis de bonis non modo servatis per Filii eiusdemque dignissimi in regno successoris curam et indulgentiam, verum etiam auctis, neque adauctis tantum, sed novo gloriae et insigni splendore illustratis.

Non dicam de novis doctoribus, qui Academiae nostrae nuper additi, nova ei ornamenta vel attulerunt vel spondent: omittam de auctu bibliothecae publicae commemorare, quo factum est, ut saecularia sacra Augustanae Confessionis, proximo superiore anno a nobis celebrata, perenni memoriae commendarentur: tacitus praeteribo tot utilitates, quae per novissimas legum nostrarum emendationes ad doctores pariter atque ad cives redundarunt: de iis autem bonis, quae data nobis novi Curatoris tutela impertiit, ne exponam hoc loco, ipsius incredibilis modestia vetat: quae quidem omnia indulgentissimorum Actorum sapientiae ac beneficio debentur: illud dicam, cuius propria laus vobis tribuenda est, Cives, et quod Divum Principem, si iudex recognosceret acta praeteritorum annorum, propterea quod imperante nullo, nulla lege iubente, vestra sponte fecistis, imprimis probaturum esse confido. Nam quum nuper per temporum motum et populorum agitationem ipsa

tentari coepissent litterarum sacraria, et in nobilissimis adeo Academiis deprehensi essent turbulentioris ingenii iuvenes, qui amentiam illam furiosorum hominum haud procul a sese haberent: vos, optimi Cives, non solum nulla seditionum contagione famam vestram contaminastis, sed, quod maius est maioremque laudem meretur, nefariis nonnullorum ex plebe hominum conatibus virtutem vestram, vigilantiam, concordiam, ipsa denique praesidia opposuistis. Huic tam laudabili contentioni quum studiorum in litteris positorum assiduitas accesserit, quae a morum honestate novum decus accepit: gratularemur nos quidem vobis, qui haec Nemesia, Divo Principi consecrata, sine ullo opprobrio celebrare, vestraque laude integra et illibata frui possitis, nisi unum foret, quod illam gratulationem nostram et laetitiam hodierno die quodammodo circumcideret. Id quale sit, et principio huius orationis dixi, et clarius intelligetis, si de eventu certaminum litterariorum, quae Principes vestra causa per integrum biennium prorogant, paucis narravero.

Venio enim ad secundam eamque, quod patientiae vestrae dictum velim, multo brevioris orationis meae partem, in qua de altera horum solemnium causa explicandum est.

Duo ipsi anni sunt, quum proponendis quaestionibus, quas quatuor huius Academiae ordines ex disciplinis quisque suis prompsissent, ad aemulationem vos atque concertationem ex hoc ipso loco invitabamus. Victoribus praemia promittebantur, hodierno die publice decernenda. Magna fuit eventus expectatio, tum ab industria vestra studiisque profecta, Commilitones, tum a diuturnitate temporis, quod difficillimis etiam quaestionibus sufficere videretur. Nec destitimus publice privatimque cohortari vos, ut laudi vestrae consuleretis, remque gnaviter ageretis. Iam vero quid actum est? Aperte dicam. Nihil. Quae tandem rei tam inopinatae causa fuit? Non liquet. Et plures pos-

sunt illius sive cunctationis sive tarditatis reperiri caussae, quas alio tempore ¹¹⁾, ut vos defenderem, commemoravi. Quid igitur? Miratur theologorum ordo, mirantur iuriconsulti, mirantur medici, mirantur philosophi nostri, in tanto studii, quod scholis adeundis impenditur, ardore tantaeque perseverantia, neminem unum ex scholis illis prodisse adolescentem, qui privatim aggredi opus et palmam mereri vellet. Vna ad Ordinem Philosophorum perlata est philologica dissertatio, inscripta Pindarico versu: ὁ μέγας δὲ κίνδυνος ἀναλκιν οὐ φῶτα λαμβάνει· de qua quid Ordo noster senserit, paucis accipite.

Haud ignavum profecto, sed fortem se praebehuit, qui iteratam nuper quaestionem *de philosophia Pindari*, vere illum κίνδυνον, hoc est, difficilem aleaeque plenum laborem, aggressus est. Cadit in eum, quod est apud poetam: *in magnis voluisse sat est*. Quod dictum ut cum laude in scriptorem libelli conferamus, aequitas tanto magis postulat, quanto luculentius ingenii eximia bonitas studiique constantia in eo elucet. Et progressionem in antiquis litteris nobis probavit haud contemnendas. Sed videtur ipsa ad certandum proposita materia, abundantior illa lateque diffusa, impedimento fuisse, quo minus quaestioni satisfaceret. Qui si in una alterave illius parte explicanda se continuisset, ea quidem quam satis cognitam haberet, poterat facilius efficere, ut doctrina ipsius agnosceretur. Apparet autem, praeter res mythologicas potiores, Homerum imprimis atque Pindarum ei cognitum esse: ut quae de μοῖραι et αἵμα contra communem sententiam, nuper demum impugnata, disseruit, quae de discrimine Homericae et Pindaricae herogoniae attulit, quae de Parcarum notione et officio disputavit, non minus quam quae de sensu vocabulorum νοῦς, φρόνη, πραπίδες, θυμός, καρδία, ἀρετή cet. congescit, haud

11) In Oratione, ante hoc biennium habita et typis expressa, quum praemia certaminum victoribus addicerentur.

vulgarem, eruditionem declarent: quamquam in his quoque sunt, quae Pindaro philosophanti affinxit, de quibus Pindarus poeta ne per somnum quidem cogitasse videtur. His igitur angustioribus finibus, quos studiorum ratio adolescenti posuisset, circumscribere dissertationem suam debebat. Nunc quum maximo conatu in eo elaborarit, nihil ut praetermitteret, quod ad quaestionem pertinere videretur, et quum grammatica, exegetica, poetica, philosophica, historica, geographica, mythologica uno velut amplexu comprehendere voluerit, studii magis laborisque pertinaciam, etiam in conquirendis legendisque quam plurimis libris, quam vel iudicii subtilitatem vel doctrinae copiam probavit. Quid? ista moles molestiarum, quam rebus utcumque cognoscendis vixque cognitis stilo subigendis exantlavit, ita eum videtur quasi obruisse, ut et accuratam illarum dispositionem et logicum, quem vocant, ordinem negligeret, neque in tractandi modo iustam aequabilitatem servaret, et obscurius passim nec satis definite scriberet, denique ne Latinam quidem orationem tanta, quanta par esset, vel animi libertate vel limae cura perficeret. Quamobrem Ordo Philosophorum ita censuit, meruisse scriptoris eximium studium, ut praemium primum accipiat, sed nunc quidem non mereri scriptum, ut typis expressum, in publicum proferatur. At merebitur aliquando, ubi dies et litura quae displicent coercuerit: neque necesse erit scriptori, tam praeclaris ingenii dotibus conspicuo, nonum in annum premere libellum, quo vera ipsi laus pariat.

Iam ut scriptorem libelli cognoscamus, aperienda est, quam obsignatam accepimus, schedula.

Aperta nomen habet

OTTONIS ZEYSSII

Herbslebia - Gothani.

[Auditi sunt contentus musici.]

Optime et animo meo carissime Zeyssi! Quum multis ab-

hinc annis patrem tuum, praestantissimum virum, hac ipsa in Academia in discipulis meis numerarem, non putavi hoc appropinquanti senectuti meae servatum esse gaudium, ut aliquando filium, tali patre dignissimum, publice in concione laudarem, et unam uni tibi in tanto commilitonum numero palmam tribuerem. Quid? hoc ego gaudium ne tum quidem animo praesensi; quum ante hos paucos menses tuis me ancipitibus rebus apertum defensorem ac patronum offerrem. Quo magis et tua caussa laetor, qui omnes, si quae essent, dubitationes de eximia tua indole hodie sustuleris, et patri tuo gratulor hunc diem, quo et ipsius disciplina praeclaro eventu est comprobata, et auspicia facta sunt prosperrimae fortunae, ex ingenii et eruditionis laude ad te perventurae. Nec vero est, quod te cohorter, ut qua coepisti pergas: ipse enim sic ferves gloriae cupiditate, ut currenti tibi non opus sit stimulum admoveri: illud unum te admonitum velim, ut, quod typographis nondum traditur libellus tuus, iccirco ne animo conturbare. Qualem ego te novi, efficies brevi tempore, ut limatus ille et aequabili quadam diligentia perfectus, ad publicam notitiam magna cum laude tua celebretur.

His ita peractis, restat, ut quas in proximum annum quaestiones proponere Ordinibus visum est, breviter enunciemus.

Et venerabilis quidem ORDO THEOLOGORVM quum ante hoc biennium frustra iussisset quaeri, *de morali hominis indole et de peccati origine quid Paulus, si scripta eius sequamur, statuerit*, nunc

de Christologiae Ioanneae indole, Paulinae comparata, a civibus vult disceptari.

Illustris ORDO IVRISCONSULTORVM acquiescit in ea, quam ante duos annos obtulerat, quaestione, iubetque componi

historiam peculiorum,

ita quidem, ut singulorum origo et natura ex ipsis historiae

iuris Romani fontibus hauriatur, et inde totius instituti ambitus in iure Iustiniano accurate definiatur.

Etiam graciosus ORDO MEDICORVM eandem iterat quaestionem, quam in novissimis certaminum solemnibus promulgavimus:

Arthritis cum lithiasi ita comparetur, utriusque morbi natura ut inde appareat.

Denique amplissimus PHILOSOPHORVM ORDO duo rursus concertandi argumenta proponit, philologum alterum, alterum physicum.

Philologum hoc est:

Describatur reipublicae Romanae ea forma, qua L. Cornelius Sulla dictator totam rem Romanam ordinibus, magistratibus, comitiis commutavit.

Physicum his est verbis perscriptum:

Quum leges, secundum quas lucis radii caerulei et violacei ad dirimendas in ferro vires magneticas agant, non satis exploratae videantur: postulatur, ut experimenta, quae huc spectant, Morichiana, Sommervilliana et Baumgartneriana, repetantur, amplificentur et de novo hac de re iudicetur.

Novam habetis eamque amplissimam laudis quaerendae materiam et opportunitatem, Commilitones. Nolite eam rursus omittere. Labuntur enim tempora: nec quae in flore iuventutis neglexistis fortunae praesidia, maturior aetas reparabit. Citius surgunt fruges, quae tempestive sunt satae, et ad fructum tanto iucundiores sunt, quanto maiore labore constiterunt. Ad res vestras bene gerendas nos palam vos adhortamur: sed tacita est cohortatio Illius, cuius hoc die solemnia celebramus.

Tu autem, Dive Princeps, CAROLE AVGVSTE, fac, ut tua semper imago ante oculos nostros versetur, nec quicquam a nobis aut suscipiatur aut omittatur, in quo tua

censentis improbatio pertimescenda sit. Tuos pectoribus nostris sensus instilla, tuum nos iube exemplum sequi, sequentes propitius adiuva. Sic quod de Augusto dixit poeta ¹²⁾, et veriore quidem sententia, tu nobis *praesens* usque *Divus habeberis*, et qui, dum aderas, Academiam beasti, nunc etiam in caelum sublatus, tuo eam numine fortunabis.

---

12) Horat. III. Od. V, 2.

O R A T I O
DIVI CAROLI AVGVSTI
MEMORIAE SACRA
IPSO ILLIVS NATALI QVONDAM DIE
D. III SEPTEMBRIS
QVO
PANEGYRIS ACADEMICA
DE
CERTAMINIBVS CIVIVM LITTERARIIS
HOC ANNO CELEBRABATVR
IN AVLA ACADEMIAE HABITA.

HENR. CAROLVS ABR. EICHSTADIVS
VIRO DOCTRINA SCRIPTIS AC MERITIS ILLVSTRI
ET VENERANDO
IOANNI FRIDERICO ROEHRIO
SVMMO ANTISTITI SACRORVM IN DIOECESI VIMARIENSI
S. P. D.

Quum solus nuper iter ingrederer ad fontes Kissinganos, quorum salubritatem medici diligenter mihi nec temere commendassent, ne otiosus in rheda sederem, longae viae comites adscivi Vitam Goethii nostri et Tuam illam, Vir venerande, praeclaram Orationem, quā comitiorum Vimarensium auspicia in templo faciens, magna in populi concione ostenderas, multas reperiri civitates Christianas, quae suam sibi ipsae perniciem pararent, scientesque tamquam ad interitum ruerent voluntarium. Vita Goethii, cuius

magnam partem, demuo perlegendam, otio Kissingano seponeram, quid mihi profuerit ad scribendum, ex Annotatione huic scripto adiecta cognoscetur: Tua autem Oratio, in ipso itinere lecta, mirifice me et delectavit et excitavit propter generosum pectus, quod in ea loquitur. Quid quod optavi aliquoties inter legendum, Tu ut simile quid scriberes de Academicis, quarum in plerisque vel excusantur vel defenduntur, quae iam dudum extirpari aut emendari oportebat. Talibus igitur ex diuturno usu meo notandis tentabam Tuum, Vir praestantissime, imitari exemplum, praesertim quum instarent solemnitas Ienensis, in quibus oratio publica a me expectaretur. Ac pleraque, quae dicenda essent, iam commentatus eram in itinere, quum ecce novum et perquam iucundum persequendi coepti incitamentum Kissingae mihi afferrent quotidiani sermones, cum eruditissimo atque clarissimo philologo Leidensi, Ioh. Bakio, habiti; quem prospera fortuna socium mihi obtulit in hoc secessu, et quocum veterem necessitudinem inter pocula, non vini quidem, sed aquarum medicatarum, lubentissime renovavi. Miscebamus, ut fit tali in loco, confabulando seria, ioca. Colloquebamur de horridis aquarum Kissinganarum nominibus, eorumque originem quaerebamus: mirabamur magnam regionis et incolarum dissimilitudinem, maiorem peregrinorum: disputabamus omnino de aquis calidis et frigidis, et quum primum uterque dubitasset, an veteres, qui thermas suas toties commemorant, frigidas quoque aquas, non solum ad bibendum (quo iam Hippocrates eas commendavit), sed etiam ad lavandum valetudinis causa adhibuerint, eaque de causa peregrinationes instituerint, mox litteratissimus Bakius ex Strabone, quem forte secum domo attulerat, monstrabat in Sabinis τὰ ἐν Κωταλίας ψυχρὰ ὕδατα, ἀφ' ὧν καὶ πίνουσι καὶ ἐγχαθίζοντες θεραπεύουσι νόσους (lib. V, cap. 3 init. p. 369 ed. Tauchnitz.), et in agro Latino τὰ Αἰβούλα καλούμενα ὕδατα ψυχρὰ ἐκ πολλῶν πηγῶν, πρὸς ποικίλας νόσους καὶ

πίνουσι καὶ ἐγκαθημένους ὕμνουσι (p. 386). *Sed plurimos sermones conferebamus de rebus academicis. Narrabat ille mihi multa de Academiis Batavis, ego ipsi vicissim de Germanicis: uterque in utrisque inveniebamus, quae et laudanda et reprehendenda viderentur. Neque id Niemeyerum nostrum fugerat, cuius librum, in quo suam in Batavia commemorationem descripsit, Bakius magni se suosque populares facere profitebatur. Comparandi igitur utriusque nationis Academias latissimus patebat campus: in quo dum exspatiari coeperam, mox a proposito me deterruit metus, ne hic illic crabrones excitarem. Nosti enim, Vir prudentissime, programmatario et oratori academico haud levem saepe invidiam subeundam esse. Quamobrem consilium ita temperavi, ut alia prorsus ommitterem, alia leviter et obiter attingerem, de plerisque autem non tam meam sententiam proferrem, quam auctoritatem vel Goethii, cuius Vitam in manibus habebam, vel aliorum gravissimorum virorum, quorum dicta forte recordabar, vel ipsius summi Principis, CAROLI AUGUSTI, cuius Manibus sacram esse volebam Orationem meam. Nam quem, dum vivebat, tamquam tutelarem Deum coluimus, eum decet etiam mortuum pietate prosequi. Quominus dubitavi hanc Orationem Tuo illustri nomini inscribere, Vir summe venerabilis, quocum mihi communis est pietas, qua Divi Principis memoriam servamus. Sed, ne quid dissimulem, praeter hanc sensuum communionem aliae duae, ut scriptum Tibi dedicarem, impulerunt me caussae, quarum altera, uti spero, Tibi non iniucunda erit, altera certe non inopinata. Nam et gratias Tibi agere gestiebam de insigni voluptate, quam legenda relegendaque oratione Tua percepissem, et vero confutare suspicionem quamdam Tuam, quae effecerat, ut de animo meo abs Te abalienato apud Aenotheum Langium nostrum, communem amicum, aliquoties conquererere. Qui raro errare soleas, Vir intelligentissime, in hac quidem re, crede mihi, vehementer errasti.*

Itaque cum hac Oratione mea dextram fidemque lubens accipias, et persuasum Tibi habeas, me ingenii Tui aciem, eruditionem, os facundum et liberum, ex quo primum inter nos notitia in scholis meis, quas Lipsiae adibas, nata, deinde in agro Cizensi apud propinquum quemdam meum, Tibi amicum, nutrita et confirmata est, nullo non tempore suspexisse. Quid? his ipsis diebus Tua mihi saepe obversata est imago, quum tam felici esse contigerit, ut suavissima consuetudine fruar trium theologorum clarissimorum, qui una mecum restituendae valetudinis causa acidulis Kissinganis utuntur. Sat nota Tibi sunt celeberrima nomina Davidis Schulzii, Professoris Vratislaviensis, Guil. Gensleri, Ephori Coburgensis, et Ferdin. Schirmeri, Professoris Gryphiswaldensis, neque Te latet, eos unam illam, quae ad veram et solidam eruditionem ducit, sed paucis hodie cognitam, paucioribus tentatam, viam esse ingressos. Nam ex veterum consortio Musarumque adytis ad suae transierunt disciplinae sacra: quo factum est, ut cum exquisita doctrina rarum hoc tempore sentiendi, docendi scribendique libertatem coniungant, neque in novitiae cuiusdam scholae obscuritate et verborum barbarie laudem esse positam subtilitatis opinentur. Horum igitur praestantissimorum virorum studia et virtutes dum ex crebris colloquiis propius cognoscebam, qualem Tu, Vir eruditissime, et quam praeclaram rationem esses sectatus, planius mihi videbar intelligere. Vidi etiam magno meo cum gaudio, quum heic copia mihi fieret disserendi cum ecclesiae Catholicae quibusdam doctoribus, imprimis cum venerabili sacerdote Bambergensi, Franc. Schmidtio, illas virtutes ne ab iis quidem ignorari, aut in dubitationem vocari, adversus quorum importunos coryphaeos Tu saepe forti ac valida manu arma sumpsisti.

Sed ad Orationem meam revertor. Eius brevitatem ac tenuitatem non est quod magnopere excusem. Breves ut esse laboremus in eiusmodi orationibus, cogit nos praescriptum

unius horulae spatium: adeo tenuis autem cur mea evaserit, noli mirari. Commentatus sum eam pene totam, ut supra narravi, in itinere; postridie in chartam conieci Hildburgusae, urbe Tibi percara, in museo Reinhardti mei, qui liberalissimum mihi hospitium praebebat; tum quae supplenda viderentur, Kissingae, invito etiam et prope indignante medico, post ambulationes vel in xysto vel in viridariis factus supplevi; sic absolutam (si magnifico vocabulo de descriptione exili uti licet) postremo una cum hac Epistola ad typographos Ienenses misi, excudendam prius quam recitaretur, ut, si quid interea mihi seni accideret, certe oratoris caussa cerimonia Ienensis ne cessaret. Qui praesentes Orationem in aula Academiae audient, eos spero aliquid condonatuos esse tempori et valetudini meae: idem ut Tu facias, faciantque alii, si qui scripto contigerint, lectores, idque non elaboratum esse in museo, sed exaratum in loco, amoenissimo illo quidem, ut scis, politissimisque ex universo propemodum terrarum orbe hominibus referto, sed ab litteris litterarumque subsidiis et instrumentis parum instructo, quo in loco etiam vetitum sit pro Naiadibus Musas colere, hoc igitur ut Tu, Vir optime, et alii benevole vobiscum reputetis, et ideo lenem de scripto sententiam feratis, etiam atque etiam oro. Vale. Salutat Te revocatque ad fontes salubres I. A. Maasius, vir artis suae peritia, animi benevolentia et morum humanitate excellens, idemque de aquarum Kissinganarum celebritate secundum Sieboldum et Kastnerum longe meritisimus: quo Tu viro abhinc aliquot annos Kissingae et hospite et medico usus es, ego in praesenti medico utor. Iterum vale.

Scr. Kissingae, die VIII m. Augusti a. MDCCCXLII.

PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE
CVRATOR SPLENDIDISSIME
DECANI QVATVOR ORDINVM ACADEMICORVM MAXIME
SPECTABILES
PROFESSORES EXCELLENTISSIMI AMPLISSIMI
DOCTORES CLARISSIMI
COMMILITONES NOBILISSIMI ET HVMANISSIMI

Solebant veteres poetae carminum auspicia capere ab Iove,
eum fere in modum, quo Aratus Phaenomena sua exorsus est:

*Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτε ἄνδρες ἔωμεν
Ἀρχήτων μῆσται δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυαί,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί.*

Quod exordium Germanicus Caesar, quum carmen Arati
Latinum faceret, in exquisitas convertit Imperatoris Augusti
laudes:

*Ab Iove principium magno deduxit Aratus
Carminis: at nobis, genitor, tu maximus auctor.
Te veneror, tibi sacra fero, doctique laboris
Primitias: probat ipse Deum rectorque satorque.*

Valde gemit animus, AUDITORES, simili quadam exordii in-
versione uti his in solemnibus, quae fausto omine inciderunt
in diem, quo nullus olim nobis laetior, nullus sanctior illuxit.
Scilicet is dies est, quo terris datus est summus ille Prin-
ceps, quem, etiam postquam in caelum rediit, Academia
nostra maximum felicitatis suae auctorem veneratur, cui
sacra ferunt grati cives, cui plerique nostrum laboris prae-
mia debemus.

Nam quis vestrum ignorat, AUDITORES, quot et quantis
DIVVS CAROLVS AVGVSTVS non solum in civitates suas, Vima-
riensem atque Isenacensem, verum etiam in litteras et Aca-
demiam Ienensem meritis nomen suum immortalitati com-

mendarit? Talis Principis memoriam, ut dicam quod sentio, persaepe dolui apud nos non quotannis renovari: quod profecto fas erat fieri, et fit post funera multorum, qui non sunt nec dignitatis fastigio neque meritorum multitudine cum illo comparandi. Quapropter merito laudatur pietas Academiarum Borussicarum, quae et illius, qui nunc iis imperat, Regis diem natalem quoque anno publice celebrant, et defuncti Patris, qui certamina civium instituerat, parentalia eo, quo de certaminibus decernitur, die religiose instaurant. Quo iustius est, DIVI CAROLI AVGVSTI memoriam opportuno quoque tempore a nobis recoli, et quam cara et sancta nobis sit, palam declarari. Quam opportunitatem quum hodiernus dies nobis suppeditet, bona cum venia vestra, AVDITORES, persequar quod inchoavi. Infantiam dicendi pietas excusabit. Quamvis enim tanti Principis vix tenuem imaginem exprimere nobis sit concessum, tamen satius arbitramur eam utcumque repraesentari, quam silentio et oblivione tegi.

Non satis recte dixi. Nam quis obliviscatur innumrabiliū meritorum, quae Divus Princeps in utramque civitatem suam ita contulit, ut eas et tolleret et prosperaret? Sed suos illa iam dudum invenerunt laudatores, viros rerum publicarum peritissimos, qui praedicare non omiserunt, quod hac aetate maximi momenti censetur, CAROLVM AVGVSTVM vel primum vel certe inter primos fuisse, qui nova Ordinum provincialium constitutione imperii sui potentiam moderarentur. De his aliisque, quae huc spectant, dixi in iis scriptis, quae honori et memoriae Divi Principis publice dicata sunt. Attuli etiam exempla, ex quibus appareret, quae privatis gloriosa essent, multo illustriora magisque commemoranda esse in Principibus. Vnum tunc oblitus sum proferre exemplum, quod, etiamsi alia non exstarent, solum per se incredibilem illius in cives suos amorem et curam luculentissime testatur. Quod quo accommodatius est com-

muni iudicio popularique intelligentiae, eo magis posteritati tradendum est. Ante hos enim quinque et octoginta annos, quum immensa vis aquarum hiemalium sic inundasset hanc urbem, ut plerique incolae non tantum opum ac fortunarum sed ipsius vitae periculum subirent: ecce, CAROLVS AVGVSTVS illico tamquam deus affuit laborantibus, offerens se fluctibus, inferens in capitis discrimen pro civibus, quibus animos primum, deinde etiam salutem reddidit. Sed de his iam satis. Namque ad nos propius spectant litterae: quarum quum praecipua sit altrix Academia, de hac quo modo meruerit, hoc eius natali quondam die in memoriam revocare conabor.

Sunt autem tria potissimum, quibus Princeps de Academia, firmiter a maioribus constituta, neque necessariis subsidiis destituta, bene mereri queat. Primum cernitur in prudenti delectu Curatorum atque Professorum et in utroque liberali tractatione; alterum in ferendis sancendisve legibus aequis, saeculi ingenio accommodatis, neque contrariis libertati academicae; tertium in cura et tutela civium, qui litterarum causa in Academia versantur.

In deligendis Curatoribus ac Professoribus sagacissimum pariter atque felicissimum fuisse CAROLVM AVGVSTVM, nemo mirabitur; qui sciat, non solum, quo iure et quanto omnium consensu habitus fuerit in numero doctorum litterisque excultorum Principum (qui numerus semper valde exiguus fuit), verum etiam quam admirabili excelluerit iudicii acie in pernoscendis iudicandisque iis, in quos forte incidisset. Perraro eum fallebant, si qui aliud in pectore, aliud in ore haberent. Itaque ei perspectissimum erat, quos cuivis muneri ac negotio praeficeret aptos ad res gerendas viros: quos autem praefecisset, eos ita tractabat, hoc est, tam liberaliter, tam humane atque adeo amice, ut non impositum, sed sua sponte susceptum opus agere viderentur, nec maius, quam Principis favorem, laboris praemium contin-

gere sibi posse existimarent. Quod imprimis etiam apparuit in iis, de quibus dicere coepimus.

Sed de Curatoribus ne plura dicamus, pudor vetat. Nam quos adhuc vivos veneramur, non desiderant illi laudes nostras: mortuos autem in hac concione commemorare non opus est. Etenim in corona vestra, Collegae venerandi, non paucos cerno, qui Goethium et Voigtium oculis suis viderunt, et summas utriusque virtutes ex propinquo sunt admirati: ego quod illos viros non solum viderim, sed multos per annos coniunctissime cum iis vixerim, id vero in magna felicitatis meae parte ponere soleo. Quippe sua illi auctoritate effecerunt, ut Divo Principi hunc in celeberrima Academia locum, hanc iucundissimam, quae cum multis ex numero vestro mihi intercedit, necessitudinem, denique ea vitae bona debeam, quorum et praesentium fructus studia mea fortunavit, et praeteritorum recordatio senectutem etiam in adversis, quae subinde se ingerunt, rebus exhilarat. Nec possum exacti temporis iucundam memoriam renovare, quin profitear, duumviros illos, DIVI CAROLI AUGUSTI amicos, tanta et iudicii subtilitate, et doctrinae copia et animi benevolentia excelluisse, ut illis florentibus non esset, quod invideremus Gottingensibus, qui Munchhusium suum, tamquam perfectissimum Curatoris academici exemplum, in caelum ferrent.

Ad Professores quod attinet, in iis tum elegendis et Academiae conciliandis, tum retinendis in statione et omni genere benevolentiae ornandis, quantopere eluxerit Divi Principis sapientia, si vobis narrare vellem; Collegae seniores, modestiae vestrae iniuriam facerem. Illustria nomina illorum, qui per dimidiatum saeculum a CAROLO AUGUSTO huc evocati sunt, alio loco et tempore enumeravi: nunc unum addam, ex quo laudata Principis sapientia meo quidem iudicio imprimis intelligitur. Quemadmodum enim in Professoribus, quos cathedris Ienensibus imponeret, non

solum eruditionis famam spectavit, quae fallax est saepe-
 numero doctorum academicorum commendatio, verum etiam
 docendi facultatem et morum humanitatem, quibus virtuti-
 bus per certos homines explorandis nulli operae parcebat:
 ita etiam indefesso studio providit, ut semper qui in flore
 aetatis integrisque viribus essent, in hac Academia litteras
 docerent: nec vero impedimenta obiecit iunioribus, qui in
 Ienensibus cathedris ingenium suum experiri, factoque do-
 cendi apud nos laudabili initio exteris commendari cupe-
 rent (volebat enim in Academia Ienensi seminarium esse
 doctorum academicorum): nec denique destituit senes, qui
 quum fatiscerent per aetatem, in consuetis et per diutur-
 nam assuetudinem gratis sibi et exoptatis laboribus aetatis
 solatium quaererent, nec de promissa aut data laborum
 mercede iis quicquam detraxit. Credebat enim Goethio
 suo, ex studiis scholisque illorum doctorum, qui aetate et
 viribus florerent, maximas quidem in iuvenes litteris deditos
 redundare utilitates, at senum auctoritate famam et celebri-
 tatem Academiarum sustentari. Ita quum ageret perspicu-
 cissimus Princeps, et hac etiam in re suis ipse quam alienis
 oculis cernere mallet, cuncti doctores eum aequaliter ve-
 nerabantur, nec tantum ut Rectorem Academiae suspicie-
 bant, sed ut patronum colebant, ut patrem sincerissimo ac
 perpetuo amore complectebantur.

Quamvis vero Divus Princeps, qui in litteris rebusque
 litterariis cognoscendis tanto studio, tanta cura elaboras-
 set, in rebus academicis nihil aut ipse sanciret, aut san-
 ciendum ceteris Academiae serenissimis Altoribus propo-
 neret, cuius utilitatem non sua edoctus experientia perspe-
 xisset: tamen in institutis legibusque aut abrogandis, aut
 immutandis, aut ferendis, procul ab omni dominandi cupi-
 ditate, doctores academicos, imprimis seniores, consulere,
 consulta illorum sequi non dedignabatur. Vt brevi com-
 plectar, dominatione sua et imperio Divus Princeps ne in

academicis quidem rebus regundisque litterarum studiis unquam abusus est, recte ratus, quae doctorum hominum cura vigere deberent, impedimentis potius liberanda, quam praescriptionibus impedienda esse. Studebat rebus novis, sed prudenter, et iis, quae in commune prodessent. Antiqua, quae in solidis fundamentis essent collocata, et us probata, malebat firmari, quam revelli: aedificium, habitantibus commodum, exornare meliusque instruere potius ducebat et vero etiam difficilius, quam potenti nutu diruere. Idque luculenter demonstravit non solum in iis, quae ad instituta civitatum pertinent, verum etiam in legibus academicis. Atque haec legum cura secunda est illarum virtutum; quas in orationis principio dixi Principis merita maxime illustrare.

Academiae nostrae leges quantopere emendatae, limatae, ingenio aetatis aptatae sint eo tempore, quo cum solemni memoria sacrorum a Luthero instauratorum etiam Academiae status instauraretur, in Annalibus copiose expositum est. Et nostra quidem aetate illud imprimis dignum est memoratu, quod Divus Princeps diligentissime cavil, ne quid aut servaretur in legibus, aut in eas introduceretur, quod libertati academicae repugnaret. Hanc enim ea quoque tempestate, qua maxima in civitates pericula et damna inde importari multi clamitabant, tutandam omnibus modis, hanc defendendam adversus ignavam superstitionem et superbientem inscitiam censebat: in libertate enim hoc esse positum, ut et docentes sine metu et cunctatione reperta sua proferre possent, et discentes ratione, praestantissimo divini Numinis dono, uti consuescerent.

De doctoribus Ienensibus res satis nota est, saepe etiam in invidiam adducta ab iis, quorum vel occaecatae erant mentes, vel animi ad temere credendi inertiam abiecti. Qualis invidia, regnante CAROLO AUGUSTO, aliquoties exarsit adversus theologos Ienenses, qui calcatum patribus trami-

tem ausi essent deserere. Eamdemque libertatem strenue vindicabat iureconsultis, medicis, philosophis, adeo ut si quae inter ipsos lites doctrinae caussa essent exortae, eas non arcendas aut prohibendas putaret, tenens illud Hesiodium: *Ἀγαθὴ δ' ἐστὶς ἥδε βροτοῖσιν*. Philosophorum Ienensium quanta saepe exstiterit dissensio et discordia, sectae singulorum nominibus discretae testantur: et medici, ii potissimum, qui scholas clinicas instituerunt, apud nos semper fuere contentiosi, ita tamen, ut ars et disciplina nihil dispendii facerent: de iureconsultis autem memini Divum Principem aliquando sic pronunciare, ut suam mihi mentem plane aperiret. Nam quum Gottinga vocari iussisset Professore, quem collegae, antequam adventasset, nescio quo sinistro rumore commoti, vehementer repudiarent, Princeps, Tanto utilius, inquit, vocabitur: oportet enim iurisconsultos non desistere a contentione: inde acui industriam, limari iudicium, aemulandi studium inflammari.

De libertate, discentibus tum in studiorum tum in vitae ratione concessa, permulta sunt, quae, si tempus pateretur, proferri in medium possent. Nunc sufficit exempli caussa duo commemorare: unum, quod ad litterariam, quam vocant, libertatem pertinet, alterum, quod ad moralem, quae, ut Cicero ait, non contingit nisi ei, qui nulli turpitudini servit.

Fuerunt multi, qui quum animadverterent in litteris discendis scholisque adeundis iuvenes saepe praeposterum ordinem sequi, leges scribi iuberent, quibus cursus lectionum, quem dicunt, praestitueretur: nec desunt hodie Academiae, in quibus sic imperatur omnis ratio studiorum, ut qui se tenuisse eam non testimoniorum fide confirmet, ne ad legitimas quidem profectuum explorationes admittatur, ex quibus unis fere pendet futurae vitae conditio.

Fuerunt etiam, qui turpitudinem morum non secernerent a levitate, et iuvenilia delicta, in his certamina singu-

laria, quae duella vocantur, tamquam capitalia facinora, gravissimis atrocissimisque poenis ulciscenda existimarent.

De utraque re quid statuit ac pronunciavit Divvs CAROLVS AVGVSTVS? Vehementer cupiit, et ubicumque occasio ferret suasit, ut, quod quis discere vellet, in id toto animo incumberet, nec diversarum rerum studio ac tractatione distrahi mentem atque perturbari pateretur: sed leges, quibus studiorum ratio praescribitur, libertasque scholarum pro arbitrio deligendarum coercetur, adeo reiecit, ut, quum ab Senatu academico mihi mandatum aliquando fuisset, ut cursum scholarum in unaquaque quatuor Ordinum disciplina tabulis consignarem, Decanorum opera examinandis, refingendis, corrigendis, quae civibus academicis in manus darentur, ab iisque diligenter observarentur, ille Voigtio praeiudicante hoc consilium valde improbaret, neque eas sineret nisi per programmatum opportunitatem in publicum edi, quorum praescripta et sequi et negligere cuique liberum foret. Malebat enim parum succurri ingeniis tardis neque aptis ad litterarum studia, quam eminentia et ad litteras iuvandas nata, quum velut vinculis constricta evolare non possent, humi iacere. Denique nihil illorum, ad quae studiosus litterarum mente et animo ferretur, dissuadendum arbitrabatur, nisi in promptu esset, quod volenti substitueretur. In quo rursus cum Goethio consentiebat. Examina vero, quibus, quid quisque in scholis profecerit et quam dignum se munere publico reddiderit, cognoscitur, volebat severa esse, nec dici tantum verum etiam esse rigorosa, ne, qui non meruisset, in vacuam stationem irreperet: ea tamen non annectenda esse singulis lectionibus, qui mos etiam nunc regnat in Academiis quibusdam exteris, sed absolutis demum studiis academicis publice celebranda. Quippè illa ludorum minorum umbraculis, haec Academiarum luci convenire iudicabat. Alia, sed haud scio an non melior, ratio dominatur in iis Acade-

miis, in quibus hoc mandatum est iunioribus aliquot doctoribus, qui Repetentes appellantur, ut dimidiato quoque semestri, quid theologiae studiosi ex scholis Professorum perceperint, repetitionis specie explorent. Fit enim saepe-numero, ut qui hoc explorandi negotium administrant, exploratores sint alio sensu, quibus Academiarum praefecti utantur, ut vel ad ipsos deferant vel certe metu impleant seniores doctores, quorum orthodoxia et disciplina suspecta est.

Ad mores quod attinet, Divus CAROLVS AVGVSTVS libertatem ponebat in potestate vivendi, ut velis. Eam potestatem lubens concedebat iis, qui recta sequerentur, laudabatque doctores, qui ita tractarent iuvenes, ut nihil facerent inviti, nihil dolentes, nihil coacti, iisdemque persuaderent, omnes leves, omnes cupidos, omnes denique improbos esse servos.

De duellis autem, quae nostra adhuc aetate dirae necessitati imputantur, quo modo statuerit, ex legibus academicis patet. Donec enim apud nos illius necessitatis species potest tolli et falsa opinio ex animis hominum evelli, id quod sane contigit Academiis Batavis, ex quibus duella iam dudum exsulant, iubet certe humanitas pericula digladiantium imminui, ne qui in vitae discrimen se coniecerit, temeritatis suae noxam vel valetudinis detrimento vel ipsa morte luat. Ad hunc igitur modum sapientissimus Princeps temperavit leges, quibus flagitium illud esset prohibitum. Omnino multarum legum et priscae disciplinae rigorem lenivit, earum vero acuit vim et severitatem, quibus vel tuenda esset securitas publica, vel averruncanda lucifuga et insidiosa malignitas, quae tenebris se operit, ut aliis damna inferat: ad quod genus imprimis pertinet nocturna ista et detestabilis vitrearum fenestrarum disiectio.

Quemadmodum vero Divus Princeps his legibus omnibus civium academicorum saluti consultum ivit: ita ipsos

incredibili semper studio et benevolentia complexus est. Atque hoc tertium est, quod attingere hac oratione volebam.

Nil dicam de beneficiis, quibus singulorum egestatem persaepe sublevavit: alienissimus semper ab omni fastu principali, facilis, affabilis, universos liberalissime habuit, et qui litterarum amore ac morum elegantia spectati essent, eorum nemini aditum ad se interclusit. Quoties quos patrocinio suo dignos cognovisset, ad studia alacriter persequenda hortatus est, propositis etiam industriae praemiis, quae probati adipiscerentur! Quoties, qui meruissent, laudavit, ut per laudes novum studiis stimulum iniiceret! Nec raro severitati, qua iuvenilem petulantiam compescere multis fortasse potius salutarisvisque fuisset visum, lenitatem anteposuit. Sciebat enim, et ipse cum Goethio suo expertus erat usu, iuvenilem temeritatem nonnumquam ex nobili fonte emanare. Quapropter si quem videret facinus non animi pravitate sed mentis quadam inconsiderantia commisisse, eum more illius apud Horatium iudicis tractavit, qui solutis risu tabulis reum missum abire iussit.

Referam eius generis exemplum, ut, quo modo agere consuerit incomparabilis Princeps, plane intelligatur. Notis, Commilitones, in ludicris, quae si modum non excedant, vobis lubenter concedimus, etiam morem illum esse, quo in comitiis vel annuis vel semestribus, quae in pago Ziegenhainensi habetis, bibendi non magistros creatis, id quod Romani in conviviis suis facere solebant, sed Duces, Ducum administros aulicos, Cancellarios, Comites consistorianos, Cubicularios aliorumque ordinum nescio quos sodales, pro virtute scilicet et facultate, qua quisque conspicuum se reddidisset, communibus suffragiis cooptandos. Quae comitia quum aliquando celebrarentur hilariter, unum ex Ducibus lubido incessit propinqua in silva venandi. Quem quum sclopeto armatum conspiceret silvae praefectus,

accurrit ad eum, ut exarmaret et a venando prohiberet. Tum vero ille magna eum voce increpans, Quid agis? exclamat, quae te vesania corripuit? adeone ignarus es rerum omnium, ut nescias, me Ducem esse Ziegenhainensium? Obscurius pronunciarat postremum vocabulum, ita ut silvae praefectus Ducem sibi incognitum videre, eiusque merito indignantis minas audire se putaret. Itaque perterrefactus supplicare, errorem amplissimis verbis excusare, mox hominem suaviter ridentem relinquere. Narrat tamen rem uni ex proceribus Vimariensibus, qui eam paulo post ad CAROLVM AVGVSTVM refert. Quid ille? Cognito facinoris auctore, iuvene alioquin probo et litterarum studiis dedito, mittit ad eum, qui nunciaret, solere se, Ducem Vimariensem, venationes agitare intra suarum fines terrarum, itaque rogare, idem ut faciat Dux Ziegenhainensis, neve extra imperii sui terminos egrediatur. — Obsecro vos, AUDITORES, hoc in facto utram virtutem magis admiramini, prudentiam an humanitatem? Effecit certe utraque virtute optimus Princeps, ut et iste petulans homo rubore suffunderetur, nec quisquam postea commilitonum simile quiddam committeret.

Sed ab ioculari digressionem ut ad seria revertar, nulla re Divus Princeps videtur rebus vestris magis prospexisse, carissimi Cives, quam institutis academicis, vel veteribus, quae collabi coepissent, reficiendis, vel novis condendis. In his non postremum locum illud occupat, cuius causa hodie convenimus, destinatum laudibus illorum ex numero vestro, qui eas industria sua et eruditione meruerunt, et praemiis doctrinae publice promulgandis. Quod institutum utinam vestra sic semper sustentarent studia, ut et Divi Principis consilio, et nostrae de vobis expectationi satisfaceret! Vtinam hoc certe anno contigisset, ut diem tantopere solemnem solemniorem redderet vestra aemulatio! At vero non sine dolore profitendum est, perpaucos existi-

tisse, qui certamen litterarium inirent, et propositam palmam appeterent. Nullus enim in certatoribus repertus est studiosus theologiae, nullus iurisprudentiae, nullus medicinae: desertos se queruntur Ordines superiores, qui appellantur: Ordo autem philosophorum non adeo cupidus est, ut gaudeat se hodie vocari non posse inferiorem, quippe qui certantium numero superiores superarit.

Tres ei oblatae sunt dissertationes, duae philologiae, una mathematica: de quibus quam Ordo sententiam tulerit, ipsis eius verbis referemus.

Quaestio philologa haec erat proposita:

Cn. Naevii, poetae Romani, narretur vita, componantur carminum reliquiae, poesisque tota exponatur.

In hac quaestione instituenda maxime illud respiciendum erat, quo artis studium huius poetae Romani differebat a Livio Andronico, Ennio aliisque, qui Graeca exempla imitati sunt, ut appareret, Romanos, si in epicis carminibus vestigia Naevii, Attii in tragoediis sequuti essent, non alienis legibus obstrictos, sed suo ingenio obtemperantes, aliquando ad artis epicae et tragicae fastigium fuisse perventuros, quod Romanis proprium fuisset. Atque hoc, quod magnum erat disputationis momentum, bene perspectum habuerunt auctores commentationum, quarum utraque multa documenta assidui studii et laudabilis diligentiae continent. Praestat tamen altera, quae Graecis verbis, ex Theognide (Eleg. 571. 572) desumptis:

Δόξα μὲν ἀνθρώποισι κακὸν μέγα, πείρα δ' ἀρίστον·

Πολλοὶ ἀπείρητοι δόξαν ἔχουσ' ἀγαθῶν,

insignita est: nam is, qui eam scripsit, in vita Naevii demonstravit, poetam Romanum et plebeium hominem fuisse, eamque opinionem, quam auctor commentationis Latinis verbis Horatii (Epist. II, 1, 53)

Naevius in manibus non est et mentibus haeret

Pene recens? Adeo sanctum est vetus omne poema

inscriptae amplexus est, poetam fuisse Campanum aut Graecum, iure refutavit, deinde in colligendis reliquiis carminum maiorem curam adhibuit, ipsaque fragmenta in iustum ordinem redegit et constituit, denique exposuit, quid antiquo poetae Virgilius, praesertim in narranda fabula Aeneae et Didonis, debuerit, et de Saturnino versu, quamquam non sine praecoci iudicio set nimia sententiarum subtilitate, qua etiam in aliis abusus est, haud male disseruit. Attamen non desunt, quibus etiam alterius commentationis auctor laudem sibi comparaverit diligentiae et acrioris studii. Quare Ordo Philosophorum dissertationem, quae Graecam inscriptionem habet, primario praemio decorandam, alteram, Latinis verbis signatam, secundo praemio dignam censet.

Aperta schedula nomen ostendit

ERNESTI CORNELII CHRIST. KLVSSMANNI

BRAMSCHA - OSNABURGENSIS, PHILOL. STUDIOSI *).

Victorem Te salutant musici concentus, Klussmanne: ego vero laetor, hodierno die copiam mihi esse factam Te publice laudandi. Ex privatis colloquiis intellexisse Te arbitror, quanti studium Tuum in litteris discendis, industriam in scholis adeundis, doctrinam utraque re partam et singularem modestiam faciam. Declaravit hodie Ordinis mei sententia, me non temere de Te Tuisque virtutibus iudicasse eo tempore, quo laetus et hilaris apud nos versabare. Sed narrasti mihi nuper Te continuis mortibus et patris et avunculi Tui vehementer esse animo afflictum, Tuorumque studiorum rationem pene turbatam. Quod si, ut poeta ait, sunt aliquid Manes, letum non omnia finit:

---

*) Cui ex Ordinis sententia secundarium praemium obtigit,

GVSTAVVS QVECKIVS

ZADELSDORPIO - VIMARIENSIS

missa concione nomen suum apud Decanum professus est.

gaudebunt illi de laudibus, quas hodie in amplissima concione reportas: Tibi vero hic dies non tantum solatio sit verum etiam incitamento, ut quam viam ingressus es, in ea animose atque alacriter pergas. Id si feceris, vere mihi videor augurari, Te et patriae Tuae, et Academiae nostrae, et communibus litteris aliquando fore ornamento. Ita faxit Deus, et animum Tuum ad maiores conatus erigat!

Mathematicam quaestionem Ordo Philosophorum proposuerat his verbis:

Postulat Ordo methodi veterum, quam ab exhaustiendo appellamus (Exhaustionsmethode), accuratam et rem singulatim tractantem comparisonem cum analysi infinitorum nostri temporis. Inquiratur praecipue, an haec methodus, quae in operibus Euclidis, Archimedis, Pappi quam maxime excolta invenitur, deinde vero apud Lucam Valerium, Kepllerum, Cavalerium, Fermatium, Robervalium, Wallisium et alios plus minusve mutata est, principia calculi differentialis Leibnitii nostri iam contineat. Conspectum huius problematis exponendi et librorum conferendorum praebent Klügelii lexici mathematici loci: Exhaustionsmethode, Cavaleri's Methode et Differentialrechnung.

Huic solvendae quaestioni unicam Ordo amplissimus accepit commentationem inscriptam:

Vt desint vires, tamen est laudanda voluntas.

Haec autem commentatio Ordini omnino non satisfacit. Quamquam enim auctor rem suam non sine modestia, sed magna animi alacritate et studio aggressus erat, tamen opere vix inchoato defatigatus est, et animum suum relaxans nimis festinanter ad finem pervenit. Non magis reprehenderemus, quod in exponenda methodo veterum unum Klügelium sequutus est, et post veterum conamina solam Cavalerii methodum indivisibilium respexit, et errores quosdam et locos per se non satis conspicuos

leniter perstringeremus, si ipse non a scopo deflexisset. At in capite totius argumentationis atque in exponenda Leibnitii doctrina rem suam plane dereliquit. Voluit quidem celeberrimam illam commentationem Leibnitii: *Nova methodus pro maximis et minimis, itemque tangentibus, quae nec fractas nec irrationales quantitates moratur, et singulare pro illis calculi genus*, sequi, in qua primum leges calculi indefinite parvorum sive differentialium expositae sunt, sed non nisi paululum quid de hac commentatione refert idque non modo mancum sed maxima ex parte falsum. Ideoque quaestioni propositae responsionem exhibet nimis indefinitam et nullis fere argumentis firmatam.

Accipite iam, Commilitones, novas quaestiones, quas Ordines academici in proximum annum vobis proponunt, et in quibus solvendis vehementer cupiunt maiore vos studio et contentione elaborare.

VENERABILIS ORDO THEOLOGORVM

Ecclesiae status qualis fuerit Imperatore Carolo Magno, ex ipsius capitularibus vult describi.

ILLVSTRIS ORDO IVRECONSVLTORVM

exponi iubet doctrinam de testamento et divisione parentis inter liberos ex fontibus iuris Romani et Ordinatione Notariorum de anno 1512.

GRATIOSVS MEDICORVM ORDO

novam, quam ad disceptandum proponit, quaestionem his ipsis eloquutus est verbis:

Structurae muscularis cordis evolutio inde ab inferioribus animalibus usque ad mammalia inquiretur, atque cum aliorum experiētiis, imprimis Wolfii, de corde humano factis comparetur.

Denique

AMPLISSIMVS ORDO PHILOSOPHORVM

tum renovandam censet historicam quaestionem, quam pro-

xime superiore anno frustra proposuerat, tum philologam adiciendam.

Et haec quidem ita habet:

Tragoedia, quae Electrae nomen habet et Euripidi poetae adscribitur, non modo cum tragoedia eiusdem nominis Sophoclea comparetur, sed argumentis ex compositione fabulae et ex genere dicendi et ex testimoniis veterum scriptorum collectis demonstratur, utrum ea Euripidi attribuenda sit necne.

Historica vero haec est quaestio:

Quae de Maroboduo, Marcomannorum Rege, ab antiquis scriptoribus tradita sunt, denuo disquirantur, quaque ille ratione de integra Germaniae libertate defendenda, perditâ recuperanda, recuperata tuenda meritus sit, exponatur.

Audistis, Commilitones, quae novorum certaminum argumenta proposita vobis sint in proximum annum, eademque, quo facilius cognoscatis, mox typis repetita legetis. Quod si hortarer vos, ut opus strenue aggrederemini, facerem quod saepe iam feci, sed quod eventu fere caruit. Itaque nihil hodie addam cohortationis, quo magis vestra sponte faciatis, quod et nobis exoptatum sit, et vobis honorificum.

• ANNOTATIO.

I.

AD DEDICATIONEM.

317. *frigidas quoque aquas, non solum ad bibendum — ad lavandum.* De medicatis fontibus, qui hodie reperti sunt, librum scripsit X. LANDERER, *Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι λαματικῶν* 1840. 8. eundemque, additamentis auctum, Germanicum fecit, *hung der Heilquellen Griechenlands.* Norimb. 1843. 8.

317. *eaque de causa peregrinationes fecerint.* Quum sermo esset de *peregrinationibus*, valetudinis recuperandae causa factis ubi corpus frigida lavaretur, patet, huc non pertinere, quae ab us Plauti (ad Mostell. II, 3. v. 1) imprimisque a Salmasio ad arinum c. 17. in Scriptoribus Historiae Aug. II. p. 808 sqq. et ad Sextum Empir. p. 30, de cellis in balineis, una caldaria, altera quae etiam suppositaria vocabatur, tertia *frigidaria*, vel ex Vi-, 10. I. p. 136 Schneid.) de ahenio *frigidario*, super hypocau-ponendo, vel ex Plinio (II Epistol. 17, 11) de balinei cella *fri-* vel ex Palladio (I, 41. in Scriptt. R. R. III. p. 56 ed. Schneid.) *frigidariis* afferantur.

318. *Quamobrem consilium ita temperavi — habenda esset.* nim, quae materiam faciunt huius Annotationis, Ienam reversus sidens bibliothecae meae, quae libros suppeditabat, quorum locos ro testimoniis dictorum huc transferrem. — Quae in fine Oratio-ntu certaminum et novarum certationum argumentis exposui, pari-addidi, vel potius ex scriptis Decanorum, hunc in usum mihi tra-ama cum fide repetii.

II.

AD ORATIONEM.

323. *Ante hos enim quinque et octoginta annos — salutem*

Qui illo tempore sacris Ienensibus praerat, multis vir con-neritis et incorruptae fidei, CHRISTIANUS GUIL. OEWLERUS, rom ub finem orationis sacrae, pro urbe servata habitae: *Gott, der iesen Trübsalen, eine Wahrheit, die uns viel Gutes*

lehrt. *Eine Predigt, am Sonntage Reminiscere 1784 nach glücklich überstandener schrecklicher Wassergefahr gehalten*, Iena 1784. 8.

Pag. 324. *Munchhusium, perfectissimum Curatoris academici exemplum.* Munchhusii laudibus, et iustis quidem, plena sunt Gesneri et Heynii Opuscula, qui, illo Curatore, eloquentiae et poesis docendae provinciam et Bibliothecarii munus in Academia Georgia Augusta gesserunt. Eundem unicum non modo Academiae, sed ipsarum litterarum statorem merito appellat Io. Aug. Ernestus in Narratione de Gesnero p. 477. Et Heerenius in Vita Heynii p. 99 haec de eo scripsit: *Ein beständiger Ueberblick des Ganzen und zugleich des Einzelnen bis ins geringfügigste Detail, eine unglaubliche Arbeitsamkeit (er schrieb Alles mit eigener Hand), und eine Aufopferung für das öffentliche Wohl, die keine Grenzen kannte, würde diesen seltenen Mann zum ersten im Staate gemacht haben, wenn das unbeschränkte Vertrauen zweyer Könige ihn auch nicht dafür erklärt hätte. Er war der erste Curator, und bekanntlich der eigentliche Gründer der Georgia Augusta, „seiner Tochter“ wie sie sein König selbst gegen ihn nannte (M. war sonst kinderlos). Sie war der Gegenstand seiner täglichen, seiner unermüdlichen Sorge. Ihre Angelegenheiten waren die seinigen. Er stand in beständigem Briefwechsel mit mehreren Personen in Göttingen, war von Allem unterrichtet, sorgte für Alles, und war hier bey der Fülle seiner Macht und seiner Strenge nicht bloss geachtet, sondern auch gefürchtet.* Fuit Munchhusius, pariter atque Voigtius noster, alumnus Academiae Ienensis: itaque memoriam illius renovavimus in prooemio, quod Catalogo praelectionum in Academia Ienensi per hiemem anni 1813 habitatum praefixum est.

Pag. 324. *Illustria nomina illorum — alio loco et tempore enumeravi.* In Oratione, quum Caroli Augusti solemnia Rectoratus academici semisaecularia celebrarentur, in aula academica d. 19 Ianuar. a. 1824 habita, typis Schreiberi expressa, et his in Opusculis repetita p. 177.

Pag. 325. *Credebat enim Goethio suo.* Is diu nobiscum versatus haec scripsit: „Professoren, so gut wie andere in Aemtern angestellte Männer, können nicht alle von Einem Alter seyn; da aber die jüngeren eigentlich nur lehren, um zu lernen, und noch dazu, wenn sie gute Köpfe sind, dem Zeitalter voreilen, so erwerben sie ihre Bildung durchaus auf Unkosten der Zuhörer, weil diese nicht in dem unterrichtet werden, was sie eigentlich brauchen, sondern in dem, was der Lehrer für sie zu bearbeiten nöthig findet. Unter den ältesten Professoren dagegen sind manche schon lange Zeit stationär; sie überleben im Ganzen nur fixe Ansichten, und, was das Einzelne betrifft, viele,

was die Zeit schon als unnütz und falsch verurtheilt hat. Durch beides entsteht ein trauriger Conflict, zwischen welchem junge Geister hin und her gezerrt werden, und welcher kaum durch die Lehrer des mittleren Alters, die, obschon genugsam unterrichtet und gebildet, doch immer noch ein thätiges Streben zu Wissen und Nachdenken bey sich empfinden, ins Gleiche gebracht werden kann.“ Aus meinem Leben. Sämmtl. Werke XXI. S. 40.

P. 325. *dominationis sua et imperio ne in academicis quidem rebus umquam abusus est.* Egregie et prorsus convenienter sententiae nostrae scripsit V. A. HUBERUS, Prof. Rostochiensis, in libro: *Einige Zweifel und Bemerkungen gegen einige Ansichten über die deutschen Universitäten, deren Verfall und Reform* (Hamb. 1834. 8) p. 85: „In diesem Augenblick und in Deutschland kann und darf die Regeneration des Staatsorganismus in seinen localen Organen, und zumal den Universitäten, nur von dem monarchischen Princip ausgehen. Und von ihm nur, weil und insofern und so lang es noch stark ist; und desto leichter, je stärker es ist. Wir stellen kein Recht in Abrede. Wir kennen die Ausdehnung der Macht. Wir wünschen dem Rechte auch die nöthige Macht. Hier ist nur die Rede von der Zweckmässigkeit, der Art und den Grenzen der Ausübung des Rechts, der Anwendung der Macht. Wir wünschen nichts mehr, als dass die rechtlich begründete Macht sich auch in Hinsicht auf die Universitäten möglichst kräftig erweise. Aber nicht im Zerstören oder Stören, nicht in überflüssiger, beständiger, furchtsamer, misstrauischer, kleinlicher, pedantischer, wohl gar schuldbeuwerter Einmischung, sondern im Schaffen, Erhalten, Schirmen, Leiten und Antreiben. Das monarchische Princip kann in seinem eigenen Namen und im Namen einer ernsten Zeit mit Recht grosse, strenge und unbedingte Anforderungen an die localen Organismen, zumal an die Universitäten, machen. Es wird auf die Erfüllung der übernommenen, in der Natur der Sache liegenden Pflichten und Leistungen derselben mit um so mehr Ernst und Strenge halten, je mehr es anfangs diesen Organen an Uebung, Erfahrung, Gewandtheit und Energie fehlen muss. Es wird aber eben desshalb denselben die Kräfte, Mittel, Bedingungen, Rechte, Zeit und Vertrauen, deren sie zur tüchtigen Lösung ihrer Aufgabe bedürfen, nicht entziehen und verkümmern, sondern vielmehr verleihen und vermehren.“

Pag. 327. *Vt Cicero ait. Haec et quae sequuntur dum scribebam, in mente habui Ciceronis nobilissimum locum, in quo Stoicorum sententiam explicavit (Paradox. V, 1): Quid est libertas? Potestas vivendi, ut re-*

lis. Quis igitur vivit, ut vult, nisi qui recta sequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via considerata atque provisa est? qui legibus quidem non propter metum paret, sed eas sequitur atque colit, quia id salutare maxime esse iudicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, nisi libenter ac libere. — Soli hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus. — Igitur omnes improbi servi.

Pag. 328. *nec diversarum rerum studio ac tractatione distrak- mentem atque perturbari pateretur.* „Der Schaden, den man anricht- tet, wenn man junge Leute auf Schulen in manchen Dingen zu weit führt, hat sich späterhin noch mehr ergeben, da man den Sprachübun- gen und der Begründung in dem, was eigentliche Vorkenntnisse sind, Zeit und Aufmerksamkeit abbrach, um sie an sogenannte Realitäten zu wenden, welche mehr zerstreuen als bilden, wenn sie nicht metho- disch und vollständig überliefert werden.“ GOETHE. *Aus meinem Le- ben.* Sämmtl. Werke XXI. S. 40.

Ad pag. 328. *per programmata opportunitatem.* Programmata haec sunt: *Theologiae studium academicum sex semestribus descriptum. P. I. II. III. Jenae 1816. 1817. fol.* — *De iurisprudentiae studio, se- mestribus academicis recte accommodando. Jenae 1818. fol.* — *De medicinae studio, semestribus academicis recte accommodando. Jenae 1817. fol.*

Pag. 328. *In quo rursus cum Goethio consentiebat.* „Wenn ältere Personen recht pädagogisch verfahren wollten, so sollten sie einem jungen Manne etwas, was ihm Freude macht, es sey von welcher Art es wolle, weder verbieten noch verleiden, wenn sie nicht zu gleicher Zeit ihm etwas anderes dafür einzusetzen hätten, oder unterzuschieben gedächten.“ *Aus meinem Leben.* Sämmtl. Werke XXI. S. 50.

Ad p. 329. *Donec — illius necessitatis species potest tolli et — ex animis hominum evelli.* Hoc ut tandem fieret, optarunt aetate nostra multi iique eximii viri, et rerum academicarum satis gnari, qui tum τὸ εὐνο- δαῖον in hac re, quod in oculos incurrit, tum τὸ γυλοῖον, quod obtegi sae- penumero solet, diligenter pensitarunt: contra dixerunt Schleiermacherus et duo inter nostrates. Proferam locos quosdam ex iis scriptis, quorum consi- deratam lectionem civibus academicis imprimis commendandam arbitror. „Wenn wirklich zwey Studierende um des „dummen Jungen“ willen nach allen Regeln des alten und neuesten Comments alle mög- lichen Gänge und Schwenkungen der Fechtmeister mit einander durch- gemacht haben: welcher von ihnen — wenn dem Menschenverstand ein-

mal kaltblütig zu fragen erlaubt ist — welcher von den beiden Ehrenmännern ist dadurch der gescheidere geworden? Ist etwa alle Dummheit weggeschafft, wenn man sich ein Dutzendmal herumgepaukt hat? — Soll denn für selbstdenkende Jünglinge immer noch die akademische Freyheit darin bestehen, dass man sich dem unparteyischen akademischen Richter entziehe, an dessen Stelle aber den Zufall des Gefechts als Ehrenrichter anerkenne? Und — wie sonderbar! Was Du, so lange man Dich einen Burschen nennt, für den unterletzlichsten Ehrenpunct halten zu müssen glaubst, Dich beredest, ist diess nicht Dir selbst lächerlich, wenn man es Dir den Tag darauf, nachdem Du Doctor oder examinirt worden bist, irgend noch zumuthen wollte? — Die Fechtmeisterkünste und der Studienzweck gehören nicht zusammen. Die burschikose Nachahmung der Gladiatoren adelt nicht.“ Ita PAULVS Sophronizon X Jahrg. X Bd. 4 Heft. — „Die Erfahrung und ein nicht schwer zu erklärender Zusammenhang der Dinge beweisen es, dass die Schlägerhelden in jeden übrigen Beziehungen oft gar gewaltige Zwerge sind. Gar Mancher, welcher auf Universitäten gewaltig sich bekehrte, ist aus dem Examen demüthig wiedergekommen, hat nachher eine Rolle gespielt, die der Geistesreife, welche er auf Universitäten männiglich mit der Faust bewies, nicht angemessen war! Mit dem Schläger in der Hand strebt Mancher nach Ehre, aber nicht nach wahrer Ehre, die in dem strengen, gewissenhaften Streben nach möglichster geistiger und sittlicher Ausbildung besteht, sondern nach dem keine Spanne weit über die kleine Studentenwelt hinausreichenden, selbst in den Augen jedes verständigen Studirenden sehr zweydeutigen Ruhm: ein tüchtiger Schläger zu seyn.“ Ita Io. FR. THEOD. WOHLFARTHVS in libro, bonae frugis plenissimo: Ueber Wesen und Bestimmung der Universitäten, sowie die zweckmässige Anwendung der Universitätsjahre in besonderer Rücksicht auf unsere Zeit (Eisenberg 1833. 8), cuius libri singulare caput sic agit de duellis (p. 307 — 335), ut quae illorum propugnatores pro iis scripserunt, accurate examinata sint. — So feig ist unter hundert jungen Männern, und vor allen unter Studirenden, kaum Einer, dass er nicht freudig zum Schwerte griffe, wo es darauf ankäme, es im ehrenvollen Kampfe zu schwingen, und so wird es nicht leicht vorkommen, dass einer unter ihnen das Duell vermiede, weil er vor Wunden und Tod sich fürchtete. Die Furcht vor dem Gerede ist es, welche ihn antreibt zu einem Schritte, den er innerlich nicht billigen kann — also doch nur Furcht, zwar nicht Furcht vor Blut, aber Furcht vor Spott. Um sich muthig zu

zeigen in dem Gebiete roher Kraft, zeigt er sich feige in der Sphäre der Verfeinerung und Sitte. Wunderliche Verblendung, physischen Muth durch moralische Feigheit beweisen zu wollen! Oder ist etwa der Muth, der dem Tode trotzt, grösser als der, welcher Spott und Hohn verachtet? und erschiene dem jungen Manne die Spitze des Degens wirklich spitziger, als die Spitze der Zunge? Wir unserer Seits sind überzeugt, dass Viele den Muth haben, den Zweykampf zu wagen, aber gar wenige den grösseren Muth, ihn abzuweisen.“ Ita A. W. VOLKMANNVS in Oratione academica: *Beytrag zur moralischen Würdigung des Zweykampfes*: quam orationem ille Prorektor recitavit, quum in Vniversitate litterarum Dorpatensi certamina quaedam singularia tristem eventum habuissent, a. 1841. p. 20. 21. Add. libellum Lipsiae 1831 editum: *Ueber einige Gebrechen deutscher Hochschulen, mit besonderer Beziehung auf Leipzig*: cuius libelli scriptor tollendis duellis, quae et ipse valde improbat, iudices vult honorarios (*Ehrenrichter*) publica Academiarum auctoritate constitui.

Ad pag. 329. quibus flagitium illud esset prohibitum. Vsus sum hoc gravi vocabulo, ut opportunitatem nanciscerer afferendi quae iam anno 1633 in statutis Vniversitatis Erfordiensis scripta sunt: *Quia flagitium illud provocationis ad armatam pugnam etiam iuvenes in Academiis animos dementavit, unde saepe caedes et tristissimae calamitates miseris parentibus subortae deprehenduntur: statuimus, ut quisque ex studiosis, qui alium ad pugnam eiusmodi provocare ausus fuerit (siquidem inde subsequuta fuerit digladiatio, etiamsi sine caede et vulnere sit peracta), ut nihilo minus et is, qui provocanti assensum praebeat, menstrui carceris molestia affligatur, et si de auctore primo non constat, uterque relegetur.*

Pag. 330. Sciebat enim, et ipse cum Goethio suo expertus erat usu, iuvenilem temeritatem nonnumquam ex nobili fonte emanare. Goethius de semet ipso haec confessus est: „Es entwickelte sich in mir ein verwegener Humor, der sich dem Augenblick überlegen fühlt, nicht allein keine Gefahr scheut, sondern sie vielmehr muthwillig herbeylockt. Der Grund davon liegt in dem Uebermuthe, in welchem sich das kräftige Alter so sehr gefällt, und der, wenn er sich possenhast äussert, sowohl im Augenblick als in der Erinnerung viel Vergnügen macht. Diese Dinge sind so gewöhnlich, dass sie in dem Wörterbuche unserer jungen akademischen Freunde Sitten genannt werden, und dass man wegen der nahen Verwandtschaft, eben so gut Sitten reissen sagt, als Possen reissen.“ Aus meinem Leben. Sämmtl. Werke XXI. S. 87.

Mortuo CAROLO AVGVSTO, qui plus quinquaginta annos Rectoratum Academiae Ienensis summa cum laude gesserat, in hac quoque Rectoris provincia ei successit Filius, CAROLVS FRIDERICVS, Princeps serenissimus. Qui quum purpuram a nobis accepisset, instituta ei sunt solemnia academica, quibus indicendis Programma editum, celebrandis Oratio in concione habita est. Vtramque scriptionem propter argumenti cognationem adiungendam putavi superioribus scriptis, honori et memoriae CAROLI AVGVSTI consecratis. Sed ex Programmate resecul, quae non pertinerent nisi ad continuationem dissertationum de Inscriptione quadam arenaria, apud Treveros reperta, Divo Principi, dum forte ibi commorabatur, a viris doctis oblata, ab eoque mihi commissa, ut explicare conarer. Hae dissertationes alio tempore proponentur: nunc satis habemus invitationem ad ista solemnia cum oratione hoc loco repetere.

Scr. Ienae, d. III Septemb. a. MDCCCXLVII.

●

A V S P I C I A
RECTORATVS ACADEMICI IENENSIS
AB
SERENISSIMO PRINCIPE
CAROLO FRIDERICO
MAGNO DVCE SAXONIAE
PRINCIPE VIMARIENSIVM ATQVE ISENACENSIVM CET.
SACRO PROTESTANTIBVS DIE XXXI OCTOBRIS
ANNO A CHR. N. MDCCCXXVIII
RITE SVSCIPIENDI
SIMVLQVE
PANEGYRIS ACADEMICA
NOVO RECTORI MAGNIFICENTISSIMO
DIE I NOVEMBRIS
IN AVLA ACADEMIAE INSTITVENDA
INDICVNTVR.

CIVIBVS SALVTEM.

Sacra vobis indicimus, Cives, quae nec spectavit quisquam nostrum, quotquot vel docendi vel discendi causa in hac Academia versamur, neque, uti speramus, in ea posthac spectaturus est. Academiae enim Rectoratum crastino die auspicabitur Princeps serenissimus,

CAROLVS FRIDERICVS

MAGNVS DVX SAXONIAE IDEMQVE VIMARIENSIVM
ET ISENACENSIVM PRINCEPS

communibus ille Patrum votis ad hanc provinciam expetitus, quam ita suscipiet; ut aemulum paterni non tantum imperii,

verum etiam in Academiam studii in hac quoque muneris parte sese gerat. Quae res quum per se non possit non ad spem et laetitiam nobis uberrima esse, qui Principis ingenium, animum litterarumque et litteratorum amorem, a Divo Patre velut hereditate acceptum, satis perspexerimus: tum hac tempestate, qua passim exorti sunt, qui dignitatem imminuere doctorum academicorum, ipsasque Academias ad gymnasiorum vel lyceorum conditionem detrudere conentur, ad existimationem et famam huius Academiae tuendam longe fortunatissima contigit. Quam diu enim Principes, maiorum summis decoribus suaque virtute conspicui, haud dedignantur Rectores rebus nostris praeesse, purpuramque et sceptrâ 'academica ad maiestatem suam pertinere arbitrantur: tam diu non est desperandum de statu et salute Academiârum, immo vero ita statuendum, non iccirco desiderari pristinam illarum dignitatem, quod eam multi impugnent, sed eo magis recoli sustentarique debere, quod plures desiderent.

Vimariam crastino die proficiscuntur legati Academiae, Prorektor Magnificus, ANDREAS THEOPHILVS HOFFMANNVS, D. una cum Decanis quatuor Ordinum maxime spectabilibus, LVDOV. FRID. OTTONE BAVMGARTENIO CRVSIO, Theol. D., CAROLO ERNESTO SCHMIDIO, utriusque Iuris D., IO. CHRISTIANO STARKIO, Medic. et Chirurg. D. et FERDINANDO HANDIO, Philos. D.: quibus hoc mandavit Senatus, ut Principi Serenissimo Rectoratus honores tradant in palatio, et Academiae gratulationes enuncient. Quae quidem cerimonia tanto erit auspiciatior, quanto et sanctior Protestantibus, et memorabilior Principibus, ex Ernestina gente oriundis, ille ipse est dies, qui cerimoniae peragenda dictus est.

Postero autem die, qui incidit in Calendas Novembres, publice celebrabuntur sacra academica, quibus Rectori Magnificentissimo de hoc insigni, quod Academiae tribuit, beneficio gratias agamus, et pro eius perpetua salute, quae

nostra est omnium, pro felicitate Coniugis augustissimae, cuius spectata virtus bona spe nobis semper praefulsit et inposterum praefulgebit, pro totius Domus augustae prosperitate, denique pro Academiae, cuius nova nunc aetas, novus rerum ordo incipit, incolumitate sollemnia vota nuncupemus. Ad quam cerimoniam, in aula academica inde ab hora undecima rite peragendam, ut, quotquot rebus nostris vel praesunt, vel intersunt, vel favent, edito programme invitemus, moris magis et humanitatis caussa facimus, quam quod vel precibus vel cohortationibus opus existimemus in hoc officiorum genere, quod, quo quisque voluntate est in litteras et hanc litterarum sedem propensior, eo promptius ipse exsequetur. Agitur enim de pietate publica; agitur de honore optimi Principis: quam utramque rem quam sancte sibi reverenterque colendam putent Academiae nostrae Proceres, Patres et Cives, etiam nuper, quamquam in cerimonia longe tristissima, illustri documento cognitum est. Eamdem igitur et novae pompae frequentiam, et oratori audientiam, et toti cerimoniae religionem ultro praestabunt. Deus autem optimus maximus, qui sanctissimo huic Musarum templo praesens tot per annos affuit, etiam haec ita prosperet sollemnia, ut novam aetatem, CAROLI FRIDERICI nomine et imperio illustrem, summa cum secundae et stabilis fortunae fiducia ingrediamur. P. P. in Vniversitate litterarum Ienensi, die XXX Octobris, anno a Chr. n. MDCCCXXVIII.

O R A T I O
IN
A V S P I C I I S
ECTORATVS ACADEMICI IENENSIS
A
SERENISSIMO PRINCIPE
CAROLO FRIDERICO
MAGNO DVCE SAXONIAE
PRINCIPE VIMARIENSIVM ET ISENACENSIVM CET.
RITE SVSCEPTI
IN ACADEMIA IENENSI
IPSIS CAL. NOV. MDCCCXXVIII
H A B I T A.

P R A E F A T I O.

*ectoratus academici origine et fatis quae in hac Ora-
narravi, si quis, qua monumentorum fide et auctoritate
ar, scire cupiat, eum redire oportet ad CONRADI CON-
I, CHRISTOPHORI MEINERTIS et FRIDERICI CAROLI
NII libros, quos in repetenda rerum memoria duces
imum sequutus sum. Et CONRINGII quidem de Anti-
ibus academicis dissertationes septem una cum supple-
recognovit, et bibliothecam historicam academicam
Georgiae Augustae immunitates (privilegia vocant)
mo studio adiecit Christophorus Aug. Heumannus, Got-
a. 1734. 4. MEINERTIS liber inscriptus est Ge-
te der Entstehung und Entwicklung der hohen Schulen*

unseres Erdtheils, in eoque ad nostram causam quae pertinent, continentur tomo tertio (Gotting. 1804. 8) inde a pag. 89. Multa autem ex monumentis medii, quod dicitur, aevi diligentius tradidit, emendatis passim Meinertis erroribus, SAVIGNIUS in celebratissimo libro: *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter* (Heidelsb. 1822. 8), p. 136 sqq.

De Rectoribus Magnificentissimis Academiae Ienensis, quorum longe plurima pars ex Ernestina Principum Saxonorum gente creata est, quae retuli, ea fere desumpta sunt, sed in ordinem redacta, tum ex ADRIANI BEIERI *Syllabo Rectorum et Professorum Ienensium* (Ien. 1659. 12), tum ex oratione saeculari, a CAROLO GOTTHELF MÜLLERO a. 1758 habita et Actis sacrorum Academiae Ienensis saecularium inserta, quae in hac urbe prodierunt a. 1760. 4. Mülleri etiam verba quaedam repetivi, propterea quod meliora non inveniebantur.

Omnino, quod pia et grata in maiores nostros mente profiteor, hunc ego virum, Eloquentiae illo tempore Professorem, et ipsius aequalem ac successorem, Io. ERNESTUM IMMANUELEM WALCHIUM, Societatis Latinae Directorem, semper existimavi in iis Academiae nostrae doctoribus fuisse, qui vim eloquentiae academicae, ad antiquae et Romanae rationem et leges compositae, et animo caperent, et suis scribendi virtutibus illustrarent. Ac Walchius, quid haec eloquentia distet ab ea, qua in concionibus sacris boni etiam oratores Germanici utuntur, ipso patris sui exemplo didicerat. Sed sunt hodie, ut audio, haud ignobiles in coetibus sacris oratores, qui eloquentiam sacram, quae vocatur, et maiori saepe iure loquentia vocari possit, temere misceant et confundant cum eloquentia academica, sive quod suam artem hoc pacto extolli et admirabiliorem reddi posse existimant, sive ut nostram, ad illius modulum male exactam, vituperatione affligant et deprimant. Quos ego homines ferrem, si Moshemii, Reinhardi, Herderi exemplo veteres or-

tores tractassent, ab iisque antiquam artem dicendi didicissent: nunc, quum ab litteris nostris ita fere sint alieni, ut de Romanae virtutibus eloquentiae nihil suspicentur, nedum ut de antiquo orationis colore, de copia et ornatu dictionis, de compositionis arte et solertia sincerum queant et subtile iudicium ferre, haud scio an miserandi magis quam castigandi sint. Nam quid succenseamus iniquitati obtreptatorum, qui quum suas ad populum declamationes, quamquam phaleris quibusdam verborum ornatas, in tantas tamen sententiarum angustias et tam tristia velut dumeta compellant, ut non solum tenues, verum etiam siccae atque exsangues reperiantur, ne nobis quidem in his amplissimis Academiae spatiis concedere volunt campum, in quo laetius ac liberius exsultare possit oratio? Immo vero est, quod, si honeste fieri posset, ex iniquo illorum iudicio nunc quidem lubenter mihi vindicarem, et in quo secure acquiescerem. Laudabunt enim isti, ut opinor, id quod ego excusandum putavi: laudabunt historicum huius Orationis argumentum, historicorum more, hoc est, nude, simpliciter atque inornate tractatum: quod ut interdum condonandum censeo academicae eloquentiae, si quidem ne a forensi quidem Romanorum prorsus abfuit, ita longius seiunctum arbitror ab eloquentia ecclesiastica vel sacra: ut, si quis in templo, ubi animi erant sententiarum pondere et verborum gravitate permovendi, scriptorum, qui diaria de rebus novis componunt, exilitatem imitetur, equidem vehementer verear, ne et consilio dicendi et audientium expectatione excidat. Sed hoc quicquid est discriminis inter utrumque dicendi genus, quod vel ex linguarum diversa natura et indole, vel ex disparilitate argumentorum, vel ex illorum, qui audiunt, dissimili cultura, dissimilibus ingeniis et auribus proficiscitur, explicandum iis relinquimus, qui et antiquae eloquentiae satis gnari, et huius novitiae laudem non vano quodam mobilis turbae rumore, sed suis et veris dicendi virtutibus consequuti sunt. Nos interim

succo veterum, tamquam nobiliore vino, recreabimur, dum vituperatores isti satis habeant desudare cum torculariis, maturatus solis calore turgidasque uvas ita prementibus, ut et colorem et succum amittant.

*Scr. Ienae postridie eius diei, quo Oratio habita est.
II Novembris, anno a Chr. n. MDCCCXXVIII.*

**PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE
DECANI QVATVOR ORDINVM MAXIME SPECTABILES
PATRES ACADEMIAE CONSCRIPTI VENERANDI
CETERIQVE BONARVM ARTIVM PROFESSORES
AC DOCTORES AMPLISSIMI CLARISSIMI
VOSQVE CIVES NOSTRI NOBILISSIMI ATQVE HVMANISSIMI**

ispicato rediit dies, quo nullus sanctior est Protestantibus, qui, quid magnis religionis suae instauratoribus deant, grata mente reputare didicerunt. Cuius diei gaudia gratulationes quum per tria prope saecula ad nullas germaniae Academias magis pertinuerint, quam ad Vitebergensem et Ienensem, quarum illa, Lutheri et Melanthonis auspiciis, lucem purioris doctrinae accendit; haec accusam velut in prytaneo custodivit, aluit, et a caligine, inde reduci coepta, defendit: nunc, extincta nuper quo fato Vitebergensi, sola superest nostra litterarum universitas, quae tanti operis orsa imprimis prosperavit, cuius haec immortalis est gloria, quod inter Lutheranos unum prima eoque potissimum consilio condita fuit, ut aesidium et propugnaculum nostrae esset sanctissimae religionis. Quae quum vix e tenebris ad lucem evocata, um videretur domicilium invenisse in Academia, quam Fredericus Sapiens, Princeps Elector, Vitebergae condidit: mox in tam grave discrimen est adducta, ut adversarii, oppressam iam rati, tantum non de victoria et triumpho gloriarentur. Tum vero non sine Dei numine factum, ut Principis illius ex fratre nepos, Ioannes Fridericus magnanimus, Elector Saxoniae qui fuerat, turbulentissimis aestatibus conservatricem purioris doctrinae in hac urbe constitueret scholam, quam ipsius filiis, magno patre digni,

aliquanto post ad Academiae dignitatem et decus evectam, sacris solemnibus inaugurarunt. Hoc velut signo sublato, qui Principibus illis in regno successerunt propemodum omnes eundem veritatis Evangelicae amorem, cum pari litterarum et doctrinae studio coniunctum, egregie comprobaverunt.

Itaque de instauratis in Germania sacris nemo cogitat, quin pia mente memoriam recolat illustrissimi nominis Ducum Saxoniae, ex Ernestina stirpe prognatorum, a quibus haec tam eximia bona in patriam nostram profecta sunt. Quae quidem memoria tanto copulatio est cum ipso die, quo sacra instaurata sunt, quanto plures in Principibus illis fuerunt, qui diem istum novis benevolentiae suae documentis insignirent. Antiqua praetereo, AUDITORES: satis est animos vestros ad ea revocare, quorum vel recens plerisque et iucundissima recordatio, vel testis est hesternus dies, quem delecti ex Patrum numero in palatio Vimariensi peregerunt.

Nam qui potuit apud nos memoria praeclari operis, a Luthero perfecti, magis illustrari, quam beneficio illo, quod Academiae nostrae ante hos ipsos undecim annos impertiverunt indulgentissimi eius Altiores, ut, quo anno sollemnia instaurationis sacrorum saecularia tertia in Germania celebrabantur, eodem anno eodemque die hanc litterarum sedem, a maioribus fundatam, instaurarent? Aut quid insignius ad memoriam illius diei, quid efficacius ad spem nostram, quid exoptatius ad faustissima omina capienda potuit obtingere, quam quod Princeps serenissimus, CAROLVS FRIDERICVS, gubernacula reipublicae academicae, per quinquaginta amplius annos a Divo Patre gloriose tractata, hesternae luce suscepit, Rectorisque Magnificentissimi nomine haud dedignatus est publice salutari? Qua ex re quis non laetum capiat augurium rebus nostris, ad quas gerendas et propria nunc quadam et praecipua benevolentia am-

plectendas ille accessit Princeps, qui nihil a se magis expecti professus est, quam ut paternas virtutes aemuletur, partamque his virtutibus felicitatem et amplitudinem Academiae novis bonis novoque decore adaugeat? Quod quidem augurium quis non optet verissimum esse hac tempestate, qua et aliis Academiis et vero etiam nostrae tot exorti sunt adversarii, qui atrocissima quaeque iis crimina inferrent, qui pacem et otium et tranquillitatem publicam per eas turbari vociferarentur, qui pro libertate iis concessa scholasticam quamdam servitutem inducere conarentur, denique qui dignitatem illarum affligerent quacumque ratione, et iura iis tributa imminuerent.

Est vero perantiqua haec Academiarum dignitas, multis iam olim atque eximiis cum immunitatibus consociata, quae litterarum studia et commendarent iis, qui nondum attigissent, et tractantibus faciliora et iucundiora redderent. Ad eamque dignitatem et Rectoratus, Academiis proprius, et coniuncta cum Rectoratu tota iurisdictionis academicae ratio referenda est, quae quam liberaliter constituta olim fuerit, operae pretium est reminisci, ut, quae oculis hodie subduci coepit, praeclara illius effigies animo certe et memoria teneatur.

Bona itaque cum venia vestra, AUDITORES, hac dicendi opportunitate ita nunc utar, ut *de dignitate Rectoratus academici, ipsius Academiae dignitatem tuente*, breviter exponam. Quod argumentum orationis quamvis parum sit accommodatum dicendi virtutibus expromendis, et historici magis simplicitati quam oratoris arti conveniat: aptum tamen videtur solemnibus, quae hodierno die celebramus, neque abhorreere ab ea eloquentia, quae propria est Academiarum. In his enim fere sedatum quoddam et remissum ~~proprium~~ dicendi genus, ad doctrinae potius usum quam ~~ad~~ oratoriam vim et gravitatem compositum: quod etiam magnus ille Conradus Conringius sequutus, orationes, quas

de eodem argumento in Academia olim Iulia Carolina habuit, dissertationum nomine inscribere non dubitavit. Quapropter etiamsi neque ornate nec copiose dicam, spero tamen per benevolentiam vestram futurum, ut res ipsa, de qua dicere constitui, non deserto, sed pio oratori audientiam faciat.

Quod saepenumero accidisse cognovimus, AUDITORES, ut a tenuibus et parvis initiis res maximae proficiscerentur, idem evenit Academicis, quae sane non videbantur ad tantam, qua pollent, dignitatem perventurae, quum saeculo duodecimo hoc reipublicae scholasticae genus constitui coepisset. Neque enim ignoratis, sub initium illius saeculi unam in universa Europa Lutetiae Parisiorum exstitisse scholam publicam, qua rudior quaedam et philosophia et theologia ad ingenium et captum aequalium tradebatur. Quamquam enim, si rerum traditarum obscura vestigia persequamur, suspicari licet, vetustiore in Italia fuisse scholarum publicarum originem: tamen nec de Ravennate schola quicquam certi constat, neque Bononiensis prius inclaruit, quam Irnerius ¹⁾, sua vel bene merendi voluntate inductus, vel laudis cupiditate excitatus, certe non, ut multi opinantur, Caesaris auctoritate commotus, in hac urbe docere instituisset ius civile Iustinianum, tanto quidem studio et tanta iuvenum frequentia, ut aedes doctoris, in quibus erat acroaterium, vix caperent audientium numerum. His duabus scholis eodem fere tempore tertia accessit Salernitana medica, sed haud perinde illustrata historiae monumentis, nec per imitationem illarum, quae subsequutae sunt, nobilitata: nam medicae deinceps scholae ad theologicarum potius atque iuridicarum, quam ad Salernitanae, normam compositae sunt ²⁾.

1) Mortuus est a. 1140.

2) Qui universam harum rerum historiam exponunt scriptores in Praefatione commemoravi. De singulis scholis qui libri prodierunt, eos diligenter recensit LUD. WACHLERUS, *Handbuch der Geschichte der Litteratur* II. p. 143 sqq. De Irneriana nunc addatur egregium opus HENRICI LEONIS, *Geschichte der italienischen Staaten* II. p. 36 sqq.

Sed Parisinae et Bononiensis scholae valde diversa, immo prorsus contraria, fuit constitutio. Tametsi enim in utraque prima velut fundamenta illius sunt iurisdictionis posita, qua litterati iuvenes, exempti communibus iudiciis, quae a rudibus et imperitis hominibus exerceri saepenumero solebant, suas leges, suos iudices, suos litteratae civitatis rectores nanciscerentur: in Parisina tamen doctorum erat Universitas, in Bononiensi discipulorum; illa magistris ius omne et potestatem concessit, haec scholares, qui tum vocabantur, iussit ex scholaribus eligere eos, qui potestatem haberent, horumque arbitrio etiam magistros subiecit. Ad Bononiensis scholae rationem posthac fere accommodaverunt sese quotquot in Italia, Hispania et ipsa Gallia constitutae sunt Academiae: Parisinae exemplum Britannia et Germania sequutae sunt. Etenim Bononiensem propitia iuvenibus fortuna collocaverat in ea republica, quae communi et magna libertate gaudebat, cui maxime student iuveniles animi: eademque scholam illam primum sedem fecerat iurisprudentiae, quae et libertati publicae patrociniabatur, et liberalius studium admittebat, quum Parisina contra iis addicta esset disciplinis, quae in monasteriorum adhuc tenebris scholarumque cathedralium umbra sic tractabantur, ut ad servitutem potius deprimerentur discentium animi, quam ad libertatem erigerentur. Magnam, scimus, superbiam Parisina quoque Academia sumpsit, ex Pontificis potissimum favore, conciliorum indulgentia et controversiarum theologicarum disceptatione quaesitam: sed Bononiensium nobilior quaedam fuit superbia, quae ad libertatem contenderet, eiusque sensu et usu exsultaret. Quis igitur reprehendat Academias, quae ad Bononiensis magis quam Parisinae imitationem sese dederunt? Quamquam ne in hac quidem re illud defuit, quod commune est hominibus, temere imitandi studium: quo factum est, ut alterutrius scholae rationem et exemplum etiam eae Academiae

retinerent, quae aliis doctrinarum generibus essent apertae, donec post instaurationem sacrorum Christianorum omnino laetior in Germania facies Academiae exstitit, in qua generosae libertatis imaginem liceret intueri.

Sed revertimur ab prisca illa tempora, quibus iuri potissimum discundo Academiae in Italia constitutae sunt. Nam quum imperante Friderico I, prudentissimo illo fortissimoque imperatorum Germanicorum, cui cognomentum inditum est Barbarussae, permulti, relictis patriis sedibus, studiorum caussa in Italiam commigrassent: factum est, ut scholares ab hominibus, qui expertes erant litterarum eoque litteratis infensi, graves saepenumero contumelias et iniurias acciperent, ut a magistratibus atrocius plecterentur, et alter pro altero, qui ex eadem provincia esset, si quid deliquissent, aut nomen contraxissent, in urbe detinerentur. Id quum ad Caesarem esset relatum, ille, quo tutius peregrini in posterum viverent, *habita*, ut ipse ait, *super hac re diligenti inquisitione episcoporum, abbatum, ducum, omnium iudicum* (qui praeerant iudiciis civitatum Italiae), *et aliorum procerum sacri palatii examinatione*, in comitiis, quae Roncaliis sunt a. MCLVIII celebrata, nobilissimam illam *authenticam* tulit ³⁾, quae a principio nomen *Habita* sortita, et codicis Iustiniani titulo, qui *ne filius pro patre* vocatur, Caesaris iussu adiecta est. Qua lege et alia sunt liberalissime iis concessa, qui studiorum caussa peregrinarentur, et hoc imprimis sancitum, ut, ubicumque locorum degerent, in caussis potissimum civilibus, exempti indoctorum iurisdictione, optionem haberent iudicem litis capiendi *dominum vel magistrum suum, vel ipsius civitatis episcopum*. Qui vero ad alium iudicem eos trahere tentatus esset, eum Imperator caussa, etiam iustissima, cadere voluit. Haec optio fori, quae dicitur, non abhorrens a

3) D. 23 Novembris a. 1158. „Quam ob causam est haec dies Bononiae solemnitas et feriata apud scholasticos.“ Phil. Argelatus ad C. Sigonii Historiam Bononiensem III. p. 135. Idem deinde male credulus alia addit ex vetustissimo, quod fertur, studii Bononiensis calendario, de cuius *veritate* nemo hodie dubitat.

consuetudine et moribus illius aetatis, qua per totum Langobardorum regnum ex Lotharis I Caesaris instituto Italicae licebat iura sibi et ipsis eligere, sive Romana, sive Langobardica, sive Salica Francorum, secundum quae viverent in civitatibus et in ius vocati iudicarentur, haec igitur optio fori non erat data illo tempore nisi studiosis litterarum, qui *scholares* vocabantur, permissa non erat doctoribus, qui civili iurisdictione nondum erant soluti, aut qui causas suas, si clericorum essent ordini adscripti, ad iudicium ecclesiasticum ordinarium deferre debebant. Et ista iurisdictionis optio ad civiles magis causas et pecuniaria imprimis negotia, quam ad eas videtur pertinuisse, quae criminales appellantur, certe non ad capitales, quibus cognoscendis magistratus civitatum operam dare debebant. Quid? delictorum cognitioni atque animadversioni Azonis tempore, exortis inter Langobardos et Tuscos maximis discordiis, ipsi renunciarunt doctores, tam difficili negotio parum se idoneos rati: qui posthac, saeculo XIII medio, redintegrato pristino statu, etiam ad crimina cognoscenda redierunt, dubia spe et ancipiti eventu, ut Odofredus vehementer precaretur, Deus caveret, ne scholares male facerent sibi invicem, propterea quod *per dominos doctores male punirentur illa maleficia*.

In causis igitur civilibus si quis studiosum petisset, reus deferre rem poterat vel ad *dominum*, hoc est doctorem⁴⁾ vel *magistrum suum* (suum enim quisque scholarium habebat, ad quem se maxime applicaret), vel ad *civitatis*, in qua versabatur, *episcopum*, quorum utervis, causa cognita, litem dirimeret.

Magnae etiam nunc gratiae habendae sunt Caesari, *AVDITORES*, qui legem illam tulerit. Quae etsi tunc quidem

4) Sic enim interpretatur ipse Accursius, proximus illi tempori, quo *dominorum* nomen omnino apud Italos proprium erat iuris doctoribus. Et Azo semper ita vocatur. Cfr. Du Fresnoie (Glossar. med. et inf. Lat. s. v. Alii *dominum loci* s. civilem magistratum intelligunt, quorum in sententiam primum pronior erat Conringius, quem vide p. 150 et 364. Sed cfr. Savignius IH. p. 154.

potissimum Bononiam spectabat, cui per Regis Langobardici favorem idem erat impertitum, quod Iustinianus olim scribis et scholaribus in Berytiensium civitate indulserat: eidem tamen legi iurisdictionis suae et libertatis originem debent quotquot in Europa conditae sunt Academiae, nec tantum Romano imperio subiectae, verum etiam ceterae. Ad hanc enim normam Friderici II Imperatoris beneficio constituta est libertas scholae doctrinarum Neapolitanae: ad hoc exemplum, ut alias scholas praetermittam, Parisinae Ludovicus IX Rex eandem libertatem concessit, qua illam, quum, iurgiis ac motibus exortis, M. Britanniae Rex Oxonium pertrahere moliretur, et patriae servavit, et a solitudine vindicavit.

Postea vero, saeculo decimo tertio, quum ad paucas illas, quae tum conditae erant, Academias incredibilis quaedam iuvenum multitudo confluxisset, quandoquidem Parisiis pariter atque Oxonii triginta millia, Bononiae decem millia civium coisse feruntur ⁵⁾; et quum, crescente multitudine, etiam iuvenilis licentia cresceret, et interdum adeo coniuratio illorum, qui in latebris atque in tenebris prava consilia iunxissent, palam armata in urbibus volitaret: doctores et episcopi non amplius iuri dicundo pares sunt vis, neque omnino varia illa et mutabilis ex arbitrio reorum iurisdictionis satisfecit; sed placuit cives ipsos, litterarum studia aemulantes, auctores facere, qui certos quosdam et perpetuos indices legerent, ne quis haberet, quod de iudiciis aut varietate aut iniquitate conquereretur.

Itaque isto tempore multitudo illorum, qui litteras in scholis publicis discebant, descripta est ex patria in nationes, quibus singulis praeerant consiliarii vel praesides (in collegiis Germanicis etiam procuratores appellabantur), qui communem sibi aliquem Rectorem per suffragia crearent.

⁵⁾ *Feruntur*, dixi: qua fide, alii viderint. Et dubitarunt iam nonnulli, velut Meiners II. p. 569 et auperissime Vollgraffius in libro multae et reconditae doctrinae pleno: *Die Systeme der praktischen Politik im Abendlande*, III. p. 377.

Ac primi quidem Academiarum Rectores commemorantur exeunte saeculo duodecimo, Ioannis Bassiani eiusque discipuli Azonis tempore: qui quum ex lege Codicis vehementer impugnarent ius scholarium, suum sibi praefectum et iudicem eligendi, quandoquidem non ipsi exercerent artem aliquam, sed exercentium essent discipuli, tamen professi sunt, per legem municipalem civitatis Bononiensis hoc esse concessum scholaribus, ut Rectores crearent. Atque hoc nomen Rectorum mox obruit splendorem aliorum nominum, quae praefecti Academiarum gesserant, primumque et maxime ⁶⁾ frequentabatur in Italia, quae et alios civitatum praesides eodem nomine appellare consuevit, et plerisque Academiis exemplum institutionis praebebat.

De nationibus quod dixi, si forte mirum vobis videatur, Cives, qui illam totam nationum in Academiis constitutionem praesidiumque ex iis vel seniorum creationem nostra aetate severissimis legibus prohibitam sciatis, reputare debetis illorum conditionem temporum, quibus vi et armis, non rationis ac legum auctoritate, res dirimi solebant. Itaque quum in sodalitates et collegia coire consultum existimarent, qui singuli defendere se et vim vi propulsare nequirent: eandem rationem tenuerunt ii, qui ex longinquis terris profecti, scholas frequentabant, paucas ista tempestate et inter se dissitas, neque ab indoctorum petulantia satis tutas. Quo pacto ipsa securitatis cura perpulit populares, ut ad suam quisque nationem se applicaret, propterea quod per hanc consociationem ac velut conglobationem salutis suae prospiciebant. Nunc autem, quum et securitati publicae satis sit legibus moribusque cautum, et Academiae

---

6) Non temere addidi *maxime*. Nam ne Parisinae quidem scholae nomen Rectoris fuit prorsus incognitum, in cuius vetustissima historia etiam *Facultates*, ac praeter *Procuratores* et *Decani*, et *Cancellarii*, et *examina Magistralia* memorantur. Quod ex iis patet, quae Conringius in Supplementis p. 366 attulit. Itaque constitutioni Academiarum, qualis hodie permansit, sano inest *πρὸς ἀσφαλειάν*, quo tueri eam possint, qui vetusta propter vetustatem unice amant. De nominibus praesidium, antequam Rectorum nomine ornarentur, vid. not. 11.

numero multae, locis finitimae, constitutione tutae reperiuntur, non amplius opus esse isto nationum vinculo et subsidio, quis est vestrum, AUDITORES, qui non intelligat? Ac mirari iam desinetis, si cognoveritis, Rectores illos a nationibus per diu non ex magistris esse electos, certe non ex iis solis, nec nisi rarissime⁷⁾, sed ex ipso numero scholarium, non omnium quidem, neque indigenarum, sed fere advenarum vel forensium, qui vocabantur, hoc est illorum, qui ex aliis regionibus profecti, in novas sese scholas studiorum causa contulerant: in quibus nulla natio Bononiae quidem et posthac Patavii Germanica erat gratiosior. Et habebant sane plerique satis efficax et gratiae aucupium et libertatis praesidium in magnis, quas afferebant, pecuniis. Sed advenae non erant isto tempore imberbes adolescentuli, qui alieno ipsi imperio quam maxime indigerent, sed mixti iuvenibus plurimi aetate erant provectiores, partim dignitate et honoribus iam conspicui, quibus totum in litterata civitate eruditorum ordinem illustrarent. Quo pacto quamquam defendi potest nova iurisdictionis ratio, quae inde exorta est: nonnihil tamen etiam condonari par est ingenio illius saeculi, quo rerum academicarum ea primordia capiebantur, quae experientiam excitarent et acuerent, animosque hominum ad meliora instruerent. Quod si reputassent aequalitatis isti et popularitatis parum cauti patroni, qui nuper ad reformandas, ut aiunt, Academias aggressi sunt: non profecto scabinos, ex civibus sumptos, voluissent apponi iudiciis, neque antiquatum morem, potestate augendi scholares, commendavissent nostrae aetati, quae satis nos docuit cavere, ne iuvenilis sibi fidentia indulgeat, in altumque imprudens invehatur. Sed istis temporibus, quemadmodum dixi, a commilitonibus Rectores quotannis

7) Duo dumtaxat exempla Savignius protulit in historia scholae Bononiensis (III. p. 172): qui haud scio an minus recte scholarium nomine etiam professores a legislatore comprehensos esse coniecerit: sed coniecit tantum ac dubitanter dixit. Solemne autem est in legibus scholares vel opponi magistris, vel ita cum iis coniungi, ut tamen distinguantur.

creabantur commilitones: quos si quando magistratus civitatum ex illa provincia detrahendos censerent, labanti Academiae vel iuri vel arbitrio fere subvenit Pontificum auctoritas, quibus hoc semper maxime fuit cordi, ut ecclesiasticum imperium tuerentur, civili refragarentur. Magnae saepe numero rixae et turbae inde concitatae sunt: saepe etiam perspecta est levitas iuvenum, qui, quamquam Rectores, tamen iuvenilia committebant. Quo mirabilius est, eius moris vestigia ita esse postero aevo servata, ut Rectoratus academicus honoris causa transferretur ad illustres gente ac natalibus pueros vel adolescentulos, quibus vicarii iudices Prorectores adiungerentur. Illi vero si degerent in Academiis, in iisque male fecissent, accidit nonnumquam, ut Rectores Academiae academicis carceribus includerentur.

Sed viguit ista Rectorum ex scholaribus creandorum consuetudo tantum in Italia: Parisinae Academiae annales nullum hoc ex genere exemplum proferunt. Hanc enim scholam non frequentabant nisi adolescentes, iique corruptis in corrupta et depravata civitate moribus, quibus opus erat censoria severitas, magistra pudoris et modestiae. Illud autem testantur annales, Lutetiae quatuor constitutas fuisse nationes, Gallicanam, Normannicam, Picardicam et Alemannicam, in quibus quam primam dixi, Gallicana, primas fere partes et dominatum quemdam affectabat: quae nationes Rectorem creabant philosophiae aliquem magistrum, vel quod hoc magisterio, tamquam solido fundamento, omnis doctrina et eruditio niti putabatur, vel ut gratam originis suae memoriam conservaret schola, quae olim sola philosophiae et theologiae professione ac disciplina constitisset.

Parisinae igitur scholae unus Rector suffecit: sed in Italia, quo plures erant magisque discriminatae nationes, eo plures in eadem Academia Rectores simul imperium tenebant. Academiae enim nomine uti malo, nostram con-

suetudinem sequutus, quam vocabulo abuti Vniuersitatis, quod illa aetate prorsus alio, quam hodie fit, sensu, et Romanorum quidem iurisconsultorum more de corporatione dicebatur. Nam quum in schola Bononiensi cives essent partim Citramontani, partim Vltramontani, quorum illi septemdecim, hi octodecim distinctis inter se et discretis nationibus constarent: duae ibi exstiterunt Vniuersitates, iuri discendo comparatae, totidemque illis Rectores prae-fuerunt. Iurisconsultis postea philosophi accesserunt et medici vel physici, quorum utrique communi artistarum nomine comprehendebantur; postremo etiam, Innocentio VI Pontifice, theologi. Itaque quatuor omnino Bononia Vni-versitates habuit, duas, quas dixi, iuridicas, tertiam arti-starum, quartam theologorum, et hanc quidem non scho-larium, sed magistrorum: Rectores autem habuit fere ter-nos, si quidem schola theologica, ad Parisinae modum formata, episcopo parebat.

De aliis scholis, quae in Italia exstiterunt, ut taceam, in nobilissima illa Patavina, ex Bononiensium magistrorum et scholarium secessione orta, et ad Bononiensis exemplum constituta, nunc quaterni sunt a praesidibus nationum Re-ctores electi, nunc, ut Urbano IV Pontifice, bini, quorum alter Italis, alter Transalpinis ius diceret. Qui mos ad illud usque tempus permansit, quo in gratiam Francisci Carrariensis Vniuersitatis illorum, qui philosophiam, me-dicinam et theologiam discebant, ab Vniuersitate studioso-rum iuris secessione facta, ex una schola duae enatae sunt, legibus et iurisdictione diversae, quarum utramque suam sibi Rectorem suffragiis praesidum suo ex ordine creabat. Ceterum servata sunt eadem nomina, artistarum et iuris-prudentum; servata est etiam eadem imperii et iurisdictio-nis forma: sed qui praecessent imperio, diversi fuerunt. Artistis enim semper Rector medicus, Iurisconsultis suo ex ordine bini Rectores, raro unus, praefecti sunt. Quis igitur non videt, in disparibus etiam et pene discordibus singula-

rum Vniversitatum institutis ac legibus hanc tamen semper studiorum consensionem et voluntatum concordiam fuisse, ut suam quaeque Vniversitas dignitatem, cum libertate iurisdictionis et potestate Rectores creandi coniunctam, tutaretur?

Italarum exemplum scholarum ante dixi ne Hispanis quidem displicuisse, nisi si quod imitationis temperamentum casus vel fortuna afferret. Nam, ut de una commemorem, in Salmanticensi schola iurisdictio non erat penes magistros, a praesidibus nationum electos, sed penes unum e primoribus collegii cathedralis Canonicorum, quod scholae illi tertiam suorum reddituum partem ultro donaverat. Sed haec, quae ad externos spectant, quo minus persequar, et angustiae temporis prohibent, et vetat reverentia vobis debita, AUDITORES, qui orationis meae, vel potius narrationis, siccitatem iam diu patienter tulistis.

Vnum itaque superest, ut de patria nostra dicamus, Academiarum feracissima, utpote quae ex centum et quatuor, quibus Europa nunc gaudet, Vniversitatibus quatuor et viginti sibi vindicat, quas sinu suo fovet et alit, quum ne Italiae quidem vicesimum numerum excedant. Sed de Germania, quae primas vidit Praegae, Vindobonae et Heidelbergae Academias, non est quod plura referamus. Quamquam enim statim ab initio diversa fuit illarum constitutio, siquidem Vindobonensis atque Heidelbergensis populari libertati maxime favebant, Praegensis archiepiscopo fuit obedientior: omnes tamen iurisdictionis eam servarunt formam, quae Parisiis invaluerat⁸⁾, et ius creandorum Rectorum omnemque regiminis potestatem magistris et doctoribus concesserunt, qui senatum academicum efficiebant. Quod quis non vehementer probet, qui, quantum in regundis iuvenibus valeat auctoritas virorum, aetate et usu gravium, et quam vim habeat paterna illorum discipli-

. 8) Etiam Heidelbergensem monumenta publica testantur Ruperio I auctore institutum esse modis et manieribus Parisiis solitis. Cfr. *J. B. Engelmann Heidelberg's alte und neue Zeit, Stadt, Universität, Bibliothek, Schloss und Umgebungen*. Heidelberg. 1824. 8.

na, apud animum reputarit? Quae disciplina etiamsi coniuncta est cum animadversione in eos, qui legibus adversa faciunt, tamen neque offendit iuveniles animos, quum absit a levitate, neque exacerbat, quum ab illo more severissimo praetorii iudicii abhorreat, quem nuper exstiterunt qui in Academias inducere conarentur. Ceterum in Germania quoque Academiae antiquiores, servato nationum discrimine inter doctores, vicibusque Rectorum vel semestribus vel annuis ex eo constitutis, pristini moris vestigia diu servarunt, servatque hodie Lipsiensis, sublati nuper demum iis incommodis vel detrimentis, quae nimium retinendae vetustatis studium procreasse videbatur⁹⁾. In ceteris Academiis aut liberam constat esse Rectorum electionem per suffragia, aut ordinem eligendorum vel seriei Professorum, qui singulis Facultatibus adscripti sunt, vel iis ordinibus adstrictum esse, qui Facultatum nomine vocantur¹⁰⁾, restituta etiam inter collegas paritate, quam theologi olim, quum a sceptris academicis arceret matrimonium, sua caelibatus magis quam pietatis auctoritate turbarent atque confunderent.

Quo pacto quum summi in Academiis magistratus gravitati et amplitudini esset provisum, aucta est ipsarum dignitas per liberam iurisdictionem, cui et stabiliendae et

9) Cfr. KRUG Entwurf zur Wiedergeburt der Universität Leipzig und anderer Hochschulen, welche ihr mehr oder weniger ähnlich sind. Lips. 1829. 8 et in PÖLITZ Annalibus historiae et politicae doctrinae (*Jahrbücher der Geschichte und Staatskunst*) März 1829. p. 239 sqq.

10) Impari Professorum, qui in singulos Ordines cooptantur, numero ut tanta paritas restitueretur in suscipienda summa dignitate, sola, quod sciam, cavet Academia Halensis, cuius hoc est statutum: *Vt in dignitatem hanc ex aequo Professores succedant ordine, placuit sequenti ordine regimen academicum distribuere, ut primus Rector sit ex Facultate theologica, 2us ex iuridica, 3us ex medica, 4us ex philosophica, 5us ex theologica, 6us ex iuridica, 7us ex medica, 8us ex philosophica, 9us iterum ex theologica, si tertius eius Facultatis professor aderit, 10us ex iuridica, 11us ex philosophica, 12us ex iuridica, 13us iterum ex philosophico ordine succedat, ne illa Facultas, quae maiore numero Professorum gaudet, praecedere sentiat.* [Nuper coeperunt etiam alio cavere: sed de his, quae mutata vel potius emendata sint nostra aetate, hic non est locus dicendi.]

amplificandae Caesares, Reges ac Pontifices certatim, quamquam diversis de causis diversoque consilio, operam dederunt. Adhuc enim multis multarum Academiarum Rectoribus acquiescendum fuerat in imperio, quod iure dicundo continetur. Sed quia iurisdictio, ut Prudentes loquuntur¹¹⁾, sine modica coercitione nulla est, ideo mixtum, quod vocatur, imperium iis tributum est, quo non tantum cognoscerent causas, verum etiam poenas sancirent atque infligerent: cuius potestatis insignia etiam nunc habentur duo sceptrum, quae Rectori Magnifico a ministris academicis praeferuntur.

Ac quis vestrum nescit, AUDITORES, quanta Rectorum semper fuerit dignitas in iis quidem Academiis, quae disciplina essent et legibus bene constitutae, et magnam dignitatis illius partem ad semet ipsas pertinere arbitrarentur? Nam ut omittam dicere de honore nominis, quo Rectores Magnifici salutantur, dati ipsis primum in Italia, et mox ita celebrati, ut ceterorum memoriam et decus titulorum¹²⁾ obscuraret, in ornandis tollendisque Academiarum Rectoribus Imperatores et Reges, quo litterarum erant amantiores, eo magis cum Pontificibus contenderunt. Sacrosancti et inviolabiles antiquis legibus sunt pronunciati Rectores: in cultissimis civitatibus secundus a Principibus locus iis concessus est: amicti procedunt purpura, qui regius semper ornatus fuit, quem Cardinalibus olim Pontifices Romani indulserant: gestant pileum rubrum, libertatis insigne, a Pontificibus fortasse non optimo consilio datum, a Caesaribus et Regibus non ademptum: utuntur aliis insignibus, quae eximiam potestatem significant: ipsi denique Principes sus-

11) L. 1. §. ult. §. 1. Digest. de officiis eius, cui mand. iurisd.

12) Academiae Parisinae vel (ut dici tunc solebat) studio scholarium qui praeerat Rectoris loco, vetustissimis temporibus dictus est *Capitale*; in Vindobonensis scholae priscis monumentis reperitur: *der Durchlaucht Maister in den sieben Chünsten Albrecht zu den Zeilen obrister Schulmeister zu Wienn*. Antequam honorifica appellatio *Magnifici* in usum veniret, Rectores etiam *venerabiles*, *excellentissimi*, *honorandi*, *colendissimi* etc. *διδασκῶν* vocati sunt.

cipere Rectoris nomen a persona sua et maiestate haud alienum existimant.

Quid multa? Hoc postremum, quod dixi, quantum sit, et quid faciat ad dignitatem Academiarum sustinendam, hoc imprimis tempore nos reputare decet, **AVDITORES**, quo valde verendum est, ne dignitas illa aut per invidiam et importunitatem adversariorum, aut per ipsam doctorum quorundam academicorum tarditatem, paulatim collapsa dilabatur. Nam quod olim dicis tantum vel honoris causa factum legimus, ut Principes adolescentes, adolescentes dixi? immo infantes in cunis vagientes purpura et sceptris academicis condecorarentur, quae ab iis reciperent deinde vicarii summae potestatis Prorectores, ex Professorum numero deinceps creati, id nunc quidem multo maius habet momentum, si honos Rectoratus ita et tribuitur et suscipitur, ut sola spectetur et virtus Principum, et utilitas reipublicae, et omne absit inanis gloriae choragium. Nam Principes, qui litteris student ac favent, recipiendo Rectoris Magnificentissimi nomine quid aliud quam publice testantur, perspectam sibi et vehementer probatam esse necessitudinem, qua litterarum studia cum negotiis civilibus coniungantur, et firmiter insidere animo sententiam, non posse haec melius administrari, quam si illarum diligentissima ratio et cura habeatur: sin autem in soliis sedent Rectores, qui ingenio sunt et animo a litteris alieniores, per ipsam nominis, quod impositum ab Academiis gerunt, dignitatem de patrocinio illarum suscipiendo graviter admonentur, quo et aequalium reprehensionem effugiant, neque existimationes et indicia posterorum sibi pertimescenda sint.

Quapropter est profecto, **AVDITORES**, quod Academiae nostrae gratulemur, quae inde ab incunabulis suis eos habuit ex Ernestina Principum stirpe Rectores, quibus, id quod et facta ipsorum et luculenta scriptorum testimonia declarant¹³⁾, semper esset persuasissimum, summam in rebus

¹³⁾ Testatus est etiam Io. Ern. LUNAN. WALCHENS in Programme, quo vota

humanis dignitatem sine litterarum luce et decore nec sustineri feliciter, nec defendi graviter posse, neque esse monumentum Principum perennius, iisdemque ad omnem saeculorum, quae futura sunt, memoriam gloriosius, quam quod Musae suis statoribus atque conservatoribus soleant excitare.

Hoc tali monumento ornatus est Fridericus Guilielmus I, Dux Saxoniae, qui, quantum constat ex annalibus, Academiam Ienensem primus ex illis Principibus Rector gubernavit. Quamquam enim, condita Academia, primus ei Rector datus est Ioannes Schroeterus, medicus ille clarissimus, qui ipsi Ferdinando I Caesari pergratus, immunitates novae scholae, frustra petitas publice, privatim ab eo impetravit: eodem tamen iam anno ¹⁴⁾ is, qui Schroetero in magistratu successit, Victorinus Strigelius, Prorectoris nomine salutat^{us} est, delata Rectoris provincia in Philippum, Comitem Nassovium et Saraepontanum, qui triennio post Henricum Ruthenum, deinde Gebhardum, Comitem Gleichensem, honorarios habuit amplissimi muneris successores. Neque postea Rectoris nomen et dignitas rediit ad Professores, qui imperio academico fungentes, Prorectores Magnifici vocabantur, nisi per brevia illa intervalla, quibus vel vivo adhuc Principe desiisset huius imperii ad tempus traditi honos, vel illo mortuo vacua esset Rectoris Magnificentissimi provincia. Ita idem ille Schroeterus, postquam aliquoties Prorector fuerat, Ioanne Guilielmo I, Duce Saxoniae, Landgravio Thuringiae et Marchione Misniae, rebus humanis exempto ¹⁵⁾, et patrocinio Academiae Ienensis ad tres imperii Romani Electores translato, Lipsia revocatus, atque, ut scriptum exstat in tabulis nostris, Academiae instaurator et Rector constitutus est. Sed anno post ¹⁶⁾ Fridericus Guilielmus I, quem dixi, imperium Academiae recepit, ab

pro novo Rectore Academiae Magnificentissimo, CAROLO AUGUSTO, solemnⁱ ritu nuncupanda indixit, Ienae m. Februar. a. 1774. f.

¹⁴⁾ Schroeterus Rectoratum suscepit d. 2 Febr., Strigelius d. 1 Jul. a. 1558.

¹⁵⁾ d. 2 Mart. a. 1573.

¹⁶⁾ d. 17 Febr. a. 1574.

coque tempore illud ita proprium mansit Ernestinae Principum Saxoniorum stirpi, ut perraro in exteros sive Principes sive Comites Rectoris Magnificentissimi nomen honori causa conferretur. Nam Friderico Guilielmo defuncto, Rectoris provinciam adiit Ioannes Ernestus IV, longo et felici regimine compensans perbreve tempus, quo Ernestus IV frater, immaturo fato exstinctus, academica sceptrum tenuerat. Tum sceptrum sumpserunt Guilielmi IV filii, Bernardus et Fridericus, iidem Duces Saxoniae, quorum ille hunc magistratum denuo capessivit, quum prima Academiae sacra saecularia peragebantur, magno in id intentus studio, ut Rector Academiam suam, condito saeculo, augustiorem redderet atque fortunatiorem. Eadem deinceps purpuram fulserunt Ioannes Guilielmus ¹⁷⁾ et Guilielmus Henricus, Duces Isenacenses, quorum ocellus fuit urbis, cui imperabant, amica hospes Academia. Horum post mortem Rectoris dignitas commissa est Ernesto Augusto, cui magni atque regni cognomen vindicavit magnus regiusque, quem semper prae se tulit, animus. Iam ad finem vergebat alterum Academiae saeculum, quod ita condidit egregius Princeps, Ernestus Augustus Constantinus, ut gloriam imperii academici non iisdem, quibus vitam, exiguis sane, finibus terminaret. Inclarus enim virtutibus, inclarus praeclare factis, inclarus filius, quem sceptri, etiam academici, dignissimum heredem reliquit.

17) Huius Rectoratus auspicia, d. 23 Febr. a. 1688 rite capta, singulariter scripta sunt libro, ex quo intelligitur, quanto et quam sumptuoso cum studio, recendis magnificis pompis, recitandis in aedibus sacris, tum Michaelitana, tum Palatina, orationibus Latinis, Germanicis, edendis carminibus, numis cudendis, monumentis in urbe erigendis cet., haec solemnia olim a maioribus nostris celebrata. Libri, qui tabulas quoque habet aeri incisas, haec est inscriptio: *Erzählung des Verlaufs, welcher gestalt dem Durchlauchtigsten Printzen und Herrn, Herrn JOHANN WILHELM, Herzog zu Sachsen, Jülich, Cleve und Berg, etc. als Magnificentissimo das Regiment der Fürstl. Sächs. gesammten Universität Jena mit grossen Frolocken aller hohen und niederen Anwesenden den 23 Februar 1688 übergeben worden. Jen. 1688. fol.* — Sed Io. Guilielmi imperium academicum trienne fuit: nam d. 19 Febr. a. 1691 mortui corpus sepulcro Divorum Patrum in aede S. Michaelis illatum est.

Sentio hic orationem meam quasi angustam et compressam fieri, propterea quod grata Caroli Augusti recordatio hanc ac desiderio non caret. Nostis, AUDITORES, huic uni rursus per singularem Dei benignitatem contigisse, ut per immediatum amplius saeculum Academiae nostrae gubernacula teneret: recordamini innumerabilium beneficiorum, quae pater Magnificentissimus et nobis et patribus nostris tribuit: meministis, quid denuo promiserit nobis, quid nos ab eo expectarimus, quum ante hoc ipsum quadriennium Rectoratus eius sacra semisaecularia Vimariae celebrabamus. Quas res iucundissimas etsi repentina eius mors interceptit, novum nunc solatio nos erexit, novo gaudio complevit dignus tanto Patre Filius, quem vos, Collegae et Cives, praerogativa vestra Rectorem creaveratis atque exoptaveratis ante, iam a Senatu academico crearetur, vel, ut rectius dicam, ad accipiendam provinciam humanissimis precibus invitaretur.

Nunc autem gaudeamus licet atque exsultemus: magna res acta est: firma et solida, Deo fortunante, futurae tum dignitatis academicae tum nostrae felicitatis fundamenta iactant. Suscepit Princeps serenissimus, CAROLVS FRIDERICVS, magistratum Academiae: novo nobiscum et sanctiore necessitudinis vinculo coniungi voluit. Peracta est hesterno die Vimariae cerimonia, non magis conspicua splendore, quam insignis ad laetitiam, ampla ad spem, efficax ad pietatem. Nam, quod raro contingit mortalibus, praesentium honorum usus acuebatur suavissima recordatione praeteritorum, et ex utraque re venturi etiam temporis laeta exspectatio exultabatur. Dum enim Princeps serenissimus legatorum mandata summa cum humanitate excipit, seque et bene velle Academiae et Patris exemplo semper bene consulturum esse ore dictis declarat: ipsa oculis nostris obversabatur imago avi Parentis, qui per longum temporis decursum ita habuisset fovissetque Academiam suam, ut in eam vere transferre ceret gloriosum illud cognomen, quo Parisina olim fuit Re-

gibus Francogallorum commendata¹⁸⁾. Et dum illud ipsum vestigium contuebamur, cui Divus Princeps in Rectoratus instauratione institisset: ita nos commovebat admirabilis humanitas Eius, qui eundem nunc locum ornat, ut rerum futurarum laetissimum omen exoriretur.

Accipimus hoc omen: quod ut tu ratum habeas, summe Deus, animos ad te supplicibus votis convertimus. Tuere, tuere, o pater, potenti tua dextra Rectorem Academiae Magnificentissimum, in cuius liberalitate ac benignitate iam omnis spes nostra reposita est: tuere augustissimam eius Coniugem, quae iucundiores animis nostris certioresque illam spem efficit: tuere serenissimam nobisque benevolentissimam Principis Matrem: tuere universam Domum augustam, atque, ut nos salvi ac felices simus, salvam eam felicemque praesta. Florere continuo iube ceteros Academiae indulgentissimos Altores, quorum in sapientia et tutela nos pariter acquiescimus. Salutaria religioni, litteris, utrique civitati redde consilia virorum gravissimorum, qui, novo iam Rectore, rebus nostris praesunt, et imprimis favore tuo ornare perge Curatorem Academiae splendidissimum, ipsique et nobis hoc beneficium largire, ut, quum a nobis discesserit, humanitate et caritate parem restituas, qui magnum eius desiderium consoletur. Denique hanc litterarum celeberrimam sedem, in qua tua nos providentia collocavit, iube magis in dies magisque efflorescere, ac dum doctrinae et virtutis studio excellat, numine tuo prohibe, ne pristina academiarum vel doctorum dignitas vel civium libertas umquam in ea intermorianatur.

18) Dicta est, et serio quidem, *primogenita Regis filia*. Cfr. Bulaei *Historia universitatis Parisiensis* III. p. 574 sqq. Per iocum satis serius, cui utinam crebro materia rediret, simile quid accidisse narrant Georgiae Augustae: cui quum aliquando (a. 1748) praesens adesset Georgius II Rex, et Munchhusium, illustrissimum Academiae Curatorem, una cum Professoribus in convivium adhibuisset, inter cœnam, sumpto poculo, *Bene sit Munchhusii filiae*, exclamavit. Neganti filiam si esse, ille Academiam significari respondit.

III.

MEMORIAE ET ELOGIA

CLARORVM VIRORVM.

M E M O R I A M
VIRI PERILLUSTRIS
CHRISTIANI GOTTL. DE VOIGT

IURIS UTRIUSQUE DOCTORIS
SERENISSIMI SAXONIAE DUCIS IN SUPREMO COLLEGIO QUOD IUDICIA PUBLICA
ET PRIVATA VIMARIAE EXERCET A CONSILIIS INTIMIS
EIUSDEMQUE A SANCTIORE LITTERARUM PUBLICARUM CUSTODIA
VIMARIAE DIE XIX MAII A. MDCCCXIII DEFUNCTI
C I V I B U S
COMMENDAT,
UNIVERSITAS LITTERARUM IENENSIS.

P R A E F A T I O.

Ne quis libelli huius, quem Academiae auctoritate paulo post Voigtii, viri perillustis, obitum scribere coepi, aut tarditatem vituperet, aut longitudinem miretur: qui factum sit, ut nostra voluntate multorumque fortasse expectatione et senior et prolixior in lucem prodiret, paucis explicandum est. Mortuo Voigtio, quum atrox et inopinatus casus bonos omnes perculisset, placuit academico Senatui, memoriam praestantissimi viri recolare et posteris commendare singulari libello, cuius scribendi officium antiquo more Eloquentiae Professori impositum est. Ego vero tanto lubentius recepi mandatum, quanto maiore et mortuum caritate coluissem, et mortui patrem pietate prosequer. Accedebat, quod vitam adeo eminentem totque virtutibus ornatam, si recte et academicæ disciplinae accommodata enarraretur, ad civium nostrorum cognitionem utilem iucundamque fore existimabam. Sed ingresso laborem tanta rerum memorabilium affluit copia, non tantum de Voigtii educatione et factis, sed etiam de maiori-

bus, ut, quum illius vitam scribere instituissem, ecce, quaedam de universa gente ac familia narratio exiret. Crescente paulatim materia, quum singulorum eventorum idonea testimonia quaererem, librosque, de fatis maiorum privato fere consilio et sumptu post exsequias editos, circumspicerem diligenterque consulerem, retardatus est operis progressus. Itaque eorum quae scripsissem, et partim typis exprimenda curassem, nata sunt supplementa et appendices, natae etiam correctiones nonnullae: quibus omnibus in annotatione ad calcem subiecta locum concessi. Tanta vero cum voluptate indulsi gentis, tot decoribus conspicuae, cogitationi, ut ex oblati congestisque copiis ac notitiis quicquam omittere, quod aut popularium, qui nunc sunt, aut posterorum interesset scire, nefas arbitrarer. Qua in re, non vereor, ne quis aequus et intelligens existimator consilium nostrum reprehendat. Nam praeterquam quod iuvat hac tempestate in praeteritorum recordatione praesentes curas doloresque deponere, adeo praecclare illa gens per duo prope saecula de patria nostra, de Academia, de litteris meruit, ut eius memoriam iam dudum par esset amplissimis monumentis consecrari. Quod nunc quidem eo magis deberi tantis meritis iudicavimus, quam nuper ehei iusta funebria peracta sint ei, quem unum patris senex ex tota familia non solum suae vitae superstitem, sed etiam virtutis dignitatisque maiorum heredem futurum sperasset. Faxit Deus O. M., ut, qui Voigtii filii iuvenae iniquissimo fato praecisi sunt anni, ad patris vegetam senectutem addantur, neve, sublata aliquando ex oculis Voigtii gente, cuius memoriam nulla umquam in popularium animis delebit oblivio, nostrae patriae et Academiae desint Voigtianarum virtutum sectatores, quos illa tamquam divinitus sibi redditos gratuletur, haec novo publicae pietatis monumento cohonestare gestiat! Dabamus in Universitate litterarum Ienensi, die XXVII Augusti, ipso quondam Voigtii nostri natali, anno MDCCCXIII.

Haud temere fecisse me arbitror, qui in priore editione huius libelli, iniquissima tempestate (p. 379) scripti, titulo apposuerim Pindari dictum:

*Καλῶν μὲν ὧν μοῖρᾴν τε τερπνῶν
Ἐς μέσον χεῖρ παντὶ λαῷ δεικνύναι·
Εἰ δέ τις ἀνδράποισι θεόςδοτος ἄδλησίς ποτε
Προστύχη, ταύταν σκύτει κρέπτειν ἔοικε.*

Nam quae Voigtio acciderant, illo tempore obduci tenebris oportebat; certe significari magis ambiguis verbis, quam palam enunciari licebat. Itaque fieri non potuit, quin nulli ex iis, quae tunc vix ausus essem attingere, nullis lectoribus, praesertim exteris, nimis obscure scripta viderentur. Nunc, restituta scribendi libertate, nihil obstat, quo minus infortunium viri optimi in lucem proferamus, morbi et mortis causas patefaciamus.

Quum enim calamitoso illo anno MDCCCXIII, quo importuna militum cohors, ex Gallia nobis relicta, Ienae et Vimariae incubuerat, undique circumdati essemus speculatoribus, qui Academiae interitum machinarentur: excitatus a delatoribus occulte serpebat rumor de nescio quo ancipiti et periculoso epistolarum commercio, quod filius illius viri, qui Vimariae princeps esset Principis consiliarius et civitatis administrandae administer, habere cum amico quodam Ienensi ferebatur, cui, quae in rebus publicis aut timenda aut speranda viderentur, ex urbe patria clanculum nunciaret. Intercepta est una illius epistola: nam plures non scripserat, et ipsam illam unam non nisi rogatus ab amico ad amicum dederat. Non poterat quicquam periculi inde suspicari vir optimus, quem praeclara conscientia sustentaret. Nilominus eadem ei mox obligit sors, quae antea insignem probitate et clarum popularibus scriptis civem Gothanum, Rudolphum Zachariam Beckerum, afflixerat. Ereptus est violenter etiam Voigtius lugenti familiae. Etenim die xx Aprilis, quum advesceravisset, praefectus militum Francogallorum,

qui *Vimariae* haerebant, *Souhamus*, *Voigtii* patris aedes ingressus, conquisitis cupide correptisque absentis filii chartis, mortem minitans, reum captivum abduxit *Erfordiam*, ubi acri custodiae traditus et in castellum inclusus, quod aegrotis et typho laborantibus militibus erat oppletum, una cum socio captivitatis, *Spiegelio*, viro eximia erga Principem suum fide spectato, undecim dies miserabiliter exegit. Intercedebant pro captivo complures, qui et ipsius magnas virtutes et summa patris in patriam merita nossent: intercedebat Princeps augusta, *Ludovica*, cuius invictum animum ille ipse, qui tunc *Invictissimus* audiebat, valde reverebatur: et pater causam filii animose defendit in litteris ad *Napoleonem* datis, qui tum forte *Vimariam* venerat. Fuit tandem vis veritatis. *Voigtius*, carcere liberatus, parentibus et amicis redditus, *Vimariam* revertit. Sed perbreve fuit illud ex reditu gaudium: aegrotans domum retulit semina diri morbi, qui paucis diebus post (d. XIX Maii) innocentissimum hominem in ipso aetatis flore vita privavit.

Admodum tristis et luctuosa est illius temporis memoria, quo si quid fuit quod iacentes amicorum animos erigeret, fuit cogitatio solatii, quod *Voigtius* pater cepisse se ore et litteris fatebatur ex societate doloris, quam *Academia* scripto publico fuerat testata, praesertim quum *Goethii* auctoritas ad eam accessisset. *Scriptiorem*, a *Senatu academico* mihi mandatam, quam lubenter susceperim, facile iudicabunt, qui vel praesentes meminerint, vel absentes asseveranti mihi credant, *Voigtio* nullum mihi unquam patronum benevolentiorum, nullum amicum incertis etiam in rebus magis certum contigisse. Quapropter, suscepto scribendi negotio, non dubitavi eum rogare, ut, quae perficiendae *scriptioni* academicae inservire posse viderentur, vel ex memoria vel ex commentariis suis deprompta mecum communicaret. Annui precibus meis vir incomparabilis: sed quum mihi gratificaretur, ipse sibi magno meo cum gaudio nonnihil gratiae inde

retulit. Nam dum assiduus erat in reminiscendis colligendisque iis, quae ad vitam filii recte iudicandam pertinere existimabat: factum est, ut iucunda praeteriti temporis recordatione mitigaretur praesentis acerbitas, et per ipsam referendi de exánílata aerumna opportunitatem, ut fit, aliquod levamentum doloris animo afferretur. Id vero mirífice sustentavit Goethius, qui, qua erat humanitate, cum tenerrimo pectoris affectu coniuncta, oblatum Academiae munus Voigtio plus merito commendavit; quo publicam consolationem amico et collegae privatim redderet efficacior. Venia vix opus esse censeo apud aequos lectores, si utriusque hac de re litteras quasdam in appendice huius libri proferam, ut, quo modo duumviri illi, quorum curae Academia tunc commissa erat, tum ipsi inter sese de rebus academicis, tum etiam cum Professoribus egerint, et quanto eos studio, quanto amore complexi sint, posteritatis memoriae tradatur.

Scr. Ienae, sacro Academiae die, III Septembris, a. MDCCCXLVII.

Ergo non satis erat, bellicis nos malis conflictari: ad publicas calamitates privatum accessit infortunium, idque cum publicis rebus ita coniunctum, ut acriore animos ac velut interiore quadam aegritudine afficiat. Publicarum quidem aerumnarum sensum temporis diurnitas obtundere quodammodo et hebetare coepit: suscepto ex privata iactura dolori haec ipsa plaga, quanto et inexpectatior venit, et aegriores mentes perculit, tanto maiorem vim attulit atque viriditatem. Quis enim non lugeat immatura fata viri, quem et felicem praedicabamus omnes, quotquot eius bona nossemus, et hac felicitate dignissimum censebamus, et perfrui ea diutissime cupiebamus, et nobis industriae, probitatis ac fidei, qualem haec tempora postulant, gloriosum consortem datum, vobis, carissimi Cives, illustre propositum exemplum gratulabamur? Aut quis augeri cumularique luctum non sentiat tot rebus, quae quum singulae in praestantium virorum funeribus satis acerbae sint, et ad commovendos animos valeant, in hoc funere velut agmine facto in nos ingruant universae? Maerentem unici filii morte cernimus patrem, venerandum senem, in cuius vita et salute magna rerum nostrarum spes ac salus reposita est: orbam ac desolatam videmus optimae matris senectutem: rupta felicissimi coniugii vincula, ad expugnandam fortunae constantiam faustis omnibus vix contracta: in lacrimas effusam totam Vimariam: ipsum Principem, indulgentissimum patriae patrem, sic affectum, ut, quem vivum favore ac studio ornaverant, ornatumque aequalibus tamquam specimen quaesitae meritis gratiae ostentarat, eum iam mortuum honorifica communis doloris societate posteritati commendet.

Quae cuncta si privatim incendant dolorem, quis tandem, qui publica advertat, hac atroci et deploranda clade non vehementius perturbetur? Etenim si patriam cogitamus, quantum illa decus ac praesidium amisit, hac praesertim iniquissima tempestate, qua tot calamitates animum et praesentes affligunt, et futurae metu atque angoribus sollicitant! Si Musas respicimus, ubi fautorem illae pari in fortuna et conditione invenient parem! Si nostra potissimum studia spectamus, quando talis nobis reddetur amicus, quem ad ornandas tuendasque res academicas et sua voluntas ducat, et paterna auctoritas impellat, et sociata cum patre consilia adiuvent

Sed nolumus nunc per singula eundo ingentem renovare et alere dolorem; nolumus lamentis ac planctibus, quamquam iustissimis, indulgere, ne aut diffidentiam providentiae divinae, quae adhuc rebus nostris benignissime prospexit, meticulosi prodere, aut beatissimam illam animam, quae soluta iam terrestribus vinculis, victrix omnium laborum atque incommodorum, florens perpetua felicitate ævum peragit, indigna querimonia laedere videamur. Id potius agemus, quod unum Academiam decet, ut repetenda mortui vita recordandisque et ad imitationem proponendis eius virtutibus, tum vobis, Cives, ad quos, quicquid facinus, primum et praecipue refertur, aliquantum prosimus, tum illius, qui ad meliorem nunc vitam transiit, memoriae consulamus, tantaeque virtutis expressiorem paulo imaginem posteris tradamus, tum patri optimo, quem nobis nunc totum vindicare, et maiore quodam iure nostrum appellare posse videmur, hac ipsa pietate nostra nonnihil levamenti ac solatii afferamus.

Ortus est is cuius memoriam commendare institimus, CHRISTIANUS GOTTLÖB VOIGTIUS, ex ea gente, quae, antequam nobilitatem Principis nostri gravissimo iudicio consequeretur, eam ipsa sibi per duo ferme saecula non tantum ho-

noribus in civitate gestis, sed multo magis singularibus atque eximiis in patriam meritis comparavit. Haec nimirum vera est et praeclaro nomine digna nobilitas, quam Romani appellaverunt, fatente etiam prudentissimo quoque ex iis, quibus novitia nobilitas contigit: quae, nisi meritum inhaereat velut radicibus, titubat ac vacillat, caretque sine virtutibus praecipuo suo decore atque ornamento. Ac si qua est quibusdam eximiis viris ad res bene gerendas et magnam in aliquo genere laudem adipiscendam divinitus adiuncta stirpis et natalium fortuna: hac in re Voigtius noster fortunam ita fautricem nactus est, ut iam avitae vi gloriae excitatus, et domestici exempli adminiculis sustentatus, ad celsiora erigeretur. Eius de gente breviter hoc loco referre tanto magis convenit, quum, qui ex ea progeniti sunt, vivaces plerique eoque melioris seminis ac naturae nota probati ¹⁾, raro et ad ipsam Principum laudem memorabili exemplo una eademque deinceps in patria flourerint, quatuor autem ex illis eandem etiam Academiam ornaverint, in qua nos, vel nascendi sorte vel animi voluntate vel invitationis beneficio constituti, optimo Principi paremus.

Paternus Nostri abavus ²⁾, Ioannes Voigtius, quaestor fuit principalis fisci, percarus Principi suo, Guilielmo IV, cui fidem suam et prudentiam quum aliis multis officiis, tum eodem in negotio probavit, quod uno cum dimidio saeculo post clarissimus eius pronepos, cuius nunc splendor reliquae familiae lucet, pari cum laude gessit, ut, quemadmodum hic Principis nostri magnificentissimam arcem extru curavit, sic ille pristinae arcis, quae a Guilielmo nomen traxit, aedificandae praeesset. Huius natus, Voigtii super mortui proavus, Ernestus Fridericus ³⁾, camerae, quam vocant, Vimariensis a consiliis, aerarium cum praefecti potestate administravit, magni vir nominis, nec tantum iuris, potissimum publici, sed metallica quoque rei longe

meritissimus, qui gravissimis in causis legatus aliquoties Vindobonam, Norimbergam, Dresdam missus, quum prudentiae fama floreret, et quum in eius non modo sententia sed etiam nutu resideret auctoritas, multa et luculenta reipublicae emolumenta attulit. Mirifice autem eius auctoritatem etiam res externae sustentabant, imprimis affinitatis amplitudo ac dignitas, ducta in matrimonium virgine ex familia Bornia, quam vetere opulentia, virtute et honore insignem, magnique Ernestii publica laudatione⁴⁾ celebratam, Lipsienses hodie quoque in maximis suis ornamentis numerant. Ex hac coniuge Theophilum Guilielmum⁵⁾ genuit, Nostri avum, primum de provincia Vimariensi, deinde etiam Isenacensi meritissimum: in hanc enim ille a Principe creatus eo tempore, quo utraque provincia uni parere domino, novaeque praestantissimus quisque ex vetere praefici ceperat, Alstadii praefecturam, Consiliarii titulo ornatus, maiori, si suscipere voluisset, stationi a Principe suo, cutissimo ingeniorum existimatore, destinatus, accepit. Sed horum maiorum omnium, qui Voigtio nostro contigunt, nobilitatem vicit praestantia patris, Christiani Gottlobi⁶⁾, ab ordinanda curandaque bibliotheca Vimariensi causisque in foro agendis per altiores deinceps gradus sua virtute Principisque virtutem remunerantis favore non tantum ad eam nobilitatem, quae recentiore more et usu dicitur, sed ad summum in civitate fastigium evecti, in quo per multos iam annos Academiae, patriae, prope cunctis civibus lumen ingenii, animi consiliique sui ita porrigit attingit, ut id unum maxime in tantis tenebris reipublicae nos consoletur. In quo viro quum revixisse videatur Ernestus ille Fridericus, qui annis meritisque gravis, senex plus quam octogenarius, vita excessit: optandum est, ut, quem Noster honoribus rerumque gestarum fama iam dum superavit, eundem etiam vitae longitudine antecellat.

Nec vero minorem Voigtius claritudinem habuit a ma-

terna stirpe, in qua Müllerorum imprimis atque Hufelandorum splendidissima nomina praefulgent. Matre usus est Victoria Hufelandia, ingenii mentisque dotibus ornatissima matrona, quae patre Ioanne Christophoro Hufelando⁷⁾, celeberrimo olim Constantini, Ducis Saxoniae, archiatro, nata ex Victoria Mülleria, Ioannis Casparis Mülleri, consiliarii in aula Principis eiusdemque archiatri, filia, raram hanc felicitatem habuit, ut viro nuberet non tantum animi et sensuum cognatione, mutuique amoris vinculis, sed etiam familiae necessitudine secum coniunctissimo. Quippe parentes Voigtii nostri ex germanis sororibus in lucem editi sunt. Inde copiosa et laeta effloruit cum Mülleria et Hufelandia stirpe tum affinitas tum etiam consanguinitas. Nam per communem utrique parenti avum maternum, Io. Casparem Müllerum⁸⁾, quem commemoravimus, quatuor Noster habuit spectatissimos avunculos magnos⁹⁾: unum, Godofredum Guilielmum Müllerum, medicum olim Francofurtanum, civibus suis per artis peritiam, exteris per tabulas osteologicas aliosque a se editos libros satis notum et commendatum, musei mineralogici adeo et intelligentem et liberalem possessorem, ut, quisquis illo tempore Francofurtum venisset, ad eum visendum advolaret; alterum, Carolum Gotthelf Müllerum, theologiae Doctorem et Professorem apud Ienenses ordinarium, scriptorum multitudine et fama celebratissimum, eundemque in hac Academia instauratorem antiquae societatis Teutonicae, quae usque ad Succovii, novissimi Directoris, aetatem sociorum studiis incluta, posthac, nescio quo fato, defloruit magis, quam exstincta est; tertium, Christianum Aenotheum Müllerum, in civitate Vismariensi Consiliarii intimi loco et auctoritate adscriptum supremo collegio, quod iudicia publica et privata exercet, accuratae et multiplicis doctrinae virum, ampla quoque bibliotheca instructum, cui deinde, testamento facto, Nostri patrem, per sacrae lavationis ritum fidei ac tutelae suae

1.	2.	3.	4.	5.	6.
IOANNES VOIGTIUS	MARGARETHA ex gente WALTHERIA	CHRIST. BOR- NIUS mercator Lipsiensis	ANNA CA- THARINA ex nobili gente SEELENIA	Io. ANDREAS MÜLLERUS civis Ienensis	MARI gente MÜNDL ma
n. d. . . . . 1612.	nata Ichters- husae d. . . .	n. d. 17 Maii 1624.	n. d. . . . . m. d. 27 April. 1701.	n. d. . . . . m. d. . . . . 1678.	n. d. . m. d. 2 161
m. d. 3 Ian. 1702.	m. d.	m. d. 1 Mart. 1673.			

1.	2.	3.
ERNESTUS FRIDERICUS VOIGTIUS	DOROTHEA SOPHIA ex gente BORNIA	Io. CASPAR MÜLLERUS
n. d. 2 Octob. 1663.	n. d. 2 Octob. 1673.	n. d. 16 April. 1671
m. d. 22 Apr. 1744.	m. d. 28 Aug. 1732.	m. d. 8 Maii 1751

1.	
THEOPHILUS GUI- LIELMUS VOIGTIUS	C e
n. d. 13 Febr. 1709.	n.
m. d. 24 Dec. 1769.	m.

1.
CHRISTIANUS GOTTLÖB VOIGTIUS
n. d. 23 Dec. 1743.

traditum, dignissimum heredem scripsit. Avunculus Nostro fuit Ioannes Fridericus Hufelandus, Ducis Saxoniae Vimariensis quondam a consiliis aulae intimis, clarus arte sua medicus, maiorem claritatem adeptus per duo filios, qui eandem artem olim in Academia Ienensi docendo scribendoque illustrarunt, nunc factitando Berolini illustrent. Proavum maternum habuit Polycarpum Hufelandum ¹⁰⁾, apud Stolpenses in Pomerania, eosdem qui Davidem Ruhnkenium, virum summum, suum fuisse civem gloriantur, maxima cum religionis, fidei et doctrinae laude Senioris nomine sacra facientem. Is matrimonio Elisabethae Watsoniae, nobilissimae feminae Britannae, iunctus, praeter Christophorum illum, de quo diximus, Nostri avum, alterum genuit filium, copiosa et celebri mercatura, quam Dantisci exercebat, florentem, sed florentiorem magisque celebratum filii, Theophili Hufelandi ¹¹⁾, virtutibus, quo Ienensis olim, mox Herbipolitana litterarum Universitas doctore iuris perspicacissimo, mox patria urbs consule primario gavisae est, nunc redditum sibi Academia Landishutana antecessorem gratulatur.

Huic igitur nobilissimae totque bonis ac decoribus cumulatae gentis, cuius stemma condere nobis licuit ¹²⁾, Voigtius noster accessit, die vicesimo septimo mensis Augusti, anno superioris saeculi septuagesimo quarto, natus Alstadii, quod oppidum est in Thuringia modicum, sed civium probitate et industria commendatissimum, inde ab anno 1755 Vimariensi provinciae iterum adiectum ¹³⁾. Eminuit Noster tum eximia ingenii docilitate, tum animi quadam gravitate ac severitate, etiam in vultu, sermone, corporis habitu conspicua, quae teneram aetatulam pene superabat, metumque, ne non vitalis puer esset, iniiciebat. Haec naturae bona, tamquam semina fecundo in agro reposita, quorum potissimum cura et arte ad laetissimum uberrimumque fructuum proventum exulta fuerint, vix opus est narrare.

Quo magis autem id spectaverunt parentes, ut filii animus, immunis a saeculi nostri labe, integer sincerusque a priscae sanitate stirpis prodiret: eo diligentius a publicarum communione scholarum, in quibus tot saepe corruptelis locum facit exemplorum perversitas, eius et pueritiam et adolescentiam arceverunt. Quod consilium quis tandem reprehendere audeat, qui morem norit¹⁶⁾, quo instituti liberaliter educatione doctrinaque puerili et Graeci et Romani

Quo magis autem id spectaverunt parentes, ut filii animus, immunis a saeculi nostri labe, integer sincerusque a priscae sanitate stirpis prodiret: eo diligentius a publicarum communione scholarum, in quibus tot saepe corruptelis locum facit exemplorum perversitas, eius et pueritiam et adolescentiam arceverunt. Quod consilium quis tandem reprehendere audeat, qui morem norit¹⁶⁾, quo instituti liberaliter educatione doctrinaque puerili et Graeci et Romani

ad summam eruditionis atque virtutis laudem pervenerunt? Ac si forte adolescentulis, quibus domesticae imitationis non aequae fructuosa disciplina contigit, tali institutione id detrimenti afferatur, ut tristitiam et morositatem quamdam contrahant ingenii, praerepta condiscipulorum aemulatione magistrorumque varietate non ex omnibus partibus aequaliter exculti: Voigtio nostro ne quid inde damni oriretur, tum parentes idoneorum praeceptorum, qui privatim eum instituerent, delectu caverunt, tum summi cuiusdam viri, cuius non tantum auspiciis et ope, sed ipsis etiam in aedibus magna institutionis pars peracta est, sapientia et auctoritas prospexit. Is fuit Ioannes Godofredus Herderus, gratum Vimariensibus immo Teutonicis Musis et immortale nomen, longo familiaritatis et amicitiae usu cum Voigtio patre coniunctus: qui quum aequalem Nostro filium haberet, liberisque instituendis, in quibus olim Rigae in Livonia pro muneri ratione omne tempus suum posuisset, etiam nunc graviore provinciae admotus, otium oblectaret, filio suo, natu maximo, Guilielmo Godofredo, tamquam adoptatum adiunxit Voigtium, et in utroque formando aequali cura et affectu laboravit.

Non temere est, quod aemulatio primae iam pueritiae saluberrima iudicatur, et amicitiae inde conciliatae laudantur: sancta profecto est, quae communis disciplinae communiumque litterarum vinculis necessitudo tenetur. Eius coniunctionis fructum ac suavitatem, si quis umquam, Voigtius noster percepit, mirabiliter ita moderante fortuna, ut ipse, eodem anno et mense vix viginti quatuor horis ante Herderum natus, cuius in contubernio pueritiam exegisset, cuius familiaritate adolescentiam exhilarasset, quem iuvenis iuvenem studiorum in eadem Academia socium et aemulum habuisset, et fraterna propemodum caritate, haud secus atque adoptatus frater germanum, esset amplexus, ut igitur mox eiusdem, in ipso iuventutis flore extincti, uxorem

duceret, derelictos praeclarae formae ac spei liberos in patriam tutelam reciperet, tandem septennio post, eodem rursus mense, quo ille exspiravisset, septem diebus interiectis, eodem morbi genere mortem oppeteret. Quapropter ingeniose, ut solebat, Voigtius Herderum aliquando Luciferum suum appellavit, qui in studiis, vita, fortuna ipsi praefulsisset: quo exstincto, quasi mente praesensisset immatura fata, Hesperii brevem lucem mox occasuram ominabatur. Sed de extremis eius post dicetur: revertimur ad pueritiam.

Vix decem annos exegerat Voigtius, quum iam eas artes, quibus imbui et ad humanitatem formari pueritia solet, capaci ultra aetatulam animo comprehendisset: nondum tredecim plenos habebat, quum iam laudis doctrinaeque amore percussus, suum ipse ingenium privatis profectum speciminibus experiretur. Namque exercitationis causa multa commentabatur Latino, Gallico, Anglico sermone: neque a Graecis abhorrebat, quorum non contemnendam cognitionem ex limpidis fontibus, ab uno domesticorum magistrorum, Augusto Iacobo Liebeskindio, monstratis, hauserat. Erat huic viro ingenii vis Herderi consuetudine exulta, et ad pueros antiquae simplicitatis sensu imbuedos valde idonea, quam quo praeclarius et ipse Orientalium narrationum libro ¹⁷⁾ prodidit, et Herderus in libri illius praefatione laudavit, eo magis nascenti eius gloriae mortem invidisse dolemus. Porro Voigtius poëtarum Latinorum eminentia loca, quae sua ipsum venere ac lepore pollexissent, Germanice reddebat: Germanicae potissimum linguae eam sibi facultatem scribendo comparabat, quam postea, quum rebus civilibus operaretur, diligentius excultam omnia eius et dicta et scripta ostenderunt, neque ieiuna illa et exilia, qualia vulgus iurisconsultorum edere solet, neque ad modum semidoctorum circulatorum rhetoricis artificibus tornata, vanisque colorata pigmentis, sed rebus apta et

accommodata, et nativa quadam brevitate, elegantia et munditie nitentia. Tanti refert, mature iis artibus operam navare, quibus dicendi infantia deponitur, et ad cultae elegantisque et docto homine dignae orationis laudem via munitur! Monitor et corrector his exercitationibus aderat pater; aderant patris amici, eodem venustatis gustu praediti, Herderus imprimis, quem ad eliminanda magis quam erudienda ingenia natura finxerat. Qui dum idoneos puero libros in manus dant, dum historica, moralia, aethetica, quae vocant, argumenta, ad illorum exemplar ab ipso tractata, examinant, emendant, refingunt: simul effectum est, ut optimorum scriptorum veluti succo nutritum ingenium maturesceret, ut mores formarentur, ut iudicii acies excitaretur. Imprimis autem Noster sibi placebat in epigrammatis Latina lingua concinnandis¹⁸⁾, sive quod ad hoc potissimum carminum genus Herderi, Graecorum epigrammatum felicissimi imitatoris, exemplum cum adduxisset, seu quod suo ipsius ingenio maxime conveniret. Vere enim hoc dicere possumus, quod mirum fortasse multis et tantum non παράδοξον videatur, omnem Voigtii vitam fuisse quodammodo epigrammaticam. Quicquid commentabatur, iam tum spirabat nervis instructam brevitem: in dictis reconditi erant aculei, qui cum delectatione in animis remanerent: in factis iucunda quaedam, ad finem properans mentesque feriens elucebat celeritas: denique etiam in vitae habitu totus teres erat atque rotundus. Vitae exitus utinam longissimi dramatis fuisset, non item epigrammatis: quod dum maxime delectamur legentes, ecce, repentina clausula venit, pungentemque in pectore aculeum relinquit.

Accelerato per paternam Herderique disciplinam ad academica spatia gradu, quum Voigtius ad Universitatem litterarum Ienensem accessisset, huius civibus die 13 Iunii anni 1789, Griesbachio Prorectore, Ulrico Decano, adscriptus: adeo non defloruit praecox illa maturitas, ut no-

vorum doctorum studio copiosiores fruges prolicerentur. Nec tantum non obfuit ista minorum scholarum, quae puero frustra patuerant, fuga, sed adolescenti, ad maiores, hoc est, academicas ventitanti, etiam profuit.

Erat illo tempore Academia Ienensis ita nobilis et celebrata tum doctorum eximio delectu et copia, tum civium inusitata frequentia, ut, si qua eius, proximo superiore quidem saeculo, aurea aetas censenda sit, illa profecto huius nominis dignationem mereatur. Regnabant in sacris litteris Griesbachii auctoritas, Doederleinii eruditio, Pauli acumen: iuris prudentiam maxime illustrabant Eckardus, Walchius, Reichardus, Schnaubertus, Hufelandus: artis salutaris studia incendebat acerrima Loderianae et Hufelandianae scholae cum Starkiana aemulatio, quae in rivalitatem quamdam abire inciperet: humanitatis artes ornabat Schützius, litteras Orientis Ilgenius: in philosophicis Reinholdus, Fichtius, Schmidius suam quisque familiam ducebant: historiam pulcrique scientiam Schillerus illuminabat; Goettlingius chemiam, Batschius botanica docebant: nec Succovii vegeta senectus iuvenili vigore carebat: denique Heinrichus, Voigtius, Niethammerus, alii, doctrinas suas cum laude et plausu profitebantur.

Sed in moribus iuvenum, qui civitate donati, hac in Academia degebant, magna tunc disparilitas erat dissimilitudoque. Inveniebantur haud pauci, qui cum laudabili studiorum assiduitate, quae nostrae semper Academiae propria fuit, vitae probitatem coniungerent, animoque a peccandi illecebris atque blandimentis abalienato, non doctiores magis quam meliores fieri cuperent; sed erant etiam, qui liberius quoddam ac solutius vivendi genus ita sequerentur, non quidem ut illud ad aliquam artem ac rationem revocarent, qualem Fichtius excogitari constituique a iuvenibus nuper censuit¹⁹⁾, sed tamen, ut res natura sua insociabiles, academicam diligentiam et licentiam, novo et

audaci quodam conatu sociare studerent. Quamquam igitur viduatae discentibus non erant optimorum magistrorum scholae: tamen, his finitis, frequentes sub vesperam comisationibus aedes urbanae, celebrati laetis conviviis cantibusque vicini pagi resonabant: Saturnalia Athenis Salanis agitabantur, quemadmodum olim Gellio narrante ²⁰) Athenis Atticis, hilare prorsum, sed non semper modeste: denique etiam de tumultibus, duellis, vulneribus, caedibus haud vani rumores disseminabantur. Coeperant enim tum in hac Academia caput suum extollere pestiferae illae legibusque dudum vetitae sodalitates, ad quas veterani aut invitabant aut cogeant novitios, incautosque tam diris vinculis constrictos tenebant, ut opus esset nova lege imperii Romano-Germanici, qua, quicquid ad clandestina illa conciliabula eorumque mysteria et inveteratam licentiam pertineret, gravioribus poenis sanciretur. Quem adolescentiae aestum, ista coercitione mitigatum, hoc nostro aevo, ad morum elegantiam et honestatem composito, deferbuisse, est sane quod laetemur.

Voigtius, tametsi in ea iam aetate constitutus, quam Pliniano vocabulo decretoriam ²¹) appellare liceat, tamen non item erat in Herculis bivio constitutus, incertus animi, utram viam iniret. Etenim quo maiorem in iure discendo, in iisque cognoscendis doctrinis, quae vel naturae obscuritatem illustrant, vel philosophorum placita examinant, vel historiam vitae magistram artesque liberales eius exornatrices adhibent, quo enixiorem igitur in his doctrinis operam collocabat, et quo studiosius peritissimos earum magistros sectabatur: eo facilius ab ista commilitonum, prava vel suadentium vel molientium, contagione sibi cavebat. Quippe eadem gravitas, ad quam et natura eum formarat, et solitaria illa institutio assuefecerat, veluti tutrix integrum a corruptelis servavit iuvenem: neque illa tantum erat in animo eius recondita, sed ita in fronte et vultu apparebat,

ut iam in adolescente virilis species exstaret, quae multorum de ipsius aetate coniecturas falleret, multos etiam a perducendi eum in suas partes cupiditate absterret. Neque vero hanc ob causam odio eum insectabantur, quibus alia vivendi agendique ratio placebat. Plerique eius severitatem suspiciebant, constantiam reverebantur: alii, voce et exemplo eius moniti, ad frugem redibant: qui penitus eum nossent, morum ingenuitatem amabant: si qui autem essent, qui eum reformidarent ac fugerent, erant fere ii, qui malefactorum suorum conscientia cruciati, Voigtii patris auctoritatem extimescerent, filii candorem atque taciturnitatem ignorarent. Ceterum in hoc ipso luculentum exstitit prudentiae eius et humanitatis, vel adversariis probatae, documentum, quod, quum pater a Principe nostro missus esset ad prohibitorum foederum rationes cognoscendas, puniendas, dissolvendas, in eaque re acrem se malorum iudicem praeberet, nemo unus ex civibus academicis paternae severitatis vindictam sumpsit de filio, contrariam partem sequente, ad quam ultione persequendam ipsae sodalitates illarum leges exstimulabant. Scilicet nefas arbitrabantur eum laedere, a quo illaesi omnes discessissent.

Accedebat, quod Voigtius, quamquam animi circumspectione et considerantia plerisque superior, tamen in vita et consuetudine familiari, ubi nil contra leges admitteretur, unus de multis videbatur esse, dictis et factis perquam amabiles comprobans mores, qui, sicut Quintilianus ait ²³), se inter ludendum simplicius detegunt. Nam in amicorum circulis non desiderabatur iuvenilis eius hilaritas: sermonibus, quibus animum demulceret paulum atque laxaret, lepidas interserebat historiolas, et, velut iste Ennii amicus, antiquis multis, sepultis, vetustis, e memoriae thesauro promendis, confabulationi novitatis gratiam conciliabat: nec ioci aberant et facetiae, quibus dicta serio tamquam sale perspergebat: hoc interdum quoque perfricabat fami-

liares, sed ita, omnem ut acerbitatem manifestae benevolentiae tamquam condimento mitigaret, quo offensiunculam, si forte, susceptam statim abstergeret.

Quocirca minime mirum est, crebro cum convictui et consortio adscitum esse nobilissimorum virorum, qui tunc lenae florebant, praecipue Professorum, quibus hoc datum erat per discipulorum frequentiam atque otii, diuturnae pacis opibus affluentis, opportunitatem, ut non solum comode, sed etiam laute vivere, solutique laboribus nonnumquam genium possent placare. His Voigtius socius aderat iucundus, festivus, elegans, qui et ingenii amoenitate caperet praesentes, et ipsorum vicissim exemplo sermonibusque ad maiorem urbanitatem et elegantiam acuere-tur. Quatuor, quinque imprimis fuerunt, in quorum consuetudinem sese ac familiaritatem insinuaverat, et quibuscum ita coniunctus vivebat, ut dubium sit, utrum Voigtio honorificentius fuerit, his maxime placuisse, an his, Voigtii virtutes agnovisse.

Nam Hufelandus quidem, perelegans iurisconsultus, ad quem ipsa Voigtio propinquitas aditum patefecerat, in accurato iuris studio, quod non tantum traditione et usu cognoscendo, sed etiam caussis investigandis singulisque praeceptionibus ad artis normam redigendis continetur, tum per scholarum occasionem, tum per familiarium crebritatem sermonum, qui ingeniosis adolescentibus plus saepe quam scholae prosunt, eum omnium maxime adiuvit. Ad limandam iudicii subtilitatem, quae suo quamque rem momento ponderat, item ad morum effingendam venustatem, quae per omnes vitae partes fusa et explicata, omnibus actionibus decus quoddam et velut honorem afflat, contracta cum Hufelando medico et Schillero consuetudo valuit: quippe illius per aliquod tempus hospitio, huius convictu Voigtius utebatur. Hospitium tanto erat liberalius et ad fructum uberius, quanto magis Hufelandus urbanissimorum homi-

num gratia et amicitia gaudebat: Schilleri vero caenulam non tam cupediae ciborum quam Attici salis condimenta ornabant, in eaque haud secus atque in symposiis Tauri philosophi²³), quibus Gellius interfuisse se narrat, quae-
rebantur non gravia nec reverenda, sed ἐνθυσμῶν quaedam lepida et florentem vino animum lacescentia. Denique Ienae tunc temporis iucundum aetatis floridae ver agebat dulcissima illa poëtria, Sophia Mereau, non solum corporis forma, sed multo magis ingenii mentisque, cuius illa verissima imago esset, dotibus ita excellens, tamque raras virtutes tanta modestia condecorans, plerisque ut feminis, quotquot hac in urbe eminebant, palmam invita prae-
riperet. Perennis in ea inexhaustusque fons erat suavitatis, summa cum verecundia coniunctae: simplex animi, sincera, tum a doctrinae, qua valebat, ostentatione, tum vero etiam ab iis artibus remota, quae nervos et arcum Cupidinis instruunt, admirabile habebat artificium, sensuum teneritatem elegantiaeque suae velut florem iis impertiendi, quos amicitia et familiaritate sua dignos existimaverat. Huic feminae, etiam Herderi, summi integerrimique viri, laudibus aliquoties publice commendatae²⁴), Voigtius ad vitae morumque elegantiam se multum debere, et ipse profitebatur, et nos tanto lubentius narramus, quanto maiorem illa, dum vivebat, aequalium invidiam subiit. Nunc, postquam obiit, quum posterorum verius sit iudicium, obtreptione et malevolentia liberatum, noluimus committere, ut quantum in ea decus amiserimus, aut nesciisse aut dissimulasse videremur.

In ipso autem disciplinarum academicarum delectu tractandique ratione Voigtius sic versabatur, ut vera et utilia longe iis anteponeret, quae essent subtilia, spinosa, vel ad doctrinae speciem efficta. Non amabat captiosas disputationunculas, quae acumen irritum exercent, neque defixus erat in argutis minutis, ad quas qui totam vitam tamquam

ad viscum adhaerescunt, eos omnium mortalium putabat esse maxime miserandos. Itaque si in tale vitae genus, quale caussidicorum vel actorum est, fortunae arbitrio coniectus fuisset: non est dubium, quin molestae argutiae virum optimum enecuisent. Nimirum grandem eius animum non nisi grandia explebant, in quibus rei perfectio magis quam perficiundae conatus et initia cernerentur. Aurum expetebat, etiam in iuris studio, non auri ramenta. Ceterum nemini se umquam magistro mancipabat; nullius nomen ferebat; ne ad Eckardum quidem et Hufelandum unice se applicabat, quamvis illum propter oris facundiam doctrinaeque ubertatem, hunc propter ingenii singularem aciem maximi faceret: multum magnorum virorum iudicio credebat, aliquid et suo vindicabat. Omnino ingenii iudiciiue maiorem habebat quam doctrinae et studii rationem. Quapropter nec iis doctoribus multum tribuebat, qui non nisi ex schedis et commentariis suis saperent, nec probabat inveteratam illo tempore consuetudinem studiosorum iuvenum, quicquid magistri ore excidisset, veloci calamo excipiendi, ut spissi scilicet cathedraria sapientia commentarii, velut viaticum academicum, domum auferrentur. Et recte quidem sic sentiebat. Nam illorum doctorum loco si puerum litteratum, qui dictata praeceat discendi cupidus, cathedrae imponas, quid tandem interest? Aut ista iuvenum studia qua in re differunt ab operariis hominibus, qui ingenio destituti, mero funguntur labore digitorum? Sed solebat Voigtius in compendiorum marginibus ea subnotare, quae memoriam iuvarent, et repetitionem instruerent. Repetitioni vero, cuius incredibilis est ad progressus in litteris faciendos efficacia, tum quotidianam domi operam dabat, tum fructuosius assuescebat in museo patris, apud quem saepenumero singula singulorum mensium pensa sic explicabat, ut saluberrima exercitatione eloquendi celeritas incitaretur. Auditis repetendoque instauratis lectionibus

addebat librorum, quos vel praeceptores vel pater commendassent, diligentem lectionem, sedulo curans, ut, quae didicisset, meditando subacta, fideliter in animo sederent, neu, sicut unguentorum aliquis levis odor, statim ad aërem dissiparentur. Idque non tantum faciebat in iurisprudentiae studio, cui vitam dicaverat, sed in aliis quoque disciplinis, ad quas vel patris voce fuerat, vel magistrorum exemplo, vel animi propensione adductus.

In his mineralogicae potissimum doctrinae inde a pueritia valde et favit et studuit, incensus sermonibus consuetudineque et patris et patrui, quorum ille, exquisitam fossilium copiam domi servans, pueris primum noscendum esse solum, in quo ipsi ingrediantur et sedes habeant, sapienter iudicabat, hic, Ioannes Carolus Guilielmus Voigtius, mineralogica scientia, multis et egregiis libris explicata, iam dudum inclaruit. Pariter ab iis doctoribus, quorum hospitio ante Hufelandianum illud utebatur, traxit amorem earundem disciplinarum, quas ipsi hac in Academia publice privatimque docebant. Veluti quum Fridericus Carolus Ernestus Mereau cum iuris doctrina artem diplomaticam copularet, eamque apud nos primus ac solus post Io. Godofredum Müllerum scholis academicis traderet: Voigtius in eadem utriusque doctrinae coniunctione sibi placuit, adiutus a patre, qui ex tabulario Vimariensi antiquissima litterarum publicarum monumenta promebat, et ad filium mittebat, quibus discipulus vicissim magistri industriam adiuuaret. Ab alio hospite, Io. Friderico Augusto Goettlingio, quum chemicam disciplinam, experimentis illustratam, accepisset: huius quoque amorem tanto constantius retinuit, quanto magis ipsum praestantissimi magistri in docendo perspicuitas atque elegantia huic doctrinae conciliaverat. Tantum habet momentum ad omnem liberalem institutionem, non solum quae doctrinae, sed etiam quibus doctoribus et ducibus cognoscantur!

Et quum laudabile sit, omne academicum tempus, quod scholis destinatum est, recte et utiliter collocare, tum vero laudabilius est, etiam feriis academicis sic uti, ut ad ingenii morumque culturam proficiatur. Quam salubritatem feriarum, in quibus constituendis maiorum nostrorum sapientia imprimis elucet, oppido pauci sunt in studiosa iuventute, qui ita, sicut oportebat, percipiant. Commendavit disertissimus illarum laudator, Dan. Wyttenbachius ²⁵), feriatam iterationem lectionum, quae per semestre aut annum spatium percursae sint: nos quidem magis commendamus opportunitatem itinerum, quae non tantum ad corporum sed animorum quoque honestam recreationem a feriatis iuvenibus instituantur. Quod consilium etiam Voigtio placuisse audivimus, cui, plurimum posse hominem, qui, ut poëta cecinit,

πολλῶν ἀνθρώπων ἶδεν ἄστεα καὶ νόον ἑγνώ,
pater haud temere persuaserat.

Hac ille persuasione ductus, civis adhuc academicus, una cum parentibus quum alia quaedam itinera tum bis fecit peregrinationem in thermas Carolinas, non tam ad salutarium aquarum usum, quo iuvenilis corporis vigor non egebat, quam ut notitiam ibi cum tot advenis diversi ingenii et ordinis, diversorum etiam locorum morumque, contraheret. Posthac, academicarum disciplinarum curriculo strenue naviterque confecto, Hamburgum, Brunsvigam, Cassellas, Berolinum aliasque in urbes celebriores profectus, ex his itineribus id emolumenti domum reportavit, ut hominum rerumque cognitione et usu esset instructor. Et paraverat sibi per brevem diversis in urbibus commorationem fautores amicosque plurimos, quos perpetua post id tempus benevolentia sibi devinctos habebat. Magna imprimis cum voluptate recordabatur Klopstockii, qui Hamburgi, ubi una cum Hufelando Icto versabatur, ita comiter eum humaniterque exceperat, tam liberaliter in

circulos, congressiones ac disputationes familiarium suorum introduxerat, ut eius et vivi poëmata inde ab hoc tempore maiore quadam admiratione prosequeretur, et mortui memoriam, tamquam herois nostro aevo superioris, sanctissime recoleret. Ac fatebatur se lectitandis illis carminibus non aliter affici animo, ac si immortalem vatem, cui etiam in corporis specie plurimum erat dignitatis, coram videret, et divina ex profundo ore fundentem effata audiret.

Redux ab his itineribus Voigtius, posteaquam larium familiarium sedem parentumque amplexus iucundius repetiverat, aucto per absentiam, ut fit, rerum carissimarum desiderio, non ita multo post Dresdam se contulit, gravissimorum auctoritati virorum tanto libentius obsequutus, quanto magis ea re id, ad quod natura ipsum et genius duceret, se assequuturum sperabat. Illi enim auctores fuerant, ut in principe Saxoniae urbe Saxonici iuris publicorumque reddituum ac vectigalium rationes accuratius cognosceret; spem quoque ostenderant idonei muneris in Saxonia regia adipiscendi: ipse, Dresdae imprimis magnam et variam spectandi materiam iis propositam reputans, qui artis antiquae sensu et gustu trahantur, venustiorisque doctrinae pabulum quaerant, illi patronorum suorum consilio hanc boni fortuiti usuram adiungere constituit. Neque erat profecto, quod aut illos cohortationis, aut ipsum studii sui poeniteret. Facilem ipsi aditum ad nobilissimas Dresdanorum familias, illam praecipue tot nominibus claram et venerandam domum Wagnerianam, sive patris commendatio fecit, sive sua ipsius urbanitas. Et insignis est Dresdanorum in excipiendis hospitibus humanitas, egregia in tractandis liberalitas, obvia omnium in iuvandis benevolentia: quibus virtutibus primaria Saxoniae civitas tantum excellit, quantum et bibliothecae publicae amplitudine, et artis operum praestantia, et rerum spectandarum varietate, ceteris urbibus praestat.

Itaque Voigtius, Dresdae per integrum fere annum commorans, non tantum iuris scientiam ipso usu et frequenti cum iurisconsultis consuetudine roboravit et auxit, variaeque eruditionis copiam legendis optimis libris, vernacula, Gallica, Britannica lingua conscriptis, locupletavit, sed etiam pulchri sensum mirifice acuit, intuendis gemmis numisque antiquis, quorum elegantiam in eximia patris supellectile iam praegustaverat, visendis picturis imaginibusque, contemplanda aliorum artificum, qui maioribus in operibus elaborassent, subtilitate et solertia, denique musicis vel symphonicorum concentibus, vel singulorum acroamatibus, ad aurium voluptatem delicatissimis, studiose frequentandis. Inde ab hoc tempore factum est, ut artis operum, imprimis tabularum pictarum, et spectator esset venustissimus, et iudex acutissimus haberetur, ad quem haud raro confugiebant, qui, quum domui suae acquirere eiusmodi ornamenta vellent, ipsi de iis satis iudicare non possent: musices autem, quam puer didicerat, tanto iam amoris ardore incensus est, eam ut non solum docte et intelligenter audiret, sed etiam peritissime lubentissimeque factitaret.

Aliis quid visum fuerit, haec Voigtii adultioris studia spectantibus, nescimus: nos quidem, ad quos illorum non nisi fama pervenit, in homine talium rerum studioso verum et germanum Herderi, ad Graecorum exemplar conformati, ipsiusque adeo Graecae disciplinae alumnum agnoscimus. Nempe quum Herderus, Graecorum παιδεία nullam omnino praestabiliorem esse et ad humanitatis proventum magis accommodatam, saepenumero fateretur: Voigtius, quam altas illius summi viri disciplina radices suo in animo egerit, etiam relictis Academiae spatiis, excolendo ingenio sine magistrorum ope intentus, egregie demonstravit. Id quale sit, et quantam nobis utilitatem Graecorum exemplum afferat, si ad rectam et prudentem imitationem vocetur, vestra interest, Cives dilectissimi, paulo accuratius cognoscere.

Sapienter olim ab ingenioso illo populo institutum est, ut inter artes liberales, quas qui nesciebat, rudis et impolitus putabatur, praecipuum quemdam locum teneret musica, quam Plato parentem esse perhibet *σωφροσύνης*²⁷⁾, habitantis in sapientis animo, in quo dissonans nihil debeat esse aut discrepans, sed consentiens in admirabilem quamdam suavitatem harmonia. Non alia mente, neque immemor Shakespearianae auctoritatis²⁸⁾, divinam artem tractabat Voigtius, plurimum ab ea delectationis iucunditatisque referens, sive ea ad discutiendum languorem, studiorum assiduitate contractum, uteretur, seu per eam animum exhilararet, ac si quid in eo esset turbidiorum cogitationum, eius ope componeret. Sed praeter musicam, quam una cum numerorum doctrina, geometria, pictura lineari et geographia Graeci pueris tradebant, perficique volebant ab adolescentibus, tria potissimum erant²⁹⁾, quibus iuvenum, qui maturiorem aetatem attigissent, et sine cortice possent natare, institutionem contineri existimarent: primum philosophia, quae iam illo tempore distracta erat in sectas et familias; deinde rhetorica, quam necessariam imprimis homini *πολιτικῇ* ducebant; denique politica, quam princeps Aristoteles ita fertur docuisse, ei ut adiungeret doctrinam de moribus, aliarumque rerum notitias, quae hodie ad statisticeam et oeconomiam vel publicam vel privatam referuntur, cum illa copularet. In philosophia Voigtius, vehementer abhorrens ab iis novitiorum quorundam doctorum sive placitis sive somniis, quorum cognitio disserendi spinis verborumque novitate et insolentia mirum quantum obstructa et impedita est, Socratis, immo vero Vimariensium amicorum, qui Socraticam sapientiam plane referebant, Herderi atque Wielandi, ipsiusque etiam patris, saluberrimo exemplo, non nisi id sequebatur et expetebat, quod valeret ad mores emendandos vitamque bonis moribus moderandam; cetera, quae adolescens in scholis Ienensibus didicisset, ne ipse qui-

dem scire volebat, tenens Neoptolemi illud apud Ennium³⁰⁾, philosophandum esse, sed paucis, nam omnino haud placere. Rhetorice librorum magis usu quam praeceptorum institutione perceperat, neque illam exsanguem et ieiunam, qualis hodie multis in scholis traditur, sed plane ad rationem Graecorum, qui ei doctrinae ad eloquentiam instruendam historiae cognitionem tamquam adminiculum addebant. In utraque Noster, quantum potuerit, satis ostendit, sive scripto quid mandaret, seu memoriter proferret, praesertim quum et experts Aretinii artificii, neque illius indigens, solo naturae beneficio, memoria valeret, cuius artem, a Simo- nide inventam, Graeci ad eandem disciplinam rhetoricam adiungere solebant. Denique politicam qua ratione Voigtius et quanto cum fructu tractaverit, non opus est exponere, quum huius potissimum scientiae causa ista ab eo suscepta esset ad Dresdanos profectio, quorum ipsa vita et actiosa disciplina longe ad hanc rem utilior erat efficaciorque, quam argutae declamationes multorum, qui inde ab Imperatorum Romanorum aetate *ῥόγους πολιτικούς*³¹⁾ in litteratis civitatibus occupaverunt.

Omnino Voigtius in litterarum studiis vita exprimendis sequebatur Pericleum illud, *φιλοκαλεῖν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφεῖν ἄνευ μαλακίας*: cuius quae vis et ratio esset, non erat, quod ex Thucydide³²⁾ demum disceret, quum domi apud parentes, quum in Dresdanorum circulis, quum in Vimariensium fautorum familiari et pene quotidiana consuetudine cognovisset. Nam praeter Herderum ac Schillerum, de quibus diximus, Goethii imprimis atque Wielandi benevolentiam filio patris amicitia conciliaverat: quorum virorum exemplum, cohortatio, familiaritas, quantum valeat ad illam *καλοκγαθίαν* animo informandam, quae honorificentissima est studiorum vitaeque socia, inepti essemus, si vobis, Cives, in hac nostrae civitatis cum Vimariensi conjunctione ac propinquitate explicaremus. Itaque lubentius

diceremus de iunioribus, in quorum elegantia, suavitate et amore, post ereptum sibi intimum suum, Herderum, Voigtius conquiescebat, nisi verendum esset, ne intempestive renovaremus lacrimas eorum, qui amici interitum praesentes viderunt. Absens cum absente amicitiam, vel Ienae vel Vimariae contractam, ne in nostra quidem civitate quisquam coluit, quin *καλοκαγαθίαν* illam agnosceret et adamaret, sibi quoque tanto gratius esse fateretur cum Voigtio epistolarum commercium, quanto esset frequentius, quippe cuius is mutuus fructus esset, ut, qui Ienae ageremus, nobis quodammodo Vimariae vivere, Voigtius, quum Vimariam reddisset, continua Ienensium amicorum consuetudine frui videretur.

Dum Voigtius Vimaria procul aberat, haud levis timor incessit Vimarienses, ne optimates ipsique Principes aliarum civitatum suae patriae conciliarent publicique muneris vinculo adstringerent virum, iuris et Saxonici et exteri apprime gnarum, eundemque tum suis virtutibus tum patris auctoritate commendatissimum. Liberavit hoc metu cives suos serenissimus Princeps, Carolus Augustus, fovendis alendisque felicibus ingeniis natus, vel potius a propitio nobis Numine donatus, qui auctum doctrinae opibus virum revocavit Vimariam, parentibus restituit, patriae reddidit. Et quo solidior ex eius virtutibus fructus caperetur universis, idem supremo eum collegio, quod Vimariae in iudiciis publicis privatisque exercendis summa cum laude versatur (Regiminis collegium vocant), die 14 Aprilis anni 1796, Assessoris loco et nomine adiecit: biennio post, die 27 Martii, in eodem ordine Consiliarium creavit: denique anno 1806, ipsis Calendis Decembribus, aucto salario ad Consiliarii intimi dignitatem evexit.

Admodum dura et iniqua illustri huic ordini sors nuper eo obtigit, quod unius anni spatio tres collegas³³⁾ morte amisit: quos quum omnes ereptos sibi lugeat, tamen in

Voigtio, qui intra septemdecim annos a postremo gradu ad primum escenderat, et proximum ab illustrissimo Praeside, Christiano Friderico Carolo L. B. Wolffskeelio de Reichenberg, locum obtinebat, magnam imprimis et pene irreparabilem se dolet iacturam fecisse. In quo talis collegii iudicio et, quanta laus sit, apparet, nec, quibus illud caussis nitatur, obscurum est.

Sociae enim coniunctae Voigtio eminebant virtutes, quae singulae in singulis conspicuae merito laudantur, earumque explicandarum per illos septemdecim annos tot opportunitates vel oblatas habuerat, vel quae positas invenerat, ut et Principis sui favorem, et collegarum benevolentiam, et civium amorem sibi conciliaret. Inquisitam iuris scientiam sic adhibebat ad muneris usum, ut nec diligentiam in cognoscendo, nec aequitas in decernendo, nec severitas in coercendo desideraretur. Veritatis amorem et professionem omnium ducebat virtutum antiquissimam et gravissimam, unde vitae officia tamquam ex fonte et origine promanarent. Publicorum commodorum erat providentissimus, suorum interdum plus, quam debebat, sed pulchre et genere prodigus. Industrius in labore, numquam reperiēbatur otiosus, numquam morosus ac biliosus. Nec labor videbatur esse, quem ageret, sed animi caussa prudenter sumpta materia, in qua elaboraret, siquidem eiusmodi valebat ingenii velocitate, ut et uno quasi oculorum obtutu rei summam perciperet, et rationes nexumque perspiceret, et pensum facile celeriterque profligaret. Quicquid tractabat, in eo sensus ordinis atque elegantiae vigeat, quo magna pars humanitatis continetur. Cum collegis suis sic agebat, ut nemini se anteferebat in vita, in labore nemini cederet. Spectabat, ferebat, quibus prohibendis et avergendis imparem se sentiret, sapientis esse ratus, sibi detrahere vitia, in aliis ferre: tum demum excarescebat, neque irae vehementiam reprimere poterat, quum fraudem

animadverteret, quum malitiam deprehenderet: ab homine liberaliter educato publicisque muneribus admoto abesse omnem humilitatem ac sordes volebat. In qua generosae irae apertissima professione elucebat animi magnitudo, mirum quantum ab illorum *μικροψυχία* distans, qui, dum re obsistere aliis non audent, clanculum conantur lingua, verborumque contumelias et levia tela, ut Parthi fugientes, eminus iaciunt. Voigtius, nil umquam dissimulans, illud generoso incoctum pectus honesto³⁴⁾ gerebat, quod eorum est proprium, qui boni viri esse quam videri malunt. Eius sensus quam pulchras, quam testatas, quam manifestas notas protulerit in omnibus muneris sui officiis, quis est, quin laetus recordetur? Unam commemorabimus. Quum patre gauderet eo, qui secundum Principem pene unus per longum temporis decursum imperii clavum tenuisset, et gubernacula rei publicae tractaret: numquam tamen illius auctoritate abusus est ad sua consilia tutanda, sed adeo erat et candidi pectoris et sui iudicii homo, ut nec in sentiis ferendis, et ad id collegium, cui adscriptus esset, referendis, quid pater laudaturus foret, sed quod ipse rectum faciendumque censuisset, intueretur, in eoque navando et persequendo constanter perseveraret. Ceterum gravis et serius in negotiis, idem in remissione comis et salva dignitate iucundus, eo in omnibus temperamento utebatur, ut et negotia suavitatis nitore exhilararet, et otio haud alienum a negotiorum gravitate decorem impertiret.

Eodem se animo, pari virtute, praebuit in ceteris muneribus, quae Principis benevolentia in ipsum fuerant collata. Nam et tabularium publicum inde a d. 21 Septembris anni 1801 praefectus (archeotam seu archivi magistrum sequior usus appellavit³⁵⁾) summa cum fide et diligentia custodiit, et duobus annis post splendidissimum ordinem, qui Vimariae constitutus est ad politiam moderandam, vel socius ornavit, vel Carolo Guilielmo L. B. Fritschio, Prae-

side gravissimo, absente praeses vicarius praesidisque amicus rexit. Atque hac potissimum in provincia, tot difficultatibus et incommodis circumsepta, quid valeat vigilantia cordati viri, quid possit duorum amicorum, idem et sentientium et volentium, consociatio, magna cum rei publicae utilitate, magno etiam cum plausu civium, intellectum est. Namque amplificata nuper politiae notione, auctoque eius ambitu et ad bellicarum quoque calamitatum levationem ac remedia traducto, quam latus pateat de omnibus prope civibus bene merendi campus, quis est, qui non pervideat? Voigtius, qui muneris amplitudinem atque gravitatem perspexisset, aequis intervallis aberat ab imperiosa superbia, quae nil nisi leges dictitat, minas iacit, poenas crepat, et a ventosa levitate, quae popularem captans auram, imperitorum laudibus efferri ad coelum amat, et adulatoriis blanditiis pascitur. Virtutis rigidus erat satelles, humanitatis amabile exemplar. Modestus, affabilis, nemini molestus, in levioribus facile cedebat, si gratificari cuipiam posset, graviora constanter et cum impetu quodam, donec perfecisset, persequabatur. Aliis vivendum esse ratus, si quis velit sibi vivere, totum se ad alienas utilitates explicabat atque porrigebat: consulentes non tantum consilio, verum etiam re et facto iuvabat. Et quum inde a multis annis Voigtiana domus non modo amicis sit apertissima et perhospitalis, sed unicuique civium, etiam eorum, qui ex plebe sunt, tamquam aliquod misericordiae et opis templum pateat: quotiescumque ad Nostrum venissent, qui aut deferrent querelam, aut consilium expeterent, aut patris auctoritatem per ipsius intercessionem implorarent, sic ab eo discesserunt, ut paternas virtutes in filio admirati, nullum se umquam hominem neque in admittendo faciliorem, neque in audiendo humaniorem, neque in dimittendo aequiorem ac benigniorem vidisse, una omnes voce faterentur. Nil promittebat temere: quae semel promiserat, sancte religio-

seque servabat. Beneficia, civibus praestita, tantum aberat, ut in calendario scriberet, vel cupidus exactor ad horam et diem debitores appellaret, ea ut clam tribueret, occultarique ab iis, quibus essent tributa, mallet, quam orationis praeconio concelebrari. Ubi gravius quid ac molestius sanciendum esset per diram temporum necessitatem, in iubendo expers erat omnis acerbitatis atque amaritudinis, quae molestiarum sensum exacuit: tantam potius vultu et oculis prodebat lenitatem et miserationem, ut certe levarentur mala, quae tolli nequirent, et irritati calamitatibus animi mitigarentur. Quam moderationem et aequitatem utinam imitari hodie discerent ii, quibus, longe inferiore loco et ordine constitutis, temporaria imperandi auctoritas obtigit: in quibus parvuli quidam tyranni sic passim incedunt, vel potius circumvolitant, ut verbis minaces, moribus asperi, factis inhumani, saucios animos magis vulnerent, ut publica miseria laborantibus privatas dolorum faces admoveant, denique ut non aliter se gerant, ac si ipsorum supercilio summa res publica, tamquam Atlantidis humeris caelum, sustineatur.

Haec fere ordinaria fuere munera, quibus Voigtias in re publica functus est. Alia quaedam extra ordinem recepit, tanto illa honorificentiora, quanto maiorem et Principis de Voigtii prudentia et fide persuasionem, et ipsius in hac tuenda confirmandaque persuasionem constantiam atque perseverantiam declararunt. De his, superest, ut breviter dicamus.

Iuvat ab eo ordiri, quo nihil gravius nec est nec esse debet academicis doctoribus, a docendi provincia. Mandatum est Voigtio, quum annum aetatis quartum et trigesimum ageret, ut serenissimo Principi, Carolo Friderico, paternarum non solum terrarum sed etiam virtutum heredi, privatissimis scholis ius civile explicaret. Cui mandato quam laudabiliter satisfecerit, publico quoque testimonio

constat. Nam permovit ea res illustrem iuriconsultorum Ienensium ordinem, ut, quem antea in discentium subselliis vidisset, nunc principali cathedrae impositum cerneret, eum, Andrea Iosepho Schnauberto Decano, die 24 Iulii a. 1800 summis disciplinae suae honoribus ultro condecoraret ²⁶⁾.

Neque is unus fuit honos, Voigtio ab exteris tributus. Etenim eodem anno, quum floreret adhuc imperium Romano-Germanicum, a celsissimo Principe Megalopolitano, Günthero Friderico Carolo, die 29 Ianuarii, Comitibus Palatinis Caesaris dignitatem accepit. Socius praeterea expetitus adscitusque est tum ab aliis Societatibus, quae Principum auspiciis ad litteras ornandas coaluerunt, tum a Ducali mineralogica Ienensi (d. 6 Sept. a. 1799), quae Io. Georgii Lenzii nostri incredibili quadam industria et studio constituta, maioribusque in dies incrementis gaudens, erepti sodalis obitum nuper publice luxit ²⁷⁾.

Sed ab honoribus uberius exponendis ipsa nos recordatio modestiae revocat, quam Voigtius, dum in vivis erat, etiam hoc in genere servavit. Tametsi enim non ignorabat, magnum esse pretium statuendum doctis sodalitiis, quorum et studio insignes litteris auctus et incrementa afferrentur, et honoribus lemaiscorum adeo torquiumque, a Principibus concessorum, decus vir gravis atque ingeniosus ²⁸⁾ equiparasset: tamen adeo non sentiebat cum iis, qui, quo plurium sodalitatum titulos suis nominibus subscribant, eo se excelsiores beatioresque existimant, ut numquam nobilitatis notam, nisi ubi diplomatica res ageretur, suo nomini adiungeret. Ac profecto Voigtianum nomen per se satis est nobilitatum, neque istud honoris adventicii ornamentum desiderat: quamquam dignum est relatu, hunc novum ac debitum honorem, quem Voigtius pater sanctissimo patriae die, 30 Ianuarii, augustae Principis nostrae natali, anno maxime memorabili 1807, ab serenissimo Principe, pacem tunc nobis reportante, tulerat, ut auctor primus

stirpi a se oriundae nobilitatem conciliaret, tamquam vivi hereditatem ad filium transiisse. Sed redeundum est ad id, unde nostra huc digressa est narratio.

Institueramus de muneribus exponere, quae Voigtio extra ordinem a Principe demandata sunt. In his, haud scimus, an nullum fuerit neque Voigtio ad gloriam amplius, nec patriae ad fructum uberius et iucundius, iterata illa legatione, quam annis 1801 et 1804 in Russorum primariam urbem suscepit. Etenim quum vir illustrissimus, nunc ad caelites evocatus, Guilielmus L. B. Wolzogenius; lectus ac missus esset Petropolin legatus eo tempore, quo celsissimus Princeps heres, Carolus Fridericus, id agebat, ut augustam Alexandri sororem, Mariam Pawlownam, sanctis sibi connubii vinculis iungeret: Voigtius primum comes illi additus itineris, deinde morantem in aula Caesarea sequutus est, ut publicis eum in negotiis adiuuaret. Non possumus nisi cum summae laetitiae sensu illius temporis recordari. Quanta tunc omnium concitata expectatio, quam conversi omnium oculi erant in augustam Principem, ex amplissimo imperio patriae nostrae appropinquantem! Quam faustis illa plausibus et acclamationibus excepta est, quum veniret cum integro virtutum suarum comitatu, iustitiam secum suam adducens, pietatem, liberalitatem, sapientiam, quae essent totidem publicae felicitatis effectrices! Quantopere recreati erectique sunt cives, quum ipsius adventu spes nostras atque felicitatis futurae fiduciam ad sera nepotum tempora esse productam intelligeremus! Nemo tunc erat, quin bene precaretur iis, qui hanc nobis tantam prosperitatem procurassent; nemo, quin studiis eos votisque complecteretur, qui exoptati illius ac diu desiderati gaudii celeriore patriae fructum dedissent. In his Voigtium nostrum fuisse, et nos laeti meminimus, et grata semper profitebitur posteritas.

Ceterum Petropolitana illa legatio etiam privatim utilia

nonnulla Voigtio attulit³⁹⁾, tum ad rerum cognitionem, tum ad usum vitae, tum ad animi delectationem. Est sane aliquid, in oculis Principum habitare, procerum nunc incitari exemplo, nunc prudentia admoneri, denique publicorum negotiorum caussa versari cum viris, qui generis claritate, munerum splendore, meritorum multitudine excellunt. Hinc quanta emolumenta in peregrinum redundant, qui, quam occasio ipsi non desit, nec deesse sibi animum et consilium patiat, Voigtio nemo melius sensit. Et contigit ei, ut in consuetudinem amicitiamque veniret summorum virorum, praecipue Klingeri, Storchii, Koehleri, Adelungii, a quibus se numquam nisi doctiorem discessisse fatebatur. Accesserunt res externae, quae eius animum vel adverterent, vel percellerent, in his auditi in Russorum templis graves ac sonori concentus, quorum perantiquum inde a Gregorio M. Pontifice modum, una cum moribus, ita haec natio conservat, ut in ipsa Italia magnificentius quicquam Galuppius⁴⁰⁾ se audivisse negarit. Novum praeterea eius oculis, ad omnem venustatem eruditis, spectaculum praeberant ingentium aedificiorum opera, quibus Petropolis abundat, templa, basilicae, porticus, theatra, aliaque artis monumenta⁴¹⁾, in Caesaris aula, in palatiis optimatum et in celeberrima illa Academiae sede locata, nondum ad externos transportata: quorum splendorem et excelsitatem non sine stupore contuens, atque insidentem animo pulchri rectique speciem ad ea spectanda transferens, et suum ipse de artis formis iudicium limavit, et aliis deinde, qui explicari sibi chartas topographicas peregrinantiumque descriptiones vellet, disertus et elegans interpret exstitit.

Berolinum Voigtius ter est missus, si non eodem semper legationis successu gaudens, at eandem a Principe, qui misisset, gratiam, nec minorem ab Regis amicis, ad quos legatus venisset, laudem reportans. Neque enim eventis, sed factis, hominis voluntatem et contentionem

aequum est ponderare, quandoquidem casus eventusque rerum non duces sunt, sed comites consiliorum⁴²⁾, iique saepenumero ita temerarii, ut, qui multum providerit ac laborarit, ei secus quid accidat, quam qui nihil sentiens et curans, fortunae arbitrio omnia permiserit. Voigtius, ratione potius et constantia, quam his contraria fortuna confisus, summam in negotiis et suscipiendis et obeundis verecundiam summa cum fide et diligentia coniugabat. Vehementer abhorrebat a more illorum, qui omnibus se rebus, etiam ultra mandatum, ingerunt atque intrudunt, qui numquam finem inveniunt offerendi sese suaeque officia et venditandi et in luce collocandi, qui in eo unice laborant, ipsi ut agant omnia, certe egisse videantur. Voigtio satis erat rem ita gessisse, ut et Principi suo satisfaceret, et rei publicae prodesset: nullum theatrum virtuti conscientia recte factorum maius existimabat: ceterum rei bene gestae laudem aut iis relinquebat, qui vel suasores vel adiutores fuissent negotii, aut etiam pro incredibili sua modestia in eos transferebat. Numquam, credite nobis, animam terra tulit candidiorem, numquam gloriolae minus avidam ab omnique ostentatione alieniorem.

Inciderunt paulo post secundam profectionem Petropolitanam (a. 1806) tempora publice privatimque tristia et calamitosa. Francogallos inter et Borussos exarserat atrocissimum bellum: hostes provinciam nostram invaserant, Vimariae haerebant, urbi direptionis metum intentabant. Voigtius, qui iam in bellis superioribus, a. 1792 et 1796 gestis, multa Principis iussa utilissime capessiverat, etiam in his novis rerum difficultatibus insignem animi et magnitudinem et benevolentiam probavit. Tunc absens res patriae curaverat: nuno praesens idemque unus ex politiae praefectis rem publicam prudentia, cives auxilio, amicos solatio, ipsos parentes pectoris firmitate laborisque pertinacia adiuvit. Inter micantes ubique gladios et militarem in

rapina tumultum, inter flammam et sanguinem stragemque impulsae civitatis, inter fragorem aedium, in ipsius vicinia super penates cadentium, uni in paucis homini, ut Senecae verbis utamur⁴³⁾, pax fuit. Recens adhuc est, recentemque semper servabit gratiam, memoria illius diei, quo die Voigtium vidimus in anteriore aedium parte protervos milites nunc alloquio placantem, nunc vultus et dictorum gravitate arcantem, ut et cives servaret, qui in has aedes tamquam in asylum confugissent, nec turbari pateretur optimi patris tranquillitatem, qui inter has ipsas turbas in cubiculo postico mensae assidens, edicta scribens, bellatorum postulata moderans, absente Principe, auspiciis augustae Ludovicae, quae sola afflictae civitati tamquam tutelaris lea aderat, patriam magnis malis laborantem a maioribus periculis defendit. Quemadmodum columna, quae recta stat, imposito pondere magis firmatur: sic tum illos excelsae rectaeque mentis homines vidimus ingravescenti non cedere oneri, sed fortiores obniti.

Denique de nostra quoque civitate Voigtius, mandatis serenissimi Principis aliquoties perferendis, egregie meruit, gratus nobis omnibus et acceptus legatus, cuius propensum in hanc Academiam eiusque et doctores et cives studium multis documentis perspexissemus. Paucis ante mortem hebdomadibus, missus a Principe, ut exorto novissimo bello cives in moderatione et fide firmaret, simulatque curiam intrasset, Principis mandatum apud magistratus pronuntiaturus, ecce civium turba cum laeta circumstrepit, accurrit etiam studiosa litterarum iuventus, salutandi cupida: quibus omnibus ut satisfaceret, ipsi in curia pro suggestu dicendum fuit. Mixta erat in oratione, quam ex tempore undebat, cum modestia gravitas: in oculis ea erat et sapientiae et benevolentiae significatio, quae verbis pondus adieceret: dicentem attentis omnes et ex ore ipsius suspensi audiebant: dicta et laudabant, nec inviti iis morem gerebant.

Ceterum Voigtius Academiam nostram non solum animi sensu amabat, utpote iuventutis suae fidissimam altricem studiorumque magistram, sed rerum usu ac prudentia ductus, etiam ratione iudicioque diligebat. Probe enim perspexerat, Academiarum, modicis in urbibus constitutarum, eam fere conditionem esse⁴¹⁾, ut, quum ipsae ad urbium prosperitatem atque famam plurimum possint, ab his vicissim in studiorum commode tractandorum ratione adiuvari quocumque modo debeant. Utrisque enim per se non satis pol-
 lentibus, etsi altera alterius auxilii eget: tamen plus opis atque auxilii urbi ab Academia, quam Academiae ab urbe affertur. Academia vero ut floreat, floremque ut urbi, in qua sedem ac domicilium habet, impertiatur, opus est Professorum studio et alacritate: haec autem nulla est sine animi vigore et hilaritate, qua detracta, pensum fortasse faciunt, qui salaria accipiunt, sed nil praeter pensum legibus imperatum, et ne hoc quidem tam sedulo ac diligenter, quam operarii solent, heri sui censuram et animadversionem metuentes. Neque enim potest prostratus et iacens animus artes sustentare: frigent litterae sine mentis inflammatione et caelesti aliquo instinctu: idque frigus multo celerius et facilius, quam vulgo opinantur, etiam aliis vitae negotiis sese insinuat. Proinde cives oppidani, si sapiant, nihil reliqui facient, quo vitam academicorum, praesertim ubi publicae calamitates inciderint, sublevent tolerabilioremque reddant; et magistratus Academiam molliter humaniterque tractando seque remque publicam curant. Nam legibus et factis ea providere, quibus Academiae vel necessitati, vel commoditati, vel famae consulatur, prudentum est: id vero agere, ut sors et fortuna academicorum ad fortunam et casum oppidanorum temperetur, quid tandem aliud est, quam paucorum, qui vel sua vel temporum culpa praecipites agantur, incendium communi ruina restinguere? Id pulchre iam intellexit eximius ille Princeps, Ioannes Frideri-

cus III, qui in ipsa huius Academiae inauguratione oppidanos ad benevolentiam erga hospites eruditos, ad tranquillitatem, concordiam hospitalitatisque officia sic est cohortatus, ut illa oratione ⁴⁵⁾ non tantum suae sapientiae praeclarum testimonium reliquisse, sed etiam voluntatis, quam ipsius essent successores eorumque amici adversus hanc scholam suscepturi, quamdam dedisse praerogativam videatur. Nec vanum fuit praeiudicium. Nam est profecto, quod gratulemur Academiae Ienensi, quae inde ab incunabulis suis Principum sustentata favore, qui vere fuerunt Musagetae, plurimos ex eo, quod optandum est litteris, genere patronos et curatores habuit, cui, ut ne antiquiora, consecremur, patrum memoria Mareschallus Gryphiades ⁴⁶⁾, Amalia regnante Iac. Fridericus L. B. Fritschius (cuius vegetam senectutem Deus diu conservet!) et Schnaussius, ὁ μακαρίτης, nunc, auspiciatissimo Caroli Augusti imperio, Goethius et Voigtius pater, divino quodam munere tales Maecenates obtigerunt, qualis Munchhusius olim, Heynio testante ⁴⁷⁾, Georgiae Augustae fuit, non domini, sed patres, adiutores, amici, rerum academicarum studiosissimi, Professorum amantissimi, qui consilio, auctoritate, re academicas difficultates vel expedierunt vel minuerunt, qui iusta fiducia pleni, etiam filios suos, praeter morem saeculi et consuetudinem opulentiorum, patriae Academiae instituendos fingendosque tradiderunt, nil umquam moliti, quod doctoribus aegrimoniam, Academiae damnum, litteris retardationem et moram afferret. Sed multo magis gratulandum est Academiae, quod in Rectore suo magnificentissimo suspicit ac veneratur Principem, qui non tantum in concilium adhibet viros, ingenio, doctrina, consilio praestantissimos, quorum stare iudicio, quorum de sententia pronunciare possit, sed qui suo studio litteras colit, litteratos amplectitur et fovet, et utrisque tum ipse cura vere paterna tum per familiam suam, tanto patre dignam, pro-

spicit. Cuius rei novum et illustre his ipsis diebus documentum exhibuit, misso in hanc urbem Principe Iuventutis, serenissimo nobisque, ut plane dicamus quemadmodum sentimus, dilectissimo Bernardo, qui, dum haec scribimus, ita inter nos versatur, ut non imperantem sed amicum nacti videamur, cuius sub auspiciis et leni moderamine neque Academiae civitas invideat, neque civitati Academia desit, utraque autem bellicis malis magnopere levatam sese atque recreatam sentiat. Ac tali adversus Academiam animo a patre imbutum etiam Voigtium nostrum velut novam huic Musarum sedi succrescentem spem suspiciebamus, securiores temporis futuri, quo, etiamsi naturae debitum persolverit praestantissimus pater, tamen permanentis nostrae perennantisque fortunae satis certum et manifestum pignus in filio nobis datum arbitrabamur. Quo funestior est clades acerbiorque luctus, quem repentina eius mors etiam Academiae importavit.

Satis diximus de publica Voigtii vita, quae, si collectis singulis universa quaedam summa efficiatur, talis profecto fuit, ut de hoc homine certamen videatur inter naturam, fortunam atque virtutem fuisse, quatenus illarum pluribus eum ornamentis donisque instrueret. Venimus ad privatam et domesticam vitam, tum illam universam, tum eius maxime temporis, quo Academiae spatia emensus, ex ephebis excesserat. Quae quamquam et sensuum et officiorum ratione tantam habuit cum publica necessitudinem, ut, quum hanc enarraremus, simul illius quaedam partes passim attingendae essent: tamen, quanta Nostri fuerit in parentes pietas, in coniugem caritas, adversus amicos fides, pretium est singulatim referre, quo expressior et absolutior existat animi morumque imago.

Sed hoc antequam aggrediamur, consentaneum est, talis tam pulchris amabilibusque virtutibus ornata anima quali in corpore, tamquam domicilio, habitavit, paucis exponere.

Corporis forma, in statura modica sed iusta, multum habebat gratiae, omnibus illius inter se partibus cum venustate quadam consentientibus. Membra nec nimis robusta, nec tamen tenuia aut infirma, prosperam valetudinem stirpisque, unde prodierat, bonitatem ostendebant. In oculis, ad eum modum factis, qui Homericum Iunoni cognomentum peperit, expressa erat animi tranquillitas et benevolentia, lucebantque ex illorum claritate ingenii acuti et acris igniculi. Fronti gravitas insidebat, non tetrica illa et tristis, sed quae comitate atque humanitate temperaretur. Compressiora erant labia, velut pectoris arcanos sensus custodientia. Oris iucunda hilaritas iucundius explicabatur dicendo, ad quod quum semel illud aperuisset, ita placide fluebat oratio, ut facile caperentur animi audientium. Loquebatur presse, sed distincte et perspicue, nec sine suavitatem. In gestu, habitu, incessu decora quaedam facilitas apparebat, in vestitu mundities et expers luxuriae nitor. Quemadmodum acute movebatur in confabulando et iocando: ita etiam omnis corporis motus eam prodebat et ingenii alacritatem et membrorum agilitatem, quam faultrix natura tribuit, negatam a natura ars compensare nulla potest. Quo mirabilius est, eum semper abhorruisse a saltandi exercitatione et artificio, cui aptissimus esse corporis habitus vigorque videbatur. Sed iis, quae voluptaria sunt in vita familiariumque congressionum oblèctamenta, praesertim quae temporarium animo motum et agitationem afferunt, in Voigtio praevalebat morum gravitas, exercendi assiduitate non tantum in consuetudinem, sed in ipsam propemodum naturam conversa: neque eam gravitatem adultior in amicorum interioribus circulis deponebat. Ceterum nec vultus sui imaginem umquam pingi coloribus, neque oris lineamenta radio exprimi iussit⁴⁹), amicisque artificibus, qui id facere volebant, ipsisque parentibus, qui, ut fieri sineret, hortabantur, constanter negavit, ductus etiam hac in re acerrimo

elegantiae ac venustatis sensu, quem vitae suae omniumque actionum perpetuum ducem habebat. Vehementer enim indignabatur, quotiescumque hominis noti et cari imaginem non satis accurate pictam aut aere excusam videret, igne potius ac ferro grassandum esse ratus in artificis opus, quam artis vitio hoc indulgere, ut amicus pravo naso distortoque vultu vivat ac volitet per ora hominum, et mendaci figura posteris tradatur. Tantaque fuit eius irae constantia, ut nec patris simulacris parceret, si qua forte ab artificibus, qui eius rei copiam saepius expetivissent, ita facta cognovisset, ut a veritate abhorrerent. Adeo in levioribus etiam rebus animi quaedam nobilitas nec subtile magis et politum quam sincerum incorruptumque de vero et pulchro iudicium eluxit. Ac talem se praestitit in omni vita domestica, ad quam eo quo diximus modo adumbrandam nunc tandem accessimus.

Summum ei fuisse parentum amorem, summam curam, quis tandem, qui et tales parentes et talem filium norit, se edoceri a nobis desideret? Nec nostri testimonii auctoritate opus habet, quod illi asseveranter affirmant, se numquam cum filio in gratiam rediisse, numquam, ne in puero quidem, invenisse, ubi aut mendacium redarguerent, aut commissum divulgandi temeritatem vituperarent. Quemadmodum enim inde a teneris veri erat tenacissimus, et plane, ut ille apud Theocritum ⁴⁹),

πᾶν ἐπ' ἀλαθείᾳ πεπλασμένον ἐκ Διὸς ἔργον
ita etiam taciturnitati in omnibus, quae ageret, ita studebat, ut hac in re modum egredi mallet, quam non servare. Quamquam hoc saeculo, οἷοι νῦν βροτοὶ εἰσι, rimosis fere auribus laborantes, vix potest ea in re modus excipi, siquidem praestat, peccare in eam partem, quae cautior est, quam fugiendo peccato turpius labi. Sed haec fortasse communia ille cum aliis habuit, longe minore virtutum decore instructis. Id vero, si artifices essemus in moribus

pingendis, describere stilo nostro et expingere luberet, quod ad interiorum filii cum parentibus, parentum cum filio coniunctionem pertinebat. Ea omnino cernitur in teneriore quodam et exquisitiore tum amoris affectu, tum consuetudinis modo, qui, qualis sit, sentiri a cultioribus potest, rudibus ac plebeiis animis explicari non potest. Vidimus ipsi, ac vidisse iuvat, sic moratam institutamque illam familiam, non ut filius cum parentibus, aut parentes cum filio, sed ut amici cum amico, iique optimi cum optimo, versari et agere viderentur. Neque in negotiis pater alio eum, quam amici, loco habebat, ex quo aetate, doctrina, usu firmatum cognovisset. Vix quicquam erat, ullius quidem momenti, vel in publicis vel in privatis rebus, si modo id eloqui ius fasque esset, quod non communicaret cum filio, in quo non consilium eius audiret, recte existimans, mutuas esse illorum deliberationes debere, quorum mutuae sint voluntates, mutua studia. Quamquam filius fere consuli malebat quam consulere, multoque frequentius suam interrogatus modeste pronunciabat sententiam, quam ipse interrogabat ac percontabatur, sive quod hac quoque in re naturam suam insitamque natura taciturnitatem sequeretur, sive quod nollet egregii filii pietas suis negotiis augeri cumularique curas patris, inde a multis annis omnium hominum, quotquot Vimariae rem publicam administrant, longe occupatissimi maximeque negotiosi. Tanto magis patris otium exhilarabat litterarum et artium amore, quem cum ipso, a quo puer accepisset, vir factus participavit, nunc apud mensam acute referens de libris novis, quos hoc in genere legisset, nunc in vespertinis per hortos ambulationibus artis opera, sive per itinerum opportunitatem visa, sive etiam Vimariae quotannis exposita, percensens, interdum quoque carmina vel sua, celato auctoris nomine, proferens, vel patris blande eliciens⁵⁰): qua humanissima et vere *μουσική* oblectatione Voigtiana domus sic floruit, ut, quid sit Theocriteum illud,

*ἀεὶ Χαρίτεσσιν ἂμ' εἶναι*⁶¹⁾, hoc potissimum exemplo edocti cognoverimus. Omnino dici vix potest, quam eleganter liberaliterque parentes filium habuerint, filius parentes tractarit. Illo praesente, quam referta erat liquidissimis gaudiis domus! Quanta, eodem absente, defectio gaudiorum, quanta domus solitudo! Eam orbitatem aliquando, ipsis adhuc superstitibus, perpetuam fore, non ominabantur parentes, quum filii, Petropolin missi, tanto desiderio tenerentur, ut illud vix amplius ferre posse viderentur. Et ardua sane ancepsque erat secunda imprimis profectio, quum, Vistula glacie soluta, Voigtius, morae impatiens, periculosissimum per traiectionem sinus Memeliani reditum pararet, quo celerius rei prospere gestae nuncium patriae afferret. Illa tempestate maxime solliciti parentes, quum praesentes auxiliari unico nato nequirent, bonis eum votis prosequabantur. Annuit votis propitius Deus: nec posthac aeque grave periculum subeundum filio fuit, nisi extremae vitae tempore, quo iniquissimae fortunae fluctibus agitata ex brevi sed ancipiti navigatione in perpetuae tranquillitatis portum pervenit.

Matrimonium Voigtius bis iniit: utrumque caruit progele. Prius, in quod perdoctam virginem acceperat, post aliquot annos dissolvit ipse reputans Maecenatis fortunam⁶²⁾, qui pulcherrimae, sed morosae eiusdem, Terentiae quotidianae fere repudia, Seneca auctore, sic deflevit, ut triennales, quas inde contraxisset, insomniae Reguli tormenta superarent. Tanto felicius fuit posterius coniugium, quum inde ab anno 1811 Henriettae Mariae, ex Schmidia gente, amicissimi sui Herderi viduae, iunctus, uxorem nactus esset forma decora, festivo ingenio, commodis eisdemque venustis moribus, quae ingeneratum a natura elegantiae sensum ad res domesticas transferens, sua suavitate et pene inexpugnabili hilaritate, adde etiam canendi insigni peritia, omnem vitae negotiosae tristitiam et austeritatem abstergeret. Quan

Voigtius feminam tanto impensius amabat, quanto magis illa ingenii dotibus eas virtutes adiungeret, quae palmariae sunt in matre familias, et ad rem familiarem pertinent, quippe quae operum muliebrum egregie et guara et studiosa esset, et, quum utrumque calleret, mallet tamen homini acu pingere, quam in consortiis hominum acuminibus pungere. Auxerunt huius connubii felicitatem susceptae ex priore marito tres filiae, in quibus reviviscentem Herderi sui imaginem Voigtius summa cum voluptate intuebatur. Quibus quum nuper ex ipso procreatus filius accessisset, ipsius cum nomine (sicut fas erat sperare) stirpem et memoriam propagaturus: ecce, fortunae apicem laetabundus se attigisse existimabat. Sed perbrevis fuit istius gaudii usura. Noluit enim providentia divina parenti superstitem esse natum, ne infantia eius huic temporum calamitati succumberet.

In amicitia qualem se Voigtius gesserit, quomodo nos satis ample digneque dicamus, qui recentes a luctu, ex morte integerrimi candidissimique amici suscepto, hac ipsa praeteriti temporis recordatione desiderium ac dolorem nostrum refricemus? Tali in casu, arduum est, simul et pietatis et eloquentiae mereri laudem. Sed vos contestamur, Collegae et Socii, eodem amicitiae foedere cum illo copulati, nonne ingenua bonitas et pectoris candor in omnibus eius sermonibus vitaeque actionibus enitebat? Num praeclarum eius excelsumque etiam in familiaritate animum ulla umquam humilitas sua labe adpersit? Quis umquam in Voigtii dictis aut factis simulatum quiddam et fictum arte, aut temporis caussa callide excogitatum vafreque assumptum notavit? Quis non, quae summa et sanctissima sunt in amicitiiis, fidem, integritatem, constantiam, in eo semper deprehendit? Conqueruntur fortasse nonnulli, quorum amicitia, velut in propatulo exposita, nemini non patet, Voigtium aliquanto difficiliorem fuisse in deligendis iis, qui-

hunc familiariter viveret, nec sine magna circumspectione veteribus amicis novos adiecis-⁵³⁾ Sed nec nobis, fatemur, Attalus ille philosophus ⁵³⁾ persuasit, iucundius esse, amicos facere quam habere, quo modo artificii iucundius sit pingere quam pinxisse. Certe si qua ex amicorum crescente ac variante numero maior iucunditas proficiscitur, ea fere propria est calidiori adolescentiae, in qua etiam artificibus, in opere suo occupatis, haec ipsa occupatio et sollicitudo maius oblectamentum affert, quam fructus perfecti operis, a quo manum removerint. Eum fructum, cum laude coniunctum, qui sunt aetate provectiones, fere expetunt: neque aliter adultiores amici veterum familiaritatum stabili et certa possessione lubentius fruuntur, quam novis indulgent. Ac Voigtius delectos semel probatosque amicos sic tractabat, ut alienus a suspitione et simultate, alienus item ab invidia, si quid praeclare gessissent, ex animo laudaret, si quid secus, modeste ac verecunde moneret, haud oblitus veteris illius ac vere dicti ⁵⁴⁾: ruborem amico excutere, amicum est perdere. In familiarium consuetudine interdum erat parcus verborum, sed consilii et opis uberrimus. Amicorum acumine ad dicendum provocatus, sic dicebat, ut non tantum par pari referret, sed ut in ipsum plane caderet Pindaricum illud: *πολλά οἱ ὑπ' ἀγκῶνος ὠκεία βέλη ἔνδον ἐντὶ φαρέτρας φωνᾶντα συνετοῖσιν* ⁵⁵⁾. Omnium autem facillime sapientem illam linguae custodiam laxabat miseries amicorum, si quos forte blando alloquio ac solamine recreare posset. Quamquam eos multo et crebrius et prolixius ipsa re iuvabat: idque nec rogatus faciebat, nec, quum fecisset, significabat, ut magis sua causa quam aliorum in gratiam fecisse videretur. Omnino amicitiam non utilitatibus et emolumentis direxit, non se, sed amicos spectavit, his tribuens et concedens etiam ea, quae vel sui ipsius essent, vel optimo iure sibi posset vindicare. Tali humanitate Cyrus olim, quum quidam multa ad eum orna-

menta misissent, ea distribuit amicis; interrogatus autem, cur sibi nihil reliquisset, quia, inquit, meum corpus his omnibus ornari non potest, amicos vero his ornatos intuens, maximum mihi ipsi ornatum aptatum existimabo. Itaque consuetudinis et amicitiae, quam cum Voigtio iunxeramus, tanta fuit suavitas, ut, dum una cum illo eramus, alia nulla res, nisi recurrens identidem discidii cogitatio, timorem nobis atque molestiam afferret. Solebat enim, nescio qua mentis divinatione ductus, constantissimus vir ita nonnumquam loqui, ut de vitae suae brevitate, nil metuens ipse, metum amicis iniiceret. Quo dulcior nunc esse nobis debet defuncti animi recordatio: habuimus enim illum tamquam amisuri; amisimus, tamquam habeamus.

Mortem brevis morbus praecessit. Nec tantum morbi vis fuit, quae periculosam fecit curationem, et medicorum artem solertiamque elusit, sed turbo patriae, tempestas formidolosissimi temporis, quae virum sincerissimi pectoris vitaeque longiore dignissimi deiecit, ut in medio cursu corrueret. Scilicet vitam adeo insignem etiam mors insignis decebat.

Sed multo magis virum, sapientiae praeceptis instructum, et plane ad eam rationem, quam summam in mortalibus summeque expetendam Ioannes Müllerus iudicavit ⁶⁶), formatum, decuit mentis fortitudo et constantia, quam ne extremo guidem et maxime ancipiti vitae tempore deposuit. Posteaquam enim decubuerat, magnum periculum, quod imminere sibi sentiebat, celare parentes, ne citius ac vehementius, quam opus esset, conturbarentur; afflictam coniugem erigere; amicos leniter consolari; nullam de morbi causa querelam, sapientis gravitate indignam, ore emittere. Nimirum res secundas noverat semina saepe calamitatum continere, quibus ingruentibus, maxime servari oporteat animi magnitudinem, custodiri que virtutem, quae, ut sapienter Antonius orator apud Tullium ait ⁶⁷), semper et sola libera

est, quaeque, etiamsi corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum ius atque omnium rerum impunitam libertatem retinet. Atque hanc animi libertatem in Voigtio summam fuisse, nullo rerum discrimine concusam, qui vel aegrotanti vel morienti affuerunt, testantur.

De morbi origine ac ratione collega clarissimus, Io. Christianus Starkius, cuius providum ac fidele consilium ad Guilielmi Ernesti Christiani Huschkii, aulae Vimariensis Consiliarii et medici primarii, excellentem scientiam accuratissimamque in curando tam caro capite diligentiam aliquoties adhibitum est, rogantibus nobis haec fere narravit:

Voigtius, quum corpus vegetum, quod a natura accepisset, temperantia et moderatione tueretur, per omnem vitam ita valuit, ut numquam gravius decumberet. Sed extrema tempestate eius valetudini infesta multa acciderunt. Insolita quaedam commotionum vehementia animum depressit: commorandi per plures dies in morbido aëre necessitas, una cum victu insueto, corpus, praecipue nervos, affecit, ut prosperam, qua gavisus fuerat, valetudinem amplius tueri non posset. Accedebat, id quod veri haud absimile est, contagio typhi, ex aegrotorum domicilio quodam contracti, qua debilitatum iam corpus facilius inficiebatur. Amissa hilaritate, per aliquot dies subtristis incessit, melancholica mentis affectione etiam a ciborum appetitu aversus. Tum vero die 6 Maii febris erupit gravissima, septem diebus post typhi formam apertius induens. Efflorescebat purpura miliaris: at nullum inde morbi levamen: immo febris ingravescibat, neque aut remissioni aut exacerbationi locus erat. Noctes aegrotus fere insomnes ducebat, nec sine delirio, quod paulo post membrorum haud voluntarii motus comitati sunt. Inde a die 15 Maii morbus fit malignior. Delirium, quod adhuc non nisi noctu aegrotum turbaverat, interdiu continuat. Sed in hoc ipso delirio saepius expromebat ingenii facetias: neque aegrotanti sales

deerant. Durabat haec morbi violentia usque ad diem 18 Maii: quo quum advesperasceret, viribus corporis fractis, sopor et quies rediit, mentis defectio abiit. Tum vero, quum mortem appropinquare intelligeret, oculos ultimum attollens (praeceps in occasum sol erat), ad matrem, lectulo, ut solebat, assidentem: Ecce, ait, quam pulchre rubet vespertinum coelum. Magnum sane admirandumque occidentis solis spectaculum est! — His dictis rursum requievit. Recedere solem non tantum oculis, sed, utpote moriens, divina quadam mente ⁶⁸⁾ viderat: non vidit redeuntem terras vicissim lactificare. Nam post horam noctis mediam, Starkio amicas excubias agente, tam placide et, sicut Hippocrates dicit, latenter expiravit, eum ut non mors oppressisse, sed somnus, quem ceperat, fratri suo in perpetuum tradidisse videretur.

Mortuum luctu et lacrumis prosequuti sunt, quicumque publice privatimque cognitum habuerant. Manifestissimam huius doloris societatem fecere funebria sacra, d. 21 Maii in templo S. Iacobi celebrata. Exsequiis enim, ad quas amici non vocati convenerant, ductis primo mane ex illis ipsis hortis, quos Voigtii cura et consuetudo familiae suae Hesperidum hortis amabiliores reddiderat, postquam, quod mortale et caducum esset, humo erat mandatum: hora secunda pomeridiana frequens in templo erat concio, ex omnibus ordinibus congregata. Et nostrae Academiae legati venerant, et alii multi hospites. Unus erat omnium animus, una mens, oculis, vultu, voce lugentium ingentem iacturam, quam in hoc viro et amici eius fecissemus, et universa Vimariensium civitas. Neque optimates a lacrumis temperabant, precumque et canticorum pia consociatio non tantum testabatur communem dolorem, sed augebat. Denique orator, Io. Ludovicus Godofredus Vogtius, sacrorum in Ducatu Vimariensi venerabilis antistes, quamquam recenti casu ita perculsus, ut luctus nonnumquam vocem infringe-

ret et linguae usum retardaret, tamen ita graviter et ad animorum sensus accommodate dixit, ut et ipse se numquam meminerit attentius audiri, et praesentes nos in eius consolatione lubenter acquiesceremus.

Eam consolationem memori mente teneamus, amantissimi Cives, ne forte recrudescens dolor in novos questus effundatur, qui et indigni sunt mortui gravitate, neque ad sapientiae incrementa quicquam proficiunt. Itaque gratulabimur potius parentibus filium, qui vitae brevitatem virtutum praeclareque factorum numero compensavit; gratulabimur nobis amicum, cuius intueri praestantiam, recteque agendi vel exemplum vel incitamentum inde capere licuit; maxime autem ipsi, qui nos non reliquit sed antecessit, gratulabimur veram et sempiternam quietem, ad quam iuvenis ex his vitae laboribus et aerumnis a benevolo Numine vocatus est. Sic iusta persolvemus sanctis Manibus: sic ad praeclari exempli imitationem compositi, diem fatalem, serius ocus nobis venturum, tranquilla et laeta mente praestolabimur: sic optimis desideratissimi viri parentibus magno; hac praesertim tempestate, solatio erit illud Menandri dictum⁵⁹), tituli loco in tumulo ponendum:

ΟΝ ΟΙ ΘΕΟΙ ΦΙΛΟΥΣΙΝ ΑΠΟΘΝΗΣΚΕΙ ΝΕΟΣ.

ANNOTATIO.

---

anc annotationem, ne quis miretur, parvo libello subiecimus Wyttenhii exemplum sequuti, quod in praeclara et vix imitabili arte conscripta r. Rubnkenii vita edidit. Duplex est huius appendicis argumentum, haud le diversum ab eo, quod Wyttenbachius in praefatione exposuit. Unum tinet ad locorum in libello univrsae significatorum singularem notationem; rum versatur in iis attexendis, quae non poterant cum ipso orationis si perpetuitate et filo satis commode contexti: utroque etiam nos id spectamus, ut consuleremus legentium intelligentiae.

1) Ad paginam 380. *cicaces plerique eoque — probati*. Id quo ius intelligeretur, ad pag. 383 inseruimus tabulam genealogicam, sive nna nobilissimarum gentium, Voigtiae, Mülleriae et Hufelandiae, sub- stis diebus, quibus quisque maiorum vel natus vel mortuus est. Qua lem opera simul ad historiam patriae nostrae litterariam, quod non poe- ndum sit, contulisse nobis videmur.

2) Ad pag. 380. *Paterne abatus*. Ultra hanc enim Voigtianae tis memoriam nisi tenuissimis historiae vestigiis persequi non licet. Ori- em gentis repetendam esse ab *Iacobo Vogtio* s. *Voigtio*, ex ordine Francisci, Torgaviensi, Electoris Saxoniae, Friderici Sapientis, a confes- sibus, qui Principem suum a. 1493 in terram sanctam peregrinantem, titatus est, non certis quidem argumentis constat, sed coniectura tamen le probabili videtur colligi posse. Nam omnes inde ab Ioanne abavo gtios sigillo usos reperimus, quod ostendit figuram viri, bacillam cruce gnem dextra gestantis, in quo atavus ille, Iacobus, peregrinator religio- , facile agnoscitur. Is, quamquam aetate provecior, purioris religionis aurationi adeo non adversatus est, ut Lutherus ipse eum amicum suum ellaverit. Cfr. *Gottfr. Albin de Wette, Historische Nachrichten von berühmten Residenzstadt Weimar* (Vim. 1737. 8.) T. I. p. 177. i *Lud. Seckendorffii commentar. de Lutheranism*, Ed. II. (Lips. 14. fol.) p. 216. Add. I. f. et p. 274. Add. II. b. Vixit ad summam se- tutem, mortuus demum anno 1522. In qua vivacitate, Voigtianae genti

propria, novum nobis inesse argumentum videtur, quo ducti illum huic genti tamquam auctorem vindicemus.

Neque admodum dubitamus, quin huic genti accensendus sit *Iohannes ille Voyt seu Voitius*, ex eodem ordine S. Francisci, Vimariensis, qui, Lutheri doctrinam sequutus, a. 1523 monasterio relicto, Ioannis Ducis eiusdemque postea Electoris in rebus divinis orator, a. 1528 primus post repurgatam religionem Burgellae sacris praefuit, et a. 1530 primus doctrinae Evangelicae Professor Ienensis celebratur. Cf. *Burgelinensis Abbatiae primitiae, oder kurze historische Beschreibung der vormaligen berühmten Abtey und Closter Burgelin — von Hans Basilio Edlen Herrn von Gleichenstein* (Ien. 1729. 8.) p. 78. Nam Wettius l. c. p. 179 annos vix recte computavit. Et quamquam in isto libro *Davidis* praenomen ei tribuitur: tamen idem haud dubie fuit, qui Professoris munere in *Gymnasio* Ienensi functus est duodeviginti annis ante, quam Nicolaus Amsdorfius (a. 1518. d. 19 Martii) *Studii Ienensis* (quo tum nomine nova Academia dicebatur) foundationi interfuit, profuit, praefuit, primusque in alma Salana Theologus exstitit. Posthac Voigtius Iena Vitebergam se contulit. Lutheri ad eum epistola exstat in collectione Aurifabri To. II. p. 5^b. Adscriptus ordini monachorum discalceatorum (*Barfüßer-Orden*), qui Vimariae debebant, quum apud hos in ipsis auspiciis anni 1523 orationem sacram habuisset, haeresis accusatus, vix evasit pericula, quae fratrum superstitio et ignorantia ei struxerant. Cfr. *Historien der heyligen auserwöllen Gottes- Zeugen, Bekennern und Martyrern, so zu disen unsern letsten Zeytten, darinnen der Allmechtig Ewig Gott seine Kirchen mit der reynen Lehre seines Gnadenreichen Evangeliums, vatterlichen heymgesucht hat, hin und wider in allen Landen worden seind. — Durch Ludoricum Rabus v. Memmingen. To. VI. (Argentor. 1557. 4.) p. I—XXII.*

Is vero, quem ante memoravi, *Ioannes Voigtius*, quaestor fuit principalis fisci, quem tunc temporis scribam in Camera (*Kammerschreiber*) appellabant, hodie reddituum publicorum magistrum (*Rentmeister*) nuncpant. Hoc munere Voigtius per quinquaginta annos summa cum laude functus est. Atque illo tempore arx Vimariensis, d. 2 Aug. 1618 incendio deleta, a Guilielmo IV, Duce Saxoniae, cuius liberalitate etiam Academiae nostrae peculium 3000 florenis auctum esse gratissimo animo recordamur, intra septennium magnificentius restaurata, et de 28 Maii 1658 solemniter inaugurata est (cf. *Io. Seb. Mülleri Annales Saxonici* p. 418. *Gottfr. Albin de Wette historische Nachrichten von der berühmten Residenzstadt Weimar*, I. p. 146 sq. II. p. 12), cui exstruendae Voigtius imprimis praefuit. In tabulario publico, quod Vimariae est, plura exstant a Guilielmo

Duce ad eum scripta, quae tum Voigtii fidem, tum Principis in eum benevolentiam declarant. Ab eodem Principe Voigtius, quum matrimonium iniret (a. 1655), pallium atrum una cum libello ad religionis exercitia comparato (*Geistliches Handbüchlein*) dono accepit. Talia enim munera istius saeculi pietatem decebant. Servatur adhuc in familia libellus, quem ipsae Principis eiusque coniugis manus insignem fecerunt.

Ille inscripserat:

Haec addiderat:

16 $\frac{\alpha}{\omega}$ 55.

1655.

Alles Alles mit Gott.

Euer gnädiger Herr

WILHELM.

Zu Gott und Ehren

Steht mein Begehren.

ELEONORA DOROTHEA.

Laudatur idem Voigtius inter alios Principis ministros in *Mülleri Annal.* p. 471. 532. 584. Quo ille animi vigore in summa adhuc senectute fuerit, testantur litterae, in eodem tabulario Vimariensi servatae, quas nonagenarius ad Principem suum, Guilielmum Ernestum, d. 31 Oct. 1701, duobus fere ante mortem mensibus scripsit, ut ultimum ei vale diceret. Mortuum carmine prosequutus est probabilis illa aetate et linguae purioris studiosus poëta, *Salomo Franckius*, bibliothecae Vimariensi ante Gesnerum praefectus, numerum bracteatorum, qui in museo Ducali servantur, descriptione (1723. fol.) clarus. Inscriptum est carmen: *Das gekrönte Alter*, legiturquo in libro: *Geist- und Weltliche Poësie* (Ien. 1711. 8.) p. 655. Duodecim Voigtius liberos habuit.

3) Ad pag. 380. *Ernestus Fridericus Voigtius*. Emicuit iam in puero vis ingenii et discendi cupido. Qui quum inde ab anno aetatis decimo tertio Vimariae litteris operam navare coepisset, Andrea Steinio et Christophoro Cellario, scholae Rectoribus tum celeberrimis, magistris usus: in Academiam Ienensem ad iuris tractanda studia profectus est. Sed paulo post, sive parentum calamitatibus coactus, seu ut patrem in muneribus adiuvaret, maturius quam animus fuerat, vix septemdecim annos natus, Vimariam rediit. Ibi quum in Camera primum scribae (*Copist*), deinde (a. 1681) scribae in vectigalibus exigendis (*Rentschreiber*) officium obiisset: ex his muneribus fructum percepit uberrimum, quippe qui ab infimo gradu ad altiora ascendens, in omnibus, quae ad oeconomiam publicam pertinebant, disciplinis versatissimus evaderet. Postea contigit egregio iuveni, qui a. 1689 in Camera Ienensi scribae provinciam (*Kammerschreiber*) suscepit, ut interrupta studia academica absolvendi copia fieret: qua in re singularem Principis, Ioannis Guilielmi, Ducis Saxoniae Ienensis, erga se gratiam gratissimo semper animo laudare solebat. A. 1691 a Guilielmo Ernesto, Duce Saxoniae, Secretarii in

Camera Vimariensi munere ornatus, in patriam urbem reversus est. Huic muneri per quatuordecim annos ita praefuit, ut et ipse bonorum omnium animos in se converteret, et Princeps cum dignissimum haberet, cui a. 1705 iudicium in rebus tum metallicis tum ferensibus Ilmenavii administrandum traderet, adiecto paulo post Consiliarii titulo. Ab eodem Principe a. 1711 ob probatam (ipsis enim decreti verbis utimur) fidem, experientiam, dexteritatem Vimariam revocatus est, ut ipsi in Camera a consiliis esset: quam provinciam qua religione et prudentia gesserit, etiam ex eo satis intelligitur, quod, mortuo Duce, Guilielmo Ernesto, quum ceteri ministri dimitterentur, illum successor, Ernestus Augustus, utpote virum imprimis spectatum, non moveret provincia, qua deinde usque ad finem vitae functus est. Praeter legationes, supra in libri textu a nobis commemoratas, multa alia exstant exempla, quae magnam viri auctoritatem rerumque peritiam probant. Ex his duo retulisse iuvabit. Quum ab Imperatore Romano Ilmenavium missi essent, qui errores de rebus metallicis exortos diiudicarent, ibique per duos fere cum dimidio annos commorarentur: Voigtius, Principis sui iussu, per plurimum illud tempus cum legatis Caesareis versabatur, et in omnibus conventibus consilio et auctoritate prae ceteris pollebat. Aliquot annis post famosus ille Ioannes Hector de Klettenberg, Liberi Baronis de Wildeck nomen mentitus, Vimariam venerat, Guilielmo Ernesto, Duci, de mysterio quodam metallurgico multa et magna pollicitus. Princeps prudentissimus Voigtium nostrum, quem rei metallicaе intelligentissimum cognovisset, cum Heinemann, officinae excoctoriae Bottendorpiensis magistro, experimenti primarii a promissore faciendi arbitros elegit. Cui Principis fiducia quam cumulate noster satisfecerit detectis Klettenbergii praestigiis, in *Aug. Lud. Schloezeri* epistolis (*Briefwechsel meist historisch-politischen Inhalts*. T. IX. Goetting. 1781. p. 90) narratur. Ad idem tempus eundemque impostorem, postea Dresdae capitis condemnatum, pertinere suspicamur, quae *Io. Aug. Ernestius* tradidit in *Narratione de Gesnero* (*Biograph. acad. Goettingensis*. I. p. 291). [Nam Gesnerus quoque, Trithemiana Steganographia usus, impudentissimo homini larvam detraxerat. Ceterum Voigtium nostrum, qui de civitate Vimariensi per duos et sexaginta annos praeclare meruit, diserta brevitate laudavit *G. A. de Wette* in l. c. T. I. p. 214. Obiit Vimariae d. 25 April. 1744, anno aetatis octogesimo primo.

4) Ad pag. 381. *Ernestii publica laudatione*. Is nimirum in *Memoria Iacobi Henrici Bornii*, civitatis Lips. consulis primarii (vid. *Opusculorum oratoriorum novum volumen*, Lips. 1791. p. 219), Bornianam gentem „nobilitate tam generis et natalium, tum ingeniorum et meritorum

de re publica splendidissimam“ praedicat. Nostra patrem habuit *Christianum Bornium*, mercatorem Lipsiensem maxime spectabilem. Mater fuit *Anna Catharina*, ex nobili gente *de Seelen*. Commendavit Voigtio insignem multis decoribus virginem, quae sponso ipsis decem annis iunior, eodem die eademque hora, qua ille, nata fuerat, vir illustris, Godofredus Christianus de Rappoldt, Ducis Saxoniae Vimariensis tunc temporis a consiliis aulae et iustitiae, postea a consiliis intimis et Cancellarius longe meritissimus, cui a Principe misso Voigtius fere Secretarius adiungi solebat. Nuptias, faustissimis omnibus Vimariae d. 28 Maii 1693 celebratas, cecinit idem, quem supra laudavimus, *Salomo Franckius* carmine Latino (vid. *Geist- und Weltliche Poesien*, p. 476: *In nuptiis Voigtio-Bornianis*), in quo vatem sese, futura praesagientem, his potissimum versibus probavit:

*Sua novelli amantes Amori dant omina,
Ut aeterna consequantur nomina.*

Superstites enim ex hoc coniugio parentibus fuere tres filii, *Ernestus Fridericus*, *Christianus Franciscus* et *Theophilus Guilielmus*, quorum copiosa floruit progenies. Plura reperiuntur in Memoria sermone vernaculo scripta: *Kindliches Denk- und Ehrenmahl bey dem elterlichen Grabmahl — Frauen Dor. Soph. Voigtin, geb. Bornin, — und — Ernst Friedrich Voigts — — zum Druck übergeben von Joh. Georg Weber, OCR. und Gen. Sup.* (Vimar. 1744. fol.). Cuius libri celeberrimus olim auctor et ipso cum familia Voigtiana affinitatis vinculo iunctus fuit. Ceterum utraque gens, et *Bornia* et *Seelenia*, per affinitatem propinqua erat genti olim clarissimae *Helmershauseniae*. Nam *Georgius Caspar Helmershausenius*, Ducis Saxoniae in Camera Commissarius, prima coniuge, *Barbara* ex gente *Rosenia* mortua, alterum coniugium inierat cum *Ioanna Maria Bornia*. Filius autem, *Georgius Fridericus Helmershausenius*, Ducis Saxoniae in supremo senatu ecclesiastico a consiliis, Dynastes Wallichii et Berlstadii, ex *Barbara* uxore genitus, in matrimonium duxerat *Claram*, *Francisci Eustachii Stammetzii*, mercatoris Lipsiensis, et *Annae Catharinae*, ex gente *Seelenia*, filiam. Vitam optimi viri, partim ab ipso narratam, cum multis epicediis legimus orationi funebri pro more illorum temporum adiectam: *Die Einsicht in das Herz eines Begnadigten — wurde als Hr. Georg Friedrich Helmershausen — — d. 18 Nov. 1757 zu Erfurt entschlafen, in der — — zu Weimar d. 18 Dec. gehaltenen Gedächtniss-Predigt über Luc. 18, 13 vorgestellt von D. Siegmund Busch, F. S. OberHofprediger, OC. u. KR., auch Generalsup.* Erford. 1757. fol. c. effigie defuncti aeri incisa. Alterum is coniugium contraxerat cum virgine *Christiana Magdalena*, *Ludovici Henrici Hey-*

denreichii, Ducis Saxoniae a consiliis intimis et Cancellarii vicarii, filia, cuius vita cum aliis, ad res familiae pertinentibus, exstat in Memoria: *Eine seelige Christin, Christiania, u. s. w. wurde aus Ps. 73, 25, 26, als — Fr. Christ. Magd. Helmershausen, geb. Heydenreichin, — von Gott aus dieser Welt d. 10 Sept. 1720 abgefodert wurde, bey dem — Leichenbegängniss — vorgestellt von Joh. Friedr. Freyherrn von Werthern, D. u. Hochfürstl. S. Geheimden-, auch gesumnten Ober-Kirchen- u. Ober-Consist.-Rathe u. Hofprediger. Vimar. 1720. fol. cum defunctae imagine et annexis epicediis.*

5) Ad pag. 381. *Theophilus Guilielmus Voigtius*. Is anno aetatis vigesimo tertio rebus forensibus Dornburgi praefectus, successit in hac provincia *Carolo Theophilo Voigtio*, consanguineo, qui multa scripta tum de iuris scientia, tum de rebus historicis atque politicis, in lucem emisit. Cfr. *Joecher Gelehrten Lexicon* T. IV. p. 1696. Sed etiam noster ille, *Theophilus Guilielmus*, quamquam nihil in publicum edidit, tamen iuris egregie fuit peritus, varia et multiplici eruditione instructus, litterarum elegantiorum studiosissimus, poëseos imprimis Germanicae amantissimus. E mercatu Lipsico, ad quem usque ad belli septuennis initium novo cuiusvis anni vere proficisci solebat, numquam rediit, quin ex librorum venalium copia novi quid et exquisiti domum afferret, velut Gellerti scripta, Gottschedii diaria, alios de elegantioribus artibus libros, et ipsum, quum primum in lucem prodisset, Klopstockii Messiam. Quod carmen quum alii tunc temporis pene reformidarent, alii ab homine sano intelligi posse negarent: Voigtius tam perversa iudicia aequalium nec sine indignatiuncula quadam audivit, et suo ipse exemplo confutavit. Etenim carminis locos praestantissimos nunc praelegi liberis suis iussit a paedagogo, Io. Friderico Rostio, qui posthac apud Isebergenses Archidiaconi loco sacra fecit, nunc ipse recitavit, mox etiam filio natu maximo ediscendos tradidit. Atque haec fere sacra erant dominicalia, quae, publicis peractis, domi instituebantur. Omnino Voigtius vir admodum pius ac religiosus erat, sed idem ingenio excultus et supra vulgus sapiens, ut qui etiam clarissimos theologos, qui novam tunc litteris sacris lucem affundebant, magni facere et palam celebrare auderet: in quo auso, si quis litterarum statum, qualis saeculo superiore medio fuit, animo reputet, ingenium liberalissimis studiis politum nemo non agnosceret. Ex talis autem viri disciplina quis miretur filium prodisse, qui ad gloriam virtutis via grassatus, quamquam summa consequutus est, tamen nihil videatur fortunae, omnia sibi debere? Magni profecto interest, ut Cicero in Bruto c. 58 scripsit, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres quoque et sen-

tiant et loquantur. Nam mater quoque, *Christiana Sophia*, ex gente *Mülleria*, non tantum corporis rara venustate, sed etiam animi singularibus dotibus praecelluit, anno aetatis ferme quadragesimo, d. 27 Septembris 1758, praematura morte una cum recens nato, dum filius natu maximus, acuta febre correptus, in summo vitae discrimine versabatur, lugenti marito erepta. Tam varia et instabilis etiam huic viro fortuna obtigit. Sed secundam et florentem imprimis expertus est constantissima Principis sui, Ernesti Augusti, gratia, conciliata per virum nobilissimum, Fridericum Casimirum de Comartin, praefecturae Dornburgicae ephorum (*Amtshauptmann*), qui Lutetia Parisiorum a Principe arcessitus, postquam fidei et prudentiae suae multa et praeclara, etiam in matrimonio Principis contrahendo (cfr. *Mémoires de Frédérique Sophie Wilhelmine, Margrave de Bareith, soeur de Frédéric le Grand, depuis l'année 1706 jusqu'à 1742*. T. II. Brunsv. 1810 8. p. 172 sqq.), documenta dederat, Voigtioque, ad arcem Dornburgicam exstruendam adhibito, saepe affuerat, maximam tandem celebritatem adeptus est vitae suae exitu, quem pridie, quam Principis iussu aliquod inclutum vetustate et fama sepulcrum introisset, veridicus vates, incredulis amicis ultimum vale dicens, praenunciaverat. Cfr. *Joh. Fried. Jugler's Beiträge zur juristischen Biographie* T. III. (Lips. 1777. 8.) p. 331. Ceterum arcis Dornburgicae, quam memoravimus, admirabilis in edito et praecipiti saxo aedificatio, quam Princeps coram ipse urgere solebat, in illud tempus incidit, quo Voigtius praefectura Dornburgica fungebatur (a. 1732 — 1741), qui et aedificantibus praefuit, et tabulas, in quibus expensa pecunia ferretur, consignavit. Posthac (a. 1741) praefectura urbis agrique Alstadiensis ab eodem Principe, Ernesto Augusto, in eum collata est. Obiit sexagenarius d. 24 Decemb. a. 1769.

Fratrem habuit *Ernestum Fridericum*, severae sanctimoniae et virtutis theologum, apud Olberslebienses quondam Pastorem et ephoriae Adiunctum, qui felix coniugium inierat cum *Marggrafi*, Logices et Metaphysices olim in Acad. Ienensi Professoris, filia: unde oriunda praeclara neptis *Carolo Christiano Gottl. Sturmio*, Oeconomiae et Cameralium apud nos Professore, Collegae coniunctissimo, nupsit. Is frater fato functus est a. 1765. Sed superstites Voigtio nostro fuerunt (utinam diu sint!) quatuor filii, una nata. De illorum maximo, *Christiano Gottlobo*, n. d. 23 Dec. 1743, paulo post dicetur. Alter, *Christianus Fridericus*, n. d. 21 Sept. a. 1745, Consiliarii titulo a Principe nostro ornatus, in patria urbe, Alstadii, magna cum laude consulatum gerit. Tertius, *Io. Car. Guilielmus* (vid. p. 394), Principis nostri a consiliis rei metallicaе, n. d. 20 Febr. a. 1752, nunc inter praecipua Ilmenavii ornamenta eminet. Eius scripta

recensuit Meuselius, diem et annum natalem non memoravit. Quartus, *Antonius Theophilus*, n. d. 17 Iun. a. 1756, oeconomiae studio intentus, praedium Ducale, quod Ringlebit est, conduxit. Filia, *Christiana Fridericca*, n. d. 29 Mart. a. 1754, in matrimonium data *Erdmanno*, vectigalium apud Alstadiensibus summo quaestori (*Obersteuereinnnehmer*), praestantissimum maritum, immatura morte ablatum, desiderat.

6) Ad pag. 381. *patris, Christiani Gottlobi*. In hoc viro laudando dignam academici oratoris facultate et copia materiem inveniet, qui, ubi ad sidera redierit illud aeternum decus Academiae nostrae, vitam et memoriam eius aliquando publico nomine commendaturus est. Id utinam sero eveniat, nec nobis, qui hunc libellum composuimus, adhuc superstitibus!

Οὐ γὰρ ἐστ' ἄλλη

Ἔσται θαλπωρή, ἵππεϊ δ' ὅγε πότμον ἐπίσκη.

Nobis nunc sufficit, potiora publicae vitae, tot laudibus cumulatae, spatia peratringere. Academiae Ienensis civibus adscriptus a. 1758 Prorectore avunculo, Carolo Gotthelf Müllero, cum iuris studio philosophiae cognitionem et litterarum elegantiam coniunxit, etiam inter Societatis Latinae socios nomen et operam professus. Tum a. 1766 Vimariorum et bibliothecam publicam curavit, et caussarum patronus lites tractavit, et de iure respondit. A 1770 in patriam urbem, Alstadium, revocatus, praefecturam forensensem suscepit. Inde ad ampliora deinceps munera Principis nostri, Caroli Augusti, auspiciis traductus, Vimariorum a. 1777 in collegium, quod a regimine appellatur, Consiliiarii titulo cooptatus, a. 1791 in consilio Principis sanctiore administrator (*Geheimer Assistenzrath*), a. 1794 eiusdem Consiliarius intimus factus est. Praecesserat a. 1788 camerae Vimariensis et Isenacensis summa praefectura. A. 1804 Russorum Imperator et Autocrator, Alexander, eum ordinis St. Annae secundae classis, et a. 1805 primae adscripsit. De nobilitatis honore, quo serenissimus Princeps virum summum a. 1807 decoravit, supra diximus p. 405.

7) Ad pag. 382. *Io. Christophorus Hufelandus*. In hoc viro, ambiguum est, quid plus laudis habuerit, ingenii elegantia, doctrinae copia, an animi integritas: adeo ille his omnibus excelluit. Adolescens, patris exemplo incitatus, animum applicuerat ad theologiae studium, quod, perceptis in Gymnasio Elbingensi litterarum elementis, per integrum biennium Halis Saxonum tanto cum successu tractavit, ut, si forte ex cathedra sacra concionaretur, qui mos est adolescentulorum, quamquam adhuc in Academia haerentium, ab omnibus lubenter audiretur. Adiuvabat oratorem corporis species, quae in procera statura plurimum gravitatis habebat, una cum oris

mirabili facundia, e qua quum laudem iam esset consequutus, poterat etiam fortunam sperare. Sed non ita multo post casus nescio quis a theologia eum prorsus abalienavit, et ad artem salutarem traduxit. Hoc novum studium non minere ardore amplexus, Cothenii aliorumque in medicina praestantissimorum virorum scholis plures annos interfuit. Mox summis in arte honoribus condecoratum permoverunt cognati, qui in Thuringia habitabant, ut Tennstadii fortunarum suarum domicilium collocaret. Prospere omnia cedebant: Hufelando placebat liberale hospitium; hospitem autem ita diligebant Tennstadienses, ut non tantum civitate donarent, verum etiam urbis consulatum in eum conferrent: neque a civibus tantum eius opera expetebatur, sed ab exteris quoque, imprimis a Principe Melapolitano, qui tunc temporis Ebelebiae sedem suam cum familia habebat. Itaque Tennstadio non facile cessisset vir sua sorte contentus, nisi domesticam prosperitatem turbavisset incendium nocturnum, a. 1748 in aedium vicinia exortum, tantaque in ipsius domum vehementia sueviens, ut et bibliotheca omnis medicusque apparatus absumeretur, et octo annorum filiola, Ioanna Victoria, Voigtii nuper defuncti mater, in summa omnium trepidatione domi in lectulo relictæ, flammis aegre eriperetur, et coniux, Victoria, mentis dotibus eminentissima femina, ab hoc casu fluctuaret periculosa valetudine, ac paulo post immatura morte periret. Tum vero fortuna, quasi poeniteret tot plagarum, quas innocenti inflixerat, secundiores ei res concessit. Primum enim Dux vidua Saxoniae Leucopetrana, Friderica, ex augusta Domo Gothana oriunda, Hufelandum a. 1751 medicum sibi primarium adscivit, eiusque bellæ filiolæ, ex incendio tam mirabiliter servatæ, maternum affectum eo restituit, quod diligenter illam per integrum septennium in suis aedibus educaret. Deinde a. 1753, quum celeberrimus ille Ioannes Caspar Müllerus vita decessisset, serenissimæ viduæ frater, Fridericus, Dux Saxoniae Gothanus, illum Consilarii aulici dignitate ornatum, et in Mölleri stationem suffectum, archiatrum legit Principi Vimariensi, Ernesto Augusto Constantino, cuius tunc adolescentiam tutela Gothana sustentabat. Apud hunc dum Hufelandus degebat, augusta Domus Gothana ipsum omni genere benignitatis fovit, imprimisque immortale illud sexus sui inter Principes decus, Ludovica, liberalissime tractavit. Posteaquam Constantinus ad legitimam ætatem pervenerat, Hufelandus, Vimariam eum sequutus, non tantum in honorifica illa medici principalis provincia mansit, sed hac quoque rara felicitate usus est, ut Principis filios, ad praeclara quævis formatos, in his nostræ nunc patriæ indulgentissimum patrem, Carolum Augustum, commendatos suæ curæ haberet. Obiit Constantinus a. 1758, magno cum dolore non modo suorum, sed etiam omnium, qui, quantum in tali Principe, florente ætate extincto, iacturam patria fecisset, satis

aestimarent. Insignem erga Hufelandum suum benevolentiam et testamento declaravit, et tamquam hereditatis partem servandam tradidit relictæ coniugi, Annae Amaliae, cuius incomparabilis Principis aeterna apud nos viget vige-bitque memoria. Quae quam largam et constantem Hufelando benevolentiam atque fiduciam praeberit, tum ex aliis documentis intellectum est, quorum grata recordatur familia, tum etiam ex eo, quod illi, per senectutem viri-bus debilitato, substituit filium natu maximum, artis medicae consultissimum, *Io. Fridericum*, eundem qui iam antea in curanda Principis Leucopetranæ valetudine patri successerat.

Is filius, quem p. 383 commemoravimus, patris doctrinam, merita, vir-tutes non modo imitatus est, sed etiam feliciter acquavit. Magna eius fuit per universam Saxoniam fama, curandi assiduitate, prudentia, felicitate par-ta; magna eiusdem in Academiam nostram merita, cui etiam propter socerum, *Ernestum Adolphum Weberum*, theologiae D. et Professorem P. O., quam-quam illum ostensum huic scholae magis quam datum, impense favebat. Ac si *Io. Fridericus Hufelandus* alia re nulla de Ienensibus meruisset, quam conciliando Academiae celeberrimo anatomes magistro, Iusto Christiano Lo-dero, qui ipsi fuerat diligenter a Baldingero commendatus: id unum tamen sat grave esset ad memoriam viri pie recolendam et ad seros usque poste-ros propagandam. Academiae enim utilitati et famae non magis consulit, qui ipse in cathedra assidue docet, quam qui vacuis quibusque cathedris or-nandis idoneos Professores quaerit, eiusque rei caussa animum curis, manus scribendi officio exercet. Sed quum Hufelandus Principis gratia floreret, ipsius, dum vivebat, consilio et auspiciis multa sunt de re medica praeclara in hac Academia instituta, post mortem autem doctores ei reliquit *duo filios* (p. 383), tantae laudis tantorumque meritorum felicissimos aemulatores.

Illorum alter, *Christophorus Guilielmus Hufelandus*, Longosalisse natus d. 12 Aug. a. 1762, primum Vimariae in aula medicus, inde ab a. 1793 medicinae in Acad. Ienensi Prof. P. O., a. 1800 Berolinum abiit Borussiae Regis medicus primarius, eiusdemque a consiliis intimis, nunc a consiliis de re publica, scriptorum multitudine et praestantia insignem claritudinem adeptus. Vitam ipse suam non sine magna et iusta civitatis Vimariensis et Academiae Ienensis laude descripsit in libro: *Bildnisse jetzt lebender Berliner Gelehrten mit ihren Selbstbiographien, herausg. von M. S. Lowe. I Samml. Berol. 1806. 8.*

Alter, *Fridericus*, n. Vimariae d. 27 Iul. 1774, Voigtii nuper de-functi aequalis et inde a puero familiaris, primum in aula Vimariensi me-dicus, deinde in nostra Academia a. 1811 docendi munus extra ordinem nactus, a. 1812 fratrem Berolinum sequutus est, ut ibi Professoris in schola medica,

cui ille praeest, provinciam susciperet. Eius nuper egregius libellus prodiit de sympathia, Germanice scriptus, Ienae 1811. 8. Alia scripta diatriis medicis inseruit: ut nomini suo iam dudum in Meuselii Germania vindicaverit locum, quem nondum invenit.

8) Ad pag. 382. *Io. Caspar Müllerus*, Ienensis, puer tum in schola patria, tum in Gymnasio Ratisbonensi, quo amicum quemdam sequutus erat, humanitatis artibus ita se dedit, ut in Graecis et Latinis, quorum studiis hodie, qui artem medicam profitentur, supersedere se posse opinantur, ille totus esset, quippe qui non orationes solum Graecas et Latinas componeret, sed poeseos etiam specimina in utraque lingua non contemnenda proferret. In patriam urbem reversus, quum ad Medicorum scholas se contulisset, tantum abfuit, ut parentum angustiis animum opprimi pateretur, ut diligentia, assiduitate, studio bonorum omnium sibi benevolentiam conciliaret. Iena tum affluebat clarissimis doctoribus, in quibus ille Hebenstreitium, Müllerum, Weigeliū, Hambergerum, Schellhammerum, Wedeliū, Slevoigtium et Krausium praeceptores habuit. Quorum disciplina usus, mox non in medicina solum, sed etiam in mathematicis et physicis tantos fecit progressus, ut, praeside Hambergero, dissertationem philosophicam de frigore, quam experimentis ipse illustraverat, et paulo post in Medicorum ordine, praeside Wedelio, disputationem de peritoneo summo cum plausu defenderet. Aliquamdiu Prosectoris munere fungens, anatomes peritissimum se ostendit. Halam deinde profectus, Hofmannum, medicum longe celeberrimum, praeceptorem et patronum nactus est, quocum contractam amicitiam frequente epistolarum commercio usque ad extremum vitae terminum diligenter coluit. Mox patriae amore ductus, Ienam rediit, ut summos in medicina honores acciperet, seque ad docendi munus obeundum ibi praepararet. Eius inauguralis dissertatio inscripta est de polypis capitis. Et antea iam plures disputationes elaboraverat, v. c. de aphthis, de carminativis. Insunt etiam non pauca illius scripta in Horreo illo Vratislaviensi (*Breslauer Sammlungen*), cui edendo operam suam addixerat. Sed scholarum in Academia habendarum spe excidit, imprimis propter domesticas difficultates parentum. Itaque Nürnbergum se contulit, artemque salutarem tanto cum successu ibi factitavit, ut Physici provincia ipsi mandaretur, et optimatum tum in urbe tum in vicinitate gratia floreret. Hac eius celebritate permotus, Guilielmus Ernestus, Dux, Vimariam eum invitavit, et medicum primum, Consilarii titulo addito, fecit. Prudentiam viri et artis peritiam inde cernere licet, quod, mortuo Principe, ille cum paterno Voigtii proavo propemodum soli fuere, quos successoris, Ernesti Augusti, severitas muneribus suis dignos probaret. Vimariae illa provincia functus est per quadraginta quatuor annos, magna cum

nominis fama, quam non tantum epistolarum commercio, quod ipsi cum viris celeberrimis intercedebat, sed medicis quoque consiliis, quae exteri et medici et aegroti saepenumero expetebant, omninoque multorum, qui pro depositis haberentur, felicissimis curationibus sibi comparavit. Mortuo duplex elogium, quod dicitur, contigit, utrique vita eius adiuncta est: *Die weisesten Wege der huldreichst belohnenden Vorsicht — in dem durch sie gesegneten Lebenslaufe des — Hn. Joh. Caspar Müller — zuw würdigen Andenken seines Vaters dankbar gepriesen von Carl Gotthelf Müller. Jen. 1753. fol. Ein gesegneter Arzt in der gesegneten Gemeinschaft des himmlischen Arztes — von Johann Georg Weber. Weimar 1753. fol.* Praefixa est defuncti effigies aeri incisa, annexa sunt permulta epicedia. Virum „philosophia, Graecis Latinisque ad miraculum eruditum, religione haud vulgari, sed vera ac divina medici religione exornatissimum“ laudat *Bernh. Frid. Rud. Luhnus* in epicedio Latino, stilo lapidari, quem vocant, eleganter scripto, nitidaque *Mülleri* imagine ornato.

Uxorem *Io. Caspar Müllerus* Numburgi d. 3 Nov. a. 1703 duxerat ornatissimam virginem, *Annam Sabinam*, ex generosa gente *Lauhn*, *Hardislebiae* natam, ubi pater eius, *Fridericus Luhnus*, dominus hereditarius *Manstadiensis*, alimenta viduae Principis legata administrabat (*Wirthumsverwalter*). Vitam matronae narrat filius: *Letztes Denk- und Ehren-Mahl der weil. — Frau A. Sab. Müllerin, geb. Lauhnin — aufgerichtet von Carl Gotthelf Müller. Jen. 1746. fol.* Annexa sunt epicedia. Cf. *Eine stille Freundin ihres Heylandes unter den Stillen im Lande, an dem erbaulichen Exempel der — Fr. A. S. Müllerin, geb. Lauhnin — gezeigt von J. Georg Weber. Vimar. 1746. fol.* Defunctam diserta oratione laudavit vir venerabilis, *M. Fridericus Guilielmus Kraftius*, sacra tunc faciens in pago ignobili, *Frankendorpii*, postea rerum sacrarum antistes Senior *Gedanensis*, qui tum aliis scriptis tum nova Bibliotheca theologica claruit. Oratio inscripta est: *Die Annehmlichkeiten des Todes, . wurden bey dem schmerzlichen Hintritt der — Fr. A. S. Müllerin, geb. Lauhnin, — betrachtet von M. Friedrich Wilhelm Kraft, Pfarrer zu Frankendorf. Jen. 1746. 4.*

Gens *Lauhnia*, quae illam protulit, clarissimis nominibus in utraque Saxonia celebrata, nuper etiam per adoptionem viri in *Dresdania* proceribus egregii et de patria meritissimi, *Frid. Christiani Ludovici Comitis Senffii de Pilsach*, cognomento *Luhn*, amplior et splendidior facta, originem suam ducit a *Iacobo Luhnio*, Ducis *Pomeraniae* a consiliis intimis, qui saeculo decimo sexto floruit. Pronepos eius, *Andreas Luhnus*, ab Imperatore Romano, *Ferdinando III*, d. 20 Iup. 1651, nemine intercedente

propter insignes animi virtutes morumque generositatem („durch seinen ehrbaren und redlichen Wandel, durch seine adliche Tugenden und Vernunft“ ipsa diplomatis verba sunt) nobilitate ornatus est. Quem nobilitatis honorem omnes deinceps Lauhnii ad posterum ita propagarunt, ut, quum alii ad gentis suae auctoritatem tuendam maiorum titulos atque insignia prae se ferant, hi, magis in re quam in nomine laudem quaerentes, abiecto nobilitatis titulo, avitam stirpis gloriam iisdem, quibus parta fuerat, virtutibus servarent. Quam virtutum excellentiam *Fridericus Lauhnus*, Andreae pronepos, velut hereditate acceptam magnisque in rem publicam meritis amplifcatam, liberis suis perpetuum patrimonium reliquit. *Annae Sabinae*, filiae, praestantia et exemplum in utraque Voigtii avia refulsit. Filius autem, *Christianus Rudolphus*, I. U. D., Ducis Saxoniae Vimariensis in rebus ad politiam spectantibus a consiliis, eodem munere inclaruit, quo Voigtius nuper defunctus tantam sibi laudem comparavit. Affinitatis intimaeque amicitiae vinculis coniunctus vixit cum *Io. Sebastiano Müller*, archivi Vimariensis magistro, quem Tacitum Thuringicum non immerito appellant, filia, *Fridelena Margaretha*, ipsi in matrimonium data. Sed litterarum decore gentem Lauhniam imprimis illustravit eruditissimus Christiani Rudolphi filius, *Bernardus Fridericus Rudolphus*, I. U. D., primum Vimariae in aula causarum patronus, tum in Saxonia electorali variis honoribus ac muneribus ornatus, postremo Electoris Saxoniae a consiliis aulae, natus d. 8 Mai. 1712, m. Tennstadii d. 2 Mai. 1792. Reliquit amplissimam bibliothecam, litterarum ardentissimi studii locupletem testem. De eius vita multisque scriptis cf. *Meusel Lexicon der vom J. 1750 bis 1800 verstorbenen deutschen Schriftsteller*, T. VIII. p. 83 — 88 et libros ibi laudatos. Effigiem aeri incisam *I. G. S. Schwabius* dissertationi suae *de monumentis quibusdam sepulcralibus Saxoniburgicis* (Lips. 1771. 8.) praefixit. Plura de gente Lauhnia explicantur in luculenta Memoria Christiani Rudolphi Lauhnii: *Des weil. Hochfürstl. S. W. u. E. Polizeyraths, Hn. Ch. R. Lauhn, Erbsfreyassen zu Mamstaedt, letztes Ehrengedächtniss*, Lips. 1754. 175 p. fol. Adiectae sunt quinque tabulae genealogicae tum gentis Lauhniae, tum Gerstenbergiae, tum Mülleriae.

* P. 382. *Parentes Voigtii ex germanis sororibus — consanguinitas*. . Etenim *Io. Caspar Müller* ex *Anna Sabina*, uxore, tres genuit filias, quarum maxima nata, *Victoria*, D. *Ioanni Christophoro Hufelando* nupta, Voigtii nuper defuncti avia materna; minima, *Christiana Sophia*, *Theophilo Gualtero Voigtio* connubio iuncta, b. Voigtii avia paterna (vid. *Tab. geneal.* III. No. 2 et 4); secunda autem, *Ioanna Guilielmina*, n. d. 26 Dec. 1713, m. a. 1785, per coniugium cum *Christiano*

Francisco Voigtio, Ducis Saxoniae Consiliario et civitatis Vimariensis Syndico, *Theophili Guilielmi* fratre, initum genti Voigtianae affinitatis vinculo adiuncta fuit. Memoratu dignum videtur, quum omnes Voigtii ad summam senectutem pervenerint, utramque aviam in flore iuventutis, maternam anno aetatis quadragesimo tertio, paternam expleto trigesimo nono, eodem igitur aetatis anno, quo Voigtius noster, e vita excessisse.

9) Ad pag. 382. *Quatuor — arunculos magnos*. Hos, quo ordine nati sunt, recensebimus.

1) *Godofredus Guilielmus*, medicus Francofurtanus, n. d. 12 Oct. 1709. m. d. 4 Febr. 1799. Scripta eius vid. in *Meusel. Gel. Deutschl.* T. V. p. 322, et *Lexicon der vom J. 1750 bis 1800 verstorbenen deutschen Schriftsteller*, T. IX, p. 398, ubi annus natalis perperam notatus, dies autem et mensis plane omisi sunt. Is in matrimonium duxerat *Mariam*, ex gente *Alleinzia*, *Ioannis Christophori Alleinzi*, mercatoris Francofurtani celeberrimi, et *Annae Corneliae*, ex clarissima gente *Baegnia*, filiam, n. d. 10 Maii 1708, m. d. 26 Dec. 1758, cuius memoriam scripsit mariti frater: *Denkmale der Ekre, welche der unschätzbursten Freundin — Frau Maria Müllerin, geb. Alleinzin, die zärtlichste Liebe und freundschaftlichste Hochachtung aufgerichtet. Zum unvergesslichen Andenken ihrer Tugend gesammelt von Carl Gotthelf Müller*: annexis multis carminibus et defunctae imagine: fol.

2) *Christianus Gottlobus*, n. d. 16 Iul. 1711. Hic elegantissimi ingenii vir inclaruisset in paucis, si doctrinae, qua polluit, partem scriptis in publicum prodidisset. Sed vel negotiis obrutus, vel modestia praepeditus, non potuit nisi ad eam gloriam pervenire, quae aequalium pleno benevolentiae laudisque testimonio continetur. Ac nullum profecto locupletius contingere ei potuit, quam quod Christianus Gottl. Voigtius pater ipsi tribuit. Saepenumero enim summum virum meminimus audire, quum hunc potissimum Müllerum studiorum suorum et ducem et adiutorem fuisse diceret. Adolescentulo rectum studiorum iter monstravit: cum iuvene crebrum et elegans epistolarum Latine scriptarum commercium habuit: viro amplam bibliothecam legavit, novi possessoris cura et diligentia posthac magis locupletatam. Talem igitur virum nostris, ut Flaccus ait, chartis inornatum aileri nefas existimamus. De vita eius haec accepimus. Percursis in Academia patria litterarum et iuris spatiis, rector datus nobilissimo iuveni de Kreytzen, Schwerstadii domino hereditario, cum hoc primum Lipsiam, deinde Leidam profectus, et scientiam illarum disciplinarum et amorem sibi auxit: tum comes eidem ivit per Germaniam, Belgas Batavosque: denique etiam Franco-galliam visit. Quibus itineribus quantum profecerit non tantum in iure, sed

in omni humanitate, inde colligitur, quod redux in patriam a viris principibus certatim expetitus gravissimisque muneribus praefectus est. Primum enim Consilarii loco eum adscivit illustrissimus Comes Steinius, qui in comitiis Ratisbonensibus honorifica Ducum Saxoniorum legatione fungebatur. Deinde Comes Stolbergius tabularii magistrum (*Canzley-Director*) creavit, addita Consilarii aulici dignitate. Denique Domus Saxonica Vimariensis, cuius tutelam illo tempore Princeps Coburgensis gerebat, eum a consiliis Regiminis, eiusdemque postea intimis esse voluit. Quam provinciam usque ad mortem sic administravit, ut laudem ferret non modo iurisconsulti elegantis, sed etiam perdocti litteratoris, cui, pauci illa aetate esse putabantur, qui possent equiparari. Obiit caelebs, extremo tempore vitam fere solitariam, sed Musis tamen exhilaratam agens, anno 1786.

3) *Carolus Gotthelf*, n. 16 Febr. 1717, confectis in Academia patria litterarum spatiis, in ordinem Magistrorum receptus a. 1738; in numerum Adiunctorum 1743, habita dissertatione, in qua systema influxus physici demonstratum ivit; Professor Philos. extraord. creatus a. 1745; deinde, quum Erlangam esset evocatus ad Logicam et Metaphysicam docendam, apud nos Eloquentiae et Poescos professione ornatus u. 1752; denique ad Theologorum ordinem evectus a. 1759. De *Societate Teutonica* Ienensi egregie meruit, tum instaurandis exercitationibus, tum publica narratione de eius statu (*Nachricht von der deutschen Gesellschaft zu Jena und der jetzigen Verfassung derselben, ausgefertigt von Carl Gotthelf Müller. Jen. 1753. 8.*), tum scriptis illius edendis, quorum tria volumina prodierunt, his titulis insignita: *Schriften der deutschen Gesellschaft zu Jena aus den höhern Wissenschaften. Auf das J. 1753. Jen. 1754. 8. Schriften der deutschen Gesellschaft aus den schönen Wissenschaften. Auf das J. 1753. Jen. 1754. 8. Schriften u. s. w. — bey der Jubelfeyer. Herausgegeben von C. G. Müller. Jen. 1759. 8. Mortuus est a. 1760.*

4) *Fridericus Theophilus*, medicus aulae Vimariensis, Consilarii dignitate ornatus, n. 6 April 1721, m. a. 1770. Homo fuit, quales optares omnes esse medicos, herbarum vi et medicamentorum scientia non magis, quam ingenii amoenitate, urbanitate, facetiis pollens, Aristippi more tam iucunde et hilariter degens, ut sibi res, non se summitteret rebus. Conubio sibi iunxerat *Christianam Sophiam*, ex gente *Weberia*, filiam *Ioannis Georgii Weberi*, Ducis Saxoniae a consiliis supremis ecclesiasticis (*Ober-Kirchenrath*), et sacrorum in Ducatu Vimariensi antistitis, Theologi eruditione, prudentia, moderatione maxime insignis, de ecclesia, gymnasio et civitate Vimariensi meritisimi, cuius scripta enumerantur in Memoria,

ab ipsius filio composita: *Den wunderbaren Rath der göttlichen Leitungen in dem Lebenslaufe eines evangelischen Predigers suchte an dem fürtrefflichen Beyspiel seines — sel. Vaters, Joh. G. Webers — vorzustellen M. Friedrich Benedict Weber, Pastor primarius und Superintendent zu Bullstüdt*, p. 36.

10) Ad pag. 383. *Polycarpus Elias Hufelandus*. Is primum in Gymnasio Gothano, cuius iam tum magna et iusta erat celebritas, artibus, quae ad humanitatem pertinent, deinde in Academia Lipsiensi litteris sacris operam navavit, in his quidem Scherzeri potissimum et Carpzovii disciplinam sequutus. Ubi quum a. 1689 artium magisterium cepisset, mox Dresdae ministerii candidatis adscriptus, rector fuit studiorum L. B. de Lützelburg et Comit. de Friesen in aedibus celeberrimi Theologi, D. Philippi Jac. Speneri, qui paulo post (a. 1692) a Stolpensibus de oratore sacro deligendo consultus, Hufelandum commendavit. Quae commendatio, profecta a viro, et pietatis et eruditionis laude florentissimo, quo honorificentior Nostro fuit: tanto magis, ut ei satisfaceret, elaboravit. Neque eum eventus destituit. Multa enim praeclare apud Stolpenses egit, plura acturus, si vita ei longior suppetisset. Obiit anno aetatis quadagesimo octavo. Uxorem duxerat, quam in contextu p. 383 laudavimus, *Ursulam Elisabetham*, ex gente *Watsonia*. Quae quidem gens doctissimorum virorum nominibus tum apud Britannos floruit, tum in Germania celebratur. Ex ea litteras sacras pariter atque elegantiores in Academiis Rostochiensi, Rinteliana et Kiloniensi olim ornavit *Michael Watson*, n. 1623, m. 1665. Cfr. *Joecher Gelehrten-Lexicon* IV: p. 1818 sq.

11) Ad pag. 383. *Theophilus Hufelandus*. Natus est Dantisci d. 16 Octob. 1760. Exactis academicis studiis Ienam reversus, a. 1788 iuris in hac Academia Professor extra ordinem, a. 1790 Prof. honorarius, a. 1793 ordinarius factus, a. 1803 iuris cathedram in Academia Herbipolitana, et a. 1806 apud Landishutanos ornavit: a. 1808 summum magistratum in patria urbe suscepit, quo quum se a. 1812 abdicavisset, mox Landishutum rediit, ubi docendo scribendoque pergit de iuris disciplina, philosopho acumine illustranda, praeclare mereri.

13) Ad pag. 383. *Alstadium — Vimariensi provinciae iterum adiectum*. Postremus Isenacensium Princeps, a. 1741 mortuus, quum nullos reliquisset heredes, Alstadium in Principum Vimariensium ditionem venit, tum a. 1750 Isenacensi provinciae redditum, tutoribus Gothanorum Principibus, denique a. 1756 Vimariensi provinciae iterum adiunctum est.

• 14) Ad pag. 384. *Cicero Lentulo suo*. Suadet Cicero in epistolis suis CXIII. T. II. p. 112 ed. Schütz.

15) Ad p. 384. *Chrysippus*. Rem memoriae prodidit Diogenes Laërtius VII, 183. p. 553 ed. Casaub. (Colon. Allobr. 1615. 8.)

16) Ad p. 384. *qui morem norit*. Cfr. omnino *D. H. Hegewisch Sammlung histor. und litterarischer Schriften*. Alton. 1809. 8. Ubi quum acutissimus vir privatam vel domesticam institutionem publicae praestare adversus Fichtium docuisset: exortus est aliquis censor, qui Graecorum et Romanorum exempla opponeret. Sed huius errorem idem Hegewischius, antiquae memoriae diligentiori perscrutatione innixus, confutavit historica dissertatione: *Ob bey den Alten öffentliche Erziehung war?* Alton. 1811. 8.

17) Ad pag. 386. *Orientalium narrationum libro*. Libri haec est inascriptio: *Palmblätter. Erlesene morgenländische Erzählungen für die Jugend*. Jen. 1786 — 1800. IV. 8. Prima pars sine auctoris nomine, cum *I. G. Herderi* praefatione, Ienae in lucem prodiit; secunda Gothae, addito auctoris nomine; tertia et quarta post mortem viri ab alio quodam adiectae videntur.

18) Ad pag. 387. *epigrammatis — Latina lingua conchmandis*. Quod Io. Henr. Vossio olim licuit facere, ut amicissimi sui Höltii puerilia quaedam poemata proferret, unde illius, in tenera adhuc aetatura constituti, ingenium quodammodo intelligeretur: idem nobis licebit, qui hunc libellum imprimis Voigtii amicis ad iucundam mortui recordationem, atque civibus nostris ad praeclari exempli imitationem destinamus. Itaque ex eius commentariolis expromemus nonnulla, quae tredecim fere annorum puer ludit:

In Hectorem, canem ignavum.

*Bellicus ille Hector clarus per proelia multa:
Sed dulcem requiem noster hic Hector amat.*

Duplex aenigma.

*Haec divisa duos homines dat vox inhonestos,
Integra dum praebet fercula grata suis:
Utraque sed geminans facinus fructumque lutosum,
En imitator adest irreverente typo.*

[Vocabula sunt: *Fur*, *Fursur*, revocanda ad hominem famelicum, qui libros alibi excusos repetit, eiusque inhonestam mercem. Silens audierat puer sales Claudii, qui in familiari apud patrem sermone istos litterati proventus fures acriter perficuerat. Hinc illud aenigma natum est.]

In Beatricem colo assidentem.

*Non linum mulier, stupam nec carmine pectit,
Sed mores hominum carminat usque lubens.*

Morbus regius.

*Ars medici valuit Regis depellere morbum,
Iamque Britannia laetatur probitasque triumphat.
Estne omnis sic conveniens insania Regum?*

Chronodistichon.

*SVbterraneae aqVae aDVenIVnt InhlbentqVe Labores:
Inferlor sVblto toLLlt eas MaChna.*

[Voigtius puer solebat cum patruo in metallorum puteos descendere, et metallica rei mirabile artificium tali duce cognosceret. Accidit a. 1787, et aquarum, in fodinas Ilmevienses irrumpentium, vis domanda esset machinae constructione. Rei et anni memoriam Voigtius illis versibus servavit.]

19) Ad pag. 388. *qualem Fichtius excogitari — censuit.* In notatione: *Ueber die einzig mögliche Störung der akademischen Freyheit* (Berol. 1812. 8.), qua Universitatis litterarum Berolinensis magistratum secundus Rector auspiciatus est.

20) Ad pag. 389. *Gellio narrante.* Noct. Attic. XVIII, 2.

21) Ad pag. 389. *Pliniano vocabulo decretoriam.* H. N. VII, 2, 2. XVIII, 28, 68. XVIII, 29, 69. Illustrat vocabulum Lipsius in commentario in Senecae epistolas CII. p. 622.

22) Ad pag. 390. *sicut Quintilianus ait.* Institut. Orat. I, 3.

23) Ad pag. 392. *symposiis Tauri philosophi.* Gellius Noct. Att. VI, 13.

24) Ad pag. 392. *feminae — Herderi — laudibus commendatae.* Memorabile est Herderoque dignum iudicium, quod de poetria tulit, quam carmina eius in Ephemeridibus Erfordiensibus a. 1800. no. 46 censuravit. Huius censurae summam lubet hic repetere: *Aus diesem ganzen Verzeichnisse (der Gedichte) erhellet, dass die Dichterin nicht etwa nur gemeinen Sinn des Worts durchaus moralisch, sondern gerade der feinen Saite des Herzens moralisch sey, wo das poco di so sehr beleidigt; diese Saite betrifft Schmerz und Liebe. In beiden beobachtet sie, fast schüchtern, den innern Wohlstand des Herzens, der ihrem Geschlecht der grösste Schmuck ist. Lieber unterwirft sie sich dem Vorwurf der Monotonie, als dass sie „Flammen sprechen“ oder auch den empfindlichsten Schmerz zu laut singen wollte. Auch muss es ihr zum Lobe angerechnet werden, dass sie den neuesten Dichter-Jargon nicht nachahmt, nicht affectirt. Allenthalben spricht sie ihre eigene, sehr gebildete Sprache.*

25) Ad pag. 395. *Dan. Wytttenbachius.* In egregia praefatione ad

clogas historicas p. XXIX: quam praefationem diligenter commendamus pendam adolescentibus, qui in litterarum studiis recta ratione procedere lunt.

26) Ad pag. 397. *Herderus, Graecorum παιδεία nullam — praebiliorem* etc. Testantur multa eius scripta, ad antiquitatis studium perentia, quorum utile litterarum studiosis compendium edere instituit (utim absolveret!) Collega doctissimus, Io. Traug. Leber. Danzius, hoc titulo: *H. Gottfr. v. Herder's Ansichten des classischen Alterthums*. II. Lips. 1805. 8. cfr. *Jean Pauls Versuche der Aesthetik* p. 748.

27) Ad pag. 398. *musica, — Plato parentem perhibet σωφροσύνης*. Rep. III. p. 410. *Οἱ νέοι τῇ ἀπλῇ ἐκείνῃ μουσικῇ χρώμενοι, ἦν δὲ καὶ σωφροσύνην ἐντίκτειν*. Sed totus huc pertinet liber tertius. Add. Legg. II, p. 91—97 et VII, p. 341—343. Cic. de Legg. II, 15. Orat. III, 51. Rem ipsam optime nuper illustravit Frid. Henr. Christ. Schwarzius, *Erziehungslehre*, IV, I. p. 358 sqq.

28) Ad pag. 398. *Shakespearianae auctoritatis*.

*The man, that hath no musick in himself,
Nor is not mov'd with concord of sweet sounds,
Is fit for treasons, stratagems and spoils;
The motions of his spirit are dull as night,
And his affections dark as Erebus:
Let no such man be trusted. —*

The Merchant of Venice, Act. V. Sc. I. (ed. Londin. 1747. 8.) T. II. 178.

29) Ad pag. 398. *tria potissimum erant*. De Atheniensium παιδεία classica sunt in Isocr. Panegy. II. 195 sq. Plat. de Legg. I. p. 517 veterum loca laudavit Bartholemius in *Voyage du jeune Anacharsis Grèce c. XXVI*. Cfr. *Car. Fr. Aug. Hochheimer Versuch eines Syms der Erziehung der Griechen*. Déssav. 1785. II. 8.

30) Ad pag. 399. *Neoptolemi illud apud Eginium*. Cicero Orat. 37. Tuscul. II, 1.

31) Ad pag. 399. *Θρόνους πολιτικούς*. Cfr. Ludov. Cresollii *Patrum Rhetorum* I, 3. IV, 1. in Gronovii Thes. AA. Gr. T. X. p. 26 179. Io. Geo. Walchii *Parerga academica* (Lips. 1721. 8.) p. 122.

32) Ad pag. 399. *ex Thucydide*. L. II. c. 40, ubi Gottleberus iam lavit Morum ad Isocrat. Panegy. p. 6 et Ruhkenium ad Hesychium s. v. *ἄλλοσφειν*.

33) Ad pag. 400. *unius anni spatio tres collegas.* Ante Voigtii nostrum *Christ. Frid. Carolus Boettgerus*, I. U. D., Alstadio oriundus ex nostra Academia, ubi iuris doctrinam privatim tradiderat, in illud collegium receptus d. 18 Mart. a. 1807, iuvenis obiit d. 11 April. a. 181 ac paullo post *Traug. Leber. Schwabius*, d. 27 Maii a. 1783 eidem collegio adscriptus, senex decessit d. 7 Aug. a. 1812. Ceteros socios, quibus is ordo illustris nunc maxime floret, recensuit *Henr. Car. Frid. Peucerus* vir eruditissimus, in scriptione gratulatoria, Schwabio propter bene gesta per dimidium saeculum rem publicam paucis ante mortem mensibus oblat (Vimar. 1812. 4). Illis nuper accessit, Voigtio iam aegrotante, *Ludovicus Beckius*, I. U. D., philologi Lipsiensis f., e cathedra iuris Regiomontana, quam ornat, huc evocatus: in quo viro paternae disciplinae praestantiam facile agnoscas.

34) Ad pag. 402. *generoso incoctum pectus honesto.* Persius Sat. II, 74.

35) Ad pag. 402. *archeotam seu archici magistrum.* Cfr. Guido Pancirollus de magistratibus municipalibus cap. XX, in Thesaur. AA. RR. Graeviano T. III. p. 10.

36) Ad pag. 405. *summis disciplinae suae honoribus.* Quo testiores etiam post Voigtii mortem essent honores, formulam a. diploma, quibus tributi sunt, Iurisconsultorum ordo publice hoc loco repetendum censuit.

Ordinarius, Decanus, Senior, caeterique Doctores ordinis Iuris consultorum in Academia Ienensi.

Quum gradus academici non solum munera sint, a candidatis non raro pro forma tantum tentatis et examinatis, praestitis praestandis impetranda, sed etiam, et potissimum quidem, ex prima sua institutione et more maiorum, diligentiae praemia et honores habiti sint, quibus viri, et meritis et officiis graves, condecorarentur: hodierno die, ex decreto ordinis nostri, motu prorsus proprio concepto, auctoritate serenissimi atque invictissimi FRANCISCI II, Imperatoris Romanorum, semper Augusti, atque auspiciis serenissimorum Saxoniae Ducum, Domini nostri clementissimorum, a nobis vir illustris, CHRISTIANUS GOTTFLOB VOIGT, Alstadiensis, serenissimo Saxoniae Duci Vimariensi et Isenacensi a consiliis regiminis, patris in rebus agendis solertiae, sagacitatis ac dexteritatis, eo adhuc, de quo boni omnes gaudent, superstite, suus et locupletissimus heres, Doctor iuris utriusque rite est renunciatus ac per id particeps factus omnium ac singulorum

*in iurium, doctoribus iuris in imperio Germanico competentium; lit-
is his illud publice testamur, hasque, ut iis maiorem fidem concilie-
us, sigillo nostro corroboramus. Ienae, die XXIV Iulii anno post
varatam salutem MDCCC.*

(L. S.)

ANDREAS JOSEPHUS SCHNAUBERT
D. et ordinis Ictorum Ienens.
p. t. Decanus.

37) Ad pag. 405. *sodalis obitum — publice luxit.* Prodiit carmen
c. titulo: *Der Pilger unter den Grübern. Eine Elegie, dem unaus-
schlichen Andenken des am 19 May 1813 für die Seinen, für das
aterland, für die Menschheit viel zu früh verblichenen Herrn D.
kristian Gottlob von Voigt, Herzogl. S. W. u. E. geheimen
egierungsraths und geheimen Archivarius, — geweiht von der Herzogl.
rietät für die gesammte Mineralogie in Jena durch D. Joh. Friedr.
eintr. Schwabe, Prediger zu Wormstedt u. s. w. Jen. 1813. fol.*

38) Ad pag. 405. *vir gravis atque ingeniosus.* Tho. Abbtius in
regio libro *Vom Verdienste*, in cuius ipso exordio haec leguntur: *Aka-
zien sind gestiftet worden; und ein Mann, hinter dessen Namen
r Titel Mitglied prangt, bedeutet in seiner Art soviel, als einen
man mit einem Ordensbande.*

39) Ad pag. 407. *Petropolitana — legatio — etiam pricativum utilia
zilit.* Quod A. L. Schloezerus (*Oeffentl. und Privatleben.* Gotting.
D2. 8. p. 172) scripsit: *St. Peterburg ist eine kleine Welt im Aus-
re. Heil jedem jungen Menschen, der als gelehrter Reisender
re Lehrjahre in dieser grossen und kleinen Welt anfängt! — Dem
T admirari wird hier kein Stoiker getreu bleiben können. Da-
, wenn er sich hier ausgewundert hat, wird er anderswo sich desto
röger wundern dürfen!* id utinam Voigtii exemplo satis reputent, qui in
m civitatem abeunt, etiam e nostratibus, adolescentes, ut doctrina satis
tructi iter suscipiant! Lubenter hoc loco commemoramus editum nuper a
iderici Theophili Mülleri, quem supra p. 43 laudavimus, nepote,
ristiano, qui patris, Jo. Chr. Guilielmi Mülleri, medici nuper Isena-
nsis, elegantem doctrinam sectatur, lectu iucundum librum: *St. Peters-
urg, ein Beytrag zur Geschichte unserer Zeit.* Moguntiae, 1813. 8.

40) Ad pag. 407. *in ipsa Italia — Galuppius.* Cfr. *Stählin's Nach-
icht von der Musik in Russland* p. 49. §. 3.

41) Ad pag. 407. *aliaque artis monumenta, in Caesaris aula etc.*
fr. Fiorillo *kleine Schriften artistischen Inhalts* II. p. 1 — 87.

42) Ad pag. 408. *casus eventusque rerum non duces sunt* etc. Cicero pro Cornelio Balbo c. 4.

43) Ad pag. 409. *Senecae verbis*. In libro de constantia sapientis c. 5.

44) Ad pag. 410. *Academiæ — conditionem*. Postulabant tempora, et suadebant amici, ut, quæ lectionibus academicis æstivi semestris 1807 præfati essemus, in rem et usum præsentem converteremus.

45) Ad pag. 411. *illa oratione*. Orationis summa exstat in Io. Stigelii de inauguratione Academiæ Ienensis epistola, inserta illa Io. Adriani Baieri Athenis Salanis, quæ huius manu scriptæ, necdum editæ, in bibliotheca nostra publica servantur. (Vol. V. p. 276 sqq.) Temperare nobis non possumus, quin ex ea promamus nonnulla, quæ his temporibus diligenter et meminisse et factis exprimere deceat. Narrat nimirum Stigelius: „illustrissimum Principem, Ioannem Fridericum tertium, ad quem gubernationis cura nunc pertineat, una cum dilectis fratribus, considerato officio suo divinitus sibi commissio, intelligere et perpendere, omnibus modis ad se pertinere clientelam huius Academiæ, omnemque curam, qua ea præstatu præsentis et fortuna eius fratrumque foveri, ornari et conservari possit. Id consilii fuisse, quare hoc tempore nihil sibi reliqui faciendum putarit, quod ad humilem intercessionem ad Maiestatem Regis Romanorum, impetrationemque privilegiorum pertineret. — Insuper audisse et consules oppidi et senatores, reliquamque multitudinem, ex eiusdem Principis oratione, quum hoc eius laude dignissimum institutum ad hunc finem spectet, ut non modo clarissimæ Academiæ, sed etiam universis et singulis civibus eorumque posteris ad incrementum gloriæ, publici boni atque commodi, eveniat, quam elementer et serio eius Celsitudo omnes oppidanos, ad benevolentiam erga hospites, ad tranquillitatem et concordiam cohortata sit, flagitans a singulis erga Rectorem, Doctores, Magistros, Professores, omnesque qui ad coetum scholasticum pertinent, reverentiam et officium, ut ita se gerant erga hospites, ne humanitatis signa, hospitalitatis iura, amicitiae officia, desiderari in iis possint: idque insuper universis sit cura, ut peregrini scholastici et hospites facile ac benigne excipiantur, hisque æquo et tolerabili pretio et hospitia et victus, sine tergiversatione et captatione lucri, præbeantur, omninoque cives ad hospitalitatem, quæ vetustissimis temporibus non apud Christianos modo verum etiam ethnicos homines semper laudi data est, prompti sint et faciles, in eaque exercenda, non solum animi sui inductionem ac propensam voluntatem erga studia litterarum laude dignissima declarent, sed officiis etiam ac opera contestatum faciant, se magis cupere sua humanitate et officio adiuvare ac promoveri bonis studiis, quam data opera impediri ac profligari.“

46) Ad pag. 411. *Mareschallus Gryphiades*. Notus et satis celebratus est Io. Matthiae Gesneri, Conrectoris olim Vimariensis, scriptis, etiam carminibus. Adde Io. Aug. Ernesti Opuscula oratoria p. 472.

47) Ad pag. 411. *Heynio testante*. In Opusculis academicis I. p. 388. Ac testantur iam Gesneri scripta, ipsi in Munchhusio alterum revixisse Mareschallum Gryphiadem, cuius sub tutela et patrocinio tam felices et candidos lites Vimariae egisset. Heynius autem quam vero exquisitissimas laudes Munchhusio tribuerit, clarius nunc intelligimus, proditis nuper aliquot epistolis, eximiae benevolentiae testibus, quas summus Academiae Curator ad Professores suos vel consulendi, vel communicandi, vel excitandi causa scripserat. Cfr. *Christian Gottlob Heyne: biographisch dargestellt von Arn. Herm. Ludwig Heeren* (Gotting. 1813. 8.) p. 106 sqq. Illis literis quam multas apponere possem, eodem animo, eadem benevolentia et sapientia a Curatoribus Vimariensibus ad me scriptas! Nunc quidem illas altum proferam, quas in praefatione huius scriptionis p. 377 significavi. Voigtius enim, posteaquam libellum Memoriae filii sacrum acceperat, tum a aliis epistolis, paulo post lugubrem casum scriptis, suum mihi animum peruit, tum in hac, quam interiectis aliquot mensibus d. 5. Aug. a. 1813 ad me dedit:

Die erneuerte Lectüre Ihrer meinem Sohne gewidmeten — Denkschrift hat mir neue Beruhigung gewährt. Ach, wie lieberoll empfinden und betrachten Sie meinen Zustand! Ich bin Ihnen ewig dankbar. — Ich erhalte jetzt aus dem ganzen Lande rührende Beweise von Neigung. Man besorgt meinen Rückzug, und bittet mich doch ja zu bleiben. — Heute besuchte ich Sein Grab. Ich machte mit dem Baumeister Anordnung, dass noch drey Freunde Platz finden. Ich lasse einen grossen Stein in Birkaischen Stein hauen, und Alles mit einem eisernen Gitter einfassen. Auf den Stein sollen nur ein Paar lateinische Worte stehen. Welche? — Es ist ein geschlossenes Familiengrab unter dem Himmel. Ich bin recht beruhigt worden durch Ihre Mittheilung. Heute bin ich so heiter nicht gewesen, als an diesem Tage. Auch Ihr theures Blatt wird mich nicht betrüben, seit ich Sein Grab besucht habe. — fällt der berühmten Ninon L'Enclos letztes Wort ein:

*. . . . . Da ich reif genug zum Tode bin,
Was sollt' ich hier noch länger weilen?*

So war es mit meinem guten Sohne. Es fehlte nur ein so heftiger Anstoss, als der letzte war — so endete er. — Friede mit ihm! Dass sein Andenken von der Universität so verherrlicht wird, thut mir wohl

um aller derer willen, die solche anspruchslöse Tugenden nicht zu schätzen wussten. Er gehörte nicht für diese Welt u. s. w.

Goethius, cui Voigtius libellum tradiderat, ad eum ita rescripsit, ut solatium doloris, ex libello haustum, amico firmaret. Epistola eius haec est:

Herrn Staatsminister v. Voigt.

Ew. Excellenz erlauben, dass ich nur mit Wenigem meinen aufrichtigen Dank abstatte für die baldige Mittheilung des fùrtrefflichen Programms. Wollte ich das, was daran zu loben ist, umständlich berühren, so würde ich doch nur schwach andeuten, was Ew. Excellenz am stärksten unter allen Lesern empfinden müssen; es war ein bittersüßer Genuss, unserem abgeschiednen Freunde ein so würdiges und dauerndes Monument errichtet zu sehen. Es dürfte wohl unmöglich scheinen, einen so zarten und von einigen Seiten bedenklichen Gegenstand mit mehr Sinn, Klugheit und Geschmack zu behandeln, und ihn ohne Ueberladung so reichlich auszuschnücken.

Doch ich werde ins Besondere hingerissen; ich breche ab, das Weitere auf mündliche Unterhaltung aufsparend. Eine gute Uebersetzung wird sich wohl nöthig machen, welche freylich in gewissem Sinne Original seyn müsste, weil vielleicht die Eleganz des Originals, aber wohl schwerlich dessen römische Würde zu erreichen seyn möchte.

Mich gehorsamst und angelegentlichst empfehlend

Weimar

*den 18 Septemb.
1813.*

Goethe.

48) Ad pag. 413. *nec vultus sui imaginem — pingi iussit.* Haec causa fuit, quod illius imagine hunc libellum ornare non licuerit. Ut esset tamen amicus efficacius aliquod instaurandae memoriae adminiculum, quod haec nostra qualiscumque scriptio suppeditare poterat: in prima eius editione litterarum ductus, quibus Voigtius in scribendo utebatur, diligenter in aere imitandos curavimus, eiusque artis specimen apposuimus: quod ab iis, quorum interest, ibi facile reperietur.

49) Ad pag. 414. *apud Theocritum.* Eid. VII, 44.

50) Ad pag. 415. *carmina — patris blande eliciens.* Divulgato tali carmine, quod Voigtius pater, ipso filii absentis natali, d. 27 Augusti a. 1801, composuit, et dulco ipsi munus Petropolin misit, speramus nos

gratum facturos lectoribus, non tantum, quia necessitudo illa, quam significavimus, inde clarius intelligitur, sed quia perrari res exempli est, cumdem hominem et civitatem et plectrum Horatianum moderari.

*Wenn der Liebe Gewalt kürzte den weiten Flug,
flügst du, sehndes Blatt, über Germaniens
Grenzen, über die Sandwelt
schneller hin zu der Newa Strand.*

*Mit Auroren kümst du schneller zur Newa hin,
dort vergoldet gewiss sie auch den herrlichen
Lebensmorgen, den ersten,
einst vom glücklichen Sohn erblickt.*

*Glück zum Lebenstag ruft unserm Geliebten zu
auch das schweigende Blatt; aber er ahnet sie
schon die Wünsche der Seinen,
hört die Stimme der Liebe weit;*

*Kehrt in blühendem Wohl bald aus dem nordlichen
Labyrinthe zurück, reicher an Hoffnungen.
O schon glänzen sie ferne
von dem Auge des Kommenden.*

Ceterum haec omnino erat Voigtii patris indoles, ut etiam in negotiis gravissimis, quae agebat, quaedam eluceret felicitas et vis ingenii poetici, ut quae adeo res durae et asperae, si de iis referret, hilariorem quemdam quasi colorem et formam induerent. Vix ullas ad familiares scripsit litteras, in quibus non inesset aliquid vel leporis, vel salis, vel acute et ingeniose a veteribus dictorum. Haec enim semper in promptu habebat, etiam ex carminibus poetarum. Memini Fridericum Muellerum, Cancellarium Vimarientem, ad has dotes, quibus ipse excellit, agnoscendas natura factum, eas saepe in confabulationibus mecum miratum esse. Poteram huius generis per multa exempla proferre, si fas esset, quae Voigtius familiariter scripsit, hos in usus vulgare. Unum ex illis memorabo, non meis sed alienis verbis, praesertim quum lucem inde capiant, quae supra p. 270 de Duce Brunsvicensi breviter attigi. Narravit rem praeclarae vir doctrinae et elegantissimi iudicii, E. F. Wuestemannus, in Doeringii Commentationibus et Orationibus a se editis p. 190: „Turbulentissimis illis temporibus, quum Napoleo immensis copiis 1806 terras nostras inundavisset, frequens erat Franckenbergium

(Ducis Gothani a consiliis intimis) inter et Voigtium, cuius opera et consilio in administrandis rebus publicis Princeps Vimariensis utebatur, epistolarum de rebus gravissimis, quae tum agebantur, commercium. Iis, quae ad publica negotia pertinerent, perscriptis uterque quaedam addere solebat de litteris. Qui quidem mos ita invaluit, ut vel ipsis illis diebus, qui cladem Ienensem sequuti sunt, servaretur. Pugna vix pugnata, quum qui fuisset exitus, compertum esset, Voigtius litteras misit ad amicum Gothanum, quibus quam similitudinem esse voluit Lucanus Pharsal. I, 129 — 157 inter Pompeium et Caesarem, eandem transtulit ad Ducem Brunsvicensem, qui summus Borussiae exercitus fuit praefectus, et Napoleonem, Gallorum imperatorem, quo nihil cogitari potest aptius aut commodius. Sed apponam ipsa Lucani verba. De Pompeio ille ita:

*Nec coiere pares: alter vergentibus annis
In senium longaeque togae tranquillior usu
Dedidicit iam pace ducem.*

Nonne Ducem Brunsvicensem tibi descriptum putas, qui parta gloria veluti reposito fruebatur honore? Sed audi, quae Lucanus mox de Caesare habet:

*Non in Caesare tantum
Nomen erat, nec fama ducis; sed nescia virtus
Stare loco, solusque pudor non vincere bello.
Acer et indomitus; quo spes quoque ira vocasset,
Ferre manum et numquam temerando parcere ferro:
Successus urgere suos, instare favori
Numinis, impellens quicquid sibi, summa petenti,
Obstaret, gaudentque viam fecisse ruina.*

Nonne Napoleonis habes imaginem, ita expressam, ut poetae pene obversatus esse videatur. — Vnum addam. Benigne fecit scriptor Gothanus, quia Voigtio propria essent, cum Franckenbergio communicaret, viro gravissimo et multis nominibus venerabili, sed magis in negotiis publicis quam in consortio Musarum habitante. Hoc, haud scio, an egregia eius conitum magis coluerit, qua ille etiam in epistolarum cum Voigtio commercio persaepe uti solebat.

51) Ad pag. 416. *Theocriteum illud*. Eid. XVI, 109.

52) Ad pag. 416. *Maecenatis — fortunam*. Narrat Seneca in libro de providentia c. III. p. 136. ed. Lips. Antverp. 1652. fol.

53) Ad pag. 418. *Attalus ille philosophus*. Seneca Epist. IX. p. 395.

54) Ad pag. 418. *veteris illius ac vere dicti*. Legimus in Publii Scriptorum Sententiis.

55) Ad pag. 418. *Pindaricum illud.* Ol. II, 149.

56) Ad pag. 419. *summam in mortalibus* — Io. Müllerus indicavit. nec scribenti obversabantur illa Mülleri vere *χρόσα ἐπη*: „Niemand geht mir besser, Niemanden schenke ich lieber mein ganzes Herz, als m, der von keinem niederschlagenden Kummer, von keinen abmerklenden Zweifeln zerfleischt, in sich und seinem Gott zufrieden, der Welt, in der wir leben, immer so genießt, dass er die zukünftige nie s seinem Gesichte verliert, der mit der ganzen Welt so lang als möglich zufrieden bleibt, der jedem harten Schicksal muthig mit Lutherischer Herzhaftigkeit trotzt, der seine Pflichten thut, und der Religion lgt, sollten sich auch Monarchen widersetzen, der jede Ordnung ottes sich wohl gefallen lässt, der voll Gefühl der Menschlichkeit, pfindsam, sanft, ganz Liebe, aller Guten Freund, die Menschen le liebt, — ich sage, den lobe ich mir, so suche ich mein Herz einrichten.“ *Sämmtliche Werke* IV. p. 68.

57) Ad pag. 419. *Antonius orator apud Tullium.* Orat. I, 52. quis non lubenter hoc tempore conquiescat in illis Senecae (de Consolat. 5): „Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera est, inviolabilis, immota, incoucussa: sic contra casus ndurat, ut nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Adversus apparatus erribilium rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, sive illi dura, sive secunda ostendantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit.. Unius nim in possessione virtutis est, ex qua depelli numquam potest: ceteris recario utitur. Quis autem iactura movetur alieni?“ —

58) Ad pag. 421. *utpote moriens, diviniore quadam mente.* *Spe-*
rāmus ista Ciceronis *Divin.* I, 30: *Animus, appropinquante morte,*
Leo est diviniior.

59) Ad pag. 422. *Menandri dictum.* Servavit Plutarchus in *Con-*
te *ne* ad Apollonium c. 34. To. I. pag. 469. ed. Wytttenbach. Eamdem
entiam certatim expresserunt veteres, in his Agathias *Epigram.* 83.
lect. Brunck. III. pag. 65:

Ἐμπης ὀλβίος οὗτος, ὃς ἐν νεότητι μαρανθαίς
Ἐκφυγε τὴν βίοντος θάσσον ἀλιτροσύνην.

PANEGYRIS
HONORI ET MEMORIAE
VIRI ILLUSTRISSIMI
AUGUSTI FRIDERICI CAROLI
LIBERI BARONIS DE ZIEGESAR
DYNASTAE DRACKENDORPH ZOELLNITH LAASDORPH
ILLMNITH WOELLNITH ET RUTHAE
OLIM SAXONIAE DUCIS GOTHANI ET ALTENBURGENSIS A CONSILII INTIMO
COMITISQUE CONSISTORIANI ET CANCELLARI
HUCUSQUE COLLEGIO REBUS PROVINCIALIBUS CURANDIS VIMARIAE CONSTITUTO
PRAEFECTI ET CURIAE PROVINCIALIS DUC. SAX. PRAESIDIS
VIMARIAE D. XIX DECEMBRIS A. MDCCCXIII DEFUNCTI
IN
TEMPO PAULINO ACADEMICO
DIE VI FEBRUARII MDCCCXIV
INSTITUENDA
ACADEMIAE IENENSIS
AUCTORITATE
INDICITUR.

Magnam olim huic Academiae famam, magnam item utilitatem attulit Io. Augusti Hellfeldi disciplina, viri accurate docti et in rebus forensibus exercitatissimi, qui quum aliis multis praeclare et scriptis et factis inclaruit, tum maxime Iurisprudentia sua, secundum Pandectarum ordinem proposita, nominis immortalitatem consequutus est. Quod opus quamvis a doctrinae subtilitate minorem habeat quam rerum in foro utilium delectu commendationem: ita tamen per longum tempus in scholis Iurisconsultorum tritum et celebratum, ita in caussis publicis privatisque tractatum est,

, qui nostra et patrum memoria his in rebus aliquid vident, illius potissimum auctoritatem sequerentur. Itaque iam ad scholas Hellfeldianas magna confluebat discens multitudo, eratque ipse in numero illorum doctorum, i ad priscam compositi vetustatem, quam sua iam aetate avissimus auctor dialogi de Eloquentia, Tacito fere adscripti *), requirebat, discipulos non salutandi ambitione illecebris adulationis, sed severitate disciplinae et innii experimento colligerent, collectosque facile tenerent. Ique igitur mirandum est, in Hellfeldi discipulis censeris primarios, qui posthac ad reipublicae gubernacula moti, in regundis administrandisque civitatibus et suae patriae, et praeceptoris memoriae, et patriae saluti egregie consuluerant.

Atque in his viris praecipuum quemdam locum obtinet, em acerbo nobis fato nuper ademptum lugemus, AUGUSTVS IUDERICUS CAROLUS L. B. DE ZIEGESAR, vir illustrissimus: o mortuo, et civitas Vimariensis magnum praesidium, et academia nostra insigne ornamentum amisit. Quam nobis itam acerbitatem tanto magis sensimus, quanto gravius vidit, ut, quum multis insignem calamitatibus annum, tamam aliquod fatale spatium, iam prope emensi, de liberre Germaniae restituta, de resuscitata in Germanorum inis patria virtute et libertatis vindicandae cupiditate, ique de novo ac fortunatiore rerum statu laetari coe-remus, repentinus ille atque inopinatus casus laetitiam tram imminueret. Ita nimiram instituit gubernatrix rena humanarum providentia, ut nullo non tempore homines esse admoneat, a quibus humani nihil alienum sit ex-erandum. Sed quum sapientem deceat, etiam adversis re uti, et hac ipsa moderatione animi, quem litterae lectum habeant, abis demonstrare; e quum hac potissi-

*) Cap. XXIX.

num tempestate removenda sint omnia, quae privatim retardent et impedian gaudia, quibus optimus quisque de recuperatis bonis publicis exsultat atque triumphat: agendum, Cives, luctus nostri eo nunc utamur vel temperamento vel emolumento, ut vobis de clarissimi viri studiis narremus, eiusque potissimum academicae institutionis et disciplinae rationem tamquam aliquod exemplar proponamus, in quod intuentes, quantum in artium studiis virtus ac diligentia valeant, et quam ampla sint industriae academicae vel ad honores, vel ad opes, vel ad gloriam proposita praemia, planissime intelligatis. Nam universam ZIEGESARIS vitam, tot et decoribus conspicuam, et muneribus illustrem, persequi, non patiuntur praescripti huic libello fines, nec sane opus est, quum scriptionis nostrae consilium in eo versetur, ut susceptum a doctissimo Collega memoriae instaurandae negotium Academiae auctoritate indicamus, non ut ipsi perficiamus.

Pueritia ZIEGESARIS *), ambiguum est, infestam magis an fautricem fortunam habuerit. Quum enim matrem mature amisisset, maternumque affectum vix coepisset restituere noverca, in excolendo pueruli animo fingendisque ad omnem honestatem moribus sollicitissime occupata: ecce, idem patre orbatur, viro et munerum splendore, et doctrinae copia, et meritorum multitudine celebratissimo, qui unus omnium optime filioli ingenium ad avitam dignitatem et gloriam evehere ac formare posse videbatur. Sed fausto omine accidit, ut Noster, in Hellfeldi domum atque fidem receptus, hunc tantum virum et pueritiae fidissimum tutorem, et studiorum intelligentissimum moderatorem nancisceretur. Ac paternae Hellfeldi curae ZIEGESARIS ingenium docilitasque egregie respondit. Annum aetatis agens quintum decimum, quo tempore plerique adolescentes adhuc in minorum scholarum umbraeulis haerent, Noster ab illo in

*) Natus est die 5 Aprilis a. 1746.

Academiae lucem protractus idoneusque est iudicatus, qui academicorum studiorum spatia ingrederetur.

Admodum et iucunda et Academiae nostrae honorifica est memoria illius temporis, quo Hellfeldi disciplina tot adolescentes, ingenio florentes, partim etiam natalibus eminentes, et indefesso studio ad summa quaeque tendentes, hoc est, ZIEGESARIS nostri simillimos complexa, prosperrimo successu effecit, ut haberet ipsius aevum, quod posterior aetas invidere ei posset. Nam excutientibus nobis saepe-numero tabulas academicas, quibus recepti in numerum et ordinem cives inscribuntur, et quae illorum posthac in civitate fuerit claritas perscrutantibus, accidit, ut, qui et suum et patriae nomen vel scriptis vel meritis illuminaverint, vix singulis lustris singulos inveniamus. Quod quamquam non eo pertinet, ut tantam iuvenum, praeclara studia aemulantium, multitudinem, postquam ad negotia publica accessissent, officiis suis satisfacisse, magnasque civibus utilitates attulisse negemus, siquidem etiam quae occultius aguntur, summis saepe laudibus digna sunt: id tamen iure nostro contendimus, qui ex umbratili vita in reipublicae solem atque aciem ita processerint, ut in illustriorem aliquem locum et censum venirent, ac principatum quemdam tenerent, eorum insignem omni tempore fuisse paucitatem. Sed illud triennium, quo ZIEGESAR in Academia Ienensi litterarum caussa versatus est, collectos atque congregatos huc vidit Kaunitios, Solmsios, Burgsdorffios, Ickstattios, Gemmingenios, Voigtios, et studiorum ratione et vitae familiaritate cum Nostro coniunctissimos, qui quum postea non latuerint inclusi atque abditi in tenebris, sed in oculis clarissimarum provinciarum fuerint positi, quantum principibus consilio, reipublicae opera, civibus dignitate sua profuerint, inter omnes satis constat. Sodalem praeterea iuvandisque studiis iuvenilibus contubernalem Noster habuit Geo. Christophorum Guilielmum Voelkerum, si non maiorum, sua tamen

virtute, h. e. studiorum assiduitate ac severitate ipsi parem, haud vulgaris doctrinae hominem, Hellfeldo carum imprimis, qui paulo post in hac Academia scholas aperuit forensi iuris usui destinatas, quarum utilitatem qui perspexerunt, iis continuandis non voluntatem optimo viro sed vitam defuisse dolent.

Si quaeratis, Cives, qua via et ratione ZIEGESAR in hac Academia tantum, quantum aequalium testimonio constat, consequutus sit, praeter studii contentionem atque constantiam, quae in omnibus rebus plurimum valet, tria imprimis sunt, quorum magna in academico curriculo esse vis solet, idoneorum delectus praeceptorum, assumptio earum artium, quae doctrinarum studium acuunt et ornant, exercitationum crebritas atque assiduitas. De singulis, quoniam nostra interest, hoc vos exemplo doceri, et idoneis ad litterarum studia tractanda consiliis instrui, deinceps dicemus.

In deligendis adeundisque doctoribus multa casus permitti temeritati, fortunamque saepius dominari quam rationem, ipsa studiorum academicorum facies ostendit. Plerique enim adolescentuli, id quod de philosophorum sectis Cicero *) tradit, primum ante tenentur adstricti, quam, quid esset optimum, iudicare potuerunt: deinde infirmissimo tempore aetatis aut obsequuti amico cuidam, aut una alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, et, ad quaecumque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, tamquam ad saxum, adhaerescunt. Quod nisi usu ita eveniret, pene miraculi habendum esset, quod in Academiis quibusdam audivimus aut eos maxime doctores expeti, qui obscuris perplexisque oraculis cum Pythia contendant, aut magnas ad illorum scholas fieri cursationes, qui pro doctrinae, ex fontibus hauriendae, subtilitate res tritas, vulgares, pervagatas

*) Academicorum Lib. II, cap. 8.

non nisi ex compendiorum rivulis ductas, venditent. Sunt alii in litterarum studiosis, qui in nullam se tradant et applicent disciplinam magistri, in qua vitae suae velut tabernaculum ponant, circumforanei homines et circulatores, qui, quum non capiant ingenuas ex doctrina oblectationes, studiorum vagam quamdam et voluptariam rationem consecantur. Ab utraque secta ZIEGESARIS ingenium ratioque vitae valde abhorruit. Magna eius fuit felicitas, qui Hellfeldi tutelae ac patrocinio commissus, huius potissimum eruditissimi viri scholas adiret, huius quotidianis sermonibus mentem aleret, huius admonitu atque exemplo in rectam studiorum viam duceretur, huius denique auctoritate etiam in ceterorum delectu praeceptorum adiuveretur. Atque in his Walchios imprimis et Müllerum, celeberrimos eruditione ac meritis viros, sequutus est, quorum illi in historia et antiquitatibus, hic in cognatis historiae et velut auxiliariis disciplinis facem ipsi praetulerunt, eaque opera ipsos uris velut aditus illustraverunt. Quamquam nullius omnino doctore tanta Nostro fuit caritas, tanta veneratio, quam Hellfeldi, cui, quod per omne illud tempus, quo in iurisprudentiam incubuisset, eam elegerit studiorum rationem, qua commodius ad metam sibi propositam perveniret, quod studiorum suorum cursum feliciter ad finem perduxerit, quod dissertationis conscribendae ac publicae defendendae consilium ceperit, denique quod eam contra doctissimas illius obiectiones aliquo modo tueri potuerit, ita olim vir praestantissimus in ipsis disputationis solemnibus palam professus est, ut omnem, ad quam olim perventurus esset, fortunam felicitatemque nemini, nisi Hellfeldo, et praeceptori suo, et Iurisconsultorum principi, diceret se debere *). Cui professioni quam grata mente, dum in vivis

---

*) In his ipsa fere ZIEGESARIS verba servavimus. Reperta est enim in eius scriniis salutandi formula, qua iuvenis olim, quum dissertationem ex cathedra defenderet, Hellfeldumque ad disputandum invitaret, more academico usus est.

erat, responderit, quam iucunda ipsi fuerit Hellfeldi recordatio, quantopere ad Hellfeldiani nominis mentionem exhilaratum se senserit, eamque hilaritatem in ipsa saepe negotiorum tristitia oculis, vultu, voce prodiderit, qui cum eo versati sunt, probe meminerunt.

Iuris vero prudentiam quamquam Noster, Hellfeldi sui exemplo, ad ipsum usum et praxin, quam dicunt, imprimis referebat, siquidem hoc quasi solum et fundamentum eius amplitudinis esse, ex eaque ratione civium saluti longe plures, quam ex sola artis scientia, nasci utilitates intelligeret: eadem tamen ne nuda esset et inermis, aliarum doctrinarum ornatu eam comitatuque instruendam ac roborandam existimavit. Erat enim remotissimus a temeritate illorum, qui repellunt Iurisconsultum ab artium communione, excludunt ab omni elegantia doctrinae, ac tantum in iudicia et forum, tamquam in aliquod pistrinum, detrudunt atque compingunt. Quo fit, ut his vulgarium rerum forensibus cancellis circumscripta scientia subtilitatis et elegantiae laude careat, et quo quis est aliis artibus politior, eo ieiunius ipsi tale studium et irrisione dignius videatur.

Duo imprimis erant, quae Noster, quoniam necessaria putabat esse ad iuris accuratam scientiam, cogitatione et studio complecteretur: quibus commemorandis tametsi verendum est, ne in hac, quam nostra aetas tulit, studiorum levitate et celeritate restringam potius iuventutis ardorem quam incitem, tamen ut dicam, ingenuisque et erectis animis impensius commendem, hic ipse me locus et ZIEGESARIS praeclarum exemplum admonet. Nempe ad verum intelligendum nihil magis exacuit mentem, neque efficacius quicquam ad altiora studia praeparat, quam matheseos et linguarum accurata cognitio. Et geometriam quidem, qua nulla est matheseos fructuosior pars, iam olim peritissimus harum rerum existimator, Quintilianus *), utilem iudicavit

*) Institutt. Orator. Lib. I, cap. 10. Quintiliani locum singulari scripto egerit

teneris aetatibus: agitari namque animos, atque acui ingenia, et celeritatem percipiendi inde venire; sed prodesse eam, non, ut ceterae artes, quum perceptae sint, sed quum discatur. Haec nimirum est paedagogica illa matheseos ratio, quam Benzenbergius *), vir sagacissimus, nuper appellavit, et a theoretica practicaque distinxit. Etenim paedagogica illa ratio, non nuper demum a Pestalozzii sectatoribus aut inventa aut ad scholarum usum traducta **), cernitur in apta quadam et matura iuvenilium animorum ad sublimiora studia praeparatione, quae non ex numerorum quidem aut figurarum ceterorumque, quae in arithmetica et geometria traduntur, cognitione oritur, sed ex modo ac ratione quasi efflorescit ac redundat, qua hae doctrinae sic explicantur enucleanturque, ut et ipsae facillime disci, et animus discentis assuefieri cernendo vero possit. Huic finitima et propinqua est theoretica ratio, qualem Euclides praeivit. Quae quum primo res obvias et sensibus subiectas pertractet, et ab his velut initiis, quae nihil obscuritatis aut difficultatis habeant, ad gravissima quaeque progrediatur; deinde legitimo omnia ordini adstringat, et ad demonstrationis normam ac regulam accurate instituat et exigat, omninoque vagos incertosque ingenii motus moderans, pene manu ducat ac trahat mentem in vestigia veritatis: paedagogicae illius rationis velut parens est, efficitque disciplinae suae salubritate, ut informetur animus ad artis concinnitatem, ut argumentandi severitati et, quam Quintilianus vocat, consummationi assuescat, ut, quae sint iustarum definitionum loco habenda, quae communium no-

---

illustravit CH. G. W. LEHMANNUS: *Einige durch eine Stelle Quintilians Inst. Or. 1, 10 veranlasste, die Lehrart in der Grössenlehre berührende Worte*. Halberstad. 1809. 8.

*) *Briefe geschrieben auf einer Reise durch die Schweiz im J. 1812*. II. p. 200 sqq.

**) Id quo clarius intelligeretur, nonnulla repetivimus ex iis, quae Jo. AUG. ERNESTUS in praefatione *Initiorum doctrinae solidioris* p. 5 sqq. tradidit.

tionum vim habeant, quae evidenter demonstrata sint, iudicare discat, denique ut recte intelligendi cogitandique solertiam et celeritatem adipiscatur. Ea ratio nisi subest practicae, quae mathesin tamquam ex altiore loco in usum et vitam devocat, et ad artium opificiorumque, quae vitae sunt necessaria, perfectionem traducit: non potest illius nec vera utilitas intelligi, neque omnino, quam accurate et diligenter sua perficiat, cognosci. Ac Noster, in mathesi Wiedeburgii doctrina usus, tantum aberat, ut in paedagogica illa ratione subsisteret, ut etiam duas reliquas ad studii absolutionem adiungeret. Quo factum est, ut in omnibus rebus, quascumque suscepisset, eam servaret. ἀκριβείαν, quae propemodum ad mathematicas rationes esset limata, et per totam vitam practicae matheseos tum amorem insignem, tum salutarem publicis negotiis usum retineret. Nam et de Gothanis immortaliter meruit aerario, unde viduae hominum publicis muneribus defunctorum aluntur, melius ordinando, vel potius ruinis eius, quae impendebant, sapientissimo consilio fulciendis, et nobis nuper profuit praediorum academicorum rationibus tractandis, tabulisque accepti et expensi aut liberandis ab iis erroribus, qui inessent artisque peritorum aciem fefellissent, aut ita certe adornandis, ut, errandi periculo sublato, facilior certiorque exsisteret omnis fisci procuratio. Denique etiam quicquid a munerum occupationibus superesset otii, quod alii litterarum artiumque elegantia exhilarant, Noster, quamquam ab illis non alienus, quippe qui musicam quoque tractaret, magis tamen dare solebat artibus iis, quarum scientia coniuncta esset cum mathematica et mechanica. Veluti machinarum horariarum structuram et compositionem ita calluit, ut multos in hoc genere artifices superaret.

Sed, unde huc digressus sum, redeo. Secundum mathematicam vix ulla est disciplina, acuendis iuvenum ingeniis ad percipiendi tum subtilitatem tum celeritatem accom-

modatior linguarum studio. Nam quum nullae sine verbis notiones, certe non stabiles certaeque, esse possint: quo quis accuratius distinctiusque loqui didicit, eo melius ac subtilius cogitat, et quanto plurium gentium linguas memoria et animo comprehendit, tanto maiore notionum copia et varietate gaudet, ipsasque rerum notiones, verborum veluti luminibus illustratas, tanto clariore in luce videt*). Itaque etiam veteres omnem et intelligendi et explicandi rationem dixere Dialecticam, h. e., ut Cicero **) ait, contractam et adstrictam eloquentiam, quae dum ad subtilitatem cogitandi adducit, simul dicendi scribendique facultatem instruit. Et consentiunt docti, plurimum hoc in genere valere linguas veteres, ex more et consuetudine populorum abductas, sed vigentes in scriptorum antiquorum libris, et ad disserendi subtilitatem excultas, quarum usu non tantum perfici limarique rerum notiones, sed etiam, quam explicatae animo inhaereant, facillime perspicui, et quadam velut trutina examinari. Cuius subtilitatis expertes sunt, qui verborum ac rerum quodam velut discidio facto, linguarum studia vilipendunt atque adeo abiiciunt, novi in republica litteraria homines ac nescientes, cogitandi solertiam cum bene loquendi elegantia sic esse copulatam, ut alteram sine altera consequi nemo possit. Hac ductus persuasione, ZIEGESAR noster, dum Ienae versabatur, in eo elaboravit, ut linguarum studio sibi aditum faceret ad bene cogitandum, et bene cogitata recte accurateque verbis exprimeret. In quo quam cautus ac pene morosus fuerit etiam senex, et quanta circumspectione singula propemodum verba

---

*) Etiam haec, quorum nostra aetas pene oblita esse videtur, Lockio duce accurate persequutus est Io. AUG. ERVESTUS in prolusione *de artis bene cogitandi et bene dicendi coniunctione*, quae inserta est *Opusculis oratoriis* p. 174 sqq. De eadem re nuper diserta brevitate exposuit FRID. AUG. WOLFIVS *Museum der Alterthumswissenschaft* I. p. 35 sqq. Ac solent talia a perito quoque magistro in scholis logicis tradi.

**) Brutii cap. IX.

lectoribus appenderit, qui vel litteras manu eius scriptas vel commentarios de caussis iudicialibus legerunt, haud ignorant. Graecam linguam, quod Nepos ait Atticum in philosophia fecisse, tantum attigit, credimus, ne eius expers esset suavitatis: sed Latinae eum et studiosissimum et intelligentissimum fuisse, non tam dissertatio eius publice defensa, quam servata in tabulario Societatis Latinae egregia specimina, olim ab eo in consessibus praelecta, testantur. Nam in dissertatione quidem, cuius totum argumentum in re nova, ab Germanis demum instituta, non petita a veteribus, versatur, quamquam universus orationis habitus satis Latinus est: retinendis tamen verbis novitiis, qualia forum hodiernum et Iurisconsultorum scholae frequentant, maluit intelligentiae consuli, quam transferendis accommodandisque ad Romanorum loquendi usum notionibus perspicuitatem periclitari. Sed in illis Societatis Latinae exercitationibus, quarum materiem fere ex historia petebat, admodum diligens et castus fuit in verborum delectu, politus in vincienda conformandaque oratione, alienus ab omni barbarie et sordibus, quas ex recentioris aevi consuetudine Iurisconsulti saepius trahunt, qui non sunt veterum lectione artibusque dicendi, ex unico illorum et limpidissimo fonte hauriendis, satis instructi. Linguae Latinae studio, quod etiam senex amavit, coemendisque scriptorum optimis editionibus aluit, iuvenis florentissimas in cultiore Europa linguas addidit, Francicam imprimis atque Italicam: in quibus discendis, quemadmodum in Societatis Latinae exercitiis, et in omni iuris doctrina, consortem et aemulum fuit Christianum Gottlobum Voigtium, virum summum bisque imprimis venerandum, in cuius et docta familiaris adolescens, et laborum gloriosa communione vir facillime publicisque muneribus praefectus, et constantissima benevolentia atque amicitia senex acquievit.

Sed quum haec ipsa, quae attigimus, studia usu p

tissimum alantur, et exercitationis assiduitate incrementa capiant, tum omnino in vita academica exercitationes, imprimis quae ἐπιδείξων loco publice instituuntur, incredibiliter faciunt ad inflammanda litterarum studia et excitandam in animis saluberrimam aemulationem. Ac nescimus, an his maxime suos Noster in litteris progressus, tam felices illos quam celeres, debeat. De Societate Latina, quae Io. Ernesto Immanuele Walchio duce et moderatore tum florebat, supra diximus. In hac utilissima iuvenibus palaestra disputandi facultatem adeptus, et sermonis Latini elegantia imbutus, eam facultatem paulo post ad publica, quae in acroateriis celebrabantur, certamina litteraria transtulit. Quas disputationes etsi huius aetatis tarditas ita in contemptum adducere coepit, ut ex aliis Academiis iam prope exsulent, in aliis perraro nec nisi dicis caussa, ideoque obiter ac leviter, tractentur: nos nostram tamen de iis sententiam ab illorum contemptorum sive levitate sive inscitia semper seiungendam putavimus. In quo, quotquot severis et accuratis litterarum studiis favent, adstipulatores habemus. Non valere eiusmodi disputationes ad inventa nova proferenda, nec lites, de rebus gravissimis motas, subita aliquot horarum altercatione posse dirimi, scimus atque concedimus: sed dialectica subtilitate, qua nequeunt carere disputationes, ingenium acuitur, limatur iudicium, explorantur profectus in scholis facti; ipsaque celeritas et brevitates et lacessendi et respondendi, cum exquisita venustate atque urbanitate coniuncta, utrum discipulus magistri eruditionem et placita non nisi memoria vel liturario condiderit, an suam fecerit, in succum, quod aiunt, et sanguinem converterit, novisque aptare notionibus didicerit, pene plus quam academica ista, quae vocantur, examina, declarat *).

*) Non aliter sensit FR. SCHLEIERMACHERUS, vir acutissimus, in libro de Universitatibus litterarum vernacula lingua scripto p. 133. Qui postquam de disputationum abusu exposuit, haec adiecit: *Es muss dadurch documentirt werden, dass der*

Quid quod ipsa exempli vis auctoritasque magistrorum, de disciplinarum suarum locis dubiis publice altercantium, iuvenes animos incitat ad aemulationem, rerumque, quas discunt, difficultatem ostendit, modo ne ita disputent doctores, ut aut balbutientes miserationem, aut barbari risum moveant. Omnium vero maxime cavendum est ioculare illud spectaculum, quod duo nonnumquam adversarii praebent, quorum alter dicendi elegantiae, alter barbariei assuetus est: qui quum intelligere mutuas obiectiones defensionesque non possint, fit, ut temere exardescat certamen, et, quanto magis in re consentiant, tanto sibi magis a se invicem dissentire propter dictorum insolentiam videantur.

Hanc autem disputandi peritiam Noster non solum censendis oppugnandisque aequalium scriptis, quae ad publicam disceptationem proponebantur, aliquoties probavit, sed sua imprimis dissertatione, quam de visitatione iudicii cameralis imperii scripsit, a. 1765 sine praeside praeclare defendenda demonstravit. In qua disputatione, quae illustrare actum solemnem civiumque imitationi commendare possent, raro exemplo omnia concurrerunt. Nam et argumentum libelli dignum erat auctoris ingenio temporumque rationibus aptum, et diligentissima eius pertractatio ab ipsis, qui in arenam descenderant, adversariis laudabatur, et adversariorum virtus atque praestantia auctoris laudibus pondus adiciebant. Argumentum depromptum est ex iure

---

Einzelne den Geist der Wissenschaft als Princip in sich aufgenommen hat; dies geschieht durch das Gespräch, durch die Disputation, wodurch er veranlaßt wird, seine Denkungsart und das Innere seiner Ansichten zu eröffnen, und zu zeigen, welcher Combinationen er fähig ist. Dabey liegt der alte Satz zum Grunde, dass die dialectische Consequenz bewähren müsse, ob etwas Aufgehelltes in wissenschaftlichem Geist hervorgebracht sey oder nicht. Es soll aber auch ferner documentirt werden die Fähigkeit des Aufzunehmenden, die Wissenschaft weiter zu bilden. Darum muss er auch bewähren, wie er in einem einzelnen Felde des realen Wissens einheimisch, und mit dessen Fortschritten sowohl, als dessen Bedürfnissen bekannt ist; und diess soll eben geschehen durch die von ihm abzufassende Dissertation u. s. w.

publico, invitante ad eam rem ipso tempore. Quum enim ingens tunc omnium erecta esset exspectatio in censuram, de supremo iudicio, quod Wetzlariae florebat, agendam, sive, ut vulgo appellant, in camerae imperialis visitationem, qua vel incommoda tollerentur, vel emendarentur vitia, quae in illa curia increbuisse: consentaneum erat peculiari libello exponere, quae ex historiae monumentis erui possent ad notiones de visitationibus, quarum aliae essent ordinariae, aliae extra ordinem institutae, earumque ab revisionibus differentia, animo informandas. Itaque Noster tripartitam fecit dissertationem. Primum visitationum originem indagavit, reperitque rei primordia in deliberatione de isto iudicio secundum capita ab Imperatore Maximiliano I praescripta in comitiis Constantiensibus a. 1507, quibus sancitum est ab ordinibus, ut sex Electoribus totidemque Principibus inquirendi quotannis in iudicii camerae vitia negotium demandaretur. Cui legi quomodo aut obtemperaverint Principes, censuris rite agendis, aut impedimenta et obstacula moverint, omninoque quot actae sint censurae inde ab a. 1508, quo agi coeperunt, usque ad a. 1707, quo auspiciis Principis Nassavio-Hadamarensis postrema est visitatio instituta, excitatis deinde gravioribus in Germania motibus, ipsaque belli septuennis atrocitate saluberrimae rei finem afferente, auctor diligentissime explicavit. Deinde eos recensuit, a quibus censurae illae legitime agi solerent, docuitque, agendi ius ac potestatem fuisse penes Imperatoris legatos et imperii Germanici ordines, quorum illi fere Commissariorum, hi Statuum barbaris nominibus appellantur. Imperatorem plerumque duomisisse legatos, vel ex Principibus, vel ex Praelatis, vel ex Comitibus, vel ex Baronibus, vel ex Nobilibus, saepissime etiam ex Doctoribus delectos: Electorem Moguntinum, siquidem Archicancellarii dignitate gauderet, perpetuum fuisse censorem, qui, ex quo plus quam duo ordines cen-

suram simul egerint, censurae praeesset: ceterum ipsos ordines in visitationibus extraordinariis ad eam rem legatos esse imperii auctoritate, in ordinariis ordine cooptatos. Porro ostendit, in more olim positum fuisse, ut unus ex Principibus coram adesset visitationibus; posthac, illo absente, missos ab ordinibus consiliarios, exquisitae eruditionis ac sapientiae viros, quorum spectata esset probitas rerumque cameralium scientia: pluribus ordinibus non nisi unum mittere legatum, uni autem Principi ob diversas provincias duplici tantum visitationi interesse licuisse. Denique ultimo capite tum de iis exposuit, quae in visitationibus pertractata sint, tum de ipsius rei utilitate ac necessitate. Sub initium enim visitationis necessum fuisse, ut de censorum auctoritate constaret, ut et ipsi, et qui assiderent iudicio, fidem suam iuriurando adstringerent: deinde res relatas esse a Principe Moguntino, interdum etiam ab Imperatoris legatis; in vitia iudicii, quae vel personarum vel rerum essent, diligenter quaesitum: sententias latas: novas leges seu ordinationes sancitas: visitationis rationes, quas fisci procurator et quaestor reddidissent, exactas: sententias, vel in iudicio summo vel in augustissimo consilio imperii aulico pronunciatas, si quis illarum retractationes postulavisset, recognitas et ad censuram revocatas: tandem, confectis omnibus, quae ab Imperatore et imperio commissa censoribus essent, censuras atque emendationes scripto consignatas, inde recessum et memorialia visitationis, quae dicuntur, composita, denique acta delata esse ad Imperatorem. Postremo optavit, ut concusso et labefacta in Germania iustitiae statu, ad arcendum iudicii cameralis interitum Imperator atque imperium convenirent de modo, quo visitationes ac revisiones, per longum tempus intermissae, denuo instaurarentur, eoque immortalibus Imperatoris in iustitiae et patriae incrementa meritis fastigium imponeretur. Cui optato quamvis tam parum responderet

eventus, ut per eas, quae post, quamquam aliquo intervallo, insequutae sunt Germaniae calamitates, primo obmutuerit illud iudicium, deinde prorsus extinctum sit: operae tamen pretium existimavimus, illo duce libello patrii moris et instituti memoriam renovare hac tempestate, qua, quid novi allatura sit nova rerum facies, quid ex iis, quae deponi et antiquari nostra aetas vidit, in usum revocatura, ne vacillare amplius civitatum stabilitas videatur, boni omnes cupide exspectant.

Hanc dissertationem quum eruditorum disceptationi doctissimus auctor proposuisset: ad eam more maiorum publice impugnandam tres adversarii prodierunt, duo veterani, Achatius Ludov. Carolus Schmidius, Academiae illo tempore Rector, et Io. Augustus Hellfeldus, Iurisconsultorum Ienensium princeps, unus iunior, sed ad veteranorum virtutem et gloriam iam tum generoso animi impetu incitatus, Christianus Gottl. Voigtius, Ictus et Societatis Latinae sodalis. Qui triumviri quid de dissertatione senserint, quas auctori laudes impertiverint, ex ipsis illorum epistolis, libello adiectis, apparet. Vere auguratus est Schmidius, fore, ut eruditissimus iuvenis novum illustri familiae afferat decus, novum splendorem atque honoris ornamentum. Graviter testatus est Hellfeldus, ZIEGESAREM suum, longe alienum a vulgari generosae iuventutis opinione, qua hominem nobilem, avito genere ortum, eleganti corporis habitu incedentem, linguas novitias scite loquentem, leviter studiis tinctum, ad rempublicam consiliis instruendam satis aptum fingant, aliam plane eamque optimam elegisse viam, qua, non neglectis his, quae extrinsecus nobilem ornent, id tamen indefesso studio laboraverit, ut non levem, sed accuratam historiarum, philosophiae et iuris tam publici, quam privati, scientiam sibi acquireret, sicque iis, quae ad civitatem vere tuendam facerent, subsidiis instructus, rempublicam capesseret. Quo tanti viri testimonio quum ado-

lescenti nihil quicquam contingere posset amplius et honorificentius: at habuit amicitia, quod isti praeconio iucundius adderet. Atque hunc suavitatis fructum Voigtii litterae obtulerunt, quibus, quam sit magnificum, coniungere cum sanguinis nobilitate nobiliores animi atque ingenii divitias, ita declaratur, ut, qui litteras illas dedit, non tantum aestimandis verum etiam aemulandis assequendisque amici virtutibus sese parem ostenderit.

Defenso libro publicisque plausibus excepto, animus erat ZIEGESARI, vitam academicam sequi, et doctoris academici munus ambire. Sed ab hoc consilio eum alienavit Hellfeldi auctoritas, qui, sive quod studia eius, ad reipublicae usum translata et in commune collata, pluribus fructuosiora fore praevideret, sive aliis de causis, ad eam vitam traduxit, in qua deinde summos honores consequutus, amplissimis muneribus ornatus, maximarumque rerum consultationibus adhibitus, non tantum de patria pereximie meruit, sed ipsi etiam Academiae institutionis beneficium multis officiis compensavit.

Atque in his vitae, publicis negotiis distractae, continuis occupationibus haud dubie caussa quaerenda est, quod Noster pauciora, quam quis in tanto eius tamque indefesso studio exspectaverit, doctrinae monumenta in lucem emittit. Etenim praeter dissertationem, de qua diximus, et corpus legum Gothanum, ipso auctore typis expressum, unum duntaxat, quum iam inter procures Gothanos conspiceretur, librum prodidit, sed copiosum illum, accuratum, multae lectionis, nec minoris iudicii locupletissimum testem *).

*) Libri haec est inscriptio: *Darstellung der vor dem herzoglich-sächsischen Justizamte zu Gotha wider den Schwertfeger, Johann Gotthard Sartorius, anhängig gewesenen Untersuchung, wegen eines demselben angeschuldigten doppelten Ehebruchs. Zur Widerlegung einer von dem erwähnten Sartorius bey dem Reichs-Cammergerichte zu Wetzlar sich angemassenen Nullitätsklage und dazul abergebenen Druckschrift, unter dem Titel: Beytrag zur Kenntniss der deutschen Rechtspflege in peinlichen Sachen. 1783. Wobey zugleich gezeigt worden: das*

Eius operis conficiendi opportunitatem dedit, vel potius necessitatem imposuit, civis quidam, qui tum Gothae agebat, spurcissimus turpique ac dissoluto vitae genere maxime insignis. Qui quum et aliorum scelerum reus, et in ipso adulterio tantum non esset deprehensus: splendidissimum collegium, quod iudicia publica et privata Gothae exercet, caussa cognita, primum eum ad capitalem quaestionem vocavit, confirmante hanc sententiam illustri Scabinatu Ienensi, ad quem res esset cum actorum iudicialium commentariis delata, deinde, postquam unus ex testibus suimet ipse testimonii fidem infregisset, hac lege, si iure iurando sese a crimine purgaret, absolvit. At facinorosissimus iste homuncio, quum, ut rem in longum traheret, diu esset iudicium calumniatus, et multa nequicquam molitus, instigante et machinante quodam rabula, tandem eo processit impudentiae, ut apud supremam curiam, quae Wetzlariae fuit constituta, nullitatis querelam, quam Prudentes vocant, moveret, ipsique collegio iniustitiae crimen obiceret, et damnum sibi illatum magna vi pecuniae cuperet compensari. Reiectus ab illa curia, tamen non destitit. Libellum in publicum edidit, conviciorum plenissimum, quo omne acerbitalis suae virus in collegium Gothanum evomeret, et damni pensandi necessitatem denuo urgeret. Non decreta quidem compensatio, attamen, ut de caussa ad curiam referretur, postulatum est. Poterat impositam sibi relationem deprecari collegium, siquidem satis constaret de iure, Principibus Saxoniae dudum concesso, cuius haec esset vis, ut contra sententias, a supremo aliquo in Saxonia collegio latas, non liceret provocando vel supplicando certare. Sed

---

diese Sache, sowohl wegen der kundbaren chur- und fürstlich-sächsischen Gerichtsamen, als auch, weil schon durch ein jedes Privilegium de non appellando die Nullitäts-Querel ausgeschlossen wird, keineswegs zur Cognition der höchsten Reichsgerichte qualificirt sey. Gedruckt auf Befehl der herzoglichen Regierung zu Gotha. 1794. 389 S. 4.

ne collegium, iustitiae studiosissimum et antiquae laudis retinentissimum, per has iuris tamquam latebras novam rei quaestionem subterfugere velle videretur: impetrata a Principe suo venia, causam detulit ad curiam imperialem, actorumque iudicialium commentariis instruxit. Inexpectatum accidebat responsum, quo decretum est, ut cum reo ista relatio, commentariis munita, communicaretur, qui posset, si vellet, contra illam referre. Iam vero Gothani dignitati suae consentaneum iudicaverunt, rem omnem publico omnium peritorum iudicio committere, motasque querelas et criminationes ita confutare, ut et hominis fraudes palam detegerent, et sententiam suam argumentis probarent, et atroces a sese iniurias propulsarent. Suscepit hoc negotium ZIEGESAR, qui collegio illi tunc praeerat, tantaque cum fide, diligentia, verborum ubertate, adde etiam doctrinae subtilitate administravit, ut scripta in similibus causis, quae cum illius libro comparari queant, oppido pauca reperiuntur. Ac si qui forte nimiam auctoris in tantula re dicendi copiam improbaverint: fuerunt ii, qui parum reparent, non tam nebulonis illius protervitatem et calumnias, quam integritatem famamque amplissimi collegii, in disputationem ac discrimen venisse, et ipsa adeo Domus Augustae iura omni argumentorum robore ac gravitate sustentanda fuisse atque defendenda. Illustravit praeterea doctissimus auctor, hac usus opportunitate, praecipua quaedam historiae Saxonicae et iuris publici capita, quae, si quando iis opus erit, profecto novo explicatore non egebunt. Nam quae duumviri acutissimi, C. G. Guentherus et F. H. Car. Siegmannus, quorum ille Dresdam, hic Lipsiam doctrina et consilio suo ornant, de iure Domus Saxonicae, tum Electoralis tum Ducalis, quod prohibet provocationem ad curiam, qua iudiciorum supremorum acta rescindantur, seu de privilegio de non appellando, singularibus scriptis exposuerunt, in hoc ZIEGESARIS libro, historiae lumine colle-

strata, dilucidius explicantur. Idemque privilegio illo etiam nullitatis querelam, supplicationem, similiaque remedia vel recursus ad summa tribunalia (utimur enim perspicuitatis caussa ipsis Iurisconsultorum vocabulis) excludi, tam docte copioseque ostendit, et, quae sint provocationis, reductionis, supplicationis notiones, tam subtiliter aperuit, ut non hominem, in foro et iudiciis versatum, audire te credas, sed vel Boehmerum aliquem vel Brunquellum, diligentissimos iuris, quod e cathedra docebant, etiam per scripta enarratores. Nam et Boehmerus idem de nullitatis querela argumentum passim tractavit, et Brunquellus, nostrae olim Academiae decus, peculiarem de eo librum composuit, qui quamquam hoc in genere palmarius censetur, tamen, si cum Nostro componatur, dubium videtur, uter utri praeferendus sit.

Quamobrem quum tanta essent in ZIEGESARE nostro doctrinae, studii, diligentiae insignia, quae morum quoque venustate et elegantia condecorarentur: non est mirandum, eum, inde a quo studiorum tirocinia posuisset, non solum gravissimorum virorum in se oculos convertisse, sed etiam a serenissimis Saxoniae Ducibus, primum Gothano, cuius nunc sanctissimos Manes pie veneramus, deinde Vimariensi, quem secundissimis rebus florentem mox pacatae Deus patriae reddat, expetitum fuisse atque honoratum.

Sed quae deinceps munera vir summus in republica consequutus sit, quanto illa studio, quanta fide ac fortitudine obierit, quam cautus fuerit ac modestus in rebus suscipiendis, quam industrius ac solers in agendis, quam providus communis utilitatis, quantam in academicis rebus administrandis diligentiam, quantam in omni vita religionem, constantiam, pietatem probaverit, et nos alio loco *)

---

*) *Intelligenzblatt zur Jen. Allg. Litt. Zeitung* 1814. No. 1. Ex his commentariis repetemus certe, quoniam ad huius quoque libelli consilium spectat, munerum publicorum, quae deinceps gessit, enumerationem, sed retinendis nostrae linguae

diximus, et multo nobis disertius uberiusque dicet vir summe venerabilis, HENR. AUGUSTUS SCHOTTUS, Theol. Doctor ac Professor, cui orationis in mortui memoriam ex cathedra sacra habendae provincia a Senatu academico demandata est. Quamvis enim vir summus, antequam ad beatorum sedes evocaretur, meritorum suorum multitudine satis caverit, ne, qui tumulus ipsius corpus contexit, idem etiam nomen obrueret: Patres tamen in tanta, quae sibi cum vivo intercessit, necessitudine et coniunctione non committendum putaverunt, ut defuncti memoriae, iustis honoribus proseguendae, officium neglexisse viderentur. Itaque ad celebrandum exsequiarum solemne proxima die dominica, quae erit VI Februarii, hora XI frequentes paratisque animis in aede Paulina adeste, utriusque reipublicae Proceres et Cives, genere, ingenio, doctrina nobilissimi, et Collegam nostrum sic audite, ut, quod ille vobis proponet virtutum dignissimarum imitatione exemplar, suo quisque in loco ac pro suis viribus sequatur. Ita quam iacturam vobis fati necessitas attulit, et consolabitur orator, et vestra vobis pietas resarciat.

P. P. in Universitate litterarum Ienensi, die IV Februarii, a. MDCCCXIV.

vocalibus, ne illorum studiose quaesita translatio, ut fit, obscuritatem afferat legentibus: „Am 30 Dec. 1768 wurde er Hofrath, am 29 Jan. 1771 Kammerherr, am 4 Oct. 1782 Ober-Consistorial-Vicepräsident und Geh. Regierungsrath, unter Herzog Ernst; am 23. Dec. 1785 Vice-Kanzler mit dem Directorium bey der Regierung, am 29 Nov. 1790 Geheimer-Rath und Kanzler, am 30 Jan. 1796 Beysitzer im herzogl. Ministertum mit Sitz und Stimme, am 7 May 1804 wirl. Geheimer-Rath, unter Herzog August. Neben jenen Stellen waren ihm mehrere bedeutende Commissionen übertragen: die Waisen- und Zuchthaus-Commission seit dem 2 May 1783, die Wittwen-Societäts-Commission, die Almosen-Commission, die Bau-Commission. Seit 1780 war er Beysitzer des herzogl. Ober-Steuer-Collegii zu Altenburg und Deputirter beym landschaftlichen Ausschuss daselbst; seit d. 12 März 1774 Beysitzer bey dem gemeinschaftlichen Hofgerichte zu Jena, bey welchem er den 6 März 1793 als Hofrichter installiert wurde. Seit 1809 General-Landschafts-Director der vereinigten weimarischen, eisenachischen und jenaischen Landschaften.“

E L O G I U M
ANTONII LIB. BAR. DE ZIEGESAR

MAGNI DUCIS SAX. A CONSILIIS INTIMIS CURATORIS ACADEMIAE
IENENSIS CET.

**SIMUL RENOVATUR MEMORIA QUINQUAGENNALIUM
SACRORUM**

QUAE

GUILIELMO CAROLO FRIDERICO SUCCOVIO

MEDIC. DOCTORI ET PROFESSORI PRIMARIO

IN ACADEMIA IENENSI D. VII NOV. MDCCCXLIII

CELEBRATA SUNT.

Vna scriptio, quae Memorabilium Academiae Ienensis II titulo insignita a. 1843 prodiiit, res duas, valde diversas, imo sibi prorsus contrarias, lugubrem alteram, alteram laetam, iungere nos iusserat mos academicus: neque eas in nova hac editione divellere placuit. Quamvis enim horum Opusculorum series solum requireret ZIEGESARIS Elogium: tamen nefas videbatur nunc omittere, quae antea SUCCOVII, praestantissimi Collegae, honori et memoriae scripta essent. Ita bipartitum exstitit argumentum libelli. Priorem eius partem, quae narrationem de vita et obitu ZIEGESARIS hac ipsa inscriptione complectitur, eodem anno in patrium sermonem transtulit, et adiunctis nunc primum O. L. B. Wolffii, H. Weissenbornii, W. Treuerti et H. Doeringii carminibus Germanicis, singulari scripto edidit IOANNES GUENTHERUS noster, Philos. Doctor, qui laudabili consilio prosperoque successu artis medicae studium cum litterarum elegantia coniungit.

Quanta sit fortunae inconstantia, quam crebrae rerum humanarum vicissitudines, hoc etiam semestre nos docuit, Cives, quod intra breve biduum et tristia nobis atque adeo funesta attulit, et laetis gratulationibus locum fecit. De utrisque, quum iam in Memorabilibus Academiae recensendis pergendum nobis sit, breviter dicendum est.

Et in adversis quidem, quae hoc semestri nobis acciderunt, nulla res animos vehementius commovit, quam improvisa mors viri egregii, quem multos per annos non modo prudentissimum rerum nostrarum curatorem, sed benevolentissimum nobis patronum et, ut plane dicamus, quemadmodum sentimus, sincerissimum amicum habuimus. Laudibus ille nostris non eget: ne nominis quidem commemoratione opus est. Nemo est enim in numero vestro, Commilitones, quin ANTONIVM ZIEGESAREM significari, hunc immaturo fato Academiae ereptum desiderari, huius iacturam ab universa civitate deplorari intelligat. Quo iustius est talis viri memoriam scripto publico commendari. Quod nos quidem tanto facimus libentius, quum in Academia nostra adhuc superstites sint, qui et maiorum, unde ortus est, venerabilem seriem recordentur, et quem ipse vitae et honoris cursum a puero tenuit, magna cum voluptate reminiscantur ¹⁾).

---

1) Memoriae succurrerunt duo praestantissimi meritisque et fama clarissimi viri, quos honoris et grati animi causa hoc loco nominamus, FRID. MÜLLERVS, Cancellarius Vimariensis, et HENR. CAR. FRID. PEVCERVS, Praeses Protosynedri Vimariensis et Isenacensis, qui benevole nobiscum multa communicarunt, quibus nostra haec de Ziegesare narratio perficeretur. Quo maiore fide nituntur, quae de Ziegesare omninoque de rebus Vimariensibus tradidimus. Fleruit enim uterque (atque utinam diu adhuc floreat!) aurea illa Vimariae aetate, quam aequales nos et testes saepe praedicavimus.

Saepe nobis, haec avitae et paternae nobilitatis bona reputantibus, in mentem redit, quod Pindarus verissime dixit: *Φινᾷ τὸ γενναῖον ἐπιπρέπει ἐκ πατέρων παυσὶν λῆμα*. Nam ut nihil dicamus de maioribus, quorum ex antiqua et generosa stirpe originem duxit²⁾, patrem habuit Augustum Fridericum Carolum, virum non tantum dignitate avorum, sed sua etiam virtute et doctrina munerumque, quae in aula Principum Gothanorum gessit, amplitudine spectatissimum: mater, Magdalena Augusta, ex splendidissima fuit gente Wangenheimia, multis et magnis cognationibus atque affinitatibus nobilitata, quae praecipuis familiae suae decoribus etiam Thuemmelium, clarissimum ingenio et arte poetam, accenseri gaudebat.

Parentum providae curae hoc indulserat propitium Numen, ut ex iis septem deinceps liberi in magnam spem familiae adolerescent: quam spem etiam Antonius noster praeclare sustinuit³⁾. Qui quum adolescentulus⁴⁾ in disciplinam datus esset Gymnasii Gothani, in eoque sub egregiis magistris in litteris laudabiliter proficeret: duae statim in eo eluxerunt excellentes virtutes, per totam deinde vitam conspicuae, insignis animi benevolentia et humanitas, qua quemcumque poterat iuvare, ornare et sibi devincire studebat, et generosa cupiditas altius surgendi maiorumque gloriam suis virtutibus vel aequandi vel etiam superandi.

Solet illa, quam dixi, animi benevolentia amplissimo humanitatis nomine comprehendi, non male, modo ne haec humanitas confundatur cum comitate, quae fere propria hominum aulicorum, in propatulo magis quam in penetralibus animi habitat, et ad vitae convictusque fructum potius ac suavitatem, quam ad virtutis aemulationem celebratur. Alia fuit ZIEGESARIS humanitas, digna hoc vocabulo, utpote

2) De gente Ziegesaris vid. Append. huius libelli I.

3) Natus erat Gothae d. 26 Iun. a. 1783.

4) Anno 1795.

profecta ex limpidissimo fonte, ex ingenerato pectoris candore et magna sensuum teneritate. Quae quum conspiceretur in omnibus vitae actionibus, tum sociata fuit cum nobili illa ambitione, in qua alteram ZIEGESARIS virtutem primariam posuimus: quae illustribus maiorum exemplis excitata, acerrimo recti honestique sensu alebatur. Vtriusque virtutis, sed maxime illius, quae amabili morum humanitate censetur, ZIEGESAR noster tam egregia documenta iam ediderat adolescens, ut Doeringius, qui tunc Gymnasio Gothano summa cum laude praeerat, eum imprimis amaret, multisque aequalibus etiam cum invidia quadam sua anteponeret.

Incendebatur illa emergendi cupiditas in Academia Ienensi, in quam a patre delatus⁵⁾, doctores nanciscebatur in suo quemque doctrinarum genere praestantes et celebres, et vero etiam condiscipulos habebat, aemulos laudum, quas in communi studiorum curriculo sibi propositas cernebat. Magno cum gaudio saepe narrabat apud familiares, contigisse sibi in hac Academia magistros, a quibus, qui eruditione valerent, non solum discere posset, sed propter amorem, quo in eos duceretur, etiam discere vellet, in iisque imprimis Schnaubertum, Hufelandum, Thibautium, Feuerbachium, Vlrichium grata mente commemorabat. Idem mature perspexerat, iuveni ad altiora tendenti non sufficere institutionem, quae in eo doctrinarum genere subsisteret, in quo vitae quasi tabernaculum collocare constituisset, sed assumendas esse etiam eas artes, quae ad ingenii et animi culturam maxime facerent, et quarum haec esset ratio, ut saepenumero citius et tutius ex usu et consuetudine hominum elegantiorum, quam ex praeceptorum disciplina et libris haurirentur.

Erant tunc Ienae, ubi ZIEGESAR iuvenis in primam illius, qui haec scripsit, notitiam venit, duae potissimum familiae.

5) Anno 1800.

ingenii venustate et politioris humanitatis laude florentes, Loderiana et Hufelandiana, quarum utraque ita celebrabatur, ut beatos se praedicarent erectioris indolis iuvenes, qui ad circulos illarum admissi, subinde etiam tempestivis conviviis adhibiti, quamdam cum iis familiaritatem contraxissent. Et inter eos, qui utramque familiam ducebant, magna intercedebat sed honestissima aemulatio. Hos igitur duumviros ZIEGESAR noster, quamquam artis medicae studio non addictus, assidue sectabatur, ab his verum elegantiae sensum, qui deceret adolescentem, peti posse sibi persuaserat. Et ipse eum sensum, quem iam a teneris in domo paterna imbiberat, tanto studio nutriebat et roborabat, ut gratus acceptusque veniret omnibus, quos adiret, praesertim quum ab externae formae venustate et iuvenili amoenitate eam afferret commendationem, quae animos facile caperet, captos teneret.

Eandem ille elegantiam etiam sequebatur in deligendis amicis et commilitonibus academicis, quorum nec natales spectabat, neque numerum valde augeri cupiebat, sed morum atque studiorum rationem habebat, ad eos se applicans, qui similes essent Friderico Peucero suo, ingenii et animi dotibus iam tunc inter multos eminenti, nunc venerando Praesidi Protosynedrii Vimariensis, cuius in contubernio aliquamdiu Ienae vixit, et quocum communia iurisprudentiae et artium liberalium studia pari laude et fructu tractavit.

Talem nos vidimus ZIEGESAREM in Academia nostra: ita haud dubie se gessit, quum inceptum studiorum cursum in Georgia Augusta persequeretur. Sed de his Gottingensibus studiis studiorumque rectoribus nihil potui resciscere, ne ab iis quidem, qui ZIEGESARI cognatione fuissent iuncti. Videtur Gottingae illud tenuisse Epicureorum, *λάτρε βιώσας*, et bibliothecae publicae opibus fruens, solitariam in otio litterato vitam egisse. Accidit tamen singulari fortuna, ut, quemadmodum Ienae (sicut supra narravimus)

ad illos, quos diximus, duumviros medicos se totum applicuisset, ita Gottingae in medici celeberrimi eiusdemque politissimi, Augusti Gottl. Richteri, qui Loderi erat socer, hospitium et convictum reciperetur.

Academica studia postquam absolverat⁶⁾, iis instructus doctrinae copiis, quae haud levem de ipso, qualis futurus esset in muneribus publicis administrandis, exspectationem concitarent: magna haec ei contigit felicitas, ut placeret iis, qui tunc primores erant in aula Vimariensi, ut probaretur Principi optimo, Carolo Augusto, qui primus eum in illo honorum gradu locavit, ex quo ad altiores paulatim ascenderet⁷⁾, denique ut incomparabili Principis matri, Annae Amaliae, innotesceret, eiusque mox insignem favorem consequeretur. Tum vero intelligere coepit, quid et quantum illud sit, in oculis Principum habitare, et quae inde vitae commoda, ornamenta, praesidia in iuvenem redundent. Nam qui antehac in litterarum studiis acquievisset, et in doctorum umbraculis eruditum otium transegisset, nunc Amalia duce in lucem splendidissimae aulae traductus, iam admotus est negotiis, quae Frid. Hildebrandi Einsiedelii iam senescentis elegantissimae curae erant mandata. Itaque hunc potissimum habuit novi curriculi auspicem, adiutorem, socium. Hinc multiplex ei nata est opportunitas

6) Gottinga discessit sub finem anni 1804.

7) Sub festum Paschale a. 1804 factus est Assessor Regiminis Vimariensis (*Regierungs-Assessor*), et paulo post velarius (*Cammerjunker*). Difficile est Latine scribentibus, novitios honorum titulos sic reddere Latino sermone, ut a popularibus intelligantur: exteri et linguae nostrae ignari numquam intelligent. Nam si elegantiam scribendi per circumloquutiones affectemus, quod Ernestius fecit in Cicerone suo, quem Stiglitto dedicavit, obscura fit oratio; sin ad labentem Latinitatem confugiamus, aut etiam sordes medii aevi arripiamus, non tantum obscure, sed etiam barbare loquimur. Quis enim coniectura assequatur, *velarium* esse eum, quem nos vocamus *Cammerjunker*, vel *admissionales* dictos esse, qui hodie *Cammerherren* appellantur? Quapropter satius visum est in hac scriptiione abstinere a vocabulis, quae incognita fuerunt Latio, et munera, quae Zingoxsar noster decempeps gessit, Germanicis verbis enarrare. Id ita fecimus in notulis subiectis, notulis simul anno quo munus quodque adiit.

fruendi bonis, quae Amalia suis parasset, non ut Genio indulgentes in aula segniter traducerent aevum, sed ut acquirerent sibi et cum aliis communicarent ea, quibus vita Vimariensis iucundior ad privatam, sed honestissimam, voluptatem, et ad publicam utilitatem uberior et fructuosior fieret. Adhuc in animis aequalium haeret recordatio sermonum, colloquiorum, dierum festorum, exquisitarum oblectationum, quae ab illa numquam interiturae memoriae Principe in gratissimo secessu Tieffurtino celebrari solebant. Nec sera posteritas obliviscetur laudum, quas percommodus et ingeniosus hospes, Io. Baptista Caspar Danssius Villoisonius, quum Vimaria Lutetiam redisset, eximiae Principi in epistolis Vimariensibus *) impertivit. Diserte testatus est, eam non solum in pictura et musica eminere, physicas et mathematicas disciplinas, Anglicam, Etruscam et Gallicam linguam ut Germanicam egregie callere, sed etiam ad Graecas litteras, quarum ne expers esset dulcedinis ipse auctor fuisset discendarum, animum appulisse, earumque studio illam patientiam, constantiam, vim, fortitudinem, illam ingenii ἀγχινοίαν et εὐστοχίαν adhibuisse, quarum tot et tanta specimina non magis in praeliis quam in litteris literatisque viris fovendis Estenses et Brunsviaci augustissimae illius Domus heroes dedissent. Maluimus enim hoc etsi longiusculum testimonium ipsis Villoisonii verbis proferre, quam repetere hoc loco, quae Herderus, Wielandus, Knebelius aliique populares sermonibus et scriptis frequentarunt. Sed nefas fuerit in hoc clarissimorum virorum choro, qui Vimariam illo tempore luminibus suis illustrarunt, Goethium reticere. Is enim tunc unus erat imprimis, qui, adiutante Carolo Augusto, amicos suavissimo illo conubio Vimariensi iunctos suae mentis viribus incitaret, iisque diviniorem quasi spiritum afflaret. Quae quidem

---

8) Prodiierunt Turici a. 1782. 4.

coniunctio quantum ad explicandas ingenii animique virtutes etiam ZIEGESARI nostro profuerit, facile intelligitur.

Exstitisse audivimus — et quis rerum aulicarum non prorsus ignarus dubitet? — qui illas vitae voluptariae illecebras, quae undique offerebantur, comptissimo iuveni inviderent. Sed hic generosum animum, continuo ad altiora enitentem, praecipue eo declaravit, quod nihil umquam remitteret de studiorum severitate, sed constanter hoc spectaret et ageret, ut pararet se ad graviora munera, quibus suscipiendis patriae suae magis magisque prodesset. Nec defuerunt tam praeclaro studio praemia, quamquam non illico ea, quae in pacata civitate proxime expectarentur.

Mox enim ingruerunt calamitosissima tempora, quibus patria, Francogallorum armis superata, victorum ferociam et insolentiam graviter sentiebat. Laborabat Iena, Principe et Rectore suo orbata: laborabat Vimaria, cui maiorem etiam cladem hostes intulissent, ni excelsi animi femina, Ludovica, Princeps, patriae, ah! miserae patriae, tanquam Dea tutelarum affuisset. Haec, nullis perterrefactis periculis, in arce Vimariensi asylum veluti quoddam aperuerat, quo confugerent afflicti, sibi rebusque suis levamenta, remedia, praesidia petitori. Ne frustra peterent, etiam ZIEGESAR noster providebat, cuius opera, Principis augustissimae consilio et liberalitate sustentata, in communi illa animorum et rerum perturbatione tunc imprimis spectata est. Quamvis enim tollere non posset funestissimi belli terrores et mala, quibus omnes ingemiscebant, multum tamen modis levavit. Assiduus in procurandis rebus, quibus publicam in utraque civitate, cui iussus erat prospicere, tranquillitatem restituerent, nullum laborem, incommodum nullum subterfugiebat. Civibus, belli calamitate oppressis, promptus auxilium praeberebat, ex occulto saepe, nec tantum consilio, verum etiam re et factis. Ipsa valetudinaria publica, aegrotis vulneratisque militibus oppleta, cum Star-

kiliis nostris frequenter visebat, non passus ullam diligen-
 tiam et opem in sanatione desiderari, ne ab hostibus qui-
 dem, quorum importunitatem, communi miseria et necessi-
 tate expressam, miserari potius quam indignari solebat.
 Et sciebat in tantis difficultatibus salutare temperamentum
 adhibere fortitudinis et lenitatis, haud veritus validioribus
 remediis uti, si mitiora frustra fuissent. Quum vero pru-
 dentia eius non minus quam industria per varios belli casus
 velut igni esset spectata, haud raro fiebat, ut ipsi in his
 regionibus Francogallorum duces, quamquam impudentes
 saepe et pertinaces in flagitando, tamen eius vel humanitati
 cederent, vel gravitatem revererentur. Quid? in ipsa
 ZIEGESARI specie, in ore, in vultu, in toto corporis habitu
 tantum inerat dignitatis, ut etiam ferociores placarentur,
 et a saevitie revocarentur. Illustria huius generis exempla
 saepe memorata sunt in circulis familiarium: unum iuvat
 loco referre, quod non remotum est ab litteris nostris.
 Quum grassatores aliquot effrenatae licentiae in Wie-
 nensi aedes impetum fecissent, et rigidas minas intonuissent,
 ZIEGESAR sua auctoritate a Murato obtinuit, ut militum fe-
 cia compesceretur, et trepidans aedium dominus a prae-
 ciosissimo periculo liberaretur. Laetus tunc ego, laetanti
 in memoriam revocavi, quod veteres narrant Alexan-
 drem, Thebis expugnatis, Pindari aedibus propter sum-
 mam erga poetam observantiam inscribi iussisse: Πινδαρου
 μουσικοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε.

Quod supra dixi ZIEGESARI propensae in patriam vo-
 luntati mox, composito bello, ab optimo et sapientissimo
 Principi tributa esse praemia, quae meruisset, id vero in-
 telligi volo non solum de novis honoribus in eum collatis,
 quum adiungeretur viris gravissimis, qui Principis in regi-
 mine Vimariensi a consiliis essent ⁹⁾, sed imprimis de ex-

9) Regierungsrath und Cammerherr, anno 1807.

quisitionibus benevolentiae principalis documentis, quae optimus Princeps pio et tenero ZIEGESARIS animo sciret esse exoptatissima. Iubet scriptio huius brevis rursus in uno exemplo subsistere. Quum Diva Amalia, cuius extremos dies bellicae calamitates valde turbidos reddidissent, exhaustis viribus ad aeternam et beatissimam quietem se recepisset¹⁰⁾: mandatum hoc est ZIEGESARI, ut corpus defunctae, quae omnem ab exsequiis suis pompam et magnificentiam abesse voluisset, inter silentia mediae noctis sepulcro inferret in aede sacra urbis illius, ubi humari ipsa iussisset¹¹⁾. Mandatum est eidem, ut adesset ordinandis rebus, quas consignatae ab Amalia testamenti tabulae praescripserant. Vtrique officio religiosissime nec sine lacrimis satisfecit.

Quantam omnes omnino, qui eum nossent, fiduciam in eius probitate, religione et fide posuerint, saepenumero non solum privatim declaratum est, quum multi reperirentur, qui eum in rebus gravissimis, maxime hereditariis, vel consiliarium vel arbitrum honorarium adhiberent, sed apparuit etiam publice in legationibus, quas suscipere esset dignatus. Ita comes est datus serenissimo Principi, Carolo Friderico, qui Napoleonem salutatum Parisios tetenderat¹²⁾: anno post¹³⁾ eundem Principem comitatus est Petropolim, ubi post auspiciatissimum matrimonium, cum Maria Pawlowna, celsissima Principe, initum complures menses degit. Et hanc quidem commorationem Petropolitanam numquam ille nisi magno cum gaudio commemorabat, tum quod ibi res Vimarienses iuvare ei contigisset, tum quod ab Imperatore augustissimo, Alexandro, cuius *καλοκαγαθίαν* persaepe laudabat, multa singularis benevolentiae signa accepisset.

10) Die 10 Aprilis a. 1807.

11) Humata est die 14 Aprilis a. 1807.

12) Mense Novembri a. 1807.

13) Sub initium veris a. 1808.

Memorabiles idem, sed non aequae laetabiles, dies vidit paulo post ¹⁴⁾, quum serenissimo Principi adesse iuberetur in splendidissimo conventu, quem uterque Imperator summi-
que Reges et Principes Erfordiae celebrabant. Ibi dum plerique, Napoleonis gratia et novo imperio elati, exsultabant et superbiebant, ZIEGESAR iis annumerabatur, qui spem metu, gaudium tristitia miscebant. Et insusurrabant prudentiores: *Θαρσύνε χρόν-τάχ' αὔριον ἔσσει' ἄμεινον.*

Eodem tempore ZIEGESAR noster in notitiam venit Hieronymo, novo Regi Guestphaliae, ad quem aliquoties legatus est turbulento illo tempore ¹⁵⁾, quo illius exercitus, peragrata Thuringia, Austriacis se copiis obiiciebat, Saxoni-
am occupare aggressis.

Ad publicas calamitates, quas patria tunc hauriebat, accesserunt privatae, in iisque una imprimis lamentabilis, quae ZIEGESAREM eiusque amicos vehementer afflixit. Cogebamur enim oculis nostris aspicere magnum infortunium, in quod virum optimum et praestantissimum, Christianum Aenotheum Voigtium, Patris cognominis F., temeraria quaedam suspicio innocentem iniecerat. Is enim paulo ante praelium Lucenae gestum in summam Napoleonis invidiam adductus, diro eius iussu in arcem Petrinam, quae est prope Erfordiam, captivus a militibus abductus est. Quae captivitas ne diuturna foret, ac Voigtio ipsiusque familiae exitium afferret, metuebamus omnes, qui memorem Caesaris iram nossemus, et tetrae cladis Beckerianae recordaremur. Nec vanus erat ille metus. Quamvis enim captivus, deprecante primum et acriter cum delatoribus expostulante Frederico Müllero, Cancellario Vimariensi, viro si quis alius prudente et strenuo, deinde imprimis Vimariae intercedente Ludovica, egregia illa Principe, quam Napoleo maximi faciebat, ex custodia dimissus et suis esset restitutus: ta-

14) Mense Octobri a. 1808.

15) Aestate anni 1809.

men brevissimum fuit huius reditus gaudium, monstratum magis quam datum. Nam dimissus, quum in turba militum aegrotantium nimio plus hausisset putridi et perniciosi vaporis, graviter decubuit domi: mox viribus fractus et typho correptus, ante annos suos a vita discessit ¹⁶). Incredibile dictu est, quanta tunc maestitia fuerit optimorum parentum, qui tali se filio, unico senectutis suae praesidio et decore, tali tempore crudeliter orbatum viderent, quanta totius aulae Vimariensis, cui tot per annos percarum fuisset nomen Voigtianum, commiseratio, quantus luctus omnium propinquorum, collegarum, amicorum.

Lubenter ego lectorum animos averterem a memoria rei longe tristissimae, ni consilium huius scriptionis vetaret silentio praetermittere, quae ZIEGESARI nostro in vita adversa evenerunt. Pauca illa quidem fuerunt, si, quot annos prospera fortuna sit usus, consideremus, sed fuerunt tamen.

Vix enim eluxerat necem Voigtii sui, quum nova ei et acerbior plaga morte optimi Parentis infligeretur. Is quamquam senex, tamen corpore et animo bene et cum spe longa valens, ex palatio Principis, ad quem vocatus erat, domum rediturus, antequam de scalis descendisset, subito sanguine ictus cecidit, et in amplexibus dilectissimi filii, qui vix ipse ex gravi morbo convalescere coeperat, inter primam curationem exspiravit ¹⁷). Quo inexpectatior hic accidebat casus, eo maiorem mirationem faciebat pectoris tranquillitas, quam ZIEGESAR noster, lamentante familia, conservabat. Sed erigebat ipsius animum iucunda recordatio summorum meritorum, quae Pater nemine non concedente sibi comparasset, et pergrata ei, quod saepe apud familiares profes-

16) Natus d. 27 Aug. 1774 obiit d. 19 Maii a. 1813. Eius Memoriae dictum est scriptum academicum, quod Ienae prodit a. 1813. 4, et in his Opusculis repeti curavimus pag. 374.

17) Natus Gothae d. 5 April. a. 1746, mortuus Vimariae d. 19 Decemb. a. 1813.

sus est, societas erat doloris, in quam Academia sua sponte venisset. Haec enim honori Patris scriptum publicum consecrarat, et mortui memoriam Schottus noster, vir desideratissimus, frequente Senatu in templo Paulino instauraverat ¹⁸⁾. Invitus ab his Academiae solemnibus aberat ZIEGESAR, apud quem, dum agebantur, forte amicus quidam, morbo implicitus, decubuerat: sed ut erat alienorum providus commodorum, incuriosus suorum, ita etiam tum malebat sibi quam aegrotanti deesse. Quid? in summo dolore de patris obitu pientissimus filius suos consolabatur. Diderat enim acerbitates vitae patienter ferre, laetam in omnibus αὐτάρκειαν servare, et divinae providentiae confidere.

Neque haec eum umquam destituit: sed quo celerius maturitatem in negotiis et muneribus publicis erat adeptus, eo luculentius apparuit, ampliori eum destinatum esse theatro, in quo tantae virtutes conspicerentur. Brevibus enim intervallis tot consequutus est honores, quot aliis, gradatim ascendentibus, per longam aetatem contingere non licet.

Vix triginta annos natus in defuncti Patris locum communibus suffragiis Director suffectus est ordinum provincialium Vimariensium atque Isenacensium ¹⁹⁾: haud raro legari se passus est ab dominis praediorum equestrium, qui comitiis ipsi adesse non poterant ²⁰⁾: aliquoties etiam Marschalli provincialis honorificam personam sustinuit ²¹⁾. His occupatus negotiis, quae vitam laboriosam multifariam exercebant, nihil magis cupiebat, quam consiliis et factis publice privatimque prodesse: nihil tam laetabatur, quam profuisse iis, qui meruissent: nihil tam dolebat, quam quum voluntati non respondisset eventus.

18) Panegyrii honori et memoriae viri illustrissimi A. F. C. L. B. DE ZIEGESAR in templo Paulino academico die 6 Febr. instituendam indixit H. C. A. E. Ienae 1814. 4. Repetita est scriptio in his Opusculis pag. 450.

19) *General - Landschafts - Director*. — Adiit munus anno 1814.

20) *Abgeordneter der Ritterguts - Besitzer*.

21) *Landtags - Marschall*.

Aliquot annis post, quum Carolus Augustus evectus esset ad dignitatem Magni Ducis Saxoniae²²⁾, novus Vimariae rerum ordo incepit, ad amplificandam Principis, vere magni illius etiam ante quam titulum illum accepisset, gloriam, ad firmandam patriae felicitatem, ad augendam civium laetitiam uberrimus. Eligendi iam erant, qui vel novis muneribus praeficerentur, vel ad munera, quae gessissent, novis honoribus ornati, fidentiores accederent. In quo sapientissimus Princeps sequi non solebat nisi suum iudicium, quod ita erat subtile; ita ad tempora exactum rebusque et personis accommodatum, ut vix ac ne vix quidem falleretur. Quae sapientia eluxit etiam in deligendo ZIEGESARE, quo nemo dubitabat aptiorem inveniri non posse, in quem praesidium conferretur amplissimi Collegii, cui disciplinae et securitatis publicae cura commissa esset²³⁾. Vnus dubitabat ZIEGESAR. Pugnabat quodammodo pius et gratus erga Principem suum animus cum nimia sui suaeque naturae diffidentia. Quapropter brevi non dissimulabat apud eum, quem sciret et Principis summum amicum et sibi maxime benevolum esse, minus se parem esse provinciae administrandae, in qua diligentissime quidem ab legum latore provisae et sancitae essent, quibus salus publica contineretur, sed propter ingentem caussarum varietatem et crebram subito decernendi necessitatem arbitrio iudicis haud raro locus relictus videretur: quippe suae naturae magis convenire lenitatem et mansuetudinem, quam minarum et poenarum rigidam severitatem. Idque facile persuasit perspicacissimo Voigtio, qui non ignoraret eam esse ZIEGESARIS teneritudinem et lenitatem, ut iustitiam in moderanda quam in exercenda animadversione ponere mallet.

Harum igitur rerum quum perpetua sollicitudo in ZIEGESARIS animo haereret, et quum qui omnibus satisfacere

22) Anno 1815.

23) Landesdirections - Präsident. Adiit munus d. 31 Decembr. a. 1815.

studeret, sibi et ipsi non satisfaceret: propitia fortuna sic est moderata, ut supremum iudicium, ad quod provocatione certatur, Ienae constitueretur ²⁴⁾. Constituto praefectus est senex venerabilis, Einsiedelius ²⁵⁾, idem ille, qui cum ZIEGESARE, quemadmodum supra retuli, multos annos in aula Vimariensi coniunctissime vixerat. Is pro vetere illa necessitudine statim optavit, ut consors sibi et vicarius gravissimi muneris adiungeretur ZIEGESAR, quo amiciorem et spectata fide probatiorem non habebat. Idem optavit ZIEGESAR, nil iucundius sibi futurum ratus, quam si talis viri senectutem levare aliquo negotiorum onere posset. Uterque voto suo potitus est. Non vidit illo tempore Iena collegas aut concordiores magis aut in magna aemulatione moderatiores: quorum si forte alter consulendo alter laborando alterum anteiret, uterque tamen id unice curabat et agebat, ut summo iudicio, summi Principis auspiciis condito, summa dignitas constaret, et conditoris nomen immortalitati traderetur.

Corpore tandem et animo confectus Einsiedelius amplissimi collegii praesidium ZIEGESARI soli commisit ²⁶⁾. Nec sane erat, cui rectius demandaretur. ZIEGESAR enim virtute duce, comite fortuna, doctrina auxiliatrice, intra paucos annos eam sibi pepererat auctoritatem, industriamque suam et aequitatem et prudentiam ita probaverat omnibus, ut a popularibus pariter atque exteris suspiceretur. Florebatur praeterea aetate et virium vigore, adeo ut nullis laboribus fatigaretur, saepe etiam voluntarios susciperet, quibus collegarum opera sublevaretur.

Mirati sunt haud pauci, qui fieri potuerit, ut ZIEGESAR noster inter tam crebras interpellationes vel salutantium vel aliquid petentium, inter aulicas occupationes et inter

24) Oberappellations - Gericht. Anno 1816.

25) Die 22 Nov. a. 1816.

26) Die 7 Januar. a. 1825.

curas rerum domesticarum, dum etiam consilio adesset feminis, quae sustentandis in hac urbe egenis liberalem societatem inissent²⁷⁾, et iuvaret viros, qui corrigendis maleficis, ex carcere dimissis, laudabilem operam impenderent²⁸⁾, quomodo igitur fieri potuerit, ut ille unus tot tamque gravibus laboribus ac negotiis sufficeret. Sed primum pensa cuiusvis diei ita distribuere didicerat, ut eorum diligentissima dispensatio velut vicaria esset longioris temporis, deinde per totam vitam nulli rei minus quam otio et quieti indulgebat. Otia vix sibi faciebat, nisi quum nonnumquam per aliquot dies in amoenissima, quam prope Ienam possidebat, villa Drakendorpia degebat, ubi in hortis et agris obambulans, vel miscendis cum familia dulcibus sermonibus, vel novis, qui allati essent, libris legendis, ad novos se labores reficiebat et firmabat. Ita iam fecerat Pater, qui Gotha relicta in illo praedio rusticatus, rebus Vimariensibus atque Ienensibus persaepe consuluit. Amabat uterque finitis negotiis festos sibi suisque dies, maxime natales, in illa Drakendorpia villa celebrare, circumdatus amicis et familiaribus, qui gratulationes et carmina hilaresque in epulis et promptos ad iocandum animos afferebant²⁹⁾. Condimenta haec erant laborum, quibus neuter vacabat. Ceterum villae illius Drakendorpiae grata memoria non tantum viget in animis nostris, qui aequales illorum temporum viximus, eamque villam haud raro invisimus, sed, quia nomen Drakendorpianum coniunctum est cum iucunda luculenti beneficii recordatione, ad seram usque posteritatem

27) *Jenaischer Frauen-Verein.*

28) *Corrections-Anstalt für entlassene Sträflinge.*

29) Tristia ut laetis temperarentur, et ut memoria conservaretur litterati otii, quale ZIEGESARES sibi indulserunt, in Appendicem II huius libelli duo retulimus Carmina natalicia, quorum prius, a Goethio in ZIEGESAREN Patrem compositum, nuper insertum est illius operibus, posterius in ZIEGESAREN Filium, quod Praefero debemus, nondum in publicum prodit. Vtrumque gratum est monumentum et mutuae amicorum caritatis et necessitudinis Vimariensis.

conservabitur. Nam ex parte reddituum, qui ex praedio illo proveniunt, in Academia nostra duodecim aluntur iuvenes litterarum studiosi, quibus necessaria ad vitam sustentandam subsidia inde suppeditantur. Saluberrimo huic instituto largam pecuniam ineunte saeculo decimo septimo per testamenti tabulas legavit Max. de Gerstenberg, Cancellarius Vimariensis, de patria meritissimus: legatum religiosissime solverunt poster⁷, qui praedium possederunt: nec ZIEGESARES, pater et filius, quicquam detraxerunt de summa, quam alumni Ienensibus eorumque ephoro, tamquam debitum, diligenter persolvendam putarunt. Quod si recentissima aetate secus factum videmus; si nuper non uno in loco exorti sunt adeo nobili genere nati, qui liberare se, tamquam molesto onere, conarentur officio, a piis proavis imposito: deploranda sane est haec tanta temporum immutatio, notanda et posteritatis animadversioni tradenda sunt eius generis exempla, sed non committendum, ut umquam intermoriatur fama et memoria illorum, qui contrariam rationem sequuti, talium beneficiorum non solum auctores verum etiam conservatores exstiterunt. Scilicet hoc illud est, ut Livius ait, praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi, quod imitere, capias: inde, foedum inceptu, foedum exitu, quod vites.

Sed revertimur ad ZIEGESAREM nostrum, de cuius publicis negotiis dicere coepimus. In iis administrandis quum ille assiduus et diligens inveniretur, non est mirandum, neque ipsum nec Principem nostrum intercessisse, quo minus muneri, quod in summo huius provinciae iudicio gerebat, adiiceretur aliud, idque etiam cum rebus Academiae, cui tantopere favebat, copulatus. Successit enim ³⁰⁾ Philippo Guilielmo Motzio, viro perillustri, in provincia Curatoris

---

30) Mense Augusto a. 1828.

academici. Quam provinciam, illo quidem tempore, quo primum imperata fuerat, multis parum gratam, nonnullis adeo invisam, quo modo ZIEGESAR noster administraverit, hoc est, quid sperare de se iusserit, et quam praeclare spei satisfecerit, quum nemini ignotum sit, qui nobiscum vixit, non est, quod multis verbis explicemus. Auspiciant novum munus quum publice gratulandum esset in solenni doctorum conventu, mihiq̃ue honorificum hoc officium mandatum esset, nec vero deessent, qui curatorem et dominum iuxta aestimarent, ob eamque causam summum Academiae bonum, libertatem, periclitari censerent: equidem, animo sumpto, augurari me professus sum, hoc etiam Curatore, qui similem sui decessorem habuisset, haud dubie futurum, ut non imperium specie libertatis nobis impositum, sed libertatem imperii specie redonatam agnosceremus. Quod augurium minime fefellit. Habuimus enim Curatorem, alienum ab imperandi libidine, abhorrentem ab omni fastu et arrogantia, faventem doctis, discentium saluti prospicientem, denique ita semper nobiscum agentem, ut non praefectum rebus academicis, sed socium laborum, adhortatorem ac, si quando opus esset, amicum monitorem nati videremur. Vbi res publica agebatur, ille vix quicquam agebat, nisi consulto Academiae Senatu, nec desistebat ab universis et singulis sciscitari, anquirere, instituere, quae in commune forent utilia: privatim vero voluntates omnium benevolentia blandoque alloquio ita regere consueverat, ut saepenumero, quum ipso vel suadente vel impellente aliquid fecissemus, nostra id sponte fecisse putaremus. Nec tamen indignabatur, si quis certa persuasione ductus ab ipso dissentiret, ipsiusque sententiam idoneis argumentis impugnaret: rem spectabat, non homines: iustitiae, fidei, utilitati tribuebat omnia, nihil gratiae, nihil sibi ac studio suo.

Sed haec cur latius persequamur, quae perspecta sunt

omnibus, qui vel praesentes aliquam eum ZIEGESARE consuetudinem contraxerunt, vel absentes de eius in Academiam meritis merendique ratione audiverunt? Neque opus est plura exponi de vita eius privata, praesertim quum pietas nos prohibeat hoc loco profari, quae ipse, ut erat longe modestissimus, silentio malebat tegi, quam praeconiis celebrari. Vna tamen de his palam dicendi nunc non oportunitas sed necessitas nobis venit, postquam ipse, post brevem morbum aeterno somno oppressus, in perpetuum conticuit.

Meministis, Cives, qui animus fuerit nostratium, quum per ZIEGESARIS propinquos tristissimus ad nos nuncius esset allatus de valetudinis incommodis, aquarum salutarium, quas in Bohemia adierat, Imperatoris Francisci nomine celebratas, usu non sublatis, quemadmodum medici speraverant, sed auctis et interitum optimi viri portendentibus. Cuncti tunc trepidare, revertentem summa cum sollicitudine expectare, obviam ire laboranti, lecto in villa sua impositum lamentis prosequi. At ille, quamquam vitae finem sibi adesse intelligebat, animi tamen constantiam et aequabilitatem ad extremum servavit. Erigebat familiam, solabatur amicos, colloquebatur cum iis, qui visendi caussa venissent, etiam de rebus quae maiores essent mortalibus et caducis, et praesentes cuiusque diei, quem expers dolorum transegerat, horas laetus carpebat. Ad lectum suum iam antea congregaverat familiam: congregatis primum singulis, deinde universis, ponderosa voce dixerat, quae post obitum suum memori vellet pectore teneri. Fatali vero die, quum orientis solis radii, ex propinquo monte micantes, lectum in quo cubabat illustrare coepissent, valde se pulcherrimo spectaculo recreari aiebat. Scilicet sentiebat moribundus, ultimum iam solem sibi illuxisse. Et sic plane evenit. Matutino enim tempore vix exacto, postquam suis hilari vultu annuerat, inter pia illorum vota animam placidissime

efflavit ³¹⁾), ipso oris habitu tranquillitatem pectoris approbante.

Ab exsequiis suis prohibuit quicquid splendorem et pompam ostentaret: sed pietatem prohibere non potuit. Vix enim oculi morte ceciderant, quum ingens hominum, defuncto gratias agere et supremum vale dicere gestiantium, multitudo conflueret, primum in ipsius aedibus, deinde in templo, quod apertum erat funebria celebraturis. Ibi quum omnes collacrimarent, surrexit in concione venerabilis Schwarzius noster, exoptatissimus interpret sensuum, quos cuncti imis pectoribus continuissent. Magnum erat silentium, dum ille dicebat ³²⁾), sed verissime eum dixisse, omnes fletu gemituque testabantur. Consentiebant, animo ZIEGESARIS nihil generosius, nihil sanctius, innocentius nihil fuisse. Conspirabant de summa pietate, qua Deum coluisset, de frequentibus religionis exercitiis, quae vel domi vel in aede sacra instituisset, de singulari amore, quo coniugem, quo liberos, quo nepotes esset amplexus, de indulgentia in propinquos, de facilitate plena officii erga amicos, de consolatoriis alloquiis illorum, qui neglecti ab aliis, nimis verecundam sui fiduciam habuissent, de benignitate, qua quoscumque posset liberalissime adiuvisset, nonnumquam supra vires, de beneficentia in pauperes, quibus saepe ita dedisset, ut de suis sibi necessitatibus detraheret, de ceteris virtutibus, quibus excelluisset. Non potuit profecto luculentius de tantis virtutibus, et maiore consensu firmatum testimonium edi, quam quod tunc Schwarzius, omnes quotquot adessent antestatus, gravi voce praeiverat.

Ac quis inter nos exstitit, quin communi testimonio luhens volensque adstipularetur? Quis fuit, qui non intimo

31) Die 6 Novembris a. 1843.

32) Prodiit eius oratio hoc titulo: *Worte der Erinnerung nach der Bestattung Sr. Exc. des wirkl. Geheimen Rathes u. Oberappellationsgerichts-Präsidenten Freyherrn von Ziegesar, am Morgen des 9. Nov. 1843 in der Kirche zu Drakendorf gesprochen von Dr. J. C. E. Schwarz.* Ien. 1843. 8.

se affectum animo sentiret, quum iusta funebria peragerentur? — Ita quem omnes iam dudum satis cognovissemus, eius merita, diserta oratione repraesentata, denuo agnoscere, et quem, dum vivebat, in carissimis habuissemus, nunc ex oculis ereptum impensius amare videbamur. Vivit nunc ille meliore sui parte in caelis, cernens audiensque, quibus laudibus celebretur ab omnibus, quorum in animis vivit: nos autem his laudibus, iustis profecto ac debitis, et ab laudatissimo viro profectis, brevi nostrae de ZIEGESARE narrationi opportune finem imponimus.

Sic defuncti officio, quod sanctis ZIEGESARIS Manibus debebamus, ad alia progredimur Academiae Memorabilia, et laetiora quidem illa, quibus inchoatos annales pertexamus, et novum semestre meliori omine ordiamur. Quantum enim intersit Academiae, in auspiciis novi curriculum academici non nisi prospera et laeta praefari, ex ipsa illa pietate apparuit, qua gentis SVCCOVIANAE memoriam nuper recolimus. Et iustissima fuit illa pietas. Nam quo insigniora GVILIELMI CAROLI FRIDERICI SVCCOVII, viri perillustri, in Academiam Ienensem merita sunt; quo maiora olim patris fuerunt ³³⁾, et quo alacrius uterque filius paterna et avita vestigia sequitur: eo magis nos decebat idoneam circumspicere occasionem, qua genti tam nobili et spectatae studium et observantiam nostram declararemus. Talis occasio nobis oblata est nuper, quum mense Ianuario anni proxime superioris Svccovio solemnia semisaecularia Magisterii Ienensis, patre brabeuta honorifice suscepti, gra-

---

33) Speramus nos gratum facturos lectoribus, si vitas SVCCOVIORVM Appendici III horum Memorabilium inseramus. Vterque enim de Academia nostra praeclare meruit: utriusque etiam contigit, quod perpaucis doctoribus contingere solet, ut decimum muneris academici lustrum conderet, prior quidem a. 1796 inter privata suorum, posterior a. 1843 inter publica Academiae vota.

tularemur: amplior et luculentior obtigit eiusdem anni mense Novembri, quum ille quinquaginta exegisset annos, inde a quo tempore munus ex cathedra academica apud nos docendi faustis auspiciis adisset. Per hoc longum temporis spatium, quis non laetus recordetur, quantus fuerit numerus discipulorum, qui ex ore viri praestantissimi pependerunt? Quis non grata mente reputet, quot semina doctrinae, humanitatis, prudentiae ab illo iacta, quam uberes fructus tulerint? Quis enumeret opportunitates, quas prompto semper animo arripuit, de litteris et Academia bene merendi? Quot res secundas, quam fortunatum rerum decursum Dei providentia ei largita est! Non defuerunt quidem tristia, sed quae vir optimus cogitanda communi mortalium sorte consolari didicerat, et Deus levavit, rebus ipsius ita prospiciens, ut adversis, quae accidissent, secunda praeponderarent. Vidit enim patrem suum in summa senectute viribus integrum, munera sua naviter administrantem et magna meritorum fama florentem: fratrem habuit natu maiorem, studii sui nascentisque laudis, etiam quum ille Heidelbergam esset evocatus, efficacissimum exemplo et cohortatione adiutorem: uxore gaudet praeclaris ingenii animique dotibus conspicua: duos eduxit filios, virtutum paternarum feliciter aemulos, eosque iam adolescentes industriae atque eruditionis praemiis in certamine civium ab Academia publice condecoratos: generum ascivit, olim percarum nobis collegam, nunc propter eximiam iuris scientiam et eminentes animi virtutes ampliori in patria sua provinciae admotum: artissimis et affinitatis et amicitiae vinculis iunxit sibi Hufelandum, primarium, dum vivebat, in Borussia medicum: gentem suam cernit honoratissimam, nam vera nobilitas, sicut recte statuit Aristoteles, antiqua generis virtute et opulentia censetur: amicos sibi conciliavit, quales optandi sunt viris bonis, fide et probitate spectatos: divitiarum denique tanta ipsi viro facto copia affluxit, quan-

tam neque ipse speraverat iuvenis, nec sperare plerisque Professoribus licet. Quae lauta rerum conditio multos per annos effecit, ut Svccovivs, honestissimae voluntati obsequutus, suum ipse posset artis salutaris studium praestantissimis subsidiis instruere, ut in sustentandis ornandisque filiis sibimet ipse sufficeret, et aliena auxilia exspectare mallet quam flagitare, ut sublevaret atque exhilararet amicos, qui in ipsius essent contubernio, ut ad recreationem ab assiduis laboribus suo ipse Genio et familiaribus suis aliquid daret, denique ut aliis, quos sua dignos liberalitate censuisset, beneficeret.

Iucunda haec vitae consuetudo Svccovio nostro etiam corporis robur conservavit, effecitque ut qui multos mortales arte sua sanarit, suomet exemplo quid medica ars posset, doceret, viridemque senectutem plus quam septuaginta annos tueretur. Declarat hoc votiva tabula, quam Collegae nuper ipsi obtulerunt, eum per totam vitam vix semel cubuisse testati.

Sed haec omnia, quae recensui, quamquam praeclara et perpaucis hominibus concessa, tamen domestica sunt et privata. Quid dicam vero de publica laude, quam Svccovivs doctrina multiplici et artis peritia sibi ita comparavit, ut iam dudum praecipuum quemdam locum obtinuerit inter medicos eruditos et sobrios, qui Ienam nostram celebrem reddiderunt? Scilicet hi sunt sapientiae illius medicae consulti, quae et corporis humani, et eius quam materiam medicam vocant, cognitione exquisitiore cernitur, et utraque ad salutem aegrotantium recte utitur. Quam sapientiam qui profitentur, eos si non ipse Hippocrates, parens medicinae, certe antiquissimus scriptor, cuius libello inter Hippocraticos locus est datus, medicos appellat philosophos Dei aequales ³⁴). Sed est etiam falsa quaedam aliosque

34) Ἱητροὺς γὰρ φιλόσοφος ἰσόθεος. Περὶ εὐσεχμοσύνης, I. p. 70 ed. Kühn.

fallens philosophia medica, quae nostra potissimum aetate caput extulit, quum patrum memoria rarius se conspiciendam praeberet. Ea quod in Georgiam Augustam numquam intulerit pedem, Heynius inter praecipuas causas referre solebat, quamobrem Ordo Medicorum illa in Academia tam laete efflourisset³⁴⁾. Summis itaque laudibus Hallerum celebravit, Berna Gottingam arcessitum: qui si non imminentem aliunde calamitatem propulsasset, Heynius de vero medicinae studio actum putabat. „Pro experientia enim, artis magistra (haec ipsa eius verba sunt, quibus Hambergerum et Wedelium, Professores Ienenses, notavit), naturaeque explorandae sedulitate haberemus vana cum subtilitate demonstrandi ea, quae opinamur, insaniam. — Neque Hallerum concertatio cum collegis a litterarum augmentis avocavit: ipsa dissidia et odia augebant virorum doctorum ingenia.“ De dissidiis collegarum nihil dicam: sed ab illa perversa ratione medicinam tractandi quam procul afuerit Svccovius noster, sciunt omnes, qui doctissimi viri vel scholis interfuerunt, vel scripta legerunt. Maximam enim laudem in eo semper posuit, ut similis evaderet Hufelando: qui quamquam ab scientia et acumine egregie instructus, numquam tamen in doctrinae abstrusiores recessus ita se ingurgitavit, ut artem suam in argutiis potius et speciosis subtilitatibus, quam in observandi diligentia medendique cura et salubritate poneret.

Tali studiorum vel duce vel comite Svccovius noster longum et gloriosum vitae cursum tam feliciter confecit, ut iam decennalia quinta docendi muneris, in hac Academia exacti, venerando Seni gratulari liceat. Non potest ulla verior esse ac sincerior gratulatio, cui etiam liberalissima optimi Principis nostri, eiusdemque Rectoris Academiae Magnificentissimi, Caroli Friderici, voluntas tribuendo me-

35) Opuscul. academ. Vol. III. p. 415. Cfr. Vol. VI. p. 418.

ritis publico praemio, quo gloriari non omnes possumus, suffragata est. In tanta vero tot gratulantium collegarum consensione non est sperandum, fore, ut vox audiat unius, qui partem aliquam rarae laetitiae vindicare sibi audeat: quippe cui paucis abhinc annis contigerit, ut et ipse decimum muneris, in Lipsiensi Academia suscepti, lustrum conderet. Attamen impium ego arbitror pectoris sensa premere hoc loco aut dissimulare, ubi et senectus et communia gaudia parem pari coniungunt, et pietas in Deum gratusque erga Patriam carissimam et amicos probatos animus verecunde silentem ad dicendum provocant. Cetera Deus moderabitur: cui si placuerit prius obire gratulantem nunc amicum, et Svccovio, qui saepe ipsum in vita praecessit, in supremo itinere antecedere, dabit idem, quod etiam atque etiam precamur, ut superstiti Collegae corporis vigor animique hilaritas serventur, et ut tot tantisque bonis, quibus gaudet, fruendi permaneat copia et diuturnitas.

P. P. in Academia Ienensi, die II Februarii, anno a Chr. n. MDCCCXLIV.

APPENDICES.

I.

DE GENTE ZIEGESARIA.

Operae pretium est ea colligere hoc loco, ex quibus plenum *stemma Ziegesarium* contexti queat. Ac primo loco commemoranda sunt, quae *Io. Frid. Gauhen (genealogisch-historisches Adels-Lexicon, Lps. 1740. 8. p. 2225)* de nobilissima illa gente retulit. Germanica lingua cur in his repetendis utamur, diximus supra p. 469. not. *).

ZIEGESAR VORALTERS ZIESAR.

Eine ansehnliche alte adeliche Familie in Meissen, welche aus der Mark Brandenburg herstammt, wo deren Stammschloss (wobey ein Städtlein) Ziegesar oder Ziesar unweit Brandenburg gelegen, so aber schon im 13ten Säculo den Fürsten von Anhalt gehöret, welche es A. 1396 an das Stift Brandenburg verkauft, und haben die Bischöffe hernach theils darauf residiret. Sie hat sich auch im vorigen Säculo im Herzogthum Bremen ausgebreitet, wie in Mushardi Theatr. Nob. p. 571 zu sehen, wo Hanns Christoph, ein Sohn Hannsens auf Lübnitz in Meissen, Herzogl. Braunschweigischer Obrist-Lieutenant, angeführt wird, der einen Sohn, Christoph Dietrichen, hinterlassen. In den älteren Zeiten findet man in Angeli Annal. March p. 187 Cunoen von Ziesar auf Beuten (so unweit Brandenburg gelegen) aufgezeichnet, und dabey gemeldet, dass A. 1410 Hanns von Tresskau und Heinrich von Isenburg ihm besagtes Schloss abgenommen, und nebst anderen darauf befindlichen Kostbarkeiten 1300 Schock Groschen Beute gemacht. Jacob von Ziesar hat ums Jahr 1492 gelebt. Siegmund Adolph, ein Bruder des vorgedachten Hanns Christoph in Bremen, Amtshauptmann zu Nossen, starb A. 1665, alt 87 Jahre, als Chursächsischer Ober-Hof-Jägermeister. Heinrich, Cammerjunker, und Georg, Erzbischöflich-Magdeburgischer Hofrath, haben nach Anfang des vorigen Säculi florirt, als des gedachten Siegmund Adolphs zwey Söhne. Hanns Adolph von Ziegesar, Chursächsischer Land-Jägermeister in dem Churmeis-

nischen und Leipziger Kreise, der seinen Zweig fortgepflanzt, und Johann Georg, Chursächsischer Ober-Forstmeister, lebten noch mit Ausgang des vorigen Säculi, wie auch Christian Ehrenfried, Herzogl. Zeitzischer Schloss-Hauptmann, und Hanns Adam, Königlich Polnischer und Chursächsischer Ober-Land-Jägermeister, nach Anfange dieses Säculi florirt haben. *Mülleri Annal. Sax.*

His addimus quae *Frid. Cast* (*Historisches und genealogisches Adelsbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttg. 1839. 8) partim nova adiecit: In alten Urkunden, Documenten und Werken findet man diese Familie bald Ziesar, Zieser, Zigsar und Ziegsar geschrieben. — Alle Schreibarten bezeichnen aber eine und dieselbe Familie. Auch schrieben sich die verschiedenen Linien und die Glieder selbst, sowohl in ältern Zeiten als noch jetzt, verschieden. Diese Familie gehört zu dem alten Adel der Mittelmark, wo das Stammschloss noch vor dem 13 Jahrhunderte in der kleinen Stadt Ziegesar, der nachmaligen Residenz der Bischöffe von Brandenburg, vorkommt. Im 14 und 15 Jahrhundert verbreiteten sich auch Zweige der Familie im Braunschweigischen, in Meissen und in Bremen, wo sie meist ansehnliche Hof- und Staats-Aemter bekleideten; auch im Herzogthum Gotha sind mehrere Edelleute aus diesem Hause zu hohen Staatswürden gelangt, und in der Gegenwart ist ein Nachkomme derselben Präsident des O. Appellationsgerichtes zu Jena. Der Erste, welcher seinen Stamm nach Württemberg verpflanzte, war der Churfürstl. Brandenburg-Bareithische Geh. Rath und Ritter des Ordens de la Sincerite, Carl Sigmund v. Ziegesar. Er vermählte sich 1692 mit der Tochter des Obervogts zu Grossbotwar, Beilstein und Backnang, Freyherrn Bernh. Friedrich Moser v. Filseck, Herrn von und zu Eschenau, Sophia Magdalena, und gelangte durch sie in den Besitz des zum Canton Craichgau immatriculirten Rittergutes Eschenau, frey und eigenthümlich. Im Jahr 1733 verkaufte er zwar das Gut, jedoch mit Vorbehalt aller früher ihm und seiner Familie zugestandenen reichsritterschaftlichen Verhältnisse, Rechte und Gerechtsame, unter denen die, den Töchtern des Hauses bewilligte Aufnahme in das Reichsstift Oberstenfeld und die Erlangung des ritterschaftlichen Ordens wesentliche Bestandtheile ausmachten. Von seinem Sohne Carl Sigmund v. Z. (geb. 21. Dec. 1731, † 16. Oct. 1799), welcher Herzogl. Württembergischer Oberstwachmeister und mit Dorothea Friderike, einer gebornen Freyin v. Gemmingen (geb. 6. März 1739, † 16. März 1797), vermählt

war, stammen die gegenwärtig in Württemberg lebenden und nachstehend aufgeführten Mitglieder in directer Linie ab. Sie sind sämmtlich der evangelischen Religion zugethan, und haben ihren Familiensitz zu Winzerhausen bey Marbach. — Obschon diese Familie als einer vormals reichsritterschaftlichen das Freyherrnprädicat zusteht, so machte bis jetzt ihr Chef doch nur selten hiervon Gebrauch. *Heinr. Fr. Carl v. Z.* geb. 23. Dec. 1776, Königl. Würtemb. Kammerherr und Hauptmann a. D. zu Winzerhausen, vermählt 4. Febr. 1803 mit *Franziska Friedr. Louise Auguste*, geb. *Freyin v. Gaisberg Schökingen*, geb. 29. März 1780.

Kinder:

1. *Caroline Charlotte Auguste*, geb. 13. Nov. 1810.
2. *Ludwig Carl Sigmund*, geb. 14. Dec. 1812, Forstassistent zu Reichenberg.
3. *Adolph Carl Heinrich*, geb. 25. Febr. 1815, Lieutenant im Königl. Würtemb. Reiterregiment N. 2.

Denique, ne quid hoc ex genere omittamus, subiicimus, quae *L. L. B. de Zedlitz-Neukirch* (*Neues Preussisches Adels-Lexicon*. Lps. 1837. To. IV, p. 371) habet: Die Edelleute aus diesem Hause führen im silbernen Schilde drey grüne breite, oben spitzige Blätter, und auf dem Helme einen Greif.

Genealogiam patris, *Augusti Frider. Caroli L. B. de Ziegesar*, continet singularis scriptio: *Des Geh. Rathes und Camlers M. Fr. Carl Freyherrn v. Ziegesar Nachkommenschaft bis zum Jahr 1830: zusammengestellt u. der Frau Oberhofmeisterin Caroline v. Schelika*, geb. v. *Wangenheim* — gewidmet von des Stammvaters ältesten Enkel. Vimar. 1830. 4.

De *Antonii filii*, cuius memoriae hic dicatus est libellus, familia haec accepimus:

Anton Freyh. v. Ziegesar, Grossherz. Sächs. Cammerherr, Grossherzogl. wirkl. Geheimer Rath, Grossherz. u. Herzogl. Sächs. Oberappellationsgerichts-Präsident u. Curator der Akademie Jena, D. d. R. Comthur des weissen Falken- und des Ernestinischen Haus-Ordens
Ritter des St. Johanniterordens

geb. zu Gotha den 26. Juny 1783,

gest. zu Drakendorf den 6. Nov. 1843,

vermählt zu Gotha den 26. Oct. 1807 mit

Luise Auguste Friederike Amalie, Freyin von Stein
geb. zu Nordheim im Grabfeld d. 12. Sept. 1781.

Kinder: 1) *Marie Luise Caroline*, geb. zu *Drakendorf* d. 17. Juli 1808,
gest. zu *Frankfurt a. M.* d. 28. Febr. 1842,
wurde vermählt den 12. Sept. 1831 mit
Carl von Fritsch, geb. zu *Weimar* d. 7. Mai 1804, *Bun-*
destagsgesandtem zu *Frankfurt a. M.*

Kinder: A. *Ida*, geb. in *Weimar* d. 20. Juli 1833.
B. *Otto*, geb. in *Weimar* d. 28. Sept. 1834.
C. *Anna*, geb. in *Weimar* d. 16. Oct. 1835.
D. *Carl*, geb. in *Weimar* d. 18. Sept. 1837.
E. *Marie*, geb. zu *Frankfurt a. M.* d. 18. Jan. 1842.

- 2) *Flavie*, geb. zu *Weimar* d. 4. Jan. 1810,
gest. zu *Weimar* d. 2. Dec. 1810.
- 3) *Ferdinand*, geb. zu *Weimar* d. 4. Jan. 1812,
vermählt zu *Jena* d. 5. Jan. 1844 mit
Gräfin Ida von Gersdorf, geb. den 6. Jan. 1819.
- 4) *Clara*, geb. zu *Weimar* d. 28. April 1813,
vermählt zu *Drakendorf* d. 24. August 1835 mit
Ferdinand, *Kammerherrn v. Helldorf*, geb. zu *Weimar*
d. 30. Apr. 1808.

Kinder: A. *Helene*, geb. d. 7. Sept. 1837 zu *Drakendorf*.
B. *Luisa Auguste Henriette*, geb. zu *Drakendorf*
d. 29. Juny 1840.

- 5) *Elisabeth*, geb. zu *Drakendorf* den 2. August 1817,
gest. zu *Jena* den 28. Mai 1818.
- 6) *Marie*, geb. zu *Drakendorf* d. 30. July 1824.

II.

(Ad pag. 486.)

IN ZIEGESARES PATREM ET FILIUM.

I.

Am fünften April 1810.

*Frisch hinaus, wo grosse Köste
Heut an Seinem Wiegenfeste
Unser Herr, der Ehrenveste,
Von ZIEGESAR hält!
Den Geschäften froh entnommen
Sind Ihm Gäste sehr willkommen,
Und Erholung wird Ihm frommen,
Der sich Scherz gesellt.*

*Aufgeheitert die Gesichter!
Wie das flackernde Gelichter,
Das als Seines Ruhms Berichter
Dieser Kuchen trägt.
Jedes deutet auf ein Lüster,
Das als Rath und als Minister,
Doch bey weitem mehr illüster,
Er zurückgelegt.*

*Wie viel Händel Er geschlichtet,
Wie viel Klagen Er vernichtet,
Wie viel Rechnungen gesichtet,
Ist der Rede werth!
Und des Lebens kein Verächter,
Vater edler Söhn' und Töchter,
Hat Er stets als Mann und ächter
Deutscher sich bewährt.*

*Und noch in des Lebens Reste
Hält Er feyernd nicht Sieste,
Sorgt noch stets für fremdes Beste
Dort in dem Asyl.
Seiner Jahre seltne Tugend,
Weisheit mit der That verjugend.
Sey Exempel unsrer Jugend
Sey ihr edles Ziel!*

II.

Aus Berk a

am 26. Juny 1842.

(Sonett - Akrostichon.)

*Zum sechsundzwanzigsten des Junius,
Indem ich heut mich nahe aus der Ferne,
Entböt' ich Dir aus vollem Herzen gerne,
Gefeyerter! persönlich meinen Gruss.*

*Es ist nun aber so: ein leidig Muss
Schwebt über mir, dass ich entsagen lerne.
Auf immer leuchte Dir die Gunst der Sterne,
Rein sey Dein Himmel, hold Dein Genius!*

*Patron des Rechts! Beschützer der Verletzten!
Erforsche nicht, wer Dir im Reingewande,
Und schlecht gezimmert, diese Zeilen sandte:*

*Catull ist's nicht, Virgil nicht. Doch — enthüllt
Ein Blick auf Anfangslettern, Wem es gilt,
Räthst Du wol auch der Dichter allerletzten.*

III.

VITAE SUCCOVIORUM.

(Ad paginam 491.)

LAVRENTIVS IO. DANIEL SVCCOVIVS.

Natus Suerini apud Megapolitanos d. 19. Februar. a. 1723, postquam puerulus, patre orbatus, Io. Daniele, qui Suerini in templo cathedrali sacra publica administraverat, privatorum magistrorum studio litterarum initiis fuerat imbutus, a. 1737 Academiam Rostochiensem adiit, ubi primum medicinae, deinde iuri discendo operam navavit. Mox ab utraque disciplina alienatus, totum se applicuit ad artes mathematicas, praesertim ex quo in notitiam venerat aliquot architectorum militarium, qui mathesis applicatae et architecturae militaris amorem in animo eius excitaverant. Tum a. 1741 Ienam se contulit, ubi scholas et iuridicas, et philosophicas, et mathematicas frequentavit. In doctoribus Ienensibus tunc fama et celebritate eminebant Buderus, Hambergerus et Dariesius, quos sectatus est assidue, cum Dariesio etiam affinitatis vinculo coniunctus. A. 1746 docendi potestatem in hac Academia impetravit, physicasque et mathematicas doctrinas professus est. Octo annis post vocatus Hamburgum, in illustri illius civitatis Gymnasio mathemata tradidit. Sed mortuo Hambergero Ienam rediit d. 3 Aprilis a. 1756, Prorectore Ioach. Geo. Dariesio, ad philosophiam naturalem in hac Academia docendam. In Senatum introductus d. 8 Maii, paulo post defensa d. 4 Iunii publice, qui tum mos erat Professorum, dissertatione physica, habitaque oratione solemni locum in amplissimo Philosophorum Ordine obtinuit. Varia et multiplex eius erat doctrina, incredibilis in scholis habendis assiduitas. Docuit physicam, mathesin puram et applicatam, chemiam, architecturam tum militarem tum civilem, disciplinam forestalem, historiam naturae universam, doctrinas camerales, botanicam forestalem. Clarus dignitate muneris, quum Camerae Vimariensi et Isenacensi iuberetur esse ab intimis consiliis, clarior scriptis, quorum diligens recensensus factus est in E. G. Baldingeri libro (*Biographien jetztlebender Aerzte und Naturforscher* I. 2. Jen. 1772. 8. p. 126—136), Ienae obiit d. 26. Aug. a. 1801. Duos reliquit filios, paternae virtutis et laudis heredes, alterum Geo. Adolphum, natum Ienae a. 1751, qui Professor physices et historiae naturalis in Academia Heidelbergensi a. 1813 de vita decessit, alterum Guil. Carolum Fridericum, de quo nunc breviter dicendum est.

GVILIELMVS CAROLVS FRIDERICVS SVCCOVIVS.

Natus Ienae d. 29 Decembr. a. 1770, in patria urbe disciplina omni, qua imbui solet iuvenilis aetas, privatim eruditus, inde ab anno 1787 publicas Academiae scholas adire coepit. In philologicis Schützi et Carol. Chr. Erh. Schmidii, in historicis Eichhornii et Io. Godofr. Mülleri, in mathematicis, physicis et historia naturali Patris, in botanice et arte chemica Eiusdem et Batschii, in philosophicis Henningsii, Vrichii, Carol. Chr. Erh. Schmidii et Reinholdi, in medicis denique Nicolai, Gruneri, Loderi, Starkii senioris, Schenkii et Bretschneideri institutionibus usus est. Cursum academicum emensus, a. 1792 Vitebergam contendit, ibique per sex menses commoratus, ex consuetudine familiari Assmanni, Böhmeri, Eberti, Languthii, Nürnbergeri aliorumque doctorum illustrium haud exiguum scientiae incrementum sibi tulit. Redux denique in patriam Academiam, et summis in philosophia honoribus ab Ordine amplissimo Ienensi ornatus, inde ab auctumno a. 1793 scholas pathologicas, toxicologicas aliasque aperire, simulque praxi medica exercenda occupari coepit. Doctoris medicinae et chirurgiae dignitatem anno 1795 adeptus, paulo post dissertationem suam pro venia docendi rite impetranda defendit. Ex quo tempore non solum praelectiones medicas iam prius institutas continuavit, sed etiam aliquot annis post una cum Lodero, Hufelandio et Bernsteinio, deinde cum Himlyo, Ackermanno et Fischero exercitationibus clinicis moderandis operam navavit. Professoris Medicinae extraordinarii munere inde ab a. 1801 usque ad a. 1805 functus, Friburgum Silesiae petiit, ut medici officium, ab illustrissimo Comite Hochbergio ipsi demandatum, susciperet. Sed post triennium Ienam rediit, ut medicinae et docendae et exercendae totum denuo se daret. Anno 1809 Magnus Dux Vimariensis Consilarii aulici, deinde a. 1829 Consilarii aulici intimi honores in eum contulit: serenissimorum Academiae Nutritorum iussu Professoris medicinae ordinarii munere auctus, anno 1816 Ordini medicorum gratioso adscriptus est, in eoque gradatim ad primum usque locum escendit. Anno 1837 a Principibus ex prosapia Ducum Ernestina insignibus Ordinis equestris decoratus, et nuper illo ipso, quo quinquaginta annos in Academia docuerat, die 7 Nov. a. 1843 a Magno Duce Saxoniae Vimariensis et Ienacensis Equitibus Ordinis Falconis albi adscriptus est.

Scholae, quae ab eo institui solent, pathologia et therapia speciali, semiotice, pharmacologia et arte formulas medicamentorum concinnandi maxime continentur: idem inde ab anno 1811 scholis clinicis una cum Io. Christ. Starkio praest. Antea et pathologiam et therapiam generalem, toxicologiam et medicinam forensam docuerat.

Scriptis eius quatuor, quae in *Annalibus Academiae Ienensis* Vol. I. p. 30 recensentur, nunc addenda sunt: 1) *Animadversiones in tracheitidem infantum. Part. I et II. Ien. 1823. 4.* 2) *Progr. exhibens Somnambulismi exemplum. Part. I et II. Ienae 1831. 4.* 3) *Jahresbericht nebst practischen Bemerkungen über die im Jahre 1829 im Grossherzogl. Landkrankenhaus und in der ambulatorischen Klinik behandelten Krankheiten. Gemeinschaftlich mit dem Geh. Hofr. Dr. Joh. Christ. Stark erstattet. Jena, 1831. 8.* 4) *Beschreibung der Grossherzogl. medic. practischen Anstalten zu Jena (vom Geh. Hofr. J. Chr. Stark und W. C. Fr. Suckow): in Zenkers histor. topograph. Taschenbuch von Jena, p. 94 — 109. Jena, 1836. 8.*

O R A T I O
GOETHII MEMORIAE

D I C A T A

I N

PANEGYRI ACADEMICA

RENVNCIANDIS CERTAMINVM LITTERARIORVM VICTORIBVS

NOVISQVE CERTATIONVM ARGVMENTIS PROPONENDIS

D I C T A

IPSIS CALENDIS OCTOBRI BV S A. MDCCCLXXII.

VIRO ILLVSTRISSIMO

FRIDERICO MÜLLERO

I. V. D.

CANCELLARIO VIMARIENSI

MAGNI DVCIS SAX. A CONSIL. INTIMIS

ORDINI SAX. FALCON. ALB. PRAEFECTO

S. D.

HENR. CAR. ABR. EICHSTADIVS.

*Ex quo Goethius noster a nobis discessit, MÜLLERE, Vir
lustrissime, identidem me hortatus es, ut de viro summo
aliquid litteris mandarem, quocum scires per triginta ferme
annos ita me coniunctum vixisse, ut et ille crebris me aman-
tissimisque epistolis ac sermonibus in perpetuum sibi devinci-
ret, et ego omnem spem meam et fortunam academicam in
ipsius patrocinio et fide repositam haberem. Ac nuper quum
memoriam illius in panegyri academica renovatam a me
audisses, statim non solum per litteras mihi significasti, per-*

gratum tibi fore, si oratio illa quam primum typis tradere-
tur, sed gravem quoque admonitorem misisti libellum, quem
tumet ipse, ab incluta Academia disciplinarum utilium Er-
furtina excitatus, Goethii memoriae consecravisti. Sed, ut
verum fatear, MÜLLERE, iste tuus admonitor ita perterre-
fecit animum, ut, nisi sub adventum eius iam aliquot oratio-
nis plagulae formis Ienensibus exscriptae fuissent, totum
edendi consilium abiecissem. Quam enim antea fiduciam
attulerat recordatio benevolentiae, qua Goethius scriptiones
meas academicas non tantum non reprobrasset, verum etiam
aliquando sic vindicasset ab nonnullorum invidia et crimina-
tione, eas ut filio suo, nuper in Italia mortuo, cuius ado-
lescentiae Riemerum magistrum praefecerat, legendas ver-
tendasque proponeret, hanc igitur fiduciam pene abstulit
libellus ille tuus, in quo tam acute disseruisti de Goethio, et
quid egisset in vita quove modo egisset, tam vivo, ut ita
dicam, ac spirante orationis genere exposuisti, ut nihil sit
in oratione mea, quod cum tua facundia, elegantia iudican-
dique subtilitate comparari queat. Neque est, quod magno
tamen cum favore auditam esse orationem opponas. Au-
dientiam fecit Goethii nomen, favorem dicenti conciliavit ar-
gumentum novitas. Et meministi, Vir litteratissime, quid ora-
tori illi acciderit, qui quum in frequentissima concione maxi-
mo omnium cum plausu habuisset orationem, rogatus ab
uno, ut scriptam sibi concederet, quo intentiore studio legere
posset, mox eam ita recepit, ut ille lectam sibi placere ne-
garet, quae antehac audita animum mirifice delectasset.
Quam vocem orator ita confutavit, ut factam a se orationem
fateretur, quae semel auribus perciperetur, non quae per
iteratam lectionem oculis et menti quasi inculcaretur. Ego
vero quamquam eodem consilio scripsi, ut probatum iri spe-
rarem, quae non aurificis statim, sed quadam populari
trutina examinarentur, tamen consultius arbitror, in tua pe-
tius auctoritate acquiescere, quam isto excusationis perfugio

Nam qui auctor mihi exstiteris de Goethio scribendi, iustum etiam, si opus fuerit, ab illorum, qui audaciae insimulent, vituperatione defendes. Id vero quidni speras ab tua humanitate, quam inde ab eo tempore, quo in Voigtii, desideratissimi viri, aedibus prima inter nos notitia tua est, tot tamque eximiis documentis mihi declarasti? nunquam ego, crede mihi, redeo in memoriam illius temporis, quod Voigtii patris favor, filii amicitia longe mihi humanatissimum reddiderunt, quin grato animo etiam tuae benevolentiae recorder, eiusque fructus, residuus ex illa mea iuventa aetate, ut perpetuo mihi conservetur, exoptem. Ita et tu, Vir praestantissime, et meritis illis, quae rebus Goethii et mortem ordinandis de familia tibi comparasti, hoc iam ultimum et maximum adde, quod ad postuma eius opera pertinet. Quae ut quam primum in lucem prodeant, satietateque inexhausta expectantium cupiditas, tu una cum viris doctis atque eruditissimis, Meyero, Riemero et Eckermanno, ut velim meo nomine salvere iubeas, diligenter ac sedulo curata.

Scribebam feriis academicis in agro meo Benndorfino, XXIV Septembris, anno MDCCCXXXII.

**PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE
CVRATOR SPLENDIDISSIME
TVQVE QVI EI ASSIDES VIR ILLVSTRIS
ET VT PLANE DICAM QVEMADMODVM SENTIO
COLLEGA OLIM NÓSTER MVLTI NOMINIBVS VENERANDE
DECANI QVATVOR ORDINVM MAXIME SPECTABILES
PROFESSORES ATQVE DOCTORES
DIVINAE HVMANAEQVE SAPIENTIAE CONSVLTISSIMI
COMMILITONES HVMANISSIMI**

Quotiescumque summum illud humanitatis, ex artium doctrinarumque studiis oriundae, fastigium intueor, in quod veteres Graecos, mortalium longe cultissimos, vel naturae benignitas vel favor fortunae evexit: toties singulari quadam voluptate perfunditur animus, culturae velut gradus et progressus cogitando persequens, quibus natio ista tantam ad gloriam pervenit, ut expolita omni vitae habitu omnibusque prope numeris absoluta existimaretur. Apertum est autem, Graecos in excolendis ingeniis perficiendis-que artibus eam sequutos esse rationem, quae non tam ab exquisita quadam disciplina, quam a natura eximia et illustri, proficisceretur. Quo factum est, ut, quot nationis aetates, totidem pene culturae varietates numerare liceat.

Quae res si admirationem habet in universo populo, cui tamen divino quodam munere hoc obtigerat, ut tot saeculorum curriculum aequabili fere fortuna decurreret: quanto mirabilior debet videri in singulis hominibus, si qui ita et facti conformatique a natura et sustentati fortuna sunt, ut similem queant cursum conficere: quo confecto, id facile consequuntur, ut inter aequales emineant, nec solum palma in re publica litteraria verum etiam regno potiantur.

Quales omni tempore fuisse perpaucos, quis vestrum ignorat, AUDITORES? Alii enim, praeclarissimis ingenii animique dotibus instructi, honestissimaeque laudis cupiditate inflammati, priusquam metam attigerunt, medio in cursu corruunt: alii, quamquam et longaeui, et ingenio praecellentes, tamen per fortunae inconstantiam sic agitantur in alto, ut portum conspicerere non possint: denique etiam sunt, qui mutuis naturae fortunaeque velut dimicationibus debilitati, succumbant. Quo feliciores sunt praedicandi, quibus neque natura obstat emergentibus, nec reluctatur fortuna, sed qui, quemadmodum Graeci olim, utriusque bonis affluentes, dum vivunt, rectum et gloriosum culturae cursum facile tenent, mortui summum aequalibus desiderium, summam posteris admirationem relinquunt.

Talem vero tamque eximiis eminentem bonis virum nos nuper amisimus, AUDITORES: quem si vetus Graecia vidisset, aut suum credidisset esse, aut nobis invidisset. Adeo in illo fingendo ornandoque natura contenderat cum fortuna: adeo eum utraque ad summam, quae in mortales cadit, absolutionem perfectionemque perduxerat: denique ita natus, educatus, institutus erat, ut unus pene omnes Graecae culturae gradus escendisse, omniumque virtutum, quibus illa censetur, imaginem repraesentare videretur.

Neminem vestrum ita obliviosum esse arbitror, AUDITORES, ut, quem virum mea spectet oratio, quaerat. Haeret adhuc in omnium animis memoria GOETHII, quam nulla umquam temporis longinquitas delebit: obversatur animis imago viri, non minore ingenii gloria quam fortunae prosperitate praediti, quocum nos et maiores nostri per dimidiatum saeculum ita sociati viximus, ut Academiam Ienensem nemo cogitaret, quin simul GOETHIUM, divino beneficio donatam Academiae patronum, cogitaret; cui ea nobiscum consiliorum, studiorum, laborum coniunctio intercessit ac necessitudo, quae vix inter collegas et amicos inveniatur.

Et assuetudinis diuturnitas pene fiduciam fecerat perpetuitatis. Quantam igitur eius mors nobis iacturam, quantam Academiae orbitatem attulerit, quis fuit inter nos, quin intimo pectore persentisceret? Tristissimum tamen casum ita tulimus, ut, quem vivum summa pietate coluissemus, eius obitum non vulgari luctu et indigna tali viro lamentatione prosequeremur. Quid? ne mors quidem eripere nobis videbatur eum posse, qui iam dudum immortalitatem esset adeptus. Itaque iusta quidem funebria per legatos persolvimus Vimariae, quum corpus venerandi senis regio sepulcro mandaretur, et iuxta latus Caroli Augusti, Divi Principis, reponeretur: sed ab hac litterarum sede, praesentibus numinibus consecrata, volumus abesse, quicquid dolorem potius, ex habitu eius susceptum, resuscitare, quam meritorum, quibus vivus exsplenduit, memoriam instaurare, imitandique studium incendere videretur.

Quapropter vix exspectavit pietatis nostrae festinatio huius diei tarditatem, in cuius solemnibus opportunitatem nobis oblatam prospiciebamus GOETHII piam recordationem sic adiungendi iuvenum nostrorum et laudibus et cohortationi, ut et haec inde efficacior, et illae ampliores fierent atque splendidiore. Laudandi sunt enim hodierno die cives, quorum industriae et doctrinae decreta ab Ordinibus praemia promulgantur: cohortandi ceteri, ut eodem tramite ad id, quod in litterarum studiis laudem parit, contendant. Vtrisque autem nullum potest ingeniorum culturae illustrius proponi exemplum, quam quod in GOETHIO admiramur, nullum quod maiorem in animos vim habeat, sitque et rebus nostris et Academiae rationibus magis accommodatum.

Nihil igitur suscipere videor, AUDITORES, quod non conveniat huius diei solemnitati, si, quid illud sit, quod in GOETHIO Graecae culturae dixi summam velut mensuram eluxisse, gradusque eius atque progressionem conspici, hac oratione coner paulo accuratius demonstrare. Cui peno

audaci conatui subtimidus ego orarem vos atque obsecrarem, AVDITORES, ut indulgentia vestra succurreretur, nisi cogitatio benevolentiae, qua me iam toties dicentem ex hoc loco audistis, confirmaret animum, spemque faceret certissimam fore, ut hoc etiam die argumenti potius, quod in medium attuli, gravitatem quam expositionis tenuitatem spectetis, et quod orationis copiae atque ornatui deest, oratoris studio ac pietate compensatum censeatis.

Iam si magnum illud quatuor et triginta saeculorum spatium animo percurrimus, quod ita emensi sunt Graeci, ut primum ab exiguis initiis, gradu nunc tardiore nunc incitatiores procedentes, ad summae studiorum praestantiae culmen venirent, dein, libertate et moribus inclinantibus, ipsi labarent, denique barbarorum commerciis mixti, extincto omni flore ingeniorum et artis, praecipites irent: admirabile profecto oculis offertur spectaculum, sed non aequè gratum in omnibus partibus, quippe quod tristiores habeat exitum, quam initium pollicebatur. Itaque ut perfruamur illo spectaculo, quod ad GOETHE nos memoriam revocet, seiungendi sunt duo postremi actus, quibus eruditos Graecos videmus per universum fere orbem Romanum dispersos, libertate spoliatos, orbatos patria, ne colorem quidem ingenii antiquum retinentes, qui aliquot saeculis post, quum sub Byzantinis imperatoribus usque ad regni Romani interitum per summam et linguae et morum depravationem flos vetus magis magisque exaruisset, tandem prorsus deperiit. Sed qui praecesserunt actus (qui solent tres numerari *), incredibilem spectantibus voluptatem afferunt, et ad eam, quam dixi, comparisonem sua sponte invitant.

*) In Oratione haec non poterant nisi strictim dici. Vberius rerum, quas descripsimus, expositio petenda est ex libris, qui sunt de historia litterarum Graecarum. Nos GRODDECIUM maxime (Initia historiae Graec. litterariae, Vind. 1824. 8) et WOLFIUM (*Vorlesung über die Gesch. der griech. Literatur*, Lips. 1831. 8) sequuti sumus.

Meministis enim, AUDITORES, primae litterarum Graecarum aetati, quae, quod poesis pene sola excolebatur, poeticae nomen tulit, primam celebritatem peperisse Orphei, Musaei, Lini aliorumque vatum studia, qui aequales, a fera et agresti vita abductos, rudi cantu oblectabant, non destituto illo nervis ac robore, neque sententiarum gravitate vacuo, sed magis impetu ingenii fuso, quam arte ac ratione temperato. Illuxit deinde Homeri ingenium, sine exemplo, ut Velleius ait, maximum, in quo hoc summum existimabant veteres, quod neque ante illum, quem ipse imitaretur, neque post illum, qui eum imitari posset, inventus esset, ita ut magnitudine operum et fulgore carminum solus appellari poeta meruerit. Quod iudicium, universae Graeciae commune, si cui ambitiosius quam verius videatur, reverenda tamen est religio veterum, qui, quicquid emineret in Homericis carminibus, animosque vel argumenti dignitate moveret, vel iuvenilis linguae ludibundis sonis delectaret, summis laudibus efferebant, id contra, quod ab arte et elegantia et cultioris saeculi venustate abhorreret, prisco aevo remittendum putabant. Scilicet mens admirationem movebat, divino afflatu concitata: movebat natura, verae poesis procreatrix, quae semper praecedit artem, suisque fulta praesidiis, illius lenocinia spernit, ac propria vi et virtute in animos penetrat.

Quam vim naturae si quis umquam recentiorum poetarum operibus suis expressit, expressit GOETHIUS, tam nova saepe et inusitata ratione, ut in diversas partes traherentur aequalium iudicia. Reputate Wertherum, reputate ceteros divini ingenii fetus, quibus ille primum oculos omnium in se convertit. Insitam vim ingenii qui cum Wielandis, Herderis, Lessingiis, Garviis agnoscerent candideque laudarent, perpauci illo tempore reperiebantur: tanto plures erant, qui quod non cepissent damnarent, praesertim ex quo praeter Wertherum etiam Goetzii et Fausti novitas

non tantum perculisset animos, sed multos commovisset ingenio impares, ut exempli praestantiam ad imitationis perversitatem traducerent. Tum vero undique clamores auditi sunt querentium, contemptam iacere sanctitatem legum poetis scriptarum, imminutam esse auctoritatem barbarorum artis magistrorum, ipsam Musarum sedem GOETHII audacia concussum labare Olympum. Quid multa? Cynicorum mordacem petulantiam illiberalesque iocos, scurrilitatem plus quam comicam, doctorum academicorum irrisionem, despicionem omnis honestatis et verecundiae, aversum adeo a religione et pietate animum GOETHIO exprobrarunt, impudentes homines ac stolidi, verborum velut visco misere adhaerentes, de mente et consilio scriptoris nihil suspicantes. In tanta iudiciorum fluctuatione prospero tandem fato evenit, ut, quod GOETHIUS ipse aliquo loco professus est, tertia demum, cui servatus esset, hominum aetas rectum et verum perspiceret. Intellectum est enim, Wertherum non tempore magis quam argumenti delectu tractandique ratione primum esse censendum opus, quo ingenium poetae totum se aperuisset, et in quo fecundissima velut semina inclusa essent eorum omnium, quae divina eius vis subinde genuit atque procreavit. Intellectum est, duas res longe gravissimas, naturae vires et effectiones atque hominis indolem facultatesque, in illo opere sic provocatas esse ad certamen, ut ambiguum sit, utra superior discesserit. Sed vincere tandem principatumque tenere rationem, cum libertate coniunctam, artiumque ope id effici, ut homines natura rebusque humanis recte utantur, et ad humanitatis perfectionem ac velut harmoniam adducantur, quum in Fausto suo iam significarit prudentissimus poeta, tum illo opere, quo Meisteri iuvenis tirocinia descripta sunt, luculentissime declaravit. Faustum vero et Mephistophilem ita nobis exhibuit, ut, quibus finibus terminetur intellectus humanus, quid rectum sit in voluntatibus, honestum

in consiliis, sincerum in studiis, ante oculos poneret, doceretque nullum esse hominibus male volentem genium magis metuendum, quam reconditam in pectoris penetralibus stultam calliditatem, quae perverse imitetur prudentiam, inducatque miseros, ut fraude malisque artibus in suam ipsi perniciem ruant. — In multis enim carminis argumentum et consilium explicandi modis, perplexis fere et obscuris, quos tum alii tum novitiae potissimum scholae cuiusdam sectatores proposuerunt, haec una, quam dixi, videtur maxime probabilis et GOETHII menti consentanea, quam ne eos quidem improbaturos spero, qui in compositione dramatis non totum aliquod, animo informatum, et nexum rerum ex legibus artis necessarium, sed compagem agnoscant variarum partium, quas poeta non uno tempore, partim casu fortuito usus, elaboravit *).

Sed non hoc agimus, AUDITORES, ut Goethianorum operum vobis sensum explicemus: a quo conatu et temporis brevitatis nos avocat, et Latini sermonis vel penuria vel ignoratio deterret: propositum nobis est paucis describere cursum, quem GOETHIUS Graecorum more et exemplo in excolendo ingenio expromendisque ingenii viribus tenuit.

Progredimur igitur ad alteram illorum aetatem, insigniore litterarum et artium cultura conspicuam, nobilitatam imprimis Atticorum venustate et studio, quod in lyrica et scenica poesi, in historia, in eloquentia mirabiliter eluxit

*) In hac haeresi me semper fuisse haud diffiteor. Memini quoque eius praesidium me aliquando apud Vossium patrem, dum adhuc iucundissima consuetudine optimi viri in hac urbe fruebar, ipso suffragante, ex ingeniosa solertia petere, qui exstitisse Pisistratidarum aevo feruntur *διασκευασταί*, qui Homerica carmina, variis aetatibus composita, contexerent et ad quamdam unitatem redigerent. Itaque habitatus sum nuper, quum eandem de Fausti origine et textura sententiam Ludovico nostro placuisse ex postremo eius opere (*Rückblicke in mein Leben* p. 50 sq.) intellexissem. Suaviter idem narravit de longo sermone, quem Ienae olim habuisti cum GOETHIO, sed qui sententiam illam adeo improbaverit, ut non levem inde offensionem suscepisse videretur. Quod qui factum sit, si tempora illa recordamur, facile est explicatu. Scr. a. 1847.

Postquam enim Iones artificiosius excolere poesin coeperant, ad politio-rem ei habitum induendum maioremque et varietatem et gratiam conciliandam certatim incubuerunt Attici, quibus acerrimum elegantiae sensum natura, sensusque acuendi innumerabiles pene opportunitates fortuna concesserat. Itaque tunc ex Asiae minoris ora maritima insulisque adiacentibus eductae artes splendidius domicilium Athenis invenerunt. Et quum exstitissent poetae lyrici, qui sententiarum orationisque aut sublimitate extollerent animos, velut Alcaeus et Pindarus, aut, sicut Sappho et Anacreon, lenitate mollirent, his ingens successit agmen tragicorum atque comicorum, in quibus Aeschyli magnificentiam, Sophoclis dignitatem, Euripidis facundiam, Aristophanis inexhaustos sales atque facetias, quo quisque instructor est ab iudicio pulchrique sensu, eo magis admiratur. In rerum gestarum scriptoribus semper instans sibi Thucydides ingenii acumine, narrandi diligentia plenaque nervorum eloquutione palmam tulit, et ut ceteros hoc loco praeteream, Xenophon, quum ipse ex philosophorum castris strenuus bellator in aciem processisset, mox historiam, quam in otio scripsit, philosophiae auctoritate armavit. Gloriam aetatis oratores auxerunt. Exortus est Lysias, subtilitate et elegantia praecellens: Isocrates, palaestrae aptior quam pugnae, nitidus tamen et comptus, omnes dicendi veneres sectatus est: et inter ceteros, quorum pene infinita multitudo est, ita eminuit Demosthenes, ut summo eius aemulo, Cicerone, iudice, nihil dici possit presse, nihil enucleate, quod ille non limatius dixerit, nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate vel sententiarum, quo quicquam esset elatius.

Imaginem adumbravi summi, quod Graecia vidit, litterarum artiumque fastigii: ad cuius considerationem si alteram, qua Goethius operibus suis excelluit, aetatem adiungimus, noxae quas singulas in singulis Graecis virtutes

admiramur, eas ille propemodum cunctas unus complexus est? Quum enim, editis ingenii primis illis ac praeclaris speciminibus, aliquamdiu requievisset, sive quod ab animi intentione relaxare se vellet, sive quod nova et maiora moliretur, intra breve temporis spatium in conspectu omnium ea sunt exposita opera, quibus de principatu contendere cum Graecis videretur. Parum dixi. Neque enim cum Graecis solum, verum etiam cum Romanis, cum Gallis, cum Italis, cum Britannis certamina iniit, tanto illa gloriosiora, quanto minus in ea certatione Germanum se esse oblivisceretur suaque auctoritate perfici posse, quod laudabili consilio Lessingius instituerat, ut patriae poesi antiquus honor et decas restitueretur.

In locum devenimus, AUDITORES, cuius tam late patent spatia, ut excurrere in iis et facilius sit et iucundius, quam de curriculo semel instituto decedere. Sed tempus me admonet, ut quae hoc de genere non explicanda vobis, sed in memoriam revocanda sint, properans percurram. Et incredibile dictu est, quot et quam diversa vinctae solutaeque orationis genera in brevi tempore ita tractarit GOETTES, ut in unoquoque princeps haberetur. Tragoedias recordamini, quas scripsit, et quae palmaria in iis est, Iphigeniam Tauricam: nonne primus ille spiritum Graiae Camenae Germanis monstravit? Eamque Camenam, si delectare velit, haud expertem esse eruditionis ac diligentiae debere, ex qua iusta tractatio argumenti pendeat, nonne Helenae praeclaro exemplo declaravit? In Avibus nonne Aristophanis cavillationes et facetias propria quadam urbanitate et lepore condidit? Hermannum et Dorotheam quo propius Homericis carminibus apponerent, in eoque poemate epos agnoscerent acuti quidam existimatores, epicorum carminum naturam aliter, quam inde ab Aristotele factum esset, definierunt; nec fortassis temere: quamquam, si novae carminum formae quaerendae sunt, consultius videatur

dispicere, quomodo GOETHII elegiae Romanae inter Propertii doctam severitatem et Tibulli nitidam munditiem medium teneant, eiusdemque epistolae didacticae quid cum Horatio, epigrammata Venetiis composita, et quae posthac cum Schillero suo lusit Xenia, quid cum Martiale commune habeant, et quibus in rebus differant. Denique illud ipsum, quod paulo ante memoravi, carmen, si epicis annumerandum est, de quo nec GOETHIUS, ut ego arbitror, neque, quod certo scio, GOETHII hoc in genere antesignanus Vossius umquam cogitarunt, sed si annumerandum est epicis, novam exhibet formam, ex Homérico et Theocritico genere mixtam, utrique finitimam, ita tamen, ut ad mimica Theocriti idyllia propius accedere videatur.

Adhuc versati sumus inter veteres: his adiungite recentiores, quos GOETHIUS vel aequavit imitando, vel certando vicit. Italorum, apud quos aliquamdiu degit, mollissimam dulcedinem quot et quam egregia eius poemata spirant! Quae quum vix possint nisi aut Graeco aut Italo sermone reddi, frustra nuper docti quidam homines Latinis ea numeris aptare tentarunt. In aliis carminibus nonne lepores invenimus, Voltarianis persimiles, qui pungunt animum aculeis, sed propria tamen Germanis humanitate ita temperatos, ut imaginem vernaculae et antiquae festivitatis referant? Voltarii ingenium etiam in tragoediis expressit, ad illius exemplum compositis. Sed quum, deserta Franco-gallorum Thalia, cui aliquamdiu impensius favisset, ad Britannorum, imprimis Shakespearii, granditatem reversus, et insigne eius artificium, mores magis hominum, quam vel actiones vel animorum motus exprimendi, esset aemulatus: hoc etiam in genere, quod in Goetzie et Egmonte conspicuum est, statim ita eminuit, ut nostratibus, in nimiam Gallorum admirationem illo tempore effusis, nova meliorum dramatum exempla praeiret. Neque vero in hac Shakespearii aemulatione substitit: nativam simplicitatem,

blandientem animis laetitiam et hilaritatem, coniunctam cum insigni vi pectora movendi, ita communem habuit cum Sternio, ut qui cum hoc possit maiori iure equiparari, ne inter Britannos quidem reperiatur. Meruit ergo GOETHIUS noster, quod ipsi contigisse laetamur, ut etiam in Britannia disertissimos laudum suarum praecones, et primum hac aetate poetam, Byronem, sectatorem, imitorem, amicum nancisceretur.

Quid dicam de fabulis Romanensibus? Quas ita composuit, ut in magna formarum disparilitate par tamen solertia, par inventionis felicitas, et in diversitate argumentorum, quae nunc ab Italis, nunc a Gallis, nunc a Britannis repetivisse videtur, una tamen ipsique propria vis ingenii et divinitas eluceat. Omnino ille, quod in quoque cultissimarum nationum scriptore optimum esset et praestantissimum, non studio consequutus est tantum, sed, quemadmodum de M. Tullio scripsit Quintilianus, omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissima ubertate.

Nolite igitur mirari, AUDITORES, qui tantam cum exteris nationibus similitudinem contraxerit, eundem tamen ita scripsisse, ut indole et animo totus esse Germanus, nec nisi arte et ratione cum exteris conspirare videretur. Animadvertimus id in patriis, quas narravit, fabulis: animadvertimus in heroum moribus, quos, tamquam in historia imperii Germanici habitasset, in Goetzio aliisque dramatis exhibuit: animadvertimus in melicis poematis perquam multis, et pene in omni genere et parte scriptorum, in quibus prosa est oratione usus. Scilicet pectus est, quod in omnibus loquitur, vera illud humanitate repletum, laetis pariter atque tristibus patens, denique ita redundans sensuum et affectuum veritate, ut vigor inde et vis et spiritus, tamquam ex fonte, profiscantur.

Sed quid hoc est, AUDITORES, quod nuper exorti sunt, qui non nisi fictos simulatosque sensus in GOETHE pectore

habitasse criminarentur? Per Deum immortalem! quid est hoc? Num legerunt GOETHII scripta? Aut si legerunt, num auctor illorum ideo quasi propositus atque editus in altum erat, ut ab omnibus ventis invidiae et malevolentiae circumflari posset? Sed non sunt isti hoc loco refellendi. Sic enim mihi persuadeo, Iuvenes, etiamsi omnia in GOETHIUM convenire putetis, quae nuper nonnulli, odio inflammati, evomere in eum ausi sunt, tamen illud, quod dixi, vobis falsum videri, qui ex iuvenili vestro, hoc est, integro incorruptoque sensu de sensuum veritate iudicare valeatis. Hoc videlicet ingens est probrum et dedecus patriae vel certe aetatis nostrae, quod semper reperiuntur, qui ex sua summa indignitate labem magnorum virorum dignitati adspergant, qui vestigia illorum, dum florent et auctoritate pollent, canum more lambant, senescentibus aut mortuis maxima cum protervitate insultent. Quid? exstiterunt etiam nuperrime, qui ingenium, qui vim inveniendi et solertiam, qui spiritum poeticum in GOETHIO fuisse negarent. Non repugnamus, si ingenium manibus palpandum putant, inventionem in eorum omnium, quae prius scripta sunt, ignorance ponunt, spiritum denique dicunt eum, quem multi affectant GOETHIO, dum vivebat, perquam odiosi poetae, qui artem et diligentiam fugiant, incitationem et motum mentis prae se ferunt, deoque agitante sic effervescere se simulant, ut non fundere carmina, sed ardentes furere et bacchari videantur. GOETHIUS non restinguendum ille quidem divinum afflatum commentationis frigore, sed iudicio tamen moderandum arbitrabatur, hac quoque in re sequutus Graecorum rationem, quam et alia multa opera et diligentissima scenicarum fabularum compositio patefaciunt. Solebat itaque illorum, quae vel lecta vel audita vel cogitata animum advertissent, quo firmiter teneret faciliusque in omnes partes versaret, quaedam sibi summaria conficere (schemata appellare solebat), quibus tamquam stamina operis continerentur, quod

diuturna saepe meditatione perpenderet, antequam litteris mandatum ad posteritatis memoriam propagaret. Sed ubi semel se ad scribendum vel potius ad dictandum dedisset (nam scribendi labore retardari ingenii impetum nolebat), pro argumentorum diversitate nunc torrentis instar ferebatur eius oratio, modo acutis crebrisque modo reconditis exquisitisque sententiis referta, nunc tamquam lene et placidum flumen decurrebat, ut dubium esset, utrum simplicius scripserit, quae cogitavit, an diligentius cogitarit, quae scripsit. In hanc vero dubitationem quod ne incidat quidem mens in legendis GOETHII scriptis, quae caussa, quae ratio est? Vna illa, AUDITORES, quae Timanthis olim pictoris opera commendabat. Quemadmodum enim hic laudari in eo solebat, quod in omnibus eius picturis plus intelligeretur, quam manu effectum exstabat: ita GOETHIUS in scriptis significat plura quam declarat, plurima cogitationi relinquit, plusque in oratione includit sensuum quam verborum. Qua re vel inducit nos vel cogit ad assensionem, adeo ut non tantum ea placeant, quae tamquam in vestibulo exposita, manifesta sunt omnibus et aperta, sed maiorem etiam voluptatem afferant, quae velut in recessu abdita, non nisi ex longinquo ostenduntur: unde agitatio mentis oritur, quae ad nova vel visa vel cogitata lectores rapit. His omnibus denique accedit oratio ipsi propria: quae quum in iuvenilibus eius scriptis interdum horridior et asperior esset, et pingue quiddam sonaret, in iis, quae ad secundam aetatem retuli, reperitur pellucida, naturali venustate nitens, adspersa verborum floribus non oppleta, nova interdum et insolens, sed legitime formata beneque vineta, nec minorem, quam Atticorum olim, suavitatem spirans atque dulcedinem.

In his tantis expositionis orationisque virtutibus quis speret, AUDITORES, hac aetate exoriturum esse, qui quae GOETHIUS noster inchoata reliquit, sat digna ratione per-

ficiat? Haud ignoro equidem, aetatem nostram procul abesse ab ea verecundia, quae olim, quum Apelles Veneris Coae caput politissima arte elaborasset, ceteras autem corporis partes imperfectas reliquisset, reliquos artifices omnes ab ea tabula absolvenda deterruit; scio, vivente adhuc et indignante Goethio exstitisse, qui tabulae cuidam, ab summo artifice inchoatae, rudes manus admoveere auderet: sed utut plurimi sint, qui sequantur eius rationem, vereor, ut unus illorum tantas virtutes assequatur.

Nondum dixi de iis artibus, quae in rerum imaginibus formisque effingendis versantur, quas etiam Graeci propinquas existimabant ac finitimas illis, quae linguae ministerio utuntur. Quarum artium quam intelligens Goethius spectator, quam callidus fuerit iudex, non est, quod vos doceam, AUDITORES. Oeserum, Lipsiae olim decus, in hoc genere gravem habuerat hortatorem, egregium ducem, eundem qui etiam Winckelmanni studiis facem praetulisset. Quicquid igitur vel antiquior vel recentior aetas in artibus, quas pictores, statuarii, sculptores, caelatores, architecti exercent, exquisitum et admirabile protulit, id omne Goethius non tantum in numero habebat, sed complura illarum artium opera suis oculis viderat, primum apud Dresdanos, deinde Manheimii, denique in Italia; non pauca ipse possidebat, ut qui etiam in admiranda exornatione aedium, in quibus habitabat, veterum consuetudinem et elegantiam imitaretur. Et linearem in charta pingendi rationem, in qua principium inest omnium illarum artium et norma de artificum subtilitate et diligentia iudicandi, ipse egregie tenebat, nec raro factitabat. Neque satis ei videbatur, artis operum adspectu suos pascere oculos et ingenium alere: hoc imprimis annitebatur, diligenterque cum Meyero suo curabat, ut aequalium mentes ad sensum pulchritudinis acueret, ut artificum studia ad imitationem excitaret, ut humanissimam oblectationem et fructum communicaret cum quam plurimis.

Testantur libri de Benvenuto Cellinio, de Winckelmanno, de Hackerto scripti, et praeter Propylaea novissimus ille, artis et antiquitatis titulo insignis, quibus nihil potest in hoc genere politius inveniri: testatur nova laudatarum artium schola, quae Vimariae effloruit: testantur praemia publice proposita artificibus, liberalissimeque concessa his, qui in publica operum censura primas tulissent. Quod viri elegantissimi studium etiam Italos ita advertit, ut amplos in eum honores conferrent, et quum nuper, ipso eius natali die, ex ruderibus Pompeianis eruta esset lucique reddita domus, prae ceteris bene servata multisque artis operibus ornata, eam GOETHII nomine insignirent *) ac solemniter dedicarent.

Recordamini denique, AUDITORES, quid scenae ars et paratus GOETHIO debeant. Vitio ei datum est ab immoderatis censoribus, quod in ipsius fabulis vis dramatica potius quam theatrialis eminere et regnare videatur. Quod utrum culpandum magis sit, an laudi ducendum, iam non quaeram, AUDITORES, et vosmet ipsi facile indicabitis, qui externas et adventicias virtutes a nativis ac propriis discernere, et Schilleri dramata cum GOETHIANIS recte comparare didiceritis: hoc contendo, artem theatralem, quatenus foras prodeat, seque aliis conspiciendam praebeat, in Germania nemini magis, quam GOETHIO, perspectam, a nemine diligentius tractatam verbisque et factis excultam fuisse. Quod veteres dicebant docere fabulam, id quid sit, aut quanti habendum sit, equidem fateor me tum demum intellexisse, quum Vimariae oculis meis vidissem, quo studio, quanta cum prudentia GOETHIUS artificibus scenicis consuleret, quam patienter ferret excitaretque tardiores, quam intelligenter inspectaret gestus et ad venustatem refringeret, quam scite iuvaret et confirmaret artis peritos, quam liberaliter in

---

*) Casa di GOETHE.

aedibus suis exciperet probatos, ubi saepe, acta fabula, apud ipsum caenarent, eiusque iucundissimis sermonibus tum recrearentur, tum erudirentur. De externo scenae habitu ornamentisque ad oculorum voluptatem adhibitis nihil dicam hoc loco. Satis enim constat, theatrum Vimariense, dum GOETHIUS ei praeesse non gravabatur, sic floruisse laude et existimatione, etiam extra patriam, ut et Vimaria tanto artificio superbiret, et nos propter viciniam laetaremur, et si quis exterorum vellet Roscios in scena ponere, eos a Vimariensibus repeteret.

Quod rerum scenicarum studium quamquam GOETHIUS in senectute deposuit, sive quod alias res ingravescenti aetati magis convenire existimaret, sive aliis de causis, neque illis incognitis: tamen etiam senex retinuit musicae amorem, quae iam dudum in ipsius aedibus gratum domicilium invenerat, hac quoque in re consimilis Graecorum, qui non tantum poesin cum musica artissimo vinculo iungebant, sed summam eruditionem et animorum praeclarissimam institutionem in nervorum vocumque cantibus sitam existimabant.

Sic, ut breviter dicam, GOETHI quoque comprobatum exemplo est, quod cultissima Graecorum aetas satis nos docet, omnia liberalium artium genera ea inter se cognitione contineri, qua suam invicem vim communicent, neque ex poesi tantum et eloquentia, verum etiam ex artificum, docta manu utentium, solertia et scenae elegantia et modorum canendorum peritia redundare illud decus, quod proferat naturae humanae dignitatem, et per omnes vitae partes diffundatur.

Sed revertor ad Graecos: quos quum florentissimo aevo optimarum artium studio deditissimos cognovimus, restat, AUDITORES, ut quid in doctrinarum subtilitate valeant, commemoremus. Nam et illa aetate, qua poetarum et oratorum lumen Athenas illustrabat, philosophorum in-

genia, Socraticorum succo nutrita, in eadem civitate vixerunt, et suppari aevo praeter philosophiam, cuius pleraeque partes ratione et via pertractabantur, ceterae disciplinae severiores, quae multiplicem et reconditam doctrinam requirerent, quales sunt politica, physica, historia naturalis, medicina, astronomia, aliae, diligentissimos nactae sunt explicatores. Adempta vero Atheniensibus libertate disciplinae illae Alexandriam immigrarunt, in eaque opulentissima Aegypti urbe tertiae aetatis decursu dominatae sunt. Sic adolescentiae et iuventuti, quam in artibus aequae atque in hominibus agnoscere licet, successit virile robur, proveciori proprium aetati, sed paulatim inclinans ad senectutem, quam nos quidem, instituti memores, in hac rerum descriptione taciti praetermittimus.

Iam si ex hac ratione curriculum studiorum, quae Goethius tractavit, porro percurramus, duo potissimum sunt, quae ingenii illius magnitudinem novis documentis ostendant. Nam quum apud Graecos eminentissima cuiusque artis ac professionis ingenia, quae in idem aetatis congruerant spatium, sic praefulserint, ut, si unum Aristotelem excipiamus, in suo se quodque genere, velut septo, contineret, atque in similitudine et temporum et profectuum semet ipsum ab aliis separaret: Goethius non unam aliquam, sed multas easque et ambitu latissimas et maximis obstructas difficultatibus doctrinas mente et animo comprehendit. Neque eum in hac studiorum et varietate et severitate destituit vigor iste pristinus imaginationis, nec deferbuit nativa, qua studia poetica fovetur, alacritas, quam interisse Graecis illo aevo constat, quo quicquid facultatis reliquum esset, id in doctrinarum amplitudine et pervestigatione consumebant. Goethius autem quot res, quam reconditas abstrusasque, quanto cum successu complexus sit, mecum perpendite, Auditor. Nam ut silentio praeteream ea, quae theologi ad suum pertinere regnum existimant, quod visere iuvenis quam vir

factus occupare maluit, nunc recentissimorum decreta philosophorum, cum antiquis comparata, et poeticis imaginibus illustrata, ad maiorem evidentiam et perspicuitatem traduxit, et cum doctrina pulchri, Schillero socio, coniugavit; nunc doctrinae opticae operam navans, colorata primordia refractae lucis ita ostendit, ut Neutoniano spectro acrem se suoque invento satis fidentem adversarium praeberet; nunc plantarum incrementa, variationes et species indagavit, certis ordinibus conclusit, et de earum transformatione novam doctrinam proposuit; nunc lapidum saxorumque naturam et coortus inquisivit, et ad suas quaeque fossilia classes revocavit; nunc illorum, qui physiologi et anatomici vocantur, arcana rimatus, corporis animantium fabricam, ossium compagem ceterarumque partium iuncturam et rationem explanavit; nunc Theophrasti Paracelsi, Basili Valentinii aliorumque mysticis commentis adiunxit Boerhavianae severitatis cognitionem et experimentorum chemicorum salubritatem; nunc ex Indorum vix apertis viridariis pulcherrimos flores decerpsit, et in patrium solum transtulit: denique eas omnes doctrinas et studia tam prospero successu coluit, ut dubium sit, quid magis miremur, immensam vim ingenii in perscrutatione et explicatione tot rerum longe diversissimarum, coniunctam cum rara facilitate alacritateque agendi, an pervestigandi constantiam explicandique solertiam et novitatem.

Quid? quibus non contigerit GOETIUM penitus nosse, eis magnam sane mirationem moveat ipsa temporis brevisitas, quo tot et tanta peregit. Quamquam enim fautricem etiam in hoc nactus erat fortunam, quod integris corporis animique viribus ad Nestoream usque aetatem perveniret: tamen ne haec quidem longissima vita suffecisset tot institutis et factis, praesertim in negotiis publicis crebrisque ac saepe molestis adeuntium ac salutantium interpellationibus, nisi cum summa vitae commoditate et iucunditate acerbissimam

coniunxisset temporis parsimoniam, quo sic uti consueverat, ut vix ullam eius particulam sine actione effluere pateretur, ut multa simul susciperet, et saepe aliud agendo res gravissimas perficeret. Vidi eum, quum Eugeniam componeret, et Meisteri novissima fata scripto traderet, horis subsecivis unice occupatum in observatione herbarum et florum curiosissima pervestigatione. Audivi eum, quum matutino tempore de coloribus scriberet totusque esset in experimentis opticis, quae in principali huius urbis arce factitabat, post meridiem in Vossii hortis obambulantem ita cum amico disserere de legibus poetarum metricis, de suis ad eas leges emendandis carminibus, de Knebelii Lucretio, cuius nova tum editio parabatur, eosque sermones multos per dies ita producere, quasi nihil ageret, nisi ut artem metricam tractaret, carminum numeros ad leges exigeret, multa de arte divinitus cogitata proferret, et Vossii librum, qui est de illis legibus, una cum auctore diligenter recognosceret. Ex ore eius percepi, quum diceret, thermarum Carolinarum usum tum maxime efficacem sibi fuisse ad corporis sanitatem, quum ad naturae miracula, quae sunt in illis regionibus, ad fossilium naturam et varietates, quorum ingentem et exquisitum numerum Egrae in aedibus hominis privati forte invenerat, animum advertisset, et admiranda Wallensteinii herois facinora in ipsis, quibus occisus esset, aedibus intenta ad Schilleri artem mente reputasset.

Possum huiusmodi afferre complura: sed unum in illis dignum imprimis est memoratu, quod, ad quamcumque disciplinam se convertisset, in ea sic est versatus, ut non deverticula flexionesque ab sua arte quaesisse otiosus, sed honestissimam provectioris aetatis sedem in ea collocasse, ac domini ritu habitare in ea et regnare videretur.

Hoc nimirum illud est, in quo GOETHU non tantum perspicacitatem, verum etiam fortunam admiramur, quod, quamvis sedulo id ageret curaretque, ut ad aetatis suae,

per longum vitae usum satis exploratae et cognitae, ingenium se suaque scripta accommodaret, tamen ipse velut dominus esset aetatis, quam per dimidiatum saeculum ad suum nutum et arbitrium flexit, suo imperio gubernavit, et ita sibi addictam habuit, ut innumerabilem duceret non solum clientum, verum etiam sectatorum familiam.

Qua in re quod fortunae haud exiguas censeo partes tribuendas esse, non temere ita statuo: et sententiam meam comprobata video illustri exemplo Graecorum. Numquam enim illi sola ingenii vi diviniore, pulchrique veri ac decori acerrimo sensu hoc effecissent, ut artes doctrinaeque in tantum fastigium proveherentur, nisi adiutricem eius rei habuissent linguam ditissimam, numerosam et quocumque verteretur, mire flexibilem, iidemque nisi temporum insigni prosperitate rerumque culturam proferentium multis et magnis opportunitatibus gavisii fuissent. Dies me deficeret dicentem, Avdrttores, si quae de his rebus vel in historia litterarum Graecarum narrantur, repetere, vel quae ad pernoscendam Goethii vitam facere possent, persequi hac oratione vellem. Veniam brevitatis apud vos facile, ut spero, mihi impetrabunt temporis angustiae. Neque obscurum est aut incognitum, quantum Goethius, quum primum aggressus esset ea scriptis mandare, quibus nomen suum immortalitati tradidi, quantum igitur ille praesidium invenerit in meliore forma linguae patriae, Gottschedianorum servili iugo exemptae, Helvetorum imprimisque Halleri studio in libertatem vindicatae, Klopstockii et Lessingii felici audacia sic roboratae adauctaeque opibus et locupletatae, ut, qui ingenio pollerent, ad maiores conatus incitarentur. In haec enim tempora, quibus nova omnino lux affulgere litteris nostris coeperat, incidit Goethii adolescentia, quam duabus in Academiis ita peregit, ut Musas sibi magis quam Themidem favere sentiret, moxque secederet a turba in acroatefiis unice haerente, quippe qui mature

intellexisset, facundiae et eruditioni multorum fama celebrium doctorum nil subesse solidi nisi cathedram, ex qua vociferarentur. Quapropter suo potius ingenio, quam aliena auctoritate confisus, quem puer in paternis aedibus, plenis antiquae et simplicitatis et opulentiae, imbiberat pulchri decorique sensum, intuendisque in patria urbe artificum operibus et spectanda vetere in splendidissimis cerimoniis, quum Imperator Germaniae inauguraretur, magnificentia aluerat, eum ut iuvenis suoapte studio expromeret, assidue laboravit: laborantem res et tempora sic adiuverunt, ut omnia ei adessent, quae ad felicitatem consequendam pertinere creduntur. Quid? mirabiliter adiuvit ipse excelsior, quo constitutus erat in civitate locus. Nec quisquam temere fuit, qui locum illum ei vivo invideret. Etenim gentis suae novitatem *) tot praeclaris rebus nobilitavit, ut quum fere

*) In maioribus GOETHEI unus pater per se ipse clarus esse in republica Francofurtana coeperat. De ceteris operae pretium est referre hoc loco, quae nuper publice prodita sunt. „GOETHE'S Urgrossvater, HANS CHRISTIAN GOETHE, lebte um die Mitte des siebzehnten Jahrhunderts zu Artern, in der Grafschaft Mansfeld, und trieb dort das Handwerk eines Hufschmieds. Einer seiner Söhne, FRIEDRICH GEORG, geboren den 7 September 1657, lernte die Schneiderprofession, brachte als wandernder Gesell mehrere Jahre in Frankreich zu, und kam hierauf nach Frankfurt am Main, wo er am 18 April 1687 die Tochter des damaligen Schneidermeisters SEBASTIAN LUTZ, ANNA ELISABETH, heirathete, und ebenfalls Meister seines Handwerks wurde. Sie starb, nachdem sie ihm mehrere Kinder geboren, schon im Jahre 1700. Er lebte nun eine Zeit lang als Wittwer, bis er am 4 Mai 1705 in eine zweyte Ehe mit der Wittwe CORNELIA SCHELMHOUT, einer Tochter des Schneidermeisters GEORG WALTER, und geboren am 27 September 1668, trat. Diese hatte von ihrem am 16 September 1704 verstorbenen Manne die Gastwirthschaft zum Weidenhofe ererbt, deren Leitung nun der zweyte Gatte übernahm. In einer 25jährigen glücklichen Ehe gebar sie ihm mehrere Kinder, denen sie, bey dem blühenden Zustande ihres Geschäfts, eine sorgfältige Erziehung geben konnten. FRIEDRICH GEORG starb in einem Alter von 73 Jahren am 13. Februar 1730, seine zweyte Gattin am 28 März 1754. Aus ihrer Ehe wurde am 31 Juli 1710 JOHANN CASPAR GOETHE, der Vater des Dichters, geboren. Er ward, da er gute Anlagen verrieth, den Wissenschaften gewidmet, erwarb sich nach zurückgelegten Studien die Doctorwürde, und lebte nun in seiner Vaterstadt als kaiserlicher Resident und wirklicher Rath, zu welchen Stellen er durch seine ausgezeichneten Kenntnisse und seine Geschäftstüchtigkeit gelangte. Erst im 38sten Jahre seines Alters, am 20 August 1748, verheirathete er sich

in invidia sit magnoque apud quosdam nobiles homines in odio novorum hominum virtus, GOETHII virtutem omnes agnoscerent, auctaque ipsius dignitate suo ordini novam accessisse dignitatem novumque decus faterentur. Ac nonne hominem ornatissimum loco, ordine, nomine per totam vitam divinae quasi comitatae sunt opportunitates, ut quae quoque tempore ei apta esset ad ingenium proferendum, ea ipsi obveniret?

Quas opportunitates, germano Fortunae alumno acervatim oblatas, quis nostrum reminiscatur, AUDITORES, quin laeto pectore gratias persolvat Ei, qui plurimas contulit, et cuius iucundissima nobis in huius diei solemnibus occurrit memoria? Nam tuae, Dive Carole Auguste, perspicacitati, tuae benevolentiae, tuo beneficio hoc nos debemus, quod GOETHIUS, per Knebelium nostrum tibi notior factus; nostrae patriae, Academiae, litteris, sibi donatus est: tua sunt, quae ille huic novae patriae comparavit, ornamenta: tu tuo eum favore ita sustentavisti, ut, quemadmodum decet Musarum sacerdotem, iucunde et hilare in negotio, in otio cum dignitate vivere posset. Te patrono nihil erat, quod tranquillitatem eius turbaret, nihil quod a continuo cum Musis consortio eum abstraheret: ac si qui vel apud exteros vel in ipsa eius vicinia invenirentur, quos ita haberes aut pravos vel natura finxisset, vel invidia fecisset, ut ipsi obtrecent, illorum voces, tanto tectus tutusque Palladio, facile contemnebat.

Iactet igitur antiquitas Periclis aevum, ingeniorum artiumque cultura quam maxime nobilitatum: non invidemus

---

mit KATHARINA ELISABETH TEXTOR, der 17jährigen Tochter des damaligen Stadtschultheissen und kaiserlichen Rathes TEXTOR, in dessen Haus ihn oft sein Beruf führte. Am 28 August 1749 wurde der erste Sprössling dieser Ehe, JOHANN WOLFGANG GOETHE, geboren. GOETHE's Vater starb, nach 34 Jahren einer glücklichen Ehe, am 27 Mai 1782, in einem Alter von 72 Jahren; die Mutter wurde 77 Jahr alt und starb am 18 September 1808.

nos tantam illi gloriam, modo ne inferior ea existimetur aetas, quam Vimaria vidit auream, quum novas Saxonum Athenas Wielandi suavis hilararet, Herderi auctoritas et facundia tolleretur, Schilleri subtilitas limaret, Boettigeri eruditio affabilitasque hospitibus commendaret, et quum cuncti, vel duce vel comite GOETHIO, suis civitatem illam decoribus ornarent, suaque voce et scriptis summi Principis nomen aeternitati consecrarent. Quod excellentium virorum consortium si GOETHIO profuit ad ingenii vires excolendas; si ipsa Principis aula profuit, inde ab Amaliae imperio unica sedes elegantiae omnis ac venustatis: non minus profuerunt peregrinationes, cum iisdem, quos dixi, Principibus in Helvetiam atque Italiam factae: unde sic rediit in patriam, ut et artem et naturam non tantum impensius amaret, verum etiam elegantius spectaret, utrique ut se totum traderet, teneretque in animo ductam ex iis speciem pulchritudinis eximiam quamdam, ad quam, quicquid vel iudicaret vel scriberet, quasi ad normam dirigeret.

Quibus virtutibus expromendis non poterat magis idoneus GOETHIO locus obtingere, quam augustissimum illud sacrarium, quod Musis Gratiisque omnibus in sua urbe sic aperuerat Divus Carolus Augustus, ut et ipse, dum vivebat, et qui cum eo erant, sancte illud colerent, et qui ei successerunt, pari cum religione ac fide servandum putarent. Laudavit Pindarus *) opulentam beatamque Hieronis domum; laudavit ipsum Siciliae regem, qui omnium virtutum apices ita decerpserit, ut vicissim ornaretur musicae flore, poetis hospitem frequenter ad mensam ludentibus. Quodsi

*) — *ἰς ἀφνειὸν ἰκονόμενος*
πάντα ταν ἱερὰντος ἔστιν,
Θημιστοῦ δὲ ἀμφέκει εὐαῖνον ἐν πολυπόλῃ
Σικελίᾳ, θρόνον μὲν κορυφαίᾳ ἀρετῶν ἔκκε πρῶτον·
ἀγλαΐζεται δὲ καὶ
μουσικῆς ἐν αἴσῃ, οἷα καί τινος φίλον
ἄνδρος ἀμφὶ θαμὰ τεύχεσσιν. — Olymp. I, 8—15.

Thebanus vates nostris temporibus vixisset, vidissetque hospitium illud Musarum Vimariense, quid quaeso, AUDITORES, eum de Vimaria dicturum, quibus laudibus beatam Caroli Augusti domum celebraturum fuisse existimatis? Nam quod iam Amalia facere solebat, ut acroasibus interesset hominum eruditissimorum, quos liberaliter convocasset in aulam, omniq[ue] genere beneficiorum cumular[et], idem, quod satis inter omnes constat, et Carolus Augustus fecit, et fecit conservatrix illa patriae nostrae, Ludovica, quae, ut unum de multis referam, sua auctoritate effecit, ut praeclarum GOETHE de coloribus opus, fatente ipso in praefixa epistola editore, postquam singulas quasdam partes orō traditas experimentisque illustratas magna cum voluptate cognosset, tandem absolveretur, et ad publicam notitiam proferretur. Obsecro vos, AUDITORES, nostisne civitatem ullam, aut ullius Principis aulam, cui tanta sit tamque intima cum litteris litteratisq[ue] hominibus communio, eodem ut iure, quo Vimaria, bonarum artium domicilium, museum orbis, eruditionis emporium vocari mereatur? Ac dubitabitis fortunatam praedicare GOETHE vitam, in ista urbe talique et tam incunda honorabilique communione perpetuo sine ulla interpellatione transactam? Perpetuo, dixi: nam ne post mortem quidem Caroli Augusti GOETHE fortunae varietatem expertus est. Qui quum tertiam iam aetatem hominum viveret, et paulatim consenescere vires sentiret, ut rarius domo egrederetur: tamen per Principum Vimariensium, quos rebus nostris nunc et praeesse et favere laetamur, constantissimam benevolentiam ex iis, quae gloriose priore aetate egerat, eos tulit fructus auctoritatis, quos nostra et patrum memoria vix quisquam mortalium consequutus est. Ventitabant ipsi Principes statis quaque hebdomade diebus in GOETHE aedes, sermones cum sene de litterarum incrementis conferebant, nova quae ex remotissimis saepe regionibus accedissent, ipso interprete spectabant, eiusque

in gravissimis rebus consilio, ratione, sententia utebantur. Quae Principum litteratissimorum congressiones, ad modum familiarium frequentatae, dici vix potest, quantopere senectutem viri optimi exhilararint: et solebat ipse interdum de his extremis, sicut appellabat, laborum facibus industriaeque praemiis magna quidem cum modestia, sed ita commemorare, ut ex oculis et vultu pectoris gaudium appareret.

Quid dicam denique de iis vel studiorum opportunitatibus, vel gloriae nutrimentis, quae GOETHIUS ipse, quo erat animi candore, ex hac sibi Academia multos per annos contigisse profitebatur? Quoties eum vidimus, Vimaria relicta, abdere se in hanc litterarum officinam, in qua sermones misceret cum doctoribus, colloquentibus pariter atque litteris profuturos! Quoties a nobis ita discessit, ut doctoribus non maiora tribuisse studiorum adiumenta, quam ab iis accepisse videretur! Dicerem plura, AUDITORES, nisi iucundissimae praeteritorum temporum recordationi gravis admixtus esset dolor. Quamquam enim adhuc adesse nobis video eximios in doctrina chemica et botanica viros, quorum consilio et ope GOETHIUS in his ipsis rebus uti solebat: plerique tamen doctores, qui illo tempore Academiam Iennensem ornabant, et coniuncti cum GOETHIO studiis et aemulatione vivebant, morte nobis erepti sunt. Luxit GOETHIUS Griesbachii, popularis sui, luxit Voigtii patris, luxit Batschii, Reinholdi, Fichtii, Goettlingii, Lenzii obitum: unos sibi quamquam in longinquis regionibus ex istis communium studiorum sociis servatos laetabatur Loderum et Schelligium, quorum hic adhuc superest et utinam diu sit amico, ille fatali quadam necessitate, postquam GOETHIUS ad Superos revertisset, vix uno interiecto mense eum sequutus est *).

*) GOETHIUS decessit d. 22 Martii h. a. eodem die eademque propemodum hora, qua tredecim annis ante CAR. GOTTL. VOIGTIUS, vir immortalis dignissimus memoris,

Amplius dicam. Tanta GOETHUS valebat iudicii subtilitate, ut qui viri vel principes essent in suo doctrinarum genere, vel in posterum futuri essent, etiamsi vulgo non agnoscerentur, facile dignosceret a ceteris, et familiari quoque consuetudine anteferebat. Memini equidem, quum perexigua adhuc fama esset Hegelii philosophi, in Academiae nostrae luce pene delitescens, quum Io. Guilielmus Ritterus ille physicus adeo incognitus viveret in hac civitate, ut Ioannes Müllerus, eum aliquando invisurus, antequam ad me veniret, frustra percontatus esset ex multis, quo in angulo urbis ille degeret (unus enim praeter Vossium ille erat Ritterus, quem Ienae me comite salutare cuperet) memini igitur GOETHIUM iam tum de utroque viro praeclare sensisse, et quanta brevi foret utriusque existimatio et fama, veridicum vatem mihi praedixisse.

Tantium igitur virorum auxilio adiuta esse GOETHI studia, quae ad subtiliores doctrinas spectarent, quum ipse professus sit saepenumero, quis tandem, qui Academiae nostrae laudibus favet, non iure gloriatur? Sed coniuncta haec debet esse gloriatio cum testificatione gratissimi animi summaeque pietatis, quam GOETHIO debemus. Nam si quis umquam vetus illud praeceptum Hesiodi servavit, qui eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam, si possis, cumlatiore, GOETHIUS illud servare et voluit et potuit. Quanta ille tot per annos providentia, quanto studio, quanta cum caritate res nostras curavit tum publicas tum privatas! Quam indefessa opera benevolentiam optimorum Principum vel conciliavit nobis, vel conciliatam servavit! Quam fortiter et constanter etiam difficillimis temporibus, quum Academia labaret, una cum Voigtio suo, fidissimo omnium consiliorum consorte et administro, laboravit in sustinenda

---

luctuosam nobis, acerbam patriae, gravem bonis omnibus mortem obiit. **Лодыкин** Moscoviae d. 16 April. h. a. de vita migravit, collega olim et mihi amicissimus, et de Academia nostra longe meritissimus.

ornandaque Academia et in tutanda libertate, cui fugam minitabantur homines, qui ignobili quadam disciplina cuperent animos ad assentationis insidias et servitii contumeliam erudiri, et quicquid natura generosi dedit spiritus, tolli penitus atque exstingui! Quid musea nostra loquar, GOETHII potissimum cura ornatius instructa maioribusque opibus locupletata? quid consilia, de auctu bibliothecae publicae prudentissime agitata? quid consuetudinem, quae nonnullis ex vestro numero, venerandi Collegae, cum GOETHIO intercessit, non magis amplam ad honorem, quam ad studiorum progressionem fructuosam? Sentietis, ut opinor, plerique idem, quod ego sentio: itaque ut sanctis illius Manibus libera professione debitam pietatem exsolvam, ego voce praeibo.

Ego vero fateor, si qua in re prodesse huic Academiae potui, aut si quid olim mihi, haec spatia ingresso, laeti prosperique in ea evenit, id secundum Voigtium, quem pietatis semper et honoris causa nomino, uni me GOETHIO debere, qui Principis favorem mihi conciliavit, qui studiorum praesidia et ornamenta plurima attulit, qui sua me cohortatione saepe confirmavit, suo solatio erexit, qui mihi, turbulentissimis aliquando et iniquissimis tempestatibus iactato, antequam fluctus superarent, unus, ne rogatus quidem, tranquillitatem restituit.

Vos autem, Cives, gratulamini vobis, quibus hoc datum est singulari fortunae beneficio, quod nemini posthac continget, ut illum Academiae nostrae tutelarem deum oculis cerneretis, et praesentem praesentes veneraremini. Qui quamquam nunc ademptus est conspectui nostro, tamen per ea, quae gloriose perfecit, adhuc vivit inter nos, numinae suo nos excitat, et hunc ipsum diem, Academiae solemnem imprimis, instaurata ipsius memoria, incundiorem reddit atque auspiciorem.

Ad hanc cogitationem vos potissimum intendite mentes vestras, Commilitones, quos certaminis ante hunc ipsum annum propositi nunc vel victores vel socios renunciabimus: ita maior huic cerimoniae splendor, gratior memoria, perennior fructus accedet.

Reliquum est igitur, ut Ordinum academicorum de libellis in certationem propositis sententias una cum novis, quae decreta sunt, certaminum argumentis referamus. Libelli omnino oblatis sunt quatuor, unus theologici, duo philologi, quartus physici argumenti.

Venerabilis enim ORDO THEOLOGORVM quaestionem proposuerat *de Christologiae Ioanneae indole Paulinae comparata*. Ei qui satisfacere conaretur, unus exstitit in civibus nostris, commentationem offerens, dicto Ioanneo insignitam: *Ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη· ἡ χάρις καὶ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο* et satisfecit. Nam ex Ordinis sententia insignem diligentiam probavit, nihil fere omittens, quod ad placita Christologiae utriusque Apostoli investiganda et ex fontibus derivanda pertineret, accuratam prodidit atque subtilem librorum N. T. cognitionem, coniunctam cum sano et sub-acto iudicio, singulas disputationis partes apte disposuit, et sententiam suam plerisque in locis perspicue et satis Latine eloquutus est. Non diffitetur quidem Ordo, se in nonnullis scripturae sacrae locis haesisse, quae minus recte explicata viderentur, hic illic aliquid desiderasse, quod vel ad roborandam sententiam vel ad dubitationes removendas necessarium esset, vel ad plenam rectamque Ioannis et Pauli Christologiae expositionem pertineret, neque omnia vocabula loquendique formulas, quibus scriptor usus est in Latino sermone, aut eiusdem sententiae crebras repetitiones, sibi placuisse: attamen quum commentatio, universe spectata, laudabile exhibeat eruditionis ac diligentiae iuvenilis documentum, Ordo summa consensione *primario* eam *prae-*
mio dignissimam iudicavit.

Aperienda igitur schedula est, quae nomen scriptoris habet.

[Aperta est schedula.]

Nomen est .

CAROLI LVDOVICI VILIBALDI GRIMMII

Ienensis,

Seminarii theolog. Sodalis ordinarii.

[Auditi sunt concentus musici.]

Quamquam victorem te appellare non licet, humanissime Grimmi, qui consortem et aemulum in hoc certamine non habueris: per te tamen rursus victrices exstiterunt artes humanitatis. Has enim, quod probe scio, tanto amore complexus es, ut inde praesidia peteres studiis theologicis. Itaque tuo etiam exemplo ostendisti, ad rectam librorum sacrorum interpretationem nulla posse via perveniri, nisi quam studia humanitatis aperiant. Quod exemplum tuum ut sequantur quam plurimi, et ut tumet ipse in ea, quam ingressus es, via strenue progrediare (longa est enim via, nec meta tam propinqua, quam calidioris naturae adolescentibus opinantur), equidem et hortor te, et ex animo opto.

In proximum annum Ordo Theologorum quaerere iubet

„de discrimine, quo diversae mysticismi et antiquioris et recentioris formae a pietismo differant.“

Illustris ORDO IVRISCONSULTORVM bis in certamen adduxerat quaestionem *de historia peculiarum*: sed eam qui tractaret, ne hoc quidem anno quisquam repertus est. Quamobrem concertationi anno futuro instituendae novam quaestionem proponit hanc:

„an et quatenus sententia in caussa criminali lata, tam absolutoria quam condemnatoria, vim rei iudicatae nanciscatur.“

Ad quam ita vult responderi, „ut quid hac de re ex principiis iuris Romani, Canonici et Germanici statuendum sit, habita non minus discriminis, quod inter processum accu-

accusatorium et inquisitorium, quam eius, quod inter sententiam absolutoriam a tota caussa et ab instantia intercedit, ratione exponantur.“

Iterata quaestione etiam MEDICORVM gratiosus ORDO fuerat usus, quum hoc iuberet agi, ut *arthritis cum lithiasi compararetur*, et *utriusque morbi natura clariore in luce poneretur*. Sed non alius hoc anno fuit quam praeterito eventus: nullus exstitit, qui descriptione de praemio certaret.

In sequentem annum Ordo hoc proponit certaminis argumentum:

„Organa, quae respirationi et uropoesi inserviunt, in ipsorum et sana et morbosa conditione, ita comparentur, ut, qua re inter se convenient, qua differant, luculenter demonstretur.“

Denique amplissimus ORDO PHILOSOPHORVM duas nuper quaestiones constituerat, unam philologam, alteram physicam. Philologa spectabat ad *eam reipublicae Romanae formam, qua L. Cornelius Sulla totam rem Romanam ordinibus, magistratibus, comitiis commutavit*.

Huic qui responderent, duo fuerunt bonae spei adolescentes. Quorum alter, qui Senecae verba commentationi praeposuit:

*Vbi non est pudor,
Nec cura iuris, sanctitas, pietas, fides,
Instabile regnum est,*

de legibus Corneliis iudicium tulit aliquanto et iniquius et levius, quum diceret, non certum consilium, non rectam deliberatamque rationem Sullam sequutum esse. Doctus enim tyrannus, quamquam non legitima ratione novam reipublicae formam introduxit, unus tamen omnium bene perspexisse videtur, qua medicina Roma egeret post receptos in civitatem incolas totius Italiae. Atque hoc ideo auctorem nostrum fugisse videtur, quod maxime in iis enarrandis versatus est, quae ab aliis iam demonstrata erant. At-

tamen non desunt assidui studii praeclara documenta, et imprimis laudanda et perspicuitas expositionis et oratio eleganter numeroseque conformata.

Auctor alterius commentationis, quae inscripta est disticho Ovidiano:

*Fertilis assiduo si non renovetur aratro
Nil nisi cum spinis gramen habebit ager,*

rem multo aggressus est solertius. Hic enim non solum universam rationem Sullanae reipublicae perspexit, quamquam nimia saepe Sullae admiratione abreptus, sed critico etiam acumine et egregia diligentia singula instituta pertractavit. Primum copiose ac diligenter de tribunatu plebis egit. Quamquam quae de auxilio ferendo et intercedendi iure dixit, aliquando retractanda erunt. Non satis enim distinctum est inter antiquum vetandi et intercedendi ius. Pari cum diligentia deinde versatus est in exponendis comitiorum generibus. Sed quum de senatu diceret, oblitus est monere, lectionem senatorum ex equitibus Sullam comitiis populi permisisse; quae unice vera est ratio eligendi senatus, quum ante Sullam haec gravissima res in manibus pene censorum esset. Denique de magistratibus bene exposuit auctor. Desideratur tamen concinna brevitās et dictionis elegantia. Quae quum ita sint, huius commentationis, multiplici doctrina refertae, auctorem, *primario praemio* (modo ne ita, ut nunc scripta est, in publicum exeat, sed novis curis expolita et in brevius volumen contracta), alterius vero, quae Senecae verba in fronte habet, auctorem, *secundario praemio* dignum esse Ordo Philosophorum censuit. Hoc ille accipiet, ubi nomen suum apud Decanum Ordinis amplissimi professus fuerit *).

*) Professus est nomen egregiae indolis ac spei adolescens, CAROLVS RAMSHORNIUS, Altenburgensis, Ludovici F., qui paternas virtutes magno studio assulat. Vterque, et Wittichius et Ramshornius, Seminario nostro philologo sedales ordinarii adscripti sunt: de utroque praeclara quaevis auguramur, quorum ille tri semestria spatia, hic vix duo in hac Academia peregit.

Victorem autem philologi certaminis, resignata nunc
schedula, pronunciamus

ALEXANDRVM WITTICHIVM

Isenacensem.

[literati concentus.]

Te vero, humanissime Wittichi, iure victorem nuncupamus: concertatorem enim habuisti, unum quidem dumtaxat, sed qui, quantum ex scriptione eius cognovimus, ita excellit ingenio, doctrina, studio, ut victoriam tuam illustriorem faciat. Equidem hanc victoriam et tua et patris tui caussa tibi gratulor. Te enim, ex quo apud nos versaris, eum cognovi, quem propter doctrinae praestantiam, studii alacritatem, animi integritatem et raram hoc tempore modestiam imprimis amarem, et in optimis meis carissimisque discipulis numerarem. Patrem autem tuum novi litteris instructissimum esse virum, quem ne graviora quidem munerum negotia avocent ab iis artibus et doctrinis, quas iuvenis olim magna cum laude coluit. Roboret Deus valetudinem tuam, optime Wittichi, ut aliquando praestare patriae possis, quae iure de te exspectantur, utilitates et ornamenta.

Progredior ad physicam quaestionem, quae ad *leges* pertinebat, *secundum quas lucis radii caerulei et violacei ad dirimendas in ferro vires magneticas agant: quae leges quum non satis exploratae viderentur, postulabatur, ut experimenta, quae huc spectarent, Morichiniana, Sommer-villiana et Baumgartneriana, repeterentur, amplificarentur et denuo hac de re iudicaretur.*

Oblata est Ordini commentatio sic inscripta: „*Nihil lucis obscurius.* Quae quidem, ex Ordinis sententia, egregio studio tamque prospero successu est elaborata, ut diligentia magna appareat in argumento colligendo et comparando, rerumque expositio ordine et perspicuitate excellat.

„Quaecumque enim de hac quaestione a physicis adhuc sunt reperta, experimentis explorata atque litteris mandata, eorum notitiam accuratam auctor sibi acquisivit, iisque scite usus est. Sententiam, quam de lucis solaris imprimisque radii prismatici violacei vi magnetica, in acus ferreas redundante, princeps Morichinius in medium protulerat, contra Configliachii reprehensiones apte defendit, veramque esse iteratis periculis iisdem, quae ab antecessore illo celeberrimo erant facta, probavit. Quamquam vero ubi demonstrare conatur, quo modo et qua ratione magneticam vim excitare queant solis radii, in hoc conatu minus satisfecit Ordini, qui illum neque postulaverat neque exspectabat: tamen in hoc etiam loco auctor ita laudabilem exhibuit industriam, ut singula studiose conquireret, quae huc pertinere videbantur a viris doctis experimentorum via cognita. Dictio, quamvis limae ei desit cura, propter simplicitatem et perspicuitatem est laudanda. Censet igitur Ordo Philosophorum, dissertationem hanc dignam esse, quae *primario praemio* ornatur atque typis excudatur.“

Rescissa schedula, commentationis auctorem nuncupamus

HENRICVM HAESERVVM

Vimariensem.

[Repetiti sunt concentus musici.]

Mihi quidem nomen tuum et doctrina, humanissime Haesere, hodie primum innotuit: sed laetor ita prospere cecidisse, ut tua de lucis radiis commentatio praemium hoc die accipiat, quo Goethii nostri memoriam recolimus. Perviderat ille, quod libello tuo inscripsisti, *nihil luce obscurius* esse: sed qui multas obscuritatis causas primus in hac doctrina removit, eius, si quid suspicari de mortuis licet, etiam Manes gaudebunt de progressibus, quos naturae studium in hac Academia cepit. Cui studio ut alias quoque

doctrinas adiungas, ipsa te auctoritas admonebit summi illius viri, cuius exemplum proposui: quem si quis in cursu studiorum sequitur, etiamsi primas obtinere non possit, tamen ei sat gloriosum est in secundis aut tertiis subsistere.

Ab Ordine Philosophorum quum ex legibus nostris duae semper quaestiones proponendae sint, hoc quoque anno unam ille philologam proponit, alteram mathematicam.

Philologa ita habet:

„Quid illud sit, quod Aristoteles (Poet. c. xxvi) de moribus hominum, quos tragici poetae in scenam producunt, Sophoclem ait dixisse, se quales oporteret facere, Euripidem, quales essent (Σοφοκλῆς ἔφη, αὐτὸς μὲν οἷός τις δεῖ ποιεῖν, Εὐριπίδην δὲ οἷοί εἰσιν) explicetur, desumptisque ex utroque poeta atque examinatis exemplis illustretur.“

Illustrationi etiam inservient Goethii et Schilleri dramata, eadem fere diversitate insignia, si quis eis velit ad comparationem veterum uti: quamquam hoc non postulatur.

Mathematica quaestio spectat ad *calculum probabilium*, cuius historia ut exponatur,

Ordo postulat.

Ita novus vobis apertus est campus laudum, Commilitones, in quo excurrere virtus vestra et cognosci possit. Agitedum, currite frequentes, palmam, in meta propositam, appetitote alacres. Ad hanc vero alacritatem, Deus faxit, ut et nostra vos excitet cohortatio, et vestra natura impellat, et instaurata hodierno die summi viri memoria inflammet.

NARRATIO
DE
CHRISTIANO GOTTH. HÜBNERO
ANTECESSORE NUPER IENENSI
SCRIPTA
INDICENDIS NOVI PRORECTORATUS AUSPICIS
D. 6 AUG. A. 1808.

Fuit haec olim praeclara multis in Academiis consuetudo, ut excellentium doctorum, qui naturae debitum reddidissent, vita scripto publico mandaretur, virtutumque ex oculis sublatarum imago tamquam in tabula repraesentaretur. Qua re et pietati erga mortuos et humanitati in vivos satisfiebat: quandoquidem par est, et illorum memoriam sancte recoli posterisque commendari, et horum studium ad eisdem exempli laudisque aemulationem incendi. Nunc cum aliis maiorum institutis etiam ille defunctos magistros publice laudandi mos fere exolevit¹⁾, ita, ut in nostra quoque Academia iamdudum desierint scripta publicari, quae Memoriarum vel Elogiorum nomine sequior aetas appellavit. Quae quidem utilissimae rei neglectio utrum excusanda sit an deploranda, videant ii, qui de academicarum rerum emendatione nuper scribere instituerunt²⁾: nos quidem

---

1) Scripsi *fere*. Nam in Academia Marburgensi adhuc servatur ille mos, legi tamen nuper ita temperatus, ut quorum collegarum, Academiae per mortem ereptorum, memoria civibus et posteris publico programme commendanda sit, non nisi senatus consulto decernatur. Cfr. ERN. LUDOV. THEODORI HENKII *Memoria Caroli Guilielmi Iusti*, lectu dignissima, nuper edita Marburgi, a. 1847. 4. Scr. 1847.

2) Praetor VILLERSIUM imprimisque SCHLEIERMACHERUM, cuius libellus dissimulandi subtilitate excellit, hoc loco honoris causa memoramus Io. AUG. HENR. TITTMANNUM, theologiae Professore Lipsiensem, scriptorem elegantis epistolae *de rebus*

laetamur, in nostra Academia remansisse atque etiamnunc vigere illud certe institutum, quod, exacto quoque semestri spatio, publicam novo Prorectori commendando scriptionem in lucem emitti, et novarum scholarum indici prooemium aliquod temporibus aptum praefigi iubet. Quibus prooemiis quamquam perangusti sunt fines praescripti, qui plenae et accuratae rerum expositioni non sufficiant³⁾: opportunitatem tamen praebent quaedam quasi feralia munera ferendi Collegis, qui vivi de Academia imprimis meriti, post mortem a nobis desiderantur. Quapropter saltem in his, si modo, quod in proverbio est, τὸ παρὸν εἰς θάνατον didicerimus, servata nobis est opportunitas, pristinam illam Elogiorum consuetudinem in usum atque memoriam aequalium revocandi.

Faxit propitium Numen, ut moris, quem nunc primum hoc programme edendo instauramus, repetendi rara nobis oriatur necessitas, et ut superstites diu in hac Academia vitaeque bonis omnibus florentissimi sint, quos et praesentes in praecipuis litterarum ornamentis censemus, et, si quando in caelum redierint, publicae scriptionis honore dignissimos existimamus. Triste enim et infaustum omen

academicis: cui viro hoc quicquid est nostrae scriptionis, maxime debetur. Is enim, qui diu cum HÜBNERO coniunctissime vixerat, ante hoc triduum benevole nobis per litteras tradidit, quae ad HÜBNERI pueritiam vitamque Lipsiae actam pertinerent, essentque apprime utilia ad indolem et mores illius cum causis perspicandos. Eo potissimum auctore sumpsimus aliquot horas, aliis laboribus vacuas, quibus, quod consilium statim post mortem HÜBNERI susceperamus, nec propter rerum tradendarum inopiam caussarumque illarum ignorance exsequi tum poteramus, nunc tandem exsequeremur. Cetera, quae de HÜBNERO narravimus, petita sunt vel ex consuetudinis usu, vel e brevissima illa vitae suae librorumque a se editorum notatione, quam ipse, Lipsiensium more, academicis scriptionibus adiunxit, quibus ab ECCO (in panegyrica appendice Carminis *pro pace*, A. 1794) Philosophiae Magister, et a BAUERO (in diss. *Respons. Iur. LVIII et LVIII De aquaestu per operas aëris* A. 1795) Iuris Doctor renunciatus est. Consulimus denique ECCO Diarium eruditum Lips. (*Leipziger Gelehrte Tagebuch*) A. 1794. p. 7.

3) Multa huius generis programmata servavi novo, si quod proditurum sit, Opusculorum volumini. Nunc speciminis loco unum repeti, Io. FRIEDRICH AUGUSTI GÖTTWILING memoriae dicatum.

hoc ipso anno fecit mors viri gravissimi, Io. AUG. REICHARDI, Ictorum nostrorum Praesidis ordinarii: qui, si vel numerum annorum, vel pectus ad ultimum casum bene compositum spectemus, ad moriendum sane fuit maturus; sin preces nostras pro Academiae incolumitate, sin ipsius in eam merita et propensissimam porro merendi voluntatem cogitemus, praemature nobis ereptus, auctoritatis suae et prudentiae magnum desiderium reliquit. Quod quoniam alio iam tempore significavimus, neque opus est repeti apud Vos, qui grati animi sensum servatis, Commilitones: primum hoc publicae pietatis officium persolvimus Collegae iuniori, in ipso aetatis flore nuper extincti, qui, etiamsi non eadem annorum meritorumque multitudine eminuit, virtutum tamen et laudum tot fuit decoribus ornatus, ut mors eius haud minorem civitati dolorem afferret. Quam mortem cogitantibus nobis illud solet in mentem venire, quod, quum de Paetzii, Icti Gottingensis, obitu Heerenium suum nuper consolabatur, vere scripsit Heynius, in aequa laudum aestimatione non minus inchoata, quae quis, si per fata licuisset, perfecturus erat, in censum assumenda esse, quam in vituperationem ea annumeranda, quae quis in longiore vitae usu, otio ac libertate ad effectum adducere neglexerit; nec, si bonorum, diu iam perceptorum, amissionem inique feramus, iniustiore esse luctum ereptis bonis iis, quorum iucunditatem, brevi gustu vix delibatam, fata infesta invideant. Inviderunt autem praecideruntque nobis fata praeclearas spes, quas HÜBNERI ingenium, eruditio, virtus praebebant: quo mortuo, quantam iacturam litterata civitas, quantam Academia, quantam Vos, Commilitones, quantam nos omnes fecerimus, sensisse Vos arbitramur, qui funus eius tanta cum pietate et pompa duxistis; ceteri ut sentiant idem, et ut omnes intelligant, qua ille via studiorum ad tantum laudis fastigium adscenderit, simplici nudaque vitae eius narratione efficere conabimur.

CHRISTIANUS GOTTHELF HÜBNERUS patriam habuit Chemnicium, Saxoniae oppidum, mercaturae magis opportunitate et frequentia, quam doctorum hominum proventu notum, quamquam in hoc etiam genere Io. Zachariae Platneri et Christiani Gottl. Heynii natalibus ad quādam claritudinem pervenit. In hoc igitur oppido HÜBNERUS noster primam lucem vidit anno superioris saeculi septuagesimo secundo, patre Io. Friderico, mercatore honesto, qui pannis xylinis faciundis operam dabat, matre Christiana Dorothea, ex gente Hansia. Posteaquam laudabili parentum cura privatim erat ab idoneis magistris institutus, in Lyceum patrium itavit, ibique Kretschmari, Boernerii, Lessingii et Rothii disciplina usus, prima litterarum elementa percepit. Eluxit in puero ingenii bonitas litterarumque accuratius cognoscendarum tanta cupiditas, ut de praeceptorum consilio, quod patris voluntati praecurrerat, artium liberalium studiis destinaretur, quibus frater ipsius, natu maximus, vitam pariter consecraverat, quum ceteri fratres faciliorem quaestui mercaturam didicissent. Quae res efficiebat, ut pater, qui cum aequali in omnes filios amoris affectu etiam sumptus educationis aequandos putabat, illosque maiores festinare ad rem faciendam gaudebat, in Nostrum, ut minimum natu, ac diuturnioris auxilii egentem, parcior esset ac pene durior, nec tantum pecuniae erogaret, quantum vitae academicae, in litterarum studiis liberaliter exigendae, sufficeret. Itaque quum Noster, septemdecim annos natus, Academiam Lipsiensem adisset, civium numero adscriptus Rectore Burschero, theologiae tunc in ea primario Professore: non ille quidem conflictatus est cum egestate, sed duriter tamen et moleste vitam egit, neque ea habuit adiumenta studiorum, quae felicioribus ingeniis, ne curarum procellis aut retardentur in cursu, aut transversa abripiantur, imprimis exoptanda sunt. Sed in hac etiam cum iniquiore fortuna conflictatione tam fortem ac strenuum se gessit

egregius iuvenis, ut litterarum amor evaderet superior. Et firmabat constantiam studii, in quod toto iam pectore incumberebat, animi pietas, quam pia matris exemplo praeceptisque ita induerat, ut memor propositi, memor officiorum viveret, neque ulla difficultate ab industriae et probitatis recto tramite abduci se pateretur. Quod exemplum, videte, Commilitones, qui pari fortuna utimini, quam praeclarum sit et fructuosum ad imitandum! Magna enim assiduitate HÜBNERUS scholas adiit tum philosophicas Platneri et Caesaris, tum eorum praecipue doctorum, qui in Graecis Latinisque litteris et rerum gestarum memoria Lipsiae tunc principes erant, Reizii, utriusque Ernesti, Wenckii, Beckii: quorum illos iamdudum abstulit fatum, hos ut litteris et humanitati providentia divina diu conservet, precamur. In his studiis atque exercitationibus, quibus carere nequit ingenii vera cultura, quum integrum annum ita consumpsisset, ut profectus haud poenitendos faceret: quo magis illos maturaret, Vitebergam profectus, Reinhardi, nunc Dresdam ornantis, philosophas et Schroeckhii, historicorum patriorum Nestoris, historicas scholas frequentavit. Mox anno LXXXXI Lipsiam reversus, iurisprudentiae se dicavit, cuius iam gustum aliquem Wernsdorfii et Willschii Vitebergenses lectiones dederant, totumque se ad illius doctrinae partes applicuit: in quibus hoc felicius et celerius elaboravit, quo magis ingenium instruxerat iis litterarum praesidiis, sine quibus incompta et inermis est ista scientia, et vel in forensium negotiorum angustias, tamquam in pistrinum, detruditur, vel rabularum indoctis exercitationibus atque conviciis continetur. Integram a multis annis hanc gloriam Lipsia servavit, ut elegantioris, hoc est, litterarum cultu ornatae, iurisprudentiae in Germania parens et esset et haberetur. Ad eam igitur ita se contulit HÜBNERUS, ut Sammetum audiret ius naturae et civile explicantes, Schottum et Bienerum sequeretur in iure canonico, criminali

et feudali, Stockmannum in Saxonico; ut processum, quem vocant, forensem disceret a Reichelio, artem referendi ex commentariis caussas iudiciales ab Einerto, denique etiam scholas disputatorias Ravii obiret. Quorum magistrorum egregia institutio etsi multum ei profuit ad doctrinae ambitum cognoscendum et, quantum per academicas lectiones licet, perlustrandum: tamen haud scimus, an plus emolumenti perceperit ex privata industria, quam publicae disciplinae ita vel sociam vel vicariam adiunxit, ut, qui ingenio eum vincerent, in condiscipulis plures fortasse, qui studio ac diligentia, nulli reperirentur. Cuius studii mox etiam fructus in publicum protulit, editis speciminibus⁴⁾, quae subtilis doctrinae praeclarum augurium facerent. Nec deerant docto iuveni plausus eruditorum. In quibus quum illustri Ictorum Lipsiensium ordini studia sua ita probasset, ut prae ceteris et omnino dignus iudicaretur, quo testimonio nullum est apud Lipsienses amplius atque honorificentius: mox Baccalaureus iuris creatus, iurisprudentiam privatim et publice profitendi consilium cepit. Impetratis itaque Magisterii Lipsiensis honoribus, tanto illis ornatioribus, quanto minus eos vel indulgere tarditas, vel profundere cupiditas solet, defensaque pro loco inter philosophiae Doctores obtinendo dissertatione⁵⁾, uberius lectionis et doctrinae locuplete teste, iuri maxime Romano docendo operam navavit. Accessit ad philosophicos honores anno post iuris Doctoratus, quem et defendenda dissertatione, et subeundo legitimo examine, ita meruit, ut Bau-

4) Primum erat specimen *de vera Esaiæ et Samuelis Pufendorfforum patria*, quod paulo post sequutæ sunt *Meditationes, quomodo iuvenes, iurisprudentiæ se destinantes, iam in scholis ad studiorum rationem recte instituendam sint præparandi*. Uterque libellus prodiit Lipsiæ A. 1793. 8.

5) *Historiæ legum Romanarum, ad sepulturas pertinentium, adiunctis earum cooperatione cum patris institutis*, Spec. I. (Lips. 1794. 4). Secundum specimen HÖNNERUS anno post (1795) ad disceptandum proposuit, quum iuris Doctor

erus, Ictorum Lipsiensium Ordinarius, publice testaretur, HÜBNERUM se talem praestitisse, quales, ut reipublicae litterariae bene consultum sit, omnes esse cupiat supremae iuris laureae candidatos.

Ab hoc tempore novi Doctoris scholae affluebant numero adolescentum, avidis auribus haurientium ex eius ore iuris Romani historiam et universam doctrinam, cui paulo post etiam acroases de patrio iure adiunxit. Docebat autem perspicue et accurate: pauca habebat in commentariis notata: reliqua, ut decet bonum doctorem, animo ante meditata et expensa, memoriter proferebat, vehementer gaudens plausu et profectibus discipulorum, quibus, quod ipse etiam vultus et vox docentis prodebant, omnes doctrinae suae copias sic impertire et quasi infundere nitebatur, ut in lectionibus eius non tam cathedraria quaedam docendi siccitas, quam nimia ingenii sese explicantis et orationis pene luxuriantis ubertas deprehenderetur. Quod nos quidem non vituperii loco dicimus, sed HÜBNERO etiam laudi apponimus; quoniam facilius luxuria depascitur aetate, quam ariditas labore fecundatur. Imprimis vero admirabilis erat studio, quo de singulis iuris Romani capitibus et quaestionibus non modo fontes inspexerat, notosque ac tritos commentarios consuluerat, verum etiam abditas singularium dissertatiuncularum, si quae forte, latebras perreptarat, ut ex hoc litterario genere propemodum nihil eum lateret. Tanta enim in eo erat assiduitas et pene aviditas legendi, excerpendi et in adversaria, quae instructissima habebat, redigendi, ut nullum ei tempus a litterarum studiis vacaret. Nec dies tantum in hoc indefesso labore consumebat, sed bonam quoque partem noctium: quibus, quicquid poterat quieti subducere, id omne in doctas lucubrationes impendebat. Quamquam ab hac perversa totque adolescentibus pestifera consuetudine eum posthac avocavit valetudinis ratio, ut, quum Ienae versaretur, somnum ci-

tius peteret, qui ei saepe etiam in familiarium corona paratus et perofficiosus aderat: sive quod hoc iam esset virium nimis fractarum indicium, sive quod ad statos labores primo mane surgere solebat. Semper enim aliquid agitabat et commentabatur, quod in publicum ederet; huic, quicquid erat reliquum a scholis, tempus dicabat; ad hoc omnem legendi, pervestigandi, excerpti diligentiam referebat. Quodsi ad hanc lectionis incredibilem varietatem et copiam maturior aetas maturitatem iudicii, et philosophiae studia maiorem quamdam cogitandi subtilitatem adiecissent: HÜBNERUS videbatur unus in paucis esse, qui Bachium Lipsiensibus reddere posset. Nam huius potissimum viri assiduitatem tum in erudienda iuventute, tum in libris super iure civili scribendis, ita aemulabatur, ut et ipse adhuc adolescens nimia contentione, quam res angusta interdum necessariam faciebat, corporis vires paulatim debilitaret.

Et libri quidem, quos vel suo vel aliorum nomine scriptos subinde emisit ⁶⁾, fere parvi voluminis sunt: sed sunt

6) Librorum, quos inde ab anno 1795 suo nomine emisit, titulos subiecimus: de ceteris dicere, pudor vetat, ne laudando HÜBNERO alios laedere videamur: ceterum de singulis scriptionibus iudicare nec huius est loci, nec nostrae professionis. Prodierunt omnes Lipsiae, hoc quidem ordine: 1) *Ordo iudiciorum Electoralium Saxoniorum secundum legem iudiciariam novam et emendatam, paucis tabulis brevibusque thesibus adumbratus*. 1795. 4. 2) *Ueber die Anwendbarkeit der Bergbaustrafe in Deutschland*. 1796. 8. 3) *Diss. Meditationum et observationum iuridarum ad A. Persii Flacci Satiras Specimen*. 1797. 8. 4) *Diss. ad Senatusconsultum Macedonianum*. 1798. 8. 5) *Diss. Verisimilium iuris civilis Specimen*. 1798. 8. 6) *Diss. de iuris civilis obiectis ad L. I. D. de statu hom. et §. 12, T. de T. N. P. et C.* 1798. 8. 7) *Progr. de conditione difficili, ultimis voluntatibus adscripta*. 1798. 4. 8) *Progr. Observationes edicto viario aedilium curulum adpersae*. 1798. 4. 9) *Principia processus inquisitorii, maxime ex sententia legum morumque in Saxonia Electorali obtinentium*. (1799.) 8. 10) *Ueber Ehre, Ehrlosigkeit, Ehrenstrafen und Injurien*. 1800. 8. 11) *Berichtigungen und Zusätze zu den Institutionen des Römischen Rechts, als Anhang zu Höpfners Commentare, und als Materialiensammlung zu einem künftigen neuen Institutionencommentare zu gebrauchen*. 1800. 8. 12) *Diss. ad titulum Digestorum de rebus dubiis Commentarius. Pars prior* 1802. 8. 13) *Diss. Quaestionum iuris metallici Saxonici Biga*. 1802. 8. 14) *Diss. de obligationum, quae quasi ex contractu, et quae quasi ex delicto nascuntur, natura coniecturae*. 1802. 8. 15) *Diss. Pro-*

iidem referti antiqua doctrina, pleni lectionis copia, probabiles latinitate, quam ex Muretinorum maxime scriptorum lectione haustam, curiosiori structurae aptabat, interdum quoque perspersi salibus et facetiis, quas ab Icti, in scholae solitudine delitescantis, ieiunitate vix exspectaveris. Omnino ut ἀκριβείας in discendo, sic in scribendo maxime laudem consecrabatur eruditionis, e Graecis Latinisque fontibus ductae: his litteris politus malebat esse, quam novis inventis ingeniosus videri: nec libris, praesertim Latinis, pretium tribuebat, nisi qui ita essent scripti, ut possent placere doctis hominibus, maxime qui Cuiacium, Duarenum, Alciatum, reliquos, quorum nominibus assurgebat, sequuti, in antiquarum litterarum studiis tempus et operam collocavissent ⁷⁾. Quo nomine mira ei et prope

---

legomenon ad titulum Digestorum de diversis regulis iuris antiqui Specimen. 1803. 8. — — Edidit praeterea AUG. FRID. SCHOTTI librum *Grundlinien des processualischen Verfahrens in geringfügigen Sachen nach den chursächsischen Gesetzen. Mit Anmerkungen und einer Beylage.* 1799. 8.

7) Ipsa fere HÜBNERI verba retulimus ex libro, quem quo minus accuratius designemus hoc loco, caussae sunt, quae prohibeant. Neque enim suum nomen libro praefixit, sed alius cuiusdam hominis haud indocti, qui tunc in discipulis eius et familiaribus erat. Sed hac de re alias. Nunc liceat etiam reliqua repetere, quae ille ibi scripsit in Iureconsultum ex numero illorum, quos instructos esse negabat antiquarum litterarum peritia. „In hac gloriosorum militum — corona novi aliquem „ambitiosum, versutum, ingeniosum (uti quidem videri cupit), sibi aequum, alii „iniquum, artis civilis, si Diis placet, vindicem et statorem: nomen notum magis, „quam nobile, non exspectet quisquam, ut edam. — Est ex iis, qui nebulis de „industria offundunt, omniaque perturbant, quae recta et simplicia sunt, quia si „licet vulgaria et facilia turpe sibi existimant sequi, et commentis argutisque veri- „tatem obruunt, et qui, quum Latine loqui nesciant, novum quoddam et monstro- „sum sibi confingere solent loquendi genus, ut, si veteres illi Cui et Pauli et „ceteri iuris antistites reviviscerent, multis interpretibus eis opus futurum esset „ad eos, qui scripta sua interpretati sunt, intelligendos. Nam isto, quem loquer, „argutulus glossator, qui ubique sibi videtur aliquid argutius, nec ab aliis ante ex- „cogitatum in medium adduxisse, non dici potest, quam longe absit a genere dicendi „nitido, perspicuo, usitato, verbo, Latino. Emisit enim, et utinam tuncis blattis „que deponendam dedisset, dissertatiunculam, Latinis litteris scriptam, nonnisi unam „(in ceteris enim, quae de iure civili scripsit, vernacula maluit uti), ad quam si „ingenui homines, in Ciceronis, Caesaris et similibus libris exercitati, et Latinae „linguae intelligentes, accedere velint, novos sibi oportet commentarios de verbo-

ridicula controversia de iuris civilis obiectis aliquando exorta est cum celebri quodam Icto, tunc Kiloniensi, acuto illo quidem et solerti, sed rudi in scribendi arte: quae controversia, Latinis scriptis exercita, tanto exarsit vehementius, quanto minus aut ille HÜBNERI elegantiam, aut HÜBNERUS illius barbariem intelligeret.

Ad eandem doctrinae elegantiam HÜBNERUS etiam iuvenes, qui ipsius se disciplinae tradidissent, assidue formabat: in quibus privata opera instituendis quantum laboraverit atque insudaverit, quantum sibi de honestis otii oblectamentis vel cum valetudinis incommodo detraxerit, norunt testanturque omnes, qui eum Lipsiae viderunt. Octo, novem de die horae dabantur scholis, quibus vel tirones elementis iuris imbueret, vel proveciores ad examina prae-pararet, vel utrosque disputando scribendoque Latine exerceret, etiam bonos libros suppetitans, privatae lectionis iter dirigens, adiuvansque ipsum legendi actum admonendo, praecipiendo, cavendo. Ac desides incitabat aemulationis stimulo, currentibus frenum, cunctantibus calcar admovebat. Quamquam hac nostra aetate calcaribus vix amplius egere academicam iuventutem recte iudicabat, plerisque litterarum studia sic profligantibus, ut temerariam festinationem longe anteferant verecundae cunctationi. Itaque discipulos suos sedulo admonebat, ne deproperarent spatia discendi, ac semidocti volitarent ad quaestum, sed ut lento gressu procederent, et accurate diseerent. Quod studium, in erudiendis fingendisque adolescentibus positum, dici vix

---

„rüm significatione conquirant, ut illas barbaras cantiones intelligant. Neque enim, „ut cum Mureto meo loquar, una est lingua, qua loquitur, sed deterrimus quidam „cinnus, ex foedissima barbararum, peregrinarum, inauditarum vocum colluvione, „olens, ut servus ille Plautinus ait, allium, hircum, haram. Qua sanie, non est „mirum, si qui perterrefacti, refugerunt retuleruntque pedem, improvisum aspris „veluti qui sentibus anguem pressit humi trepidus repente refugit.“ — Luculentum exemplum habetis rationis, quam HÜBNERUS tum in iudicando, tum in scribendo, sequi solebat.

potest, quantopere ei conciliaverit illorum animos, accedente tum naturali quadam benevolentia, quam omnia eius dicta et facta spirabant, tum praerogativa aetatis, qua annos in subselliis sedentium propius attingebat.

Quas HÜBNERI virtutes iuvenes magni faciebant, eadem iustiore mensura a viris aestimabantur. Crescebat eius fama apud externos, imprimis edenda Bibliotheca, in qua, elegantis doctrinae Icto socio, minorum de iure librorum, eorum maxime, qui pro cathedra disceptati essent, diligentem censum agebat⁸⁾: suspiciebatur a collegis Lipsiensibus, qui eximias illas ingenii animique dotes ex propinquo spectabant, et usu experiebantur: horum denique commendatione adiutus, ab Academiae curatoribus professoria dignitate extra ordinem et annuo salario ornabatur. Iamque in eo erat, ut lautiores fortunam sperare sibi Lipsiae posset, quum, ecce, Professor iuris ordinarius a Gryphiswaldensibus expeteretur, vacante apud illos provincia, quae cum amplis praemiis honorumque titulis ei offerebatur. Diu ille animi dubius pependit; diu et sibi moras quaesivit, et Gryphiswaldensibus nexuit: tandem Lipsiae amor vicit, sed ut victoria sat magno et mentis tumultu et temporis dispendio ipsi redimenda esset.

Invitat hic locus, ut de animo HÜBNERI pauca dicamus, quum de eius litterarum studiis satis dictum sit. Erat autem animus ad praeclara quaevis vel natura formatus, vel doctrina excultus: erat simplex, apertus, nil simulati habens, nil reconditi: favebat amicis, lubenter opitulabatur miseris, de omnibus bene mereri studebat: sed robur ei deerat, deerat firmitas et generosa illa perseverantia, quae, quicquid probavit mens conscia recti, et honesta voluntas adscivit, id tenere mordicus, constanter prae se ferre, libereque etiam cum suo quodam vel periculo vel detrimento

8) *Bibliothek kleiner juristischer Schriften, herausgegeben von C. G. Häber und C. A. Tittmann, I—III. Lips. 1800—1802. 8.*

adversus calumnias aut iniurias tueri ac defendere solet. Ab hac nimirum firmitate HÜBNERUM abalienaverat timiditas, orta ex paternae disciplinae rigore, aucta domesticis difficultatibus, postremo etiam valetudinis imbecillitate pene in naturae consuetudinem versa. Itaque quamvis nonnisi proba et honesta consilia et ipse suscipere cuperet, et in aliis probaret: tamen in iis capiendis saepe tardus erat, saepe meticulosus; in exsequendis, praesertim ubi inexpectatae difficultates obiiciebantur, nec forte repentino quodam ardore pectus incaluerat, non modo cunctator, sed interdum quoque inconstans reperiabatur. Nec ipse, quo erat animi candore, illam vel timiditatem vel inconstantiam suam dissimulabat. Cuius rei perspicuum indicium exstitit in extremo eoque pulcherrimo vitae eius actu, quum ad munus Professoris ordinarii capessendum in hanc nostram Academiam migravit. Ibi quum lautis conditionibus invitatus, amicorum cohortatione excitatus crebrisque epistolis admonitus, diu haesitasset ac trepidasset, nec multum abesse videretur, quin Ienenses Gryphiswaldensium fortunam subirent: tandem, quae est Principis nostri eiusque Amicorum provida Academiae cura, uni ex Professorum collegio, eloquentiae Professore, id negotii mandatur, ut Lipsiae coram cum HÜBNERO agat, legibusque vocationis diligenter propositis, totam rem ad exitum perducatur. Iucundum et vero perhonorificum HÜBNERO est reminisci, quam aegre illum dissociari a se passi sint Lipsienses, dissocianti etiam litem intendentes per iocum, in quo tamen serii opprobrii nota subesset: ipse divelli Lipsia et volebat et nolebat; postremo, quum tergiversando integrum quatrimum traxisset, ut dubitationibus suis aliqua vis inferretur, et ut vel invitatus et reluctans loco moveretur, etiam atque etiam poposcit. Parum ea vis congrua videbatur Principis mandatis, quae nec pellicere incautum, neque cogere nolentem, sed cum ingenue ingenue agere nos iubebant. Opportune tum

Lipsiae Heinrichius, historiarum in hac Academia Professor, per ferias degebat, vir auctoritate et facundia pollens, HÜBNERO etiam per nominis celebritatem satis notus, qui, quod ille postulaverat, nec publice fieri licebat, privatim posset honeste facere. Ad eum adductus ab illo collega HÜBNERUS Ienae mox conciliatus est: nec huius sive persuasionis seu consilii eum umquam poenituit.

Nam, ut supra diximus, in hoc novo et ampliore theatro constitutus, mox etiam, id quod ipse optaverat, consilarii aulici honore ornatus, ita vixit, ut hunc vitae actum omnium exoptatissimum et tum personae tum propensioni suae longe convenientissimum esse fateretur. Quibus verbis etiam disertius testimonium in re et facto vidimus positum. Quanta enim alacritate apud nos litteras docuit! Quanta fide ceteras professorii muneris, nuper etiam Decani, partes explevit! Quanta benevolentia collegas fovit! Quanta caritate cives amplexus est! Quanto studio privatim proficere in litteris studuit! Quamquam fructus eius studii iam rarius in publicum redundabant. Nam extremam aetatem fere consumpsit in commentariis litium pervolutandis caussisque forensibus ad Scabinorum consilium referendis et diiudicandis: quae quidem opera sicut ad questum fructuosior putatur, ita plus negotii et propemodum aerumnae habet, ut fere feliciorum ingeniorum aciem aut absterreat aut obtundat. Qua in re quo maiorem HÜBNERUS diligentiam ac religionem intelligentibus iudicibus probabat: eo minus ei succensebant, si qui aut mutatae disciplinae rationem spectantes, formulam iuris, in scholis eius usitatam, mutari aetatique nostrae magis aptari cuperent, aut Lipsiensis stadii memores, in novo curriculo nova eaque illustriora doctrinae monumenta ab eo exspectarent. Nec dubium est, quin, si longior ei vita contigisset, prolixa voluntate satisfactorius fuisset isti exspectationi, quae acerrimo eius laudis studio tantopere faveret. Testis est eius

voluntatis novissimus liber, quem malo quodam omine de re testamentaria scripsit ⁹⁾: cuius in praefatione singulis se annis singulos huiusmodi libros, si vita suppeteret, nec graviores occupationes alio avocarent, scholasticae disputationis causa in lucem emissurum ostendit. At vero nec suppetiit vita, et alio Deus avocavit dilectum sibi virum iuvenem ¹⁰⁾, quo longe evectus supra mortalium laudem et famam, sempiterna gloria et felicitate frueretur.

Quod vetus philosophus ait, generosis animis amorem laudis veluti stimulum ad praeclara facinora esse innatum, id, ut ante diximus, in HÜBNERO, dum in litterarum studiis vivebat, plane apparuit. Animi bona latere sinebat: doctrinae dotes nolebat occultari. Bene et docte scribere studebat: ut bene scripta agnoscerentur a doctis, et a viris laudatis laudarentur, sollicitate laborabat. Quae sollicitudo, etiam in iis tractandis conspicua, quos auctoritate pollere censebat, nobis nonnumquam in memoriam revocavit responsum, quod in dispari causa tulisse quondam Eudamidas narratur ¹¹⁾. Is interrogatus, quamobrem Lacedaemonii, priusquam irent in praelium, Musis immolarent, quum Musis nihil videretur cum Marte esse commercii, ut, inquit, actionibus praeclara obvenirent praeconia. Nempe bene gerendae rei laudem illi sibi tribuebant; sed ut egregie gesta magnificis verbis extollerentur, id a Musis, eloquii praesidibus, petendum iudicarunt. Quid petierit HÜBNERUS, nescimus: quid optaret, quid exspectaret, ipse dicere et

9) Edidit librum, ut in Ictorum Ienensium ordine locum rite obtineret, hac inscriptione: *Disputationum iuris civilis liber primus. Insunt disputationes testamentariae.* Ienae 1806. 8.

10) *Ὅτι οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνήσκουσι νέος*, nobile est dictum Menandri, ap. Plutarch. Consol. ad Apollon. p. 119: quod Graecis Romanisque ita deinde in proverbium cessit, ut multa hoc dicto epitaphia ornata reperiantur. Et praeclarius hoc in genere, quamquam minus notum, fragmentum, quod in Nostrum plane cadit, est in Menandro Clerici p. 184. Id vestro, Cives, studio commendamus.

11) Narratur res a Plutarcho in Laconicis p. 221. A. (To. I. p. 881. ed. Wyttenb.).

cioribus otii intervallis distinctam, occupatus fere docendo et scribendo, per reliquum tempus in museum se abdens, cuius in umbraculo sibi ita placebat, ut plus aequo lucem atque conspectum aequalium fugeret, rerumque humanarum cognitionem magis ex libris suis quaereret, quam hominum usu et commercio sibi compararet ¹²⁾: nunc Ienam adscitus, curis solutior, ventitare in circulos elegantiorum, collegarum imprimis usu, sermonibus, amicitia oblectari, ad amicorum congressus explicatam frontem afferre, saepe etiam iocorum lepore et modesta laetitia confabulatores in ambulationibus atque epulis exhilarare. Sed quod votorum eius summam efficiebat, Ienae ei obtigerat, quod Lipsiae frustra optarat, matrimonium cum Amalia Eichmannia contractum, tam felix illud bonisque ita cumulatam, ut iam nil nisi sobolem sibi doesse diceret ad perfectam numeris omnibus vitae felicitatem. Cara ei erat coniux propter eum, qui quum Lipsia olim blanda vi abstraxisset, abstracto mox talem sponsam conciliarat; carior propter virtutes soceri, cuius accuratam iuris scientiam antea suspexerat, nunc paternum animum et coniunctam cum totius familiae benevolentia caritatem experiebatur; sed longe carissima erat propter suas ipsius dotes, raras illas et singulari modestia ornatas, quas constantissimi in maritum amoris obsequium nobilitavit et maxime conspicuas fecit.

Hac sorte sua laetus et beatus HÜBNERUS et belli turbulentissimis nuper tempestatibus evasit, in his unus ex omnibus collegis fautricem ac verè tutricem fortunam expertus, et inter consuetos labores, vacillante interdum valetudine, ad annum superiorem, aetatis suae trigesimum quintum, pervenit. Ab huius initio corporis vigor magis in dies imminui, ad graviolem anhelitum, quo inter ambulan-

12) Graviter ac vere Quintilianus I. O. I, 2. 20: „Sensum ipsum, qui communis dicitur, ubi quis discet, quum se a congressu, qui non hominibus solum, sed mutis quoque animalibus naturalis est, segregarit?“

dum agitabatur, accedente tussi infesta, quae pectus et abdomen vehementer quassabat. Adhibebat duos medicos, quum artis scientia, tum eius factitandae peritia et usu in hac Academia celeberrimos: qui etsi morbum esse insanabilem videbant, tamen felicitate sua et solertia ita lenierunt, ut aegrotus ei sensim adsuesceret, utque aliquanto melius habere, nec in vitae periculo se versari putaret. Sperabat etiam futurum, ut verni temporis clementia et aquae saltares, quibus uti hoc ipso anno constituerat, inveterato malo mederentur. Sed sub veris initium virium debilitas ingravescere, maiorem in modum pectus tussi affici, et varia phthisici morbi incommoda sic cumulari, ut appropinquare mortem et familiares viderent, et tandem ipse sentiret. Quo sensu, etsi vitam vehementer amabat, adeo non percussus est, ut effusae in lacrimas coniugi blanda verborum solatia afferret, cum amicis, eum invisentibus, solito more sermones conferret, nec, lecto saepe affixus, statos labores prorsus omitteret. Sic decumbenti natura videbatur compensare bonum velle, quod et sano et levius aegrotanti vix indulserat. Nam tanta tum fuit fortitudo HÜBNERI, ut pridie, quam moreretur, amota coniuge, praesente socero, medicum de statu morbi et tempore, quod reliquum esset vitae, sereno vultu interrogaret. Qui quum viri constantis motus, pauxillum superesse temporis, affirmasset: hic, Sensi, inquit, nec vicinam mortem extimesco. Unum iam illud precabatur, suprema nox ut placatior iret: qua satis commode peracta, quum modico somno recreatus, lectum reliquisset, pari tranquillitate animi testamentum fecit, cetera composuit, amicis ultimum vale dixit, et circa vesperam d. xvi Maii, vix sentientibus iis, qui aderant, et quibuscum paulo ante colloquia miscuerat, solutus terrenis vinculis, placide ex hac vita discessit.

IOHANNIS IACOBI GRIESBACHII

ET

CAROLI CHRIST. ERH. SCHMIDII

VITAE PARALLELAE

RECITATIONIBUS ALIQUOT ACADEMICIS EXPOSITAE.

FRAGMENTUM *).

**) Amphora coepit institui: currente rota
cur urceus exit?*

*n mirabor, si qui ita quaerant, qui hunc libellum, quem
scriptori non licuit perficere, olim in scholis nostris recitari
minerint, aut mirum negotium, in Annalibus Academiae
Vindob. I. p. 40 obscure significatum, pernoscere cupiant.
Nil dissimulabo: neque est, quod dissimulem, quum iam
altercandum sit cum vivis aut praesentibus, iis autem,
vel mutatione locorum, susceptis apud externos muneri-
bus, vel morte a nobis discesserunt, quidquid excusabili-
tatem mentis errore commisere, remittendum sit. Qui si
nunc inter nos versarentur, animoque integro rem revolve-
ret, persuasissimum mihi est, eos longe aliter iudicatu-
ros. Scilicet magno meo cum dolore accidit a. 1815, ut
opus harum Vitarum, quum vix prelo exisset, propterea
quod nonnulli impie in iis in GRIESBACHII, impie in
SCHMIDII dicta sibi viderentur reperisse, luce publica pro-
hiberetur, claustrisque coereretur academicis, in quibus
hucusque per annos sepultum iacuit. Equidem illo tempore non
erat in manibus nisi duo scriptionis exempla, quae ser-
vata ex prelo, nisi ad duos prudentia et auctoritate gravis-*

simos viros, alterum Timariensem, alterum Gothanum, quos scirem mihi amicos quidem esse, sed eosdem veri multo amantiores. Obstupefactus enim facti novitate, obsecrabam eos, aperte mihi indicarent, quid de re sentirent. Uterque in literis ad me datis, quas adhuc servo, mirabundus negavit, ne quicquam in scripto deprehendisse, quod invidiam mihi posset contrahere apud incorruptos lectores. Hoc recreatus solatium, consultius putabam rem ingratam silentio transmittere: neque eam umquam retractassem, nisi sex et viginti annis post exstitisset importunus homo, qui infensus mihi, quod vindicias urbis agrique Ienensis et utriusque incolarum adceram ipsius criminationes scripsissem, atram istam accusationem in memoriam aequalium revocaret. Placuit itaque nunc corpus delicti, quod vocatur, una cum Appendice de vocabulo mediocritatis, omnium conspectui exponere, quo quisque oculatior est et severior rerum existimatur, acrius ipse iudicet atque statuatur. Interea, nisi vana me spoliudit, veniet tempus, quo facetior quispiam et ad iocandum pronior lector mihi in aurem insusurret: Illicet, actum est: Solvuntur risu tabulae: tu missus abibis.

Quas iam edere institui praestantissimorum duumvirorum Vitas, earum duas priores quum ante hoc ferme biennium scholis academicis recitarem, recens erat ac iustus dolor, ex obitu illorum susceptus, qui per temporis diuturnitatem nunc ita remisit, ut etiam honestae voluptatis aliquod accesserit temperamentum. Si quid enim umquam mihi in academico munere, quo per septemdecim annos, Deo favente, in hac litterarum schola functus sum, gratum acceptumque accidit, illud profecto fuit, quod, mortuis istis duumviris, ea mihi per Principum benevolentiam provincia demandata est, quae regundis studiis ac moribus magnae civium nostrorum partis continetur. Nam quum iucundum sit ad animi sensum, praefici iuvenibus, quorum plerique ingenio, doctrina, studio excellunt, et in quorum flore omnem spem suam patria reponit: tum amplum est ad honorem, in tali praefectura succedere viris, quorum summa non tantum in hanc Academiam sed omnino in litteras merita immortalitati iam dudum consecrata sunt. Et Vimarienses undem atque Isenacenses rerum suarum praesidem habuerunt GRIESBACHUM, Gothani et Altenburgenses SCHMIDUM, trique theologos, etiam huic administrando muneri, sicut ceteris, quae Principum auctoritate iis obtigerant, sic aptos et pares, ut, nisi optimis viris per novissimos vitae annos diversa valetudo obstitisset, omnibus, quotquot sunt hoc genere aut erunt umquam, praefectis palmam videantur praerepturi fuisse. His ego successor illa in provincia sum, in novi muneris auspiciis nihil inveniebam, quo et

namque illis laudibus spectare deciderem. et horum si
 laudes nominarem. quibus si recedenda tantorum virorum
 nomina et me illis munus proficerem. et ipsis tam illi
 scire et eorum exempla ad imitandum proponerem. At
 la me hic nominare aut disertum existimaui, ut singu-
 lorum virtutes enumerare. singula. quibus posteriori
 laudem et gratiam meruerunt. facta recensere in animi
 iudicarem. Neque hoc aut postulari a me poterat, et
 opus videbatur. Gravis enim in omnium mentibus tan-
 gebat illorum merita: civium imprimis oculis adhuc
 versabatur imago virorum. quos litterarum fidissimos doctores.
 studiorum omnisque vitae academicae integerrim
 sapientissimosque rectores habuissent. Et GRIESBACH
 praeterea. simulatque rumor de eius obitu percrebuerat
 ita ornavit collegarum quorundam ac discipulorum studia^{*)}.
 ut. qui de immortalis memoriae viro denuo ingre-
 deretur dicere. propemodum maius molientis viribus ne-
 gium sibi imponere videretur. Itaque in eo substiti.
 quoniam diversa hominum ingenia, mores, studia, inter
 se posita. demonstratis varietatibus, clarius elucescent
 facta illorum virorum contentione quadam et comparatione.
 quid aut similitudinis habuerint aut dissimilitudinis, et quan-
 tum in hac discordi velut concordia Academiae et litterarum
 per longum annorum spatium profuerint, simplici et in-
 compta oratione ostenderem. Quas quidem recitationes
 animus erat. eo ipso tempore, quo auditae fuerant, non
 comprehensas libro in publicum emitte: et possum nomi-
 nare gravissimos viros, qui, ut facerem, sedulo me hortati

^{*)} *Gedächtnissrede auf D. Joh. Jacob Griesbach — Nebst einer Skizze seines Lebenslaufs; von FRIEDRICH AUGUST KORTZ. Jen. 1812. 8. — Ueber Jakob Griesbachs Verdienste. Eine akademische Vorlesung, gehalten auf der Universität zu Breslau, von D. JOH. CHRIST. WILH. AUGUSTI. Bresl. 1812. 8.*
 Exposuit etiam de collega quondam suo subtiliter ac diserte venerabilis PAULUS
 Annalibus Heidelbergensibus, qui haec sribenti ad manus non sunt.

ant. Sed mortuo librario, qui edendi sumptus suscepit, arbitrisque post eius mortem rei librariae rationibus, neque habuit alium Sosium circumspicere, ac, si libuisset, vixum, bello in patria saeviente, reperissem. Itaque nunc cribendi academicis opportunitatibus, quas munus mihi meum sumministrat, sic utendum putavi, eas ut recitationes, excisis prooemiis, omissis aliis, quae vel acrior doloris utroque recentis sensus expressisset, vel non nisi eorum, qui iam audissent, usui inservirent, denique etiam adiectis huius lectionis magis sunt quam auditionis, deinceps in lucem emitterem. Quodsi quae acroases in scholis auditae non displicuerunt, lectae extra scholarum umbracula haud stitiantur: hunc quoque qualemcumque laborem a me meo collocatum censebo.

In excitandis ac fingendis ingeniis, in eligendis tractandisque litterarum studiis, etsi ratio multum valet, plus tamen saepenumero valere fortunam, experientia omnium temporum docuit. Viros intuemini, Cives, qui in ullo umbrarum artium doctrinarumque genere excelluerunt; quaerite causas, quas, ut aliis praestarent, ingressi sunt: plerosque intelligetis summa contentione animi omnibusque ingenii periculis frustra fuisse usuros, nisi ipsorum operam adiuvisset temporis, loci, fortunae opportunitas. Quam quidem fortunam GRIESDACHIUS non tantum in pueritia et adolescentia, sed per omnem omnino vitae decursum adeo expertus est fautricem, ut SCHMIDIUM hoc in genere longe longeque perararet. SCHMIDIUS enim, ut de hoc dicere ordiar, natus est ¹⁾ Heilsbergae, in pago Saxoniae Vimaricensis, Remigianae praefecturae, quae Academiae Ienensis ditioni ac regi subiecta est, patre Theophilo Ludovico, qui tunc tem-

1) Die 24 Aprilis a. 1761.

poris coetum eius loci sacrum regebat, dein Wenigen-Ienae, pago nostrae urbi propinquo, rusticana sacra fecit, matre Beata Maria, filia Iesaeae Friderici Weissenbornii, Professoris olim theologiae primarii et sacrorum Ephori Ienensis, viri munerum gravitate doctrinaeque et virtutis laude celebratissimi. Quae quum paucis post editum partum horis obiisset, pater secundum contraxit matrimonium cum Sophia Elisabetha Ludovica, Fischeri, oratoris quondam sacri apud Loberschuettienses, filia natu maxima, cuius tanta exstiterunt in filiolum bene ac salubriter educandum merita, ut ipse, postquam adolevisset, numquam satis laudare eam sibi posse videretur. Sed in hac maternae educationis liberalitate quum Schmidius pater iis laboraret vitae angustiis, quae et domestici doctoris usum prohiberent, nec publicae quidem scholae bona conferri in filium paterentur: hic inde a teneris usque ad studiorum academicorum primordia patre unico usus est praeceptore. Nam quod Frid. Augusti Wideburgii, Helmstadium posthac evocati, in illaque, dum florebat, Academia Eloquentiae clarissimi Professoris, scholis aliquando privatissimis interfuit, ad artem facultatemque Latine scribendi comparatis, etsi ipse magnam inde utilitatem se percepisse dictitabat: tamen et brevis fuit institutio, et ad hanc unam Latini sermonis exercitationem adstricta, reliqua reservata ei tempori, quo academicas erat lectiones aditurus. Patris autem studium in formando puerili ingenio quamquam ita extollit filii pietas, ut se neget alienae institutionis iacturam moleste tulisse²⁾: tamen quid tali unius hominis disciplinae praestet varietas institutionis, a pluribus magistris acceptae, et

2) Id professus est in Vita, quam ex more academico adiecit prolusioni, scriptae a GRIESBACHIO, ordinis Theologorum tum temporis Decano, ut impetrandum summorum in theologia honorum causa disputationem inauguralem ab illo habendam indiceret. Inest prolusioni *specimen VIII commentarii critici in Matthaeum*, Ienae 1800. 4.

quanto plus haec conferat non modo ad ingenium alendum et multiplici doctrinarum velut nutrimento corroborandum, sed etiam ad regendum accelerandumque studiorum iter, quis vestrum est, Cives, quin aut suomet ipse usu didicerit, aut inita cum condiscipulis, qui hac beatiore sorte gavisii sunt, comparatione intelligat? Fuit quidem SCHMIDII pater, quemadmodum de eo ipse praedicare solebat, vir doctus imprimis, ultra modum eorum, qui sacra in pagis faciunt, sapiens, linguarum Hebraicae, Chaldaicae, Syriacae, Graecae quoque, Latinae et Francogallicae peritus, historiarum omnis aevi gnarus, litterarum artiumque omnium, praesertim quae ad humanitatis cultum pertinerent, amantissimus, in lectione veterum scriptorum assidue versatus, in educandis instituendisque pueris et adolescentibus per longi temporis, in privatae publicaeque educationis cura potissimum in Livonia transacti, usum ita exercitatus, tamque alienus a desidia laborisque fuga, ut, quicquid a muneris sacri officiis haberet otii, id omne et lubenter filiis tribueret, et magno cum fructu in iis formandis collocaret. Sed idem tamen efficere non potuit, unus ut expleret partes tot doctorum, quot tradendis singulis disciplinis utiliter valent ab opulentioribus adhiberi.

Potior multo laetiorque GRIESBACHII fuit hoc in genere ors; faciliior et tamquam expeditior in decurrendis litterarum studiis via. Is Butisbaci progenitus ³⁾, quod haud nobile est in terris Hasso-Darmstadiensibus oppidum, utrem habuit Conradum Casparem, et ipsum quidem verbi vini in illo oppido praeconem, sed longe ampliore in for-
 tia constitutum, qui paucis hebdomadibus post quam filio-
 lucem adspexisset, in patriam urbem, Francofurtum
 Moenum, vocatus, primo eamdem illic provinciam ad-
 istravit, postea reipublicae Francofurtanae a consiliis

---

³⁾ Die 4 Ianuarii a. 1745.

sacri senatus esse iussus, lautioris muneris conditionem accepit. Nec minor Nostri felicitas fuit a materna stirpe, cui quidem contigit, ut, tamquam in unam arborem plura genera, sic in illam multorum esset insita et ingenerata virtus. Etenim mater, Ioanna Dorothea, Ioannis Iacobi Rambachii, celeberrimi olim Theologi Giessensis, fuit filia, eademque Ioachimi Langii, Theologi quondam Halensis, neptis, tantis illa maioribus digna, quippe quae, proficiente filio, tum ingenuae pietatis studio, tum liberali erectaque mente haud paucis sui sexus esset superior. Qui parentes, quemadmodum idem narrat ⁴⁾, nullis neque curis neque sumptibus pepercerunt, ut filius praestantissimorum doctrina magistrorum in omnibus, quae impertiri adolescentulis solent, artibus institueretur. Itaque Gymnasii Francofurtani civibus satis mature adscriptus, magistros ibi nactus est egregios, imprimis Albrechtum illum, scholae tunc temporis moderatorem, discipulorum frequentia et laude clarum, et Goethii nuper testimonio ⁵⁾ nobilitatum, deinde etiam Purmannum, antiquae virum eruditionis ac fidei, qui rara hac felicitate usus est, ut Gymnasium, ipso florente iam multis in rebus conspicuum atque praenitens, senex videret iuniorum collegarum studio et contentione magis illuminari. Neque deerant GRIESBACHIO doctores privati, qui publicae institutionis fructum augerent. Nam ut pater virum invenerat, in tradendis artis cuiusdam elementis praeter ceteris idoneum, eo ut filius doctore uteretur, perfecit. Quorum magistrorum coniuncta opera quum Noster tantum profecisset tam in litteris, quae ab humanitate vocantur,

4) Sequimur Vitam, ab ipso conscriptam, quam ERK. JAC. DANOVIVS adiunxit programmati de iudicii super integritate Scripturae S. regumdi iustis finibus, quo GRIESBACHII ad impetrandos summos theologiae honores disceptationem inauguralem solemnesque recitationes Decanus indixit, Ien. 1777. 4. Paulo uberius de vita suae exposuit, vernaculo sermone usus, in Io. RUDOLPHI THEOPH. BEYERII libro: *Allgemeines Magazin für Prediger* III, 5. p. 537 sqq.

5) *Aus meinem Leben: Dichtung und Wahrheit*, I. p. 289.

aliisque artibus, quae iuvenem liberaliter educatum decent et ornant, quam in historiarum, philosophiae et mathematicum rudimentis, ut condiscipulis instar exempli proponeretur⁶⁾, iamque academicas scholas cum fructu adire, et cursum dirigere ad graviores doctrinas posset: Tubingam se contulit⁷⁾, prisca studiorum ac disciplinae severitate excellentem in paucis Academiam, cui belli septuennis furiae, adversus plerasque litterarum scholas magna tunc crudelitate grassatae, propitio quodam fato pepercerant. Ab hac Academia, insigni olim exterorum concursu celebrata, haud scimus, an GRIESBACHUS iam iuvenis traxerit severitatem, quae, quamquam humanitatis condimentis sic mitigata, ut non acerba exsisteret, in tota tamen eius et viri et senis vita imprimis eminuit, omniaque eius et dicta et facta nativo quodam velut succo coloravit.

Erat tum GRIESBACHUS, quum Tubingam peteret, octodecim annorum adolescens: SCHMIDIUS, biennio minor, ad persequenda litterarum studia vicinam Ienam concessit: paratus uterque ad eas doctrinarum scholas, quae in Academicis aperiuntur, prompto ac docili uterque ingenio, sed natura et indole ita dissimiles ambo, ut, quales evasuri essent viri et quam diversi studiorum ratione et ambitu, iam tum in adolescentibus appareret. In GRIESBACHIO iudicium dominabatur et cogitatio, quae succurrebat non tardo quidem sed nec veloci ingenio, limitesque praeſinebat, intra quos studiorum delectum contineret: SCHMIDIUS capaciore atque concitatore ferebatur ingenio, quod quo facilius celeriusque etiam diversissimas disciplinas arripiebat, eo minus in uno quodam illarum genere substitit, sed pene universum litterarum campum cito ac strenuo cursu peragravit. Accedebat, quod GRIESBACHUM et pater et magistri sacris litteris destinaverant, ab earumque studio ipsius ne-

6) Gravis testis narravit GERTIUS L. I. p. 383.

7) Aestivo semestri a. 1762.

que ingenium nec voluntas abhorrebat: SCHMIDIUM pater ad eandem volebat non tantum doctrinam, sed provinciam quoque traducere, cui ipse vitae subsidia debebat: sed is maiore medicinae addiscendae flagrabat cupiditate: patruus, Ludov. Achatius Schmidius, qui Cancellarius erat Vimariensis Ducisque Saxoniae ab intimis consiliis, magna vir pollens auctoritate, summopere eum adhortabatur, ut iuris prudentiam praeferret, quippe quae viam ipsi, sua praesertim commendatione adiuto, ad lauta et honorifica in civitate Vimariensi munera monstraret. Ita factum est, ut pari uterque ardore, diversis consiliis, diversis etiam adminiculis, diversam studiorum rationem sequeretur.

GRIESBACHUS in Academia Tubingensi id sedulo egit, primum, ut philologiae et philosophiae necessariam theologo cognitionem augeret, quae ipsius magis studio et familiarium quorundam, imprimis Io. Iacobi Baueri, consuetudine, quam Tubingensium magistrorum institutione, vix apta illi aevo⁸⁾ ac tali ingenio, crevit; deinde, ut rerum divinarum scientiam a Theologis, eruditione et fama florentibus, Ieremia Frid. Reussio, Io. Friderico Cotta et Christophoro Frid. Sartorio, perciperet. Qui quidem veterani quanto retinentiores erant antiquae formulae et doctrinae: tanto plus proderant iuveni, tum ad subtiliorem intelligentiam dogmatum, quae ecclesia sanxisset, tum ad probabilem illorum illustrationem suffultamque argumentis defensionem, tum ad verecundiam in sententiis vel aliorum examinandis vel suis preferendis: in quo peccare saepe numero solent, qui novis dumtaxat opinionibus indulgentes, priscae aetatis bona et doctores praestantissimos ignorant. Afferebat praeterea Reussii disciplina, qua imprimis utebatur GRIESBACHUS, hanc ipsi utilitatem, ut doctrinae

8) Non dubitavit ipse fateri in Vita illa Germanice scripta; in Vita Latina magistros harum litterarum commemorat Immanuel. Hofmannum, Christophorum Frid. Schottum et Io. Kiesium.

sacrae summam, omnibus pariter Christianis necessariam, et quae ad vitae usum pertinent, mature disceret seiungere ac discernere ab iis, quae controversiarum caussa in scholis excogitata, dialectico acumine conclusa, finita et ad artis formulam redacta sunt.

Neque aliam GRIESBACHUS studiorum rationem tenuit, quum exacto post annos duos et dimidium Tubingensi curriculo, Halam sese et posthac Lipsiam conferret: nisi quod in his litterarum scholis non tantum inchoata perficeret, sed ad perficiendum etiam liberaliorem quemdam ingenii animique habitum induisset. Et in Academia quidem Halensi⁹⁾ quamquam non omittebat optimorum ex Philosophorum ordine doctorum lectiones, imprimisque Io. Andream Segnerum, Io. Frid. Stiebrizium, Geo. Fridericum Meierum, Io. Ludov. Schulzium et Io. Christianum Foersterum indefesso studio adibat: plurimum tamen operae impendit in sanctiores litteras, quarum summos illa aetate coryphaeos, Io. Georgium Knappium, Io. Salomonem Semlerum et Io. Augustum Noesseltum et sectatus est assidue, et ab iis liberaliorem theologiae tractandae rationem didicit. In his vero ad unum imprimis se applicabat Semlerum, cuius non scholis modo, sed domestica quoque consuetudine utebatur, nactus per eam communes amicos, gloriosi laboris in litteris collocati consortes et aemulos, in quibus honoris caussa nominamus Christ. Godofredum Schütziū, virum eruditissimum, quocum paulo post artiore familiarietate contraxit, mutuis officiis, studiorum et munerum coniunctione, consiliorum et voluntatum societate, denique etiam affinitatis necessitudine confirmatam¹⁰⁾.

Triumviris illis Halensibus, nemo tunc erat in Germania, qui doctrinae amplitudine par, elegantia superior exi-

9) Kam adiit hiberno semestri a. 1764.

10) Ipsa Schützi verba sunt in Prolegomenis in Ciceronis de Oratore libros, Griesbachio suo dicatis, p. III.

stimaretur, praeter Io. Augustum Ernestium, Lipsiensem: cuius caussa GRIESBACHUS biennio post ¹¹⁾ Lipsiam migravit. Annua eius fuit in hac litteris affluentissima urbe commoratio: sed magnus et perpetuus brevis commorationis fructus. Quum enim tum, Semlero potissimum auctore, academici muneris aliquando capessendi consilium cepisset, malletque ipse ornare cathedram, cui imponeretur, quam in cathedra scilicet conspiciendus, titulo et honoribus ornari, nec quicquam minus decere Professore arbitraretur, quam calamo tantum et dictatis, non ore et voce, artem suam profiteri: Lipsiae primum et quaesivit et invenit opportunitatem, eo consilio adeundi celeberrimos doctores, ut non tam quid docerent in scholis, quam qua ratione et eloquutione in docendo uterentur, diligenter cognosceret, et inde promendi, quae suo ingenio suaeque dictioni maxime essent accommodata. Hoc nimirum illud est praecipue in cognitione non tantum rerum, sed etiam hominum, salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri, unde et quod imitere, capias, et alienum a recta ratione vites. In haec igitur exempla mentem intelligentiamque infixit GRIESBACHUS, dum Lipsiae per prius semestre ad Io. Aug. Ernestii, Chr. Aug. Crusii, Christiani Fürchteg. Gellerti, Io. Matth. Schroeckhii, Chr. Guil. Ernestii et Sam. Frid. Nathan. Mori scholas ventitabat, fructuosas tamen illas etiam rerum copia, quas tanti tamque in suo quisque genere versati viri proferebant. Ei vigeat tunc adhuc in Academia Lipsiensi consuetudo, Latine in scholis disserendi: quam nostri demum saeculi vel socordia deposuit, vel ignorantia abiecit, olim ita servabant et ad ipsam docendi subtilitatem referebant magistri, ut, nisi qui populariter apud doctos pariter atque indoctos doctrinam quamdam tradebat, velut Ethicam Gellertus, ab

11) Hiberno semestri a. 1766.

illa ratione nemo discederet. In his itaque observandis, comparandis, ad usum vertendis prius semestre GRIESBACHIVS Lipsiae consumpsit.

Posterius semestre Lipsiense GRIESBACHIVS pene totum dabat tum Io. Iacobi Reiskii privatissimis scholis ad Orientis litteras discendas, tum fontium antiquiorum, unde ecclesiae et religionis Christianae historia hauritur, notitiae ac studio, adiutus potissimum Ernestii consilio, auctoritate, libris, moxque in harum rerum cognitione eo provectus est, ut in academicorum doctorum numerum posset se ipsum referre, nisi sua sibi obstitisset modestia. Maiorem enim quamdam ac diuturniorem, priusquam docendi munus aggrederetur, praeparationem animo agitabat, petendam maxime ex peregrinationum opportunitatibus, de quibus posthac dicetur.

Nunc ut ad id, unde nuper exorsus sum, revertar, facile est ad existimandum, quam constantem et prosperam se comitem GRIESBACHIO etiam inveni adiunxerit fortuna, quae puerum, ut poëta ait, placido lumine adspexerat, utpote copiam ei faciens, complures visendi Academiæ, atque ex diversis doctorum scholis colligendi, quae ingenio ac studio suo maxime convenirent.

SCHMIDIVS, minus hoc in genere felix, fortunam Dei arbitrio relinquendam, animi fortitudinem tamquam illius vicariam assumendam ratus, quum inclusam unius Academiæ spatiis industriam suam cerneret, quod fortuna negaverat, studiorum et varietate et perseverantia compensavit. Etenim studiorum causa Ienam profectus, quemadmodum supra narravimus, aliquamdiu animi pependit, sacras litteras an artem medendi disceret, illuc patris nutu vocante, huc sua ipsum propensione impellente. Nam iurisprudentiæ amorem, patrui Vimariensis conciliatione vix natum, confestim ac penitus exstinxit doctoris cuiusdam iocularis quaedam sedulitas, qui institutionum iuris Romani explica-

tionem, assidente et audiente SCHMIDIO, ita fuerat exorsus, ut non posse non quatuor esse institutionum libros demonstraret, siquidem institutiones elementa essent iuris, elementa autem in rerum natura non nisi quatuor invenirentur; deinde pergens ad compendii sui initium, quid prima sit paragraphus, explicandum ratus, primam paragraphum eam esse docuerat, quam alia nulla praecedat: cetera in eundem modum; nec quicquam ex his lectionibus SCHMIDIUS nisi totius doctrinae taedium et pene contemptum, retulit. Sed ex theologiae et medicinae doctoribus dum optat, utros sequatur, dumque adiutrices graviorum disciplinarum eas artes adhibet, quarum notitia, qui docti nomen et personam gerere velit, carere neminem posse pater ipsi persuaserat: factum est, ut ex aliis scholis ad alias delatus, plurimarum doctrinarum elementa, fontes discendique subsidia et rationem cognosceret. Tandem denique sacris litteris in perpetuum se mente animoque addixit, ita tamen, ut medicinae studium numquam prorsus deponeret: quippe illis fortunam, hoc laudem certe et utilitatem se consequuturum sperabat. Itaque discendi in hac Academia opportunitatibus ita est usus, ut theologicis lectionibus adiungeret, praeter quae ad ius pertinebant, ceteras fere omnes, sed medicas praecipue, in quibus una fortassis chirurgicae et obstetriciae fuere, quas numquam adiit. Nos autem, lectionum illarum ex ipsa SCHMIDII Vita recensum facere ingressos, gravis occupat dolor, tot luminibus atque ornamentis, quae nostra tum Academia habuit, aut morte extinctis, aut locorum mutatione ereptis, uno ex omnibus adhuc nobis superstite, cuius vegetam litterarumque studiis florentem senectutem Deus diu conservet! Audivit enim SCHMIDIUS quadriennii spatio Io. Ern. Basilium Wiedeburgium in mathematicis, physicis et astronomicis; Laur. Io. Dan. Succovium in rerum naturalium historia, mathesi et rei saltuariae cura; Frider. Augustum Wideburgium, de

quo supra diximus, nunc Paedagogii Helmstadiensis Directorem, et Chr. Godofredum Schütziū in litteris antiquis; Io. Godofr. Eichhornium in historiis, tum universali, tum litteraria, eundemque in lingua Graeca, Latina, Hebraica, Arabica; Guil. Ludovicum Hallerum in Syriaca; Rud. Ludovicum Gottl. Schmidium, alterum patrum, Sulzbacensium postea sacrorum administrum, in Hebraica; Io. Godofr. Müllerum et Henr. Godofr. Scheidemantelium in historia regnorum Europae, illum etiam in Germaniae antiquitatibus et notitia bibliothecae Ienensis; Chr. Gottl. Heinrichium in historia Europae recentissima; Io. Aug. Henr. Ulrichium in universa philosophia, quam unus ille tunc in hac Academia docebat, item in hermeneutica et critica sacra; Geo. Frider. Christ. Fuchsium in chemia; Ern. Iac. Danovium, Io. Iac. Griesbachium et Ern. Adolphum Weberum in omnibus theologiae partibus; Ern. Antonium Nicolaum in physiologia; Chr. Godofr. Grunerum in medicina forensi; Iust. Christ. Loderum in anthropologia medica et animalium historia; Aug. Io. Carolum Batschium in chemia et botanica; denique Io. Aug. Reichardtum in iure canonico.

Stupetis, Commilitones, ad tantam tam diversarum rerum doctrinarumque copiam, quam intra quatuor annos memoriae et animo mandare studuerit adolescens, non ille tum ad professorii muneris laudem amplitudinemque adspirans, sed id unice agens, ut provinciae, in ecclesia olim suscipiendae, coetuique sacro regundo, aptum sese et idoneum redderet. Neque ego cuiquam auctor sim, ut hanc tot artes et disciplinas mente complectendi rationem in Academia imitetur, nisi si quis forte eadem, qua SCHMIDIUS, et ingenii magnitudine excellat, et discendi cupiditate flagret. Ceteri melius et consultius agent, si virium suarum rationem habentes, GRIESBACHII hoc in genere mediocritatem sequantur, una quadam deligenda doctrina, ingenio apta, in qua perdiscenda studiose et ad praescriptam iusti ordinis

legem versentur. Sed duo sunt, Cives, quae illorum exemplo virorum discatis: primum, stultum esse et ridiculum fastidium eorum, qui, quum natura faultrice celerius acutiusque ingenio moveantur, scholas academicas velut ambages institutionis contemnant, satius rati, viae compendium quaerere, hoc est, ex libris proficere: quorum lectio etsi litterarum studiosis minime negligenda est, tamen coniuncta cum scholis, quae et optimos libros et optime eos legendi rationem demonstrant, multo et fructuosior est, et cum minore operae ac temporis dispendio peragitur: alterum, vehementer errare qui ad theologiae penetralia pervenire se posse autumant, intercluso aditu, quem philologiae, philosophiae, matheseos et historiarum studia patefaciunt. Et inciderat duumvirorum nostrorum iuventus in ea tempora, quibus nondum contracta et coartata essent academica studia praecoci scilicet adolescentium maturitate, qui hodie, vix anno scholasticis exercitationibus dato, aut sua imprudentia, aut aliorum pravis consiliis, aut parentum imperio in Academias protrusi, ubi in his alacres, verae perfectaeque eruditionis incuriosi, effusoque cursu ad eam artem evolarunt, quae mox ad victum et quaestum ipsis sufficiat, non patiuntur ceterarum se disciplinarum ambagibus morari, id unice et cogitantes et curantes, ut deperatis Academiarum spatiis, patriis penatibus redditi, in certa statione ac, si Diis placet, stabili matrimonio locentur. Sed mittamus querelas, a multis prolatas ¹²⁾, nihil profuturas: ad propositum revertamur. De philologia quidem, cuius adiumento carere omnino nequeunt, nisi qui nudi et inermes in ceteris artibus prodire velint, non piget hoc loco referre, quod SCHMIDIUS narrare familiaribus suis solebat, etiam quum ipse in academicis iam subselliis conse-

12) Nuperrime a viro gravissimo, C. D. ESSELINGIO, in *Memoria Io. Alberti Henr. Reimari* p. 7: cuius viri ipsa partim verba reddidimus.

disset, assiduum propositique tenacem fuisse patrem in commendanda et moderanda veterum scriptorum lectione, praecipue cursoria, qua Ciceronis et Livii libros brevi tempore ita pervolutarit, ut hoc imprimis antiquae elegantiae velut condimento studiorum academicorum severitatem temperaret. Erat autem SCHMIDII patri haec opinio, quae post-hac etiam filii animum occupabat, ut linguas veteres, ex usu communi remotas, neque hominum continuo sermone ad nostra tempora propagatas, sed solis litterarum monumentis proditas, exercitationis magis assiduitate et celeritate arripiendas, quam grammaticae rationis diuturno studio discendas arbitraretur. Quo consilio SCHMIDIUS etiam, patris iussu, disputandi artem in scholis Ulrichii, Voelkeri et Maureri impigro usu exercuit, frequentissimus idem in publicis disputationibus, quae crebro tunc temporis nec sine eloquentiae laude in hac Academia celebrabantur: ut, audiendis perpetuo doctis disertisque hominibus, si non rerum verborumque omnium intelligentiam, certe exercitatas tritasque notando et percipiendo linguae Latinae sono aures domum referret. Qua in re est sane aliquid, etiam ad aemulationis stimulum, iuvenili animo mature subiiciendum: etsi non tantum inest, quantum SCHMIDIUS putabat, nec veteres linguae, si modo accurata illarum scientia quaeratur, disci ad eum modum possunt, quo linguae novitiae, in usu quotidiano vigentes, domesticae saepenumero magistrae garrulitate et lusu in aures mentesque infunduntur. Sed de hac re infra dicendi erit locus, ubi de SCHMIDII in pueris instituendis non tantum ratione et praeceptis, sed usu quoque et facultate exponetur.

Confectis Academiarum spatiis, quo tempore plerique litterarum studiosi, aut domum reversi ad parentes, aut educandis nobilium familiarum liberis adhibiti, pingui et otio et interdum quoque salario pascuntur, muneraque publica inertes et vacui praestolantur, duumviri nostri

salubriore consilio in litterarum studiis nihil remiserunt. SCHMIDTUS enim, quae iam antea cum academicis auditionibus coniunxerat privata. Danovii potissimum et hortatu suscepta et monitis gubernata, legendi, disputandi, docendi, scribendi, sacros sermones habendi exercitia, finito academico cursu frequentius continuavit, recte iudicans, ineptos esse et operariorum quam litteratorum nomine digniores, qui, quae cognoverunt in scholis, tantomodo chartae mandent, et tamquam sepultos thesauros in scriniis abstant atque custodiant, non proprio studio commentandique assiduitate sibi familiaria et ad vitae usus prompta parataque reddant: unde fit, ut ipso illo digitorum labore hebescant potius ingenii vires, quam ad cogitandi verique investigandi studium excitentur atque acuantur. Illam itaque privatam litteris operam SCHMIDTUS navavit Ministerii candidatus: quo nomine appellari solent, qui post legitimam profectuum explorationem, a supremo collegio ecclesiastico institutam, muneris sacri exspectandi petendique veniam impetrarunt: in eadem opera perstitit ac perseveravit, quum aliquanto post adolescentulo cuidam Baruthino paedagogus ac praeceptor praeficeretur. Inter candidatos ¹³⁾ autem quantopere eminuerit, non tantum perhonorifico testimonio constat, quod a summo senatu ecclesiastico Vimariensi tulit, sed Herderi imprimis iudicio, qui, quum dissertationem theologicam ab ipso scriptam et specimini loco senatui oblatam legisset, rara iuvenis eruditione captus, libellum eiusmodi pronunciavit esse, qualem haud poterat scripsisse theologiae Professorem, auctoremque, ut si quando ad hunc locum et honorem evectus fuerit, typum eum excudendum curaret, serio hortatus est. Quod iudicium, a tali viro ac tali tempore coram aequalibus profectum, dici vix potest, quanto sacrarum litterarum ardore

13) In horum numerum receptus est a. 1781.

SCHMIDTUM incenderit. Neque hoc deferbuit studium novis paedagogici muneris negotiis, quod mox Schaubergae, pago quodam Baruthino, apud Penselium, Consiliarium aulicum, eo ipso consilio adiit, ut litterarum sitim magis et iucundius expleret. Nempe ut suorum sibi studiorum instrumenta et praesidia honeste pararet, aliorum moderamen suscepit. Nec tempus sibi defore existimabat excolendis theologiae studiis, iisdemque, quod imprimis agebat, philosophiae luce collustrandis. Qua spe frustratus, a provincia, quantumvis commoda et lauta, citius maluit discedere, et ad vitae academicae tenuitatem reverti, quam per victus illecebras vitaeque commoditates a litterarum studiis divelli atque dissociari. Igitur vix biennio apud Baruthinos trans-acto, Ienam rediit ¹⁴⁾, ibique summis a Philosophorum ordine honoribus rite ac merito condecoratus, doctoris academici auspicia cepit.

Haud dispar GRIESBACHII fuit in meliore fortuna consilium. Lipsia enim Halam reversus ¹⁵⁾, duos ibi annos ita vixit, ut legendis praestantissimorum Theologorum libris et Patrum ecclesiae scriptis, tractandaeque huius historiae, et criticae sacrae pernoscendae vacaret. Qua in re quos antea doctores et duces habuisset, nunc privati studii fautores, adhortatores, socios nactus, in horum consiliis, imprimisque in Semleri sui eruditione, benevolentia et prolixa erga ipsum voluntate lubens ac laetus acquievit. Tum vero quo ampliorem adipisceretur opportunitatem doctrinae opes augendi, ad peregrinationem in exteris terras animum ap- pulit. Quae quod et sibi perhonorifica, et litteris admodum fructuosa accidit, non tam paternae opulentiae et liberalitati debebat, quam sui ipsius ingenii opibus, quibus effecit, ut et paratus neque obscura iam nominis fama iter susci- peret, et susceptum consilio prudentiaque moderaretur.

14) Anno 1784.

15) Anno 1787 exeunte.

Ante enim, quam illud iniret, dissertationem historico-theologicam, quae locos theologicos e Leone M. Pontifice Romano collectos complectitur, Semlero praeside, publice ex cathedra defendit¹⁶⁾: ac paulo post¹⁷⁾, consequendis Magisterii Halensis honoribus, aliam commentationem de fide historica, ex ipsa rerum quae narrantur natura iudicanda, ad disceptandum proposuit. Per has descriptiones, quarum de argumento et indole infra explicabitur, quum in notitiam et ora doctorum virorum venisset, de claritudine, quam mox adepturus auctor foret, praeclare et, ut eventus docuit, vere augurantium: primo Francofurtum se retulit ad patrios lares¹⁸⁾; deinde paucis hebdomadibus in parentum amicorumque consuetudine exactis, Moguntiam, Manhemium, Heidelbergam, Carolirham, Argentoratum et finitimas urbes visit, longiorisque itineris, primo proximi anni vere suscipiendi, quaedam velut rudimenta posuit. Id iter quale fuerit, quem scopum, quam raram fortunam, quam salubrem litteris exitum habuerit, facile indicabitur ex iis, ad quae narranda pervenimus. Peregrinationis, quam GRIESBACHIVS susceperat, triplex fuit, sicut ipse narrare solebat, consilium. Primum enim hoc agebat, ut complurium Academiarum rationem et statum propius nosceret, academicorum doctorum in docendo virtutes aut vitia animadverteret, hominumque eruditissimorum colloquiis animum pasceret. Deinde defixus erat animus in diversarum religionum sectarumque hominibus, quos quo diligentius observaret, eo maiores in historia ecclesiae Christianae intelligenda iudicandaque progressus se facturum sperabat. Denique criticae sacrae studium, quo iam tum mirifice delectabatur, legendis examinandisque vetustis codicibus manuscriptis sustentare et alere, omninoque am-

16) Anno 1768.

17) Eodem anno 1768.

18) Anno 1768 exeunte.

pliozem sibi in hac arte facultatem comparare volebat. Haec animo volvens, ac pleno gradu tendens ad perficienda studia, quibus vitam dedere constituerat, primum Germaniae quasdam partes percurrit, moratus aliquamdiu in Aca-
demiis Moguntina, Argentoratensi, Tubingensi, Heidelber-
gensi, Giessensi, Marburgensi, Helmstadiensi, Gottingensi, in hac quidem duo fere menses haerens, utpote quae iam tum bibliothecae amplitudine et opibus doctorumque fama et celebritate floreret, incensumque discendi cupiditate adolescentem facile teneret. Inter ceteras Germaniae urbes Caroliruha, Manhemium, Cassellae, Brunovicum, Guelpherbytum, Berolinum, Magdeburgum, Hannovera et Ham-
burgum ipsi maxime opportuna sunt visae, in quibus ex cultiorum hominum usu et consuetudine doctrinae incre-
menta caperet. Inde, Brema relicta, ad Batavos profectus, Groningam, Amstelodamum, Leidam, Hagam Comitum, Ultraiectum et Roterodamum permeavit, sed festinantius, sperans se ex Anglia eo rediturum: quod deinde praeter opinionem aliter cecidit. Tum in Britanniam traiectus¹⁹⁾, decem fere menses magno cum fructu ibi degit. Londini bibliothecam musei Britannici, quae regiam, Cottonianam Harleianam et alias plures complectitur, quotidie adiit Oxonii liberrimum Bodleianae bibliothecae usum nactus, ita vixit, ut per duos integros menses in sanctissimo illo Musarum secessu habitaret. Neque Academia Cantabrigiensis librorum suorum thesauros hospiti invidit, et ad alias quoque bibliothecas, quibus Londinum et Oxonium ornantur, tum publicas tum privatas, perhumaniter admissus est. Eo enim eruditus iuvenis erat ingenio, ea morum εὐκολία, ut, quoscumque adisset, facile sibi conciliaret. Eminebat in eo cum officiosa comitate coniunctus animi candor, ab omni et adulatione et simulatione, et eruditionis ostentatione

---

19) Primis Septembris diebus a. 1769.

alienus: insignem modestiam commendabat mentis quoddam robur, quod in proposito fortiter tenendo verique et quaerendi studio et defendendi constantia cernebatur. Itaque et Britanni cupide amplectebantur tale ingenium, quod suam ipsorum rationem sentiendi quodammodo referret, et GRIESBACHIVS Britannorum moribus ita capiebatur, ut etiam senex de generosa gente numquam sine summis laudibus, nec sine intimo pectoris gaudio, quod oculis quoque et vultu prodebat, apud familiares commemoraret. Reperti quoque sunt in eius libris permulti, qui historiam litterariam Britanniae, imprimis eius academiarum et bibliothecarum, illustrant, nunc auctionis lege maximam partem translati in publicam Academiae nostrae bibliothecam, in qua, optandum est, ut erectioris animi ferventiorisque ingenii adolescentes, intuendis tot Griesbachiani studii monumentis, ad simile litterarum studium inflammentur.

Accessit ad felicitatem, quam obvia Britannorum humanitas GRIESBACHIO attulerat, inexpectata sed iucundissima notitia et familiaritas, cum duumviris eruditissimis, Christiano Friderico Schnurrero et Paulo Iacobo Brunsio, studiorum caussa eodem tempore in Anglia versantibus, contracta: quorum ille posthac Academiae Tubingensis, hic Helmstadiensis primum, deinde Halensis, uterque litterarum Orientalium, ingens decus atque ornamentum exstitit. Ac sane propitia tum fortuna prospexit Academiae Ienensi, quum duo simul excellentis doctrinae viri in Anglia versarentur, quos, nihil hac de re suspicantes, illa sibi Academia mox esset doctores vindicatura. Quamquam Brunsium, Io. Ern. Fabro mortuo ad Orientalium litterarum professionem vocatum, ipsa illa Britannica commoratio detinuit, magno sane Academiae nostrae detrimento, nisi in eius locum suffectus esset Eichhornius, cuius et ingenium in hac Musarum sede primum se protulit, et disciplina tum ad Academiae florem tum ad litterarum auctus incredibiliter

valuit. GRIESBACHUS, aliquanto post ad theologiam docendam Ienam adscitus, oblatum munus suscepit, quod quam eximie quantaque cum Academiae gloria et utilitate administrarit, et constat inter omnes, et a nobis infra explicabitur. Nunc ad id, de quo dicere coepimus, revertimur. Brunsium GRIESBACHUS, bibliothecarum latebras perreptantem, in Britannia reliquit: sed cum Schnurrero in Galliam profectus, tres integros menses ²⁰⁾ Lutetiae Parisiorum egit. Non potuit GRIESBACHIO exoptatior itineris comes obtingere, quocum et studiorum societate et animi voluntate ita copulabatur, ut initam illo tempore amicitiam etiam senex retineret, in eaque et recordanda et colenda magnam vitae suae suavitatem poneret. Patuerunt utrique etiam in Gallia bibliothecae complures, tum splendidissima illa Regia, in qua Noster quotidie se abdere solebat, tum Sangermanensis, S. Genovefae et S. Victoris, neque ulla in re, qua ipsorum iuvari consilium posset, celeberrimorum doctissimorumque virorum favorem desideraverunt. Itaque magna GRIESBACHIO etiam cum multis Gallis familiaritas, magnus usus, magna necessitudo fuit, quos ita expertus est non tantum humanissimos, sed vitae quoque elegantia et venustate exultos, ut hac in regione ingenium non magis doctrinae copiis aleret, quam ad pulchritudinis sensum acueret. Hinc orta est morum quaedam facilitas et comitas, quae theologi gravitatem non dedecebat: hinc sensus exstitit ordinis, decoris ac pulchritudinis, quae tum in vestitu et habitu, tum in dictis factisque eluxit: hinc elegantia quaedam, *per* omnes vitae partes et actiones sic fusa et explicata, non *ut* de schola litteratorem aut criticum agnosceres, qui aeternum in tenebricoso museo contrivisset, sed virum, urbanissimorum usu et consuetudine hominum politum, et tantum non in Principum aula, verissima omnis elegantiae schola, excultum.

²⁰⁾ Inde a mense Iunio medio usque ad Octobrem a. 1770.

Duobus fere annis peregrinando exactis, GRIESBACHUS Francofurtum rediit ²¹⁾, locuples litterarum opibus, quas illo sibi itinere collegerat. Incredibile enim dictu est, quot quam brevi spatio bibliothecas lustraverit, quot codices excusserit, non tantum Novi Foederis, quamquam hos imprimis, sed, ubi illorum copia deficeret, etiam versionis V. T. Alexandrinae veterumque Graeciae scriptorum, quam largam denique et copiosam ex iis materiem domum reportavit. Eam ut in ordinem redigeret, librisque aliquando edendis, per quos tantae opes ad publicam notitiam et utilitatem celebrarentur, apte accommodaret, proximam in patria urbe hiemem transegit, id simul spectans et agens, ut idoneum sese redderet academico muneri, quod paulo post ²²⁾ in Halensi sua Academia, Semlero potissimum moderante, faustis ominibus adiit.

Maturi igitur aetate et necessariis ad docendum doctrinae praesidiis instructi, et GRIESBACHUS, viginti sex annorum iuvenis, et SCHMIDIUS, triennio minor, provincias cesserunt, doctrina sua dignas, quippe qui non amplius essent annis atque profectibus novitii ac tirones, nec, quid sit docere academicam iuventutem, tantummodo in subseculis scholasticis didicissent. Nam SCHMIDIUS quoque, quamquam iis vitae commoditatibus et ornamentis carebat, quae peregrinando capiuntur, maluit tamen domi, museo inclusus, patrisque et amicorum libris ac consiliis usus, ad doctoris sese munus accingere, quam festinationem praeproperam temerariumque conatum laudis prius ambiendae, quam doctrinae quaerendae, sequi. Neque igitur mirandum est, tantas tamque celeres ex utriusque viri institutione utilitates tum ad cives academicos, tum ad ipsas etiam literas redundavisse. Quae quales fuerint, quo modo eluxerint, qua ratione ad vos, CIVES, propagatae sint, explicare

21) Mense Octobri a. 1770.

22) Post festum Paschale a. 1771.

alio tempore conabor. Ac vere possum promittere, si breve illud iuvenilis vitae spatium, quod reminiscendo adhuc narrandoque emensus sum, iucundum fuerit cognitu imitationeque dignissimum, multo maiores cognoscendi imitandique illecebras habituram esse eam aetatem, quam illi theologi et viri et senes peregerunt. Prorsus enim in eos cadebat, quod vetustissimus ille, quamquam dubius, poëta cecinit:

Ἔργα νέων, βουλὰὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων.

Venio nunc ad id, cuius caussa ista praemisi. Instauranda est enim memoria religionis formulae, a Philippo Melanthane olim compositae, et in Augustano imperii consensu die xxv Iunii anni cldlxxx iussu Caroli V Caesaris recitatae. Quam memoriam Confessionis, nostro Protestantium coetui multis nominibus gravissimae, quum ex instituto viri quondam perillustri et de iuventute litterarum sacrarum in hac Academia, imprimis Orientalium, studiosa meritissimi, NICOLAI CHRISTOPHORI L. B. LYNKERI, quotannis recolere deceat, tum hoc potissimum tempore et haec et religiosa quaeque cerimonia intentissimo studio maximaque cum diligentia nobis obeunda est. Tanta enim nuper varietas et atrocitas casuum pene universum terrarum orbem concussit; tanta etiam aliis Academiis, imprimis pervetustae illi litterarum sedi, antiqua nobis coniunctione propinqua, quam magnum litterarum lumen, Philippus Melanthon, ingenio suo et doctrina olim illustravit, perturbatio et clades accidit, ut nos summo rerum arbitro impensissimas gratias debeamus, quibus adhuc sacra facere nostro in templo, quibus consueta usque negotia obire, alienumque laborem atque calamitatem non sine magno dolore quidem, sed tamen quasi naufragium e terra, affectis non prostratis animis, spectare licuerit. Ita igitur mente in-

structi paratique, **AMANTISSIMI CIVES**, frequentes accedite ad audiendam orationem, quam in templo academico die **xxvi** Ianuarii hora **xi** habiturus est vir **clarissimimus**, **HENRICUS GUILIELMUS VENTIUS**, **Philosophiae Doctor** ac **Rev. Ministerii Vimariensis Collaborator**, cui **Theologorum** nostrorum, virorum summe venerandorum, commendatione adiuto, venerabile **Protosynedrium Vimariense** beneficii **Lynckeriani** usum concesserat. Versabitur orationis, ex instituti lege etiam **typographorum** formulis multiplicandae, argumentum in percensendis rebus quibusdam, quae factam a **Luthero** sacrorum reformationem praeparaverunt. Eamdem cerimoniam ut **Vos**, **PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE**, **PATRES VENERANDI**, **ILLUSTRES** atque **AMPLISSIMI** **UTRUSQUE REIPUBLICAE PROCERES**, vestra praesentia atque humanitate cohonestare velitis, et nostro et oratoris nomine, qua decet observantia rogamus. Dabamus in **Universitate litterarum Ienensi**, die **xxv** Ianuarii, anno **MDCCCXVI**.

A P P E N D I X
DE
VOCABULO MEDIOCRITATIS.

---

1 8 4 2.

---

v. Ruhnkenius in Epistolis criticis aliquoties (p. 70. 184. 191) reprehendit Io. Toupium hoc etiam nomine, quod nicos durius, quam belli homines soleant, tractare con-
rit“, et notabili quodam loco (p. 75), ubi illum per-
nxisse verba male intellecta arguit, subiratus senten-
a suam ita concludit: „*At hoc est verba cavillari.*“ Quod
de eximio Critico asperius, quam par erat, dictum vi-
tur, monet comis ille et urbanus, quem Cicero in Rhe-
cis introduxit, *cavillator* Scaevola, vetantque finitima
rum linguarum vocabula, quae non reformidantur ab
qui urbanitatis atque elegantiae quam maxime sunt stu-
di. Mihi vero illud Ruhnkenii dictum interdum solatio
, quum mecum reputabam, cavillationem verborum non
per proficisci ab hominibus, qui inimici nobis atque in-
si sint (fuit enim Toupius Ruhnkenio amicissimus), nec
ferri semper ab iis, quos animi perturbatio transversos
t, rectique iudicii facultate spoliet (perturbari enim
ipii pectus ne in carcere quidem potuit), sed fervore
dam vel ingenii vel animi nonnumquam abripi etiam
s bonos et egregie cordatos, ut rectum et perspicuum
borum sensum non videant, falsum et a mente scriben-

tis alienum comminiscantur. Quamobrem si quando iis, quae ego scripsissem, falsa atque adeo invidiosa subiecta esset sententia, silendum putavi et dolorem tacite ferendum, ne quemquam irritarem. Sed quum iam *post sex et viginti annos* denuo repetatur quaedam cavillatio, quam oblivioni dudum traditam sperabam: ereptum mihi sentio quicquid istud fuit solatii, atque adeo necessitatem impositam, animi integritatem et stili innocentiam tandem aliquando defendendi. Id nunc facere constitui eodem scripturae genere, quod cavillationem suppeditavit.

Scripturae genus ad programmata academica pertinet, quorum scribendorum officium apud nos mandatum est Eloquentiae Professori. Quod officium, cui exsequendo per quadraginta propemodum annos non levem operam impendi, etsi multorum, imprimis exterorum, benevolentiam mihi conciliavit, haud raro tamen tristitiam quamdam eo contraxit, quod videbam non deesse, qui verba mea perperam interpretarentur. Possum eius rei complura exempla proferre: nunc unum sufficiat, et id quidem, quod animam meum maxime pupugit et gravissimam mihi invidiam conflavit. Quaenam enim mihi acerbior potuit criminatio accidere, quam quod Io. Iacobo Griesbachio, summo olim Academiae nostrae decori, male me dixisse, eiusque adeo manes violasse culparunt, quippe cui vix mortuo *mediocritatem* obiecerim? Pene miror nunc ipse, me ad tam diram criminationem tam diu siluisse, aegritudinemque animi dissimulatione quadam transmisisset: sed fortasse silissem perpetuo, ni paucis abhinc mensibus exstisset, qui veterem istam de mediocritatis opprobrio cantilenam publice recineret. Quod, ne inspecto quidem libello meo, qui fors non prodiit, tanta fecit in nescio quem praecentorem fiducia, ut, si huic libuisset, quemadmodum feroculo isti apud Livium Gallo, praesultare signis, ille, opinor, non cessaturus fuisset redamptuare. Quo minus committendum est

ut tam atrox incusatio, senectutem meam infestans, in occulto serpat latius, praesertim quum ne possit quidem amicior quispiam, etiamsi velit, me post obitum vindicare ab iniuria; neque exteris, si forte de facinore audiant, rem cognoscendi de eaque statuendi potestas sit. Nam adversarii libellus, in quo revocatus sum in crimen maledicti, sedula sodalium cura vagatur per orbem, volitatque per ora et manus hominum: meus prelo quidem typographico exiit, sed singulari quodam infortunio in publicum prodire non potuit. Nihil igitur mihi reliquum esse video, quam ut ipse diligenter ex eo locos proferam, integros quidem, non inique truncatos, quibus perpensis aut absolvar crimine, aut publico iudicio condemner.

Exprobravi, aiunt, Griesbachio *mediocritatem*. Recte quidem, si exprobrare idem est quod laudare. Laudavi enim in desideratissimo viro hanc virtutem, atque adeo in exemplum civibus academicis proposui: neque nunc ita fecisse me poenitet.

Scilicet in Io. Iacobi Griesbachii et Car. Christiani Erhardi Schmidii, eodem tunc anno mortuorum, Vitis parallelis, quarum tres particulae annis 1815 et 1816 prelum reliquerunt, de iuvenili utriusque viri institutione et studio haec scripseram:

„Griesbachius, in Academiam Tubingensem studiorum „caussa delatus, id unice egit, primum, ut philologiae et „philosophiae necessariam theologo cognitionem augetet, „quae ipsius magis studio et familiarium quorundam, im- „primis Io. Iacobi Baueri, consuetudine, quam Tubingen- „siam magistrorum institutione, vix apta illi aevo ac tali „ingenio, crevit; deinde ut rerum divinarum scientiam a „Theologis, eruditione et fama florentibus, Ier. Frid. Reus- „sio, Iac. Frid. Cotta et Christoph. Frid. Sartorio perciperet. — Neque aliam studiorum rationem tenuit, quum „exacto post annos duos et dimidium Tubingensi curriculo

„Halam se et posthac Lipsiam conferret: nisi quod in his
 „litterarum scholis non tantum inchoata perficeret, sed ad
 „perficiendum etiam liberaliorem quemdam ingenii animique
 „habitum induisset. Et in Academia quidem Halensi quam-
 „quam non omittebat optimorum ex Philosophorum ordine
 „doctorum lectiones — — plurimum tamen operae impendit
 „in sanctiores litteras, quarum summos illa aetate cory-
 „phaeos, Io. Geo. Knappium, Io. Salom. Semlerum et Io.
 „Aug. Noesseltum et sectatus est diligenter, et ab iis libe-
 „raliorem theologiae tractandae rationem didicit. In his
 „vero ad unum imprimis se applicabat Semlerum, cuius
 „non scholis modo, sed domestica quoque consuetudine ute-
 „batur, nactus per eam communes amicos, gloriosi laboris
 „in litteris collocati consortes et aemulos, in quibus *honoris*
 „*caussa nominamus* *) Chr. Godofredum Schützium, virum
 „eruditissimum. — Ceterum triumviris illis Halensibus,
 „nemo tum erat in Germania, qui doctrinae amplitudine par,
 „elegantia superior existimaretur, praeter Io. Augustum

*) Etiam hanc loquendi formulam, optimo cuique scriptori usurpatam de viris
 laudatissimis, quos decet verecunde laudare, fuerunt — quis credibile existimet? —
 qui perverse interpretarentur, tamquam Schützio esset ignominiosa. Quid? Schützies
 ipse, quum aliquando Strothii sui in commentariis ad Ciceronis libros, qui sunt de
 Oratore, mentionem faceret, veterem amicum *honoris caussa nominavit*. — Addam
 aliud ex hoc genere. Memoriam collegae cuiusdam eximii valdeque dilecti, quem
 civis nostri extremis vitae annis debilitatum senectute et valetudine laborantem vi-
 dissent, nuper ita renovaram, eum ut dicerem olim in alia Academia, *florentem*
 aetate, *nullodum medicamine egentem*, sua guaviter et praeclare egisse. Quid in
 his contumeliosi? Rursus obstupui quum mihi nunciatum esset, *medicamen accipi*
 a nonnullis de vino adusto, quo ille esset abusus. Qui nisi forte hanc verbo signi-
 ficationem suo ex usu medicamentorum vindicare volent, proferant quae eo unum
 dumtaxat exemplum, quo loquendi usus confirmari queat: ego nullum novi. —
 Haec si incredibilia sunt, quid dicam de eo, quod idem ille, qui *mediocritatem*
 nuper recoxit, errorem operarum, quo pro *pupulam* in programme quodam *no*
 excusum est *pupulum*, tamquam turpissimum vitium mihi obiecit? Adeone obli-
 viosum me insipidus iste censet, ut ne *incolumis* quidem *lacerato oculo pupulae*,
 quemadmodum ipse in Lucretio meo olim edidi et in indice repetii, recorderer? —
 Ceterum quae Gryczewskius de substantivis Latinorum deminutivis singulari libello
 (Regism. 1830. 4) disputavit eo consilio, ut terminationes illorum in classes re-
 digeret, iis §. quidem 3 addendum est *pupulae* vocabulum.

„Ernestium, Lipsiensem, cuius caussa Griesbachius biennio
„post Lipsiam migravit. —

„Schmidius ex theologiae et medicinae doctoribus dum
„optat, utros sequatur, dumque adiutrices graviorum disci-
„plinarum eas artes adhibet, quarum notitia, qui docti no-
„men et personam gerere velit, carere neminem posse, pa-
„ter ipsi persuaserat; factum est, ut ex aliis scholis ad
„alias delatus, plurimarum doctrinarum elementa, fontes
„discendique subsidia et rationem cognosceret. Tandem
„denique sacris litteris in perpetuum se mente animoque
„addixit, ita tamen, ut medicinae studium numquam pror-
„sus deponeret: quippe illis fortunam, hoc laudem certe
„et utilitatem se consequuturum sperabat. Proinde discendi
„in hac Academia opportunitatibus ita est usus, ut theolo-
„gicis lectionibus adiungeret, praeter eas quae ad ius per-
„tinebant, ceteras fere omnes, sed medicas praecipue, in
„quibus unae fortassis chirurgicae et obstetriciae fuere,
„quas numquam adiit. — Audivit quadriennii spatio non
„tantum eos doctores, qui philologiam, tum sacram, tum
„profanam, quae dicebatur, qui historiam, qui theologiam
„tradebant, sed etiam Io. Ern. Basilium Wiedeburgium in
„mathematicis, physicis et astronomicis, Laur. Io. Dan.
„Succovium in rerum naturalium historia, mathesi et rei
„saltuariae cura, Io. Godofr. Müllerum in Germaniae anti-
„quitatibus et notitia bibliothecae Ienensis, Geo. Frid. Christ.
„Fuchsium in chemia, Ern. Anton. Nicolaum in physiologia,
„Chr. Godofr. Grunerum in medicina forensi, Iust. Christ.
„Loderum in anthropologia medica et animalium historia,
„Aug. Io. Carol. Batschium in botanica, Io. Aug. Reichard-
„tum in iure canonico. — Stupetis, Commilitones, ad tan-
„tam tam diversarum rerum doctrinarumque copiam, quam
„intra quatuor annos memoriae et animo mandare studuerit
„adolescens, non ille tum ad professorii muneris amplitu-
„dinem adspirans, sed id unice agens, ut provinciae, in

„ecclesia olim suscipiendae, coetuique sacro regundo, aptum
 „sese et idoneum redderet. Neque ego cuiquam auctor
 „sim, ut hanc tot artes et disciplinas mente complectendi
 „rationem in Academia imitetur, nisi si quis forte eadem
 „qua Schmidius, et ingenii magnitudine excellit, et discendi
 „cupiditate flagrat. Ceteri melius et consultius agent, si
 „virium suarum rationem habentes, Griesbachii hoc IN GE-
 „NERE MEDIOCRITATEM sequantur, una quadam deligenda do-
 „ctrina, ingenio apta, in qua perdiscenda studiose et ad
 „praescriptam iusti ordinis legem versentur.“

In his quid tandem est, quod dictum videatur in op-
 probrium viri, quo nemo melius illud γνώσις σαυτὸν tenebat?
 Amplius quaeram. Quae tanta fuit illorum, qui pro oppro-
 brio habuerunt, ἀβλεψία, ut neque ad tenorem totius nar-
 rationis attenderent, neque contextam orationem respice-
 rent, et ne apposita quidem verba hoc IN GENERE considera-
 rent? Sed non irascor illis, quibus accidit, quod accidere
 multis solet in primo legendi ardore. Nimirum in scriptis
 saepe sunt minutissima, quae neglecta in legendo errores
 gignant, observata verum patefaciant. Quale illud est (si
 parva licet componere magnis), quod nuper unius puncti
 adiectio Scythis, quos Herodotus describit, suas sedes,
 historiae patri fidem restituit *). Sed irascendum est illi,

*) Haec ita scripseram a. 1842: sed nuper iustam de Herodoti loco dubitati-
 nem mihi movit HERMANNUS WEISSENBORNIUS noster, vir eruditissimus mihiq[ue] ani-
 cissimus. Is enim, diu postquam disputationem de vocabulo mediocritatis edideram,
 exquisitam de illo loco mecum communicavit annotationem, quam lectoribus non
 invidabo. Nescio (haec ipsa eius verba sunt), an quum illa scriberes, tunc tem-
 poris de loco illo difficillimo Herodoti IV c. 18 init. cogitaveris, qui de parte Scy-
 thiae meridionali ad Borysthenis ostia sita, *Hylaea*, agit. Cui loco *Lindnerus* in
 libro Stuttgartiae a. 1841 edito: „*Skythien und die Skythen des Herodot, und sein*
Ausleger, nebst Beschreibung des heutigen Zustandes jener Länder“, in quo con-
 tra virorum doctorum sententiam *Hylaeam occidentali Borysthenis ripae adiacentem*
 statuit (quippe quod in orientali ripa nunc arbores non reperiantur) eo *medicinas*
 attulisse sibi visus est, quod ex capitis 17 fine pauca verba ad sequentis initium
 traxit: (ταῦτα μὲν παρὰ τὸν Ἰππικὸν ποταμὸν ἔστιν Ἰθνεα) Πρὸς Ἰσπάρην τοῦ
Βορυσθίνου (c. 18:) ἀτὰρ διαβάντι τὸν *Βορυσθίνα*, ἀπὸ *Θαλάσσης* πρὸς

qui quum quaerendi de obiecto crimine et doctiores consulendi sex et viginti annorum spatium habuisset, tamen nec quaesivit, neque illos consuluit, antequam ad maledicendum se daret.

At erunt fortasse, qui sententiam de Griesbachio latam per se haud improbant, sed *mediocritatis* vocabulum, tamquam rei non satis aptum aut persona viri indignum, perhorrescant. Hi vero num prorsus obliti sunt *aureae mediocritatis*, quam qui diligit, eum poeta urbanissimus, Augusti aulae admotus et Maecenatis contubernio assuetus, non dubitat felicissimum praedicare? Nec solummodo in vitae communis ratione, verum etiam in rebus litterariis

μὲν ἡ Ἰταλίη. ἀπὸ δὲ ταύτης ἄνω οὐκίονσι Σκύθαι γεωργοὶ κτλ. Praeterea etiam verba ἀπὸ θαλάσσης referenda censet ad διαβάγει, quum recte ab interpretibus ad πρῶτον sc. κείμεν referantur. Sed infelicissimam esse illam coniecturam, minimeque secundum leges grammaticas committendum esse, ut ἀνὰ quintum ab initio periodi obtineat locum, recte monuerunt VV. DD., qui de Lindneri libro iudicium publicum tulerunt, BAEHRUS in Annalibus Heidelbergens. a. 1841 m. Decembr. fasc. VI p. 928 sqq. HEROLDUS in Ephemeridib. Academ. Monac. m. Novembr. 1842 N. 219 p. 725 sq. Praeterea vero et Auctor Peripli Ponti §. 3 et Plinius (IV, 26, 12) probant, Hylaeam in sinistra (orientali) ripa Borysthenis in Pontum profluentis sitam fuisse, eiusque extremam peninsulam dictam esse Ἀχιλλεῖον δρόμον (Herod. IV, 76; coll. Strab. VII, 3, 19 p. 307 extr.). In quam sententiam et ille vir peritissimus abiit, qui postremus de his regionibus scripsit F. A. UKERT (Geographie d. Griechen u. Römer; III. Theils II. Abtheil. Weimar 1846. p. 335. 452 sq.) qui et Ephorum (ap. Cosm. Indicopleustem, fragmm. ed. Marx p. 139) cum iisdem facere recte annotavit p. 337 sq., modo cum Vossio lectionem depravatam Ἰτρίαν in Ἰταλίαν mutaveris. Idem p. 453 not. 67 et 68 exponit fieri potuisse, ut eadem regio, quae nunc arboribus plane est destituta, olim iis abundaverit, cuius sententiae auctores affert DE TOTT Bemerkungen über die Türken und Tartaren P. II.) et PALLADEM (Bemerkungen auf Reisen P. II. p. 505) laudat; nec desunt testes, simili modo in Chersoneso Taurica sylvas sensim evanescere (Augsb. Allg. Zeitung 1843. N. 48). — Cfr. BAEHR ad-Herod. IV, 9 p. 288 sq. — Alia vero coniectura, qua paucis verbis transponendis facillime magnae tolluntur difficultates, affertur possit G. HANSEN Professoris Dorpatensis, qui de iisdem regionibus scripsit (Ost-Europa nach Herodot. Dorpat. 1844. p. 34): ille enim Herod. I. c. 49, 1 ubi vulgo legitur: Ἐκ δὲ Ἀγαθόρων Μάρις ποταμὸς ῥέων συμμιγνύται τῷ Ἰστροῦ — ἐκ δὲ τοῦ Ἀλπον τῶν κορυφῶν τοῖς ἄλλοις μεγάλοις, ῥέοντες πρὸς βορρῇν ἄνερπον (ἐπαύλουσι ἐς αὐτὸν Ἀτλὰς καὶ Αὔρας καὶ Τίβρις) διὰ δὲ κτλ. — verba uncis inclusa post τῷ Ἰστροῦ inserenda censet, quod et censori Lipsiensi (Leipziger Reportorium X Bd. Jul. 1845. Hft. 14 p. 19) probavit.

ac moralibus cernitur, et laudatur quaedam aurea mediocritas, quam, quo quisque prudentior est, tanto magis expetendam sibi putat. Vt verbo complectar, *mediocritatem* Romani vocabant, quae, ut Cicero (Offic. I, 89) ait, velut media esset inter *nimum* et *parum*. Quapropter idem Cicero (Offic. II, 17) *regulam optimam* esse statuit *mediocritatis*, et in *mediocritate* vetus Academia *omnem virtutem* ponebat. Eodem fere sensu Columella (III, 5) *mediocritatem in confinio boni malique* sitam esse dixit.

Non sunt hi quos laudavimus reconditi loci aut operose a nobis quaesiti, sed attento cuilibet lectori in utroque Latinitatis Thesauro ultro se offerunt. Similiter voc. *medius*, unde illud descendit, usurpatur ita, ut excludat id quod aut *nimum* est aut *parum*. Sic Horatius (I Epistol. 18, 9) *virtutem* dixit esse *medium vitiorum*, quocum Orellius bene comparavit Aristotelis Ethic. Nicom. II. 6. Ἔστιν ἡ ἀρετὴ ἕως προαιρετικῆς, ἐν μέσότητι οὖσα — — μέσότης δὲ δύο κακῶν, τῆς μὲν κατ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατ' ἑλλειψιν. Atque hinc explicandum est, quod idem poeta (II Odar. 19, 27) de Baccho cecinit: *non sat idoneus pugnae ferebaris, sed idem pacis eras mediusque belli*.

Quid multa? Ab hoc usu voc. *mediocritatis* ne recentiores quidem recesserunt, qui Latine scribere didicerant. Sufficit unum ex hoc genere commemorare exemplum, cuius gratam memoriam mihi conservavit pietas tum in eum, qui verba scripsit, tum erga illum, de quo scripta sunt: quorum alterum ego quondam amicum, alterum praeceptorem colui. Etenim Dan. Wyttenbachius (Bibl. crit. Vol. II. P.I. p. 89. 90) postquam Sam. Frid. Nathan. Mori accuratam in explicandis veterum scriptis doctrinam laudavit, singularem eius virtutem *mediocritatis* vocabulo comprehendit. Non poterat melius. Servant videlicet omnes Mori animadversiones, quibus scriptores a se editos illustravit, hunc modum, ut neque *nimum* contineant, quod saepe officit

intelligentiae, neque *parum*, quod ad intelligendum non sufficit. Hinc quae sponte proveniat conclusio, et quam vim habeat in nostra caussa, facile apparet. Neque enim dubitamus, quin *mediocritatis* vocabulum de Griesbachii studiis recte a nobis et ex sermonis Latini proprietate usurpatum sit.

Sed quid haec ad nos, qui ad solemnia ex lege et instituto beneficii Lynckeriani in templo Paulino celebranda vocamur, quid ad Quaestiones philologas, quas inscriptio libelli promittit *)? Ita erunt inter vos, Cives, qui quaerant. Prompta est responsio. Quaestionibus nostris philologis hoc propositum est, ut omnino res grammaticas et criticas tractent, non exclusis minutioribus, quarum nulla est, quae non pertineat ad genus aliquod universum, partim et ipsum ex parvarum, sed scitu dignarum, rerum multitudine conflatum. Ad vos autem, carissimi Cives, quotiescumque verba facienda sunt publice vel invitationis vel praeconii caussa, toties mos iubet maiorum adlicere aliquid, quod studiis vestris profuturum videatur. Quapropter etiamsi magna vestrum pars, aliena ab rebus philologis, non magnopere curatura sit, quae de notione *mediocritatis* disputavimus: tamen ipsa fortasse recordatio vocabuli et ducti inde convicii efficiet, ut illud memoria teneatis, quod ad vos omnes pertinere arbitramur. *Parum* enim a vobis nolumus disci, nec vos velle, nobis persuasum est. Sed est etiam *nimum* quiddam in litterarum studiis, quod fugiendum est iis, qui non praecellentissimo sint atque velocissimo ingenio. Nimum hoc, aetatis nostrae vitio, non solum multos ludos litterarios occupavit, in quibus vix ulla reperitur, praeter militarem fortassis aut oeconomicam aut veterinariam, doctrina, quae hodie non tradatur aut tradi iubeatur adolescentulis, verum etiam regnare coepit in

---

*) Est specimen septimum Quaestionum, quae hoc titulo deinceps prodierunt.

Academiis, non tam docentium quam discentium culpa, quippe qui, expertes disciplinae et rationis, ab una saepe doctrina, quam vix primoribus labris attigerunt, transsiliant ad aliam, nihil curantes saluberrimum illud praeceptum, quod patres nostri inculcare solebant: *non multa, sed multum*. Accedit temeraria quaedam festinatio studiorum, quae si comparetur cum diligentia et pene cunctatione, quae maioribus nostris placuisset, quot huius commoda exstiterunt, tot illius noxae et detrimenta sentiuntur. Inde apud nos exorta est gens ista hominum volaticorum, qui quum divino se praeditos ingenio putent, nihil plene discunt, nihil perfecte sciunt, qui varietatem potius doctrinae quam subtilitatem consecretantur, qui satius habent deversari in multis disciplinis, quam in una habitare, denique, quoniam ventosae levitati fere iuncta est arrogantia, qui in iudicando, in scribendo, in docendo temeritate pro sapientia utuntur. Ab hoc aetatis vitio ita vobis cavete, Commilitones, ut Griesbachii exemplo in illa, quam commendavimus, *mediocritate* acquiescatis.

O R A T I O
DE
IO. GODOFREDO EICHHORNIO
ILLVSTRI FELICITATIS ACADEMICAЕ EXEMPLO.

PROMVLGANDIS NOMINIBVS CIVIVM
QVI
ANNO MDCCCXXVII IN PVBLICA CONCERTATIONE EX ORDINVM
ACADEMICORVM INDICIO PRAEMIA REPORTARVNT
ET
NOVIS QVAESTIONIBVS
IN PROXIMVM ANNVM PROPONENDIS
DIE VIII SEPTEMBRIS MDCCCXXVII
IN
AULA ACADEMIAE IENENSIS
HABITA.

P R A E F A T I O.

Duobus abhinc annis, quum IOANNI GODOFREDO EICHHORNIO sacra muneris professorii semisaecularia Gottingae parabantur, per communem amicum percontatus a nobis est Heerenius, vir praestantissimus, quo ille die summos philosophiae honores in Academia Ienensi susceperit. Placuit enim ita instaurare huius diei memoriam, ut illa ipsa sacra inde auspicatiora fierent et optimo seni iucundiora. Sed nihil inventum est in tabulis nostris, ex quo certum diei indicium constaret, et EICHHORNIVS, quamvis ne minimam quidem ullius officii partem negligere soleret, paulo post im-

petratos honores Professor Ienensis factus, nescio quo casu, nec nomen suum neque vitam tabulis, huic memoriae apud nos destinatis, inscripserat. Itaque tunc frustrari spem honestissimam cogebarur: quod sane doluit Ordo Philosophorum, qui EICHHORSTIO semper favisset, ego perdolui, qui eum etiam amarem. Quo magis nuper, quum vir egregius de vita decessisset, nostrum esse putavimus, mortuo certe aliquod exsolvere caritatis officium, quandoquidem, quod vivo debebamus, et Heerenius iusserat, persolvi non potuit. Et nunc quidem ipse dolor, ex morte tanti viri susceptus, impulit animum, ut aliquid de eo dicerem in ea Academia, cuius ille ingens olim ornamentum fuisset. Ita haec enata est qualiscumque oratio, non digna, fateor, EICHHORSTII meritis et persona, et quae parum satisfaciet Gottingensium amicorum expectationi: sed si ab his et fortasse etiam aliis non minore cum benevolentia legatur, quam apud nos hesterno die fuit audita, pietati satisfactum existimabo.

*Scr. in Academia Ienensi, die IX Septembris, ann
a Chr. a. MDCCCXXVII.*

**PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE
CVRATOR SPLENDIDISSIME
DECANI QVATVOR ORDINVM MAXIME SPECTABILES
PROFESSORES AC DOCTORES
DIVINARVM HVMANARVMQVE RERVM CONSVLTISSIMI
HOSPITES ORNATISSIMI
VOSQVE OPTIMI COMMILITONES HVMANISSIMQVE**

Quae in hoc litterarum sacrario quotannis solemnia peraguntur, eorum longe plurima pars Academiae nostrae ita communis est cum ceteris Protestantium per universam Germaniam Academiis, tamque communi a cunctis et aequa lege solet celebrari, ut etiam hac in re magna illarum coniunctio et necessitudo, ex religionis, legum atque institutorum communione profecta, et ad consequendum commune consilium, quod est in excolendis iuvenum ingeniis, perquam fructuosa, eluceat. Sed quod hodierno die solempne instauramus, id nec habent omnes Academiae, et quae habent, tamquam sibi proprium vindicant, et apud nos quoque, qui nuper habere coepimus, ita est constitutum, ut, quicquid laudis inde ac decoris redundet, ad vos solos pertineat, Cives, quicquid secus ceciderit, vestro nomini adhaerescat. Scilicet hoc illud est solempne, quod ver sacrum Academiae merito appelletur, non eo quidem truculento sensu, quo Sabini olim feruntur diis vovisse ¹⁾, sed laetiore quodam ac iucundiore, quo adolescentiam significat, veris instar fructus futuros ostendentem, quibus maturandis et ad commune patriae conferendis reliqua vitae tempora destinata sunt. Quid enim? academicis studiis, quae florentes aetate et ingenio iuvenes in lucem proferunt, nonne

quodammodo portenditur totius vitae curriculum, quod iidem, qui in Academiis inter aequales excelluerunt, viri facti in republica litteraria cum laude et dignitate conficiant? Nonne, ut in rem praesentem veniamus, concertationes civium, quae de litteris in Academia publice instituuntur, hoc efficiunt, ut sub oculis nostris, inter manus quasi nostras, explicari videamus, tamquam plantarum gemmas, adolescentum ingenia, quae quem fructum patriae aliquando ac litteris editura sint, iam nunc velut ex flore divinare liceat? At quae feliciter eventura sint reipublicae, mente prospicere, non minus praebet liberalissimae voluptatis, quam, quae evenerunt, memoria repetere, et longum doctrinae gloriaeque cursum, quem ex nostratibus multi peregerunt, inde a primo ingressu adituque laudis animo quasi remetiri.

Atque haec cogitatio, AUDITORES, mentem meam peraepe subiit his postremis annis, quibus tot patriae ac litteris exstincta dolemus lumina, quae nostram olim Academiam illustraverunt, tot nobis ereptos lugemus vel collegas vel amicos, qui in hac civitate laudis suae eam sementem fecerunt, quam uberrima deinde et laetissima in aliis provinciis messis consequuta est. Quorum plerisque, ad crudam vegetamque senectutem provectis, etsi communis sors mortalium non prius obtigit, quam sibi suaeque gloriae satis vixisse viderentur: tamen quanto quisque vel doctrina sua et virtute ad augendam Academiae gloriam fuit illustrior, vel studio in eam et voluntate propensior, tantum etiam vivendi spatio ut vulgarem hominum mensuram egrederetur, optavimus. Ac me quidem, ut aperte confitear, nulla mors vehementius perculit, quam quae duobus abhinc mensibus rempublicam litterariam afflixit, lae GODOFREDI EICHHORNII: de quo viro ita semper statui, cum ut non solum summis, quae umquam exstiterunt, Academicarum decoribus atque ornamentis annumerandum, verum

etiam in fortunatissimis earum doctoribus ponendum existimarem. Felicitatem autem, et fortuna faulrice donatam, et virtutibus meritisque adauctam, quum nemo sit paulo humanior, quin diutissime servatam cupiat iis, qui ea fruuntur: tum ego quidem, EICHHORNIO ut idem contingeret, et precabar tanto impensius, quanto ipsum sincerius amabam, et tanto securius sperabam, quanto firmioribus etiam senem corporis animique viribus vigere cognoveram. Quamquam igitur non mediocriter conturbatus sum litteris, quas paucis ante fatum diebus ita ad me scripsit²⁾, ut praesagire imminentem mortem, et Academiae nostrae, quam constantissime et diligebat et adiuwabat, bene precatus, supremum amico vale dicere velle videretur: tamen non metuebam, ne illa praesagitio tam celerem esset tamque repentinum eventum habitura. Mox accepto tristissimo nuncio, dum dolori meo ita satisfaciebam, ut EICHHORNII adversus Academiam nostram studium, EICHHORNII summa in eam et in litteras merita mente recolerem, hoc ipsum tempus supervenit, quod gratam refert necessitatem in conspectum vestrum prodeundi, Collegae et Cives, et quomodo successerint hoc anno certamina litteraria, oratione enarrandi. Cuius orationis, legibus praescriptae, ecquod argumentum deligam, vel tempori aptius, vel pectoris mei sensui magis conveniens, quam quod versatur in commendanda filius viri memoria, qui et praesens olim Academiae nostrae magnas per tredecim annos utilitates praestitit, nec minus decus comparavit, et postquam a nobis discesserat, a vetere studio et caritate numquam recessit; qui omnes in Ienensibus doctoribus habuit eruditionis suae fautores, multos aemulos, nonnullos etiam discipulos, in his primarium nuper apud nos theologiae Professore, clarissimum virum, quem, dum vivebat, de EICHHORNII disciplina meminimus ita saepenumero gloriari, ut huic se plurimum debere profiteretur.

Quamobrem de EICHHORNIO dicam hac oratione, non quo plene exponam de eius vita et meritis²), quorum vix exiguum partem qui oratori praescripti sunt termini capiunt, sed ut eum felicissimum demonstrem doctorem academicum fuisse, et quibus artibus hanc sibi felicitatem vel pepererit, vel partam auxerit, paucis aperiam. Et apud vos quidem, venerandi Collegae, ipse viri amor et vestra pietas oratori audientiam faciet: vobis autem, humanissimi Commilitones, ita placere cupio, ut fidem habeatis de iis rebus dicturo, quae vestros excitent animos, et ad imitandi cupiditatem inflamment.

Summa et perfecta felicitas doctoris academici, quatenus non recte factorum conscientiae velut penetralibus continetur, sed foras profertur, aliisque conspiciendam se praebet, mea quidem sententia, AUDITORES, constat ex tribus his, si eum diligunt et sectantur cives academici, si suspiciunt reverenturque exteri, si eae comitantur rerum temporumque opportunitates, quae litterarum studia exhilarent, et vitam faciliorem iucundioremque reddant.

Non mirabimini, Cives, vestro amor ac studio principatum a me datum esse in iis bonis, quibus doctoris academici felicitas censeatur: neque hoc ita dixi aut per assentationem, quae quantum abhorreat a meis moribus, non ignoratis, aut quod istas solas spectarem iucunditates, quarum sensus illorum maxime pectora pertentat, qui docendi auspicia capiunt, sed quod in ea re gravissimum sentio momentum inesse, et quod hunc sensum meum scio cum muneris officio ac rationibus concordare. Hoc enim primum ac primarium nobis impositum officium est, ut vos doceamus. Quod quum in summa faciendi voluntate tamen interdum facere non liceat, certe non ita, ut lubenter faciamus: quis non felicem praedicet eum, cui copia et opportunitas contigerit officii facile et lubenter et iucunde exsequendi? Ac ne quis obiiciat, plausum academicum, quem

academico vocabulo appellant, non minus dubium esse et incertum, quam sortis in urnam coniectae exitum, eundemque fortunae rota volubiliorem esse, et pravis interdum artibus ac machinationibus parari, non diffitemur, quod verum est et quod ita esse dolemus, sed perfectam spectamus felicis doctoris speciem, cui neque affinxit aliquid error hominum, nec fortunae iniquitas detraxit. Sunt autem tria potissimum, quae doctoribus plausum faciant cum dignitate coniunctum, eruditionis copia, bene dicendi facultas, consilii probitas. Ac de doctrinae copia, si qui fuerunt olim, qui non magnopere laborandum putarent doctoribus, propterea quod eam expromere et velut effundere scholis academicis haud consentaneum sit, neque de ea iudicare possint adolescentes: prius illud concedimus, sed, qualis nunc est scholarum studiorumque ratio, hodie ne in iis quidem, qui non sunt doctissimi, quisquam reperitur adeo plumbeus, quin intelligat, quantum accurata et prompta eruditio ab eruditionis vel levitate vel ostentatione discernatur, quid intersit inter fontium usum ac rivulorum consecrationem, denique quid sit subactum ingenio et maturum, quid vel leviter degustatum, vel etiam crudum. Tali doctrinae accedat oportet bene dicendi facultas, non illa neque ex lenociniis orationis, egestatem sustentantibus, neque ex ventosa et inani loquacitate, qualem Sophistae olim consecrabantur, laudem quaerens, sed conspicua in eo, quod plane omnia, distincte et omni ambiguitate sublata, quod verbis delectis et cuique rei aptis, quod non plus, quam necesse est, neque minus dicamus. Quae quidem virtutes si condecorantur consilii probitate et honestate, ut nihil proferat doctor, nisi de quo ipsi persuasissimum sit, et quicquid dicat, ea mente dicat, ut prosit audientibus: fieri non potest, quin, quo sunt liberaliore indole adolescentes, eo magis illum diligant, eoque studiosius sectentur.

Hac autem triplici dote quantopere excelluit EICHNOR-

nus! De eius doctrina posthac dicemus: quae, si ad docendi negotium referatur, imprimis etiam eluxit in praeclari illo, sed perquam difficili, temperamento, quod, fatentibus discipulis, sic adhibuit institutioni, ut, dum rudiorum commodis unice inservire videretur, dociliores quoque et doctiores, ipse videlicet universum doctrinae orbem mente complexus, utilissimis, nec raro novis, rebus locupletaret. Ceterum in dicendo gravitatem condidit mira suavitate, orationemque rebus attemperavit, simplex et planus et brevis in historia universali tradenda, fervens in extollendis praeclaris facinoribus, quae auctorum monumentis mandata sunt, acer et vehemens in reprehendendis vitiis, eandemque perspicuitatem, cum ordine et iudicio coniunctam, in reliquis, quae ad historiam spectarent, scholis tenebat: vatum autem Hebraicorum sententias sic explicabat disertus et elegans interpres, conversasque in patrium sermonem¹⁾ ita profundo ore proloquebatur, ut, qui audirent, eos non modo doctrina sua instructos, sed etiam sensu pectoris sui affectos a sese dimitteret. Nam sacra poesi Hebraeorum vehementius commovebatur, et linguae, qua continetur, studio tanto facilius incendebat mentes, quanto magis inflammatus ipse et ardens ad Psalmos et Prophetas et Iohi ceterosque praestantiores libros V. T. interpretandos accederet: omnino quae ad antiquitatem pertinebant, reverenter tractabat: denique in omnibus, quae tradebat, certam animi persuasionem et consilii probitatem apertissime praese ferebat. Quid mirum igitur, AUDITORES, inde ab eo tempore, quo iuvenis in hac Academia docendi munus inisset, usque ad extremum vitae spiritum, quem senex plus quam septuagenarius in Georgia Augusta duxit, tantos ad eius scholas tamque continuos et perpetuos concursus esse factos, quantos etiam quibus maximi contigerunt, eadem perpetuitate perpauci consequuti sunt.

Incendit hoc studium, et vicissim ab eo incensa est,

magnis qua EICHORNIVS apud exteros florebat existimatio:
 cui secundum in censenda doctoris academici felicitate lo-
 rum tribuendum putavi. Hanc si testimoniis vellem confir-
 mare, actum apud vos agerem, venerandi Collegae, qui,
 tanta illius auctoritas fuerit et fama, quam late dissemina-
 a, quam certa et stabilis, etiam quum exorti essent, qui
 eius sententias, ingenti olim plausu exceptas, variis armo-
 rum generibus impugnatum irent, multo me et melius per-
 picitis, et rectius iudicatis. Nec vos quaeritis, optimi
 Vires, undenam orta sit tanta unius viri per universam
 Europam cum admiratione coniuncta veneratio, neque eam
 ex una illa re, de qua dixi, repetetis. Est sane aliquid,
 quod ad claritatem amplitudinemque valeat, per longam
 annorum seriem multos habuisse discipulos, qui cum hausta
 ex scholis doctrina doctoris etiam nomen et famam profe-
 rant, et ex patriae finibus in longinquas regiones educant;
 sed multo gravior est atque efficacior ea nominis commen-
 tatio, quae scriptis comparatur. Hoc quid opus est verbis
 demonstrare? Vestro ipsorum exemplo, venerandi Colle-
 gae, satis confutatur sententia illorum, qui docendi ter-
 minis doctoris academici munus definiunt: vosmet ipsi re-
 et facto comprobatis, latius patere provinciam nobis com-
 missam, et ad scribendi quoque officium referri, quod ne-
 que in se levius sit, nec minori cum detrimento academiae
 negligatur. Nam in illo si quid omittitur, quum soli sen-
 siant aequales, potest ceterorum doctorum studio et ardore
 compensari: ex hoc quicquid damni oritur, siquidem etiam
 id posteritatem propagatur, nulla potest vicaria opera re-
 mitteri. Iam videte, AUDITORES, quid hoc in genere EICH-
 ORNIUS egerit. Primum, quae ingenii eius erat praestantia
 et laboris perseverantia, diligenter hoc curavit, ut non in
 ea doctrina subsisteret, in qua studiorum suorum ipsiusque
 vitae velut tabernaculum collocarat, sed ut Orientis litte-
 ris ⁵), quo fructuosius illarum esset studium, etiam artes

humanitatis⁶⁾); imprimisque historiae, tum civilis tum litterariae, scientiam adiungeret. Deinde, ad docendi provinciam accitus, sapienter, ut equidem arbitror, ita instituit, non ut libros praemitteret tamquam praecursores quosdam vel praecones scholarum, qui ancipitem fortunam experirentur, sed ut scholis continuo habendis et libris assidue legendis, quae nova in disciplinis vel certiora reperisset, scriptis mandaret: quo et complurium utilitatibus inserviret, et iudicandi de sua doctrina et institutione etiam exteris potestatem faceret. Ac si veram umquam usuque comprobata cognovimus veterem sententiam, qua docendo discere iubemur, EICHHORNII exemplo cognovimus. Protractus ex scholastico umbraculo in huius Academiae lucem, lenam accesserat iuvenis, pollens quidem ingenio, quod iam tum ad summa quaeque contendebat, valens idem memoria, ingenti illa, tamque ad suscipienda, quae vellet, prompta et celeri, quam firma et tenaci ad custodienda, quae acceperat, denique eo studii ardore inflammatus, quem amici, de ipsius valetudine solliciti, temperatione quadam sedare iuberent: sed in doctrinae modo nec sibi satisfaciebat, nec fortasse iis, qui, antequam novum collegam cooptarent, novum requirerent eruditionis specimen, quae, quid posset, testatius faceret. Annus nullus intercessit: eruditorum iudicio exposuit aliquot eius generis specimina⁷⁾: cathedram sibi academicam aperuit: in qua constitutus, brevi, quae sibi deerant ad doctrinae copiam, inexpugnabili industria supplevit. Quod tam strenue tamque celeriter ab eo effectum esse, quis non laudabile patet? Sed successus, quo fecit, multo est laudandus magis. Etenim, suis supplendis, multa, quae alii in litteris Orientalibus passim supplenda reliquerant, sagaciter reperit, reperta supplere aggressus est.

Itaque Repertorium instituit litteraturae biblicae et orientalis⁸⁾, prudentissimo sane consilio, quippe qui inde

copiam sibi faceret de singulis, quae invenisset, singulatim et per opportuna temporum intervalla exponendi, haberetque iucunda quaedam a continuo labore respirandi spatia, etiam ex adiumento amicorum, quos ad societatem laboris vocarat. Repertorium illud, dici vix potest, quam gratum acceptumque prodierit omnibus, qui novam lucem, vetustissimae memoriae affusam, non modo ferre possent, verum etiam desiderarent: frustra obstrepentibus aliis, qui, quae de versionis Alexandrinae origine et historia, de canone Veteris Testamenti, de auctore interpretationis Syriacae in Hexaplis, nova proposuisset, vanis somniis accensebant, ac novam rationem, Mosaica de creatione universi aut de diluvio Noachico monumenta explicandi, tamquam facinus audax, temerarium, impium abominabantur. O felices nos, Collegae, quibus nunc libere expromere licet, quae EICHHORNIO, quum dicere esset ausus, magnam multorum invidiam conflavit! Felices vos, Iuvenes, quibus, melius iam institutis, fortasse vix credibile videatur, exstitisse illa tempestate clarissimi nominis theologum⁹⁾, qui mallet serpenti in paradiso loquelam mixtumque cum Eva sermonem, quam EICHHORNIO mythos biblicos concedere. Hic autem quantopere commoverit erectioris animi theologos, ut novam semitam calcarent, quid pluribus dicam? Quodsi viveret adhuc, qui nuper ex vestro consortio, venerandi Theologi, ad caeleste abiit, hunc ego antestarer prae ceteris, quippe qui et discipulus fuerat EICHHORNII, et istis rerum theologiarum conversionibus spectator sociusque affuerat, et libro de vetustissima historia ad magistri sententiam scripto huius rationes sua vel suffragatione vel uberiore expositione confirmarat¹⁰⁾.

Sed quid teste opus est in re, quae ipsa pro se loquitur, et quam satis testatam fecit dies, rerum omnium, quotquot sunt, locupletissimus existimator et index? Nam conversiones illas, quas dixi, et tempus sustinuit, et, si-

mulatque EICHHORNII Introductionem in Veteris Testamenti libros ¹¹⁾ in lucem emiserat, aliae complures et graviores insequutae sunt. Etiam hoc ille opus, Phidiacum profecto et immortale, Ienae paravit: etiam hoc doctor Ienensis edere coepit, nihil deterritus tot spinosis locis atque confragosis, in quae tum in critica tum in historia illorum librorum inciderat, neque meticulosus in ratione, qua ex istis sese difficultatibus expediret, praesertim qui iudicandi libertatem libertate scribendi, iam tunc Academiae nostrae propria, mirifice sustentari videret. Qua de re quo rectius iudicetis, AUDITORES, recordamini, quaeso, quanta per Carpzovium fusa de integritate textus Hebraici superstitio oppresserit isto tempore plerorumque animos, et illorum quoque, qui critici dici haberique vellent, imbecillitatem occupavit. Recordamini, quanta tunc oblivione sepultum iacuerit Benedicti Spinozae admirabile opus, quod tractatus theologico-politici nomine inscripsit: in quo etsi fundamenta sunt iacta liberalioris in Vetus Testamentum introductionis, tamen vulgus theologorum illud ignorabat, doctiores etiam reformidabant, ne subtilissimi hominis disputationibus, tamquam ignoti maris fluctibus ac tempestatibus, agitati tandem in philosophiae aliquod desertum litus eicerentur, in quo salutem se suam theologicam tueri posse desperabant. Obviam huic sive ignorantiae sive superstitioni Semlerus ivit, Cappelli et Simonis vestigiis magnam cum animi fortitudine insistens: sed inchoavit rem, non perfecit. Nondum enim ita pervestigatae erant declarataeque textus Hebraici origines, vicissitudines, mutationes, ut de eius aut integritate aut depravatione certum iudicium ferri posset. Ingens sane ac perdifficilis labor, qui si impositus esset iis, qui tunc erant Carpzovianae scholae sectatores, vereor, ne plerique ad illum expavissent huiusmodi secus, ac si ad Sisyphium saxum aut Danaidum delum damnarentur. Sed EICHHORNII, qua erat et animi alacri-

tate et studii pertinacia, sua sponte suscepit, ut rem toties disceptatam tandem ad liquidum exploraret. Itaque de nativa librorum Hebraicorum facie, de litterarum, quibus deinceps scripti sunt, primum Phoenicio-Aegyptiacarum, tum Samaritanarum, postremo, post exsilium demum Babylonico, Chaldaicarum dissimilitudine, de raritate subscriptarum vocalium, de distinctionibus capitum serius inductis, de lectionum variantium origine, de codicum fide et textus Masorae ope constituti ratione rectiusque etiam per versiones constituendi modo, denique de universa V. T. critica sic explicavit, ut ad examinandi subtilitatem, qua Semlerus eminuerat, disserendi perspicuitatem lucidumque ordinem, orationis elegantiam et suavitatem, saepe adeo eloquentiae nervos adiungeret. Et haud scio, an primus ac princeps fuerit in iis, qui parum laeta criticae sacrae argumenta scribendi dote exhilararent. Quo factum est, ut multos nancisceretur novae sententiae adstipulatores, etiam eos, quorum persuasio aegrius expugnata esset, et duos adeo in coetu Catholicorum. Recordamini porro, AVERTORES, quantas et quam celeres progressiones, sublata tandem veritatis formidine, totum illud fecerit coniecturale genus altioris, quam vocant, critices, excitatum roboratumque EICHHORNII disputationibus de canone V. T. et libris apocryphis¹²⁾, de canonis apud Iudaeos Aegyptios et Palaestinenses ratione, de origine, compositione et auctoritate singulorum, qui canone continentur, librorum. Quas ille disputationes sic instituit, ut, quod Wolfius praestitit in Homerica crisi¹³⁾, idem nec dispari eventu in biblica praestaret. Quantumvis enim etiam EICHHORNIIUS diruerit plura quam aedificavit, nec posthac defuerint, qui de aetate Pentateuchi, libri Iobi, Danielis, Chronicorum, Samuelis et Regum longe aliter statuerent, neque cum eo consentirent in iudicanda singulorum librorum structura, compage atque consilio, et canonis confectionem reditu Iudaeorum

ex Babylonico exsilio aut aetate Artaxerxis Longimani recte terminari negarent: tria tamen EICHHORNII studio effecta sunt, quae haud scio an sint maxima: primum, ut, deposita Rabbiorum nimia religione, libri sacri magis in dies spectarentur tamquam veneranda monumenta antiquitatis, historicis atque philosophis pariter ac theologis cognoscenda, nec diverso ab libris humanis modo tractanda; deinde, ut, quoad in iis tractandis vel certa fide rerum, vel probabili coniectura progredi liceret, clarius intelligeretur; denique, ut homines, qui se tenere adhuc libros Hebraicos, sicut primitus in templo post exsiliū, vel etiam ante, fuissent repositi, putarent, a credulitatis levitate ad iudicandi moderationem considerandique ac dubitandi constantiam adducerentur. Quid dicam de censura scriptorum, qui vel in canonem sunt recepti, vel ad apocryphos referuntur: quibus singulis EICHHORNIIUS pretium statuit ex tempore, quo quisque vixit, ingeniique et culturae modo: denique in hac virtutum aestimatione non tantum iudicii aciem, nullis inveteratarum opinionum offuciis praepeditam, verum etiam scribendi artem ita exprompsit, ut, cui non data sit EICHHORNII facundia, vix possim digne satis de his praestantissimi viri meritis commemorare. Itaque etsi ex muneratione ac professione non fuit theologus, tamen gloria eius inter theologos vigeat, quoad usque accuratae doctrinae et subtilitati suus honos constabit, dum oblivione obruantur multi, quorum dumtaxat nomina theologorum ordini adscripta sunt, ut tot inserta fastis nomina Romanorum consulum, nil aliud, quam consulatu functorum.

Volebam his addere, AUDITORES, narrationem de nova gloriae incremento, quod EICHHORNIIUS ex arte critica et ex-
 ergetica, libris Novi Testamenti utilissime adhibita, cepit:
 cuius atri-que antequam proprium et eximium opus, Intro-
 ductionis nomine inscriptum¹⁴), destinaret, multis prae-
 clare consuluerat scriptionibus, in Bibliotheca biblicae li-

teraturae¹⁵⁾ editis, quam Ienae inchoatam, et Repertorio substitutam, Gottingae continuavit et ad eum, quem vel ipsius voluntas vel temporis ratio posuerat, finem perduxit. Volebam vobis in memoriam revocare insigne studium, quo historicam librorum, qui Christi historiam et religionem continent, interpretationem commendavit factitavitque, ea quidem aetate, qua pauci erant, qui Semleri vestigia sequerentur, pauciores, qui, animo sumpto, ulterius progredi auderent. Volebam exempla proferre locorum, quos vel a crimine obscuritatis vel ab adversariorum obiurgationibus ita vindicavit, ut lectores ad scriptorum ingenium, ad saeculi rationem, ad aequalium captum, ad narrationum, quas maiores tradidissent, varietatem attendere iubere. Volebam elegantissimae interpretationis testem producere commentarium in Apocalypsin¹⁶⁾, accurate conscriptum et tanta cum laude eruditionis, ut Herderus, quem acutissimo sensu natura instruxerat, vidisse quidem verum, sed per nebulam vidisse, EICHHORNII autem, non acquiescens in obscuris notionibus, plane perspexisse, diligenter demonstrasse ac si seiunxerimus ea, quae nuper in posteriore libri prophetici parte melius sunt illustrata, unus in clarissima luce posuisse videatur. Volebam denique referre, quantum ad fontes Evangeliorum indagandos, ad explicandas singulorum diversitates, denique ad novum lumen, Novi Testamenti libris per criticam et historiam accendendum, valuerit EICHHORNII sententia de aliquo primitivo Evangelio, quod primis iam religionis Christianae temporibus ea complexum sit Aramaeo sermone, quae nostris Evangeliiis communia sint. Quam sententiam, pridem prolatam, sic defendit in Isagoge sua contra Griesbachium, qui Marci Evangelium totum e Matthaei et Lucae commentariis decerptum esse contenderat, ut, etiam si suis ipse disputandi artificiis captus erraverit, eam tamen iudicii subtilitatem et doctrinae copiam probavit, quam admirari

debeamus. Et Griesbachio nostro etiam in aliis est adversatus, velut in iis, quae ille de antiquissimis N. T. recensionibus, Alexandrina, Occidentali et Constantinopolitana, disseruerat, et in tota ista sive doctrina sive opinione, cui criticam N. T. tamquam fundamento superstruxerat. Nam opinionis in critica Griesbachiana plus inesse quam veritatis, iam tum perspexit libereque professus est ¹⁷⁾ vir acutissimus, quum plerique eam cupide amplectebantur, et istam reprehendendi — dicamne severitatem an iniquitatem? — quam his novissimis annis licere sibi in veteranum criticum iuniores quidam theologi putarunt, nemo unus ominabatur. Sed EICHHORNIIUS magno viro parem se semper adversarium gessit, et doctrina, et humanitate, et animi moderatione. Haec igitur atque alia complura, quibus EICHHORNIIUS de libris N. T. meruit, erant commemoranda. At vero ita obruo rerum dicendarum gravitate et copia, ut aut patientia vestra sit abutendum, AUDITORES, aut oratio ad unam summam referenda. Itaque complectar brevi. Quicquid veri EICHHORNIIUS in Novi Testamenti enarratione per ingenii solertiam reperit, validissimis eruditionis praesidiis firmavit: si quid erravit in his disputationibus, ita erravit, ut nihilominus disputandi via et ratio, qui usus est, exemplum praebeat, quod, qui diligenter, perspicue eleganterque de his rebus disceptare volunt, imitandum sibi proponant. Denique artem criticam etiam ad libros Novi Testamenti ita adhibuit, ut in ea liberalis doctrinae omnis fastigium esse, novo documento probaret.

Hactenus EICHHORNIIUM vidimus monumentis religionis Iudaicae et Christianae perquirendis illustrandisque unico intentum: quae studia quantam habeant et amplitudinem et difficultatem, praesertim si linguarum Orientalium obscuritas spectetur, non ignoratis, AUDITORES. Ille vero, dum in latissimis harum litterarum campis summa cum laude aequalium spatiabatur, de verticula sibi quaedam itineris

in iis artibus quaesivit, quae, si qua via dumetis est obstructa, eam expeditiorem iucundioremque reddere solent. Namque in nostra iam Academia ad historiae studium sese contulit: non quo in ea discenda hinc inde aliquid leviter et primoribus, quod aiunt, labris delibaret, aut in docenda voluptariis magis sensibus quam severitatis legi obsecundaret, sed ut totam hauriret ex fontibus, tum civilem, tum litterariam, et utriusque accuratam scientiam etiam aliis impertiret.

Historiae litterarum universae, primus, quod sciam, EICHHORNIIUS in hac Academia scholas aperuit; iuveni quidem et perquam audaci conatu, id quod ipse aliquo in libro ingenue professus est¹⁸⁾, sed successu eo, quo prosperiorem vix posset cogitatione fingere. Et carum ei hoc studium prae ceteris fecit tum plausus popularium, qui velut agmine facto ad novas scholas concurrebant, tum magna utilitas, quam ex illo, si recte tractetur, non solum ad suam ipsius disciplinam, sed ad omnis doctrinae historicae vim et copiam redundare intelligebat. Recte autem tractandi ipse aut primus exstitit aut in primis maxime laudandus auctor. Nam quum ad id usque tempus satis habuissent litteratores, enarrare vitas scriptorum, librorum, quos quisque composuisset, numerum et argumenta recensere, exponere de illorum fatibus, codicesque et editiones ordine referre, et quum qui in hoc biographico et bibliographico genere (ita enim scholae vocabulis appellant) diligentissime elaborassent, omnes partes muneris censerentur explevisse, easque laudes meruisse, quibus Fabricii, Hambergeri, Saxii celebrabantur: EICHHORNIIUS, nulla in doctrina ferens angustias, revulsis historiae litterariae terminis, quos patres et aequales constituissent, provinciam eius protulit, et philosophiae luce illuminavit. Etenim, ut magis proprie dicam, summum huius historiae finem posuit in explicanda populorum cultura, quae et procreatricem

habuisset eruditionem litterarumque per scriptorum studia propagationem, et scriptores vicissim ad proferendos ingenii fetus excitavisset. Ad hanc igitur rationem exposuit litterarum historiam, tum temporum, quibus scriptores vixissent, ordinem sequens, tum culturae origines, incrementa et vicissitudines declarans ex doctrinarum serie et gentium propagine: in hac nova tractandi ratione, quam lectionis copia adiuvabat, et dictionis elegantia commendabat, huic universae doctrinae, tamquam in prytaneo, lumen accendit, unde singulae sibi doctrinae lumina sua accenderent. Sed ad hanc operis sui perfectionem absolutionemque pedetentim et gradatim pervenit: ut, qui primus ab eius quodam discipulo ex scholis exceptus in publicum evolavit liber de historia litteraria ¹⁹⁾, nullo pacto possit cum eo componi, quem undecim annis post magister ipse edidit ²⁰⁾, et hunc rursus nova eiusdem de fati litterarum amplis voluminibus diffusa narratio ²¹⁾ rerum compositione, eruditionis copia, lectionis ubertate et iudicii maturitate longe longeque exsuperet. Atque hoc aere perennius monumentum Gottingae exegit, amplissimae bibliothecae opibus adiutus: qua quidem in Academia plures et maturiores etiam historicae doctrinae fructus ita protulit, ut tamen sementem, sicut antea dixi, Ienae iam factam esse appareret.

Vultis novum huius rei argumentum vobis proferri, AUDITORES, ex quo simul, qui fama creverit EICHHORNII, intelligatur? Circumspicite libros, quos de historia universalis ²²⁾ composuit; excutite materiam; contemplamini formam; utramque cum aliis componite. Tot enim illo iam tempore in scholis maioribus minoribusve velut propullulaverant compendia et commentariola historiae universalis, quot, quemadmodum Leibnitius de compendiis iuris dicere solebat, freto Danico sternendo suffectura viderentur. Sed EICHHORIUS non tam numerum librorum, quam pretium

spectavit, suosque simul testes voluit esse rationis, qua historiam scholis explicaret, primum Ienae, deinde, dum fata academica siverunt, etiam Gottingae. At quales testes! Nonne enim scientiam produnt rerum multitudine prope infinitam, per innumera monumentorum volumina rectam sibi viam aperientem, nec veterum tantum memoriam, sed etiam medium, quod vocant, aevum et postrema tempora pervagantem? Nonne virtutibus excellunt, quibus in historia narranda maxime opus est, eleganti rerum delectu, subtili iudicio, acerrima prudentia, brevitate diserta, multis denique artificiis ad discentium vel memoriam iuvandam, vel studium retinendum, vel iudicium excitandum acuendumque²³⁾? De fontibus quid referam, quos et ipse adiit assiduo studio, et aliis adeundi eam copiam fecit, quae doctam et litterarum praesidiis instructam historiae cognitionem imprimis adiuveret? Nam quum recentioris historiae maxima sit in eo illecebra, quod ab unoquoque, rerum gestarum curioso, quamquam nulla litterarum scientia praedito, facile intelligi discique possit, vetus autem, propterea quod tenebris, ab antiquitate et linguarum varietate offusis, nimis est involuta, proprium studium poscat, cuius quae ratio sit, in Academiis debet explicari: EICHHORNII singulari opera hoc studium ita et commendavit et sublevavit, ut antiquam historiam ex ipsis veterum scriptorum, tum Graecorum, tum Latinorum, narrationibus contexeret²⁴⁾ ad ordinem populorum ac rerum, et quomodo in hac disciplina recte procedi oporteret, egregia praefatione²⁵⁾ ostenderet. Quam disciplinam destinavit ille quidem adolescentibus, qui auspiciis idonei magistri ex his veterum monumentis discerent, quid quovis tempore, quo consilio, quibus adminiculis et quasi instrumentis, quibus impedimentis et quo modo remotis, quo fructu et effectu aliquid gestum esset; qui etiam cognoscerent, qua ratione et arte res et facta essent enuntiata, quid aut negligenter, aut accurate et eleganter,

quid vel proprie vel figurate, quid concinne, ornate ac splendide dictum videretur. Sed quis dubitet, hoc opus magno usui esse etiam viris, quos rerum agendarum stadium iam ingressos, iuvat subinde reverti ad veterum libros, tamquam ad limpidissimos fontes, ut vel sitim restinguant rebus cognoscendis, vel ex cognitis auxilia et solatia petant sui temporis calamitatum, vel reputanda veterum inimitabili arte animos labore fessos recreent atque oblectent? Quicquid sit, hoc certe effectum est, ut studiis, quae EICHHORNII in historia posuit, non minus quam orientalibus literis, in quibus regnavit, eius nomen et gloria amplificaretur.

Talis vero doctoris academici quis non et summam agnoscat felicitatem, ex communi totius Europae cultioris praeconio enatam, et studium, industriam ceterasque virtutes celebret, quibus ad hanc tantam existimationem ac dignitatem sibimet ipse aditum patefecit?

Sed restat tertium quiddam, non omittendum in felicitatis academicae censura, si quis recte eam et sine partium studio agere velit. Quemadmodum enim nemini, sicut verissime scripsit Plinius ²⁶), tam clarum ingenium est, ut possit emergere, nisi illi materia, occasio, fautor etiam commendatorque contingat: ita neque ullus elucebit umquam academicus doctor, cuius operam non sublevet rerum ac temporum opportunitas, nec doctoris luce diu fruatur academia, quae istas opportunitates non adiuvet quovis modo sibi ac suis tueatur. Iam vero reputatote, AUDITORES, quantopere EICHHORNIO inde ab adolescentia fortuna favorit, producens iuvenem ex inferiore loco in maius et amplius theatrum, in quo et ipse sibi redderetur ²⁷), et doctrina eius facilius ab omnibus clariusque conspiceretur. Nam ex ignobili oppido, cuius scholam regebat, vocatum in cathedra huius Academiae collocavit Ernestus, Princeps Gothanus, cui oppidum illo tempore parebat, intelligenda

tissimus ille et perspicacissimus ingeniorum existimator: qui etiam si nulla alia re de Academia Ienensi bene meruisset (meruit autem, dum vixit, multis et praeclaris nominibus), hac una re, quod EICHHORNIIUM Ienensibus donavit, vel, ut verius dicam, cunctantibus atque tergiversantibus collegam apposuit, ceterisque Academiae indulgentissimis Altoribus²⁸), ut sententiae suae suffragarentur, persuasit, tanto tamque luculento hanc litterarum sedem beneficio obstrinxit, ut immortales divo Principi gratiae debeantur. Mox nova patria novas viro optimi iucunditates attulit, quarum maxima pars, quum ad vitam domesticam pertineat, habeatque satis locupletem testem filium, paternae et gloriae aemulum et felicitatis heredem, non potest hac oratione explicari; sed duo commemoranda sunt, quae ad litterarum studia strenue prospereque persequenda plurimum valuerunt: unum in amicitia collegarum positum, qui perspecta novi collegae et humanitate, et morum suavitate, et plura discendi cupiditate, quam numquam dissimulabat, omni eum officiorum genere cumularunt, et quamdiu cum eo versati sunt, ita tractarunt, nulla ut umquam simultatis recordatio quasi morsu quodam dolorem efficeret; alterum in Principum favore, qui non carere Professore patiebantur iis in civitate praesidiis et ornamentis, quae aliorum ordinum hominibus ad spem fortunarum et ad honorum ambitionem maxima solent et amplissima contingere. Quapropter contentus sua sorte et laetus EICHHORNIIUS in hac urbe degebat, donec post tredecim annorum in ea commorationem nec opinanti Gottingensis statio oblata est. Quotum animo EICHHORNIIUM fuisse putatis, AUDITORES? Aegre nec sine magno dolore, quod saepe professus est, ab hac divellebatur dilectissima sibi Academia, quam ne relinqueret, magno consensu collegae primum apud ipsum, deinde pro ipso apud Principes fuerant deprecati²⁹): sed ille Deo parendum existimabat, cuius numine lautior sibi et vitae

opportunitatibus abundantior obtigisset conditio, qua accepta et pluribus posset prodesse, et suis etiam studiis magis consulere. Etenim in Georgia Augusta bibliothecam patere sibi cernebat, ornatam iam tum immensa quadam copia optimorum et praestantissimorum librorum, ornatorem liberalitate Curatorum, qui, quicquid opis litterariae quispiam doctor desideraret, id prompte ac diligenter, procurante Heynio, publicis sumptibus comparari, in bibliothecam inferri, et ad usum illorum, qui cuperent, exprimi iusserant. Ac tantum abest, ut spes EICHHORNII fefellerit, ut multa alia accesserint, quae et ipsa in rerum opportunitatibus numeranda sunt. Nam et nova subinde salarii incrementa, et novi honorum tituli, nec pauca rei familiaris emolumenta ultro sunt in illum collata, et tanto quidem crebrius ac prolixius collata, quanto ipse aetate fieret provector, et ad meritorum in Georgiam Augustam multitudinem etiam annorum vitae numerum et senectutis auctoritatem adiungeret. Non possum verbis exprimere, AUDITORES, quantopere sibi EICHHORNII in hac statione Gottingensi, tot praemiis ornata, placuerit, a qua nullis se umquam conditionibus demoveri sinebat, et quanta cum pietate quantoque cum gaudio etiam senex praedicaverit Curatorum benevolentiam, quibus divi Munchhusii auctoritas ita persuasisset, non esse negligendos seniores doctores, qui in academico labore robur aetatis consumpsissent, sed fovendos quacumque ratione et excitandos, ne aut ipsos torpor occiparet neglectos, aut alii neglectiois metu a provincia vel suscipienda vel retinenda deterrentur. Quo factum est, ut EICHHORNII, qui florente aetate flos fuisset Georgiae Augustae, senectute affectus firmamentum eius civitatis et ornamentum dignitatis maneret.

Satis diximus de rerum opportunitatibus, quae EICHHORNIO in vita academica affluerunt: iam vero etiam tempora respicite, AUDITORES, quibus et vitae et studiorum fe-

licitas mirabiliter adiuta est. Incidit eius adolescentia in aetatem, quam Michaelis doctrina et fama illustrabant: hunc magistrum nactus est litterarum orientalium: hunc vivum coluit tamquam alterum Schultensium, patriae suae donatum: hunc mortuum amplissima laudatione prosequutus est ³⁰). Heynium habuit auctorem ornandae et amplificandae doctrinae per artes humanitatis, quas iuvenis in seminario Gottingensi colebat; Schloezerum in eadem Academia gravissimum historici studii adiutorem. Tum Professor Ienensis docili vitae aetate factus, coniuncte vixit cum Griesbachio, qui criticum Novi Testamenti studium princeps tunc in Germania acrius commovebat; coniuncte cum Vlrichio, qui, quid auxilii ad philosophas disciplinas redundaret ex aliarum artium fenore, graviter voce et exemplo demonstrabat; familiariter cum Schützio, qui omnis elegantioris doctrinae et iudex erat acerrimus et strenuus vindex; amantissime autem cum Heinrichio, quicum historiae amor et studium, mox etiam domestica necessitudo, eum copulabant. Quid dicam de Athenis Vimariensibus, quae Goethii divino ingenio, Wielandi lepore, Herderi facundia et arte sic illo tempore florebant, Principisque iuvenis, ad litteras tuendas nati, munificentia et liberalitate ita sustentabantur, ut, qui non excors esset, in eum non posset non hac tam felici velut contagione aemulandi quaedam cupiditas transfundi. Ita excultus ingenio et multiplici doctrina instructus, quum in Academiam Gottingensem redisset EICHHORNIIUS, quam adolescens reliquerat, Michaelem ibi invenit, veterem suum praeceptorem, provectum annis et iam deflorescentem, sed eundem non minus doctrina provectum, quippe qui paulatim desisset dogmaticas rationes cum historicis atque exegeticis confundere, iamiamque accederet iis, qui diversas textus N. T. esse recensiones statuebant, denique de librorum sacrorum origine ac factis liberius iudicaret ³¹). Quam sentiendi libertatem, philo-

sophiae non magis quam historiae armis expugnatam, plerique etiam theologi, quos tum collegas EICHHORNIIUS nanciscebatur, in doctrina sacra tenebant, in his Theophilus Iacobus Planckius, vir vere venerabilis, studiorum ratione ipsi propior et aetate coniunctior, idemque princeps in iis, qui ad illuminanda theologiae spatia historiae lucem admoveverunt. A talibus autem viris cooptari collegam, cum talibus laborum societate coniungi, quis non in summis ponat opportunitatibus, quae doctori academico contingere possint? Sed plures erant in aliis disciplinis, quae EICHHORNIO contingerent. Nam Heynius illa tempestate ita dominabatur in litteris nostris et republica litteraria, ut EICHHORNIIUS, quum primo reversus esset Gottingam, lubenter cum eo sua omnia consilia communicaret. Meinertis tanta erat tam diffusae lectionis innumerabilium librorum copia, ut, qui consulissent, numquam ab eo nisi doctiores discederent. De eo autem imprimis laetari solebat, quod instaurare licuerit constitutam mutuus officiis cum Schloezero, magistro quondam suo ac benevolentissimo fautore, necessitudinem, cui iam accedebant Gattererus atque Spittlerus, historiae et docendae peritissimi viri, et ornandae tanto tamque liberali studio incensi, ut ab huius provinciae societate non tantum non avocarent Orientis litterarum magistrum, sed ad eam suscipiendam, administrandam, tuendam et cohortarentur collegam, et amicum omni ope adiuverent ²³). Inde aemulatio quaedam exstitit tantorum virorum, litteris et academiae perquam salutaris ²⁴), quae nova subinde nutrimenta accepit, postquam EICHHORNIIUS celeberrimae Societati regiae doctrinarum Gottingensi sodalis erat adscriptus. Etenim hanc quoque Societatem scriptis ornavit, ad historiam potissimum et antiquitates pertinentibus ²⁵), quae magno opere et candide laudarunt, quotquot iudicare de his rebus possent. His omnibus denique, sed post Heynii obitum, cura et moderatio accessit ephemeridum Gottingen-

sium³⁵): de quo labore sibi imposito (ac profecto is labor est) quamquam apud familiares saepenumero conquerebatur, ut qui nolentem abstraheret ab iucundiore libros scribendi negotio, tamen et ipse eum haud invitus exantlavit, et vehementer gavisus sunt omnium ordinum et gentium eruditi, quum virum longe doctissimum ac tantae rei sustinendae, si quis alius, parem, non modo restitutum in regno, quod Repertorio olim et Bibliotheca edenda obtinuerat, verum etiam imperio auctum viderent. Itaque postremis vitae annis etiam haec seni rediit opportunitas de litteris praeclare merendi, quam viro abstulisse priora tempora videbantur: eaque ille tanto et lubentius et felicius usus est, quum senectute nec vires essent debilitatae, neque auctoritas et fama imminuta.

Arbitror, AUDITORES, me consequutum esse hac oratione, quod volebam, ut EICHHORNII vobis proponerem illustre exemplum felicitatis academicae. Haec ipsa vero felicitas faustum sit omen solemnibus, quae hodierno die concelebramus. Agitur hodie de vestris studiis vestraque industria, Commilitones; agitur de vestra laude; agitur de primordiis felicitatis, ex utraque re nascentis. Et reperti sunt inter vos nonnulli, qui editis industriae speciminibus publicam laudem meruerunt. Quorum exempla si quando plures, si, quoad fieri potest, omnes imitabuntur, aderit exoptatissimum illud tempus, quo, quod Romani numis Imperatorum suorum inscripserunt³⁶), idem nos et verius scribamus in annalibus academicis: SAECVLI FELICITAS: FELIX TEMPORVM REPARATIO.

Sed, ut tandem ad propositum veniamus, quae ab ORDINE THEOLOGORVM summe venerabili in hunc annum quaestionis loco proposita fuerat

descriptio et censura recentium de Danielis libro opinionum,
duos quidem in concertationem vocavit adolescentes, sed uni tantum illorum absolvere contigit commentationem,

quae Pauli apostoli dicto, πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε, insignita est. Rogavit vero etiam alter, ut primam libelli sui partem, quam solam propter bibliopolae cuiusdam societatem, libros aliquot ad rem tractandam necessarios iusto serius afferentis, datum fuerit exhibere, Ordo venerabilis iudicio suo subiicere haud dedignaretur. Cui rogationi imprimis propter laudabilem partis oblatae indolem satisfacere placuit. Itaque Ordo hanc commentationem, הכלל inscriptam, si, qua inchoata est, diligentia, eruditione et sagacitate ad finem perducta ipsique exhibita esset, praemio condecorandam merito fuisse, unanimo consensu iudicavit. Hunc ergo egregium adolescentem, si intra paucos dies nomen suum professus fuerit apud Decanum, in scripto publico, Academiae auctoritate edendo, maxime commendari Ordo voluit *). Prior autem ista commentatio, Pauli dicto insignis, etsi in eius eloquutione aliarumque sententiarum expositione et censura non omnino desunt, quae magis perspicue aut rectius et accuratius dici potuerint: tamen et propter permagnam diligentiam auctoris in colligendis, ordinandis et iudicandis doctorum virorum sententiis, et propter eximiam Hebraicae et cognatarum linguarum cognitionem, denique propter iudicii subtilitatem, Ordini venerabili visa est palmam meruisse.

Iam, resignata schedula, vobis auctorem produco tam laudatae commentationis,

HENRICVM GODOFREDVM KIRMSS,

SCHAAFSDORFIO - VIMARIENSEM.

[Victorem musici concentus salutarunt.]

Vere possum dicere, humanissime Iuvenis, de nullius um-

---

*) Auctorem commentationis se professus est Io. GYSTAVVS STICKELITS, Vimar-
riensis, Philos. Doctor et Theol. Baccalaureus, idem ille iuvenis doctissimus, quem
commendavimus scriptione, anno proxime superiore a nobis edita, qua orationem
in memoriam Augustanae Confessionis ex lege beneficii Lynckeriani ab ipso habitum
muneris causa indicebamus.

quam victoria me magis esse laetatum, quam de hac tua, cuius modo praeconium feci. Res tuae satis mihi cognitae sunt. Venisti ad nos ex schola Islebiensi, nullis sustentatus nisi ingenii subsidiis: commendatus mihi eras ab amico: frustra laboravi, ut aliquod tibi auxilium studiorum pararem, quod an nunc tandem tibi obtigerit, nescio, qui per aliquod tempus te non viderim. Interea divino auxilio confusus, studii assiduitate et constantia tot tantasque difficultates ita superavisti, ut nunc primus in hac Academia exsisteres inter populares, cui a Theologis nostris palma tribueretur. Macte hac virtute esto: perge viam tenere, quam ingressus es: Deus rebus tuis etiam in posterum providebit.

In sequentem annum Ordo Theologorum iubet
colligere et ad iustum ordinem revocare argumenta, quibus scriptores ethnici saeculis III et IV cultum suum deorum defendere conati sint, addita etiam eorum epicrisi.

ILLUSTRIS ORDO IURISCONSULTORUM proximo superiore anno quaestionem proposuerat:

an mater, quae ad secundum matrimonium transierit, filio intestato, in bona, quae post mortem patris avus paternus ei reliquisset, cum fratribus eius ex Novella XXVII, cap. XLVI succedat, necne.

Vnica, quae Ordini oblata est, commendatio Ciceronis verbis inscripta est: *Optandum est, ut ii qui praesunt rei publicae, legum similes sint, quae ad puniendum non iracundia, sed aequitate ducuntur.* Eius auctor, ex Ordinis sententia, non tantum diligentiae et doctrinae, sed etiam ingenii specimina laude digna exhibuit. Nam imperatorum constitutiones de secundis nuptiis inde a Constantino usque ad Novellam vigesimam secundam sagaciter investigavit, constitutionis octavae Theodosiani codicis, quae est de legitimis hereditatibus, constitutionisque decimae de bonis maternis nexum diligenter exposuit, odii secundarum

nuptiarum rationes, in ipsis constitutionibus expressas, bene collegit, novellam vigesimam secundam recte interpretatus est, omninoque propositae quaestioni ita respondit, ut Ordini satisfacisse videri possit, si non in aliis fuisset levis et parum diligens. Nam in exponenda iuris civilis historia de matris in bona liberorum successione saepius errore lapsus est, dubia pro certis exhibuit, nonnulla omisit. Argumenta, quibus in defendenda sua sententia usus est, tanta cum verbositate dilatavit, ut multa, quae ad rem non pertinebant, immiscendo, a quaestione nimis aberraret, et suarum ipse rationum robur imminueret. In argumentis proferendis non adhibuit iustum ordinem. In ea commentationis parte, quae de logica, quam dicunt, Novellae interpretatione tractat, nihil ipse iudicavit, Thibautii vestigiis nimium inhaerens. Aliorum Iurisconsultorum de quaestione proposita sententias non ea, qua debebat, diligentia collegit. Denique eo scribendi genere usus est, quod ipsum prohibeat, quo minus commentatio typis mandetur. Quapropter Ordo Iurisconsultorum censuit, eam *secundo* tantum *praemio* esse ornandam: quod accipiet auctor cum publico praeconio, ubi nomen suum apud Decanum ediderit*).

Idem illustris Ordo, ut commissionem instauret in proximum annum, quaerere iubet,

an et quo ambitu vulgaris regula: dies interpellat pro homine, secundum ius Romanum recta sit.

Quam quaestionem ita vult Ordo enodari, ut praestantioribus Iureconsultorum inde a Glossatorum aetate usque ad nostra tempora de regula sententiis examinatis, imprimisque in censum vocatis iis, quae nuperrime a *Neustetdio*, *Thibautio*, *Lotzio*, *Ratienio*, *Mühlenbruchio* de ea scripta

---

*) Edidit nomen iuvenis humanissimus, EDVARDVS PYTSCHIVS, natus Wenigen-Ienae, qui pagus est prope Ienam urbem. Ad nos accessit disciplina, primum domestica patris, docti hominis scriptisque clari, deinde publica illustris gymnasiū Vimariensis, usus.

sunt, tum ex generalibus de morae initio principiis, tum ex singulis iuris civilis locis, qui ad illam regulam pertinere videantur, diligenter collectis atque explicatis, res diiudicetur.

GRATIOSO ORDINI MEDICORVM in summo artem suam ornandi studio periniqua sors obtigit. Ex quo enim haec certamina civium apud nos instituta sunt, nullusdum ex iis, qui artis salutaris studiosi sunt, ad certandum processit: non, opinor, quod talem ingenii exercitationem parum sibi salutarem putarent, mallentque in privata operae, quam arti medicae industriosissime navant, commendatione acquiescere, sed quod plerique in tantas sunt academici curriculum angustias conclusi, ut suam artem, per se late diffusam, nimis disiungant ab iis litterarum studiis, quibus carere non possunt, qui ex ingenii doctrinaeque speciminibus publicam laudem appetunt.

Quapropter quum ad solvendam quaestionem medicam, quae nuper erat proposita, nemo sese accinxerit, Ordo gratiosus novam proponit hanc:

Exponantur congestionis sanguineae notio, signa perpetua, natura, diagnosis, caussae atque effectus in reliquis corporis partes et functiones.

Denique amplissimus ORDO PHILOSOPHORVM duas obtulerat civium disceptationi quaestiones, unam philologam, alteram physicam.

Philologa versabatur in *Valerii Catonis Diris*: quo de carmine ita iusserat disputari Ordo, ut primum de eius argumento, genere et nomine, deinde de auctore et aetate diceretur, neque critica opera in eo emendando, restituendo, illustrando omitteretur.

Exhibita est dissertatio una, cui auctor hanc notam inscripsit: *Ἑστὶν ἀγάθεια τύχης καὶ μαρναμένων, πρὶν τέλος ἄκρον ἰκέσθαι.* De ea quid Ordo iudicarit, accipite.

Duplex libelli dos est: altera in magno studio conspi-

cua, quo auctor, quicquid de Catonis Diris scriptum inveni-
nerat, conguessit; altera in conatu, iuvenili illo quidem et
saepe infirmo, sed laudabili tamen, virorum doctorum opi-
niones examinandi, et novas de Carminis argumento singu-
lisque partibus sententias proferendi. Qui quidem conatus
ita ei successit, ut, ubi ab aliis iam trita esset et aperta
via, ipse ad rei veritatem propius accederet.

Triplex est vitium: primum, quod partim admixta
sunt et copiosius tractata, quae vel abesse poterant, vel
breviter attingi debebant (v. c. de Carminis codicibus et
editionibus, de ratione versuum intercalarium etc.), partim
omissa, quae minime omnium negligenda erant, imprimis
in interpretatione singulorum locorum, quorum in nullo
auctor haesit, in quo non vidisset alios iam haesitasse;
alterum, quod in novis coniecturis ea sunt proposita, quae
ab omni verisimilitudine abhorrent (v. c. de aetate Carmi-
nis, de eius indole elegiaca, de Virgilio, Catonis imitatore,
de sensu vocabuli Battarus, quocum adeo Graecum *γλῶσσος*
comparavit, nihil attendens ad prosodicam utriusque diver-
sitate, denique de singulorum versuum emendatione);
tertium, quod scribendi genus parum castum et elegans
est, passim etiam inquinatum. Nam quod omnino libellus
nimia quadam copia et prolixitudine laborat, id minus for-
tasse reprehendendum est in adolescente, qui parum exer-
citatus in scribendo nondum didicit vertere stilum et uber-
tatem compescere.

Itaque propter dotes libelli, quas diximus, et eximiam
auctoris diligentiam Ordo palmam quidem tribuit ei, qui
nullum nactus est huius certaminis socium, sed hac lege et
conditione tribuit, ut libellus non publicis sumptibus emit-
tatur: quo maius incitamentum accedat auctori, eum sic
limandi, augendi, resectisque iis, quae vitiosam copiam
efficiant, emendandi, ut dignus evadat publica luce.

Hoc ut strenue agas, te adhortamur, cuius adhuc ignoti

laudes promulgavimus, nunc, aperta schedula, etiam nomen promulgamus,

HERMANNE FRIDERICE BRANDIS,

GOTTINGENSIS.

[literati sunt concentus musici.]

Est sane, quod etiam de tua laude gaudeam, humanissime Brandis, tum tua causa, tum propter gymnasium Altenburgense, ex cuius egregia disciplina prodiisti, tum imprimis etiam propter virum praestantissimum, quem tamquam filius adoptaticius colis, magnum olim Gottingensis, nunc Ienensis Academiae ornamentum ac decus. Sed, ne quid dissimulem, gaudium, ex tua doctrina perceptum, non satis liquidum illud est, sed dolore quodam mixtum. Nam quod in seminario nostro philologo, cui tantam tres Directores operam navamus, nullus hanc fidentiam habuit, ut tecum de palma contendere vellet; quod nemo ex illis sodalibus exstitit, qui iucundam praeteriti temporis, quo societas Latina florebat, memoriam renovaret: id vero nonne ego vehementer doleam? — Prospere tibi succedant, quae tam laudabiliter instituisti: laudes autem tuas ut mox aemulentur complures, ex animo precor.

Iam vero quo mirabilius Ordini Philosophorum est visum, in tanto civium numero, qui philologiae studium profiteantur, totque huic studio apud nos publice propositis praemiis, tamen intra totum sex annorum spatium vix duo singulos exstitisse, qui in hac concertatione aliquid scribere auderent, certamen vero inter plures adhuc fuisse nullum: eo magis suum existimavit causas inquirere, ex quibus haec mirares ita evenisse, et paucitas illorum, quos iure optimo plurimos exspectabamus, intelligi posse videatur. Has causas sperat non tam in aliis rebus quam in eo quaerendas esse, quod, quum tam late pateat philologia, non parati satis fuerint philologi ad ea potissimum argumenta pertractanda, quae ad disceptationem essent proposita, et

quod, quo minus sese pararent librisque instruerent, temporis brevitās obstiterit. Cui quidem sive incommodo sive excusationi Ordo nunc ita occurrere decrevit, ut in proximum annum argumenti optionem relinquat iis, qui doctrinae specimina edere et ad praemium adspirare voluerint.

Deligantur itaque ab ipsis iuvenibus *sex septem scriptorum Graecorum Latinorumve loci*, qui difficultatibus vel criticis vel exegeticis laborant: ex iis autem quisque scriptoribus deligat, quos repetita lectione et longiore usu familiares sibi reddidit, et quibus tractandis idonea in promptu habet librorum praesidia, tum ad criticam rationem, tum ad interpretationem. Sed excludantur omnino loci, qui vel in scholis doctorum, vel in seminario philologica, nuper tractati ac disceptati sunt, ut sua cuiusque iuvenis doctrina et suum iudicium cognoscatur. Eiusmodi igitur locos qui optime tractaverit, sive examinandis diligenter aliorum sententiis, sive etiam novis proferendis, verbisque ac sententiis in clariore luce collocandis, is palma condecorabitur; qui proxime ad huius laudes accesserit, secundo praemio dignus habebitur. Ceterum quo facilius hoc atque expeditius negotium est: eo plures Ordo sperat futuros esse, qui novissimis curriculum academici stadiis (nam praecocia nimis studia ne nos quidem volumus ad hanc operam protrudi) in interpretando atque scribendo vires experiantur.

Iam unum hoc reliquum est, ut de eventu dicamus quaestionis physicae, quae erat

de vi lucis chemica in corporibus organicis, quae dicuntur et iis quae organis destituta sunt, aeriformibus, fluidis et rigidis.

Eventus idem fuit, qui in ceteris. Vnus in stadium ingressus est: unus palma potitur victor, sed sine pulvere. Quam nobis commentationem proposuit, ei hoc symbolum dedit: *Nihil luce obcurius*. Ordinis sententia haec est:

Laude dignissima est commentatio, utpote quae non uno argumento lectionis assiduitatem et accuratum disciplinarum studium egregie comprobet. Magna enim cum diligentia, nec sine peritia, auctor ex ingenti librorum, in quibus de luce agitur, multitudine plurima, quae ab aliis vel observata vel praecepta sunt, collegit et ad iustum ordinem redegit. Imprimis vero ea quae, quid efficiat lux in animalibus, plantis rebusque, quae organis sunt destituta, per virorum doctorum observationes demonstrant, sollerter comprehendit, et ad certas et perspicuas rationes revocavit. Denique etiam quae ipse de vi chemica lucis coloratae observasset, ita proposuit, ut in caussis indagandis ingenii acumen, in conferendis rationibus subtilitas iudicii satis eluceat. Quod reprehendi debet, his potissimum in rebus cernitur. Nimis verbosa et prolixa est expositio, demonstratio non satis accurata, et addita sunt, quae omitti debebant. Ante omnia autem exhibenda erat, quae in quaestione erat posita, comparatio aequalium et diversorum, quos lux et calor praestant, effectuum: id quod auctor dissertationis ipse intellexit, et in litteris adiunctis, se etiam huic desiderio aliquando satisfacturum esse, promisit. Quae quum ita sint, Ordo Philosophorum unanimi consensu hanc commentationem non tantum praemio dignam, sed quandoquidem ex aemulis, si quos habuisset auctor, nullus facile eum superaturus fuisset, etiam *primario praemio* ornandam esse censuit.

Itaque, rescissa schedula, victorem pronunciamus

GVSTAVVM SVCCOW,

IENENSEM:

cui laeta nunc fiat acclamatio.

[Facta est instrumentis musicis.]

Gottingensi igitur Ienensis victor accessit, fausto sane omine, et tam felici casu, ut nihil sit, quod orationis meae

argumento magis conveniat. — O si adhuc inter nos versaretur avus tuus, humanissime Succovi! Quanta eius foret laetitia, si nepotem, cui proxime superiore anno secundum in philosopho certamine praemium decrevimus, nunc primum videret consequutum esse in ea doctrina, quam ipse tot per annos Professor in hac Academia ornavit. Sed vivit, et utinam diu vivat, pater tuus, collega noster coniunctissimus, quocum ita nunc haec solemnia celebramus, ut, dum tibi meritas laudes gratulamur, ipsi gratulemur de tali filio, et ut ipsius spes ac laetitia nostram, ex libello tuo susceptam, confirmet et augeat.

Redierunt in amplissimo Ordine vices argumentorum, quae annuis certaminibus proponuntur, ad artem mathematicam, unde, quum primo ante hoc sexennium institutae essent commissiones, fausta auspicia ceperunt. Ex hac igitur arte eiusque principe apud Graecos auctore iam materies disceptandi proponitur.

Euclideorum enim elementorum doctrina, quamquam inde a viginti fere saeculis Asiae et Europae praeceptrix, adeo non ab omni parte absolutis utitur definitionibus primis atque axiomatis, ut modo studium uberioris scientiae, inde enatum, modo aucta arithmeticae cognitio, cuius haud exiguum est in disciplina de similitudine momentum, modo studium coniungendae praxis cum theoria, multa systematum novorum de elementis geometriae condendorum pericula excitavit.

Optat igitur Ordo Philosophorum, primum, ut historica serie enarrentur varia prioris Euclideorum librorum hexadis mathematicae emendandae atque explicandae pericula, praecipue ea, quae sunt a Germanis copiosius exposita; deinde, ut horum instituaturs comparatio cum ratione Euclidea; denique ut de argumentorum subtilitate indicium feratur.

Haec igitur est nova materia laboris, ad quam vocamini, Commilitones, haec nova laudis opportunitas, quae vobis proponitur. Eam laeti accipite, alacres in ea elaborate; ac si quando animus deficiat, aut labascat industria, EICHHORNII studium ante oculos vobis ponite, EICHHORNII gloriam recordamini, EICHHORNII felicitatem primamque illius et almam nutricem, Academiam Ienensem, CAROLO AVGVSTO Rectore florentem, cogitate.

ANNOTATIO.

Spectat haec annotatio ad eos potissimum Orationis locos, qui sunt de vita et scriptis Eichhornii. Nam quum annorum notas et librorum titulos eloquentia respuat, haec tali appendice supplere visum est. Quod supplementum iis certe non erit ingratum, qui, quid Eichhornius ipse de vita sua litteris olim mandarit, cognoscere cupiant. Attinguntur in Oratione passim etiam quae aliorum scriptorum libros in memoriam revocent, quos non nominavi. Sed de his non sunt monendi eruditi: tirones, si opus fuerit, scholas et scripta theologorum consulent. Nobis in academica quidem descriptione chartae parcendum fuit.

1) Ad pag. 597. *Sabini feruntur diis covisse.* Auctore Sisenna apud Nonium XII, 18. Nempe *ver sacrum* a veteribus dicebatur dupliciter: vel ubi magnis periculis adducti vovebant, quaecumque vere proximo acciderentur, se diis esse immolatuuros, si salvi evasissent (Liv. XXI, 10. Festus s. v. *Mamertini*), vel ubi armis instructos mittebant ex patriis finibus, quoties incolarum multitudo in aliqua civitate nimium excresceret (cf. Intpp. ad Iustin. XXIV, 4, 1). Oratori licuit fortasse voc. *sacrum* ab eo sensu uti.

2) Ad pag. 599. *litteris, quas paucis ante fatum diebus scripsi.* Adiunxerat eas postremis voluminibus Introductionis in N. T. libros. Sed iuvat litteras illas huic scripto mandare, gratum profecto monumentum non tantum singularis modestiae, qua vir summus semper excelluit, verum etiam pietatis in academiam Ienensem, et, si fas est hoc addere, benevolentiae et versus amicum:

Göttingen, am 31 May 1827.

Erlauben Sie, v. Fr., dass ich dem beyliegenden Buch ein Ehreplätzchen in Ihrer Bibliothek erbitte. Es mag als das Machwerk eines abgelebten Greises keine Aufmerksamkeit verdienen; aber ich wollte doch, dass die beyden letzten Bände ihren frühern Brüdern die Sie so gütig aufgenommen haben, in der Ehre nicht nachstehen möchten; und so bitte ich, Sie möchten ihnen, wenn auch dem unwürdigern, die Bitte, die sie durch mich an Sie thun, nicht versagen. Sie hätten freylich früher öffentlich auftreten sollen. Aber so wenig man den Göttingischen Anzeigen es ansehen mag, so kann

sie mich doch alle Zeit, die ich sonst aufs Bücherschreiben zu verwenden pflegte, da ich allein alles für sie thun muss, und nur einen Corrector und Expedienten zu Gehülfen habe.

Ich freue mich, dass Jena so glücklich die Jahre der Drangsals überstanden hat. Es geht nun besser, und wird nach meinen Wünschen immer besser gehen. Dass ich ein Scherflein dazu habe, durch nichts als Bezeugung der Wahrheit, beytragen können, das freut mich von Herzen.

Meine Laufbahn geht nun zu Ende; möge die Ihrige — — noch recht lange dauern, und die ganze Fülle des Segens Gottes Sie auf derselben überschütten! Ich bin und verbleibe von ganzem Herzen und hochachtungsvollst unwandelbar

Eichhorn.

3) Ad pag. 600. *de eius vita et meritis.* Vitam Eichhornii usque ad illud tempus, quo Doctoris philosophiae, mox etiam Professoris, Ienensis honores adeptus est, operae pretium est ipsis eius verbis describere. Nam quum honores illos per litteras, Ohrdruffio d. 4 Maii a. 1775 datas, ab Ordine Philosophorum peteret, quos eodem mense, incertum quo die, Danovii commendatione adiutus, impetravit: non tantum *proxioris disputationis fragmentum de monumentis Arabum ante natum Mohaemmedem*, sua manu scriptum, amplissimi Ordinis censurae subiecit, idem illud, quod auctius deinde atque limatius Monumentis antiquissimae historiae Arabum praefixit, sed, qui mos est apud nos receptus, etiam de vita ante acta litteris adiectis exposuit. Atque haec fortassis causa fuit, quod quae absens privatis litteris scripsisset, mox praesens non repeteret in tabulis illis publicis, de quibus in Praefatione diximus. Exposuit autem hunc in modum:

„Natus sum Dörrenzimmerae, principatus Hohenlohici pago, anno huius saeculi LII. a. d. 16 Octobrem, patre Io. Georgio Christ. Eichhorn, matre Sophia Friderica, b. Io. Iacobi Storneri, Pastoris Oberalterthemensis, pii atque probi viri, filia. Prima litterarum elementa posui in loco natali, duce optimo patre. Postquam autem hic ad sacrorum administrationem Weikershemium esset vocatus, et iam otium decesset, quod mihi instituendo consecraret, tradidit me ludi Weikershemiensis moderatoribus. In quo quum satis ad altiora studia praeparatus viderer, a. 1767 ex patris optimi voluntate in Gymnasium, quod Heilbronnae floret, me contuli, ibique duce Io. Rudolpho Schlegelio, optimo Gymnasii Rectore, ad humanitatis studium animum omnem appuli, donec ingenii doctrinaeque quamdam maturitatem nactus, a. 1770 studia academica in alma Georgia Augusta auspicarer. Audivi ibi in philosophicis ill. Federum, in theo-

logicis viros summe venerandos Walchium, Lessium, Millerum, in historicis ill. Schlözerum et b. Achenwallium. Imprimis autem me cepit litterarum Orientalium amor, postquam in consuetudinem ill. Michaelis veneram, quo duce non solum omni, qua fieri potuit, diligentia in penitiorum Hebraicae linguae atque, quae hodie fervet, artis criticae cognitionem incubui, sed etiam dialectos illas, quibus in cognoscenda Hebraica lingua aegre careres, ut Arabicam, Syriacam et quae sunt reliquae, non leviter attingere allaboravi. Vt autem mihi explicandorum sacrarum librorum pararem instrumenta, quanta mihi licuit, diligentia continuavi humanitatis studia, veterumque tum Graecorum, tum Latinorum monumenta interpretantem audiui ill. Heynium, et ipse publice, eo moderante, interpretatus sum, postquam insigni eius erga me favore Seminarii philologici sodalibus adscriptus eram. Praeterlapso autem tempore, quod plerumque studiis academicis consecratur, studui, quae profeceram usu, scriptionibus atque praelectionibus privatissimis confirmare, neque inde ab eo tempore defuerunt, qui meam operam in Latinis, Graecis, Hebraicis Arabicisque desiderarent. Et quum iam de itinere litterario cogitarem, sola Schlözeri, summi fautoris, promptissima erga me voluntate suscipiendo, contigit, ut mihi illustrissimorum Principum de Hohenloh, Comitum de Gleichen etc. indulgentia scholae Ohrdruffiensis regendae munus demandaretur, quo sum inde a. d. 11 Octobris 1774 functus.“

Hactenus Eichhornius. Rectoris provinciam, quam illo tempore administrabat, imprimis Millero, Theol. D. et Prof. Gottingensi, auctore erat nactus, non sine magna trepidatione Ohrdruffensium, quibus *ἑτεροδοξία* nomine suspecta erat Michaelis disciplina. Ienam Professor accitus mense Iunio anni 1775, Io. Ernesto Fabro successit, qui Kilonia huc vocatus a. 1773, per breve tempus professionem litterarum orientalium in hac academia gesserat. Nam in Ordinem receptus d. 3 April. a. 1773, diem supremum obiit d. 15 April. a. 1774. Nec multo diuturnior muneris administratio ei contigerat, qui Fabri fuerat decessor, Io. Henrico Bohne, Erfordiensis, in Senatum cooptato d. 22 April. a. 1769, mortuo d. 15 Mart. a. 1771. His duobus viris quod non erat datum, ut de academia et litteris Orientis diu mererent, compensatum est longa et felici vita Eichhornii, qui Senatui academiae Ienensis d. 2 Iun. 1775 adscriptus, et in Ordinem philosophorum receptus mense Aprili a. 1776, academiam nostram ornavit usque ad hibernum semestre anni 1788: quo ineunte Gottingam abiit philosophiae et litterarum orientalium Professor, ibi mortuus die 25 Iun. a. 1827. Ad hanc commorationem Gottingensem maxime spectant, quae de vita Eichhornii scripta sunt his in libris: *Beyer's allgem. Me-*

gazin für Prediger. II B. 5 St. p. 109 — 111. Saalfeld's Geschichte der Universität Göttingen in dem Zeitraume von 1788 bis 1820. p. 331 — 336.

Ceterum quae supra narrata sunt, quum multis Orationis locis lucem afferre viderentur, equidem non dubitavi ex tabulario nostro in publicum proponere, in quo multa huius generis, ad historiam academiae et doctorum perutilia, adhuc iacent dispersa: quae, utinam tandem aliquando existeret, qui colligeret, ordinaret et ad componendos ornandosque academiae annales conferret.

4) ad pag. 602. *Conversas in patrium sermonem.* Quam feliciter et ingeniose, documento sunt interpretationes, quas in publicum edidit: *Hiob, metrisch übersetzt*, Gotting. 1800. 8. *Die hebräischen Propheten*, Gotting. 1816. 1819. III. 8.

5) ad pag. 603. *Orientis litteris.* Libros, qui ad has potissimum spectant, passim commemoravi in annotatione: nunc per satiram ceteros addam, exceptis iis dissertationibus, quae Repertorio et Bibliotheca litter. oriental. comprehensae, aut ab Hammero editae in libro: *Fundgruben des Orients* (v, c. II. p. 359. III. p. 21), aut aliis libris mensuris insertae sunt. Ceteri libri hi sunt: *Poeseos Asiaticae commentariorum libri VI, cum appendice, auctore Guil. Jones, recudi curavit*, Lips. 1777. 8. *Ueber die Dialecte der Arabischen Sprache, Vorrede zu Federan's Uebers. von I. Richardson's Abhandl. über Sprachen, Litteratur und Gebräuche morgenländischer Völker*, Leipz. 1779. 8. *Abulfedae Africam curavit* Gotting. 1790. 8. *Io. Simonis Lexicon manuale Hebraicum et Chaldaicum recensuit, emendavit, auxit. Edit. III.* Hal. 1793. 8. Denique etiam *Chrestomathiam* addidit *Innocentii Fessleri Institutionibus linguarum orientalium, Hebraeae, Chaldaicae, Syriacae et Arabicae*, Vratislav. 1789. 8.

6) ad pag. 604. *artes humanitatis.* In his quantum profecerit, legendis assidue scriptoribus Graecis atque Latinis, non tantum scripta eius testantur, quae quamquam ex alio genere, tamen quasi colore quodam et succo antiquitatis tincta sunt, sed ostendit etiam Latina scribendi ratio, tersa, elegans, in plerisque pura, denique iudicia declarant, de rebus philologicis prodita. In his satis est commemorare censuram, quam de novo Batavorum invento, quod erat in originibus Graecis investigandis exponendisque linguae rationibus analogicis, eo tempore scripsit, quo plerique huic doctrinae aut assentiebantur temere, aut inepte refragabantur. Cfr. *Biblioth. litterat. bibl. IV, 4. p. 740 — 761.*

7) Ad pag. 604. *aliquot eius generis spectmina.* Antehac enim non ediderat nisi programma continens *de Cuschaëis verisimilia*, Arnsted. 1774. 4. Tum vero intra anni spatium tres libros emisit: *Geschichte des ostindischen Handels vor Mohaemmed*, Goth. 1775. 8. *Monumenta antiquissima historiae Arabum, post Alb. Schultensium collecta editaque cum Latina versione et animadversionibus*, Goth. 1775. 8. *De re numariae apud Arabas initiis*, Ienae 1776. 4. Postrema dissertatione publice ex cathedra defendenda, qui mos fuit maiorum nostrorum, nunc exoletus, locum sibi fecit in Ordine amplissimo Philosophorum Ienensium.

8) Ad pag. 604. *Repertorium instituit.* Notissimum est opus: *Repertorium für biblische und morgenländische Literatur*, 18 Bände, Lpz. 1777—1786. 8. Potiores dissertationes, quae ab Eichhornio scriptae, in hoc opere continentur, commemoratae sunt in Beyerli libro not. 3 laudato p. 110 et in Saalfeldi historia p. 333.

9) Ad pag. 605. *clarissimi nominis theologum.* Is fuit G. C. Storrus, vir de sacris litteris immortaliter meritis, cuius commentatio de Protevangelio (Tubing. 1789. 4) contra Eichhornium scripta, quam moderatus ab hoc et modeste diiudicata est in Bibliotheca litterat. biblicae, III. p. 357 sqq.

10) ad pag. 605. *libro de vetustissima historia ad magistri sententiam scripto.* Io. Gottfr. Eichhorn's *Urgeschichte, neu herausgegeben mit Anmerkungen von Joh. Philipp Gabler*, Altdorf 1791. 1793. II. 8.

11) ad pag. 606. *Introductionem in V. T. libros.* Prima editio palmarum operis: *Einleitung in das Alte Testament* prodiit Lipsiae 1780—1783. III. 8. Quarta et novissima editio tres priores efficit partes sylloges: *Kritische Schriften*, Lpz. 1803. 1804. 8. Translatum est opus in linguas patrias a Britannis et Batavis. Cfr. *Fuhrmann's Handbuch der theol. Literatur*, II, I. p. 138.

12) Ad pag. 607. *et libris apocryphis.* *Einleitung in die apokryphischen Bücher des Alten Testaments*, Lpz. 1795. 8. Novissima editio quartam partem efficit operis: *Kritische Schriften*, Lpz. 1803. 8.

13) Ad pag. 607. *quod Wolfius praestitit in Homericæ crisi.* Et quid tribuerit Eichhornio, et quantopere criticam eius facultatem suspexit, ut nihil hoc loco referam de iis, quae ipse aliquoties ex ore optimi viri, theologos consentia, coram excepti, in libris suis passim declaravit, velut in Prolegomenis ad Homer. p. CL. Quod dixi Eichhornium diruisse plus, quam aedificasse, idem de sese dixit Wolfius in praefat. ad Iliad. p. XI.

Hal. Neutri hoc potest opprobrio verti. Nam in re critica non omnino verum est, quod Isocrates ad Philippum scribens pronunciavit, ὅτι οἰκῆσαι μὲν ἴσθιν ἅπαντα χαλεπὸν, διαλῦσαι δὲ ῥᾳδίον.

14) Ad pag. 608. *Introductionis nomine inscriptum.* Titulus est: *Einleitung in das neue Testament — I. G. E. Kritische Schriften*, V—IX. Lpz. 1806—1827. 8.

15) Ad pag. 609. *Bibliotheca biblicae litteraturae.* Praeclarissimum opus, *Allgemeine Bibliothek der biblischen Literatur*, Lipsiae prodit decem voluminibus 1787—1801. 8.

16) Ad pag. 609. *Commentarium in Apocalypsin.* In lucem prodit Gottingae 1791. II. 8.

17) Ad pag. 610. *libereque professus est.* Etiam in censura editionis N. T. Chr. Fr. Matthaei studio curatae: quae censura ephemeridibus nostris Ienensibus inserta est a. 1804. No. 1 et 2.

18) Ad pag. 611. *ipse aliquo in libro ingenue professus est.* Ita enim scripsit in praefatione libri, quem primum de hac historia edidit (*Literär-geschichte*) p. IV. *Gäbe es nicht eine Periode in dem menschlichen Leben, während welcher man voll hohen Muths sich über alle Schwierigkeiten hinwegsetzt, so würde schwerlich je eine die Wissenschaften umfassende Literär-geschichte zu Stande kommen. Wenigstens den Verfasser dieses Buches hat bloss seine Wissbegierde auf dieses unermesslich weite und beschwerliche Feld geführt, und ihm ist es desto saurer geworden, auf demselben etwas einheimisch zu werden, da er nie einen Unterricht in der Literär-geschichte genossen hatte.*

19) Ad pag. 612. *ex scholis exceptus liber de historia litteraria.* Liber ita inscriptus est: *Handbuch zum Gebrauch bey Vorlesungen über die Geschichte der Litteratur und der Kunst, von Joh. Georg Dahler.* Ien. 1788. 8.

20) Ad pag. 612. *liber — quem undecim annis post magister ipse edidit.* Nova huius libri, *Literär-geschichte* inscripti, etque secundo volumine aucta editio, pene expressa auctori, quem tempora ab his scholis abalienarant, Gottingae prodit a. 1812 et 1814. 8.

21) Ad pag. 612. *nova eiusdem — amplis voluminibus diffusa narratio.* Opus, auctore Eichbornio, sed admissis in societatem laboris aliis viris doctis, prodit: *Geschichte der Litteratur von ihrem Anfang bis auf die neuesten Zeiten*, Götting. 1805—1812. XII. 8. Neque hoc loco praetereundum est aliud opus, Eichbornii consilio institutum, quod

quum ipse praeclare esset auspicatus, a. 1800 studio et industriae reliquit aliorum: *Geschichte der Künste und Wissenschaften seit der Wiederherstellung derselben bis an] das Ende des 16ten Jahrhunderts. 1 Abtheil. Einleitung. Allgemeine Geschichte der Cultur und Litteratur des neuern Europa*, Götting. 1796. 1799. 8. Horum librorum quae sit ratio, et quo inter se vinculo contineantur, Eichhornius ipse exposuit, *Geschichte der Litteratur* III. p. 556.

22) Ad pag. 612. *libros, quos de historia universali composuit. Pertinent huc libri: Weltgeschichte 1 Theil, welcher die alte Geschichte von ihrem Anfang bis auf die Völkerwanderung enthält*, Götting. 1799. N. A. 1804. 8. *II Theil in 5 Bden, welcher die neuere Geschichte von der Völkerwanderung bis zum Ende des 18 Jahrhunderts enthält, 3 Bde, 3 Ausg, 1817. 4 u. 5 B. erste Ausg. 1814. 8. — Geschicht der drey letzten Jahrhunderte, 3 Ausgabe, Hannover 1817. 1818. VI Bde. 8. Neunzehntes Jahrhundert. Hannov. 1817. 8. Ceterum qui in vetere historia, cum studiis suis coniunctiore, habitabat, idem quantum diligentiae posuerit etiam in perquirenda recentiorum temporum memoria, praeter eos, quos dixi libros, alii duo declarant, prior ita inscriptus: *Die französische Revolution in einer historischen Uebersicht*, Götting. 1797. II. 8; posterior: *Urgeschichte des erlauchten Hauses der Welfen*, Hannov. 1817. 4.*

23) Ad pag. 613. *eleganti rerum delectu — acuendumque. Verbis* meus sum Io. August. Ernesti in Memoria Car. Gottl. Ioecheri, quae inserta est illius Opusculis oratoriis p. 291. Perdigna est scriptio, quae hodiernum legatur ab iis, qui, quid flagitet doctrina publica, historiae in academâ propria, recte velint iudicare.

24) Ad pag. 613. *historia ex vetl. scriptorum narrationibus contexta*. Haec est enim inscriptio operis, quod sex voluminibus comprehensum prodiit Lipsiae et Gottingae inde ab a. 1811. 8.

25) Ad pag. 613. *egregia praefatione, praemissa Historiae ex Graecorum narrationibus contextae p. XI. Sed lectu digna est etiam praefatio, Latinis scriptoribus praefixa, in qua Eichhornius, quomodo in lycei Ohrdruffiensis moderatione susceptum sit huius operis consilium, deinde confirmatum Ienae, ubi „magno quotannis commilitonum numero historiam antiquam enarraverit,“ denique Gottingae, sed non sine magnis impedimentis, ad exitum perductum, diserte narravit. De magna utilitate operis quantopere ipsi fuerit persuasum, ex eo intelligitur, quod privatis sumptibus nihil percipit, ut illud ad notitiam publicam publicosque usus proderet. Neque enim inventus est Sosius, qui obstetricias manus praeberet.*

26) Ad pag. 614. *verissime scripsit Plinius*. Epistol. VI, 23. Alios huius generis locos Io. Frider. Gronovius attulit, in annotationibus, Aug. Matthiae studio nuperrime editis, ad Senecae Medeam p. 53: etiam ex recentioribus scriptoribus, velut ex Ger. Vossii orat. de utilitate historiae p. 9, cuius haec sunt verba: *Non ingenium, non virtus excludit, sed vel obscuri natales, vel angusta res, vel denique aliorum odium atque invidia.*

27) Ad pag. 614. *et ipse sibi redderetur*. Haec ipsa Eichhornii verba sunt in praefatione Monument. antiquiss. historiae Arabum, Ienae d. 15 Sept. 1775 scripta: „*Postquam Reiskii summa liberalitate nactus eram campum, in quo excurreret diligentia mea, libellosque Arabicos manu scriptos legeram, relegeram, eorumque exscribendorum initium feceram: otio Goettingensi, studiis meis adamatibus librisque Arabicis scholastico ereptus sum, quod mihi obeundum erat, munere. Quum autem ante hos quatuor menses mihi redderet, rediit litterarum Arabicarum amor, quem Michaelis scholis debeo*“ cet.

28) Ad pag. 615. *ceteris academiae indulgentissimis Altioribus*. Diem illi suum aequae atque Ernestus iam dudum obierunt; sed recens et grata est memoria ipsorum in academiam voluntatis, recentique semper pietate coletur. Rescriptis, quibus iussa est academia Ienensis Eichhornium, Rectorem scholae Ohrdruffinae, ad professionem ordinariam litterarum orientalium vocare, deinceps subscripserunt, Gothano quidem ERNESTVS, d. 1 Maii a. 1775, Meiningeri CHARLOTTA AMALIA d. 3 Maii 1775, Vimariensi AMALIA, d. 5 Maii a. 1775, denique Coburgensi ERNESTVS FRIDERICVS, d. 11 Maii a. 1775.

29) Ad pag. 615. *collegae — apud Principes fuerant deprecati*. Collegas ut dictis historica fides constet, hoc loco et pag. 26 intelligi volumus potissimum eos, qui artiore eiusdem Ordinis vinculo coniuncti cum Eichhornio vivebant. In ceteris, quos p. 29 nominavi, oblitus sum commemorare eximium virum, Iustum Christianum Loderum, patriae suae nunc apud Moscovienses decus, illo tempore anatomices in academia nostra Professore, sed qui ingenii non minus quam cultri acie utebatur, doctrinaeque et morum elegantia par erat Eichhornio atque ex domesticis eius et intimis familiaribus. A Philosophorum igitur Ordine, Decano tunc temporis Christ. Gottl. Heinrichio, historiarum Professore, d. 26 Iul. a. 1788 facta est illa apud Principes deprecatio, amplissimis quidem verbis. Magno enim consensu declaraverunt collegae, non solum peracerbam, sed *irreparabilem* fore iacturam, quam tanti viri discessu academia factura sit. Sed quo tempore Eichhornio orientalium litterarum, eodem theologica cathedra Doe-

derlino fuerat ab Gottingensibus oblata. Alterutrum accepturum esse conditionem, et loco cessurum, praevidebant plerique, qui in partes reipublicae introspicerent, et ortas inter utrumque virum similitudines dolerent: tandem, firmato animo, *se cedere velle*, Eichhornius ad Ordinem suum scripsit d. 22 Jul. a. 1788. Quae quidem litterae candidum illius et fidele pectus ita aperiunt, eas ut in lucem proferre non dubitem.

Nach einem langen Kumpf habe ich mich endlich entschlossen, Platz zu machen, und Jena mit Göttingen zu vertauschen. Indem ich Ihnen, würdige Männer, dieses eröffne, fühle ich den Verlust ganz, den ich durch die Trennung von Ihnen, als meinen verehrtesten Herren Special-Collegen, leide: und ich werde Sie mit einem für die vielen Proben ächt collegialischer Freundschaft von innigstem Dank durchdrungenen Herzen verlassen, und die Tage, welche ich an Ihrer Seite grossentheils glücklich durchlebt habe, immer in der Erinnerung segnen.

Es wird die Schmerzen bey meinem Abzuge um vieles erleichtert, und in den künftigen Zeiten meines Lebens Trost für mich seyn, wenn ich in der Ueberzeugung von Ihnen scheiden darf, dass Sie mich mit Ihren Seegenswünschen begleiten, und mir Ihr Wohlwollen und Ihre Freundschaft auch in der Entfernung schenken werden. Mein Herz wird Ihnen immer nahe und mit Wünschen für Ihr beständiges Wohlergehen erfüllt seyn, und die Hochachtung wird immer unbegränzt bleiben, mit welcher ich beharre u. s. w.

30) Ad pag. 617. *mortuum — laudatione prosequutus est.* Hac primum in Bibliotheca litterat. biblicae III, 5. p. 827 — 906, deinde etiam seorsum prodit: *Johann David Michaelis: einige Bemerkungen über seinen litterar. Charakter*, Gotting. 1891. 8.

31) Ad pag. 617. *de librorum sacrorum origine ac fatis liberius iudicaret.* Hac de re quae Eichhornius iudicaverat in libro not. 30 laudata, posthac copiosius defendit in censura libri: *Joh. David Michaelis Lebensbeschreibung von ihm selbst abgefasst, mit Anmerkungen von Hassenkamp. Nebst Bemerkungen über dessen litterarischen Charakter von Eichhorn, Schulz und dem Elogium von Heyne, Rintch*, 1793. 8. Quae censura exstat in Bibliotheca litter. bibl. IV. p. 1046 sqq.

32) Ad pag. 618. *amicum omni ope adiuvarent.* Causas, cur historicas scholas et continuaverit in academia Gottingensi, et posthac intermisserit, passim Eichhornius in libris suis significavit: et ab ipso, nisi omnia nos fallunt, scripta sunt, quae leguntur in Saalfeldi historia not. 3 laudata p. 336: *Nachdem er eine lange Reihe von Jahren die politische Ge-*

schichte alter und neuer Zeiten neben Gatterer, Schlözer und Spittler, seinen Freunden, und die Litterürgeschichte ohne alle Concurrenz vorgetragen hatte, legte er zuerst vor dem Publicum über die neuere Beschaffenheit seines bisherigen Cursus über die politische Geschichte alter und neuer Zeiten in seiner Weltgeschichte und seiner Geschichte der drey letzten Jahrhunderte, und von dem Geiste, in dem er die Litterürgeschichte vorgetragen hatte, in einem Compendium und einer ausführlicheren Geschichte der Litteratur Rechenschaft ab, und überliess dann die Vorträge darüber anderen Gelehrten der hiesigen Universität. Gegenwärtig (a. 1820) lehrt er noch 1) die Anfangsgründe der morgenländischen Sprachen, und erklärt in einem zweyjährigen Cursus 2) die wichtigsten Schriften des Alten und 3) alle Schriften des Neuen Testaments. Der Regel nach werden für diese Vorlesungen täglich drey Stunden ausgesetzt.

33) Ad pag. 618. *aemulatio — academiae perquam salutaris. In hanc rem prorsus cadit ingenua Heynii professio (Opuscul. acad. Vol. VI. p. 434): Quicquid in his studiis profeci, id loco, in quo sum constitutus, et subsidiis praesidiisque, quibus uti contigit, me debere profiteor, nec tam laudi mihi hoc cedere, quam pudori habendum fore, si commodis iis recte usus non essem. Nec dubitabat Eichhornius, eadem in academia constitutus, idem de se profiteri.*

34) Ad pag. 618. *scriptis — ad historiam potissimum et antiquitates pertinentibus. Huc referendae sunt commentationes de Iudaeorum re scenica in Commentatt. societ. reg. Gotting. recentioribus Vol. II (1813): de gemmis sculptis veterum Hebraeorum, ibid. de Deo Sole invicto Mithra, ibid. Vol. III (1816): de Aegypti anno mirabili Vol. IV (1820).*

35) Ad pag. 619. *cura et moderatio accessit ephemeridum Gottingensium. Inde ab anno 1812 medio.*

36) Ad pag. 619. *quod Romani numis Imperatorum suorum inscripserunt. Cfr. Raschii Lexicon rei numariae To. II. P. I. p. 939 sqq. et p. 979 sqq. Supplem. To. II. p. 1011 sqq. et Heynii diss. de saeculi felicitate in numis, in Opusculis acad. Vol. III. p. 328 sqq.*

CHRISTOPH. GUIL. HUFELANDI

PROFESSORIS OLIM IENENSIS

NUNC MEDICI IN BORUSSIA PRIMARI

**QUUM DIE XXIV IULII A. MDCCCXXXIII QUINQUAGENNALIA
DOCTORATUS SACRA CELEBRARET**

EXEMPLUM ET MEMORIAM

CIVIBUS

NOVUM SCHOLARUM CURSUM INGRESSURIS

COMMENDAVIT H. C. A. EICHSTADIUS *).

Sexagenarios Romani de ponte deiciebant. Cavendum est, Cives, ne simile quoddam infortunium accadat his novarum scholarum prooemiis, quae et scribuntur a sexagenario, et, quum semestres sint lectionum vices, hoc scriptore fatalem illum sexagenarium numerum iam egressi sunt. Delectum itaque oportet haberi illustrium argumentorum, quibus translaticio operi aliqua dignitas afferatur, idque imprimis agendum, ut ab Academiae potius gloria, quam ab ingenio scriptoris, huic scripturae generi commendatio quaeratur. Gloria vero Academiae in nulla re magis cernitur, quam in existimatione et fama illorum, qui eam vel docendo olim illustrarunt, vel parentem studiorum suorum et altricem habuerunt. Utrorumque permagnus in Acedemia Ienensi magnisque et excellentibus virtutibus insignis exstitit numerus: ex quo quum dudum coeperim in his prologis commemorare singulos eorumque memoriam

---

*) Libellus hic non auctoritate Academiae, sed scörsem editus est Ienae in libr. Schreiberi 1833. 4.

renovare, iam per temporis opportunitatem nobilissimo choro inserere licet virum, ingenio, doctrina et meritis longe clarissimum, cuius quinquagennalia sacra hoc ipso die, quo haec scriptio in lucem emittitur, tum ab Ordine gratiose nostrae Academiae, tum a Berolinensi litterarum Universitate concelebrantur. Nam quinquagesimus ipse annus est, ex quo summos in arte medica, chirurgica et obstetricia honores adeptus est vir perillustris, CHRISTOPHORUS GUILIELMUS HUFELANDUS, qui in hac olim Academia tirocinia studiorum posuit, mox sapientissimo Divi Caroli Augusti consilio doctor in ea constitutus, artem salutarem octo per annos *) ita et ore tradidit, et scriptis ornavit, ut Ienensi nomini magnum inde decus, Ienensibus medicis magna auctoritas accederet. Quem virum, amplissimis nunc honoribus et rei publicae muneribus perfunctum, cuius cara imprimis memoria est iis, qui illo collega sumus usi, quum iam solemni die exemplar vobis proponamus, Cives, in quod diligenter intueamini, et ad cuius perfectionem strenue contendatis: tria potissimum sunt, quae vobis advertenda in eo atque imitanda censemus, doctrinae subtilitas, coniuncta cum indefesso studio publicae magis utilitati quam suae laudi consulendi, summa in vero perquirendo constantia, ab omni partium studio aliena, rara denique hoc aevo in sententiis et suis proferendis et aliorum iudicandis humanitas et modestia. Quas virtutes si vellem explicatius persequi oratione singulasque singulatim exemplis illustrare, liber scribendus foret, non prologus libelli: paucis igitur defungendum est, quae summa rerum capita delibent **).

*) Inde ab aestivo semestri anni 1793 usque ad aestatem anni 1801.

**) Plura cupientibus cognoscenda sunt ea, quae HUFELANDUS de suamet ipso vita narravit (*Bildnisse jetzt lebender Berliner Gelehrten mit ihren Selbstbiographien*, 1 Samml. 1805. 8.), et praeter brevissimam notitiam in Brockhausii *Lex. Conversat.* IV. p. 827 sq. quae nuper conscripsit Io. Iac. Sachsus in libello: *CHR. WILH. HUFELAND, ein Rückblick auf sein siebenzigjähriges Leben und Wirken*, Berl. 1832. 8.

Nulla est doctrinae medicae subtilitas, Cives, nulla doctrinam subtiliter tractandi ratio, nisi quae illarum artium velut fibris ac radicibus inhaeret, quae prae ceteris ingenium expoliunt, et tum ad observandi diligentiam acuunt, tum ad considerandi dubitandique severitatem impellunt. Quas quidem disciplinas humanitatis et philosophiae nominibus appellari, nemo ignorat. Verissime igitur scripsit Io. Aug. Ernestius *), artem medicorum esse ea natura, ut, nisi quis multis et magnis litterarum Graecarum Latinarumque adiumentis, addite etiam philosophiae auxilio, instructus accedat, nihil in ea magni efficere aut perfecti possit. Litteras Graecas et Latinas dixit, non quo solos intelligeret utriusque nationis antiquos scriptores, omnium minime unos medicos, quamquam quae hi de acutis morbis explicarunt (nam in genere chronicorum, utpote vario illo et mutabili, vix quicquam studio atque imitatione dignum reliquerunt), sane prosunt medico tum ad disserendi rationem tum ad utilem veterum et recentiorum in arte sua decretorum comparisonem: sed universas Ernestius intelligi voluit artes humanitatis, quae quales sint, quam late pateant, quid faciant ad doctrinae subtilitatem, dixi alio tempore, dixerunt multi, et his ipsis diebus egregie exposuit Frid. Guil. Tittmannus. Sed de philosophia verbum addendum est, ne audito illius nomine extimescant, qui in arte medendi experientiae omnia, rationi et doctrinae nihil tribuunt. Nam quum morborum et cognoscendorum et sanandorum tantae sint difficultates, quantas naturae obscuritas tum in fabrica corporis humani tum in medicamentorum efficientia obiicit, sic avertenda est mens ab omni et opinionum vanitate et credendi levitate, ut momentis suis ponderet, quae vera, quae falsa sint, ut cernat consequentia, repugnantia videat, ambigua distinguat, imprimis

*) Opuscul. orator. p. 342 sq.

caussarum genera discernat, de physiologorum ac pathologorum placitis discat dubitare, et, dum probabilia sequitur, suae assensionis imperet cum aequabilitate. Quae quidem virtutes, in quibus inest laus subtilitatis, proficiscuntur a philosophiae studio, quod nemo litterarum medicarum studiosus impune negligit.

Sed quo tempore Hufelandus adolescens litteris imbuebatur, magnam subtilitati in litteris tractandis calamitatem minitabatur Basedoviana disciplina, volatica illa popularis et encycliae eruditionis lena, contemptrix philosophiae, studiorum vero, quae ab humanitate appellantur, acerrima et implacabilis adversaria. Itaque metuendum erat, ne pravis exemplis in transversam abriperetur adolescens, ne pater ei contigisset, veteris ac severae disciplinae tenax, litterarum amans pariter atque intelligens, nec sine multiplici aliarum rerum scientia medicinam factitans, cuius providentia factum est, ut filius, in quo iam puero recta elucebat indoles, immunis ab saeculi sui labe et contagione servaretur. Ac professus est ipse HUFELANDUS, quicquid subtilitatis atque perspicuitatis in scriptis suis reperiatur, id omne ex assidua lectione veterum, Ciceronis imprimis et Quintiliani, tamquam ex fonte, manasse: quorum studio, quoties ab intentione relaxare animum vellet, adiungebat lectionem atque imitationem illorum scriptorum, qui in nostra et Francogallica gente optimi illo tempore ac praestantissimi existimabantur. Et quum natura sua duceretur ad philosophiam, non illam quidem horridam barbarorum vocabulorum et inusitatarum formularum venatricem, sed indagatricem veri studiorumque et vitae magistram: utraque re illud est assequutus, quod omnia eius scripta declarant, ut scientiae medicae par esset scribendi facultas, orationisque elegantia et laetus nitor cum subtilitate sententiarum certare videretur. Naturae favit fortuna. Nam in rebus medicis quidem ac naturalibus subtilitatis studium mature

adiuvit et corroboravit institutio atque exemplum optimorum magistrorum, quos in nostra primum Academia, deinde in Georgia Augusta nactus est; in quibus ex monstratibus Loderum, Io. Christianum Starkium et Laurentium Io. Dan. Succovium, excellentes rerum illarum scientia viros, e Gottingensibus Richterum, Baldingerum, Blumenbachium et Lichtenbergium, eosdem in principibus earumdem doctrinarum statoribus iure habitos, honoris ac memoriae causa nominamus. Per hanc igitur et naturae bonitatem, et patris praeceptorumque disciplinam, et studii constantiam contigit HUFELANDO, ut iam iuvenis emereret inter aequales, quippe qui celeri gradu ad eruditionis laudem tenderet.

Eam laudem publice primum est consequutus edita dissertatione, quam de vi electrica eiusque in asphyxia usu Latine ita conscripsit, ut quae subtiliter disputavisset, idoneis experimentis illustraret. Qui quidem libellus non solum iuveni illorum dignitatem honorum comparavit, quos nunc post dimidiatum saeculum seni gratulamur, sed idem velut praecursor fuit multorum librorum, quibus et suam subinde et artis suae gloriam amplificavit. Argumenta scriptorum quaeritis, Cives? Varia sunt genere, exquisita delectu, saluberrima usu. Pauca proferam de multis, vulgaria quidem illa hodie, sed quae illo tempore, quo Hufelandus ad scribendum animum appulisset, aut nova certe et meliori ratione ab eo declarata. Etenim scripsit de febribus puerperarum et μεταστάσεις lactis: arsenici deglutiti egregium ἀντίδοτον commendavit sal alcalinum vegetabile: morborum scrophulosorum indolem et curationem aperuit, et adversus illorum diuturnas vexationes quid terra ponderosa muriatica, quid alia remedia valeant, quaerendi occasionem praebeuit: pathogeniae diligentiori explanationi pathologicam doctrinam tamquam fundamento superstruxit, rectamque medendi artem, quam therapeuticam vocant, non ex commentis inepte philosophantium dacer-

dam, nec repetendam ex somniis τῶν τερατολόγων, sed natura duce cognoscendam atque exercendam esse demonstravit: ad huius praescripta feбри nervorum vel typho antiphlogistica remedia, sed caute, adhibenda esse docuit: balneorum, quae multi non nisi ex antiquitatis memoria nosse videbantur, crebriorem usum sua voce et auctoritate restituit: aquarum mineralium vim et salubritatem popularibus patefecit, excitatis etiam medicis, qui fontibus assidebant, ut in societatem utilissimi negotii venirent: amentiae species et caussas, de quibus iuris consulti fere a medicis dissident, cognitis utrorumque et ponderatis rationibus, sic explicavit, ut Platneri acumen cum Mittermaieri eruditione coniunxisse videretur: Gallii novam de cranio craniique virtutibus doctrinam callidus spectator excussit, et intra iustos probabilitatis fines cohibuit: morborum syphiliticorum naturam, decursionem et velut spatia acute notavit, et de interno hydrargyri oxydati rubri usu disseruit: denique febrium naturam et varietates patefecit, anginae membranaceae rationem declaravit, dentitionis maiora in hominibus quam in bestiis discrimina ostendit, in Hahnemanni homoeopathica doctrina quot bona quot malis sint mixta, demonstravit, et ipsos bellorum funestissimos comites, morbos pestiferos, homoeopathicae lenitati nihil cedentes, suae artis imperio ita subiecit, ut iam et facilius domentur, et materies contagionis quae sit in aere, sive endemica illa, sive epidemica, sive progressiva, et quibus modis compescenda sit, melius quam antea intelligatur.

Quae quidem omnia, quae HUFELANDUS singularibus deinceps scriptis exposuit, quamquam consentientibus iis, qui et iudicare de his possunt, et sincere ac sine partium studio iudicant, summa cum laude tractavit: ipse tamen his aliisque scriptis in publicum edendis non laudem spectavit ingenii ac doctrinae, sed publicam utilitatem. Qua in re, ut supra dixi, praecipuum momentum cernitur illarum vir-

tutum, quibus vir summus inclaruit. Qui si nihil umquam in vita egisset, quam ut opii in curandis infantibus abusum reprimeret; ut variolarum et naturalium faciliorem curationem, adhibendo etiam oxydo Zincico, et arte producerum rationem doceret, earumque insitionem plurimis, Jenneriano invento et Strohmeyeri disciplinae diffidentibus, persuaderet; denique ut incusso vel delirii trementis vel cholerae metu ab immoderato vinorum adustorum potu deterreret atque arceret multos, qui ad crudam senectutem pervenire cuperent, adeo ut nuper temperantiae studiosi artiore etiam societatum vinculo coniuncti sint: nihil igitur aliud si in vita egisset, aut si de alia re nulla litteram scripsisset, immortaliter tamen de humano genere meruisse censendus esset. Nunc duo imprimis apud animos vestros reputate, Cives, quae quum ad publicam utilitatem longe sint uberrima, HUFELANDIANO nomini perpetuum et ad posteritatem omnium saeculorum duraturum decus attulerunt. Nam non solum quo modo instituenda sit educatio liberorum, ut mens sana in corpore sano servetur, egregie et ad communem captum accommodate explicavit, verum etiam quibus rebus aut consumatur vita hominum aut instauretur, Baconis vestigiis insistens, primum ore, deinde scriptis aperuit. Et ore quum traderet hanc doctrinam, Vimariae primum, dein Ienae, avide expetita est a multis, etiam extraneis, qui a medicinae schola et professione remoti essent, cuperentque mox ad iucundiolem repetitionem ea scriptis mandari, quae tanta cum voluptate audissent. Quae quidem velut auspicia et primordia fuerunt eximii illius operis, quo unus omnium optime diuturnitati vitae humanae ita prospexit, eam ut et naturae et honestati vel, ut nostro more dicam, et physicis et moralibus legibus convenienter agere doceret. Quod opus, non scriptum artis peritis, quid diaetetica disciplina omnem iubent et physiologiae subtilitatem et pathologiae varietatem comprehendi, sed destina-

tum iis, qui ex populari quadam intelligentia suae valetudini volunt prospicere, simulatque in lucem prodisset, Kantii praeconio celebratum, incredibili popularium plausu exceptum, mox quinquies in Germania legitimis typis (nam fraudulentos non numeramus) repetitum, et perraro exemplo a Francogallis, Britannis, Italis, Hispanis, Batavis, Polonis, Hungaris et Russis in patrium cuiusque nationis sermonem certatim conversum est. Deinde quum perditum nimia quadam vel potius perversa medicorum humanitate dissimulatum esset ingens periculum, cui per opinatam mortem expositi essent multi mortalium, qui falsis mortis indiciis vivi sepelirentur: HUFELANDUS apud nos princeps, maiori certe quam Brinkmannus et Marxius cum orationis gravitate, maiori etiam successu, quantum et quam frequens sit istud periculum, declaravit, horribilia facti exempla protulit, et utraque re non paucos commovit civitatum rectores, ut exstruendis aedibus, in quibus mortui per aliquod tempus seponerentur et idoneis custodibus traderentur, tantos sepulcrorum terrores, ipsa morte immaniores, a moribundis averruncarent.

Haec vero nonne spectant unice ad publicam utilitatem? Eique HUFELANDUS non solum libris hoc consilio scribendis indefessam curam impendit, verum etiam re et facto consuluit. Nam quum adhuc Ienae versaretur, quamquam plurimum operae et temporis collocavit in scholis habendis, quibus iuvenes erudirentur, tamen multas etiam curationes nobiles fecit, restituta saepe illorum sanitate, qui pro depositis essent habiti. Ac memini a multis et admirabilem illius aciem in detegendis morborum causis, et, quum detexisset, imperturbatam in removendis depellendisque praedicari animi aequabilitatem. Scholarum vero omnem rationem accommodabat ad veteris moris severitatem, non copulans disiunctissimas disciplinas aliqua nominis similitudine, quo velocius scilicet iuvenes Doctoralem illum apicem,

inscitiae saepe tegumentum, adipiscerentur, sed singulas tractans seorsim, quo et accuratius possent doceri, et utilius disci: docendi autem consilium non modo ad scientiam referebat, sed etiam ad virtutem et bonam mentem commendationemque elegantis in vita humanitatis, exemplum sequutus Weberi sui, praestantissimi isto tempore theologi, quem ipse numquam sine summa pietatis testificatione commemorare solebat. Nec minus publicae utilitatis studium apud nos prodidit moderandis iuvenum exercitationibus, tum privatis, quas conversatoriorum nomine frequentissime domi habebat, tum publicis, quibus una cum Loderi suo praeerat in clinico instituto, quod iam tum Divi Caroli Augusti beneficio in hac Academia apertum erat medicinae cultoribus, moxque aliis Academiis exemplum praebebat, quod insigni cum fructu imitarentur. Audivi multos ex familiaribus ac discipulis olim meis *), qui satis laudare non possent prudentiam et circumspectionem, qua in his clinicis scholis usus esset HUFELANDUS, quum vel ambiguitatem signorum in morbis ostenderet, vel iudiciorum de causis interioribus fallaciam argueret, vel quaestionum in varias partes disceptandarum amplitudinem et varietatem demonstraret. Idque sic factitasse eum aiebant per colloquia cum discipulis habita, ut ipsi in cognoscendis morbis ad observandi patientiam et sedulitatem assuefierent, in sanandis ad constituendam indicationem et quaerenda idonea remedia tamquam manu ducerentur.

Posteaquam vero HUFELANDUS Berolinum erat evocatus ad Regis regiaeque domus valetudinem curandam, quot res, quam praeclare, quam salubriter ad publicam utilitatem vel suasit, vel suscepit, vel administravit! Nonne enim ipsius potissimum providentiae et curae debetur, quod va-

---

*) In his primo loco Io. Fridericum Fuchsium, qui Professor anatomices in hac Academia a. 1828 mortuus, de Loderi atque HUFELANDI disciplina etiam scribere constituerat, ni mors immatura consilium optimi viri irritum fecisset.

letudinaria publica Borussorum, imprimis Berolini, melius sunt constituta, iisque et maior medendi opportunitas et abundantior discendi materia contigit? Policlinico, quod Berolini floret, instituto ut paratissimae affluant copiae non solum ad valetudinem aegrotantium reparandam, sed etiam ad rectam reparandi rationem cognoscendam imitandamque, nonne HUFELANDI potissimum consilio, industria, fide provisum est? Eius suasu hortatuque nonne effectum est nuper in Borussia, quod haud scio an in alia nulla civitate, ut medicis, morbo, senectute, infortunio, egestate laborantibus, sive in civitatibus sive in castris bene de aegrotis meruissent, novum quoddam velut prytaneum constitueretur, unde iis honeste alendis sumptus redundarent? Parum dixi. Aliorum quoque inopiae subvenit multis modis, publice, privatim. Privata liberalitatis documenta si effarer hoc loco, inverecunde agerem adversus optimum virum, qui celari benefacta mavult quam cum laude proferri: publicum autem, prae ceteris insigne, proposuit ante omnium oculos, concinnata in pauperum usum nobilissima illa Pharmacopoea. Addam alia quaedam, quae ad vestra studia, Cives, vestrasque rationes magis pertinere videntur. Adolescentibus, qui artem medicam discere vellent, ut recta suisque partibus et numeris absoluta institutio et disciplina ne deesset in Borussia, Hufelandus quaecumque ratione prospexit, fidens Celsi dicto, qui artem discenti videndum esse praecipit, ut ne minima quidem negligantur. Nec solum providit discendi opportunitatibus, imprimis in Universitate litterarum, quam ipse Professor ornat, Berolinensi, verum etiam ne oblatae temere omitterentur, cavit. Quapropter saluberrimo exemplo publicas explorationes illorum, qui vel artis factitandae potestatem vel summos eius honores appeterent, ad salutarem civitati severitatem reduxit: rudes et indoctos, qui fere audaciam pro sapientia venditant, et in petendis arduis Icari nisum ac volatum

imitantur, ne obsessent incautis civibus, a profitenda arte repulit: doctos adjuvit consilio, et ad prodenda doctrinae suae atque experientiae specimina excitavit, praesentes quidem condita societate medico-chirurgica, cui assiduus vel rector vel consultor adest, absentes per diarii, quod de medicina practica edit, opportunitatem: denique ut leges publicae, ad artem exercendam idoneisque medicamentis instruendam sancitae, multis modis emendarentur, saeculique ingenio, hoc est, tum chemicae, physicae, pharmaceuticae et botanicae doctrinae incrementis, tum politicae rationibus accommodarentur, inexpugnabili studio laboravit.

Quo pacto quamquam HUFELANDUS per dimidiatum prope saeculum magna cum nominis fama et ipse medicinam fecit, et aliis, ut recte facerent, viam vel aperuit vel munivit: usque tamen, etiam in turbulentissimis, quibus ars medica iactabatur, tempestatibus totque illius vicissitudinibus, per quas novarum exorti sunt sectarum duces et coryphaei, adeo sprexit auram rumoris, ut non quid iudicaturi forent aequales, ad novas opiniones amplectendas saepe numero tamquam turbine agitati, sed quid ipse, re explorata, rectum et verum agnovisset, spectandum idque fortiter ac strenue defendendum existimaret. Scilicet haec est illa in vero perquirendo constantia, ab omni partium studio aliena, quam supra praedicavimus. Eam ut solent imperiti ac invidi, praesertim si concitatores tempestatum efferre sese insolentius suisque administris spiritus afflare didicerunt, nunc inveteratae superstitionis, nunc timoris, nunc tarditatis nominibus infamare: ita iustitiam, moderationem, prudentiam interpretantur, qui sine iracundia iudicant. Nihil autem honestum esse potest, quod iustitia vacat, nec diurnam laudem obtinebit, nisi qui moderate ac prudenter agere consuevit. HUFELANDUS quo modo egerit, duobus exemplis declarabo.

Inciderat eius iuventus in eam aetatem, quam Mesmeri magnetica inventa claram et nobilem reddidissent. In quibus inventis quo maiores erant illecebrae propositae arcana iactandi et indoctis miracula ostentandi: tanto cupidius expetebantur, imprimis a iunioribus, quorum animi istiusmodi illecebris facillime irretiuntur, tantoque celerius multorum ingenia et manus exercebant. Et fuerunt illa tempestate, qui mysteriis magneticis initiati, illico ex medicis vates, ex chirurgis hierophantae evasisse viderentur. HUFELANDUS, quo semper fuit veri amore, ab iactatione arcanorum non minus quam a temeritate impugnandi arcanas vel nondum cognitae naturae leges abhorruit, pari cum ingenuitate et resecta prae se ferens, et occulta reverens: itaque re diu ac multum pensitata, quae Mesmerus ad efficaciorum opem aegrotantibus ferendam vel reperisset vel indicasset, ad usum ipse transtulit suaeque auctoritate commendavit, a ludificatione sectatorum se alienissimum esse non dissimulavit. Nec senex hac in re, quod postrema eius scripta testantur, aliter egit ac iuvenis suasisset.

Mesmeri sollertiam mox Brunonis superavit sive fama sive disciplina, per ipsam sanandi novitatem et miram audaciam alliciens eos, qui calidiore essent ingenio, mallentque in morborum periculis per periculosa ad salutem grassari, quam leniora tentare, et suspenso gradu procedere. Nimiam enim medicamentorum lenitatem detestati, per quam, praetermissa incitatione virium et confirmatione, multas mortes fieri cognoscent, protinus in contrarias partes ruerunt, ita ut ardenti etiam febre vinum et camphoram omniumque naphtharum stimulos, velut equo furioso (ut Platnerus dicere solebat) calcaria, admoveere non dubitarent. Quid HUFELANDUS? Cautè ille reputans, quatenus medicus ius vitae et necis haberet, de quo posthac etiam singulari dissertatione exposuit, Brunonis doctrinam summa cum diligentia examinavit: doctrinae arbitram adhibuit pri-

mum physiologiam, unde quae natura esset irritationis, novo tunc vocabulo appellatae, quâ in re differret a sensibilitate, et quam late diffunderetur vis vitalis in animantibus, appareret, deinde experientiam, tum suam, tum aliorum, quorum perspicacitati fidere poterat: tandem, perpensis omnibus, quantum per istam novam curationem, nisi ratione et usu temperetur, non modo periculum sed noxa et detrimentum humano generi inferatur, quantum etiam damnum immineat recto naturae studio et doctrinae medicae subtilitati, aperte ac libere docuit, nihil veritus invidiam et criminationes illorum, qui novae rei studerent, recteque facti conscientia armatus contra eos, qui tela expromerent: in quibus unum eumque acerrimum Brunonianae disciplinae propugnatorem non disserendi magis subtilitate quam animi magnitudine et constantia vicit, sic ut ille superatum sese ab adversario, vel potius ex devio et praecipiti itinere in rectam et planam viam reductum fateretur.

Atque haec HUFELANDUS egit, quum adhuc aetate floret. His adiungere poteram alia, quibus idem, in arte sua iam factus veteranus, vel Broussaicae doctrinae sectatores ab insolentia prohiberi, vel pugnantium de cholerae natura animos ad praecavendi diligentiam revocare studuit, nisi ratio habenda esset brevitatis, per quam unam fortasse hoc quicquid est scriptionis veniam medicorum impetrabit. Itaque complectar paucis. Quicquid vir summus ad excolendam artem fecit, semper ita fecit, ut rationalis, quae dicitur, medicinae dignitatem recto et salubri usu, utilitatem rerum scientia tueretur.

Sed in tuendis commendandisque iis, quae vel ad doctrinae perfectionem vel ad utilitatis fructum valent, etiam in placandis adversariorum animis, magna vis est modestiae et humanitatis, quae argumentorum gravitati adiungitur. Nam quum idonea argumenta efficiant, ut, quae perspex-

rimus, aliis non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane persuadeantur, humanitas, praesertim ubi erga adversarium expromitur, persuasioni suavitatem quamdam addit eamque animi propensionem, quae censuram acerbitate, censorem invidia liberat. De virtutibus loquimur, Cives, nimis antiquis hac aetate et paene obsoletis: quae quantopere in HUFELANDO semper eluxerint, nemo nescit, qui eum vel dicentem audivit, vel ex scriptis cognovit. Apud nos quum adhuc professorio munere fungeretur, quantus eius in docendo fuit pudor, quanta in iudicandis aequalibus modestia, quanta in tractandis collegis, etiam iis, quibuscum dissentiret, moderatio, quanta denique in sententiis vel suis proferendis vel aliorum refellendis humanitas! Scilicet imbiberat animo vetus illud γνῶθι σεαυτόν, sed ita imbiberat, ut non negligeret rerum externarum cognitionem et usum, unde scientia opportunitatis et idoneorum ad agendum temporum nascitur, sine qua Delphicum illud dictum nullos affert communis utilitatis fructus. Eandemque animi moderationem HUFELANDUS etiam in iis tenuit, quae scripto mandavit. Testes facio eius omnes libros, quorum plerique, quum sint ad popularem intelligentiam et sensum accommodati, omnium manibus versantur, lubenterque etiam hac de caussa leguntur, quod scriptorem videmus ubivis et sui et aliorum aequam iustamque aestimationem habuisse, ex pectoris candore profectam. Numquam ille privatam magis quam publicam causam egit: numquam superbus et arrogans vitiligator exstitit: numquam aliorum exagitavit errores aut velut in triumpho duxit: si quos autem vidisset errare, leniter monuit, rationibus redarguit, in monendoque et redarguendo tanto constantius perseveravit, quanto graviores reique publicae perniciosiores esse errores perspexisset. Qua de re ipse, quum de vita sua scriberet, sic aperuit mentem, ut de veri et quaerendi officio et tutandi studio, de humanitate et temperantia, cum

libertate sentiendi et morum gravitate iungenda, vix quicquam dici possit divinius *).

Proinde vos, optimi Cives, ut scholarum, quae mox instaurabuntur, fausta auspicia capiat, non solum gratulamini nobiscum viro tot tantisque in nostram quoque Academiam meritis conspicuo hunc ipsi maxime solemnem diem, sed id imprimis proponite vobis ac summa intentione agite, ut eius in litteris tractandis diligentiam et subtilitatem, in rebus agendis publicae utilitatis studium, in vero perquirendo constantiam, in dicendo denique et iudicando humanitatem et modestiam pro sua quisque facultate imitemini. Ita res vestras geretis feliciter atque ex sententia.

---

*) Adeo insignis est locus ad HUFELANDI animum pernoctandum (l. I. p. 17), ut eum huc transferre non dubitemus: *Wer für die Wahrheit kämpft, der muss auch für sie leiden können, und eben dadurch erhält sie ihre beste Beglaubigung; aber schmerzhaft ist es, den edlen Kampf in Parleysucht ausarten, seine reinen und besten Absichten gemissdeutet, und Männer, die man hochschätzt, durch Missverstand von sich entfernt zu sehen. Nur das Bewusstseyn, nicht sich, sondern der guten Sache gedient, redlich gegen sich und Andere gehandelt, und seinen Grundsätzen von Anfang bis zu Ende treu geblieben zu seyn, war und ist eine Stütze; und gern giebt er seine Persönlichkeit dafür, das Gute gefördert, und Schaden verhütet zu haben.*

EXHORTATIO AD CIVES ACADEMICOS

EX

C. A. BOETTIGERI ET H. A. SCHOTTI

VITA ET STUDII DVCTA *).

Iam rursus vertit semestre academicum, Cives, cuius acta
lum memori mente revolvimus, vehementer commovetur
nimus duorum interitu virorum, quorum etiamsi vita nihil
ad nos pertinuisset, virtutes tamen et merita nobis debe-
rent esse commendatissima. Nunc vero, quum alter multos
per annos nobiscum coniunctus vixerit, tum loci propin-
quitate, tum studiorum similitudine, alter in ipsa hac Aca-
demia consors fuerit fidissimusque socius laborum nostro-
rum, utriusque memoriam ut primo, qui post illorum ob-
itum emittitur, libello academico recolamus, pietatis offi-
cium postulat. De HENRICO AUGUSTO SCHOTTO me loqui in
his quae postremo loco dixi, facile intelligitis, Commilito-
nes: cui quare CAROLUM AUGUSTUM BOETTIGERUM, Vimariae
olim scholastico munere functum, Dresdae nuper vita de-
functum, adiungam, si ad res nostras animum advortatis,
non mirabimini. Tanta enim inter academiam Ienensem
et civitatem Vimariensem intercedit necessitudo, non solum
per aequalem optimi Principis favorem, verum etiam pro-
pter communia litterarum et artium studia, ut quae Vi-

---

*) Novi Prorektoratus auspicio die VI Februarii anno MDCCCXXXVI rite
aptanda civibus indicit academia Ienensis.

mariae hoc in genere contingunt bona, magnam illorum partem nobis vindicemus, et qui illic eruditione et doctrina excelluerunt, iidem viri laudem suam et auctoritatem semper nobiscum communicarint. In his autem secundum quatuor illos summos viros, qui imperante et adiuvante Divo Carolo Augusto, non Vimariam, non Saxoniam, sed universam Germaniam nominis sui splendore illustraverunt, nostra aetate nemo aut magis inclaruit ipse, aut maiorem Vimariae claritatem attulit, quam Boettigerus, quem per duodecim illos, quos ibi exegit, annos constantissimum rerum nostrarum fautorem habuimus, nunc fato, non immaturo quidem pro natura humana, at litteris tamen funesto et amicis valde miserando, nobis ademptum lugemus. Sponte igitur in societatem venimus doloris, quem gymnasium Vimariense lugubri carmine nuper expressit: sed nobis renovatus est is dolor et vero aggravatus repentina, quae paullo post insequuta est, Schotti nostri morte, qui tres et viginti annos ita inter nos vixit, ut in praecipuis huius Academiae decoribus atque ornamentis iure numeraretur. Vtroque in viro optando et idoneae utrumque provinciae praeficiendo Divi Principis sapientia et admirabilis iudicii acies denuo eluxit. Boettigerum Herderus imprimis commendaverat; commendanti Princeps, quum solita mentis velocitate rationes ponderasset, facile obsequutus est: Schottum ipse delegit, praeceptisque animo utilitatibus, quas sua ille eruditione disertoque ore allaturus foret Academiae, eximiis tunc theologiae doctoribus, Griesbachio et Schmidio, recenti morte orbatae, ei qui hoc programma scripsit, non tantum mandavit, sed, tamquam praescius futuri genius urgeret, acriter institit, ut illum quovis pacto Ienae conciliaret, ipsique primum adeo in Theologorum ordine locum offerret: quem Schottus, amice admonitus, qua erat modestia, dum Gablerus vivebat, recusavit. Vtriusque autem viri quantavis fuerit et copia eruditionis, ex ipsorum scriptis perspi-

exum est; uterque quanta etiam docendi facultate et facundia eminuerit, sciunt ex collegis nostris nonnulli, qui Boettigeri disciplina olim Vimariae usi sunt, vos, optimi Cives, in Schotti scholis Ienensibus magno cum fructu vestro cognovistis: sed qua via et ratione ad tantam laudem et celebritatem pervenerint, tamque cari et gratiosi facti sint aequalibus, si paucis exponam (nam vitas in hac libelli brevitate describere ¹⁾ non est propositum), videor id facere, quod et memoriae illorum, et pietati nostrae, et vestris studiis conveniat.

Sunt autem tria potissimum, quae quo magis ab saeculi nostri ingenio et consuetudine abhorrent, eo diligentius in duumviris illis spectanda et ad imitationem commendanda censem: primum, quod, dum vixerunt, unum semper et certum finem ante oculos sibi propositum habuerunt, ad quem in litterarum studiis, solido fundamento eruditae antiquitatis superstructis, tenderent; alterum, quod ad eum assequendum operae nulli, nulli labori pepercerunt; tertium, quod excellentes ingenii dotes doctrinaeque copias insigni animi moderatione et modestia condecorarunt.

Ac primum quod dixi de cogitationum consiliorumque ad unum propositum, prudenter captum, intentione, eius utilissima utrique assuetudo contigit in ipsa institutione adolescentiae. Schottus institutus est in urbe patria, Lintiae, primum a domestico praeceptore, quem pater, Ictus celeberrimus, litteras ipse callens egregie, et quasi divinis affinitatis mutuae, quae discipulum inter et magistrum futura esset, felicitatem, cum cura delegerat ²⁾, deinde in schola Nicolaitana: Boettigerus, Ricobaci apud Variscos amicus, et una cum Doeringio, amicissimo suo per totam vitam, in paternis aedibus educatus, perceptis litterarum elementis, missus est in scholam Portensem. Erat utraque schola veteris retinentissima disciplinae ac moris, a quo no-

stra demum aetas desciscere coepit. Nam quod patrum ac maiorum memoria inculcari pueris et adolescentulis solebat: *non multa, sed multum*, haud ignoratis, Cives, hodie non tantum negligi, sed irrideri multis in scholis, quarum magistri, quemadmodum Wolfius haud scio an verius quam facetius scripsit in dedicatione Leptineae, id moliantur et agunt, ut praeter initia humanitatis discipulis artem technologicam, politicam, medicam tradant, et iam periculum sit, ne denique et tacticam et veterinariam. Talis non erat olim sat mihi cognita quadriennii usu disciplina scholae Portensis ³⁾, in qua Boettigerus cum Doeringio (quem amico superstitem Deus diu adhuc vegetum senem conservet) per integrum sexennium versatus est. Quamquam enim Barthius, qui illo tempore imprimis scholae antiquam gloriam eruditionis suae fama tuebatur, praeter linguas veteres etiam recentiores, Italam, Anglicam, Hispanam, ore et scriptis tradebat, et Schmidtus, egregius mathematicos doctor, suis scholis etiam adventicias quasdam de poesi, de arte vernaculo sermone scribendi, de fatiis et vicissitudinibus elegantiorum apud Germanos artium adieciat, neque ceteri magistri ignari erant doctrinarum, quae academiis propriae existimantur: omnes tamen recto iudicio scholasticam institutionem ab academica seiungendam putabant, et litteris antiquis nihil prius atque antiquius habebant, nihil diligentius magisque assidue discipulis commendabant. Eademque, sicut ab ipso Schotto narratum accepi, ratio fuit scholae Nicolaitanae, quamquam Portensi inferioris discipulorum numero et doctorum celebritate.

Sic imbuti iis litteris, in quibus fundamentum est positum omnium doctrinarum, Boettigerus et aliquanto post Schottus academiam Lipsiensem, verae et solidae eruditionis laudatissimam altricem, adierunt, hoc uterque consilio, ut humanitatis studium cum litteris sacris coniungeret.

Novum hoc vitae stadium magna cum alacritate ingressi sunt. Movit eos praeceptorum Lipsiensium auctoritas, moverunt exempla multorum, qui ex Lipsiensi curriculo ad summa pervenerant, ut in litterarum studio non vias sequerentur eas, quas brevitatis atque commoditatis opinio commendat ignaviae, frequentesque facit ac celebres, sed regiam, quae, ut magnus ille scripsit doctor Lipsiensis, Io. Aug. Ernestius, longo quidem limite, per multosque variae doctrinae molestos anfractus, ac tarde, sed una ad veram et perfectam et utilem et gloriosam scientiam ducit. Hac uterque via forti gressu ad metam tendebat. Sed quod Ernestii exemplo Morus fecerat, quem Boettigerus exoptatissimum in Academia praeceptorem, Schottus non magistrum quidem habuit, sed ut patris intimum familiarem iam puer adamarat, mortuum summa semper pietate prosequutus est: quod igitur Morus fecerat, ut a philologia ad theologiam transiret, huiusque instrumenta et praesidia ab illius opibus repeteret, idem Schottus instituit: Boettigerus contra, quem Reizius in praefatione Chrestomathiae Graecae testatus esset theologiae studium ornare cultu et elegantia humanitatis litterarum, potioribus theologiae capitibus degustatis, et philologiae suavitate unice captus, in hac una quasi tabernaculum vitae suae collocare decrevit. In qua quid profecisset adolescens, docto indice Chrestomathiae Reizianae addendo ⁴⁾ moxque Toupii opusculis philologicis edendis ⁵⁾ et luculenta praefatione locupletandis demonstravit. Schottus autem, quum inde ab eo tempore, quo suum posset iudicium sequi, eam potissimum theologiae partem sibi tractandam sumpsisset, quae homiletica vocatur, et oratorem sacrum instruit, quam prudenter huic consilio et quam constanter studium philologicum accommodarit, tum nova editione Artis rhetoricae, quae vulgo integra Dionysio Halicarnassensi tribuitur ⁶⁾, tum iis descriptionibus ostendit, quibus vel Ciceronis de fine

eloquentiae sententiam examinavit, et cum Aristotelis, Quintiliani et recentiorum quorundam scriptorum decretis composuit ⁷⁾, vel Ciceronis tres dialogos, qui sunt de Oratore, ad censuram revocavit ⁸⁾. Quo pacto ut praeclare uterque posuerat initia, sic cetera sequuta sunt, notiora aequalibus, quam quae hoc loco singulatim enarrentur. Sufficere videbatur iuvenilia illorum scripta, maturioribus ingenii fetibus pene obruta et obscurata, in memoriam reducere, iuvenilia consilia vobis, optimi Iuvenes, exempli loco proponere.

Nam quo longius processerunt aetate, eo constantius in proposito permanserunt, neque extremis vitae annis ab eo declinaverunt. Boettigerus erudiendae in scholis iuventuti se dederat, Schottus docendis in Academia civibus. Ille scholae primum Gubenensi, quam Doeringius antea magna cum laude gubernarat, dein Budissensi, denique Vimariensi gymnasio praepositus, haec munera sic administravit, ut doctrinam, prudentiam et temperatam comitate dignitatem bonis omnibus probaret. Quamquam enim discipulos suos, praecipue adultiores, quales fere adscripti sunt gymnasio Vimariensi, perliberaliter tractabat, et qui erectioris essent indolis, ex angustiis scholasticae disciplinae ad altiora subinde spatia educebat, alienissimus ab Heinzii, decessoris sui, austera gravitate, prolixo vel concedens iis vel impertiens omnia commoda, quae ex vicinitate Academiae redundare in scholas solent ⁹⁾, damna autem inde oriunda caute avertens: vehementer tamen abhorrebat ab ista *νενοδοξία* noviciorum quorundam Rectorum, qui fines scholasticae disciplinae ambitiose proferunt, ut indices pensorum, quae tractant, exquisitis ad splendorem titulis exornent. Boettigerus, disciplinae Portensis memor, satis habuit in antiquis litteris habitare, et discipulos exercere in iis, quae ad scriptorum veterum intelligentiam, ad historiae antiquae cognitionem, ad sensum pulcri legendo scriber-

doque acuendum pertinere censebat. Quem sensum quo magis et ipse secum aleret, et in discipulis excitaret, antiquitatis eruditae non solum vestigia per litterarum Graecarum Latinarumque prisca monumenta curiose indagavit, sed reliquias ipsas in artis operibus contemplari, explicare et iudicare studuit. Ac profecto natus in paucis videbatur ornandae doctrinae archaeologicae: quam posthac, aetate progressus, sic amplificavit per magnas opportunitates, quas lautius et honorificentius munus, Dresdae susceptum, attulerat, ut hoc in genere princeps in Germania existimaretur. Quid? qui principes huius artis censebantur apud exteros, Millinus in Gallia, Viscontius in Italia et Koehlerus Petropoli, quorum postremus adhuc vivit unus, et uti per diu vivat partaque meritis gloria fruatur, ex animo precor, etiam hos memini in epistolis ad me datis de Boettigero sic iudicavisse, ut palmam ei inter nostrates deferrent. Schottus, professorio muneri primum in academia Lipsiensi, deinde Vitebergensi, postremo Ienensi admotus, quam iuvenis sibi famam comparaverat nova interpretatione Latina librorum, quibus religionis nostrae historia et decreta continentur¹⁰⁾, eam docendo assidue librisque theologicis scribendis intra paucos annos mirifice auxit. Theologiam enim unice nunc constanterque amplexus, in ea tradenda mediam quamdam inter Rationalistas et Supernaturalistas, qui barbaris vocabulis hodie appellantur, viam iniiit, ita tamen, ut ab horum secta propius abesset, et rationalismum, de cuius natura et ratione aliquoties disseruit¹¹⁾, paullo angustioribus limitibus terminaret. Quamquam vero nulla fere pars est litterarum sacrarum, cui Schottus noster, temporis ac munerum vel opportunitate invitatus, vel necessitate adactus, non suam aliquam operam addiderit: tamen, qui semet ipse suumque ingenium probe nosset, in exegetica et homiletica parte plurimum elaboravit. In illa propter interpretandi diligentiam et

sobriam fationem atque historiae accuratam cognitionem eminuit inter paucos¹²⁾, transferendisque in Latinam linguam libris sacris, quamquam copiose magis et perspicue apteque ad captum communem quam presse et Latine vertere maluit, plurimorum desiderio ita satisfecit, ut institutam nuper cum eruditissimo socio Veteris Testamenti versionem¹³⁾ absolvi ab eo non potuisse, qui tali adminiculo egent, merito doleant: homileticam vero duobus libris¹⁴⁾ crebrisque scholis sic explicavit, ut vix quisquam esset inter nostrates, qui ei hoc in genere anteponeretur. Etenim praecepta eloquentiae sacrae non solum ex psychologicis rationibus, utpote qui Cari olim discipulus fuisset¹⁵⁾, atque ex auctoritate et usu veterum deduxit, sed suo etiam exemplo disertus, amplus et elegans in templo orator illustravit¹⁶⁾. Valde vos desiderabitis egregium virum, Cives, qui magistrum eum et ducem in seminario homiletico habuistis¹⁷⁾, valdius desideraturi, nisi divino beneficio ante hos aliquot annos collega ipsi in hoc munere, vobis praeceptoratus esset venerabilis Schwarzius, qui ad illius virtutes ac laudes proxime accedit.

Schottus autem dum res suas ita agebat, scriptionum multitudine ac praestantia docendique industria et fide sic inclaruit, ut a multis certatim expeteretur Academiis, quarum nulla tamen, ne lautissimis quidem propositis conditionibus, hominem in victu cultuque mediocrem et modica sorte contentum posset a nobis abstrahere. Accedebant externa vitae bona, quae ipsum, academicae frugalitati et parsimoniae inde a Vitebergensi commoratione assuetum, hac in urbe facile detinebant. Fruebatur eximio favore collegarum, delectabatur vestro, Cives, singulari amore, suspiciebatur ab oppidanis, quorum rebus saepenumero ita succurrebat, ut sanctissimis illis Christianae liberalitatis furtis, quae in praefatione explicavi, uteretur, gaudebat rara felicitate matrimonii, laetabatur sero prognata, sed

in tanto praeclariorem spem succrescente sobole, denique in paucorum sed certorum amicorum fide, familiaritate, consuetudine lubenter acquiescebat.

Boettigeri maiore in otio et fortuna non minor fuit fertilitas ingenii et libros scribendi facilitas. Ac primum scholis regundis occupatus, breviora fere per occasiones scholasticas scripta edidit Latine, quae vel ad philologicas vel ad paedagogicas disciplinas pertinerent, sed plena omnia exquisitae eruditionis, eademque diligenter composita, quamquam insigniora exquisito verborum delectu et structura, quam plano et facili orationis cursu profluentia. Deinde Vimariam delatus, quum artis scenicae magnificentia et totum illud artium elegantiorum choragium, quod Goethii auspiciis illa in urbe florebat, hominumque elegantissimorum consuetudo latius proferre doctrinae philologicae fines docuissent, et posthac Dresdano muneri praefectus, quum ipsas artis antiquae reliquias propius posset ac diligentius intueri, non abiecit ille veteres suas delicias, scriptores Graecos et Latinos, sed ex novis istis copiis nova iis adiumenta et decora comparavit. Quae-rebatur de Eumenidibus Aeschyleis, quomodo in scenam productae sint; Boettigerus demonstravit ex artis operibus¹⁸⁾: reconditiora quaedam de theatro veterum et virtutibus artificum in obscuro latebant; Boettigerus opportune aperuit, quum Ifflandus, a Vimariensibus invitatus, ipso spectante in scena prodisset, et aliquot fabulas docuisset¹⁹⁾: mira et pene incredibilis videbatur licentia, qua Aristophanes deos gentiles coram populo irrisisset; Boettigerus, cur ei licuerit, ostendit²⁰⁾. Et quam multa praeterea per scholasticas opportunitates scripsit, quibus nova lux Terentianis affulsit fabulis, quas si novo commentario, rerum curiosiore quam verborum, instruxisset, et picturis ex arte veterum petitis illustrasset, id quod diu ei in animo fuit, quantum haec editio ceteris omnibus hoc in

genere, quod pene intactum adhuc iacet, praestitura fuisset! Tantum igitur abest, ut Boettigerus umquam aberraverit a pristino vitae proposito, aut diversa studia temere commiscuerit, (quod quis ei obilciat, nisi qui perangustis rerum grammaticarum et criticarum cancellis totam humanitatem stolidè includit?) ut, quum inconstanter huc illuc vagari videretur, propositi sui fuerit tenacissimus. Atque in hunc censem praeter eos, quos attigi, libros etiam venit egregius de cultu ornatuque feminarum apud Romanos sub Domitiani imperio commentarius, Sabinae nomine inscriptus ²¹): huc imprimis pertinent eximia illa opera de picturis vasorum, quae vulgo Etruscis tribuebantur, de veterum arte pingendi eiusque artis monumentis, de mythologia veterum ex artis operibus et arte ex mythis explicanda et alii his similes libri, immensa lectionis atque eruditionis copia referti ²²): denique huic scripturae generi (ne quid de carminibus Latinis dicam, quae ille, germanus Portae alumnus, etiam senex venustissime lusit) accensenda sunt subitaria multa et leviora, quae postremis vitae annis in lucem edidit, sive quod fervidioris vir ingenii non amplius eam labori afferret patientiam, quam magnorum operum, quae propter emptorum paucitatem inchoata iacebant, perfectio et perpolitio poscebat, sive quod multis simul votis ac flagitationibus librariorum satisfacere mallet, quam incerto eventu maiorem emptorum cupiditatem exspectare. Quo factum est, ut non pauca eius scripta, per libellos mensestruos dispersa ²³), simulatque per manus et ora hominum volitassent, pene in oblivionem abirent, certe legendo non repeterentur, et ne invenirentur quidem in bibliopolis: quae scripta, unum in corpus redacta, et uni oculorum conspectui exposita, id quod unus ex Boettigeri familiaribus se facturum ostendit, quanta in illo fuerit ubertas ingenii, quam inexhaustus fons variae lectionis, quam doctrinae elegantia, denique quantum in hoc uno per-

rarae eruditionis viro iacturam Germania fecerit, manifestius declarabunt.

Tot autem ac tantis rebus feliciter peragendis ne longa quidem Boettigeri vita, nedum brevior Schotti nostri, suffectura fuisset, nisi inde ab adolescentia impigram et indefessam litterarum studiis operam navassent, et aetate pro-
 vecti, in magna negotiorum et publicorum et privatorum multitudine tempus, τὸ πολυτελέστατον, sicut Theophrastus vocavit, ἀνάλωμα, bene collocassent, eiusque periti, si forte, promptam compensationem adhibuissent, denique etiam brevissimas illius particulas, quas plerique homines perire sibi sine actione et usu sinunt, prudenter dispensavissent. Longe profecto haec ratio distat ab illa levi et volatica, qua multi hodie iuvenes rebus suis satagisse arbitrantur, si statis horis acroateria repetant, magistrisque docentibus vel etiam dictantibus auditores aut scribae assideant, publicis autem muneribus ornati, legem et modum horarum, laboribus praescriptarum, sedulo observent: at privatae lectionis, commentationis, scriptionis exercitationes et fructum plerique vel ignorant, vel negligunt. Non sic agendum est ei, qui Boettigeri ac Schotti virtutes velit aemulari ac laudes consequi. De Schotto vosmet ipsi, Commilitones, testes fuistis eorum, quae dixi. Quis eum umquam segnem vidit aut nihil agentem? Quis eum vidit defugere quicquam molestiarum, quae cum litterarum studiis coniunctae sunt? Quis languescere eum umquam impatientia vidit, quae etiamsi interdum iusta sit doctoribus, tamen perniciosa fit eo, quod mentis luminibus officit, et animi contentionem frangit. Quid? ne tum quidem otio indulsit, aut requiem ab negotiis captavit, quum tenue et siccum corpus inter assiduos labores gravius affligi, et valetudo, sustentata aliquoties salubrium aquarum usu, denuo labefactari et ruere coepisset. De Boettigero, veteri amico, ego possum testari. Eadem ei fuit virium contentio, eadem operae

constantia, eadem studii pertinacia, quamquam minori cum periculo aut incommodo valetudinis. Poterat enim ac solebat homo robustus naturali corporis vigori ita confidere, ut ne in iucundis quidem rebus vitaeque amoenitatibus, sedum in litterarum studiis, magna temperantia opus videretur. Id robur, quod ipsa corporis statura membraque firma et bene compacta prodebant, etiam seni permansit. Habebat praeterea uterque a natura mirabilem alacritatem pernecitatemque agendi, qua Boettigerus imprimis ita valebat, ut quamquam crebris salutatorum, qui Vimariam aut Dresdam venerant et monstrari sibi illarum urbium *κειμήλια* a perito interprete cupiebant, interpellationibus turbatus, et longe lateque patente epistolarum commercio praepeditus, inter curas quoque domesticas, per oculorum morbos, quibus ipse subinde laborabat, et uxoris adversam valetudinem allatas, tantas tamen doctrinae copias congerere, totque scriptionibus componendis prodesse rei publicae litterariae potuerit. Sed illi naturae dono, quod paucis concessum est, eam uterque assiduitatem in litteris tractandis, eam laboris perseverantiam adiungebat, quam, tamquam alteram virtutem, in his viris maxime spectandam, supra commemoravi.

De tertia virtute, quae in singulari moderatione animi et modestia cernebatur, non est quod plura dicam. Nostis Schottum, Commilitones, qualis fuerit, quam aequus in omnes atque officiosus, quam mitis et mansuetus, quam propensa in alios, saepe cum incommodo aut detrimento suo, voluntate, quam facilis erroribus vel tegendis vel condonandis, quam alienus ab invidia et obtreptione, quam promptus paratusque iuvenibus iuvandis consilio, cohortatione, etiam laude, qua multi fuerunt, imprimis in seminario illo homiletico, cui summa cum fide usque ad mortem praefuit, qui ad maiorem studiorum alacritatem sese incensos faterentur. De modestia quid dicam, quae tanta

fuit, ut fere sibi detraheret, quae aliis cum corollario tribueret, ut, etiamsi sponte maxime laudabilia patrasset, nil tamen nisi officii rationes explesse videri vellet, summumque laborum praemium in eo poneret, quod per totam vitam ita propitia sibi fortuna fuisset, ut adversarium nullum, nullum obtrectatorem haberet. Boettigero in pari modestia non aequae favit fortuna. Nam quo magis laudes ipsius crescebant, eo plures inveniebantur, praesertim inter iuniores, qui optimum virum vel lacerarent, vel asperius tractarent, vel contumeliis obruerent. Et quod aliis, atque ipsi Goethio nostro, accidit mortuis, ut umbrae allatrentur proterve, id illi adhuc vivo evenit. Est enim haec saeculo nostro multorum perversitas, ut magnis virtutibus invident, et aliorum laudes inquinare audeant suis sordibus, quae depravatis istis animis tam firmiter inhaerent, ut non nisi Orci ignibus exuri posse videantur. In hac vituperatorum importunitate quid Boettigerus? Is nil nisi leniter et mansuete agere, apud amicos nonnumquam conqueri super iniuriis sibi illatis et atra bile in se effusa, sed omni ultione praetermissa, neminem laedere in scriptis, sive ipse ea ederet, sive aliis edenda committeret, nihil suspicionum aut conviciorum maligna quadam familiaritate per litteras spargere, nihil acrimoniae et acerbitatis censuris librorum, quarum plurimas celato nomine scripsit, inserere, immo laudare inimicos, saepe supra quam meruissent, et hoc pacto vel placare iratos animos, vel sibi reconciliare. Denique a vana ostentatione ingenii et doctrinae, ab iactantia et fastu tam longe abhorrebat uterque, ut ne eam quidem superbiam sumerent, quam meritis suis quaesissent.

Has tantas tantorum virorum laudes quamvis difficile sit cunctas assequi, virtutes tamen sic decet imitari, ut ad unum certumque studiorum et vitae propositum oculos et mentem intendamus, ut in eo persequendo nullum

laborem et molestiam fugiamus, ut modestiam semper :
miquae moderationem dictis et factis comprobemus.
ergo agite, dilectissimi Commilitones, et praecipue vos,
ab ore excellentis magistri pependistis, eius exem
sequimini, persuasumque vobis habete, nullam esse
gniore rationem, qua memoria magnorum virorum po
celebrari.

ANNOTATIO.

---

1) Ad pag. 657. De vitis pauca haec sufficiant. CAR. AUG. BOET-
ERUS natus Ricobaci d. 8 Iun. 1760 (in Meuselii Catalogo eruditorum
maniae male traditus est annus natalis 1762: exactum enim septuage-
um aetatis annum amici et familiares gratulati sunt seni d. 8 Iun. a.
10 cuso in honorem eius et memoriam numismate), Rector praepositus
lae Gubenensi a. 1784, Budissensi a. 1790, Vimariensi a. 1791, ad-
titulo et munere Consilarii in supremo senatu sacro. A. 1804 Dres-
abii, ut iuvenum ex aula regia nobilium studia ibi regeret, auctus
iliarii aulici honoribus: tum a. 1814 praefuit studiis iuvenum in aca-
a regia equestri, praefectus simul museo regio, in quo antiqua ex
more signa et gypsa Mengsiana servantur. Satis valido adhuc corpore,
quam paucos dies decubuerat, uti conviva satur vita decessit d. 17
a. 1835. Cfr. *Pierer Encyklopädisches Wörterbuch* IV. I. p. 45.

HENR. AUG. SCHORRUS Lipsiae in lucem editus d. 5 Decemb. a. 1780,
n habuit Augustum Fridericum, Pandectarum olim in academia Li-
si Professorem, matrem Margaretham Fridericam Sophiam, Bahrdtii,
- Professoris et Superintendentis Lipsiensis filiam. Impetratis a. 1799
terii Lipsiensis iuribus, factoque docendi initio a. 1801, coeptus est
radus veluti legitimos ad honores produci. Etenim Professor philoso-
extra ordinem creatus a. 1805, triennio post etiam professionem theo-
= extraordinariam adiit: a. 1809 Vitebergam translatus est, ut quar-
i inter Professores theologiae ordinarios locum ibi occuparet. Hinc anno
in academiam Ienensem est evocatus, tanta quidem (sicut ipse in vita
professus est, Annalibus academiae Ienensis I. p. 12 inserta), benevo-
et humanitate, ut huic vocationi, quippe divinae, sine mora obse-
num putaret. Ornatus est a Principe Vimariensi a. 1826 titulo Con-
i ecclesiastici intimi: obiit, subita apoplexia correptus, dum posito di-
penso, quod postremum erat in locupletanda Epitome theologiae do-
icae, more suo sub crepusculum cum filiis ludebat, d. 29 Decembr.
1835. Ita hilaritas et tranquillitas animi ne moribundum quidem
cit.

2) Ad pag. 657. Nefas arbitror inornatum hoc loco silere tanti viri domesticum praeceptorem. Fuit is insignis vir doctrina et probitate, Ioannes Gottlob Caspari, nunc Pastor Zschortaviae, qui pagus est prope Delitzschium in vicinia Lipsiae: quocum Schottus eam posthac propinquitatem et necessitudinem iniiit, ut ille Schotti sororem, hic fratris Caspari, Superintendentis apud Waldenburgenses, filiam in matrimonium duceret. Is quidem et Iul. Frid. Winzerus, Professor theol. Lipsiensis, atque Io. Ang. Mart. Haasenritterus, Superintendens Merseburgensis, suis uterque excellentiis meritis, praecipui fuerunt extra hanc urbem, quibus Schottus familiarissime uteretur.

3) Ad pag. 658. Et Boettigerus, gratus almae matris alumnus, de ea scripsit: *Ueber die gegenwärtige Beschaffenheit der Schulpforte; allen Eltern jetziger und künftiger Alumnus dieser Schule gewidmet*, Lips. 1791. 8.

4) Ad pag. 659. Anno 1779.

5) Ad pag. 659. Anno 1780.

6) Ad pag. 659. Prodiit haec editio Lipsiae a. 1804. 8.

7) Ad pag. 660. Lipsiae a. 1801. 4.

8) Ad pag. 660. Lipsiae a. 1805. 4.

9) Ad pag. 660. Hoc argumentum prudenter delegit orationi, quae munus Directoris in gymnasio Vimariensi auspiciatus est: *Scholarum in vicinitate academiae constitutarum vindiciae*, Vimar. 1791. 8.

10) Ad pag. 661. Prima editio N. T. nova versione Latina illustrata in lucem prodiit Lipsiae 1805. 8: secunda emendatio a. 1811. 8.

11) Ad pag. 661. Praeter *Epitomen theologiae dogmaticae*, cuius altera editio, plurimis locis immutata et aucta, lucem vidit Lipsiae a. 1821. 8, huc imprimis referenda sunt scripta Germanico sermone: *Sendschreiben an Muertens über seine Schrift: Theophanes*, Ien. 1820. 8. *Briefe über Religion und christl. Offenbarungsglauben; Worte des Friedens an streitende Parteyen*, Ien. 1826. 8.

12) Ad pag. 662. Breuiore scriptiones, quae huc pertinent, primum seorsim editas, recognovit ipse variisque additamentis locupletavit in *Opusculis exegeticis, criticis et dogmaticis*, II. Ien. 1816. 1817. 8. Imprimis vero insignes sunt multiplici et accurata eruditione *Commentarius exegetico-dogmaticus in eos Iesu Christi sermones, qui de rebus eius ad iudicium futuro et iudicandi provincia ipsi demandata agunt*, Ien. 1819. 8. et *Commentarii in libros epistolicos Novi Test.* Winzer socio edi coepti Lips. 1833. 8. Quibus adiungenda est *Isagoge critica*

libros Novi Foederis sacros, Ien. 1830. De cognitione historiae quod d, tum laudati illi libri comprobant, tum singularis, quem de vita Pauli apostoli scripsit: *Erörterungen einiger wichtiger chronologischer Punkte der Lebensgeschichte des Apostel Paulus*, Ien. 1832. 8.

13) Ad pag. 662. *Libri sacri Antiqui Foederis, in Latinum translati, notatione brevi praecipuae lectionum et interpretationum ditritatis addita*, auctoribus Schotto et Winzero. Vol. I. Pentateuchus. tonae et Lipsiae 1816. 8.

14) Ad pag. 662. A breviori scriptione: *Kurzer Entwurf einer Theorie der Beredsamkeit, mit besonderer Anwendung auf die geistl. Beredsamkeit* (Ed. II. Lips. 1815), progressus, artem rhetoricam, ratione tissimum habita eloquentiae sacrae, copiosius atque subtilius explicavit hoc ro: *Die Theorie der Beredsamkeit, mit besonderer Rücksicht auf e geistl. Beredsamkeit*, I — III. Lips. 1824 — 1828. 8.

15) Ad pag. 662. Huic quantum debuerit, grata mente ipse profess est in *Recitatione de Frid. Aug. Cari — virtutibus atque meritis*, ps. 1808. 8. Recitationem dixit, quae verissima laudatio est: cui facile Erigabuntur, quicumque candidissimae illius animae meminerint.

16) Ad pag. 662. Orationum sacrarum et homiliarum, quas habuit, ira volumina emisit annis 1812. 1815. 1818. 1822. 1830.

17) Ad pag. 662. Cfr. *Beschreibung des homiletischen Seminars der Jenaischen Universität, unter Autorität der theologischen icultät herausgegeben*, Ien. 1815. 8. Iuvenes quam felici successu hottus exercuerit in seminario homiletico, declarant commentarii de utissimo hoc instituto (*Denkschriften des homiletischen Seminars zu Jena*), os inde ab anno 1816 usque ad annum 1834 in lucem emisit.

18) Ad pag. 663. *Die Furienmaske im Trauerspiele und auf den ildwerken der alten Griechen*, Vimar. 1801. 8.

19) Ad pag. 663. *Entwicklung des Ifflandischen Spieles in 14 arstellungen auf dem Weimarischen Hoftheater*, Lips. 1796. 8

20) Ad pag. 663. *Aristophanes, impunitus deorum gentilium isor*, Vimar. 1790. 8.

21) Ad pag. 664. *Sabina, oder Morgenscenen im Putzzimmer aer reichen Römerin*, Ed. II. Lips. 1806. 8.

22) Ad pag. 664. Potiores universe commemorabo: nam de singulis ere prohibent huius libelli angustiae. Nec dicam de iis, quos iuncta cum is opera in lucem emisit, in quibus Lexicon mythologicum (Vimar. 1803. 04) eminet. Ceteri libri ita fere inscripti sunt: *Griechische Vasen-*

gemälde I — III. Vimar. 1797—1800. 8. *Archäologische Hefte, I Heft.* Vimar. 1801. 8. *Archäologisches Museum, I Heft.* Vim. 1801. 8. *Andeutungen zu 24 Vorlesungen über die Archäologie, I Abtheil.* Dresd. 1806. 8. *Die Aldobrandinische Hochzeit, eine archäologische Ausdeutung,* Dresd. 1810. 4. *Ideen zur Archäologie der Malerey, I Theil,* Dresd. 1811. 8. *Archäologische Aehrenlese, I Sammlung,* Dresd. 1811. 8. *Über die Dresdner Antikengallerie,* Dresd. 1818. *Amalthea, oder Museum der Kunstmythologie und bildlichen Alterthumskunde, I—III.* Lips. 1820—1824. 8. Apparet ex ipsis librorum titulis, affectos plures quam perfectos fuisse: id quod non sua factum esse sed emptorum socordia, scriptor illorum una cum Bertuchio, complurium redemptore, saepe apud me questi sunt.

23) Ad pag. 664. Omnium postrema ex hoc genere scriptio, per quam Schmelkii notabile carmen: *Die Stimme der Todten*, ad maiorem notitiam celebravit, inserta est Branii Minervae, Decembr. 1835. p. 369 — 372.

MEMORIAE
FRIDERICI GUILIELMI DOERINGII
ET
LUDOVICI RAMSHORNII
DICAUIT
HENR. CAROLUS ABR. EICHSTADIUS *).

Quum de linguae Latinae praestantia et usu nuper aliquid
tteriis mandarem, ut hac tempestate, qua tot res plebi de-
imentosae sermone vernaculo evulgantur, Cives acade-
iae nostrae in studio illius linguae retinerem: non prae-
agiebam animo, post paucos menses, quam ista scripsis-
em, futurum esse, ut duo eiusdem studii et vindices acer-
mi et intelligentissimi existimatores morte subita extin-
uerentur. Quorum virorum alterum annales nostri iam
ropterea sibi vindicant, quod ex Ienensi disciplina pro-
ectus, et, quemadmodum ipse saepenumero profitebatur,
ichhornii potissimum, Griesbachii et Vlrichii voce et ex-
mplo formatus, gratum se huic Academiae, studiorum
venilium almae nutrici, usque ad obitum praebuit, relicto
obis etiam suae disciplinae alumno, quem nunc in erudi-
ssimis iureconsultis numeramus. Alter, paulo a nobis
ienior, Lipsiensi quidem Vniversitati, quae ipsum olim
visset, principatum dabat, eiusque insignes virtutes, ex-
rno etiam cultu et decore conspicuas, semper in ore
abebat, ita tamen, ut et sentiendi docendique libertatem
studiorum assiduitatem, quae propria esset Ienensi, idem

---

*) Ienae, in libraria Hochhausenia, 1838.

perpetuo ac sincere laudaret. Vterque autem quum et iisdem, quibus nos paremus, Principibus munerum fortunarumque conditionem debuerit, et per plus quam quinquaginta annorum decursum innumerabilem quamdam discipulorum multitudinem suis ex manibus in nostras tradiderit, et, si fas est hoc addere, coniunctissimus mihi non tantum diuturnae amicitiae usu, verum etiam communi de his studiis sententia fuerit: iuvat brevi libello, prope composito, memoriam commendare optimorum virorum, quos sciam multis ex numero civium nostrorum valde dilectos fuisse, qui ex scholis illorum litteris bene imbuti ad hanc Academiam accessissent. Academica enim institutio non potest prospere procedere, nisi fulta fuerit subsidii disciplinae scholasticae. Itaque multos per annos laeto semper vultu faustisque omnibus excepimus adolescentes, qui ex gymnasio vel Gothano vel Altenburgico huc deducti, commendationem studiorum suorum ab alterutra schola afferebant. In illa enim FRIDERICI GUILIELMI DOERINGII eminebant virtutes: in hac LUDOVICI RAMSHORNIJ eruditio praefulgebat. Par erat utriusque viri sedulitas et fides in docendo; par contentio in tuendo vindicandoque veterum linguarum, imprimis Latinae, studio; par cupido laudis in libris scribendis: sed in tractandis tradendisque litteris magna ab ingeniorum dissimilitudine orta diversitas. Quam si hac descriptione adumbrare conamur, longissime sane aberit imago, quam effingimus, a perfectione, multisque non satis digna tantorum virorum persona videbitur: sed erant fortasse, quos tenuia etiam lineamenta delectent; nostrum certe dolorem, ex morte fidissimorum amicorum susceptum, repraesentatio fantarum virtutum mitigabit.

Quod vitarum scriptores facere solent, ut narrationem a puerili institutione ordiantur, quippe quae plurimam vim habeat in totius vitae habitum et cultum, id nobis, etiam si vitas scriberemus, facere non licet, qui quae DOERINGII et

RAMSHORNIUS pueri olim in ludis litterariis egerint, nesciamus. Ne de paterna quidem disciplina quicquam relatum nobis est, nisi quod patrem uterque habuit theologum, ignobilibus in locis sacra publica administrantem, ex ordine illorum quos verbi divini ministros appellare solemus. Boni si creantur bonis, ut Horatius ait, ex filiorum indole de patrum moribus conicere licet. Nec fortasse dumtaxat boni fuerunt, sed etiam docti litterisque probe instructi, et providi rectae institutionis. DOERINGIUS certe Guilielmulo suo egregie prospexit, dum puerum in scholam Portensem deduxit, quae illo tempore antiquarum litterarum firmissima sedes, artium liberalium illustre prae ceteris in universa Saxonia domicilium, ut erat, ita existimabatur. Aemulos in illa schola studiorum habuit Carolum Augustum Boettigerum et Christianum Guilielmum Mitscherlichium, eruditionis fama et meritorum amplitudine posthac celebratissimos viros, quibuscum artissimo amicitiae vinculo semper coniunctum se vixisse, suis ipse in scriptis saepe testatus est. At vero non propositum est nobis, vitas virorum enarrare ¹⁾, sed ingenium, doctrinam et mores paucis describere: in his igitur rebus nunc subsistamus.

1) De vitis haec pauca sufficiant. DOERINGIUS die 9 Februarii a. 1756 Elsterbergae natus in Variscis, primum inde ab a. 1782 scholam Gubenensium, dein ab a. 1784 Numburgensium, denique inde ab a. 1786 gymnasium Gothanum rexit: quo munere senex se abdicavit d. 31 Aug. a. 1833, mortuus d. 27 Nov. a. 1837. RAMSHORNIUS Reustiae in pago Altenburgico natus d. 19 Martii a. 1768, Dresda, ubi domesticam puerorum quorundam institutionem susceperat, revocatus in patriam a. 1801, Professoris in gymnasio locum secundum, deinde a. 1814 primum obtinuit. Obiit honeste exauctoratus d. 10 Novembris a. 1837. Memoriae DOERINGII consuevit primum oratiunculis funebribus SCHULZIUS, COMES DE SALISCH et HEYIUS (*Dem Andenken an Fr. W. Doering gewidmet* Goth. d. 30 Nov. 1837. 8); deinde publica in gymnasio laudatione FR. KRISIUS et ERN. WÜSTEMANNUS (*Reden bey der Gedächtnissfeier des M. Fr. W. Doering, gehalten im grossen Hörsaal des Gymnasiums* d. 11 Dec. 1837. Goth. 4); denique narratione de eius vita et virtutibus FRIED. LACOBISIUS (*Intelligenzbl. der Jenaischen A. L. Z.* 1838. No. 3. 4): RAMSHORNIUS elogium unus scripsit gener, AUG. JULIUS LOEBIUS (*Intellig. Bl. d. Jen. A. L. Z.* 1837. No. 36).

DOERINGIUS, hilari homo ingenio et plena facetiis festi-
vitate, excellentes a natura nactus erat dotes, quibus ad
agendi celeritatem impellebatur: RAMSHORNIUS, ad gravita-
tem et pene austeritatem compositus, quod natura ipsi non
negaverat quidem donum, parcius tamen dederat, industria
compensabat et assiduitate, in qua saepe videbatur mo-
dum excedere. Ille properans festinansque, etiam in scho-
lis, non spectabat aut agebat, nisi quae discipulis aut sibi-
met ipsi mox profutura cognovisset: hic lento progrediens
gradu, futurisque magis utilitatibus prospiciens, subtilissi-
mam rerum, quas tractabat, perquisitionem et ipse secta-
batur, et ab aliis exigebat. Ille concitator in loquendo,
velox in docendo, in libris conficiendis prope desultorius;
hic lenis in rebus quotidianis ac remissus, non tantum
cunctator interdum, sed etiam calumniator sui reperieba-
tur. Ille tironum magis necessitati, hic eruditorum studiis
consulebat. Quod si advertere voluisset immanis iste ces-
sor, qui omne virus acerbitatis suae in Doeringii Catullum
aliquando effudit, pepercisset, uti speramus, praestantis-
simo viro, quem doctrina ille quidem et elato spiritu, ner-
tquam autem verecundia, modestia et animi aequitate vir-
cebat. Gloriam, quae probatis scriptoribus venit, appete-
bat uterque, et DOERINGIUS et RAMSHORNIUS, sed ille dum
multa, hic dum multum scriptitabat.

DOERINGIUS enim, postquam in schola Portensi adhuc
pene puerulus Barthii, praeceptoris sui, auspiciis Catulli
Epithalamium edidisset, eoque libello studiorum haud con-
temnendum posuisset tirocinium, vix unum alterumve an-
num praetermisit, quin aliquid in publicum emitteret, no-
minisque famam augeret: RAMSHORNIUS, nil maturandum
ratus, propositis duobus non nimis iuvenilibus specimi-
nibus ²⁾, ad libros edendos non prius se accinxit, quam ad-

2) Ea quum nunc pene oblivioni tradita videantur, hoc loco, quae fuerint, in-
dicabo. Primum est de corona civica et laureis ante domum Caesaris Augusti.

ventans senectus eum admoneret, ediditque numeris omnibus, quantum posset, partibusque absolutos. Testis est Grammatica Latina, doctrinae et subtilitatis plenissima, quae si scripta esset Latino sermone, quo donare eam auctor per otium senile constituerat, quantis plausibus in Britannia et Batavia fuisset excepta, quum iam Schelleri ab eodem correctas de hoc genere liber tantas laudes tulerit! Testes sunt duo libri, quos de Synonymis Latinis composuit, non illi quidem prorsus novi, sed ita novati ab eo et correcti, ideoque sic approbati omnium consensu, ut secundarius artifex priores auctores et ubertate et diligentia longe superasse existimaretur. Sed haec dum inde a primo cuiusvis diei diluculo operose moliebatur RAMSHORN-
NIUS; dum singulis pensis perficiundis innumeros pervolutabat libros, et cogitata multis modis versabat; dum rescribebat scripta et nitide rescripta perpoliebat: interea DOERINGIUS, mentis agitationem ipsa scribendi actione vel ciere vel inflammare solitus, ediderat Catullum, incudi reddiderat Horatium, Eclogas veterum poetarum Latinorum annota-

Dresd. 1800: alterum continet *Marialis Epigramma libri X vigesimum tertium*, Germanico sermone redditum et dissertatione *de natalibus festis veterum Romanorum* instructum, Budiss. 1800. His libellis accessit tertius, quum professorium munus in gymnasio adiret, *de statuarum in Graecia multitudine*, Altenb. 1814, quartus ita inscriptus: *Vindicatur locorum quorundam Ciceronis, Caesaris, Taciti integritas; nonnulla Ciceronis atque Herodoti illustrantur*, Altenb. 1826. 4. Ceteri eius libri sat noti sunt eruditibus, pariter atque Doeringiani, quos longum est hoc scripto recensere. In Meuselii erudita Germania et in notis Wuestemanni, Orationi not. 1 laudatae p. 33 adiectis, diligenter enumerati sunt. Illud optamus, ut Doeringii programmata scholastica et carmina Latina, unum in corpus redacta, mox denuo in publicum prodeant. — [Prodierunt ante hos aliquot annos praeclearo eiusdem WUESTEMANNI studio novamque commendationem nacta sunt a lima, quam vir eruditissimus dictioni Doeringianae passim adhibuit. Ceterum perlustrans Doeringianum opuscula saepe miratus sum, non plura in iis inveniri argumenta ex doctrina mythologica et archaeologica desumpta, quas quam docte pertractare consuesset, si materiem scribendi sibi sumpsisset, apparet tum ex programme, quo munus Rectoris Gothani adiit, *de diis alatis*, 1786. 4, tum ex commentatione *de coloribus veterum*, 1788. 4. Sed videtur ad illas doctrinas, in quibus explicandis tunc aequum studia fervebant, Doeringius posthac non redisse.]

tione instruxerat, Livii editionem ab decessore suo in munere scholastico curatam instauraverat, sex septem libros paraverat exercitationi tironum in Latine scribendo et rebus grammaticis, subitaria multa multas per opportunitates emiserat, denique carminibus Latinis pangendis assidue cum BOETTIGERO, animae suae dimidio ³⁾, certabat. Etenim ne senex quidem deposuit blandam artem, quam una cum condiscipulo in schola illa Portensi didicerat, cuius in porticu haud temere illo quidem tempore columnae Apollinis et novem Sororum nominibus erant inscriptae.

Quae carmina, familiaribus crebrius quam in publicum proposita, quam spirant simplicem munditiam et nativam venustatem, eandem in prosa quoque oratione unice consecrabatur, remotior ille ab exquisito delectu verborum et artificiosa orationis compositione, quae in RAMSHORNII scriptis et in ea quam ipse scripsit de verbis Latinorum dependentibus commentatione invenitur. Hic enim magno studio elaborabat omnia et elimabat: ille subito impetu et prosam et versus fundebat, ne cavens quidem sibi semper a vitiis, quae si forte imprudenti excidissent, et ab amicis monstrarentur, subridens Horatii sui dicto de dormitante nonnumquam bono Homero excusare solebat. Sed castitatem atque elegantiam orationis, perspicuitati adiunctam, urgebat et commendabat uterque, invisi obscurae barbariae, si qua in scholas introduci coepisset socordia magistrorum vel etiam vitio Rectorum, qui cum antiquo et proba muneris nomine, quo maiores gaudebant, probam et antiquam scribendam rationem abiecissee viderentur.

In ipsa vero philologiae tractatione veterumque scriptorum interpretandorum ratione DOERINGIUS adhaerescere ei modo, quem Heynii scholae et scripta tunc nobilitant: eundem enim modum Barthius in schola Portensi tenuerat,

3) Sic eum ipse appellavit in Dedicatione editionis secundae Catulli, quae senex septem et septuaginta annorum emisit Altonae 1834. 8.

editoque Propertio exemplum praeberat Catulli edendi. Exegeticam artem intentius quam criticam factitabat, tametsi etiam in hac, quatenus in scripturae vitiis coniectura tollendis subsistit, praeclara quaedam sagacitatis et acuminis specimina edidit ⁴⁾. Sed ab illa mentis ἀγχινοία, quae per intimam familiaritatem cum scriptore contractam supposita facile discernit a genuinis, et altioris criticae spatia illustrat, quantum ipsum alienaverit legendi commentandique celeritas, unum istud satis arguit exordium satirae Horatianae (I, 10), cuius vindicias denuo suscipere non dubitavit. Quo magis tamquam impia Titanum ausa detestabatur illos conatus, quibus Horatio, inter melicos poetas Iovi, bellum nuper in Batavia illatum esse audierat. Rationalismi nomen et vim, Loeffleri sui auctoritate commendatam, in theologia magni faciebat: in arte etymologica si adhiberetur, cavendum aiebat ab argutiis; ipse numquam adhibuit. Idem tamen summa observantia reverebatur heroas Batavos, in his Dav. Ruhnkenium, quem propter communem utrique agendi scribendique facilitatem ceteris anteferebat. Et intercedebat alia quaedam inter ambos similitudo, quam ipse interdum iocose superbiens commemorabat. Nam sicut nativos lepores in verbis, ita uterque auritos lepores ⁵⁾ in agris sylvisque per nives ac pruinas cupidissime sectabatur: quibus venandis DOERINGIUS non minus, quam quum in amoenissimo suburbano suo familiaribus cinctus sedebat, et laudatam Ho-

4) In elegantissimis eius coniecturis numeraverim eas, quibus Horatio (IV Od. 8, 17), si carmen Horatii est, *stipendia Carthagini impiae*, et Catullo (XLI, 8) *imaginem nasi* restituit.

5) Reddidi iocum, quo uterque ante hoc triennium lusimus. Nam quum ego eisdem verbis usus, DOERINGIUM de Horatii quodam carmine amice in Paradoxis meis (V. p. 3) monuissem, ille exemplo Catulli recens editi, quod tum mihi misit, lepidissimum hoc, ut solebat, distichon inscripsit:

Dum venor lepores, sapientius ecce lepores
Eichstadius docto fundere ab ore solet.

ratio Catonis virtutem illis sociis imitabatur, omnes sibi curas extemplo expectorari dicebat. RAMSHORNIUS suae se domi abscondens, nec nisi statis horis itans in scholas, aut sub vesperum ambulando in hortis famem obsonans, feriarum tempore amicum, qui haec scripsit, in vicina villa Benndorfina invisens, nusquam lubentius quam in museo versabatur, ubi nihil erat, quod abstrusiora et reconditiora in litteris quaerentem a studiis avocaret. Studebat enim altius penetrare in linguarum recessus, Latinae potissimum origines, causas et cum Germanica cognationem indagare, et vocabulorum notiones ac distinctiones explicare. Quid quod nimis fortasse confisus novae luci, quae litteris nostris affulgere ex India credebatur, ne senex quidem ingentem reformidavit laborem, quem legendis Grimmii, Boppii, Xylandri aliorumque ex hoc genere scriptorum operibus sibi impositum cerneret. In his omnibus autem comparandis, examinandis et ad causam suam referendis mira sedulitate, mira quoque, interdum adeo nimia, subtilitate usus est.

Singulari quadam fortuna gener utrique viro aderat eiusdem operae hortator, socius, adiutor: DOERINGIO Frid. Ludov. Andreas Regelius, familiaribus notior quam exteris, quamquam etiam hos editis de lingua Britannica libris sibi devinxit, quo viro vix quisquam aequalium vinctae et solutae orationis virtutes et vitia accuratius iudicabat, et velut ad aurificis libram ponderabat: RAMSHORNIO Aug. Julius Loebius, qui Vlpila redintegrando nuper inclaruit, multo clarior futurus, et de litteris ac patria optime meriturus, si, quod vovemus, in optatum studiis portum pervenerit ⁶⁾. Regelium tamen mors saeva iam dudum nobis et litteris eripuit.

Apparet ex iis quae narravimus, DOERINGIUM et RAMSHORNIUM Latinae linguae amantiores fuisse peritioresque

6) Pervenit tandem bonis omnibus gaudentibus, Rasephasi, in pago prope Altenburgum sito, sacerdotium nactus lautum multisque litterati otii in litteris iucunde ponendi opportunitatibus affluens. Scr. a. 1847.

quam Graecae. Et RAMSHORNIUM quidem a diuturniore illius studio abduxerant paulatim radices Indicae, ex quibus multo magis quam ex Graecis originem Latinae derivandam esse censebat. DOERINGIO autem memini me aliquando per iocum iras minari Graecarum Musarum, quod, quum in matrimonio haberet uxorem, Graeca specie et dignitate conspicuam, Deas tamen illas negligere videretur. Tum ille, Equidem, inquit, eas numquam neglexi, quarum dulci voce etiam senex mirifice delector: sed Graecam linguam, fateor, posthabui Latinae, veritus, ne idem mihi, quamquam non Professori linguae Graecae, eveniret, quod accidit olim Iosuae Barnesio, quem, Professore illius linguae in Academia Cantabrigiensi, magnus aequalis, Richardus Bentleius iudicabat, non plus scire Graece, quam scisset olim quilibet sutor Atheniensis. Ceterum propitia utrique Gymnasio fortuna sic moderata est, ut DOERINGIUS linguam graecam in scholis tradendam primum Friderico Iacobsio, dum eo collega utebatur, deinde Valentino Rostio suo, alteri genero, RAMSHORNIUS uni Augusto Matthiae relinqueret. Quamquam autem hoc pacto inter primarios utriusque scholae doctores dispertita erat institutio discipulorum, qui linguis antiquis erudiri cupiebant, tamen communis et illis et ceteris collegis fuit contentio, communis aemulatio, quae parem litterarum amorem in adolescentium animos transfundebat. Quo factum est, ut tunc aurea utriusque scholae aetas censeretur ⁷⁾. Neque immerito, sive doctrina magistrorum seu morum praestantia spectetur.

De doctrina diximus: ad mores quod attinet, quis umquam vidit illos, quos nunc morte nobis ademptos lugemus,

7) Hoc ne cupidius quam verius a me dictum existimetur, duas afferre liceat gravissimas auctoritates, unam IACOBI de gymnasio Gothano, alteram GROSSMANNI de Altenburgico. Ille Doeringio (a. 1824), hic Matthiae et Ramshornio (a. 1827) saeculare festum, uterque eleganti epistola, gratulati sunt. Prior collega ad collegam scripsit de collegis, qui et olim fuerant, et tunc erant: posterior, gymnasii epheorus, ad doctores, quos praesentes videbat, qui in ipsius oculis habitabant.

quis cum iis aut coram aut per litteras colloquutus est, quia pectoris candorem, animi integritatem et antiquam fidem statim agnosceret? Viri boni, comes, humani erant omnibus, faciles et prompti amicis, officiosi collegis, affabiles discipulis, quos ad sentiendi cogitandique liberalitatem tanto facilius adducebant, quanto magis ipsi ingenuo liberalique animo eminebant: ceterum eos ita tractabant, ut disciplina sua procul arcerent querimonias et opprobria illorum, qui adolescentes corpore infirmos, animo tristes et aegros ex gymnasiis dimitti hodie vociferantur. Praecipua vero laude dignum propterea existimo DOERINGIUM, quod per quadraginta septem annos, quibus Rectoris munus apud Gothanos administravit, prudentia sua et incomparabili probitatis ac modestiae exemplo cavit, ne ulla umquam gravior inter scholae illius doctores discordia et simultas existeret. Et ipse non solum diligebatur ab omnibus collegis, sed etiam amabatur. Neque enim amplitudinem Rectoris in imperando aut vetando, in novando et multa movendo positam arbitrabatur, sed quod communibus suffragiis probatum esset, iubebat, quod reiectum pro temporis ratione, antiquabat: lubenter auscultabat monitoribus, praesertim quos longa vita ususque multarum rerum docuisset: diligenter eos de rebus scholasticis consulebat. Quo nomine saepe eum, quando adhuc esset iunior, ad Io. Godofredum Geislerum memini confugere, meum quondam in schola Portensi praeceptorem, cuius potissimum commendatione provinciam Gothanam, quam ille antea sed non proxime ornat, post Strothii mortem erat adeptus. Magna enim Geislerus apud Ernestum, Principem Gothanorum, gratia florebat: magna DOERINGIUS apud Geislerum erat caritate, persimilis ei quam aliis in rebus, tum etiam in ratione, qua cum collegis suis agebat. Neque enim invidebat illis, si qui ipsum antecellere doctrina censerentur: immo prior ipse dictis et factis eos sibi anteponebat, palmamque vel reluctantibus summa

cum existimatione et caritate offerebat, idque, quod ipse vidi aliquando, quum Iacobsius repletum convivis atrium intraret, palam declarabat vultu et oculis liquidum pectoris gaudium prodentibus. Quid? huic ne tum quidem succensebat, quum annotationes suas in Horatium ab illo saepe castigatas esse audisset. Vt animi aequabilitatem servaret, senex ne legere quidem volebat, quae hoc in genere contra se scripta essent. Non aliter, quam DOERINGIUS, egisset, puto, RAMSHORNIUS, si principem in gymnasio Altenburgico locum obtinisset: sed secundus a Rectore, Matthiae eruditionem, industriam, alacritatem, merita, quotiescumque ferret occasio, magna voce praedicabat, ita tamen ut non dissimularet sua. Hanc enim putabat veram virtutem esse, quae ius suum iudicandique libertatem servaret, et aperte vel odisse magis ingenuum censebat, quam fronte occultare sententiam. Clandestinis autem insidiis, quae sunt in foedissimo illo obtrectionis genere, quod per litteras familiares seritur, longe erat infensissimus. Denique a fastu paedagogico non minus quam ab humili turpique assentatione alienus, neminem ex loco, quem forte occuparat, sed ex sua quemque dignitate suspiciebat, nec laudes aut quaerebat ipse, aut aliis tribuebat, nisi quae meritis deberentur: quas si malevolentia hominum vel sibi vel amicis detrahi sentiret, vehementius excandescebat, assentiens Peripateticis, qui iracundiam fortitudinis quasi cotem esse dicebant. Sollicite custodiebat honorem, sollicitius gloriam gymnasii, quae ut integra et illibata maneret, per totam vitam laboravit.

Ita pene inscientibus obrepsit senectus, RAMSHORNIO quidem paucis ante mortem diebus, quum iam exauctoratus esset, honorifico Principis sui testimonio ornata, DOERINGIO autem, qui aliquot annis ante in muneris sui semisaecularibus sacris rudem ipse petierat, imprimis exhilarata eo, quod Principis Gothani insignis liberalitas, Regis Saxonum

favor et munificentia, voluntas et studium amicorum, denique collegarum benevolentia in sene honorando omnibusque decoribus insigniendo certarunt. Contigit ei praeterea quidam singulare, quod, ut mitius de aevo nostro sentiat, cui saepe exprobratus est ingratus discipulorum erga praecceptores animus, posteritatis memoriae imprimis commendandum videtur. Sponte enim et genere discipulus quondam DOERINGII, gravissimis nunc muneribus admotus, Eduardus Adolphus Jacobi, dum ille honestissimo otio fruebatur, gymnasii suscepit gubernaculum, cui gerendo par erat in paucis, et ne quid commodorum aut emolumentorum dilecto magistro detraheretur, per integrum quadriennium gratuita sed maxime laudabili opera tractavit.

Talem vitae cursum tenuerunt duo illi viri, qui post aetatem sancte strenueque peractam et aequabilem per multos annos felicitatem, quam beatissimum utriusque matrimonium, filiorum filiarumque eximia indoles et nepotum laeta progenies augebant, senes nuper ad caelites reverterunt. Sic non tantum ipsi popularium atque exterorum laude floruerunt et gratia, sed florentes etiam reliquerunt scholas, quae ipsorum fidei erant commissae: tam praeclare de aequalibus, de re scholastica, de civitate litteraria, de omni posteritate meruerunt. Faxit Deus, utrique gymnasio ut numquam desint, qui illorum vestigia sequantur. Vos autem, Lectores, quibus alterutrum contigit propius nosse, eiusque vel disciplina uti vel familiaritate, habetis, quod summo cum fructu intueamini maximeque pietate prosequamini, exemplum: iuvenes ut virtutes tantorum virorum pro suo quisque loco suaque facultate imitentur, etiam atque etiam hortamur.

Scr. in Vniversitate litterarum Ienensi, illo ipso die, quo funus Doeringii Gothae elatum est, XXX Novembris, anno MDCCCXXXVII.

SCRIPTA IN HONOREM
GENTIS STARKIANAE
 MEDICORUM IENENSIIUM.

[Egregie de Academia Ienensi meruit gens STARKIANA, ex qua tres viri, Ordinis Medicorum ornamenta, non solum doctrina et iuvenum studiosorum in morbis sanandis exercendorum peritia mirum quantum excelluerunt, sed et ipsi multis valetudine laborantibus ac paene iam confectis faustissimo cum eventu succurrerunt. Quo factum est, ut sospitatorum nomina in patria celebrarentur eorumque gloria late divulgaretur. Quartus, Theologiae professor, quum in flumen Salam lavandi causa descendisset, immatura adolescens abreptus est. Horum Virorum, quorum unoquoque familiariter usus erat EICHSTADIUS, nulli tamen magis coniunctus erat, quam IOANNI CHRISTIANO, min., cuius in honorem scripsit Memoriam (II), quam in hoc Volumine praecedet Prooemium (I) Indici lectionum sub finem semestris aestivi 1845 praemissum, paucis post mensibus quam CAROLUS GUILIELMUS occiderat. Claudet agmen (III) Oratio in renunciandis certaminum academicorum praemiis a. 1847 habita, in qua colloquii familiaris cum CAROLO GUILIELMO habiti mentio facta est. Ut tamen intelligatur stirps et cognatio horum virorum, stemma eorum exhibui.

H. W.]

IOANNES CHRISTIANUS I + 1811		Andreas.
CHRISTIAN. LUDOV. GUIL. + 1817.	CAROLUS GUILIELMUS + 1845.	IOANNES CHRISTIANUS II + 1837.
	Bernardus, Phil. Dr.	Carol. Fridr. Eduardus, Medicinae Doctor.

I *).

Mortuo nuper Starkio nostro, medico celeberrimo, magnum et illustre amisimus non modo exquisitae et paratae doctrinae, verum etiam morum humanitatis vitaeque integritatis exemplum: in quo praeter eas virtutes, quibus docti nomen aestimatur, et quarum recensum subitaria haec scriptio non capit, haud fucata pietas in Deum, sincerissima probitas in parentes et praeceptores, tenerrimus in ceteram familiam amor, constantia et fides in amicos, officiosa facilitas in collegas, indulgentia in secus sentientes, benevolentia in discipulos, aequitas et benignitas in omnes, qui eius opem petebant, alacritas in suscipiendis industria in exsequendis laboribus, denique rara hoc tempore etiam in ordine doctorum modestia elucebant. Haud temere haec scripsimus, quibus contigerit, ut indolem viri inde ab adolescentia perspiceremus: nec dubitamus, quin quicumque publice cum privatimve cognitum habuerunt, in laudibus eius nobiscum consentiant. Talis autem viri memoriam quamquam par est primo, quod post eius obitum Academiae auctoritate in lucem emittitur, scripto commendari: brevi tamen prologo, qualis huic libello convenit, explicari non potest tantarum virtutum multitudo. Quapropter uberiores de vita eius narrationem, nisi peritior quis et in scribendo exercitior praevenierit, cui libenter cedemus, opportuniori loco servamus, nunc satis habentes in universum vobis in memoriam revocare, Cives, quantum ex gente

---

*) Index scholarum hibernarum publice et privatim in Universitate litterarum Ienensi inde a die XX m. Octobris a. MDCCCXLV usque ad diem XIV m. Martii a. MDCCCXLVI habendarum. Praefatus est D. Henr. Carolus Abr. Eichstadius Ienae, prostat in libraria Braniana.

Starkiana decoris, ornamenti atque utilitatis ad Academiam nostram redundarit. Nam CAROLI GUILIELMI illius, quem nunc morte nobis ademptum lugemus, pater, IOANNES CHRISTIANUS, inter medicos et chirurgos, quibus Academia Ienensis inde a primordiis suis excelluit, praecipuum quemdam locum obtinuit eo, quod Io. Zachariae Platneri exemplo iustam artis medicae scientiam non in opinionum, quas *ὑποθέσεις* Dialectici vocant, fallacibus saepe argutiis, sed in accurata corporis humani notitia, per cadaverum sectiones comparanda, poneret, quod morborum naturam callide seduloque non ex praeiudicatis placitis observaret, et causas, unde vel nascerentur vel variarentur, diligentissime perscrutaretur, quod medicamentorum cognitionem ab experimentis chemicis duceret, prudentique illorum et ad corporis cuiusque naturam temporumque rationes accommodato delectu salutem aegrotantium curaret. Alter, qui Ienae floruit, STARKIUS, quocum patruus, quem laudavimus, cognomina et subinde etiam merita communicavit, tum suis ipse et eximiis meritis, tum magno discipulorum numero inclaruit, quos universas enchireses chirurgicas, imprimis nobiliores illas, oculariam et obstetriciam, omninoque artis clinicae usum ita docuit, ut in praestantissimis Academiae doctoribus iure numeraretur. Mox maioris Starkii filius, CHRISTIANUS LUDOVICUS GUILIELMUS, in spem paternae gloriae succrescens, et professoria iam dignitate in ordine Theologorum ornatus, praeclara quaevis expectare nos iubebat, ni immaturo et atroci fato succubuisset. Itaque ex gente Starkiana unus iam ille Academiae supererat, qui nuper noster esse desiit. Qui quam similis esset patri, quem eruditionis copia et subtilitate superabat, ingenio, prudentia, moribus et medendi morbis peritia, norunt ex aequalibus multi, qui vivum utrumque comparare inter ipsos potuerunt. Sed mortuorum quoque iucunda accidit ad memoriam comparatio, si existimationem utriusque

et dignationem apud exteros et natam inde nominis famam spectemus, quae tanta erat tamque late propagata, uterque ut ad curandam Regum valetudinem expeteretur, pater quidem iam olim ab incomparabili Saxonum Rege, cuius immortalē memoriam nos pie veneramur, filius nuper ab augustissimo Rege Borussorum, qui Hufelandi sui, tunc morte extincti, curam desiderabat. Sed quamvis lautissimis essent conditionibus evocati, tamen vicit in utroque amor patriae et gratus erga Academiam nutriciam animus, eumque amorem nos etiam ei, quem postremum dira fati necessitas a nobis divellit, ita vicissim reddidimus, ut iam intimo pectore sentiamus, hac tempestate nullam nobis potuisse graviolem et acerbiolem iacturam obtingere, quam quae Starkii nostri morte facta est. Nec nostra solum caussa dolemus, Commilitones, qui doctum, strenuum et ab omni simulatione ac dissimulatione alienum consortem et socium laborum amiserimus, sed dolemus etiam vestra et Academiae et litterarum caussa, quum et vos egregio doctore orbatos, et Academiam insigni decore privatam, et magnam nostro futuroque saeculo utilitatem interceptam videamus. Sed iis, quae futura sunt, prospiciet Deus. Vos, optimi Cives, memoriam illius, qui iam oculis vestris ereptus est, colite reverenter, pietatemque ei debitam ita praestate, ut dignissimum imitatione, quod vobis reliquit, exemplum constanter sequamini. Quod si feceritis, et ad disciplinae in litteris tractandis severitatem, cuius ille per totam vitam fuit retinentissimus, studia vestra composueritis: novum quoque, quod hac tabula indicimus, scholarum curriculum feliciter decurretis. Quod ut ita eveniat, etiam atque etiam optamus.

P. P. in Vniversitate litterarum Ienensi, ipsis Calendis August., anno a Chr. n. MDCCCXLV.

[IOANNIS CHRISTIANI STARKII senioris memoriam quum EICHSTADIIUS nulla, quantum reperire potui, oratione aut scriptione publica celebraverit, ne in Ephemeridibus quidem litterariis Ienensibus a. 1811; operae pretium facturum me existimavi, si pauca quae BERNARDUS, illius nepos mihi amicissimus, mecum communicavit, hic exhiberem, addito librorum et libellorum ab eo scriptorum indice.

IOANNES CHRISTIANUS natus est Ossmannstedtii, in pago dioecesis Vimariensis ad Ilmam inferiorem sito et ob tumulum Wielandi insigni, ubi pater IOANNES ZACHARIAS praedium ducis colebat. Ex septem liberis (quorum quinque masculi) natu minimus Idibus Ianuariis a. 1753 natus et primo domi educatus, inde in Vimariense gymnasium receptus ibique convictorii alumnus factus est. A. 1772 Academiae nostrae civis a Zicklero Prorectore inscriptus, primo theologiae operam navavit, deinde vero medicae arti totum sese dedit. A. 1777 summos eius artis sicut et obstetriciae et chirurgicae honores adeptus est; biennio post scholas aperuit medico-practicas, a. 1781 therapiam generalem docere coepit et lectiones clinicas habere, non intermissas ab illo tempore usque ad a. 1809. Neque alienus fuit ab instituto clinico Jenae tunc fundando a. 1781, cuius ephemerides ipse edidit a. 1782 et annis sequentibus; praeterea vero et instituto obstetricio una cum Lodero praefectus est. Paulo post, a. 1783, Gissam vocatus, ut ibi professionem artis obstetriciae susciperet, quum id recusasset, professionem ordinariam praeter numerum legitimum Ienae nactus est, eodemque anno uxorem duxit e gente POLZIA. Nec magis insequenti anno Hilpertohusam vocatus, ut ibi Domus ducalis curam valetudinariam susciperet, a se impetrare potuit, ut Iena discederet. Nec defuit ei gratia Domus augustae Vimariensis. Nam quum a. 1786 AMALIA Princeps vidua in gravem incidisset morbum, huic affuit et felici successu eam curavit; quo factum est, ut Consilarii titulo ornaretur eique cura Domus augustae Vimariensis demandaretur; indeque multas epistolas ab AMALIA accepit, multas rescripsit. Sequentibus annis a compluribus societatibus medicorum et naturalium scrutatorum socius creatus, tandem 1803 in Ordinem gratiosum receptus; insequenti anno a Duce Consilarii secreti titulo ornatus et Prorectoris munere functus est. Duobus annis post quum Iena magnae illius cruentae tempore plurimum vexaretur, ipse ab Imperatore libellorum nosocomio militari praefectus una cum fratris filio cognomine plu-

■ vit in Baldingeri „*Neues Magazin für Aerzte*,“ VI. B. 1. St. et in libro:
■ *Auszüge a. d. Tagebuche etc.* 1789.

■ *Versuch einer wahren und falschen Politik der Aerzte, zu Vor-*
■ *lesungen bestimmt.* Ien. 1784. 8.

■ *Archiv für die Geburtshülfe, Frauenzimmer- und neugebohrner*
■ *Kinder-Krankheiten* T. I—VI Ien. 1787—1797. 8.

■ *Neues Archiv für die Geburtshülfe etc.* I. II. Ien. 1798—1802.
■ T. III. f. 1. 1804.

■ *Handbuch zur Kenntniss und Heilung innerer Krankheiten des*
■ *menschlichen Körpers, vorzüglich aus eignen Beobachtungen und*
■ *Erfahrungen am Krankenbette gezogen.* I. II. Ien. 1799. 1800.

■ *Dissertatio sistens scrophularum naturam praesertim steatomato-*
■ *sarum, casu rariori adiecto, tabulis aeneis illustrato.* Ien. 1803. 4.

■ *De oculo humano eiusque affectibus et de oculo in genere.* Sect.
■ I—VI. Ien. 1804. 4.

■ *De vermibus et animalculis vermiformibus in locis insolitis reper-*
■ *tis.* Ib. 1804. 4.

■ *Morbi historia memoratu digna.* Part. 1—4. Ien. 1807
■ — 1809. 4.

H. Weissenborn.]

II.
MEMORIAM
IOANNIS CHRISTIANI STARKII
ANDREAE FILII
CIVIBUS
NOVVM SCHOLARVM IENENSIVM CVRRICVLVM INGRESSVRIS
COMMENDAT
HENR. CAR. ABR. EICHSTADIUS *).

Ante hos aliquot dies, quum novo scholarum Ienensium indici de more praefari instituerem, propemodum poenituit me consilii, quod olim ceperam, quum hoc scriptionum genere ita me usurum significarem, ut, priusquam lectionum instauraretur cursus, quicquid viae confectum esset praeterito semestri, repeterem his prooemiis, et quae Academiae vel secunda vel adversa evenissent, brevi narratione persequerer. Quamquam enim, quae singularis fuit Dei providentia, hoc etiam semestri, quo qui haec scripsit magistratum et fasces Academiae tenuit, res nostrae firmae steterunt, neque ullis aut internis dissidiis turbatae, aut externis, quae aliquoties impenderunt, procellis concussae sunt: magnum tamen diversis de causis dolorem, acerbius nunc scripto renovandum, nobis attulit iactura quinque virorum, quos nuper adhuc socios in docendi provincia consortesque habueramus. Sed nulla nobis gravior accidit iactura magisque deploranda, quam quae IOANNIS CHRISTIANI STARKII repentina morte facta est. Qui etsi grandaevis

---

*) Ienae, prostat in libraria Braniana 1838. 4.

senex *), satis matura aetate pro natura humana, tamen pro nobis immatura, nobisque omnibus desideratissimus obiit. Hoc enim exstincto, amisit civitas medicum, arte sua nominisque fama longe clarissimum: collegae ademptum sibi lugent collegam, ingenii non magis quam animi eximiis dotibus ornatum: desiderant amici amicum integerrimum et candidissimum: iuvenes litterarum apud nos studiosi doctorem requirunt probum, strenuum, longo usu exercitatum, denique carum omnibus et dilectum. Adeo multa sunt in hac una morte, quae animos commoveant: nimirum quisque fere proprium quiddam habet, quod doleat sibi ereptum: nobis autem, qui Starkio et amico et medico usi sumus, non consolabilis foret dolor, ni cogitatio nos erigeret rarae felicitatis, quae illi per totam eamque longissimam vitam usque ad ipsum mortis momentum contigit. Nam prospere ita accidit, ut quibus eximium aliquod ius est lacrimarum, iidem testes fuerint ac spectatores felicitatis, cuius iucunda recordatio infortunii, hac morte illati, mitigare acerbitem possit. De hac igitur felicitate, quae summa est vitae, quam Starkius noster peregit, paucis exponere iuvat, singulari quidem libello, indicis scholarum quodam velut praecursore, ne praescriptos prooemiis illis fines egrediamur.

Laudavi olim Io. Godofredum Eichhornium tamquam illustre exemplum felicitatis academicae: huic quando Starkium nunc appono, vere possum affirmare, nullum vidisse me doctorum academicorum, qui maiore, quam Starkius, iure secundum aut proximum ab Eichhornio locum mereatur.

Felicem iam condiscipuli, quorum apud nos superstites sunt nonnulli, praedicaverunt Starkium adolescentulum, qui parentibus natus honestis illis quidem et piis et laboriosis,

---

*) Natus in pago Vimariensi, Klein-Cromsdorf dicto, d. 28 Octobris a. 1769, Ienae decessit apoplexia correptus d. 24 Decembris a. 1837.

sed rusticis et ab omni doctrinarum studio et cultu alienis, posteaquam ex gymnasio Vimariensi, ubi eas litteras didicerat, quibus pueritia informari ad humanitatem solet, in Academiam nostram erat deductus *), in hac studiorum ducem et adiutorem nactus est patrum cognominem, virum praestantissimum, qui quas laudes illo iam tempore sibi pepererat, eas postea et ipse incredibiliter auxit, et ad amplificandam Academiae gloriam contulit, et augendas filio, eidem nunc celeberrimo apud nos medico, velat hereditario iure nec sine prosperrimo eventu reliquit. Huius igitur patris auspiciis Starkius noster curriculum in Academia medicum studiis theologicis, quae antea fuerat meditata, feliciter praeoptavit: huius consilio et ductu parum laude atque felicitate illud confecit: huius hortatu et auxilio summos in arte salutari honores et petiit et rite consequutus est **).

Non ita multi reperiuntur hodie, singulis videlicet disciplinarum finibus latius propagatis, qui eodem, quo Starkius, iure eodemque vocabulorum sensu et ambitu medicinae, chirurgiae et artis obstetriciae doctores nuncupantur. Nam quum plerique, qui ultra pharmacopolarum officinas sapiunt, ea in arte acquiescant, quae a naturae scientia ducitur, morbosque internos, investigatis per ingenii aciem illorum causis, medicamentorum ope corporibus depellit: Starkius, qua erat studii alacritate et constantia, patri sui egregium exemplum imitatus, non solum illam medicinae palmariam partem tractavit, sed etiam in studium chirurgiae, antiquissimi generis medendi, diligentissime incubuit, et enchireses chirurgicas, tum universas, tum maxime nobiliores, quae sunt obstetriciae et oculariae, sollerter dextreque exercuit. Fasciarum quoque habentiumque pangendarum artificium, quod fere negligitur a me-

*) Anno 1790.

**) Die 15 Aug. a. 1793.

dicis, probe calluit. Ac fuit, quum medicina illa efficaciore, quae manu fert opem laborantibus, maiorem quam scribendis adhibendisque medicamentorum formulis famam adipisceretur. Neque immerito. Illi enim arti discendae iuvenis plurimum temporis et operae impenderat, etiam itinera susceperat *) per celeberrimas Germaniae urbes, ut et chirurgis peritissimis auscultandis plus in ea proficeret, et adeundis valetudinariis publicis spectandisque variis modis, quibus vel morbi oculorum curantur, vel vulnera sanantur, et affecta corporis membra reficiuntur, in rem praesentem veniret, eiusdemque artis exercendae maiorem facultatem consequeretur. Qua in re imprimis a Thedenio, Mursinna, Goerkio, Zenkero, Petro Frankio, Guarinio, A. Schmidtio, Bahrdtio, Beerio, Boerio et Veringio se adiutum profitebatur.

Datum hoc est medicis tamquam aliquod molesti et aerumnabilis laboris praemium, ut ex aliorum infortuniis suam ipsi saepenumero fortunam vel fabricentur vel ampliore reddant. Id Starkiis, et nostro et patruo, contigit calamitosissimo illo tempore **), quo Ienensia non modo nosocomia, sed musea quoque et templa refertissima erant innumerabilitate militum Borussorum ac Francogallorum, atrocibus in praeliis vulneratorum. Magna ibi laboriosissimo viro opportunitas oblata est scientiam chirurgicam, in qua iam praepotens erat inter medicos Ienenses, vario usu augendi excolendique: nec tantum scientiae admirabiles inde accessiones factae sunt, verum etiam dignitatis et famae. Nemo enim in hoc curationum genere oculatior Starkio iudicabatur, nemo in manu vulneribus adhibenda delicatior, qui etiam cultellos in scarificationibus ita sibi obediens assuetudine reddiderat, ut fere numquam aberrarent. Nec deposuit hoc studium, quo permultis sani-

*) Anno 1796.

**) Anno 1806.

tatem restituit, quum medicam praxin, quam vocant, cum chirurgica iam coniunxisset: immo iungendae utriusque et publice ad salutem plurimorum expromendae nova ei copia facta est paullo ante diem illum Lipsiensem, quo Germaniae libertas tandem reparata est. Tunc *) enim iterum valedudinariis, sauciorum militum caussa, quorum plerique typho laborabant, in hac urbe constitutis ita praefectus est, ut etiam alios suo arbitratu delectos medicos adhiberet, qui operam salutarem praestarent **). Sed de hac praxi medica, quam diximus, singulatim exponendum est.

Postquam enim Starkius, ex peregrinatione in patriam Academiam redux, observandi diligentiam usus diuturnitate acuisset, usumque experientia firmasset ac roborasset, strenuus pariter atque felix fuit in curatione morborum, qui absconditi in corporibus latent, adeo ut eius auxilium non tantum plurimi in nostra urbe expeterent, sed ut idem persaepe etiam ad externos vocaretur, qui periculosius aegrotarent, et ut plane in illum caderet Tibullianum illud de Iside dictum, quod amicus quidam ingeniosus, sanitati per eum redditus, eleganti scutellae potoriae, dono ipsi datae, inscribere pictorem iusserat:

te posse mederi

Picta docet templis multa tabella tuis.

Scilicet in Starkii aedibus gratum Hygea sibi templum locaverat, cui maior accedebat sanctitas inde ab eo tem-

*) Anno 1813 et insequentis.

**) Etsi non propositum mihi est, Starkii vitam enarrare, unum tamen de hoc tempore addam imprimis memorabile ex eius vita, quam Annalibus Academiae Iennensis p. 28 inserui: „Hoc tempore multa spectavit, quae meminisse horret, nullam etiam, quae iuvat. Vtrique spectaculorum generi, haud scimus, an illud commemorandum sit, quod die 28 Aprilis a. 1813 Napoleonem vidit in palatio Vimarisiensi magnifice magnaue stipatum caterva incidentem, ad quem salutandum una cum collegis duobus, Schoemanno et Eichstadio, legatus ab Academia missus fuerat postremo quam saevissimus tyrannus perfidam Academiam (ita enim et putabat et appellabat) incendio deleturum edixisset. Irritas minas fecit non tam deprecatio legatorum, quam rerum ingens conversio, quae paucis diebus post, quum apud Luetzenam bellaretur, laetantibus Deoque gratias agentibus Germanis consequuta est.“

pore *), quo Domus augustae Vimariensis valetudo ipsius curae erat demandata. Quanto eam studio suscepit, quanta cum caritate gesserit, non est quod hoc loco dicamus. Solebat ipse in praecipua quadam felicitatis suae parte hoc ponere, quod copia sibi facta esset pium et gratum animum principali Familiae declarandi, cui tot et tanta per totam vitam beneficia deberet: huic vero tantam vicissim sui fiduciam iniecerat, ut et crebro consuleretur, et lubenter audiretur, et (alia enim eximiae fiduciae documenta nunc praetereo) ad magnum illud funus Caroli Augusti curandum in patriamque arcem deducendum mitteretur. Neque obscura eiusdem fiduciae indicia dederunt alii Principes, quos honoris causa commemoro, Gothanus, Altenburgensis, Meiningensis, Coburgensis, Rudolstadiensis, Sondershusanus, ad quos saepe, labante illorum aut etiam desperata valetudine, invitabatur. Promptus semper consilio ad eos profectus est: laetior rediit, praesertim si opem tulisset.

Praeter rerum scientiam duae potissimum in Starkio medico eminebant virtutes, quae ad gratiam omnium ordinum ei conciliandam magnopere valebant. Altera erat constantia, expers omnis trepidationis, in urgendo proposito, quod re diligenter explorata laborantibus salutare futurum sibi persuaserat. Sequebatur in omnibus id, quod est apud Salustium Crispum, prius, quam incipias, consulto, ubi consulueris, mature facto opus esse. Altera virtus, profecta ex pectoris candore, cernebatur in humanitate, qua aegrotos tractabat, assidens iis totas saepe horas, alloquio non magis quam consilio recreans, ad spem revocans a desperatione, dictisque et factis miserationem prodens summamque benevolentiam. Ac fuit in morbis sanandis tanto felicior, quanto magis sibi cavebat a vanis

---

*) Anno 1812, post obitum patris, qui vita decessit die 11 Ianuar. a. 1811.

sapientiae simulacris, quae per novas subinde opiniones in disciplinam invehuntur, et quanto prudentius ex diversis non raro ac discrepantibus medicorum placitis optima quaeque, hoc est, ea deligebat, quae naturae et experientiae maxime consentanea reperisset. Quamquam enim ab Empiricorum inconsiderata temeritate vehementer abhorrebat, doctae tamen experientiae plus quam inanibus ac fallacibus commentis, quae postera saepe delet dies,tribuendum putabat. Itaque quum iuvenis olim, fervidiore ingenio praeditus, Brownianae doctrinae impensius favisset, eamque in multis curationibus esset periclitatus: vir factus, cognitis periculis, quae comitari illam solent, unum hoc assumpsit ex ea tenuitque, ut, ubi lenibus ac blandis remediis nihil profici animadvertisset, per fortiora et acerbiora ad salutem grassaretur: pariterque senex homoeopathicorum ratione, sive nova illa sive renovata, quam omnino repudiabat, ad circumcidendas tamen simplicioresque reddendas medicamentorum mixturas sapienter usus est. Denique physiatricam prius exercuit, quam Hufelandus novum hoc arti suae nomen invenisset, et Iahnus hoc nomen librum edidisset.

Hanc vero multiplicem et accuratam doctrinam indefessa opera tum ad docendum tum ad scribendum contulit, felix in utroque, quippe qui et tanto semper auditorum numero gauderet, ut non opus esset triste doctoribus academicis Neratii Prisci edictum conqueri, et libros a se editos, imprimis illum, qui est de fasciis chirurgicis *), multis laudibus ferri et crebra lectione usurpari videret. Scholae habuit primum de pathologia, therapia generali et speciali et de arte formulas medicamentorum concinnandi, deinde

---

*) *Anleitung zum chirurgischen Verbände.* Inscriptus est liber etiam hoc titulo: *Joh. Friedrich Henkels Anweisung zum verbesserten Verbände, durch umgearbeitet und mit Zusätzen versehen. Mit 25 Kupfertafeln.* Berol. 1802. 8. Nova et emendata libri editio prodit Ienae a. 1830. 8.

acquievit in iis, quae sunt de re obstetricia, de chirurgia, de usu et applicatione machinarum chirurgicarum et de ophthalmologia, in iisque omnibus dictata solebat adhibere, diligenter composita, quibus explicandis quae necessaria viderentur, memoriter atque ex tempore addebat. Antiquis ut nova adiiceret, et olim scripta refingeret, emendaret, augeret, factosque in arte sua progressus cum auditoribus communicaret, diligenter curabat: quod ille ipse, quem laudavi, eius liber testatur. Nihil in docendo magis spectabat quam perspicuitatem, alienus a verborum lenociniis, quibus recte carere ea posse, quae traderet, praesertim si commendabiliore instrumentorum auxilio illustrarentur, optime intelligebat. Latini sermonis facilitatem et usum vitae negotiosae occupationes praepedierant: quo factum est, ut ad disputationes publicas raro accederet, parciorque et brevior esset in programmatis scribendis, quibus creationes doctorum promulgari apud nos solent. Non omisit tamen libellis publice proponendis doctoris dignitatem et docendi in Academia potestatem rite acquirere *), nec, quum post patris obitum locus ei in ordine medicorum esset destinatus, subterfugit laborem pro loco disputandi **). Hoc enim nomine, nunc fere antiquato, solebat appellari, quod tunc in nostra quoque Academia adhuc vigeat, laudabile institutum maiorum, quo Professoribus designatis, antequam in ordinem reciperentur, publice defendendae erant disputationes, quibus promptae et paratae eruditionis specimina palam magna in collegarum et civium concione ederent. Praeter has tres dissertationes non nisi duo, quod sciam, programmata scripsit Latino sermone ***).

*) Prior dissertatio est *de hydrocele*, Ien. 1793. 8: posterior tradit *quaedam de hernia vaginali et structura uteri, observatione illustrata*, Ien. 1796. 8.

**) Dissertatio est *de cancro labii inferioris observationibus illustrato*, adiuncta tabula aenea, Ien. 1812. 4.

***) Alterum est *de graviditate extrauterina cum uterina coniuncta, observatione illustrata*, (Part. I. II. 1822. 4); alterum sic est inscriptum: *Historia morbi*

Sed quae vernacula lingua proferebat, terse edisserebat, concinne neque minori cum suavitate.

Nec vero Starkius praelectiones tantum habuit ad audiendum comparatas, sed qui verum agnovisset, quod Seneca dixit, longum iter esse per praecepta, breve et efficax per exempla, hanc itineris brevitatem auditoribus suis monstravit. Quocirca clinicis exercitationibus, a patruo primum in hac Academia privatim institutis, mox Principum nostrorum et auctoritate sancitis et liberalitate sustentatis, atque a compluribus Academiis ad imitationem vocatis, una cum Guil. Carolo Frid. Succovio, viro eximio, per triginta ferme annos ita praefuit, uterque ut pene innumerabilem iuvenum multitudinem ad artem facitandam adduceret. Idem, admotis saepe auditoribus, eodemque Succovio peritissimo pariter atque religiosissimo socio, tum curam egit vesanorum in valetudinario publico, tum institutum illud, quod puerperarum inopiae hac in urbe apertum est, ad instruendos iuvenes medicos magno cum fructu adhibuit. Nempe huius instituti prima utilitas in eo cernitur, quod beneficium, puerperis praestandum, coniunctum est cum institutione iuvenum, qui, quibus modis subveniendum sit parturientibus et qua ratione morbis gravidarum et recens natorum medendum, cernere oculis et usu discere volunt: altera utilitas spectat ad mulieres parandas erudiendasque ad id, ut partum recte adiuvent, laborantibusque auxiliatrices manus commode praebeant. Ad illam iuvenum institutionem et quasi disciplinam Starkius administrum sibi adsciverat primum *) Frid. Aug. Walchium, immatura nuper morte nobis ereptum **), dein Xaverium Schoemanum, utrumque medicinae extraordinarium Pro-

---

ossium faciei memoratus digni, cum nonnullis annotationibus de istius naturae et indole (Ien. 1826. 4). Posterior libellus non absolutus est.

*) Inde ab a. 1816.

**) Obiit d. 30 April. a. 1837.

fessorem: obstetrices ipse solus erudiit, nisi forte per absentiam petere vicariam operam cogeretur. Quam perite autem etiam in hoc sit negotio versatus, testem facimus librum de arte obstetricia *), quem ut senex in lucem emitteret, supremi collegii medici, quod Vimariae floret, hortatâ et auctoritate permotus est. Liber, populariter scriptus, priusquam ederetur, magnam inde habuit favoris praerogativam, quod Ludov. Frid. Froriepius, olim noster, nunc collegio illi summa cum laude adscriptus, inter hortatores exstitit: editum sic exceperunt idonei iudices, ut Naegeliano bis repetito fortasse cedere praestantia, alios eiusdem generis multos ubertate et perspicuitate superare existimaretur. Sed nostrum non est de Starkii libris iudicare: ad munera eius revertimur.

Ac felix profecto fuit, qui optima republica suscipere illa posset: felix, qui suscepta tam praeclare administraret. Suscipiendi felicitas repetenda ex eo est, quod Starkii aetas incidit in Divi Caroli Augusti imperium: quo Principe nullus umquam fuit in ornanda Ienensi Academia providentior, benevolentior, liberalior. Huic enim Principi amplum illud et peropportunum debemus aedificium, quo, quicumque indigent, ex Vimariensi et Isenacensi provincia aegroti recipiuntur: huic illud debemus, quod idoneus suppetit instrumentorum chirurgicorum paratus, cui quotannis augendo certa pecuniae summa destinata est: huic facile persuasit Starkius, ut etiam schola obstetricia ex pristini loci angustiis in maius et tum puerperarum valetudini salubrius tam Academiae fama dignius domicilium traduceretur.

Quod dixi Starkium felicem fuisse in tot muneribus gerendis, id quis nostrum est qui ignoret aut dissimulare audeat? Nisi forte etiam hoc inficietur, non posse exper-

---

*) Libri haec est inscriptio: *Lehrbuch der Geburtshilfe zum Unterricht für Hebammen*: prodit Ienae a. 1837. 8.

tem eiusmodi felicitatis esse, qui aequae ac Starkius diligentiam et strenuitatem consociare cum humanitate animique integritate consuevit. Easdem virtutes etiam in iis officiis probavit, quae Physici nomen et munus ei imposuerant. Vidimus oculis nostris, quam nullam umquam subterfugerit molestiam, cum illo munere coniunctam, nullis pepercerit laboribus, ne iis quidem, qui intempesta saepe nocte exantlandi essent. Et Vimarienses collaudant indefessum studium salubritatemque consiliorum, quae in supremum medicorum collegium cooptatus exprompsit.

Nec tantis virtutibus ac meritis praemia defuerunt. Nam si qua est doctorum hominum felicitas in honoribus publicis, quae sane est, ubi meritis tribuuntur ultro, non ambiciose expetiti profunduntur, ne hac quidem felicitate Starkius noster caruit. Superatis enim per amici cuiusdam fidem primis difficultatibus, quas ei professorium munus ingresso obiecerat, perspectisque viri virtutibus, et sat laeta conditione, quam Universitas regia Vratislaviensis ei obtulerat, speculae, quam Ienae degustarat, posthabita, omnes undique honores in eum collati sunt, qui cadere in eius ordinis virum possent. Nam et per continuos gradus, medicis intervallis, ab infimo ad supremum inter medicos nostros locum escendit, et amplissimis honorum titulis: Rectore huius Academiae magnificentissimo subinde ornatu, et trium Principum favore equestris dignitatis insignibus condecoratus est. Quae quidem ornamenta partim ei contigerunt aetate et viribus adhuc florenti, partim seni. Avertit enim prospera fortuna ab eius senectute iniuriam, quae fit interdum longaevis, ut, quum impigro labore sint debilitati, voluntaria quadam priorum meritorum oblivione tantum non inter mortuos ac sepultos referantur. Ergo haec etiam nomine Starkius felicior censendus est aliis, quorum fortuna simul cum aetate immutatur.

Quid referam de privata eius et domestica felicitate,

quae fortunae illi, cuius dona in aperto ac propatulo loco exposita etiam exteris suspiciebantur, tamquam tacita comes accessit? De opum abundantia non dicam plura, quamquam etiam haec, quod Ernestus Platnerus, quum suo posset, Io. Aug. Ernesti exemplo demonstrare solebat, ad faciliores celerioresque studiorum progressionem plurimum valet. Sed felicitatem hanc, quae ex divitiis affluebat, Starkius effecit, ut usus nobilitaret. Nam et magnam adhibuit in perfruendis vitae voluptatibus moderationem, nec divitiis suis ad vitae inertiam turpemque desidiam se passus est traduci: immo quo magis cognoverat, eas sibi non operosiores fuisse, eo intentiorem ipse operam collocabat in persequendis studiis, quibus bene mereri de aliis posset.

Alium eumque uberrimum felicitatis fontem habuit in matrimonio, quod quanta usque concordia et quam secundis rebus floruerit, novimus omnes, qui eum propius vidimus. Novimus etiam, quam beatus fuerit succrescente paullatim numerosa et praeclara progenie, filiarum imprimis, plerarumque dignissimis nunc coniugibus nuptarum, quae felici avo exoptatos nepotes tulerunt. Neque hanc ille minimam duxit partem suae felicitatis, quod familiam non procul a se remotam dissitisque in regionibus habitantem, sed degentem secum eadem in urbe haberet, ubi, quotiescumque vellet, frui illorum consuetudine posset. Iucundissimum erat dignumque plausu spectaculum, quod oculis offerebatur, quum Starkius suos ad se vocaret, quod animi exhilarandi causa quaque fere die dominica facere solebat. Tum pater laetabundus amantissime praestolari adventum liberorum: hi ovantes, velut parva quaedam colonia, redire ad notos penates, exoculari parentem, fidas iungere hospitio dexteras, et summa cum hilaritate ad mensam paternam accumbere.

Quantum denique felicitatis fuisse dicamus in hoc, quod Starkius prospera semper per longinquam vitam va-

letudine usus, neque ullo umquam graviore morbo implicatus est? Fiduciam aegrotis ipsa huius medici species, incorruptam referens sanitatem, afferebat. Seni si non eadem, qua iuvenis viguerat, membrorum erat agilitas, praesertim ex quo anhelitus paullo gravius agitabatur, at robur remanserat corpori et iuvenilis firmitas: atque oculi quum extremis vitae annis caligare coepissent, menti tamen et ingenio acies constabat integra. Itaque triennio ante mortem vegetus iter fecit in Helvetiam, omninoque otium illud, cui leges Romanae maiorem annis sexaginta reddebant, iam prope septuagenarius neque habuit nec quaesivit: immo vacationem a consuetis negotiis adeo reformidavit, ut pridie diem fatalem adhuc scholis clinicis vacaret, et vel postrema ante obitum vespera aegrotantes obiret, et desidens apud eos, sicut solebat, anxios et spe deiectos animos blandis sermonibus erigeret: unde domum reversus, affines, qui forte convenerant, hilari fronte excepit, festivisque colloquiis usque ad seram noctem retinuit.

Nemo illorum, qui aderant, nec Starkius ipse, quum cubitum iret, ominati sunt, supremam sibi noctem venisse, nunc unam perpetuam esse dormiendam. Repertus mane in lecto iacuit immotus, sed ita compositus, tamque tranquillo et sereno vultu, eum ut non mors in somno occupasse, sed somnus placide dormientem morti, frater fratri, tradidisse videretur. Ita exitus vitae non minus quam totus decursus ei fuit fortunatissimus. Fortunam viri publicamque existimationem etiam funus ostendit. Elatus est*) tanta omnium ordinum cum pietate et pompa, quantam Academia nostra nondum viderat.

Have, egregia Anima! Nos, quando fata iubebunt, te sequimur. —

---

*) Die 26 Decembris.

Vos autem, Commilitones, Starkianae virtutis ac disciplinae memores, gratias nobiscum Deo agite, qui tantam viro optimo et de civitate nostra meritissimo felicitatem largitus est: bene precamini divis eius Manibus: ceterum cogitatote diligenter, dignum non esse simili felicitate, nisi qui animo, moribus, studiis, doctrina Starkio evaserit quam simillimus.

Scr. in Vniversitate litterarum Ienensi, Calendis Ianuariis anni a Chr. n. MDCCCXXXVIII.

[Ex quo Eichstadius amico hoc monumentum condiderat, in libro, qui vitas a. 1837 mortuorum continet (*Neuer Nekrolog der Deutschen, XV. Jahrgang. II Theil.* Weimar 1839 p. 1089 s.) quaedam de eo relata sunt, ex quibus supplenda videtur Eichstadii narratio, sed et ea, quae passim in Memoria indicata sunt, hoc loco in unum complectenda. Praeterea vero et in vita, *Annalium Academiae Ienensis* Tomo I. 1821 edito inserta, quaedam reperiuntur scitu non indigna. Prima elementa doctus est ab Hoyerero V. D. ministro, deinde in schola Vimariensi institutus, semestri aestivo a. 1790 Ienam venit aetatis anno primo et vicesimo, primum theologiae operam navaturus, mox tamen hortante et moderante patre celeberrimo arti medicae totum sese dedit, imprimis in arte chirurgica exercenda profecit, et iam d. 15 Aug. 1793 summos ab Ordine gratioso impetravit honores, Grunero brabeuta, eodemque anno consentiente eodem Ordine scholas medico-chirurgicas aperire coepit. D. 17 Mart. a. 1796 veniam docendi rite impetravit dissertatione de hernia vaginali publice defensa. Eodem vero anno iter suscepit litterarium Berolinum, Dresdam, Pragam, Viennam, Posoniam, cuius mentio facta est in Memoria p. 695. paulo post Ienae professionem extra ordinem, post Ackermanni discessum a. 1806 ordinariam chirurgiae sine emolumentis accepit, ibique a. 1806 ante pugnam nosocomio Borussiae et Saxonum praefectus est, post pugnam illam atrocissimam rogatus a Percy, archichirurgo Gallico, curationem vulneratorum suscepit eoque optimam occasionem nactus est artis suae exercendae et ad perfectum instrumentorum usum promovendae. A. 1804 Consiliarii Vimariensis, a. 1809 Consiliarii aulici titulo ornatus est a Principe, qui ei post patris mortem a. 1811, disputatione more maiorum habita, professionem artis obstetriciae ordinariam addidit, insequenti anno eum Domus sua augustae medicum primum renunciavit, a. 1816 Ordinis falconis alicuius insignibus et Consiliarii intimi titulo ornavit, simulque in supremum Medicorum collegium Vimariae constitutum recepit. Tandem a. 1829 Physici per urbem et pagum Ienensem munus ei demandatum est. Praeterea et Nosocomii Magniducalis omnes partes (inter quas et vesanorum valetudinarium et domus obstetricia erat) moderatus est Starkius una cum Succovio collega.

Scripta eius maiora sunt:

Anleitung zum chirurgischen Verbands (nova editio libri Henckens a Starkio emendata). Berol. et Strals. 1802. Ed. II. Ien. 1830.

Lehrbuch der Geburtshülfe zum Unterricht für Hebammen. Ien. 1837.

Jahresbericht nebst praktischen Bemerkungen über die im J. 1829 in d. grossherzogl. Landkrankenhaus u. der ambulatorischen Klinik zu Jena behandelten Krankheiten. Ien. 1831 (quem librum una Succovio edidit).

Dissertationes conscripsit has:

De hydrocele. Ien. 1793. 8.

Quaedam de hernia vaginali et strictura uteri observatione illustrata. Ien. 1796. 8.

De cancro labii inferioris observationibus illustrata. Ien. 1812. —

De graviditate extrauterina cum uterina coniuncta, obs. illustr. P. I—VII. 1822—1825. — *Historia morbi ossium faciei memoratus digni.* Ien. 1826. *Continuatio* 1—4, cum nonnullis adnotationibus in spinam ventosam et exostosin. Ib. 1827—1829.

H. W.]

III. *)

**PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE
DECANI QVATVOR ORDINVM MAXIME
SPECTABILES
PROFESSORES ATQVE DOCTORES SVO QVISQVE LOCO
ET ORDINE HONORANDI
COMMILITONES HVMANISSIMI**

Quo maiore animi alacritate per dimidiatum prope saeculum hanc cathedram conscendi, ex qua Latino sermone, quem muneris mei ratio a me flagitat, verba ad Vos facerem: eo magis hodierno die conturbatum me sentio, quum nuper exortos esse videam, qui Latinis orationibus omnem in solemnibus academicis aditum intercludere conentur. Scilicet Latino ore in Germania loqui, id vero nihil aliud esse aiunt, quam facere quod a cultura nostrae aetatis alienum, quod litteratorum, qui hodie nobiliore quodam sensu appellari gestiunt, ludibrio ac risui expositum, denique quod putidum, absurdum, ineptum sit. Ab hac sententia, non ignoratis, AUDITORES, quantum ego semper abhorruerim, et quam acriter sermonis Latini in Academicis usum defenderim, non illum, qui quotidianis scholis continuo frequentetur, sed quo maiores nostri orationes et disputationes publicas et solemnia Academica nobilitari voluerunt. Has vero vindicias suscepi, non modo quod Principum, quibus paremus, leges ita facere me iubeant, sed quia persuasissimum mihi est, cum Latinae linguae studio

---

*) Oratio qua Ordinum academicorum sententiae de certaminibus civium Librariis quae hoc anno actae sunt nomina illorum qui subierunt et novum in proximum annum certaminum argumenta die 28 m. Augusti in aula academica promulgata sunt. Jenae 1847.

studiorum omnium severitatem paulatim exstinctum, et litterarum commercium, quod communis linguae beneficio inter omnes remotissimarum quoque regionum eruditos intercedit, aut prorsus sublatum, aut certe multis modis impeditum iri *). Quid plura? Num Gesneri, Ernestii, Heynii, Wolfii, qui Principum iussu leges scholasticas et academicas scripsere, num tanti viri ita stolidi ac stulti fuerunt, ut non intelligerent, multo commodiorem et magis compendiariam esse viam, qua quis ad summum doctrinae et laudis fastigium pervenire possit, quam quae per avia linguarum veterum magno labore aperiatur, maiore muniatur et ab incursionibus adversariorum tuta praestetur? Scio multos hodie esse, qui secus sentiant: sed in mea me sententia confirmat auctoritas summorum virorum, qui Academias Germanicas ornarunt olim, atque etiam nunc ornant. Parum verecunde agerem, si Vos

*) Haec dum typis describenda librario tradebam, perfertur ad me epistola viri gravissimi et harum rerum gnari in paucis, qui quam multos per annos provinciam scholasticam magna cum laude administrasset, posthac gravioribus muneribus admotus, nunc Gymnasio cuidam illustri Ephorus praeest. Is de nova ista disciplina, quae Gymnasiorum reformationem iactat, idem mihi confirmavit, quod alii multi iam testati sunt, his usus verbis: *Hier finden die Köchly'schen Intentionen bey den Gymnasiallehrern unerwarteten Vorschub, und es hat sich schon bey den letzten Maturitätsprüfungen sehr deutlich zu Tage gelegt, dass es weiter nichts bedarf, als des Geständnisses der Ueberflüssigkeit philologischer Studien, um die jungen Leute recht gründlich abgeneigt zu machen, ihren Fleiss fernerhin Dingen zu widmen, welche doch nur, wie sie meinen, in futuram oblivionem gelernt werden. Es hat sich jedoch auch mir bereits die Bemerkung aufgedrängt, dass die Fortschritte in anderen Disciplinen in keiner Weise bedeutender werden, sondern eher im Abnehmen begriffen sind.* Colligenda sunt huius generis testimonia, et cum iis, quorum auctoritas hodie ad novandam in Gymnasiis et Academiis veterem disciplinam imploratur, communicanda, ut videant, ne quid respublica detrimenti capiat. Capiet autem haud dubie, nisi fortiter resistatur novitiis Gymnasiorum obtreclatoribus iisdemque accuratae et subtilis doctrinae adversariis: ex quo genere unum optimo iure nuper castigavit vir eximius et de Gymnasio Gothano, quod egregio libello defendit, meritissimus, VALENTINVS CHR. FRIDERICVS ROSTIVS. Ceterum si qui sunt alii, rudes in litteris nostris, et tamen ita temerarii, ut subtilitatem philologorum insulsis atque inconditis versibus sugillant, iis auctor sim, ut, quod in re non multum diversa Plinius suasit (H. N. XXXI, 8. s. 44), scabiem poeticam cognata alece sanent.

antestarer, Viri praestantissimi, quos collegas veneror, et quorum praesentia condecorari haec solemnia laetor. Iuvat potius narrare Vobis, quales aliquando sermones seruerim cum Carolo Guilielmo Starkio, viro desideratissimo, quem fati atrocitas nobis nuper eripuit. Hoc enim viro primum discipulo, ex egregia Boettigeri disciplina diligenter mihi a patre commendato, deinde collega, amico et familiari, sincerissima fide spectato, denique etiam medico ita sum usus, ut et ego illum de sua arte, et ille me de mea saepe consuleret, quo alter ab altero aliquid disceremus. Exstiterunt etiam nonnumquam amicae inter nos altercationes, in quibus memini interiectam esse mentionem discriminis, quod intercederet inter veteres et recentiores linguas, et pretii, quod ex communi hominum opinione utrisque statueretur. Inter alia commemorabam, quod Carolus Quintus, Rex Hispaniae, dictitasse fertur, cum Deo Hispanice esse loquendum propter linguae Hispanicae magnificentiam. Tum Starkius subridens, Ego vero, inquit, quo modo cum Deo loquendum sit, nondum exputavi, sed nunc quidem ita statuo, nullam esse linguam, quae commercio eruditorum, qui Graecam adoptare noluerint, magis conveniat, et decorem academicum, si publice ei dicendum sit, magis decet quam linguam Latinam. In quo prorsus ei adstipulabar. Ambo autem conveniebamus in eo, non esse linguam Latinam cogendam ad explicandas doctrinas, quae nostro demum aevo inventae, Latio incognitae fuissent, nec aptam esse ad teneriores animi sensus et affectus promendos, quippe qui multo efficacius exprimerentur eo sermone, quem pueri cum lacte materno insuxissemus. Atque ad hanc normam Starkius sic agere consuevit, ut exempli suo doceret, posse Latinam linguam etiam de gravissimis doctrinis exponi, et Latino sermone solemnia academica illustrari. Nam docendi in Academia potestatem sibi comparavit scribenda Latina dissertatione, qua intimum et

viditatis, lactationis mensiumque profluvii consensum et convenientiam ex propria mulieris vi et natura deduxit, eamque dissertationem in concione Latine defendit. Deinde libellum edidit, Latina lingua perdocte scriptum, de venae azygos natura, vi et munere; tum *Analecta medica* eaque Latina collegit ex veterum scriptoribus non medicis: quos libros qui hodie legunt, nonne Grunerum revixisse in Academia Ienensi arbitrantur? Porro idem non solum in Ordine Medicorum locum sibi fecit Latina oratione, in aula Academiae habita, quam Latino programme de *νόσος ὁληρίς* apud Herodotum *) indixit, sed etiam in Ordinem receptus, privatissime scholas Latinas aperuit selectioribus discipulis, quibus usum illius linguae sedulo commendaret. Denique quotiescumque Decanus et Brabeuta gratiosi Ordinis candidatis summos in medicina honores tribueret, actibus solemnibus Latinas orationes praemisit, probatas omnibus, qui indicare de his rebus possent.

Haud levi me onere levatum sentio, AVITORES, postquam Starkii auctoritate ea enunciavi, quae si ita proposuissem, ut simpliciter in mea me sententia persistere affirmarem, verendum erat, ne pervicaciae accusatus, invidiam mihi cumulare. Fidentiore igitur animo nunc illud persequor, quod hodierno die muneris causa suscepi, ut de certaminum eruditionis nuper agitatorum eventu et de praemiis, quae Ordines academici non victoribus quidem (nam victores nulli exstiterunt) sed dissertationum scriptoribus decreverunt, ad vos referam. Referendum est autem non alio quam Latino sermone, quem praeiverunt etiam Ordines, quorum sententias iam ipsis illorum verbis exponam.

---

*) Argumenta disputandi ac scribendi quum Starkius repetere amaret ex libris veterum, saepenumero mecum egit etiam de morbo sapientiae (Plin. H. N. V, 51. sect. 52), quem singulari dissertatione explicare instituerat. Ea si reperta fuerit in eius schedis, optabile est, ut, quum in eam perficiendam multum operae impenderit, haec lucem, protrahatur, quo fluctuandi in re valde dubia et obscura tandem finis fiat.

VITAE
CAROLI GUILIELMI et CHRIST. LUDOV. GUILIEL.
FRATRUM.

[Quum Eichstadius id, quod sibi proposuerat, ut longiore oratione memoriam collegae carissimi celebraret, non potuerit perficere, pauca certe a vita huius viri et de litteris et de Academia nostra optime meriti hic addere libet; plura qui scire cupiunt, adeant librum supra iam commemoratum (*Neuer Nekrolog der Deutschen, XXIII. Jahrg. 1. Th. Weim. 1847, p. 463 — 69*).

CAROLUS GUILIELMUS filius fuit natu maximus *) IOANNIS CHRISTIANI senioris, Ienae natus d. 18 m. Maii a. 1787, et iam puer egregiis ingeni dotibus insignis et in paedagogio privato Kirsteni Adiuncti institutus patri et in aegrotis visendis et in itineribus longinquis comes adfuit ei que in omnibus talem sese exhibuit, ut ille sperare posset, dignum sese relicturum gloriae atque industriae heredem et successorem. A. 1799 in gymnasium Vimariense receptus a Boettigero artibus liberalibus imbutus, privatim in domo Huschkiana filii loco habitus, cum Aemilio Huschkio (postea in munere professorio collega) amicitiae foedus iunxit arctissimum. Aetatis annum septimum et decimum vix egressus, in patriam, urbem rediit, patris consilio arti medicae operam navaturus, quanquam et classicae antiquitatis studiis mire deditus erat, unde et Latinae Societatis socius impiger factus est, neque unquam per totam vitam, ubicumque otium nactus erat, scriptis veteres manibus versare desiit. Usque ad a. 1808 scholis et paternis et ceterorum virorum clarissimorum interfuit, qui tunc Academiae nostrae lumina et ornamenta erant, Loderi, Okeni (cui postea Starkii soror nupsit) Succovii, Schellingii. Sed illo ipso tempore morbus quidam cutaneus infelicititer reperiussus (quod medici dicunt) effecit, ut diutius valetudo eius laboraret et animus ipse depressus videretur. Inde et rheumatismos illi et discrimina abdominalia originem duxisse consentaneum est, quibus per totam fere vitam vexatus est. Quum patri post proelium Ienense in administrandis nosocomiis militaribus strenuus adesset, plurimum exercitum est et profecit in artis suae peritia, in primis in chirurgicis sauciorum curandis. Sed quum pater nimia laborum mole obrutus, inde ab a. 1806

---

*) Unde in stemmate, quod supra exhibui p. 685, immutandus est orbis fratrum.

laborare coepisset, factum est, ut filius pietate insignis eius in curandis aegrotis locum susciperet; qua re ita occupatus est, ut quanquam iam a. 1807 examen rigorosum coram Ordine gratioso superarat et a. 1810 medici aulae Vimariensis (Hofmedicus) munus susceperat, tandem a. 1811 paucis post patris (hydrope confecti) mortem mensibus dissertatione publice defensa summos in Ordine Medicorum honores rite capessere posset. Eodem anno postquam Principis hereditarii (nunc Magni Ducis CAROLI FRIDERICI) Coniugi augustissimae thermas Toeplitienses frequentanti comes affuerat (sicut iam a. 1810 CAROLUM AUGUSTUM Ducem eodem comitatus erat) per triennium continuum iter fecit per Germaniam Italiam et Galliam, ut et medicorum celeberrimorum disciplina et consuetudine frueretur et instituta clinica maiorum urbium accuratius pernosceret. Primo Viennae per novem menses moratus Beerii Zangii et Petri Frankii scholis et exercitationibus interfuit, praeterea cum amicis Frankio Dresdensi, Niemeyero Halensi et Schroedero Coburgensi coniunctissime vixit. A. 1812 m. Februario in Italiam profectus est, et primo Venetiam, deinde Romam se contulit; m. Iulio Parisios venit, tempore auctumnali in Germaniam rediit, et Francofurti, Cassellis, Gottingae et Halaë per aliquod tempus commoratus tandem m. Decembri Berolinum venit, ab Hufelando benigne exceptus; sed ibi quoque praeter studia medica non alienus a classicis scriptoribus mansit, cum Walchio amico et commilitone (postea Gryphiswaldam evocato) versatus. Tandem induciarum tempore medio anno 1813 Toeplitiam profectus est ad CAROLUM AUGUSTUM, cum quo Ienam rediit, ibique Professor extra ordinem creatus est. Inde per breve tempus in materna domo commoratus a. 1814 ineunte Ducem per Westphaliam in Belgas, inde Parisios et Iunio mense Londinum comitatus est; ex Britannia redux in thermis Aurelianis (Baden-Baden) aliquantisper moratus, partem Helvetiae pervolavit, et m. Septembri Ienam rediit. Sed et insequenti anno Coniugi Principis hereditarii Vimariensis, Alexandri Imperatoris sorori, comes additus diutius Viennae cum laegero amico ceterisque viris doctissimis et experientissimis multum versatus plurimum fructuum et voluptatis ex illorum usu et consuetudine percepit.

Iam vero redux ab illo inde tempore Ienae remansit et Academiae indefessus inserviit, ubi post patruelis mortem 1838 una cum Succovio nosocomium Magniducale et clinicas exercitationes moderatus est. Nec potuit postea vel luculentissimis conditionibus propositis permoveri, ut aliam Musarum sedem sibi eligeret; velut Berolinum, quo post Hufelandi mortem evocatus est. Ingenti paulo post reditu dolore tactus est fratris dilectissimi morte Guilielmi a. 1818, cum quo huc usque in materna domo coniunctissime vixerat. A. 1819 uxorem duxit Martini, iureconsulti celeberrimi, filiam, quae plures

1825 quae alio titulo inscribitur: *Beiträge zur psychischen Anthropologie und Pathologie.*)

Allgemeine Pathologie oder allgemeine Naturlehre der Krankheit.
I. II. Lipsiae 1838. 8. Ei. libr. ed. II. Lips. 1844. 1845.

Minores scriptiones sunt hae:

Dissertatio inauguralis, qua intimus graviditatis lactationis mensiumque profluvii consensus et convenientia ex propria mulieris vi et natura deductus demonstratur. P. I. de utriusque sexus ratione et uterum gerendi munere. Ien. 1811.

De νόσῳ θηλείᾳ apud Herodotum prolusio. Ien. 1827.

Analecta medica ex veterum scriptoribus non medicis. Ien. 1828.

4. (Partis I, qua locus ex Herod. IX, 83 tractatur, continuatio I.)

Commentatio anatomico-physiologica de venae azygos natura, vi atque munere. Lips. 1834. 4.

Plan zur innern Einrichtung und Verwaltung einer öffentlichen Krankemannstalt, vom ärztlichen Standpunkte aus entworfen. Erlangen 1839. 8.

Caroli Guilielmi frater, CHRISTIANUS LUDOVICUS GUILLIELMUS, natus 1790 d. 26 Septembr., primo in eodem, quo ille, paedagogio Kirsteni privato institutus, auctumno 1808 in gymnasium Vimariense receptus est; inde a. 1810 Academiae nostrae civis inscriptus, theologiae in primis operam navaturus, Griesbachio potissimum et Gablero totum sese dedit; quorum virorum et disciplina et consuetudine quantum profecerit, ipse libere et ingenue postea professus est in praefatione primae, quam edidit, scriptioni praemissa. Nec tamen ipse minus laborabat nec ab illa animi morositate liber erat, qua fratrem natu maiorem eadem fere aetate factum esse narravimus. Id in primis ex epistolis elucet, quas a. 1811 ex itinere Dresdam et in regiones amoenissimas Albi superiori adiacentes facto ad suos misit; ubi et de alia Universitate adeunda consilium cepisse intelligitur. Anno 1818 medio Toeplitiam et Egram pedes profectus est eodem tempore ob inducias turbulentissimo, quo Carolus frater illuc Berolino venerat. Insequentis anni 1814 m. Maio Berolinum profectus est, ubi praecipue Schleiermachers scho-las frequentavit et in Kunzmanni medici (patri suo familiarissimi) domo benigne et liberaliter exceptus et multum versatus est; inde a mense Octobri Gottingam migravit, ibique quanquam iam summos in philosophia honores adeptus erat, civis in tabulas Georgiae Augustae relatus est. Etiam in

hac Academia celeberrima in quorundam virorum doctorum familias venit, humanissime exceptus, velut Eichhornii, Planckii senioris eiusque filii; praeter hos etiam matrona Rottia, Schloezeri filia doctrina insignis, ipsi innotuit. Inde medio anno 1815 rediit Ienam seque ad scholas academicas aperendas apparavit; quarum habendarum iam antea adeptus erat veniam.

Scholas habuit inprimis exegeticas et historico-theologicas.

Iam per aetatem a. 1814 in Catalogo indixerat, se Evangelium et epistolas Iohannis interpretaturum; insequenti anno integro nihil indixit; per hiemem a. 1815 de idea generis humani ex universali gentium historia deducenda, et de interpretatione Novi Testamenti, per aetatem utraque, et historico-philosophicas et exegeticas (de Iohannis Evangelio), per hiemem a. 1816 de historia religionis Iudaicae, per aetatem a. 1817 quaternas scholas indixit: systema religionis Iudaicae veteris, doctrinam Christianam biblicam, Examinatorium de historia religionis Christianae, eiusdem apologiam. Insequenti hieme a. 1817 professor philosophiae extra ordinem renuntiatus doctrinam Christianam biblicam et ecclesiasticam docuit, Iohannis Evangelium eiusque Epistolam I. et Pauli ad Colossenses Epistolam interpretatus est; et per aetatem has scholas exegeticas hieme coeptam ad finem perducere et Theologiam dogmaticam iterum tractare coepit.

Praeterea vero et ad libros edendos se accinxerat, qui et ad Ioannis Evangelistae, cui per quatuor annos plurima navarat studia, interpretationem, et ad historiam cultus humani per religionem Christianam emendati et proveci pertinent.

Ita acrem et impigrum litterarum cultorem et magistrum, satis dignum summis in Theologia honoribus, ab Ordine S. V. Ienensi a. 1818 ipsi datis, et professione extra ordinem, quam praecedenti anno in eum collatam esse retuli, a. 1818. Kalendis Iuliis in Sala flumine, quae iam multis iuvenibus exitio fuit, lavantem unda fallax abripuit, quod omnes luxerunt, plurimum autem mater et fratres, nec minus sponsa carissima, Ioannis Christiani patruelis filia natu maxima, quae postea Friderico, illius fratri etiamnum superstiti, nupsit.

• Scripta eius haec recensentur:

Dissertatio de notione, quam Iesus in iis locis, ubi ad "Erg" sua provocat, huic vocabulo tribuerit. Ien. 1813. 8.

Paraphrasis et Commentarius in Evangelium Ioannis capp. 13 — 17 ultimos Christi sermones continentia. Ien. 1814. 8.

Beiträge zur Vervollkommenung der Hermeneutik, insbesondere des Neuen Testaments. I. Beitr. Ien. 1817. 8. *II. Beitrag.* 1818.

Das Wesen des Judenthums; libellus seorsim excussus ex Ludeni Nemesi T. VIII. N. 1. Vimar. 1816.

Das Leben und dessen höchste Zwecke in ihrer allmählichen Entwicklung und ihrer Vollendung durch das Christenthum. 1 Bd. Universalhistor. Ueberblicke über das Leben und die Entwicklung der Völker von Anfang bis auf unsere Zeit, nebst den allgemeinsten grossen Resultaten dieser Entwicklung. Ien. 1817. 8.

— 2. Bd. *Das Christenthum in seinem eigentlichen Wesen und seinem Wirken für die letzten Zwecke des Lebens. Ien. 1818.*

H. Weissenborn.]

O R A T I O
DE
FRIDERICO SCHILLERO
IN AVLA ACADEMICA
DIE III SEPTEMBRIS ANNO MDCCCXXXIX
H A B I T A
QVVM PANEGYRIS DE CERTAMINIBVS CIVIVM LITTERARIIS
CELEBRABATVR.

Diu dubitavi, an orationem hanc, octo ab hinc annis in aula Academiae habitam, his Opusculis insererem. Mirabundus enim vidi, eorum, quae de Schilleri cum Viniensibus commercio dixi, magnam partem confutari epistolis, quas ipse olim ad Wolzogeniam suam affinem ita dederat, ut, quae sentiret, libere profiteretur. Re deliberata, vicit tandem sententia, insistendum esse constanti, qui illo tempore ad aequales perferebatur, rumore: qui verum an falsus fuerit, nunc protractis in lucem illis epistolis, facilius iudicant periti.

Ienae, 1847.

E.

[Edidit eas epistolas vir summo venerabilis, C. Hasius, postquam Wolzogenia annum octogesimum egressa Ienae diem supremum obierat.]

PRORECTOR ACADEMIAE MAGNIFICE

CVRATOR SPLENDIDISSIME

DECANI QVATVOR ORDINVM MAXIME SPECTABILES

PROFESSORES CELEBERRIMI DOCTORES CLARISSIMI

COMMILITONES HVMANISSIMI

Admirabilem nuper universae propemodum Germaniae consensionem vidimus atque conspirationem in recolenda memoria viri, in quo, quid praepotens possit ingenium, et quanta sit vis intenti in magnam rem animi, natura videtur illustri quodam exemplo demonstrare voluisse. Quas enim hominibus, in altum enitentibus, difficultates vel fortuna obiicit, vel aequalium malignitas parat, eas ita superat divinitas ingenii, praesertim si studii constantia et animi robur accesserit, ut aliquamdiu luctata cum adversariis, gloriosam tandem victoriam consequatur. Id si ullo umquam in homine apparuit, apparuit in FRIDERICO SCHILLERO: cui etsi pene uni inter poetas aequales ita pepercit invidia, t nemo adhuc ausus sit virtutes eius detractare, haerentemque capiti summa cum laude coronam detrahere, nuper men laudatissimi viri nomen nova quasi luce recreatum vixit, nec tantum in circulis politiorum hominum quotiuno sermone celebratum, sed per assiduos actorum urnorum scriptores adeo divulgatum est, ut nunc potari quoque fama floreat. Quae res tantopere commoverit animos, non quaeritis, AUDITORES. Excitarunt eos reti SCHILLERO statuae honores: incendit splendidum umentum, erectum nuper mortuo ea in urbe, quae m tutari non poterat: inflammavit magnum illud soe, quo populares et exteri certatim hoc egerunt, ut, unque et septuaginta annis ante extorris patria pro-

fugerat, huic nunc eadem in patria aeternitatem immortalitatemque contigisse publice testarentur. Nostis ex diurnis, AUDITORES, in consecrando SCHILLERI monumento quanta fuerit caerimoniae sanctitas, quam inusitata pompa, quanta hominum, qui ex remotissimis provinciis confluxerant, celebritas, quam amabilis denique et intimos pectoris sensus ciens pietas, quum parvulus SCHILLERI nepos tremula manu velatam avi sui statuam nudaret, omniumque conspectui exponeret, expositam vetus SCHILLERI amicus diserta et gravi oratione salutaret, et sempiternae civium curae ac tutelae commendaret. Nec cives solum et populares tanta res commovit: in societatem gratulationis venerunt etiam exteri, imprimis Britanni, qui quo diutius iam Shakespearii laudes cum Schillero communicaverant, eo lubentius in hac nostratis veneratione sui civis consecrationem agnoscebant.

Quantumvis autem summa festi illius diei fuerit solemnitas, nemo tamen vestrum existimabit, AUDITORES, hoc uno potissimum monumento persolvi potuisse pietatis officium, quod SCHILLERO patria deberet: immo consultius fortasse et utilius erat, illud exsequi consilium, quod paulo post obitum eius Rudolphus Zacharias Beckerus proposuerat, ut, quemadmodum Athenis viri de republica bene meriti publice in prytaneo alebantur, ita publico sumptu, die SCHILLERI emortuali agendis per Germaniam eius traegoeidiis facile comparando, familiae Schillerianae in aliqua magnifica villa perpetuum prytaneum constitueretur*). Ne quisquam putabit, SCHILLERO nisi positum esset ex aere monumentum, memoriam eius interituram fuisse apud posteros. Immoderatum enim aetatis nostrae in monumentis collocandis consecrandisque studium iam dudum imminuit rei dignitatem, neque ex eo, quod columnas, statuas, titulos aggeri-

---

*) Nuper certe domus illa, in qua Schillerus Vimariae habitaverat, publicis sumptibus empta, multis modis ornata eiusque memoriae consecrata est. 1847.

mus et celebramus, spiritum Graecorum, ex libertate procreatum, nos imbibisse testamur. Potiora sunt scripta et facta SCHILLERI: quae si recordamur, et quanta inde in litteras et artes incrementa redundarint, integro animo contemplamur, sponte nobis in mentem venit, quod Flaccus cecinit: Sibimet ipse poeta

Exegit monumentum aere perennius

Regulique situ pyramidum altius,

Quod non imber edax, non Aquilo impotens

Possit diruere aut innumerabilis

Annorum series et fuga temporum.

Non morietur SCHILLERUS, etiamsi eventurum sit aliquando, ut monumentum eius robigine corrosum corruat, aut in pulverem dilapsum evanescat: superstes eius fama erit, dum propitius patriae Genius barbariem averruncabit, et numine suo prohibebit, ne aureae, quam Germania vidit, aetatis memoria exstinguatur.

Atque id nos quidem, Collegae et Cives, tanto et certius speramus, et ardentius precamur, quanto magis ad nos pertinet illius memoria et decus viri, cui etsi neque monumentum in urbe nostra ereximus, neque erectum Vimariae cernimus, nec quisquam nostrum et perpauca Vimariensium solemnibus Stuttgartinis affuerunt, tamen nomen eius et famam et celebritatem ita nobis vindicamus, ut iure videamur gloriari, SCHILLERUM, e patria extorrem apud nos demum et fortunarum sedem et theatrum illud invenisse, in quo animae ingenii animique virtutes conspici possent atque exsplendescerent.

Nolite hoc nimis superbe a me dictum censere, Audi-
~~tes~~, qui nobis, hoc est, Academiae nostrae tribuerim,
~~quod~~ fortasse Vimarienses suo sibi iure deberi existima-
~~unt~~. Amplius enunciabo, — quod multis etiam superbius
dictum videbitur. Sed summo superbiam, non meis, sed ve-
stris, optimi Collegae, et maiorum nostrorum meritis quae-

sitam. Tametsi enim grata mente profiteor, Vimariae Ienam innumerabilia debere, quae litteris ad utilitatem fructuosam, Academiae ad prosperitatem ampla, doctoribus ad doctrinam et famam colligendam saluberrima fuerunt: idem tamen haud verecundor contendere, Iena nisi existit doctrinis omnibus artibusque affluens doctorumque nominibus nobilitata, ne Vimariam quidem ad tantum gloriae fastigium perventuram fuisse. Quodsi sunt hodie, qui oblivisci id malint quam palam profiteri, at probe perspexerunt numquam obliviscendus nobis Princeps, quem quotiescunque ex hac cathedra verba facio, toties in ore atque in animo habeo, Divus Carolus Augustus, qui nec Ienae quicquam instituit, quod non simul Vimariae suae prodesset, nec Vimariae quicquam tribuit, quod non pariter ad Iensium utilitatem spectaret. Memini equidem, quum optimi Principi aliquando retulissem, quae Vilhoisonus in Epistola *) scripsisset de Athenis Vimariensibus, subridens eum respondere: Ecce Francogalli urbanitatem, nobis incognitam: Vimariam nominavit, Ienam spectavit. Et qui vestrum, seniores Collegae, non reminiscatur, quod Goethius, quum Academia ipsi sacra muneris semisaeculi gratulata esset, nobis rescripsit? Ienam et Vimariam esse eiusdem magnae civitatis partes extremas, ita inter se nexas copulatasque, ut altera alteram sustineat, neutra sine altera consistere queat. De Goethio ipso eiusque dictum cum Ienensi Academia necessitudine ut nihil dicam, respicite Wielandum, Herderum, Einsiedelium, et quotquot Vimariam illustrarunt, vel adhuc illustrent, summi viros: qui si remoti ab Academia nostra vixissent, poterat illi quidem — quis dubitet? — nominis claritatem consequi; sed hanc, qua eminuerunt, mentis propriam culturam, hanc litteras tractandi iisque inclarescendi rationem, hanc

*) Laudavi epistolas supra p. 152.

scriptorum, quae ediderunt, colorem et velut lineamenta, denique felicissimam hanc eruditionis cum artium humanitate coniunctionem consequi non poterant. Quid? qui rebus nostris academicis praefuerunt et praesunt, et de Academia praeclare meruerunt ac merentur, nonne plerique illorum et ut unum de multis nominem, qui sempiterna nobis pietate colendus est, nonne Christianus Gottl. Voigtius, vir immortalis memoriae, in almo Academiae Ienensis sinu prima ingenii et eruditionis vel nutrimenta vel incrementa ceperunt?

Sed revertor ad SCHILLERUM, in quo tria potissimum sunt, quae Ienae nostrae imprimis debere videatur. Nam et ingenii impetum atque ferociam doctrinae academicae sanitas temperavit, et consuetudo doctorum academicorum limavit eius iudicium, scribendique studium tum rexit tum expolivit, et felix illa ingeniorum aemulatio apud eum valuit ad amplectendas disciplinas, cognatione quadam, nec tamen proxima, coniunctas cum illa arte, ad quam colendam natus naturaque factus erat.

Haec ars quae fuerit, nemini obscurum est. Poesis erat, dulce munus Musarum, quae SCHILLERUM iam puerum placido vultu adspexerunt, iuvenem per ardua viarum sospitem animoque firmatum deduxerunt, virum aeterna lauro condecoraverunt.

Non est instituti mei, AUDITORES, nec temporis angustiae patiuntur, SCHILLERI vitam enarrare*): nec lubet ad pueritiam eius et adolescentiam regredi, et inde usque repetere, quae ad rem nostram faciant: pauca tamen sunt, quae in oratione, vestrae potissimum institutioni destinata, Commilitones, silentio praeterire non liceat.

Narrant enim, SCHILLERUM iam puerulum, qui acerrima vi phantasiae viguisset, ita delectatum esse vatum Hebraicorum carminibus, imprimisque Ezechielis visis adeo ab-

*) Id posthac fecere complures, quorum scripta laudavimus p. 204 not. 47.

reptum fuisse, ut lectione illorum librorum satiari non posset: tradunt eundem, quum vix novem annos natus nescio quod drama vidisset in scena splendide agi, sic incaluisse animo, ut in ludis puerilibus nullos magis amarit cupidiusque appetierit, quam qui dramata imitarentur, et scenicam quamdam actionem admitterent.

Sed adolescenti magnum hoc infortunium obtigit, ut in scholae Carolinae, quae Stuttgartiae constituta erat, ergastulum potius quam umbraculum detruderetur. Qui antea ad sacras litteras animum applicavisset, iam parentum voluntate et iussu eo adigebatur, ut ad iurisprudentiae studium se pararet. Fecit invitus, moxque vel ipsius studii, quale tunc erat, ieiunitas, vel tristis et tetrica educationis in schola militari ratio ita eum ab incepto abalienavit, ut ad medicinam confugeret, sperans ab Aesculapio parata sibi fore praesidia ingenii, quae Themis non attulisset. Sed ne salutaris quidem ars mentem eius explevit. Evexerat eum animus ad altiore quamdam et perfectiorem rerum speciem, quam etsi non cernebat oculis, tamen mente complectebatur. Quaerebat igitur, qua ratione huic desiderio satisfaceret. Convertebat animum ad historiae varietatem vitae fructuosam: multum operae insumebat in evolvenda antiquitate et in notitia vel rerum vel hominum vel temporum: nec linguae Latinae cognitionem negligebat: sed maxime inclinabat ad studium poesis: hanc potissimum fovebat, hanc penitus hauriebat, in hac vitae suae quasi tabernaculum ponere constituebat. Itaque secundum vates Hebraicos Klopstockium imprimis legebat, nec legebat tantum, sed censorium de eius carminibus iudicium iam adolescentulus exercebat, nihil deterritus difficultatibus, quae vel sublimitas sententiarum, vel novum illo tempore dicendi genus obiciebant: quippe utrique rei animum assuefecerat repetita saepius legendo Lutheri gravis et virilis interpretatio poematum Hebraicorum.

Prodierat interea Gerstenbergii Vgolino, referta et pene exundans rebus arduis, sublimibus, atrocibus tragoedia. Haec reduxit SCHILLERUM ad poesin scenicam: amorem ita renovatum paulo post Goethii Goetzius, Leisewitzii Iulius Tarentinus, Lessingii dramata incredibiliter auxerunt. Iam non diffusus viribus suis, ex umbraculo iuvenili in solem processit, audacia quadam usus pro armis, quibus instructum esse oportebat, qui cum nobilissimis poetis contendere vellet. In scenam missi sunt Latrones, tragoedia maxime horrida, quae non admirationem aequalium sed stuporem commovit, Principis autem illius, a cuius liberalitate vitae subsidia exspectabat, iram vehementer concitavit. Frustra SCHILLERUS nomen suum aliquamdiu celare studuerat: frustra argumentum fabulae ex Anglico quodam libro desumptum finxerat. Abominanda videbatur tragoedia, quae alumna esset licentiae, instigatrix seditionum, publicarum turbarum praenuncia, sine obsequio contumax, arrogans, effrenata, furiosa: quale poesis poetarumque genus in bene constitutis Germaniae civitatibus tolerari non posset. Hoc igitur nomine Schillerus graviter obiurgabatur: aliis alia displicebant: artis peritis tempus, quo accidisse res finguntur, parum apte ad probabilitatem delectum, nec tantae tamque diuturnae atrocissimorum facinorum impunitati convenire videbatur: deligendum illud fuisse, quo, vi fracta singulorum, securitas publica restitui coepisset. Adeo de hoc opere, quod iuvenis Schillerus octodecim annorum in publicum protruserat, fluctuabant aequalium iudicia. Sed quamquam in eo praeter modum exsultabat sententiarum verberumque licentia, et sensus truculenti terrorem pectoribus incutiebat, rudisque et ineondita censebatur compositio: enitebat tamen altitudo sensorum, elucebat libertatis acerrimum studium et tanta excelsitas ingenii, ut si nimius ardor resedisset, temperataeque essent faces, Shakespearii flammis accensae, scriptor tragoediae ad summum

artis fastigium perventurus videretur. Neque ipse, admonitus ab amicis, dissimulabat, lumina, quae ostentasset, non flammae continuae, sed scintillis, inter fumum emicantibus, similia esse. Nondum se vitam et mores hominum satis perspexisse fatebatur: vitam ipse agebat pene aerumnosam, multis molestiis atque incommodis circumseptus. Nihilominus, ut in arte sua progrederetur, operae nulli, nulli labori pepercit, praesertim ex quo Biellii augurio erectus, qui non scenicum artificem, qualem ipse optarat se fieri, sed poetam eum evasurum praedixisset, Manhemium se contulerat.

Hac in urbe, quae magna hominum urbanitate et elegantia florebat, SCHILLERUS totum se dedit scenicae poesi, in eaque magis in dies magisque excelluit. Experientia edoctus, hoc poesis genus, sicut flammam, materia ali, et motibus excitari, et urendo clarescere, coepit iam in novis, quas edebat, fabulis hunc honorem habere scenae, eam ut non procul abesse iudicaret a morum disciplina. Itaque iam moderatius rem gerere, praesidiis artis prudentius uti, animis hominum frenos potius quam calcaria admove. Et quamquam eas fere actiones in scena edebat, in quibus vehementissima libertatis cum fato certamina agitantur: vitia tamen, quibus affectos homines sistebat, non excedebant amplius naturam humanam, neque, ut in Latronibus, daemonum mala arte velut ex Tartaro evocata videbantur. Aptae erant humanitati dramata, quibus vel Fieschi in scenam producebatur, vel ubi quid Fallaciae et Amoris valerent, gravi exemplo Thalia docebat, vel Caroli regis funestam imaginem exhibebant familiae regiae. In omnibus autem fabulis mens apparebat divina, quae futurae etiam res, saepe tristissimas, praesagiret, non aliter ac si prophetarum Hebraicorum consessibus interfuisset. Sic commota ars et SCHILLERI famae profuit, et profuit studio imitatorum. Hinc enim tot fabulae recentiorum, in quibus

Fatum dominatur: hinc philosophiae locus datus in moribus et affectibus exprimendis: hinc spatia scenae nobilioribus personis humanaque specie pene augustioribus aperta: hinc iambus scenam Germanicam intravit, quem SCHILLERUS, Kleinium sequutus, tamquam ex fuga revocaverat. Quamquam ex multis eius generis imitamentis cognoscitur, imitabilia non esse, ut Quintilianus ait, ingenium, inventionem, vim, facilitatem.

Proprium hoc est SCHILLERI tragoedis, quod in iis, quae soli phantasiae arbitrio commisisse poeta videtur, altae saepenumero cogitationes, profunda sensa. Neque id dumtaxat mirationem facit in tragoediis, sed idem advertere licet in plurimis eius carminibus, quae sunt ex alio genere. Vnum proferam exemplum. Ipse ille magus, portenta loquens et horrenda virtute animas mortuorum ex inferis ciens, qualem SCHILLERUS nobis describere coepit, nonne effigiem exhibet technarum et fallaciarum, quibus Catholici utuntur, ut incautos atque imprudentes ad partes suas pertrahant? Verum haec explicare alienum est a consilio huius scriptionis: revertor ad id, de quo dicere institui.

Nullum fuit tempus SCHILLERI fortunae et famae prosperius, quam illud, quo primum ei contigit Principem nostrum, Carolum Augustum, coram salutare. Is tum forte commorans in aula Darmstadiensi, quam SCHILLERUS praelectione Caroli sui exhilarabat, ut vidit SCHILLERUM, ut favore amplexus est: qui favor quid profuerit SCHILLERO, quam salutaris evaserit litteris et artibus, sciunt, qui temporum illorum recordantur. Nactus erat SCHILLERUS plures deinceps amicos, quorum consuetudine et monitis ingenium magis excoleret, suisque operibus utilissimam limam adhiberet, imprimis Huberum Lipsiae, et Dresdae Koernerum: sed uberrimam culturae et perfectionis materiam post Lipsiense et Dresdanum otium Iena ipsi prae-buit.

Huc enim a summo illo, quem dixi, Principe vocatus venerat, ut historicas et aestheticas disciplinas ex cathedra academica doceret. Non poterat tempore magis opportuno novum stadium ingredi. Florebat tunc Academia praestantissimis doctoribus. In philosophia Reinholdus, mox Fichtius regnabant: rerum causas et conversiones Voigtius et Batschius explicabant: Schützius in ephemeridibus domicilium constituerat omnibus doctrinis, domi sedem elegantiae et venustati: Paulus Schillerum, popularem suum, peramanter excipiebat: Griesbachius gratum adventanti in aedibus suis hospitium, Schlegelius sanctum foedus Messarum offerebant. His vitae et studiorum opportunitatibus mox tamquam cumulus accessit tum perpetuum et ipsi percarum commercium cum viris et feminis doctis, qui tunc Vimariam illustrabant, tum maxime necessitudo cum Goethio constituta: quam etsi primo vel pudor Schilleri, vel Goethii altitudo, vel utriusque de rebus gravissimis discussio et ipsa naturarum dissimilitudo praepedire videbantur, tamen longior usus paullatim eo valebat, ut necessitudo illa non nimis remota esset ab intima familiaritate.

In tali tantorum virorum contubernio quis miretur SCHILLERO id contigisse, ut ex artium, quas Academia colebat, varietate, et diuturno, quod cum Goethio habebat consortio illam vim ingenii aleret atque roboraret, quae in scriptis eius poeticis, historicis, philosophicis exuberat? Nunc enim velut tripartita erat provincia, in qua versaretur, tanto quidem studio tantaque assiduitate, ut, praesertim si Musis litaret, magnam saepe partem noctium evigilaret.

Memoriae vestrae male diffiderem, Collegae, si quis et quales libros Schillerus vel Ienae vel Vimariae composuit, hoc loco vellem commemorare. Nasci eos vidimus ipsi et grata saepenumero copia nobis facta est de his disserendi cum auctore et natos gratulandi. In iis enim tragoedias, non ignoratis: sed iniuriam facerem indicium

vestris, si ad quam excelsum artis tragicae fastigium Schillerus tunc escenderit, vos docere conarer. Non aberat quidem ab eius fabulis illud Thaliae choragium, quo effici solet, ut spectatorum oculi et aures fortius feriantur, sed SCHILLERUS intentiore studio graviora consecrabatur. Sententiarum totiusque actionis summa erat dignitas, morum aptissima descriptio, affectuum ea veritas, quae venas animorum teneret: a Graecis sumpsisse artem videbatur, verum ita, ut non commodata, sed propria uteretur. Quid? tragicos non solum choros e Graecia in patriam scenam traduxit, sed praeripuit quoque Graecis aliam gloriam, quam fuerunt nuper qui iis affingerent: nam SCHILLERUS primus tragoedias vere lyricas composuit. Denique novam tunc faciem Goethii et Schilleri contentione Musa tragica induit, disparem illam, sed in ipsa disparilitate sua admirabilem. Goethius enim recta via naturam sectabatur fidelissime: Schillerus, phantasiae ardore incensus, artificiosa et ardua petebat fictionum, saepe abhorrentium a fide historiae, quam haud scio an in uno dumtaxat dramate integram servavit. Eademque vis imaginandi conspicua est etiam in reliquis, quae tractavit, carminum generibus, velut in didactico, lyrico, elegiaco. Sed de his singulis longum est singulatim dicere; illud nostis omnes et conceditis, SCHILLERI elegis dulcius quiddam et elaboratius vix posse cogitari. Neque in hoc genere aut Goethium desideravit aemulum, aut subtilem iudicem Schlegelium: ut etiam hac in re, quid Ienensis commoratio potuerit, satis appareat. Schlegelium praeterea aemulatus est in poetarum veterum, velut Euripidis et Virgilii, poetica interpretatione, Goethium, persaepe tunc Ienae versantem, et tantum non inquilinum civem Academiae, in omni artium genere. Nec fortasse Xenia illa cum Goethio suo lusisset, nisi ad animi remissionem et hilaritatem otium academicum invitasset, consumptum iisdem celsis in aedibus, ex quibus ingenii eius ignes

toties emicuerant, nunc ignium caelestium motus meatusque observantur, et ad severiores, quam tunc ludicra ferebat poesis, leges exiguntur.

Quid dicam de studio philosophiae? quod etsi SCHILLERUS nunquam defugerat, quippe qui iam adolescens Garvii, Herderi et Fergusonis libros cupide legisset et philosophiam physiologiae Latino sermone scripsisset: Ienae tamen, Fichti exemplo et consuetudine excitatus, studiosius tractavit. Eam praecipue philosophiae partem coluit, quam veteres mediam appellabant, quae ad animi cognitionem pertinet: cui adiunxit, quae inde pendet, doctrinam pulchri, ut ad leges aestheticas, quae dicuntur, et sua componeret opera, et aliena exigeret. Testes huius studii multae sunt commutationes insertae libro, quem Goethio socio Horarum nomine inscripsit: testis etiam celebratissima illa carminum, quae Bürgerus ediderat, censura, quam multi illo tempore tanquam nimis acrem et acerbam vituperabant. Sed agebat hoc SCHILLERUS, ut poesin, ludibundis Bürgeri modis velut expulsam regno suo, in pristinam dignitatem restitueret.

Superest, AUDITORES, ut de rerum gestarum cognitione breviter dicam, in qua SCHILLERUS, dum Ienae degebat, multum operae et temporis collocavit. Nam et iussus erat: Principe una cum Professore historiarum, qui tunc in Academia nostra docebat, hanc disciplinam in scholis tradere, quam illo iucundius traditurus animisque iuvenum facilius insinuaturus videbatur, et ipsa tragoediarum argumenta, quae tractanda sibi sumpserat, ad fontes historiae investigandos eum sponte ducebant. Quemadmodum igitur olim, quum Carolum tragoediam in asylo Bauerbachiano, quod excelsae mentis femina exsuli aperuerat, componere coepisset, res Philippi II diligentissime erat perscrutatus: ita posthac quae de Maria Stuartia, de viragine Aurelianensi, de Wallensteinio litterarum monumentis sunt prodita, magno studio conquisivit, non quo fabulas suas ad histo-

riae fidem accommodaret, sed ut eleganti rerum delectu et dramaticae compositionis arte spectatores atque lectores delectaret. Itaque non universum quidem historiae campum emensus est, qui sane immensus est, nullisque temporum et locorum terminis circumscribitur, sed in iis spatiis continuit, quibus recentiorum regnorum et civitatum vicissitudines hominumque memorabilium facta et fata comprehenduntur. In his autem et iudicandis quantam prudentiam, in describendis quantam solertiam ostendit! Quanta sensuum est excelsitas, quam exactus rerum ordo! Quanta, quoties caussa poscit, ubertas, quam diserta, quoties permittitur, brevitās! Quantus denique cultus et nitor verborum! Quantus decor compositionis, quanta planitas et convenientia sententiarum! Quid plura? Ex historicis SCHILLERI libris si unus ille exstaret, quo atrocissimi belli, per triginta annos gesti, calamitates enarravit et furias depinxit, quem librum Io. Müllerus universae genti Germanicae scriptum et sacrum pronunciabat, quamquam plures libros composuit, haud minoribus virtutibus insignes: sed unus ille si exstaret, quis dubitet, SCHILLERO inter principes historiae recentioris scriptores, quos Germania tulit, praecipuum quemdam locum assignare?

Perorabo brevi. Sic omnino egit SCHILLERUS, ut poesi, quam imprimis et coluit et ornavit, sociam, saepe etiam gubernatricem, assumeret philosophiam, philosophiae tamquam testem et arbitram recte cogitatorum adhiberet historiam, easque artes ita consociaret, ut ipsius quidem ingenio natae et studio nutritae, sed in Academia Ienensi, tamquam in gremio bonae parentis, educatae, vestitae, roboratae viderentur.

malis, utque adeo in rebus maxime adversis, et in ipso desideratissimorum hominum obitu, gaudiorum prius perceptorum iucunda recordatione consolari maerorem, animumque conturbatum exhilarare annitantur. Hanc naturae humanae conditionem probe perspectam habuit Goethius noster, quum Wielandio in sanctiore sodalium et fratrum conventu parentaret. Ibi quum atratos omnes, qui funebribus aderant, et ipsius templi, in quo convenerant, parietes nigris velis obductos, suggestumque oratoris solito nitore orbatum, denique cuncta ad luctum significandum adornata conspicaretur: Vellem ego, inquit ¹⁾, copia mihi esset virgae illius magicae, qua defunctum amicum Apollo donarat, ut carminibus pangendis mirabilia patraret; illico in conspectu vestro hunc maestitiae colorem mutarem in candidum, laetitiae indicem, et quae ubique exposita sunt signa doloris, confestim transformarem in iucundissimas imagines, quae iunctas in Olympo Gratiis Musas et quicquid amoenum et suave Wielandius poematis suis spectandum praebuit, una velut in tabula repraesentarent. Nam qui laetus inter laetos, felix inter felices vitam transegit, ex eaque sic decessit, ut bene paratus terrestre hospitium cum caelesti patria commutaret, eum non decet luctu et plangore prosequi, sed bonis cum votis atque gratulationibus comitari in sedem beatorum, in qua vitam nunc degit longe fortunatissimam.

Simili nos in caussa versamur, Auditores. Etenim ut nihil dicamus de altero illo Collega ²⁾, cui nuperrime defuncto non deerit, spero, inter amicos, quos vivus habuit, idoneus laudator, tribus mensibus ante suis, nobis, Academiae, universae patriae morte ereptus est vir summe venerabilis,

LUDOVICVS FRIDERICVS OTTO BAVMGARTENIVS
CRVSIVS,

sed ita ereptus, ut non morbi incommoda et corporis dolo-

res aut senectutis imbecillitatem sentiret, neque immiti fato reluctans cederet, sed ut animam, quam de caelo duxisset, expers angoris ac sollicitudinis caelo redderet. Narrat Suetonius³⁾, Imperatorem Augustum, quoties audisset, cito ac nullo cruciatu obisse quempiam, sibi et suis *εὐδαιμονίαν* similem (hoc enim verbo uti solebat) precatum esse. At nos hanc *εὐδαιμονίαν* non gratulémur Crusio nostro, qui beatos saepe praedicabat eos, qui ipsum antecesserant in professorio munere, Gablerum et Schottum, quippe qui eadem celeritate, vere illa invidenda, et primariis apud nos theologis nuper tamquam fato destinata, ex hac vita migrarunt?

Triste est illud quidem et miserandum, quod Crusi adspectu et iucunda consuetudine frui diutius nobis non licet: at unum hoc tamen reliquum est, idque ad iacturam lenius ferendam efficacissimum, ut eius memoriam conservemus. Quam si iam instaurare conor hac prima oratione⁴⁾, quae post eius decessum Academiae auctoritate in aula habetur, nihil facere videor, quod vel ab hodiernae ceremoniae religione locique huius sanctitate, vel a vestris, Auditores, studiis ac voluntatibus abhorreat.

Nam quod cavendum esse dixi, ne anniversaria haec cerimonia lamentatione quadam de rebus tristibus et adversis contaminetur, id tanto facilius est cavere, quanto longius a Collegae nostri morte abiit tempus, quo primi luctus ardor remisit, et quanto nunc decentius ab lacrimis, quibus compositus est, et infirmo desiderio ad contemplationem vocamur virtutum, quas, ut Tacitus ait, neque lugeri neque plangi fas est. Nec nobis iam opus est transfiguratione loci, qualem ut arte magica efficere posset, Goethius in Wielandii exsequiis optabat. Nonne enim nitida haec et laeta et velut ad hilaritatem composita aulae academicae, in quam ingressi sumus, species, nonne concentus musici, qui ingredienti nos exceperunt, ab oculis et auribus arcent omnia, quae maestitiam portendere aut dolorem

excitare possint? Vestris autem animis, Collegae venerandi, quod dixi accommodatam esse piam Crusii commemorationem, eandemque quod spero gratam fore et acceptam iuventuti nostrae, litterarum studia aemulanti, id quo iure dixerim et qua de causa sperem, non est quod copiosius exponam. Nos enim, doctores academici, amissimus collegam, quem omnes dileximus, plerique etiam amavimus: Vobis, carissimi Cives, ademptus est praeceptor, artissimo mutuae caritatis vinculo vobis coniunctus: utrique memoriam talis viri lubenter mecum recoletis. Nolite autem orationem expectare, Crusii laudibus exuberantem: qualem neque ego digne satis proferre possim, neque illius, si viveret, pudor et verecundia ferret. Decorandus est potius virtutum, quibus excelluit, recordatione; ornandus, si natura suppeditat, aemulatione: is verus honos, ea iusta et debita pietas.

Nec vero satis est, Auditores, tanti viri virtutes in universum vel sibi proponere vel aliis commendare ad imitationem: spectandae sunt singulae, certe illarum potissimae, ut quaedam velut mensura constituatur, secundum quam explorare suas quisque vires atque exigere queat. Quae virtutes etsi partim ad ingenii artes, partim ad animi habitum referuntur: earum tamen omnium tantus erat in Crusio nostro concentus, tanta copulatio, ut qui eas dirimere a se invicem ac separare velit, totius, quae propria illi fuit, naturae quoddam velut discidium facere videatur. Seiungamus tamen eas perspicuitatis causa in oratione nostra, et quae in eo praecipue eluxerunt, hac brevi formula comprehendamus. Abundavit Crusius admirabili doctrinae paratissimae copia, quam ore et scriptis prodebat: polluit cogitandi iudicandique subtilitate, quae docendi quoque rationem moderabatur: amabilis fuit aequitate animi, humanitate et modestia, non illa dumtaxat in litterarum studiis conspicua, sed quae in omnibus actionibus se profere-

bat, et tamquam largum et benignum flumen per totam vitam diffundebatur. — Date mihi veniam, Auditores, ut tria haec, quae summatim dixi, paulo accuratius explane-

Numquam huic Academiae inde a primordiis suis, hoc est, inde ab aetate Victorini Strigellii, primi sacrarum litterarum apud nos Professoris, defuerunt theologi, qui singuli singulis in partibus disciplinae suae sic emerent, ut principatus ad eos, in suo quemque genere, deferretur: sed qui totum universae disciplinae ambitum vel intelligentia assequerentur, vel memoria comprehenderent, vel cogitatione subigerent, et amplissima haec spatia non tantum decendo, verum etiam libris scribendis illustrarent, quam possumus longissime regredi ad priscam rerum memoriam, semper perpaucos exstitisse invenimus. Haud mirum sane foret, si frequentia talium virorum, quales Buddeus et Walchius celebrantur, maior contigisset illis temporibus, quibus doctrina theologorum nondum habebat eam cognitionis amplitudinem et tot tamque diversas partes discendi difficultatem, quae hodie multos ab his studiis deterret: sed maluerunt plerique scientiam angustioribus circumscribere terminis, quo perfectiorem consequerentur. Quod igitur de Crusio nostro sentitis, Auditores, quanta illam laude dignum existimatis, qui, quamquam prope in immersum dilatatis theologiae spatiis, indefesso tamen studio omnes eius regiones peragravit, nec prius conquirit, quam late patentem campum, oculis suis subiectum, celsa velut ex arce prospectaret.

Id quo modo consequutus sit, non est difficile dictum. Saluberrimo consilio studia sic instituerat adolescens, ut doctrinae theologicae velut aedificium superstrueret linguarum veterum fundamentis, quae ut alte poneret, tum Lipsiensis disciplina effecit, antiqui et probi moris retinuitissima, tum insatiabilis veteres scriptores; imprimis philosophos, legendi cupiditas. Inde iuveni nata est haec

contemnenda interpretandi facultas, quam primo, quem doctor academicus prodidit, libello, qui est de Platonis Philebo ⁵), eruditis satis probavit. Hanc facultatem, assidua exercitatione auctam et roboratam, quum contulisset ad eam theologiae partem, quae quasi stirps est reliquarum omnium, ad exegesis sacram, nolite quaerere, Auditores, qua ratione in libris sacris Novi Testamenti interpretandis usus sit. Interpretatio eius, etiam ubi nonnumquam artificiosior videbatur, tamen sobria erat, ad grammaticam et historicam rationem composita, ideoque efficax et idonea ad scriptores intelligendos. Non satis nobis liquet, utrum differentias, quae inter scriptores Novi Testamenti tum orationis forma et habitu, tum maxime cogitandi notionesque animo concipiendi modo intercedunt, ea cum diligentia indagarit, qua Davidem Schulzium, perspicacissimum Theologum Vratislaviensem, in scholis suis uti scimus, id curantem et agentem, ut inde explicationes verborum cum caussis et certum de singulorum librorum scriptoribus eorumque authentia iudicium repetatur, omninoque firma exegesis sacrae fundamenta iaciantur ⁶). Sed hoc scimus, Crusium rectam semper interpretandi rationem tenuisse, et a perversis modis, quos sunt hodie non pauci qui sequantur, prudentissime sibi cavisse. Neque enim affingebat verbis sensum, ab scriptorum mente alienum, qui subiici illis solet, scilicet ut doctius et subtilius loquuti censeantur, nec malae eorum Graecitati Atticam elegantiam vindicare studebat, nec per novum interpretandi artificium, quod nostra aetas vel invenit, vel olim inventum temere in usum revocavit, sententias ita detorquebat, ut cultioris aevi ingenio convenirent, utque adeo removerentur omnia, quae vel scriptorum, quorum plurimi nec docti neque disertis fuerunt, tenuitati remittenda, vel temporum, quibus vixerunt, superstitioni condonanda sunt. Denique libros sacros non aliter explicabat, quam Platonem suum explicare consuesset,

vehementer abhorrens ab illorum ratione, qui nescio quempium ac religiosum sensum imo ex pectore extundere nos iubent, quotiescumque ad caelestia, quae vocant, oracula interpretanda accedamus, ut quas fundant divinas voces rite percipiamus.

Memorabile est, Auditores, Crusium nostrum inchoasse curriculum doctoris academici ab exegesi, exegesi terminasse. Exorsus est, ut ante dixi, ab illustratione dialogi Platonici, finem imposuit Ioanneorum scriptorum interpretatione ⁷⁾. Vtrique scriptori cognatus erat ingenio, animo, quodam modo etiam oratione. In magna enim ingenii acie, quod non nimis sequax erat empiriae, quae in schola vocatur, tamen non amabat notiones rerum ita quasi cum pulvisculo excutere, ut communia et propria subtilissime discernerentur. Animi habitus etiam in eloquutione enitebat. Stilus nunc incitatus fertur Platonica mentis elatione, nunc Ioannea quadam sententiarum implicatione retardatur, non semper expers obscuritatis.

Ne mirum vobis videatur, Auditores, quum Crusius praeter parva quaedam Meletemata in epistolam ad Hebraeos et secundam Petrinam ⁸⁾ non nisi unum ⁹⁾, idque affectum, et postremo quidem vitae anno, exegesis sacrae specimen in publicum ediderit, me de interpretandi ratione, quam sequutus sit, tanta cum fiducia exposuisse, partim haec sumpsit ex memoria sermonum, quos saepe cum eo miscui, partim narravi fide illorum, qui eum interpretantem in scholis audiverunt. Theologicus, quem inscripsi Commentarius in libros Ioanneos si non prorsus compositus est ad eandem normam, respiciendum est diversum, quod in eo elaborando habuit, consilium, aptum aetati nostrae ingenio, quod interpretandi fines et leges extendere coepit. Etenim propositum Crusio fuit, non tam singulorum verborum significationes locorumque sensum accurate illustrare, quam argumentum Evangelii Ioannei ita aperire,

ut qui animus in eo spiret, ab iis, qui cum Apostolo sentiant, plane intelligatur. Voluit praeterea plenam contexere historiam interpretationum, quae antiquiore et recentiore aevo Ioannis libro contigerunt¹⁰). Vtrumque consilium obstitit, quo minus Mori, Noesselti, Knappii more librum explicaret.

Cum exegesis studio Crusius, sicut par erat, diligenter coniungebat studium criticae librorum sacrorum, quae antecedere exegesis debet. In ea quid potuerit, ostendit quarta editio Schottiana Novi Testamenti, cuius magnam partem ipse post collegae sui obitum novis curis adornavit. Difficile et plenum laboris erat opus, in quo modestus vir non licere sibi arbitrabatur, quod consilium novae editionis Schottus apud se concepisset et, dum ipse rem ageret, sequutus esset, suis rationibus immutare et praecidere, quamvis plurima reperisset praeter suam sententiam disputata, etiam in crisi¹¹). Sed hac ipsa dissensione acumen criticum declaravit. Praeterea de librorum testiumque familiis sive recensionibus N. T., quae quales sint nondum liquido constat, de difficultate inde nata, ex codicibus textum constituendi, de versionum incertis testimoniis, de cautionibus in Patrum et scriptorum ecclesiasticorum ad eandem rem usu adhibendis breviter quidem, sed ita disseruit, ut eum criticae N. T. rationes bene perspexisse appareat.

Interpretationis librorum sacrorum velut radicibus nititur theologia dogmatica, quae appellatur, hoc est, subtilis et coagmentata expositio doctrinae, qua religionis Christianae decreta continentur. Quo sanior exegesis est, eo minus dogmatum enarratio fautrix fit et patrona commentorum, quae vel nimio doctorum hominum acumine excogitata, vel ex dissidiis atque rixis adversariorum nata, et in doctrinam temere invecta, et symbolica quadam auctoritate munita, nullo tueri se possunt argumento, quod in libris sacris inveniatur. Hinc facile quis suspicetur, quid et

quantum in rebus dogmaticis valuerit Crusius, qui tanto studio et successu elaborasset in exegeticis. Ac profecto, quum ad hanc theologiae partem, quae gravissima censeretur, animum appulisset, in ea valuisset plurimum, nisi tempora incidissent, quae animum eius irritarent, et ingenium quodam modo deflecterent.

Consentiebant uno ore theologi perspicacissimi, ad decreta religionis nostrae recte intelligenda et interpretanda adhibendam esse, tamquam facem obscura collustrantem et ambigua discernentem, rationem, qua nullum hominibus a Deo praestantius donum datum est: sed inveniebantur, qui in hoc dono usurpando modum viderentur excedere, nil relinquentes doctrinae divinae, eamque adeo in contemptu habentes, omnia humanae intelligentiae tribuentes. Quo factum est, ut, culpa singulorum ad universos translata, quaedam invidia conflaretur nomini, quod in usum venerat, rationalismi, eiusque doctrinae sectatores, Rationalistae, apud nonnullos male audirent. Nec Crusius noster iis favebat, sive quod calidiores quidam ab recto tramite aberravissent, sive quod eos aberrasse putaret. Imprimis eum male habebat, quod tamquam coryphaeum sectae celebrari videret theologum, perdoctum illum quidem et acutum, sed cuius Institutiones theologiae Christianae dogmaticae, quarum in auctoritate plerique secure acquiescebant, multo maioribus, quam meruissent, plausibus exceptas arbitraretur. Itaque adversus scriptorem huius libri¹²⁾ iis usus est armis, quae reverentia doctrinae revelatae et ira adversus illos, quos contemptores ducebat, ingenio alacri suppeditassent.

Mox quid ipse sentiret, editis hoc de genere libris apertius declaravit. Et ille quidem, quem de theologia biblica¹³⁾ scripsit, fundamenti loco habet hanc sententiam, hominibus non certam et adstrictam doctrinae formulam, quam teneant, esse praescriptam, sed regnum Dei aper-

tum esse Iudaeis primum, deinde Christianis per vim quamdam religiosam et nixam ea institutionem, quae temporibus et utriusque nationis ingenio esset accommodata: hanc temporum considerationem numquam omittendam esse in illarum censura, et si quid iam aetate Apostolorum adpersum sit doctrinae, quod Christus non agniturus pro suo fuisset, id seiungi facile posse a vero et genuino Evangelio, si, qua mente quove consilio ille regnum patris sui vel condere vel firmare et stabilire voluerit, apud animum reputemus. — Haec biblicae theologiae expositio Crusio imprimis curae cordique erat, eamque in animo erat limare et perficere, si otium et vita suppeditassent.

Hinc transgressus ad theologiam dogmaticam, quae proprie dicitur, Isagogen in eius studium ¹⁴⁾ ita instituit, ut mediam quamdam inter rationalistas et orthodoxos theologos viam calcaret, non alienus ab illa philosophia, quae ab identitate nomen accepit, sed alienissimus ab omni pantheismo, propior doctrinae Iacobi de fide unice salvifica, hoc est, de ea fide, quae rationis legibus gubernata, innatis atque insitis notionibus ac sensibus habenda sit.

His ita disputandis tametsi fluctuare adhuc Crusii nostri sententia videbatur: inexpugnabile tamen veri anquirendi studium ubivis apparuit. Ac si quid erravit in scriptis, quae rationalismo opposuit, sat graves erroris poenas dedit. Exorti enim sunt homines — imprudentes dicam an impudentes? — qui eum mysticismi, pravi illius quidem et detestandi, accusarent: quos ipse, causa accuratius cognita, non disertis quidem verbis confutavit, ne ingrata digladiandi necessitas veniret, sed reapse redarguit.

Nam quum decem annis post compendium dogmaticae Evangelicae ¹⁵⁾ scribere instituisset, in eo sic fere versatus est, ut quo loco alii habuissent rationem humanam, ipse poneret naturam religiosam et moralem, quam Deus hominibus indidisset. Eam negavit discordem aut contrariam esse

Nec poterat aliter. Quo enim modo in ecclesia Christiana exstiterint tot dogmata, certis verbis comprehensa, quae dogmaticos libros occupant, per quas occasiones dicta Christi aliter atque aliter explicata, definita, etiam corrupta et depravata fuerint, nemo Crusio nostro melius sciebat, qui omnium dogmatum historiam maximo studio et summa diligentia multos esset annos perscrutatus. Satis hoc comprobant libri, quos eo de genere edidit ¹⁸⁾, in quibus valde dolendum est reperiri unum, eumque tum rerum ubertate tum enarrandi perspicuitate et ordine palmarium, quem morte praeventus absolvere non potuit. Nam si copiam lectionis atque eruditionis spectemus, in hac, ut de Beckio taceam, cuius Commentarii historici decretorum religionis Christianae et formulae Lutheriae hodie nimis negliguntur, unum fortasse parem habuit Semlerum; si sententias consideremus, quas de singulis dogmatibus tulit, liberaliorem et aequiorem resque et tempora magis respectantem censorem non facile quisquam inveniatur; denique si ad universam expositionem animum convertamus, Crusius noster primus fuit, qui quae dispersa prius ac dissipata essent, ad disciplinae et iusti ordinis rationem revocaret. In omnibus autem sic egit, ut, si quis multos aliorum de historia dogmatum libros cum Crusianis comparaverit, caecum esse oporteat, qui non cernat, quid intersit inter curiosissimum fontium usum et ignavam rivulorum consectionem. Istos enim non moramur, qui Hegeliano more culparunt, quod non ipse ex ingenio construxerit et architectatus sit historiam, sed eam ex fontibus hauserit, haustamque sine partium studio exposuerit, nec dogmatis cuiusque necessariam ex philosophicis rationibus originem demonstrarit (quae vana est et multis erroribus obnoxia demonstratio), sed unde quodque casu saepe fortuito ortum sit, ex historia patefecerit. Quapropter haud scio, an Crusius noster in hac theologiae parte imprimis emi-

nuerit nostra aetate, et tum antiquioribus theologis, etiam Ienensibus, qui magna semper in hoc genere fama floruerunt, tum recentioribus palmam praeripuerit. Neque iavident ei hanc laudem aequales, in quibus Hagenbachius et Carol. Meierus ipsius se instituisse vestigiis grata mente professi sunt.

Nec solum dogmatum, sed universam ecclesiae Christianae historiam Crusio perceptam animo et quasi percussam fuisse, scripta eius abunde testantur. Apertum est ex iis, non poenituisse virum laboriosissimum absconditas doctrinae theologiae latebras perreptare, quarum aditum ante eum permulti interclusum sibi putabant. Quod etsi hoc consilio fecit, ut penitus in historiae ecclesiasticae quasi familiaritatem sese daret: tamen hanc theologiae partem numquam scholis academicis tractavit, non quo posset eodem id facere successu, quo historiam dogmatum tradere solebat, sed quod vir modestissimus existimabat, aemulo cipi non esse apud nos locum relictum in hoc genere, quod tractandum sibi sumpsissent duo primarii viri, Griebachius primum, deinde illo mortuo Hasius, et in quo in excellerent, uterque ut desideriis civium nostrorum satisfaceret, alter etiam edito de historia ecclesiae libro, brevi illo quidem, sed exquisitae doctrinae plenissimo, magnas et meritas ab exteris laudes esset adeptus.

Accedimus ad eam doctrinae theologiae partem, quae est de moribus: in qua cognoscenda si Crusio profuimus dicimus studium, quod iam iuvenis in philosophia collocare coeperat, non illico affirmamus, eum libro, quo Christianam de moribus doctrinam complexus est ¹⁹⁾, sustinuisse quam concitasset expectationem. Abhorruit quidem ab illa tetrica et tenebrica philosophia, quae nostro imprimis aevo invaluit: Hegelii nova placita cur repudiaret plerumque, singulari scripto aperuit ²⁰⁾: multas notiones morales subtiliter finivit et accurate distinxit, multa quoque de ho-

minum natura et moribus acute observata libro intexit: sed quum eum scriberet, et partim ad Herderum partim ad Fichtium se applicaret, nondum videtur totam doctrinam Christianam de moribus ita subegisse ingenio, ut quid huic esset proprium, quid participaret cum ea, quam philosophi sibi vindicant, iusta cum diligentia discerneret. Quid? ne principium quidem, quod vocant, ethicum constituit, ex quo, tamquam ex fonte, praecepta de moribus derivarentur: nisi quis forte ex diversis libri locis hoc eius principium eruat, curandum esse hominibus, ut exercendis excolendisque omnibus viribus, quas natura tribuit, summum humanitatis finem consequantur. Sed hoc etiam in loco, quid biblica doctrina postulet ab hominibus, quid ethica philosophorum praescribat, quid commune utrique, quid proprium sit, ex libro vix perspicitur. Fuerunt etiam, qui in eo disponendi artem et rationem desiderarent. Nam quum ethicam omnino posuisset in cognoscenda idoneisque argumentis asserenda virtute: priori parti, quae ea de re agit, adiunxit posteriorem, in qua de officiis praecepit: ut notiones virtutis et officiorum ab eo permixtae videantur. Caeterum abundat liber egregiis observationibus, quibus historia doctrinae moralis illustratur. Quo in genere nullum fortasse opus ei aequiparandum est praeter Reinhardianum, ad quod etiam rerum claritate, expositionis ubertate et componendi diligentia haud dubie propius accessisset, si novas ei curas Crusius adhibere voluisset. Sed ab hoc consilio quid eum vel avocarit vel deterruerit, probe sciunt familiares, qui negant meruisse librum, ut tam cito silentio et oblivione obrueretur. Quamquam enim expositio doctrinae hic illic impeditior est, ac sententiae non semper satis apertae sunt quum brevitatem tum acuminem: nemo tamen aequus rerum orbiter orationem aut ariditatem ieiunam esse, aut spinis metaphysicae subtilitatis horridam, iure queratur.

Vna iam ex amplissimis disciplinarum theologicarum spatiis reliqua est, de qua dicamus, theologia popularis vel practica, quam vocant, cuius celeberrima pars ea censetur, quae orationibus sacris pro concione habendis continetur. Eam Crusius perraro attigit in Academia nostra, cuius rationibus hoc in genere satis nuper provisum erat Schotti studio, nunc Schwarzii praecleara opera providetur: nec tamen ab illa iuvenis abhorruit. Receptus enim Lipiae in numerum eorum, qui exercitationibus concionandi per dies dominicales vespertinis ad maius sacerdotium suscipiendum sese parabant, nactus est opportunitatem nec, quod sciamus, neglexit orationes sacras in templo Paulino habendi: ita ut ne in hac quidem disciplinae suae parte possit hospes censi.

Verusne fui, Auditores, quum in principio orationis Crusium dicerem omnes disciplinae suae regiones indefenso studio peragrasse? Quas quo facilius brevissima quidem via pernosceret, studium historiae litterariae effecit, cuius erat maxime gnarus. Libros qui ad rem suam facerent, veteres, novos, in numero habebat omnes: plurimos legerat, caeteros certe manu tractarat. Saepe mecum leniter risit eos, qui quum ipsi ex libris componendis vel famam vel etiam lucrum quaerant, libros, qui scripti sunt de eodem vel simili argumento, nec nossent, nec nosse curarent. Quo fit, ut quae proferunt multa ipsi mirentur tamquam nova, quae iam dudum in scholis traduntur: unum tamen hoc non mirantur, qui factum sit, ut Minerva armis induta ex capite Iovis prosiluerit: ex ipsorum enim ingeniis tot quotannis tam celeriter prorumpunt novae Minervulae, ut ne Vulcani quidem malleo ad cerebrum aperiendum opus sit. Sed revertor ad Crusium nostrum, qui et ipse domi sibi instruxerat bibliothecam, exquisitis opibus locupletam, et publicis, quae sunt tum in urbe tum in vicinia nostra, assidue utebatur. Amabat idem crebro ad se allatos indi-

ces perlustrare librorum, qui publicae venditioni expositi essent, et dum Lipsiae degit, frequentabat etiam loca, ubi libri divenderentur, eosque curiose inspiciebat. Solet hoc pacto contingere, id quod meo ipse usu expertus sum, ut, dum otiosi aliud agere videmur, historiae litterariae scientiam insigniter augeamus. Librorum enim, quos oculis ipsi usurpavimus, tituli et argumenta firmitus inhaerent animo, quam quos ab aliis laudatos cognovimus, praesertim ubi inspicendi studium memoriae felicitatur. Ita fiebat, ut quae scripta et disputata essent de re, in qua Crusius ipse elaborabat, illorum paene nihil eum lateret, nihil aciem mentis examinandique diligentiam subterfugeret.

Quaecumque vero legerat, diligenter ac sine partium studio componebat suis cum cogitatis, iisque, si fieri posset, aptabat; sin falsa reperisset, aut silentio confutabat aut etiam voce vel scripto ²¹⁾, videlicet ut caveret aliis. Eaque omnia semper habebat in promptu, ut neque quum aliquid scribendum esset, diu circa indices et adversaria trepidaret (quamquam iis non carebat), nec quoties ad docendum processisset, chartulae confidere, et docendi munere huic permissio, ipse lectoris partes agere cogeretur. Scilicet haec est parata illa doctrina, qua exorsus hanc orationem, Crusium dixi polluisse: cuius ea vis est, ut nobis facile ac statim, quae opus sint, sine sollicita et ambitiosa prensatione offerat, occurratve ubivis in tempore, velut officiosa quadam apparitione, qua se gratam pro assiduitate sui colendi praestet ²²⁾. Eaque in Crusio nostro tanto magis apparebat, quam adiuveretur auxilio memoriae, quae prompta esset et celer in arripiendo, fida et tenax in retinendo.

In omnibus autem, quae vel scribebat vel docebat, studiosissimus erat tum veritatis tum sentiendi libertatis. Namquam ille, quemadmodum isti apud Ciceronem philosophi, aliud dicebat, aliud pectore premebat, ac sicut vestitum, sic sententiam habebat aliam domesticam, aliam

publicam, sed quae vera cognovisset, palam et libere proloquebatur apud omnes, qui audire vellent. Nec tamen male pertinax aut superciliosus erat in iis defendendis, neque aegre ferebat errorem sibi eximi, si idonea contra ipsam sententiam argumenta proferrentur: id quod memini in hac aula aliquoties factum esse, quum disputationes publicae agitarentur.

Quamvis autem placidissimi vir esset ingenii lenissimaeque mentis, nihilque magis quam pacem et concordiam amaret: vehementius tamen commovebatur animo, quoties sentiendi libertati pericula intentari videret, neque cessabat arma sumere contra superstitionem et profanitatem. Haec eius fortitudinem testantur theses illae nonaginta quinque, quibus Harmsium impugnavit²²); testatur etiam scriptum, quo importunos quosdam scriptores Halenses refellit²³). Neque in scholis opportunitates praetermisit impiam pietatem redarguendi tenebrionum, qui nostra pro dolor! aetate revixerunt. Illis autem duabus scriptionibus simul ostendit, se ne eam quidem theologiae partem, quae ad controversias pertinet, polemicam appellant, refugisse. Sed omnium lubentissime et iucundissime habitabat in exegetica et historia dogmatum.

At vero haec tanta et prope infinita vis et copia scientiae, quam in Crusio admiramur, Auditores, rara illa quidem, praesertim quum alta eius mens etiam abdita et recondita consecraretur²⁴), tamen non fuisset nisi caeca quaedam moles, parum fructuosa ad communem utilitatem, et ipsis admiratoribus tandem submolesta, nisi moderata ei accessisset iudicandi subtilitas, quae, ut in exordio dixi, docendi quoque rationem moderabatur. Haec subtilitas iudicii imprimis cernitur in iusto et idoneo rerum delectu et diligentia examinandi omnia, quae vel nostro ipsi studio animadvertimus, vel ab aliis prolata cognovimus. Delebam fortassis etiam addere diligentiam digerendi, compo-

nendi, ordinandi: quam si quis interdum requirat in Crusii scriptis, nec semper eam elegantiam reperiatur, quae in toto habitu orationis cernitur, et unde, velut lux quaedam, oboritur perspicuitas intelligentiaeque facilitas: at illam, quam dixi, diligentiam examinandi et severitatem iudicandi in iis non desiderabit. Nec desiderarunt, qui scholis eius interfuerunt: immo eam cum insigni pudore et verecundia coniunctam fuisse profitentur. Quae quidem virtutes, haud scio, an in iuvenum, qui doctores religionis evadere velint, institutione longe sint anteponendae illorum sive sollertiae sive audaciae, qui rerum novarum inventores celebrantur. Quarum rerum inventio, si vel in scholis promiscuis vel per libros patrio et populari sermone conscriptos promulgatur, quam sit saepenumero periculosa, praesertim in rebus sacris ac divinis, aetate nostra non sine dolore luculentis exemplis cognovimus. Nam quum ista novandi libido fere nascatur ex immodica inclarescendi cupiditate, violento quodam impetu praeceptum fertur ad labefactanda omnia et diruenda, quae maiores aedificaverunt, ideoque certis et firmis inanes substituit, saepe etiam perniciosas, opiniones, nec iudicandi severitate a temeraria festinatione retardari se patitur.

Immunem hac saeculi labe prodisse Crusium nostrum, scripta eius declarant, ex quibus, qualem se gesserit, quum ex cathedra doceret, facile conicere licet. Sed quid opus est coniectura, quum vos possim appellare testes, Commilitones, qui Crusio duce litteris sacris operam navastis? Num doctorem vidistis in summa theologia explicandi diligentia Crusio verecundiores, moderatiores, magis aequabili habitu? qui etiam confutare exemplo suo videbatur, quod Cicero scripsit, quo quisque sit ingeniosior, hoc docere iracundius²⁶). Sed alia fortasse in re similior erat summo oratori, qui se in principiis dicendi tota mente atque omnibus artibus contremuisse fassus est²⁷). Etenim nar-

ratum est nobis, Crusium, quoties novas novo quoque trimestri scholas inchoaret, in dicendo subtimidum fuisse, numquam etiam, quum pergendum esset, in singularum initio: sed ubi assuetus illorum, qui ad audiendum convenerant, adspectui, in rem praesentem venerat, oratio disertâ sponte ex ore eius profluebat, modicis adiuta chartarum subsidiis, quibus omnino pauci sunt doctores qui carere queant. Oratorem se non esse aliquando ipse in oratione academica, qua summum magistratum auspicabatur, nobis praesentibus ingenue professus est. Deerat vocis sonus, deerant vires et latera, et ipsa ingenii moderatio, ab omni affectuum vehementia remoti, et diuturna docendi consuetudo vim oratoriam non admittebant: nec magno opus est oratore in Academiis. Sed quando Crusius a cathedra docebat, sive libros sacros interpretaretur, seu dogmata religionis ipsorumque historiam exponeret, delectus rerum, quae docto et ingenioso homini undique affluebant, totus erat ad necessitatem et utilitatem eorum qui discere vellent, comparatus. Nihil in enarratione redundabat, nihil desiderabatur. Brevitatem sectabatur sine obscuritate: urgebat audientes salutari quadam festinatione, ut progredi cum doctore cogerentur, et dum eminentium ingeniorum capacitatem explebat, simul mediocrium tarditatem incitare didicerat: in quo maxima cernitur virtus doctoris academici.

Vt breviter dicam, Crusius extremis certe vitae annis in docendo quodam modo referebat Griesbachium alio nostrum, ad cuius similitudinem etiam vocis lenitate et quieto ac remisso verborum flumine proxime accedebat. Amplius dicam. Habebat Griesbachius collegam, multae scientiae et acerrimi studii virum, quem si qui primum audirent, Griesbachio longe doctiorem, certe doctius docere existimabant. Promovebat enim ex adversariis, quae magno sibi labore paraverat, quicquid umquam viri docti de ar-

gulis doctrinae, quam tradebat, locis opinati essent, et nomina illorum, additis etiam honorum titulis vel amicitiae significationibus, proferebat, librosque et librorum paginas diligentissime citabat. Sed quum auditores quae docuerat chartis mandassent, dubii haerebant, quatenus ex tot opinionibus vel doctore placuisset, vel omnino probabilis et caeteris praeferenda videretur. Griesbachius contra, mediocritatem etiam hoc in genere sectatus, numquam per ambagum avia vagabatur, sed planissimo brevissimoque itinere tendebat ad id, quod argumentis idoneis usus, non persuadere discipulis credulis, sed ponderari ab cordatis, explorari ac, si pro vero habuissent, teneri cuperet. Neque aliter agebat Crusius noster, cuius scholae, maxime decem illis, qui vitae supererant, annis refertae erant frequentia iuvenum, qui ab ore tam praeclari doctoris pendebant, eiusque lectionibus tanto magis capiebantur, quanto crebrius sermoni adspergebat facetum quemdam leporem, aptum rebus et docentis gravitati. Itaque ei non erat necesse aut callidis artificiis, quae nondum ex Academiis prorsus expulsa sunt, aut clamoso quodam auditorum genere plausum academicum sibi atque audientiam conciliare.

Satis diximus de iis Crusii virtutibus, quae ex ingenii et doctrinae praestantia censentur. Iam vero de virtutibus animi quid vobis dicam, Auditores, quorum plurimi virum praestantissimum, qualis fuerit, longo usu et quotidiana propemodum consuetudine cognovistis? Attamen, ut praestem, quod in exordio promisi, et totam viri imaginem, quam exprimere non possum, certe adumbrem, etiam de his dicenda sunt quaedam, sed brevissime.

Neque enim quemquam vestrum, Auditores, fugit, quanta Crusii reverentia fuerit rerum divinarum, quanta adversus Deum pietas, vera illa et integra, nullis ad oculos capiendos artificiis fucata, sed quae in pectoris penetrabilibus habitaret, et rebus in vita agendis se proferret.

vobis mihi rursus sumendum est, Commilitones. Sive enim studium et constantia in administranda docendi provincia, sive pectoris candor animique sinceritas quaeratur, ad quos maiori iure provocem, quam ad vos, qui partim nunc vocem dilectissimi praeceptoris, partim praestitam toties vobis fidem non sine lacrimis desideratis? Ac iustus est ille dolor vester, carissimi Cives. Amisistis enim magistrum, non solum in docendo assiduum, strenuum, fidelem, sed omnino studiis vestris quam maxime faventem, utilitatum et laudumstrarum usque providum, honestae, quam appetitis, libertati constanter patrocinantem, etiam paupertati, si quando opus esset, liberalissime subvenientem. Quem virum quantopere amaveritis, nuper in exsequiis eius denuo declarastis. Laudarunt alii pompae magnificentiam, qua funus extulistis: nos pietatem vestram et concordiam laudamus, quam et ipse, si res humanas adhuc respectant qui ad cognatos Superos redierunt, haud dubie omni paratu et pompa potiore existimavit.

Proinde conservate hunc animum, Commilitones, conservate memoriam tam eximii doctoris, nec tantum praeconiis celebrate, sed vestigiis eius in litterarum et virtutis studio persequendis summa cum pietate colite.

Gaudebo, si huic cohortationi maius pondus addiderit hic ipse dies, quem defunctus amicus noster perlubenter nobiscum celebrare solebat. Dies est enim vobis proprie dicatus, Cives, laudibusque destinatus eorum, qui industria sua et doctrina ex certaminibus litterariis, quae quotannis proponuntur, praemia reportarunt.

Et hoc quidem anno quinque commentationes oblatae sunt Ordinibus academicis: una venerabili Ordini Theologorum, duae illustri Iurisconsultorum, pariter duae amplissimo Philosophorum. Nam gratiosus Medicorum Ordo etiam hoc anno se derelictum dolet.

De his speciminibus quid Ordines iudicant, ipsis fore

illorum verbis ita nunc referam, ut simul novas, quae in proximum annum propositae sunt, quaestiones promulgem.

ORDO VENERABILIS THEOLOGORVM

anno proximo superiore proposuerat quaestionem hanc:

Ecclesiae status qualis fuerit Imperatore Carolo Magno, ex ipsius capitularibus describatur;

quam qui solvendam susciperet, unus dumtaxat exstitit. Commentationi oblatae titulus inscriptus est: *Nulla lex promulgatur nisi necessitate iubente.*

Auctor materiam minus apte disposuit, necessaria quaedam omisit, aliena multa immiscuit, nonnullas Imperatoris leges perverse interpretatus est, Carolo Magno Augusti insignia per Hadrianum, Pontificem Maximum, collata esse statuit. Ad formam scriptionis quod attinet, nec scriptor ipse ore Romano loqui scivit, neque eorum, quorum opera in describenda commentatione usus est, vitia satis correxit: attamen rerum mole haud obrutus plurimas Caroli leges sagaciter explicuit, rerumque statum, quem capitularia redolent, tam sobrie ac diligenter indagavit, ut sincera ecclesiae, qualis Carolo M. Imperatore fuerit, effigies exprimeretur. Quapropter Ordo Venerabilis commentationem praemio primario ornandam esse censuit, typis vero eam excudi noluit.

Aperta schedula nomen habet

GVILIELMI THEODORI KOCHII

MEININGENSIS

quem iam victorem, sed qui *ἀνὸς* vicit, renunciamus.

[Sequenti sunt concentus musici.]

Consuevi equidem gratulationi publicae, quam concentus musici declarant, addere aliquid ex tempore, aptum personis illorum, quos victores pronunciaui. Sed tibi quod dicam, humanissime Kochi, non habeo. Neque enim *novum* te mihi contigit nisi ex iudicio, quod Ordo venerabilis &

industria tua et doctrina tulit. Honorificum sane illud est iudicium: sed noli oblivisci, quod idem venerabilis Ordo desideravit, praesertim quum sis theologus, et in litterarum sacrarum studium incumbas. Quapropter quum doctrinam tuam et studium idoneis iudicibus probaveris, cura insuper, ut ore Romano loqui discas. Quo pacto etiam illud consequere, ut quae scripsisti, possint typis excusa in publicum prodi.

Novam quaestionem Ordo Theologorum hanc proposuit:

Doctrina, quae in epistola ad Hebraeos scripta reperitur, accurate indagetur, singularum eius partium origo ex primaria scriptoris sententia exponatur earumque nexus demonstretur.

ORDO ILLUSTRIS IURCONSULTORVM

postulaverat, ut exponeretur

Doctrina de testamento ac divisione parentum inter liberos et fontibus iuris Romani et Ordinatione Notariorum d. a. 1512.

Duas accepit Ordo commentationes, quarum altera inscripta est dicto Ciceronis: „non tam auctoritas, quam rationis momenta quaerenda sunt“, altera eiusdem auctoris effato: „a lege ducendum est iuris exordium; ea est enim naturae vis, ea mens ratioque prudentis, ea iuris atque iniuriae regula.“

Auctor prioris commentationis magna et laudabili industria materiam propositam tractavit. Varias inprimis de forma ac natura testamenti et divisionis parentum inter liberos, recentiorum potissimum scriptorum, sententias dilucide exposuit, et plurimas eorum controversias recte diiudicavit, etsi argumentis interdum usus parum aptis vel falsis. Nullam vero stilo adhibuit curam, et nimium dilavit orationem centies eandem rem, quam uno nomine vel

ponam. Ac si quid adicere de me licet, cui percarum esse dixi familiae vestrae nomen, prior ille avus tuus, etiam quum Kiloniam discessisset, amicitiam mihi suam perpetuo conservavit, multisque benevolentiae documentis me ornavit: Wielandium, quum Vimariae degeret, numquam invisit, neque sermones cum praeclaro illo Luciani et Horatii aemulo, miscui, nisi cum summa et voluptate mea et utilitate: patre tuo utor collega coniunctissimo mihiq; et rebus meis favente. Quidni igitur gaudeam, mihi iam copiam factam esse, te publice ex cathedra laudandi? Quidni praeclara quaevis de te exspectem, cui in utroque avo et patre tam illustria virtutis et gloriae exempla proposita sint ad imitationem? Haec ut studiose imitere, te hortor; ut studio tuo Deus annuat, precor.

In proximum annum Ordo illustris ad componendam *utriusque substitutionis, vulgaris videlicet et pupillaris, historiam* studiosos iuris invitat.

ORDO GRATIOSVS MEDICORVM

cui nullus studiosorum decernendi praemium copiam fecit, in proximum annum hanc proposuit scribendi et concertandi materiam:

Desideratur, ut observationes et argumenta, quae vim lunae in corpora organica, imprimis in hominem tuum sanum, tum aegrotum, et probare et refutare possint, examinentur atque diiudicentur.

ORDO AMPLISSIMVS PHILOSOPHORVM

duas superiore anno proposuerat quaestiones, unam philologam, *de Euripidis Electra*, alteram historicam *de Maroboduus, rege Marcomannorum*. Historicam, bis iam propositam, ne hoc quidem anno fuit qui tractandam sibi sumeret. Quod tanto magis miramur, quanto nobis semper laetabilis fuit, quod scholas historicas multo, sicut par

est, cum studio multaque cum voluptate a vobis frequentari scimus. Quodsi forte vos deterruerint magna historicorum exempla, quae assequi vos posse desperaretis, et recordari vos oportebat, quod Cicero scripsit, prima sequentem, honestum est etiam in secundis tertiisque consistere.

A philologis, qui Ordini Philosophorum adscripti sunt, haec erat quaestio ad disceptandum data :

Tragoedia, quae Electrae nomen habet, et Euripidi poetae adscribitur, non modo cum tragoedia eiusdem nominis Sophoclea comparetur, sed argumentis ex compositione fabulae et ex genere dicendi et ex testimonium veterum scriptorum collectis demonstretur, utrum ea Euripidi attribuenda sit necne.

Duae sunt hac de quaestione commentationes Ordini traditae. Vtraque magnam diligentiae laudem meretur, utraque etiam in universum de Euripidis Electra iudicium tulit rectum, esse eam genuinum quidem Atheniensis poetae fetum sed paulo debiliorem. Alteram, quae Galeni (de comp. medic. II. p. 177) verbis inscripta est his: *χαλεπὸν μὲν ἄνθρωπον ὄντα μὴ διαμαρτάνειν ἐν πολλοῖς, τὰ μὲν ὅλως ἀγνῶσθαι, τὰ δὲ κακῶς κρίναντα, τὰ δὲ ἀμελέστερον γράψαντα*, quam exercitatione, stilo et limatiori iudicio praestet altera, primario praemio dignam esse Ordo amplissimus censuit, alteram quae Theocriti (Idyll. IV, 41) versum *Θαρσύνει γὰρ φίλῃς Βάττε, τάχ' αὖριον ἔσσει' ἄμεινον*, in fronte gerit, secundo, sed ita ut ne huic quidem iusta sua laus derogeretur.

Quam commentationem Ordo amplissimus primario praemio dignam existimavit, eius scriptorem resignata in schedula ostendit

GVSTAVVM QVECKIVM

ZAELSDORPIO-VIMARIENSEM, SEMINARII PHILOLOGICI SOCIUM

[Rursus auditi sunt concentus musici.]

Bene facis et prudenter, humanissime Quecki, qui gradatim ad altiora escendas. Superiore enim anno commentationem

nobis exhibuisti, quae secundario praemio ornata est: hoc anno primarium tulisti. Quodsi in hoc, quod ingressus es, itinere perrexeris, auguror te mox multo maiora industriae, eruditionis, virtutis praemia consequuturum esse. Quod augurium ut ne nos fallat, ex animo opto.

Caeterum quibus secunda a victore praemia ab Ordinibus decreta sunt, eorum schedulas reddam Decanis, quorum ex manibus praemia accipient, qui sua apud illos nomina fuerint professi *).

In proximum annum Ordo amplissimus Philosophorum duo ad disceptandum proponit argumenta, philologum alterum, alterum philosophicum. Prius his est verbis conceptum:

Quum Heraclito Ephesio, philosopho celeberrimo, epistolae quaedam tribuantur editae tum a Diogene Laërtio, tum ab Aldo Manutio in epistolographis, tum a Boissonadio ad Eunapium, optatur ab Ordine Philosophorum, ut textus harum epistolarum recognoscatur, ut explicentur res quarum mentio facta in epistolis est, ut demonstretur, quid disci ex iis de doctrina Heracliti possit, denique ut disquiratur, cui aetati quibusve auctoribus hae epistolae adscribendae esse videantur.

Posterior quaestio ita habet:

Exponatur Herbarti de facultatibus animi doctrina examineturque ita ut appareat, utrum recte censuerit vir clarissimus, omnes animi facultates tollendas esse necne.

Postremo dicendum est de quaestione naturali: qualem ut secundo quoque anno alternis Ordo Medicorum et Ordo

*) Professi acceperunt, a Decano Ordinis illustris

IOANNES ROTHIVS.

KESSEWILLIO-HELVETIVS,

a Decano Ordinis amplissimi

REINHOLDVS SCHOTTINIVS

KOESTRITIENSIS.

Virique acclamamus: Macti virtute estote!

stoff enthalten soll, lässt verrathen, dass die chemische Constitution derselben eine andere sey, als diese Formel angiebt.

Proinde quae formula rectam et veram constitutionem chemicam exprimat, quaerendum est a vobis, qui chemiae studio operam navatis.

Ita tandem orationi nostrae finem imponimus commemoranda chemia. Quae ars, hoc potissimum nomine olim celebrata, quod χρυσοποιαν, auri confectionem, promitteret, iam faustum nobis omen afferet, Cives carissimi, si curaveritis, ut non tantum quaestionibus his, quas proposui, solvendis, sed omnino in litterarum studiis prisco sensu chemici evadatis, hoc est, ut consecrandis iis, quae recta et proba et doctis iuvenibus digna sint, aurum in Academia nostra vos reperisse appareat.

ANNOTATIO.

1) Ad pag. 733. *Vellem ego, inquit.* Sumpta haec sunt ex Goethii Operibus Tom. XXVII. p. 423 sqq. ed. ult.

2) Ad pag. 733. *de altero illo Collega.* Is erat Iacobus Friericus Friesius, Physices et Mathematicum Prof. P. O., natus Barbyi, oppide in confluentibus Salae et Albis sito, Zinzendorfii disciplina et secta celebritatem quamdam adeptus, d. 23 August. a. 1773, qui diu cum gravissimo morbo conflictatus, placide exspiravit Ienae die 10 August. h. a.

3) Ad pag. 734. *Narrat Suetonius.* In vita Octaviani cap. 99.

4) Ad pag. 734. *hac prima oratione.* Oratio nimirum est, non Memoria, quae dicitur, in qua etiam de vita defuncti accurate solet exponi. Vitam Crusii si qui desideraverint, eorum desideriis, ut spero, partim Epistola ad Fratrem, huic orationi affixa (p. 767 ss.), partim ea satisficient, quae ipse de rebus suis, sed, qua erat modestia, nimis breviter, narravit in Annalibus Academiae Ienensis Vol. I. p. 15. Ex his lubet repetere hoc loco, quae ibi scripta leguntur. „Natus Merseburgi a. 1788 d. 31 Iul. „patre „Gottlob Augusto, Th. D., tum episcopatus Merseburgensis Superintendente,

„a. 1816 defuncto: institutione publica *) usus in gymnasio patrio et in „regia schola Grimmana, a. 1805 in Lipsiensem delatus est Academiam, „in qua, theologiae per triennium studiosus, deinde philologici seminarii socius exstitit. A. 1808 Artium Mag. et Phil. Doctor creatus; eodem anno „ministerii Saxonici Candidatus: 1809 Lipsiensis Academiae doctor privatus, „defensa publice dissertatione, et 1810 theologiae Baccalaureus et in sede „academica concionator. A. 1812 Ienam evocatus est, theol. Professor extraordinarius. Hinc aliquoties ad externos postulatus, a. 1817 theol. Prof. „ord. honorarius factus, et 1818 extra ordinem in Senatum academicum et „Ordinem theologorum cooptatus est. — Scholas in hac Academia solent „habere exegeticas in V. et N. T. scripta et in libros V. T. apocryphos, „dogmaticas, ethicis, et de dogmatum ac philosophiae historia.“

5) Ad pag. 737. *primo quem doctor academicus prodidit libello.* Haec dissertatio *de Philebo Platónico*, qua veniam docendi in Academia Lipsiensi sibi comparavit, prodit Lipsiae a. 1809. 4.

6) Ad pag. 737. *firma exegesis sacrae fundamenta iaciantur.* Ea quae sint et quo modo reperta, magno meo cum fructu didici nuper, quum Kissingae cum viro praestantissimo versarer. Quod tunc praesens a praesente coram precatus sum, ut tam acute observata ad iuvandam N. T. interpretationem scripto prodant, id absens haud desistam non tantum adnoscere eum, sed etiam flagitare. Nam Christoph. Gotth. Gersdorfius explanandae huius rei vix tenue initium fecit, neque absolvit librum, cuius scribendi imprimis Griesbachius noster, criticae magis quam interpretationis causa, auctor exaliterat.

7) Ad pag. 738. *Ioanneorum scriptorum interpretatione.* Huius operis: *Theologische Auslegung der Johanneischen Schriften* (Ira. 1844. 8) non nisi primum volumen prodit, sed in adversariis Crusii inventa sunt, ut audivi, multa, quae ipse ad illius absolutionem paraverat. Quae utinam tradantur viro, qui quae digna sint Crusii ingenio et memoria, satis exputare quest, neque aurum nobis vendat cum ramentis. [Prod. vol. II, Kimmeli doctoris privatim docentis opera 1845.]

8) Ad pag. 738. *Meletemata haec in Hebr. VI, 1 sq. atque 2 Petr. 1, 19—21 insunt etiam in Crusii Opusculis theologicis p. 129—148.*

---

*) Privata eum usum esse Fratris, Dettai Caroli Guilielmi, cognovimus ex libris academicis, quibus Ordo Theologorum Ienensium huic in ipsis sacris sacculibus tertiis scholae regiae Afranae summos theologiae honores contulit, viro (ut et in diplomate) cultissimi ingenii amplaeque eruditionis docendo ac scribendo egregie comprobatae, theologiae, quae prima eum aluit et philologiae studiis secundum consociatis pariter ac singulari iuventutis bene educandae arte longe meritis.

9) Ad pag. 738. *Vnum idque affectum — specimen.* Nisi forte audienda est fama, ex qua Theologi cuiusdam ignobilis commentarius in epistolam ad Ephesios paene totus Crusii nostri lectionibus academicis originem suam debet. Nos rem in ambiguo relinquimus.

10) Ad pag. 739. *Propositum*, quod dixi, Crusius his verbis declaravit (Praefat. p. IV. V): *Meine Auslegung hat sich vorzugsweise auf die geistige Substanz der Johanneischen Schrift hingewendet, und, wie es sich mir überall und immer von Neuem bewährt hat, so wünschte ich es wohl allen meinen Lesern wahrnehmbar gemacht zu haben: welch ein Einer, heller, hoher Geist durch diese Schrift an uns gesprochen hat. — Bey diesem theologischen Charakter meiner Arbeit musste die philologische und kritische Behandlung zurücktreten, wenn sich jene gleich auf diese Basis zu gründen hatte. Dagegen habe ich es mir angelegen seyn lassen, eine genaue und geordnete Geschichte der Auslegung durch die vorzüglichsten Erklärungsschriften alter und neuer Zeit hier zu geben.*

11) Ad pag. 739. *plurima praeter suam sententiam disputata, etiam in crisi.* Id Crusius ipse professus est in praefatione, quartae editioni N. T. (Lips. 1839. 8) praemissa p. V.

12) Ad pag. 740. *adversus scriptorem libri tis usus est armis.* Inscripta est dissertatio: *Baumgarten- Crusius, Wegscheider und seine Zeit*, et inserta libro: *Oppositionsschrift von Schröter und Klein*, Ien. 1817. Vol. I. P. I.

13) Ad pag. 740. *Liber, quem de theologia biblica composuit.* Titulus est: *Grundzüge der biblischen Theologie*, Ien. 1828. 8.

14) Ad pag. 741. *Isagogen in eius studium.* Titulus libri: *Einleitung in das Studium der Dogmatik*, Lips. 1820. 8.

15) Ad pag. 741. *Compendium dogmaticae Evangelicae.* Liber hunc habet titulum: *Grundriss der evangelisch kirchlichen Dogmatik*, Ien. 1830. 8.

16) Ad pag. 742. *reconditi aliquid et abstrusi.* Haec Crusii doctrina fortasse facilius intelligetur, si ipsius Germanicis expressa verbis legatur. Quapropter adiciam hoc loco, quae ille cum Hasio nostro, viro eximio, communicavit eo consilio, ut Huttero redivivo (p. 59 not. 17 edit. quint.) insererentur: „In der Ueberzeugung, dass sich das Evangelium nicht „habe im Widerspruche mit der religiösen und sittlichen Anlage des „Menschen und mit seinen höheren Angelegenheiten aufstellen können, „und dass die Sache Gottes von jeher auch die der Menschheit gewe-

„sen sey, hat ihn die genauere Durchforschung der heiligen Sache und „Schrift vollkommen und innigst befestigt. Das Evangelium will uns „eine Ankündigung und Aufforderung seyn, welche sich auf ein göt- „stiges Gottesreich unter den Menschen bezieht. Dabey hat er sich „gewöhnt, immer mehr an die Göttlichkeit der Sache und ihren Er- „folge, als an die Inspiration der Personen, zu denken. Die Frage „über das Unmittelbare und Mittelbare der göttlichen Offenbarung „scheinen ihm, tiefer aufgefasst, so unauflöslich als unerheblich. Da „Ausserordentliche in der christlichen Urgeschichte dünkt ihm auch „in historischer Hinsicht wenigstens nicht dafür geeignet, die Sache „des Evangeliums darauf zu gründen: wenn er gleich ebenso geneigt „ist, aussernatürliche Kräfte in jener Zeit wirksam zu denken, als sich „ihm Person und Rede Christi entschieden als einzig in der mensch- „lichen Geschichte darstellen. Aber selbst wenn jenes Ausserordentliche „nur in den Gefühlen und Ansichten der Zeitgenossen gelegen hätte, „würde das bedeutend genug seyn, dass Zeit und Person Christi einen „solchen lichten Kreis um sich zu ziehen und auf einen solchen Stand- „punkt zu treten vermocht hätten. Die Dogmen der Kirche sind ihm „nach mannigfachen, philologischen und historischen Studien, zum „Theil als unvollendete, oft auch entstellte Auffassungen des Ur- „christenthums, zum Theil als Nachklänge fremder Lehren aller Art „erschienen, welche er ebenso wenig behaupten, als speculativ oder „moralisch deuten mag, sondern die er vollständig zu erklären, und „hinter denen er die reine Urgestalt des Evangeliums aufzufassen sich „bemüht gewesen ist.“

17) Ad pag. 742. *mortuo pietatem et amorem egregio scripto declaravit. Inscriptio est: Ueber Schleiermacher, seine Denkart und sein Verdienst*, Ien. 1834. 8.

18) Ad pag. 743. *libri, quos eo de genere edidit. Prior inscriptus est: Lehrbuch der christlichen Dogmengeschichte, in zwey Abtheilungen*, Ien. 1832. 8: posterior, quem absolvere non potuit: *Compendium der christlichen Dogmengeschichte*, I. Lips. 1840. 8. Ex compendio, quod instituerat, affluente materia et currente calamo evasis amplissimum doctrinaque multiplici refertissimum opus, quod utinam ex schedis Crani absolvat is, cuius hortatu illud susceptum est, eruditissimus Hasius notat. [Effecit Vir summe venerabilis, quod Eichstadius optavit; edidit libri vol. II Lips. 1846.]

19) Ad pag. 744. *libro, quo Christianam de moribus doctrinam complexus est. Libro hic est titulus praefixus: Lehrbuch der christlichen Sittenlehre*, Lips. 1826. 8.

20) Ad pag. 744. *Hegelii* — *singulari scripto aperuit*. Scripsit a. 1826 *de philosophias Hegelianae usu in re theologica*. Eam dissertationem, novis curis auctam, inseruit deinde *Opusculis theologicis*, Ienae 1836 editis.

21) Ad pag. 747. *voce vel scripto*. Huc referendus est eius liber: *Betrachtungen über einige Schriften von F. R. de la Mennais*, Ien. 1834. 8.

22) Ad pag. 747. *Scilicet haec est* — *colendi praestet*. Io. Aug. Ernesti verba sunt, rei quam volumus accommodatissima in *Opusculis oratoris* p. 92.

23) Ad pag. 748. *theses* — *quibus Harmsium impugnavit*. Inscriptae sunt: *XCV theses theologiae contra superstitionem et profanitatem*, Ien. 1817. 8.

24) Ad pag. 748. *quosdam scriptores Halenses refellit*. Scriptio haec est: *Ueber die Gewissensfreyheit, Lehrfreyheit und über den Rationalismus und seine Gegner*, Berol. 1830. 8. In quo libro etiam Wegscheiderum, theologum vere venerabilem, contra quem tredecim annis ante scripserat, liberali animo defendit.

25) Ad pag. 748. *abditae et reconditae* coll. pag. 744. *absconditas doctrinae theologiae latebras*. Testantur breviores, quas scripsit, dissertationes *de vero scholasticorum Realium et Nominalium discrimine decretisque ipsorum theologicis; de Dionysio Areopagitu; de doctrina Dantis Aligerii theologica*: quae insertae sunt eius *Opusculis theologicis*, not. 20 laudatis. His adiungenda est dissertatio *de theologia Scotti*, Ien. 1826. 4.

26) Ad pag. 749. *quod Cicero scripsit, quo quisque sit ingeniosior, hoc docere iracundius*. Orat. p. Rosc. Com. c. 11.

27) Ad pag. 749. *omnibus artibus contremuisse fassus est*. De Lucio Licinio Crasso narravit Cicero de Orat. I, 26. Sed sub Crassi persona in illis dialogis Cicero ipse fere latet.

[Vitam Baumgartenii conscripsit VILIB. GRIMM in „*Neuer Nekrolog der Deutschen, XXI. Jahrg.* Vimar. 1845, p. 515 — 534. Post mortem viri desideratissimi etiam praelectionum exegeticarum plerarumque, quas Baumgartenius Crusius in Academia habuerat, schedae diligentissime conscriptae editae sunt ab aliis duobus eius discipulis laude dignis, qui et ipsi illo auspicio et suatore in Academia lectiones habendi initia fecerant, ab En-

NESTO JULIO KIMMEL, quem d. 28 Aprilis a. 1846 phthisi confectum in pago patrio Dürren-Ebersdorf prope Geram obiisse lugemus, et a CAROLO TH. OTTO, cui hoc anno (1848) ineunte professio extra ordinem data est. Editae sunt hoc ordine:

Commentar über das Evangelium des Matthäus. Von L. F. O. Baumgarten-Crusius. Aus dessen handschriftlichem Nachlass und nachgeschriebenen Vorlesungen herausgegeben von Dr. Joh. Carl Theod. Otto. Ien. 1844. 8. .

Commentar über den Brief Pauli an die Römer. Von Ernst Jul. Kimmel. Ien. 1844. 8.

Commentar über die Evangelien des Markus und Lukas. Von Dr. Joh. C. Th. Otto. Ien. 1845. 8.

Commentar über den Brief Pauli an die Galater. Von Ernst Jul. Kimmel. Ien. 1845. 8.

Commentar über den Brief Pauli an die Epheser und Kolosser. Von Ernst Jul. Kimmel. Ien. 1845. 8.

Commentar über die Briefe Pauli an die Philipper und Thesalonicher. Von Pf. Dr. Johann Carl Schauer. Ien. 1848. 8.

H. Weissenborn.]

VIRO SUMME VENERANDO ATQVE ERUDITISSIMO
DETLAO CAROLO GVILIELMO
BAVMGARTENIO CRVSIO

THEOLOGIAE DOCTORI

ILL. AFRANEI APVD MISENENSES RECTORI ET PROF. PRIMARIO

S. D.

HENR. CAROLVS ABR. EICHSTADIVS *).

Viginti septem anni abierunt, Vir venerande, ex quo eum mihi honorem habuisti, ut praeclaram Tuam C. Suetonii Tranquilli editionem nomini meo inscriberes. Saepe ego per hoc longum temporis spatium quaesivi opportunitatem aliquod Tibi ἀντιδωρον offerendi, quod etiamsi non adaequaret Tui muneris praestantiam, tamen voluntatem Tibi meam et gratam mentem declararet. Talis autem opportunitas aut non obvenit mihi, aut, si quando obvenerit, animo meo non satisfecit. Iam vero quum et ingravescent senectus et valetudinis incommoda idemidem me admoneant, ut debitum Tibi meum tandem exsolvam, occasio quaedam id faciendi oblata est paene invito, quae quia magnum dolorem resuscitat, mallet non obtigisset. Horret animus in rem praesentem ire: tamen eundum est.

Nosti enim, Vir praestantissime, quid Tibi, quid mihi, quid Academiae Ienensi, quid universae litterarum civitati infausto illo die, qui erat pridie Kalendas Iunias, acciderit. Frater Tuus, quem modo florentem aetate, corpore vigentem viribusque, quantum ex specie externa iudicare licebat, integris vidissemus, repentina morte extinctus est. Qua de re quum nuncius primum ad me perferretur, noli quaerere, quo modo affectus sim. Erat is casus et mihi et omnibus, qui Fratrem Tuum norant, quam maxime inexpectatus. Paucis diebus ante spem mihi fecerat vir optimus me invisendi in cubiculo, quod me aegrotantem tenebat: eodem qui

---

*) Praemiserat orationi typis expressae hanc Epistolam ad fratrem L. F. O. Baumgartenii Crusii, qui duobus annis post mortuus est, quam in saecularium Afranei tertiorum celebratione ab Ordine Theologorum Ienensium Doctoris gradus et honores acceperat. Igitur hanc quoque exhibuimus. H. W.]

ipsi vitae ultimus fuit die epistollum mihi miserat de libello, quo Lynkeri olim nostri memoriam renovare fueram conatus, et, qua erat animi benevolentia, gratias egerat, quod se ab errore liberasset, quem falso rumore inductus de catholicismo Lynkeri suscepisset. Quid? casum fatalem una vix antecessit horula, qua ipsum ex ambulatione, quam diurnis fessus laboribus vesperi facere solebat, ut in suburbano se recrearet, hilari vultu domum redeuntem measque firmo gressu praetereuntem aedes conspexissem. Itaque qui meus fuerit sensus, quum tristissimus ille nuncius aures meas feriret, facile iudicabis. Primum repugnare nuncianti, deinde etiam increpare asseverantius aientem et meis ipse auribus diffidere: neque enim obtingere potuisse existimabam, quod abominabar. Postquam vero res ipsa fidem fecerat, toto non commotus sum animo sed percussus. Ac fuit communis dolor omnibus, quos videbam. Maerebant amici, lamentabantur collegae, plorabant discipuli; iacturam Academia fecisse videbatur irreparabilem: denique dolorem nostrum tota civitas Ienensis participabat.

Apparuit haec sensuum communio imprimis in funere, quod triduo post mortem ad cohonestandas exsequias longa per forum et plateas urbis via ducebatur tanto comitatu, tanta pompa, tanta etiam pietate tantoque silentio, quanto ne senes quidem meminerunt ullas umquam Ienae exsequias esse celebratas. Tum ego solus in museo meo sedens, sellae affixus, et illum mihi repraesentabant fidissimum atque constantissimum amicum, quem numquam esse revisurus, et Te cogitabam, qui Fratrem amisisses, natura (sicut et me in dedicatione illa scripsisti) non magis quam animorum studiorumque consensu Tibi coniunctissimum. Quum terrae iam redditum esset corpus, diu adhuc aures meas circumsonabat tristis sonitus campanarum, quae magnum funus efferri de turribus nuntiabant: identidem in animum redibant gravissima verba, quibus Schwarzium nostrum, virum venerandum, in templo adstantem feretro et ad huius exempli imitationem iuvenes academicos cohortantem, ultimum amicum vale dixisse concio frequens audierat. Ac fortasse diutius indubitem dolori (nam dulce quiddam interdum afferunt etiam lacrimae praesertim aegrotis), si domi mansissem, nec paruissem monitis medicorum nostrorum iterare me lubentium iter ad fontes medicatos Rissinganos, unde superiore aestate sanitatem speraveram magis quam retuleram.

His iam assidens fontibus ac longe, quam vellem, abundanter

otio, dum Tu, Vir gravissime, Afranci Tui sacra saecularia tertium instaurata rite celebrabas, ego in secessu Kissingano orationem composui, Fratris Tui memoriae sacram, et has ad Te litteras scripsi, orationis comites. Lubenter enim, ut oculos a continuo adspectu, sic animum a commiseratione tot aegrotorum, qui me undique hic circumdant, meaeque me sortis admonent, revocavi ad res litterarias, quas valetudinis caussa aliquamdiu intermiseram. In quo tantopere mihi favit fortuna, ut praeter Davidem Schulzium, eruditissimum illum mihiq̃ue amicissimum theologum Vratislaviensem, de cuius reditu ad hos fontes non minus quam de prima eius ante hunc ipsum annum congressione laetatus sum, tres offerret exoptatissimos de litteris confabulatores, Christianum Andread. de Beck, Car. Aug. Varnhagenium ab Ense et Car. Kirchnerum, quorum memoriam par est etiam hoc scripto mandari. Nam primus ille, civis olim Academiae Ienensis, longo idem usu coniunctus cum Voigtio nostro, incomparabili quondam Academiae nostrae Curatore, hac in re ei simillimus est, quod etiam senex et ab augustissimo Russorum Imperatore summis Petropoli muneribus praefectus, incredibili litterarumstrarum non tantum amore sed scientia quoque excellit; alter ingenii acumine pollens, quam sit in omni propemodum artium genere versatus, ex multis eius et egregiis scriptis constat; tertius, quem, si communia mihi cum eo studia respexissem, primo loco nominare debebam, ad eruditionem, Horatio dilucidando abunde demonstratam, magnum rerum scholasticarum usum ex provida solertique scholae Portensis gubernatione adiungit. Talium virorum sermonibus frui et ad studia litterarum reduci, etiam in solitudine, multo mihi iucundius erat, quam quotidiana hominum, qui natalibus et divitiis satis excusatos se putabant, si sufferta multa tinnirent, frequentia stipari. Accedebat, ut scriptionum, quas suscepissem, ipsum argumentum consilio meo conveniret. Nam interiecto iam longiori tempore, quo dolor, ex Fratris Tui obitu susceptus, suam quasi viriditatem amisit, quum iam tranquilliore animo possem et virtutes eius reputare, et ea ponderare atque in usus meos convertere, quae eximii viri, iidemque collegae mei spectatissimi, Car. Haisius et Eduard. Schwarzius, artissimis munerum et amicitiae vinculis Fratri Tuo adstricti, et librorum, quos scripsit, iudices intelligentissimi, de eo benevole mecum per litteras communicassent: sperabam ex ipsa harum rerum consideratione ac praeteriti temporis recordatione aliquid oblectationis ad me redundaturum esse, quo fon-

illum salubritatem adiuverem, et medicorum, qui stilum et doctas chartas Kissingae abilicere me iubebant, curas levarem. Nec spes illa me prorsus fefellit. Itaque non diffiteor, haec quum scriberem, me meam quoque rem et civium nostrorum rationes spectasse, quibus exemplar doctrinae, industriae et virtutis imitatione dignissimum proponere, et quo pacto illud assequi possent, ostendere volebam: attamen Te, Vir venerande, Tuumque Fratrem spectavi imprimis, et quid utrique vestrum deberem, grato animo perpendi.

Ac de Te quidem dixi iam in principio huius epistolae, et in fine iterum dicam. Ad Fratrem Tuum quod attinet, bona Tua convenia utar consuetudine familiarium epistolarum, et quae inter me et illum intercesserit necessitudo, quo modo nata, usu firmata, mutuis officiis aucta sit, non aliter ac si otiosi in viridarii Kissinganis una ambulantes colloquia sereremus, Tibi narrabo.

Quod dum aggredior facere, iucunda animum meum subit recordatio Patris Tui, a quo primum mihi orta est nominis vestri vestraeque familiae bona existimatio. Vidi eum Lipsiae adolescens, quum summos in theologia honores antiquo ritu capesseret. Admiratus sum disputandi facultatem, qua dissertationem a se conscriptam adversus theologos Lipsienses, in quibus Morus et Rosenmüllerus tunc praecelebant, docte ac strenue, sed verecunde, defendebat: animum meum commovit orationis sacrae gravitas, quam insigni corporis dignitate adiutus, in templo Paulino pro concione habebat: nec minor fuit facundia oris Latini, qua locum quemdam Novi Testamenti, et edendo etiam hoc eruditionis specimine legibus academicis satisfaceret, magna docentium et discentium frequentia in acroaterio theologorum interpretabatur.

Nulladum Fratris Tui notitia mihi erat, qui quum studiorum caussa Lipsiam adiret, ego iam illinc Ienam discesseram: sed in mente inhaerebat nomen Crusianum, quum multis annis post C. D. Beckius, praeceptor quondam meus, illum mihi admodum iuvenem produceret, et amplissimis verbis commendaret. Id obtigit anno huius saeculi decimo: quo anno Academia Lipsiensis sacra sua saecularia splendidissime celebrabat, et Beckius Seminarium philologorum inaugurabat, quod ex Societate privata, quam vir strenuus et perdoctus quinque et viginti annos diligentissime (testis et ipse sum) coluerat, ita effloruit, ut non solum socii, sed, sicut par est, etiam director munificentia regia liberalissime adiuventur. Inaugurationi ut ipse interesssem, effectit Beckii praeceptoris humana invitatio. In

Frater Tuus, princeps illorum sodallum, dissertationem recitavit de studiis philologicis, typis posthac adhibita lima excusam in fronte Actorum Seminarii regii et Societatis philologicae Lipsiensis, quae Beckius emisit *). Atque haec Fratris Tui prima fuit scriptio, quae in publicum prodit.

Non poenitet me tunc dixisse Fratri Tuo, quid de illa dissertatione sentirem. Nam quo apertius iudicaveram, eo magis egregii iuvenis animus mihi conciliatus est, adeo ut aliquanto post, quum interea scholarum habendarum potestatem in Academia Lipsiensi impetrasset, et privatim docendi initium fecisset, abs me peteret, vellem, si possem, sibi locum comparare inter Professores, qui Ienae extra ordinem docerent. Magna cum voluptate reminiscor, et fortasse etiam Tu ex Fratris epistolis memineris, sermonum, quos tunc per aliquot dies ea de re Numburgi miscuimus, ubi, quum mercatus ageretur, de compacto conveneramus. Elucebat ex omnibus, quae dicebat, non solum eximia animi indoles et scientia litterarum incredibiliter aucta, verum etiam talis erga res Ienenses amor, tale studium, quale hodie non admodum frequens est, sed quo patrum et maiorum nostrorum memoria Academiae gratificati sunt haud pauci, qui ne salaria quidem ambirent, si modo professorio titulo et dignitate apud nos ornarentur.

Quod iam uterque optabamus, ut feliciter eveniret, quo ille sedem rerum et fortunarum suarum Ienae collocaret, equidem consequutus sum facile per benevolentiam summorum duumvirorum, qui illo tempore pari cum sua laude et Academiae utilitate rebus nostris praeerant. Norant enim illi, si quos commendarem, quo erga Academiam animo id facerem, ideoque dictis lubenter annuebant: et, in quo maxima tunc erat pars felicitatis meae, nunc suavissimum senectutis solatium est, Princeps optimus et numquam interiturae memoriae, Carolus Augustus, mihi favebat. Ita Frater Tuus Lipsia evocatus, et in collegium doctorum Ienensium cooptatus est.

Suum nunc vocabant eum, mox non sine invidia quadam exterorum, ad quos aliquoties postulatus est, Ienenses, ego potiori quodam iure etiam meum appellabam. Nam inde ab eius ad nos adventu, scis, Vir optime, quae inter nos fuerit amicitiae necessitudo, tanto illa mihi iucundior, quanto magis ex consuetudine quotidiana ingenii eius suavitatem, doctrinae varietatem, morum ele-

*) Beckius in lucem emisit: Vol. I. P. I. (Lips. 1811. 8) p. 24 — 41.

gantiam et, quod pluris aestimare soleo, animi integritatem perspiciebam. Colloquiis eius, dici vix potest, quantopere et delectatus et in litterarum studiis adiutus sim. Nec deerant iocorum sales, quibus sermones condiret. Cadebat omnino in eum, quod aequales tradiderunt de Io. Matthia Gesnero^{*)}, quocum saepe ipsum haud nolentem comparavi. Nihil in eo inerat fastus, nihil arrogantiae, contra naturalis quaedam modestia et prope iniqua de se suisque viribus dubitatio, qua mediocres sibi aequabat, eminentiores praeferebat, atque inter pares ipse sibi quodammodo inferior videbatur. Quibus autem se debere aliquid putabat, iis etiam aequo plus tribuebat, numquam quicquam de laude illorum atque existimatione detrahebat, numquam suspicionis aut querelae causam praebat, ne tunc quidem, quum fortuna faultrice eos praegressus, ad primum in Academia nostra inter Professores locum pervenisset. Quod quam pauci hodie faciant in pari aut simili fortuna, quandoquidem plerique satis habent praesentibus et aliena ope paratis frui, immemores praeteritorum, beatum Te praedicabo, Vir praestantissime, si nondum ipse vitae usu expertus es. In me quidem Frater Tuus ita semper fuit propensus, ut in proferendis benevolentiae signis referendaque gratia etiam modum excederet, ita concordiae amicitia et caritate obstrictus, ut numquam cum eo in gratiam mihi fuerit redeundum. Vnum adficere non piget, ut, qualem se mihi praebuerit, plane intelligas. Abhinc aliquot annos quum essent, qui eum impellerent, ut faceret aliquid, quod illis quidem suadere tempora videbantur, et quod alii haud cunctanter fecerant, sed quod sciebat mihi non esse gratum, per diu moras nexuit et tergiversatus est, antequam faceret, nec postquam fecisset, prius potuit deponere sollicitudinem, quam ipse cum essem consolatus. Vere possum dicere, candidiorem animam magisque ingenuam et minus sibi cupidam me nusquam vidisse.

Intelliges ex his, quae scripsi, Vir clarissime, quid me commoverit, ut memoriam tam cari capitis oratione publice habita instaurarem. In qua quomodo versatus sim, simul indicare volui Gesneriani nominis commemoratione. Arbitror enim, si Frater Tuus consilium de se scribendi meum divinare potuisset, idem me fuisse admonitum, quod Michaelidem, amicissimum suum, Gesnerus admo-

---

^{*)} *Aequales tradiderunt de Gesnero.* Tradidit nominatim Io. Dav. Michaelis in Memoria Io. Matthiae Gesneri, quae inserta est huius Biographiae academicae Gottingensi, ab Ierem. Nic. Eyningio editae Vol. L (Hal. 1768. 8) p. 258.

nult, ut in vita conscribenda primam historiae legem servaret, quae haec est, ne quid falsi diceret scriptor, deinde ne quid veri non auderet, ne qua suspicio gratiae esset, ne qua simultatis.

Orationem, hac ex norma compositam, cur Tibi dedicandam putarim, in exordio huius epistolae dixi. Sed illa, quam attuli, non una fuit causa, cur ita facerem: aliam, nec minus gravem atque efficacem, praebuit cogitatio meritorum in rem scholasticam et patriam, quibus excellis, et quae nuperrime venerabilem Ordinem Theologorum Ienensium permoverunt, ut summos theologiae honores Tibi ultro tribueret. De his meritis si iam plura dicam, quam Tua fert modestia, aliis haec dicta existimato, qui facile excusabunt eo, quod, qua aetate sum, sperare non liceat fore, ut denuo mihi offeratur occasio meum de virtutibus viri, magni a me aestimati, animum palam expromendi.

Repetam rem, de qua dicturus sum, paulo altius, qui mos est senum, quibus condonari etiam loquacitas solet.

Ex quo enim Saxoniae regiae scholae provincialis Portensis, quae per tria propemodum saecula magnum illius fuerat ornamentum, per facti necessitatem adempta est, conversi sunt Saxonum et Thuringorum omnium oculi in Afrancum vestrum, quod Misniae constitutum, iam tum, quum adhuc aemulam haberet Portam, doctorum claritate, alumnorum frequentia, disciplinae salubritate (ne quid de mira regionis amoenitate addam) imprimis floruit, atque adeo prae ludo Griminano enituit. Magna haec est Afranei felicitas, quod ei prope inde ab incunabulis Rectores contigerunt doctrina et fama excellentes, qui gloriam scholae non solum tuerentur, sed suis quisque meritis adaugerent. Neque enim ignoras, Vir prudentissime, et Tuomet ipse exemplo demonstrasti, quid unus saepenumero efficere possit, qui non modo auctoritatem verum etiam imperium habeat in alios, dummodo recte eo ac sapienter utatur.

De antiquis Afranei Rectoribus, in quibus Io. Rivius Atthendrinus et Georgius Fabricius Chemnicensis eminuerunt, referre hoc loco nihil attinet. Mea quidem aetas in tempora incidit, quibus, antequam Tu regimen scholae susciperes, quatuor deinceps Rectores eam gubernarunt.

De Io. Christophoro Gottlebero non nisi fando audivi ab eius discipulis, imprimis ab Haberfeldio meo, tantum in illo viro fuisse studium, tantam auctoritatem, ut dum libris editis edendisque, praecipue opera Thucydidi destinata, clarum apud eruditos nomen adi-

thecam exquisitis libris instructissimam, et suum ipse vinetum, in aprico et peramoeno colle situm, doctus et solers vinitor colebat: sed vinum suum, ne quid in eo austeri suspicaretur, malebat Setinum vocari; tacite, credo, Augustum respiciens, ut, qui sua in schola Caesar esset, etiam domi haberet, quod salutantibus Caesaris Romani exemplo propinaret.

Tzschuckio mortuo, postquam Koenigius Rectoris munere citius opinione omnium abierat, vehementer gavisus sum, Vir celeberrime, gaudique mei sincerissimum habui socium Fratrem Tuum, quum regundae scholae provinciam Tibi mandatam esse audissemus. Idque gaudium non ad Te solum pertinebat, sed etiam ad scholam. Neque enim latebat nos, qualls tunc esset scholarum provincialium conditio, quarum etiam optima tantum non pro ergastulis habebantur. De Tuo autem ingenio ac studio, quid erat praecleari, quod augurari non liceret? Doctrinae copiam et elegantiam satis iam comprobaveras egregiis scriptis, quae locum Tibi inter eruditissimos scholarum magistros vindicassent: artem instituendi educandique adolescentulos magna cum laude facitaras duobus in ludis, Merseburgensi atque Dresdano. Vtroque in munere ostenderas, id quod imprimis commemorandum mihi videtur, Te nec quae sapienter et utiliter instituta sint a maioribus, temerario quodam novandi studio reficere, neque alienum esse ab salubritate emendationum, quas nostra aetate viri vere docti, non ad Salzmannorum rationem compositi, nec (quales hodie magna cum levitate circumvolitant multi) antiquarum litterarum, quarum ipsi expertes sunt, contemptores, arti paedagogicae et scholasticae attulerunt. Augurium illud quam nos non fefellerit, sciunt omnes, quibus copia facta est pristinam Afranei constitutionem et disciplinam comparandi cum ea, quam Tu primus introduxisti.

Possunt hac de re plura dici: equidem paucis complectar. Et enim non solum litterarum, quae disci in Afraneo solebant, orbem prudenter protulisti, historicis maxime et mathematicis studiis amplius spatium patefaciendo, nec tamen, quod fieri audivimus multis in scholis Borussicis, mathesi principatum asserendo prae philologia, neque inconsulte admittendo eas doctrinas, quae academicae institutioni et maturioribus ingenii servandae sunt, verum etiam in antiquitate tractanda veterumque scriptorum interpretatione egregie cavisti, ne ab iis, quos institueres, pro medulla nucleus peteretur, neu solivaga et ieiuna existeret litterarum nostrarum cognitio. Vitae, non scholae

dumtaxat, discendum esse probe perspexisti, eamque disciplinam voc, scriptis et, quod maximum est, exemplo commendasti.

Non quaeram ex Te, Vir venerande, ne modestiae Tuae roborem suffundam, sed quaeram ex sociis munerum scholasticorum, num quis inter eos exstiterit periculosissimis illis temporibus, quibus civitatum Germanicarum status lababat, qui Crusio melius et efficacius demonstrarit, quid agere deceret virum patriae amantem et libertatis studiosum. Quaeram porro, quum navis reipublicae, tempestatibus seditionum et discordiarum agitata, fluitaret in alto, quot inventi sint scholarum magistri, qui aequae parati essent ad arma capienda atque ad libros scribendos, et qui libros tum ad illustrandum ex Eustathio et scholiis Graecis Illadis scriptorem, tum pro Illo patrio fortiter defendendo componerent. Vtrumque Tu fecisti, Vir praestantissime, et ad hanc mentis intentionem ac quasi regulam conformasti institutionem scholasticam, numquam oblitus, si vita liberaliter et Christianae religioni, purae quidem, non infucatae, convenienter agenda sit, ad eam mature parandos esse adolescentum animos, nec tantum veri et recti sensu, sed etiam libertatis amore imbuendos: ex quo consequitur, honestam et moderatam libertatem in curriculo scholastico ne puerulis quidem praecidi oportere.

Ita Te agere si Io. Godofr. Geislerus vidisset, quo ego quondam praeceptore in schola Portensi, quam moderabatur, usus sum, quantum vir optimus gaudium percepturus, qua mente, quibus verbis et oculis Tua incepta prosequitur fuisset! Qui quemadmodum eximie meruerat de Gymnasio Gothano, cuius instauratorem vere cum nuper in eleganti scripto Wüstemannus appellavit *): ita idem tunc erat in paucis, qui quot vitis quam graviter scholae provinciales in Saxonia laborarent, acute perspiceret, earumque disciplinam emendandam et ingenio aetatis aptandam esse graviter moneret. Et promptus erat paratusque ad novandum. Sed consiliis eius atque conatibus plerumque adversabantur, penes quos tunc Dresdae summa erat harum rerum potestas. Quo magis gratulor Tibi, Vir celeberrime, qui quae salubria disciplinae cognovisses, annuentibus proceribus Dresdanis exsequi posses: nec tantum proceres eam ob rem Te laudarunt, sed ipse Rex augustissimus iis honorum insignibus condecoravit, quae

---

*) Huic enim eruditissimo viro debetur illud scriptum, quo Gymnasii illustris Gothani doctores scholae regiae Portensi diem saecularem votis pie susceptis congratulati sunt (Goth. 1843. 4).

perraro contingunt scholarum magistris. Sed gratulor etiam mihi, quem Deus in haec tempora servavit, quibus laetissima rei scholasticae incrementa in patria mea cernerem, et spectator essem Tuarum virtutum, testis laudum. Caeterum nihil est, quod valdius optem, quam ut meritorum Tuorum praemiis quam diutissime salvus et sospes fruare, et Tuo superstes Fratri eam mihi amicitiam conserves, qua ille, dum in vivis erat, me constantissime beavit. Vale, Vir eximie, et Collegas Tuos, Io. Theoph. Kreyssstgium et Ed. Aug. Dillerum, viros non tantum doctrina accurata sed poetica quoque facultate, quam Apollo adhuc scholis provincialibus servavit, clarissimos, meo nomine saluta. Iterum vale. Scr. Kissingae, die XII Iulii, anno a Chr. n. MDCCCXLIII.

[Seriùs, quam plerosque libri huius emtores expectasse credo, ultima eius particula absoluta est, ita ut apud illos pro longa mora deprecandum mihi sit. Quum enim iam exeunte aestate ultimae Orationum plagulae et praefatio ipsa cum narratione de Ludenio meoque qualicunque epimetro typis excussae essent, indicem nominum et verborum tardius absolvi, quum et ipsa huius laboris molestia et aliis negotiis, quae magis urgebant, deterreret et impediret. Etenim non delectum tantum rerum memoratu digniorum et eorum, de quibus pluribus egisset auctor, obiter excerptum et ordine alphabetico disponendum ratus sum, sed omnia fere nomina virorum insignium, quorum in libro mentio facta esset, indici inserere malui, ut intelligeretur, quam multos viros eximios paucis his orationibus commemoraverit Eichstadius, utque homines docti aliquando hoc ipso indice ad studia historiae, quam litterariam vocant, commode uti possent.]

Praeter PYRKERUM, cui una cum STROMBECKIO et VARNHAGENIO hunc librum destinavit auctor, iam prius mortuum, alter quoque illorum virorum ipsi superstitum Augusto mense a. 1848 mortuus est, cui Eichstadius, qui quidem nunquam eum viderat, epistolarum commercio erat maxime coniunctus, quemque semper maximi aestimavit. Ita accidit, ut ex tribus viris, quorum nomina pro reverentiae et amoris documento libelli primis pagellis inscripturus erat, unus hodie supersit VARNHAGENIUS AB ENSE, illorum virorum natu minimus, quem ut diu adhuc conservet numen divinum, in optatis est. Sperare licet, virum illum ingeniosum totque libris ab ipso editis insignem benigne haec Opuscula accepturum, neque unquam auctoris, qui eum semper maxime coluit, fore immemorem.

Exstitit nuper Eichstadianae latinitatis castigator et obtrectator acerbissimus, qui libello per Koechlium edito: „*Selbst das Latein eines Eichstüdt als ein Jargon nachgewiesen von Dr. Ney*“ Lips. 1848 cui nomen pseudonymum, ut videtur, inscripsit, demonstrare sibi visus est, orationem a sene suaviloquente a. 1846 habitam „de finibus sermonis Latini usu academico regundis,“ a Stallbaumio maxime laudatam, vitiis scatere et in plerisque dictis ab aureae aetatis elegantia procul abesse. Quod tamen minime eo consilio a se factum esse profitetur, ut de Eichstadii laude quidquam detrahatur, quippe quem et ipse principem omnium esse concedat, qui nostra aetate latino sermone scripserint; sed ut in universum lectoribus persuadeat, inutile esse nimium illud nostratium latine scribendi studium, neque dignum, cui tot temporis et laboris a pueris impendatur, quum ne senes quidem in hoc genere emeriti ab omni vitio immunes sint. Sed praeterquam quod male iste egit, quod unam tantum orationem Eichstadi, eamque confecta iam aetate et corpore diuturnis morbis attrito conscriptam, in iudicium vocavit, neque ullam earum adhibuit, quas ille florente aetate et vigente corpore composuit (quales hoc orationum volumen plerasque continet) — WUESTEMANNUS in *laudatione* laude dignissima Friderici Jacobsii sub finem a. 1848 edita p. 70 s. nonnulla egregie contra istam obtrectatorem disputavit, eumque merito castigavit, ne imperiti indoctique in posterum speciosa disputatione imponi sibi patiantur. Probe in hoc egit vir Eichstadio mihiq̃ue amicissimus, qui ipse latini sermonis, tam in soluta oratione, quam in versibus pangendis, elegantissimus eminet artifex, taleque rursus hoc libello, insignis pietatis et amicitiae documento, sese exhibuit. Qui et operam suam ad reliquas Eichstadii orationes et scripturas edendas pollicitus est, sicut Doeringiana quondam edidit opuscula, si liberrius, divenditis satis multis huius voluminis exemplis, novum volumen edere conatus erit.

Scr. Ienae, Idib. Ianuar 1849.

H. WEISSENBORN.]

INDEX NOMINVM ET RERVM.

A.

- Abbt, Thomae, de diplomatia Societatum iudicium 443 n. 88.
- Academiae et Societates litterarum, quae Eichstadium recepere XXVII.
- Academiae, earum felicitas ex virtutibus Principum oriunda 20 sa.
- Academiae antiquissimae 354, earum constitutiones diversae 355, vid. *Pataвина, Parisiensis Bononiensis* cet.
- Academiae *Jenensis* status vid. *Ienensis*.
- Academiae, vid. *Batavae, Bononiensis, Britannicarum, Coburgi, Gallicarum, Georgia Augusta, Germanicarum, Julia Carolina, Hispanicarum, Huberi, Jenensis, Italicarum, Liberalitas, Parisina, Patavina, Pragensis, Prorectores, Rectores, Salmanticensis, Savigny, Vitebergensis*; vide et *Scholae*.
- Ackermann, Jac. Frid. prof. *Ienensis*, 189, 202 n. 33; 706.
- Actiaca victoria quo die reportata 215 n. 15.
- Actiaci ludi 215, 217 n. 21, 218 n. 28.
- Adelung Petropolitae 407.
- Aebula, aquae Latinorum 818.
- Aemilius vid. *Augustus dux Gothanorum*.
- Aemiliae Ducissae historia 63.
- Aeschylus Eumenides 663.
- Afraneum gymnasium 778, eius rectores 16.
- Agrippa ludos celebrat 217.
- Albertus II Dux Saxoniae 237.
- Albrecht Francofurtanus 566.
- Alemannica natio academiae Parisiensis 361.
- Alexander Imperator Russ. 713.
- Alexander, Caroli Augusti filius natus maximus, cito mortuus 145.
- Alexandri Severi decennalia 233.
- Alexandriae disciplinae cultae 524.
- Alexandrini numi 221.
- Alleinzia gens 436 n. 9, 1.
- Alphonsi regis dictum 54.
- Altenburgense gymnas. 50, 117, 674, 675, eius aurea aetas 681.
- Altenburgensium urbis et agri felicitas Augusto duce 46, 47 s. — iuvenes studiosi Erh. Schmidii, post Eichstadii curae demandati 28, 561.
- Altenburgica provincia cum Gothana coniuncta 37 73 n. 6. 122, 124. Nummus in eius rei memoriam cusus 140 n. 5.
- Altenburgensium rusticorum salutatio Augusti 65, cf. 136, 143 n. 30.
- AMALIA Vimariensium Ducissa, Caroli Augusti mater, vid. *Anna Amalia*; eius scientia et artes 477.
- Anastasius chrysargyrum tributum aboluit 220.
- Angelus Politianus 153.
- ANNA AMALIA, eius parentalia indicuntur 145 — 167, Oratio in eius honorem habita 168 — 176; eius

- merita 147, eius aetas cum Medicum tempore comparata 148 ss. *Cura opum* 149 — 152 mercaturae 149 paraimonia ib. litterae et artes ab ea cultae 149 s. 477; cura Academiae 150, 155, 172, liberalitas 151 extr.; gloria civitatis per eam aucta 152 — 163; eius regni principium bellis grave et periculosum 154 165 professores ab ea lenam vocati 155, 172, eius scientia litterarum 157, eius modestia 158, artibus pulchris Vimariam ornavit 158, poetae Vimarienses 158, bibliotheca aucta 159, 172 extr. ars scenica aucta 160, lenae non concessa 161; eius iter Italicum 161 post calamitates domesticas susceptum 161, post reditum artes ab ea cultae 162 s. 477, secessus Tiesfurtinus 163, 164, 477, cum Ziegesare commercium 476; eius cura morum et virtutis publicae 163 s. per leges 163, ipsa virtutis exemplar ib. s. eius simplicitas 164, constantia in tolerandis malis 165, in incendio Palatii 165 cf. 161, eius beneficentia 166. Amalia cum Principibus bello potentibus comparata 169 s. eius ingenium parvae civitati moderandae aptum 170 s. sapientia cum humanitate ab ea culta 173. — Amalia a Starkio I curata 689.
- Anna Sabina, lo. Casp. Mülleri uxor 434.
- Antoninus Pius primus decennalia numis celebravit 221, 233; eius vicennalia 233; eius numi 209, 225.
- Antonius orator 419, 449 n. 57.
- Apel, Aug. Ludenii censor XVII.
- Apellos pictor 34 extr. 521.
- Aquae frigidae salubres 317.
- Arati poetae initium 320.
- Aretinii artificium mnemonicum 399.
- Argyropulus 153.
- Aristophanes poeta 663, 671 n. 20.
- Artopoei hist. eccles. Gothanae 132 extr.
- Athenarum nomen Florentiae datum 159, Vimariae concedendum 159, 722
- Atheniensium institutum, pro patria mortuos oratione celebrandi 146.
- Atheniensium in Demetrium adalatio 114.
- Attalus philosophus 418.
- Attici scriptores classici 514 s.
- Atticus Cornelianus 59.
- Augustanae Confessionis editio a Friderico I curata 135.
- Augustanae confessionis saecularia 309.
- Augusti, J. Chr. Guil., 186, 200 n. 12
- Augustus Imperator *εὐδασίας* predicat 734; eius decennalia IV. 22, decennale imperium in provincias 214; Augustus ab artibus gymnasiis abstinnit 54; eius vinum Setiaum 775; A. Pateolis splendide exceptus 282; Aug. diis assidens 301 extr.
- Augustus dux Deasaviensis 73 n. 1.
- Augustus dux Gothanorum Ernesti II dignus heres 12, 37; eius nomen 73 n. 7; Parentalia eius indicantur 14, 15; Oratio in eius honorem habita 19 — 30, eius Memoria 31 — 71. Eius virtutes 29, merita 38 ss.; libertas doctoribus et studiosis lenensibus ab eo concessa 2, leges academicae emendatae 24, 51, dignatio doctoribus ab eo tributa 25, comitas 26; liberalitas erga Academiam 27, 51 et erga singulos 28, in Eichstadium favor XII; Augustus bona valetudine fretus 41, 37, 68; eius vita 38 ss. Dies natalis 38, parentes ib.; A. a Lichio et Bridelio cum Friderico fratre educatur 39, 103, Genevam proficiscitur 40, redux litteris operam navat Ulrichio, von der Beckio, Welker moderatoribus 40, eius matrimonium cum Ludovica Charletta 41, alterum cum Carolina Amalia 2. Anno 1804 patri succedit 41, eius mentis acies 42 ipse ad summum

perfectionis speciem omnia conformat ib. animi bonitas 43, 44, civitatis administrandae ratio salutaris 43, 46, honoris cupiditas modica et animi candore moderata 44 s.; eius in legibus custodiendis constantia 46 in iudicando aequitas ib. de litteris fovendis merita 47, 52 ss. eius pacta cum Principibus 47, aliaque instituta publica obiter attinguntur 48; primorum regni annorum 49 molestiae bellicae ab eo levatae 49, cum Napoleone Caesare Dresdae colloquium civibus salutare ib. de eo iudicium 59, illius favore non ad regni fines augendos abutitur 51, 59. Eius administri litteris favorabiles 52. — Vita privata ducis iam aetate provectoris 53, aliena a re militari et equestribus studiis, a gymniciis ludis, saltandi amans 54, eius corporis facilitas et venustas 54 extr. in amicis deligendis et in colloquiis insignium et rarorum appetens 55, eius munificentia principe digna ib., eius familiares (Jacobsina) 56, eius lepores et sales 56 ss., eius de philologia tractanda iudicium in colloquio cum Eichstadio habito 58, eius sententiae vibrantes a communi iudicio recedentes 58, admiratio Napoleonis et Friderici Augusti Saxoniae regis 59, museum Sinense 61, eius studia domestica 61, epistolae (cf. 78 — 86) et scribendi genus 61 s. 79; eius scripta; carmina 61, 74 12, 68 — 92, liber Kyllenion 61 — 64, studium Joannis Paulii 64, alius libellus ipsi adscriptus 64, 92 n. 32, alia opera inchoata 65, 92 n. 33, historia Aemiliae Ducissae 65, eius studium historiae, linguarum recentiorum ib. et rerum naturae 66, eius ad Zachium litterae 66, 94 n. 37, humanitas, Felicis cognomen a eo ipso inditum 67, eius forma et mores Augusti Imperatoris similes

ib., domi mollities 67, in itinere labores 68; A. victus lautus ib., paulo ante mortem tristis ita ut mortem praesagiat 68 s. morbus letalis 69, mors d. 17 Maii 1822 70 luctus urbium, exsequiae ib. — Fr. Jacobsii de eo iudicium 74.

Azara Eques 162.

Azo 357 not.

B.

Bacchylidis de morte sententia 99 n. 7. cf. 140 not.

Bach Lipsiensis 549.

Bakius, Joa. Leidensis 317.

Baldinger, Ern. Gdfr. 188, 201 n. 26, 644.

Bahrdtius medicus 695.

Bahrdtius, Lipsiensis, Schottianus 669.

Barnesius, Jos. 681.

Barthius Portensis XXV, 678.

Basedoviana disciplina 643.

Bassianus 359.

Batavae Academiae XXI, 818.

Batavorum legioni praeficitur Fridericus dux 106.

Batsch, Aug. J. Car. 573, 728.

Batsch, Aug. Joh. Geo. 192, 205 n. 54.

Bauerbach, Schilleri asylum 730.

Bauer, Joa. Jac. Tubing. 568.

Baumgarten - Crusius, Detl. in schola Merseburgensi, post Dresdana magister 775, gymnasii Afranci Misnensis Rector 775, Eichstadii ad eum epistola 767 — 777, cui Suetonium suum inscripsit 767, Theologiae Doctor Jenensis 773; eius laudes 775, insignia 776 extr.

Baumgarten Crusius Gottl. Ang. pater 761 n. 3., doctoratum Theologiae cepisset 770.

BAUMGARTEN-CRUSIUS, Lud. Fr. Otto, Oratio eius memoriae dicata 732, vitae breviarium 761, vita a Grimmio conscripta 765 extr. Eius studiorum ratio 736, liber de Philebo

- 737, B. C. concionatur in t. Paulino 746, seminario philologo adscriptus 771, a Beckio Eichstadio commendatur 771, Ienam vocatur 771, eius bibliotheca amplissima 746 s., eius cum Eichstadio necessitudo 771 s., ioci 772, cum Gessnero similitudo 772; virtutes 783 s. a) doctrinae amplitudo 736, recta interpretandi ratio 737, elocutio 738, libri exegetici 738 s., eius dogmatica 740 s., theologia biblica 740, Isagoge 741, B. mysticis argutus 741, cum Schleiermachero comparatus 742, eius theoria 763 n. 16, dogmatum historia 743, historia ecclesiastica 744, doctr. de moribus 744 s. b) veritatis studium 747 s., hist. litteraria 746, scripta contra Harmsium et Halenses 748 iudicandi subtilitas 748 s., docendi modus 749 s., Griesbachiano similis 750. c) pietas 751 s., aequitas, moderatio benevolentia ib. 771 eius *εὐθυσία* 783 extr. luctus omnium 733 753 767 s., funus 768, laudes et desiderium viri 785, 753, reliquiae eius ab Hasio 764 n. 18, Kimmelio, Ottone, Schauero editae 762 n. 7, 766. — Ordinis theolog. decanus a. 1828 345.
- Bechmann, Frid. prof. Ienensis 131.
- Beck, Christ. Dan. 546, seminarium philologum inauguratur 770; Eichstadii praeceptor et fautor XI, XXV s., eius libri historici XXI, commentarii hist. decretorum rel. Christ. 743.
- Beck, Ludov. 442 n. 23.
- de Beck, Christ. Andread. 769.
- von der Becke, Augusti ducis magister 40.
- Becker, Rud. Zach. a. 1813 creptus 375; eius propositum de Schilleri memoria colenda 720.
- Beerius medicus 695, 713.
- Benvenuto Cellini 522.
- Bentleii, Rich. dictam 681.
- Benzenberg 457.
- Bernardus dux Vimariensis a. 1811 Ienae commemoratus 412.
- Bernardus Guilielmi fil. 368.
- Bernardus, Ernesti Pii frater 126.
- Bernisius Cardinalis 162.
- Bertuchii industria 284.
- Berytiensium schola 358.
- Biblia Vimariensis a. Norimbergensis 126, 141 n. 9.
- Bibliothecae, vid. *Vimariensis*. — *Gethanorum*.
- Bienerus Lipsiensis 546.
- Blumenbach 644; cum Carolus Augustus adit 286 n. 14.
- Bodii sales 188.
- Boeclerus historiae eccles. Gethanae auctor 132.
- Boehmerus 469.
- Boerius med. 695.
- Boerner Chemniciensis 545.
- BOETTGER, C. A., eius memoria 65 — 672; vitae capita 669 n. 1; eius origo et tirocinia 657; Portensis studiorum ratio 658, ad philologum totum se applicat 659, eius prima scripta 659, prima munera 660, B. Herdero commendante fit Vimariorum Rector 656, 660, C. L. Starkii praeceptor 710, 713; denique Dresdam vocatur 661; eius studia archaeologica 661; scribendi industria 661, studii pertinacia 666. B. contra abstractatores lenis et mansuetus 661, eius carmina latina 678.
- Boettger, Chst. Frid. Car. 442 n. 23.
- Bononiensis schola 354, 362; eius a Parisiensi differentia 355, quatuor universitates 362.
- Bopp Berolinensis 680.
- Born, Jac. Henr. 426 n. 4.
- Christian. 427.
- Bornia gens Lipsiensis 381.
- Bossius prof. Ienensis 156.
- Brandis, Herm. Frid. praemio orn. 625.

Bredovius cum Ludenlo comparatus XXI.
Breslauer Sammlungen 433.
Breyer historicus 193.
Bridel, Sam. El., Helvetus, Augusti
 ducis moderator 39, Romam ad Pa-
 pam mittitur 114.
Britannicarum et Germanicarum Aca-
demiarum constitutio ad modum
Parisiensis 355.
Bronchorst, Christoph. 131.
Broussaica doctrina 652.
Browniana doctrina 698 (vid. *Brown.*)
Brück, Hieron. 131.
Brunonis theoria medica 651.
Brunquellus 469.
Bruns, P. Jac. 580.
Brunsvicensis dux cum Pompeio com-
paratur 448 n. 50.
Buderus professor Ienens. 502.
Buddeus theol. 736.
Budissensis schola 660, 669.
Bürgeri carminum censura Schille-
riana 730.
Busch, D. Siegm. 427.
Byron Goethii sectator 518.

C.

Caesar prof. Lipsiensis 546.
Caesaris de epistolis scribendis iudi-
cium 62.
Callimachi de morte versus 102.
Capecius Archiepiscopus 162.
Capellus, Semleri dux 606.
Caracallae decennalia 233.
Carolus Schilleri tragœd. 726, 730.
CAROLUS AUGUSTUS, Prolusiones et
Orationes in eius honorem aut me-
moriam habitae (v. p. XXIX) 175
 — 343, eius vita a Weylando et Mül-
 lero descripta 277 s. n. 6.
 Primaria eius vitae et laudis ca-
 pita in tabula votiva 256 — 259;
Wielandi et Goertzii comitis disci-
plina 270 n. 4, in Helvetiam pere-
 grinatio 272, cum Goethio amicitia
 272, 529 s. A. 1774 Rectoratum Aca-

demiae suscipit 178 s. Academiae
 per annos deinceps quinquaginta
 status 185; prae reliquis Nutritori-
 bus plurimum Academiae in eligen-
 dis doctoribus profuit 194, 324, ele-
 ctos fovit ib. 244, 287, 263, 325, 722,
 illisque libertatem docendi concessit
 244, philosophiae tutor 276, alia in
 Academiam merita 195 239 273
 309 s. 323 ss. 369, effecit ut Hungari
 Ienam rursus frequentare possent
 245; in urbem Vimarum merita 241
 ss., quam Palatio ornat 283, viris
 eximiiis replet 245; difficultates in
 quas eius regnum incidit 278. Ca-
 roli Augusti virtutes variae in uno
 consociatae 267, humanitas 241, qua
 praestat principibus bello clari 242
 s., eius scientia rei militaris, aucto-
 ritas 268 s., res bello gestae 269;
 eius insignis scientia literarum 248
 271, imprimis investigatio naturae
 271; eius prudentia et constantia
 265, in civitate regenda sapientia
 et iustitia 277 s., iudicia ab eo con-
 stituta 279, cura securitatis publi-
 cae 279, libertas dicendi et scri-
 bendi per eum conservata 274, in-
 primis religionis ib. aequitas in Pro-
 testantes pariter ac Catholicos 278.
 Eius expeditiones bellicae 270, ala-
 critas 281, cum Imperatore Russor-
 um amicitia 265; Francogallicas
 res a Friderico II introductas labe-
 factare studuit 272, in aula Darm-
 stad. Schillerum primum videt 727.
 Fridericum M. in foedere Principum
 adiuvat 306; a. 1806 in bello
 Borussiae si dux factus esset, me-
 lius res cessissent 270; per domi-
 nationem Francogallicam enra ci-
 vium levandorum 283; eius auxi-
 lium Ienae inundatae latum 323.
 Anno 1813 eius in liberanda Ger-
 mania studium et fervor 269; post-
 ea ad Magni Ducis dignitatem eve-
 hitur 281, in ordinanda civitatis

forma sapientia et cura libertatis tuendae 279 et 484; primus ordinum constitutionem dat civibus 322, res Vimariensium et Isenacensium consociatae 279, iudicium supremum Ienae constitutum 281, Schweitzerus in collegium administratorum adscitus 280 n. 8, alia, quae ad gubernandum civitatem pertinent, optime ab eo expleta 281 ss. Quae per otium ogerit 284. Venandi consuetudo 285, artes musicae et scenicae ab eo spectatae 285; peregrinationes 285, commoratio Treverana 286 n. 14, Mediolanensis ib. n. 15. A. 1824 celebrat sacra Rectoratus quinquagenalia 195, 205 n. 56 Eichstadii prolusio 177 s. Oratio 181 ss.; a. 1825 II Septembr. ad quinquagenalia regni Ienae Oratione celebranda invitatur 209 — 235. Oratio in solemnibus habita 236 — 255 tabula, qua ad eius parentalia invitatur, votiva 256 — 258; eius mors in Borussia 270, funus Borussi sequuntur ib.; omnium de eius morte luctus 289, tristitia Vimariensium 290, sepulcrum 291; eius per omnes terras fama 264 280, cum Friderico M. similitudo 266 ss. et cum Bernardo duce 269 Carolus Aug. exemplum praestantissimarum virtutum 267; eius virtutes domesticae et privatae 286, humanitas, ab exterioribus quoque agnita 286, Ienae probata 287. Eichstadii oratio in parentalibus habita 263 — 292 a Muellero et Peucero germanice translata 293; Goethii de ea iudicium 293 s. Oratio d. III Sept. a. 1831 habita ad eius Genesia celebranda 295 ss. in qua repraesentatur Nemesi assidens fingendus 301 s. Carolus Augustus quomodo cum hominibus a. 1830 acturus esset 303 ss.; eius in religione de hominibus obscuris iudicium 303 s. in cives suos sentiendi

et agendi ratio 305, studium evehendi et in altiore gradum collocandi 308. Eichstad eius meritis oratio a. 1842 I 321 — 343 de eius in Academia meritis imprimis conspicuis in gendis Curatoribus et Professoribus 323 ss. erga Eichstadium favor XXVI; in ferendis legibus a 325 s., obsoletis abrogandis, libertate docendi concedenda 326, in et tutela civium academicorum primis quod ad libertatem dicitur 327, ad mores eorum emendandam ad duella abroganda, ad bene attinet 329 ss., eius indulgenti temeritatem juvenilem 330.

CAROLUS FRIDERICTUS Caroli Augusti filius et successor 291, Ienensis demum Rector creatus 369, spe eo repositae 292; solemnia Rectoratus ab eo suscepti (v. 345.) indicuntur 343 ss., oratio in illis habita 351 — 370. Caerimonia Virariae habita 369.

Caroli M. tempore qualis fuerit et ecclesiae 754.

Caroli V. dictum 710.

Carolina Amalia, Hassica, Augusti ducis altera coniux 41.

Carolina schola Stuttgart. condita Carolinae thermarum 107.

Carpzovii de integritate textus braici superstitio 606.

Carus Lipsiensis, eius memoria Schotto celebrata 671 n. 15.

Caspari, Jo. Gtl. pastor 670 n. 2.

Catulli Doeringiani censor 676.

Cellarius, Christoph. rect. Vimar. n. 3.

Celsi dictum 649.

Certamina litteraria civium Ienensium 310 s. 331 535 711 718 753.

Chalcondylas 153.

Charlotta Amalia duc. Goth. 38, 137.

— — duc. Meining. 687 n. 28.

Chemnicienses 545, 773.
 Chretien, med. Paris. 111.
 Christianorum persecuciones 220.
 Chrysoloras 158.
 Ciceronis dicta 15, 35, 40, 75 n. 13,
 96, 329, eius locus explicatur 73
 n. 76; in Verrina *τάσις* 65, 93 n. 34.
 Coburgi academia condenda 133.
 Conringii de Rectoratu academico ora-
 tiones 347, 353 s.
 Commodi Imp. numi 221.
 Concordiae liber 126, 141 n. 9.
 Consalvius Card. 114.
 Constantiensia comit. 463.
 Constantii Chl. quinquenn. 217.
 Constantinus princ. Vim. 154, 165.
 Constantini M. quinquenn. 217, 227. —
 decennalia etc. 233.
 Corteriacum, pugna ap. 106.
 Corvisari, med. Paris. 111.
 Cosmus Medices, litter. fantor 153,
 157, 165, eius liberalitas 166.
 Cotiliaram aquae 317.
 Cotta, Joa. Frid. 568.
 Crusius v. *Baumgarten* - *Crusius*.
 Crusius, Chr. Aug. Lips. 570.
 Curatores Academiae a Carolo Augu-
 sto sapienter electi 324.
 Cyprianus Gothannus 135, 141 n. 6.
 Cyri liberalitas 418 n.

D.

Danovius, E. Jac. prof. Ienensis 155,
 185, 198 n. 2, 573, 576.
 Dante Alighierus 157.
 Danzii, Jo. Fr. Leber. orat. in mem.
 Augusti 15 n.
 Daricius Ienensis 502.
 Decennalium origo 213 s. singulorum
 imperatorum 231 s.
 de Dieckau, Sid. quaedam de Augusto
 duce refert 133; Augusti ad eam
 epistolae 79 — 83.
 Diller, Ed. Aug. Misen. 777.
 Disputationes Latinae 461.
 Doederlein, Jo. Ch. 186, 190 n. 8.
 Domineii, Fr. Guh. vita 675 not.;

eius memoria 673 — 684, aliorum
 parentat. 675 n. 1; pueritia 675,
 instit. Portensia 682, Ingenium et
 mores 676 s. libri ab eo editi 677 s.
 carmina latina 678; D. Heynianum
 sequitur modum 678, eius cum Boet-
 tigers amicicia 678, 682, venandi
 studium 679 extr. generi Regellius
 680 et Rostius 681; Graeca ab eo
 minus culta, quod excusat 681;
 eius comitas, ars gymnasium regen-
 di; cum Geislero coniunctio 682;
 c. Jacobsio 682, c. Ziegessaro 484;
 eius quinquagenn. 683 s.; Jacobi ei
 suffectus 684; D. opuscula 677 n. 2;
 orationes funebres ducum 13, 15, 75
 n. 15, aliae 117.

Drakendorpia villa 486 s.

Duella, iudicia de iis 329, 340. s.

E.

Eckard, Jo. Lud. 187, 200 n. 18.
 Eccli diar. eruditt. 543 n. 2.
 Egmont Goethii 517.
 Ehrhardus, Nic. 131.
 Eichhornius, Joa. God. oratio eius mo-
 riae dicata 595 — 639; eius lau-
 datio 155, 186; eius vitae 614 s.
 631 s. n. 3, eius felicitas 599 ss.
 Professor Ienens. 573, 596, 604, ab
 Amalia vocatus 155, 186, 198 n. 7;
 et ab Ernesto duce 614, 637 n. 28;
 eius doctrina 602, 603 extr. in di-
 cendo gravitas et suavitas 602, an-
 ditorum frequentia constans 602,
 apud externos existimatio 603, stu-
 diorum et docendi ratio 603 s.;
 scripta minora de litt. orient. 633 s.
 Repert. litt. bibl. et orient. 604 s.
 per quod invidiam Theologorum
 quorundam in se movet 605; In-
 trod. in V. T. libb. 606; E. expli-
 cat V. T. criticam 607; in eam me-
 rita 608 eadem in N. T. criticam
 609, a Griesbachio dissensu ib. 5.
 scholae de hist. litt. 611, de hist.
 univ. libb. 612, 636 n. 22; fortu-

- nae favor 614 ss. 631 n. 13; E. collegae Ienenses 617, Gottingenses ib. s., eius ad Eichst. epist. XVI, 630 n. 2.
- Eichmannia, Hübn. ux. 557.
- EICHSTADII, Henr. Car. Abr. (auctoria) vita XXVI, stadia tria XI s. munera Ienensia XXVI, honores XXVII, lectiones ib. eius mors XXIV. Eius de nimia subtilitate in eligendis verbis iudicium XXIV cf. IX; eius felicitas Ienensis, Voigtii, et Goethii favor XII. XXVI. 771, per eum multi Ienam vocati XII 771 al.; E. ad Napoleonem legatur 696 n. — Eius lepores 679 n. 5 cum Starkio amicitia 693, cum Car. L. Starkio colloquium 710.
- Eichstadius, Jo. Abr. pater XXV. Einertus 547.
- Einsiedelius, Frid. Hild. 161, 476, 722.
- Einsiedelius Canc. Altenburg. 178.
- Elogiorum scriptiones 542.
- Eloquentiae professoris officium VII s.
- Eloquentiae academicae vis 348 s.
- Elysium apud Graecos 97, 101.
- Emminghaus 193.
- Ennii dictum 57.
- Ephemerides litt. Ien. a Schützo conditae 191, 728, Kantianae philosophiae praeconium 190.
- Ephemerides Gott. vid. *Götting*.
- Erfordiensis conventus 481.
- Ernesti, Christ. Guil. 546, 570.
- Ernesti, Jo. Aug. 546, 570; eius opes 703, dictum 642, 659; memoria Joecheri XVIII eius de historia docenda iudicium XVIII s. laudatio Bornii 381, 426 n. 4.
- eius d. Gessnero narratio 76 n. 21.
- ERNESTUS II dux Gothanus 32 annos regnavit 6, 36; Parentalia eius memoriae sacra indicuntur 3 — 13; oratio ab Eichstadio habita non excusa 13 not. Doeringii elogium 13 n. — Ernesti virtutes 5, 7 in. merita 36, 137; cura civium 6, pietas, prudentia etc. 7, sapientia 8, cura omnibus aequaliter impensa, cura litterarum et artium ib. s. 137, Eichborum ab eo Ienam missus 614, 637 n. 2; Geislerus ab eo magni habitus 682; eius beneficentia 9 extr. administri probi 10; in legibus ferendis sapientia 46, Seetzenium in Orientem mittit 60, doctrinae copia 11, liberi 137, eius in educandis filiis liberalitas 39, 105. Jacobseii de eo iudicium 74 n. 12, mors 109.
- Ernestus, Aug. frater 38.
- Ernestus Augustus 238.
- Ernestus Augustus M. 368.
- Ernestus Augustus Constantinus 367, 43.
- Ernest. Fridericus D. Cob. 637.
- Ernestus Pius (eius vitae auctores 140 n. 6) primus Goth. et Altesb. dux 125, eius educatio neglecta 125, adulti studia 125, tristis regionis conditio per bellum ib. cura rerum saecularum 125 s. scholarum 127; rusticorum erudiendorum 128, scholarum superiorum 128 s., 140, 14; in Academiam liberalitas 130 s. viri ab eo adinti 131 s. E. regnavit 35 annos 133; eius testamentum 142 n. 14. E. abnepotis sui exemplar. 5, eius merita bellica et civilia 35, eius numus memorialis 36, 72 n. 4.
- Erschius 193.
- Etrusca vasa 661.
- Eugenia Goethii 526.
- Euripidis Electra 757 s.
- Evenius, Sigmundus 132.
- Eyringii vita Ernesti Pii 141.

F.

- Faber, Joh. Ern. 185, 198 n. 2, 62.
- Fabricius, Geo. 773.
- Faustus Goethii 512 — 514.
- Felicitatis academicae momenta 600.
- Ferguson philosophus 730.

- Feriarum salubritas** 395.
Feuerbach 187, 201 n. 20.
Fichte Jo. Gtll. 190, 203 n. 39, 440 n. 19; Ienae docet 728; Schillero prodest 730. Baumg. Crusii dux 745.
Ficinus 153.
Fischer medicus 193.
Fischer Buttstadiensis 208.
Fischer, Jo. Frid. X.
Fischer, Soph. E. Schmidii mat. 561.
Florentina schola gr. 153.
Foerster, Joa. C. Halens. 569.
Franciscus dux Coburg. 690.
Franciscus Carrariens. 362.
Franchenberg 76 n. 18, 448 n. 50 extr. eius semisaecularia solemnia 57.
Frankius, Sal. 425 n. 2, 427.
Frank, Pet. 695, 713.
Franzkus, Georg. 131.
FRIDERICUS I, dux Gothan. 133 s.
FRIDERICUS II, d. Goth. 46, 134 — 136.
FRIDERICUS III Goth. dux 36, 136, eius Ehrengedächtn. Friedrich II, 72 n. 5.
FRIDERICUS IV dux Gothanorum, eius parentalia indicuntur 96 ss. 115; eius vita 104 s. institutio 39, 105, Magdeburgi militiam edocetur ib. domum redit 106, ad Batavos it, vulneratur 106, itinera 107 s. nervorum spasmi 107 s. artium amor 108, patris mors, patrimonium amplum 109, morbus ingravescens 109, cum Sulzero itinera ib. s., cum Napoleonte congressus 111, 112 bis, in Italiam proficiuntur 112 s. Romae religionem Catholicorum amplectitur 114, Gotham revocatur 114; morbi causa ib. Lugdunum proficiuntur 116, post fratris mortem dux ib. eius in regnando mores 116, amici 117; in Academiam et gymnasia liberalitas 117, mors 118 in. Oratio in eius exsequiis habita 119 s. de eius morte luctus 122, eius virtutes 138.
FRIDERICUS dux, Guil. fil. 368.
FRIDERICI Augusti, Sax. reg. quinquagenn. 177 s. 237.
FRIDERICUS Guilielmus I dux, 367.
 — — III d. Altenb. 124.
FRIDERICI Guilielmi III regia dies natalis etiam post mortem celebratur 322.
FRIDERICI I Imp. authentica s. 1158. 356.
FRIDERICUS II Imp. Neapolitanae scholae conditor 358, eius merita ib.
FRIDERICI M. cum Carolo Augusto similitudo 266 ss. Wolfii in eius parentalibus programma 267 n. 3, eius scientia litterarum 271, cum Voltario consuetudo 272, ab eo libertas dicendi et scribendi data 274. F. contemptor religionis habitus 275, eius humanitas 287, eius mors 289.
FRIDERICUS Sapiens 351.
FRIDERICUS Waldecensis 106.
Friedenstein arx 72 n. 3.
Fries, Jac. Frid. eius vita 761 n. 2.
Fritsch, Jac. Fr., Curat. Ien. 178, 411.
 de Fritsch, Car. Guil. 402.
Fuchs, Geo. Fr. Christ. Ien. 573.
Froriep, Lud. Frid. 193, 701.

G.

- Gabler**, prof. Ien. 715, eius docendi ratio 750 s. *eröbavasta* 734.
Gallius Vimariae commoratus 156, eius doctrina 645.
Gallicana natio Paris. Acad. 361.
Gallicarum academiarum constitutt. diversae 355.
Galuppius 443 n. 40.
Garvius philos. 730.
Gattereri doct. copia XXI.
Gebhardus Com. Gleich. 367.
Geisler, Jo. God. prof. Port. 682, 776 Eichstadii praeceptor XXV; eius de Principum amicis dictum 51 s.
Gellert, Chr. Fürcht. 570.
Genesis 297.
Gensterus 33 193 319.
Geometriae utilitas 456.
Georgia Augusta Munchhusii filia 370.

- Georgius d. Meining. XXVII.
 Gerhardus theologus 126.
 Germanicarum academiarum constitut. 364.
 Germanica natio Patavii 360.
 Germanici laus Augusti 321.
 Gerstenbergii Ugolino 725.
 Gessnerus bibliothecarius Vimar. 159
 quomodo Vimaria discesserit 76 n.
 21. Anspacum, post Gottingam vocatus 58, legum scholasticarum scriptor 709; Michaelidis amicus 773, cum Baumg. Crusio comparandus 772.
 Ghibellini 149.
 Gisa (Geis) Helvetica 111.
 Glassius, theol. 126, 132, 142 n. 17.
 Goede, Ch. A. G. 187, 201 n. 24.
 Goerkius 695.
 Goetz, Com., Caroli Aug. magister 271 n. 4; eius ad hunc epist. 288 n. 16.
 Goethius, eius maiores 528, vita 316, 527 s. Oratio in eius memoriam 508 — 541; eius cum Graecis scriptt. similitudo 510 ss. cum Homero 512 aequalium iudicium imprudens 512 s.; eius aetas Atticae similis 516 s. tragoediae 516, alia poemata 516, elegiae 517, G. recentiorum et exterorum imitator Ital. 517, eius fabulae Romanenses 518, G. indole et animo Germanus 518, eius obtretractores ibi s. etiam post mortem 667, eius opera inchoata a nemine absolvenda 520 s., G. artium spectator et iudex 521, eius de artificibus libri 522, domus Pompeiana ib. in scenicam artem merita 522 s., cura theatri Vimar. 523, musicae amor 523, doctrina multiplex 524 s. multa negotia 525. G. lingua ditissima, fortunae favor 527 s., eius pueritia 528, studia academica 527, G. a Carolo Augusti accitus 529, Vimaria decus 150, eius cum viris clarissimis (Schillero 728) consortium 529 s. itinera 530, favor Principum 531, studiorum opportunitas Ienensis 532, cum Ienensib. coniunctio ib. 522, 722, de professoribus et studiosis sententiae 325, 338; 328, 330, 340, 342, eius cura museorum Ienensium 331, in Eichendium merita ib. XII, 771, ad eum epist. 293, al. 500 s. in Wielandi funere dictum 733, G. fasus 510.
 Goettling, J. Fr. A. 192, 205 n. 51, 394.
 Goetzius Goethii 512 extr. 517.
 Gothae urbis opulentia 46, 75 n. 15, bibliotheca 9 51 60 120 135; nummophylacium 9 134, specula astronomorum 7 51, thesaurus aienensis 51 61, museum artium 185, aerarium viduarum 458, Augusti ducis merita vid. *Altenburgensium*.
 Gothanae eccl. historici 132.
 Gothanarum rerum scriptores 144 n. 4.
 Gothanorum Principum domus extincta 118.
 Gothanum gymnas. a principibus Gothadiutum 128, 133, 136, 9, 50, 117; eius saecularia 117, aetas aera 681 (v. *Doeringius*) cum acad. la. necessitudo 134, 28, 561.
 Gottingenses Ephemerides Eichhorni demandatae 618 extr. 630 extr.
 Gottingensis Societas 618.
 — academia, vid. *Georgia Augusta, Munchhusius*.
 Gottleber, Jo. Chph. 773.
 Graecorum hist. litt. aetates 511 s. quid in doctrinis valuerint 523 eorum lingua ditissima 527; scriptorum Graecorum de morte sententiae 96 s. fabulae 97 s., ritus funebres 104, orationes funebres 168.
 Griessbach, Conr. Casp. (pater) 563.
 Griessbach, Joann. Jac. 573 728, eius vita 561 — 584; auctori invidiam contrahit 559, aliorum in eum orationes 562 n. eius fortuna 563 s. eius pueritia 565, doctores 566, st-

- dia Tubing. 567, 568, eius *mediocritas* 560, 573, 585, 751, cum Schmidio comparatio 567, 571, 587, studia Halensia 569, Lipsiensia 570, Halae per biennium degit, inde peregrinatur 577 s., eius cum Gallia familiaritas 581, domum redux Halae docet 582, Ienam vocatus 155, 186, 199 n. 6, hist. eccl. docet 744, 715; Crusius ei similis 750, eius adversarii 609, 774, cura iuvenum Vimar. 561.
- Grimm, Guil. 680.
 Grimm med. Goth. 107, 109.
 Grimm, C. V. praemio ornatus 535, eius vita Baumg. Crusii 765.
 Grimmenstein arx 72 n. 3.
 Gruner, Chr. Gdfr. medic. Ienens. 188. 201 n. 28, 573, 706, ab Amalia vocatus 155.
 Gryphiades 158, 76 n. 21, 411, 444 n. 46.
 Guarinus 153.
 Guarinius medicus 695,
 Gubenensis schola 660, 669, 675 n.
 Guelfi 149.
 Günther Frid. Car. Princ. Megalopolit. 405.
 Guenther, C. G. Dread. 468.
 Guilielmus I, Haas. El. 41.
 Guilielmus IV dux 424.
 Guilielmus Ernestus Vim. d. 237 n. 4.
 Guilielmus Henricus dux Isenac. 368.
 Gymnasia, v. *Afraneum*, *Allenburgensium*, *Gothanum*, *Herbipolit.*, vid. *et Scholae*.
- H.**
- de Haacko, Fr. Car. Ern., 106, 110.
 Haasenritter Merseburg. 670 n. 2.
 Haberfeld Eichstad. amicus 773.
 Hackert, Phil. 162, 522.
 Hadriani decenn. vicenn. 238.
 Haeser, Henr. praemio ornatus 540.
 Hagenbach Crusium secutus 744.
 Halensis academ. statutum 364.
- Halenses theologi a Crusio impugnati 748.
 Haller, Guil. Ludw. Ien. 573.
 Hamberger, prof. Ien. 433, 494, 502.
 Hamilton 162.
 Hand, Ferd., 345.
 Harmsius a Crusio impugnatus 748.
 Hansia, Huebneri mater 545.
 Hase, Car. Wolzogeniae reliquias edit 718, Ienae historiam ecclesiast. tradit 744; eius de Crusio notata 770.
 Hassius philol. 193.
 Haubold Eichstadii praecept. XXV.
 Hebraeorum poesis 602.
 Heerenii ad Eichstad. epist. 595.
 Hegelius, Frid. 190, 203 n. 42, a Goethio aestimatus 533.
 Heinrich, Chr. Gottl. hist. prof. Ien. XVII s., 192, 204 n. 46; 573 617
 Huebnerum Ienam trahit 554.
 Heinzius Rector Vimar. 660.
 Hellfeld, Jo. Aug. 186, 200 n. 15, 465, Ienae utilissimus 450 s.
 Helmershausen, Geo. Casp. 427.
 Henricus Illustris, Misniae Marchio 237.
 Henricus Ruthenus 367.
 Henrietta Herderi vidua 416.
 Heraclitus epistolae 759.
 Herbarti doctrina 759.
 Herbipolitana civ. ab Ernesto II administrata 126, gymnasii cura ib.
 Herderus, God. Vimariae decus 158; eius cum Ienensibus commercium 722; iudic. de E. Schmidio 576 et de Soph. Mereau 392, sententiae IX, 397; H. a Schillero lectus 730; Baumg. Crusii in philos. dux 745, eius catechismus 284; monumentum Tieffurtinum 165; H. Voigtium instituit 385.
 —, Guil. Godofr. fil. 385.
 Hermannus et Dorothea 516.
 Hermannai, God., Oratio 45, 75 n. 14.
 Herodoti locus emendatus 590 not.
 — *ποσειδωνος θεμελια* 711, 715.

- Hesiodi de Inferis narr. 97.
 Heas, Georg. 131, 133.
 Hey, Goth. orat. in Doering. 675 n.
 Heydenreich, prof. Lips. XXVI.
 Heynius 709.
 Heynius 411, 494, 594, 617, de utilitate prolus. acad. VII.
 Hieronymus rex 481.
 Hilaria Evangel. Frid. 135.
 Hildebrandt Portensia XXV.
 Himly, Car. 189, 202 n. 34.
 Hippocratis dictum 493, de aqua frigida iudicium 317.
 Hirtius Berolin. 161.
 Hirtius, J. Fr., prof. Ien. 185, 198 n. 4.
 Hispan. linguae virtus 710.
 Hispanicarum acad. constitut. 355, 363.
 Historia vitae magistra XIX, eius professio cum litt. gr. et lat. coniuncta XX.
 Historiarum professores XVIII.
 de Hoff, Car. Ern. Goth. 34, Ienam ad leges acad. immutandas missus 21.
 Hoffmann, A. Th., a. 1828 pror. Ien. 345.
 Hofmannus, Casp. 181.
 Homeri de Inferis myth. 97.
 Horae Schilleri et Goethii 730.
 Horatii dictum 675.
 Hortleder, Fridericus 133.
 Hoyer 706.
 Huberus Lipsiensis 727.
 Huberi, V. A., de Acad. sent. 339.
 Hуменъ, Chet. Gttl., 187, de eius vita narratio 542—558 cf. 201 n. 23; pueritia, studia acad. 545 s., honores 547, scripta 547 n. 4, 5, 549 n. 6, 555 n. 9, scholae 548, lucubrationes 548, latinit. laus 549 s. 550 n. 7, eius Bibl. min. de iure libror. 552. H. Gryphiewaldam vocatur ib. eius animus, timiditas ib. H. Ienam arcessitur, diu haesitans 553 s. librorum suorum laudandorum cupidus 555 s. victus Ienensis 556, morbus 557, in morte fortis 558.
 Huebner Jo. Frid. 345.
 HUFELAND, Chet. Guil. 189, 202 s. 32, 432, scriptio gratulat. Eichst. ad eum 640 — 654, virtutes 641: a) doctrina 642 studia humanit. et scriptt. Gall. ib. s. scribendi facultas 643, eius magistri, scripta 644, b) studium publ. utilit. consulendi 645 s. lib. de macrobiot. 646, caratt. morb. 647, clinici moderatio 648, quae Berolini perpetraverit ib. s. c) eius in vero perquirendo constantia 650, theoriae novae 651 s. d) molestia et humanitas 652 s. — Fridericus 391, 432. — Jo. Ch. 382, 430 n. 7, 435. — Jo. Fr. 383, 391, 432. — Joanna Vict. 382, 431. — Polyc. El. 438. — Theoph. Ict. 187, 200 n. 19, 383, 438 n. 11.
 Hufelandia, Vict. 382. — gens 382 s. 438 n. 12, 475.
 Humanitatis artes Ien. minus florescentes 191, ad med. stud. necess. 642.
 Huschkiana domus Vimar. 712.
 Huschkius, Aemil. 712.
 Hylaea Scythica 590 not.
 Hypsaesi de morte sent. 101.
 I.
 Jacobi, Ad. Goth. 684.
 Jacobs, Frid. Monaco Gotham revocatur 56, apud Doeringium versatur 683; eius memoria 673 n. 1. J. de schola Goth. iudic. 681 n. 7, eius de Augusto D. narr. 33, 74.
 Ifland Vimar. venit 663.
 Iena seminarium doct. acad. 32, cum Vimar. coniuncta 655 s., eius gloriam auxit 722.
 Ienensis acad. a Joanne Frid. condita, a. 1818 instaurata 352, ab Er-

- neato Pio adiuta 130, eius temp. viri celeberr. 131, eius cum gymn. Goth. necessit. 134, recentt. Princ. Goth. in eam merita 9, 22, 51, 117, 133 extr. Amaliae 150, 155, 172, eius status Carolo Augusto Rectore 185 s., eius proff. theologi ib. iuridici 186, medici 188, philosophi 189; academiae flos quo temp. Schillerus illuc venit 727, eius aetas aurea 388 cf. 453, eius ornamenta c. a. 1788 ib. iuvenum licentia, socialitates ib.
- Ienenses cives acad. a. 1830 a seditt. contag. liberi 309 s.
- Ilgen, C. Dav. 186, 199 n. 11.
- Imperatt. Rom. quinquennalia decenn. etc. 209 ss. 231 s.
- Innocentius VI 362.
- Joannea Bassianus 359.
- Joannes Casimirus dux 128.
- Joannes Ernestus IV Rect. 368.
- Joannes Fridericus El. 351.
- Joannes Fridericus III, eius Oratio a. 1558. Ienae habita 411, 444 n. 45.
- Joannes Georgius I 237.
- Joannes Guilielmus I dux 367.
- Joannes Guilielmus dux Isen. 368.
- Joannes Medices 157, benef. 66.
- Joannis Pauli Titan 64.
- Joecher, Ch. G. XVIII, XX, XXI.
- Iphigenia Goethii 516.
- Irnerius prim. Bonon. doct. 354.
- Isis 695.
- Italia, itinera Friderici 111 s.
- Italicar. Academiarum constitutio 355; Rectores earum 359, 361, numero plures 361 extr.
- Iudicium supremum Ienae constitutum 281, 485 s.
- Julia Carolina Academia 347.
- Julius Tarentinus trag. 725.
- Justinianus 358.
- Justinus II 224.
- K.**
- Kantius, Imm. Ienensi cathedrae destinatus 190, 202 n. 35; eius philos. 190, 285.
- Kastnerus med. 320.
- Κῆρ et Θάνατος qua differant 98 n. 7.
- Kestnerus 193.
- Kimmeliu, Ienensis 762 n. 7, 766 s.
- Kirchner, Car. Rect. Port. XI, 769.
- Kirsteni paedagog. 715.
- Kirmss, H. G. praem. orn. 620.
- Kissinganae aquae Eichst. salubres 316, 768, VV. DD., qui ibi a. 1842 commorabantur 319.
- Kleinium Schillerus sequitur 727.
- de Klettenberg, J. H. 426.
- Klingerus 407.
- Klopstockius 395, a Schillero lect. 728.
- Klotzii severitas IX.
- Klussmann, E. C. Chr., praem. orn. 333.
- Knapp, Joa. Geo. 569.
- Knappii interpret. rat. 739.
- Knebel Vim. decus 158.
- Koch, G. Th. praem. orn. 754.
- Koehler Petrop. 407, 661.
- Koehlerus, Fr., bibliopola XXIV.
- Koenig, Chph. Gtth. 774.
- Koerner Dresd. 727, XVIII.
- Kraft, A. Fr. Guil. 434.
- Krebsii in lat. srib. severit. IX.
- Kreissig, J. Th. Misen. 777.
- de Kreizen 436 n. 9, 2.
- Kretschmar doct. Chemnit. 545.
- Kriesii Goth. laud. Doering. 675 n.
- Kunzmann med. Berolin. 715.
- L.**
- Landerer, X., eius de Graec. aquis 337.
- Lang, J. theol. Hal. 566.
- Langius theol. Ien. Car. Aug. Rect. 193.
- Lange med. 713.
- Lange, Aenoth., prof. Ienens. 318.

- Latina ling. contempta 708.
 Latina Societ. Ien. vid. *Societas*.
 Latrones trag. Schill. 725.
 Lauhn Frid. 484., eius gens ib.
 — Andreas ib.
 — Christ. Rud. 435.
 Laurentius Medic. 153, 157, 166.
 Leibnitii dictum 612 extr.
 Leisewitzii Jul. Tarent. 725.
 Lenz, Jo. Georg. Ienensis 405.
 Leopoldus, Amaliae frater. 165.
 Lessingii contradicendi amor 55 extr.
 Lessing Chemniciana. 545.
 Liberalitas Principum Academiis uti-
 lis 27.
 Libertas docendi ac scribendi acad.
 21, Ienae concessa 22 a.
 Licinius quo temp. quinquenn. cet.
 agerit 227,
 Liebeskind, Aug. Jac. 386.
 Liebe, Ch. S., de thesauro numerorum
 Gothano opp. 135.
 de Lindensau, Bernh. 76 n. 18.
 Lindneri de Scyth. lib. 590 not.
 Linus poeta 512.
 Loder, Just. Chst. 188, 201 n. 29, 432
 532, 573, 644, 689, 712.
 Loderiana familia 475.
 Loebe, Jul. Ramsh. gener 675 n. 680.
 Loeffler, ephorus Goth. 679.
 Lorschach, G. G. 186, 200 n. 14.
 Lothar I Imperator 357.
 Lotze, Jo. Fr. XXI not.
 LUDEN, Henr., de eo narratio XIV
 — XXIV vitae breviarum XVI s. cf.
 XV, in domo Hufelandi XVI eius pri-
 mi libri XV, XVI, primo ad phi-
 los. J. Müllero hortante ad histo-
 riam se applicat XVII, in qua nul-
 lum rivalem habuit XVIII, scholae
 studiosae frequentatae XXI, eius de
 hist. docenda iudic. XIX egregia
 docendi ratio XX a., eius de poli-
 tica scholae et liber XXI, scripta
 copiosa cum aliorum historiis com-
 par. XXI, aliae virtutes XXII, eius
 de Tac. Germ. sent. ib.
 Ludi votivi Rom. 213 n. 5.
 — quinquennales 216, 218.
 Ludolph, Job. 131.
 LUDOVICA, Car. Augusti uxor 280
 Vimariensium a. 1806 solatus 681
 478; a. 1813 Voigtii libertatem
 impetrat 376, 481.
 Ludovica Charlotta, Sueria. Augusti
 d. uxor prior 41, 73 n. 9, 107.
 — Dorothea Frid. III coniux 36.
 Ludovicus IX 358.
 Ludovicus Pr. Schwarzb. 630.
 — Sanctus, Landgr. Thur. 271 a.
 Luisa, vid. *Ludovica*.
 Lüder 193.
 Lüders historicus XVIII.
 de Lühe, J. d., Augustum ducem 681
 cat 39.
 Lugdunum 116.
 Lutz, Sebast. 528 n.
 Lyrici Graecorum poetae 514 a.
 Lynkeri, Nic. Chph., legatus 563,
 768.

NL.

- Maas, J. A., medicus Kissinganus 33.
 Madvigii in lat. scrib. severit. IX.
 Maecenatis fortuna 416, 448 n. 32.
 Magdaleneum Altenb. 136.
 — Goth. 46, 136.
 Maior theologus 126.
 Maioriani numus 223.
 Marci Aurel. decenn. 233.
 Mareschallus Gryphiades 76, 411.
 Marggraf, prof. Ien. 429.
 Maria, Car. Frid. coniux 291, legat.
 de eius matrimonio conciliando 406,
 eius comes Starkius 713.
 Mariae balneum 116.
 Maroboduus 757.
 Martens medicus 193.
 Martinus prof. Ien. 713 extr.
 Massilia 110.
 Massimius Cardinalis 162.
 Matthaeides, Chr. Fr. 774.
 Matthiae, Aug. 681, 683.
 Mauke bibliopola XXIV cf. VIII.

- sis 575.
I 468.
ntentia 226 s.
entini 148 s. 153 v. *Cos-*
cs, Petrus, Laurent. Me-
- Crusium secht. 744.
Fr. Halens. 569.
347 cf. 618.
hianus 513, 526.
acad. Ien. IX, 471 s.
t. 101, 422, 449 n. 59.
museum 669.
baumg. Crus. de eo liber
- ielandi 284.
. Car. Ern. 394.
h. 392, 440 n. 24.
nta 651.
de eius fato 290.
ingens 264.
r. Vimar. 521.
ting. 617 bis.
ing. 632.
- 76 n. 18.
. litterarum fautores 10.
- ernum 774.
ned. 645.
Ch. Guil. 675.
ugnat. 270.
asilus rect. Goth. 134,
- nus 110.
ntiae 712 not.
somno comparatus 102;
de ea sententiae 96 s.
. N. 570. M. Eichstad.
XI, XXV, a philol. ad
it 688 s. cum Crusio dis-
eius interpretandi rat.
ritas 592.
utor acad. Ien. 22 n. 487.
um. Tieff. 165.
- Muellerus, prof. Ien. Aug. Ziegesarin
magister 435.
Muelleri, Car. vita IX.
Mueller, Car. Gotth. Ienens. 382 434,
eius Oratio saecularis 348.
Mueller, Christ. de Petrop. libell. 443
n. 39.
— Christ. Aenoth. 382.
Mueller, Fr. Cancell. Vimar. 472, 481,
505.
— God. Guil. 382.
Mueller, Jos. historic. 533, eius do-
ctrinae copia XXI, iudicium 419,
449 n. 56, de Schilleri historicis 731;
de Ludenio sciiscitatur XVI eum
magni facit ib.
Mueller, Joa. Casp. Archiater 382, 431,
433 n. 8, eius filiae 435 n.
Mueller, Jo. God. Ienens. 573.
Mueller, Jo. Sebast. 435.
Munchhusius 616, a Gottingens. co-
lebratur 324, 338 cf. 370 n. 18, 411.
Muenchovius, C. Fr. 192, 206 n. 52.
Muratus imperator Gallus 479.
Mursinna 690, 695.
Musaeus 512.
Musica *σφροσύνης* parens 398, 441
n. 27.
Mysteria decorum cultum emendarunt
99.
- N.
- Naegeli lib. de obstetricia 701.
Napoleon 696 not. 2, litteras fovit 171
s.; eius cum Augusto d. colloq. 49,
ducis de eo iudicium ib. eius cum
Friderico duce conventus 111, vid.
Eichstadius.
Nassavio-Hadamensis princ. 463.
Nationes academ. 358 s. Paris. 361.
Neapolitana schola 358.
Neapolitanorum ludi 219 n. 27.
Nemesia 297, ap. Athen. 300.
Nemesia Athenis culta 300 ei Car. Aug.
assidens fingendus 301.
Neratii Prisci edictum 698.

- Neronens agón 218 n. 25, lud. quinquenn. 218 n. 25.
 Neronia 218.
 Neubauer, Jo. Ern. anatom. 155, cf. 188, 201 n. 27.
 Nicaea Italica 110.
 Nicolai, Ern. Ant. Ienens. 188, 201 n. 25. 573.
 Niemeyer, Aug. Herm. 318.
 Niemeyer med. 713.
 Niethammer theologus 193.
 Noctuae volatus Athen. signum victoriae 303.
 Noesselt, Joa. Ang. 569, eius interpretandi ratio 739.
 Non multa sed multum 594.
 Norisius 226 s.
 Normannica nat. acad. Paris. 361.
 Numi Imp. Rom. 221, 224; Antonini 222 cf. 209, tituli eorum 225.
 Odofredus 357.
 Oelsius 193.
 Oemler, Chst. Guil. 185, 199 n. 5; eius de inundat. Ien. oratio 337 s.
 Oeni pons 111.
 Oeserus 521.
 Onuphrii sententia 226 s.
 Oken 712.
 Orphei aetas 512.
 Orphicorum de morte sent. 103.
 Otto reliquias Crusii edit 766.
 Oxonium 358.
- P.**
- Paetz, Ictus Gotting. 544.
 Pagii sent. de decenn. 226 s.
 Parisiensis acad. ortus 354 s., eius constitutio 355, 361; eius superbia 355; ea primogenita Regis filia dicta 370 n. 18.
 Patavina acad., eius ortus 362, eius Rectores 360, 362.
 Paulina Friderica Charl. Aug., Augusti d. filia 41, 43.
 Paulus, H. E. Gtl. 186, 199 n. 10; Ienensis 728, post Heidelbergensis, eius de duellis sententia 340 s.
- Percy archichir. Gallus 706.
 Periclis aetas 529 s. cf. 160.
 Peripateticor. de ira dict. 683.
 Pertinacis numus 222 n. 39.
 Pestalozziani 457.
 Petrarcha 157.
 Petropolitanae Brightii communio 407, iudicium de urbe 407, 443 n. 39.
 Petrus Medices 166.
 Peucer, Hnr. Car. Frid. 280 n. 8, 48 n. 33, 472 n. A. Ziegesaris amicus 475.
 Pfanner, Tobias 731.
 Philadelphus 153.
 Philippus Com. Nassov. 367.
 Philosophia Ienae dicta 285, v. Iud. Gottingensis XVI.
 Philosophia medica 494.
 Philosophorum de morte sententiae 103.
 Picardica natio acad. Paris. 361.
 Picus Mirandulanus 153.
 de Pilsach, vid. *Scnyfl.*
 Pindari de morte sent. 100, 101 n. 13, cf. 140 n. 1; laus Hieronis 539.
 Pinel med. Parisinus 114.
 Pisis schola lat. condita 153, 154.
 Pius VI Amaliam excipit 162.
 Pius VII Pontifex 114.
 Planck, Th. J. Gott. XVI 618, 716.
 Platner, Ern. 645, 703. Eichstadii praeceptor XI, XXV; eius dictum 651.
 Platner, Jo. Zach. Chemnic. 545 n. 687.
 Platonis dictum 6, eius *Idia* 42, 5 n. 13, de antro narratio 303; Sophronis mimos secum tulit 64, 9 n. 31, eius de Orphicis sententia 103; eius Philebus 736.
 Plausus academicus 600 extr.
 Plinii min. de Trai. dict. 11.
 Poggius 153.
 Pompeiana Goeth. domus 522.
 Portensis schola 657 s. 675, Sarninae crepta 778; Boettigeri de a

tio 670 n. 3. Eichstadius ibi
atus XI.
, Frid. 192, 205 n. 53.
i lud. quinquena. 217, sum-
233, numi 221.
eis acad. constitut. 363.
es qui diu regnaverunt 237.
um dignatio doctoribus acad.
aria 25.
aea Goethii 522.
ores magnifici 367.
enes pictor 34 extr.
entiae div. fiducia 123 s.
ausus Francofurt. 566.
, Ed. praem. ornatur 622.
, Jo. Lad., de Ludenio scisci-
XIV s. Eichstadii ad eum de
nio epist. XIV ss., eius mors VI.

Q.

igennalia 224.
Gust. praem. orn. 758, eius
aevio commentatio 333.
cennalia Imperatorum romano-
234.
ennales ludi 216, 218 s. inde a
mo frequentiores et sumptu-
es 233; eorum origo 214 ss.
odo celebrati sint 218 s., numi
221, quo temp. acti sint 226 s.

R.

ch, theol. Gissens. 566.
RNII, Lud. vita 675 not. eius
oria cum Doeringiana coniuncta
-684, paterna disciplina 675,
ium et mores 676, 682 s., pri-
scripta ib. n. 2, eius gramma-
de synonymis lib. 677, victus
nditus, studia grammatica 680
a 681, gener Loebius 680, erga
hiaum agendi ratio 683, ulti-
favor Principis ib.
poldt, God. Christ. 427.
ias schola 354.
Lipsiensis 547.

Rectoratus acad. 347 s. de eius dignit.
oratio 353 ss.
Rectores academici per suffragia creati
358 ex scholaribus 360; eorum digni-
tas et honores 365; dignitas nunc
paulatim collapsa 366. Rectores
primi Ienensis acad. 367.
Regel, Doeringii gener 680.
Reichard, Jo. Aug. 187, 200 n. 17,
573, eius mors 544.
Reifensteinus 161.
Reinesius, Thom. 131.
Reinhardus Viteb. post Dresd. 546,
eius ethica 745.
Reinhardibrunna 136.
Reinhardt, prof. Hildburghausanus 320.
Reinhold, C. Jul. nepos, praemio or-
natus 756.
Reinhold, Car. Leonh. 190 202 n. 36,
276, 728, 756.
Reinhold, Ernest. prof. Ienensis 756.
Reisig, Car. 193.
Reiske, Jo. Jac. 571.
Reiskius Eichhornium adiuvat 637 n.
27.
Reiz 546 Eichstadii praeceptor X. XI,
Boettigerum laudat 659.
Reusa, Jerem. Fr. Tubing. 568.
Reyherus typographus Gothanus 127.
— Andreas Rector gymnasii 129,
132, n. 18.
— Salomon 132.
Rhadamanthus 101.
Rhenomontanus Friderici II secessus
271.
Richter, A. Gottl. Gottingensis 476.
Richter, Frid. v. Joann. Paul.
Richter Gotting. 644.
Ritter, Jo. Guil. physicus 533.
Rivius, Jo. 773.
Roehr, Joa. Frid., Vimariensis, Eich-
stadii ad eum epistola 316 s.; eius
oratio in auspiciis comitiorum Vi-
mariensium 316.
Rolfinkius medicus 188. 202 n. 30.
Romam Fridericus dux saepius pro-
fectus 111 112 116.

Romana domus in horto Vimariensi 285.

Roncalica comitia, a. 1158 356.

Ronneburgensis aqua 760.

Rosenia gens 427.

Rost, Joa. Frid. Archidiac. 428 n. 5.

Rost, Val. 681.

Rothius, Joa. praemio ornatus 759 not.

Rothius Chemniciensis 545.

Rottia Schloezeri filia 716.

Roussovi praeceptum de principibus educandis 39.

Rudolphus I d. Sax. 237.

Rulinkenius Doeringii exemplar 679; eius dicta 17, 585, de Mureti stilo X.

Russorum concentus in templis 407.

S.

Sabina Boettigeri 664.

Salernitana schola 354.

de Salisch, Com. eius de Doeringio elogium 675.

Salmanticensis academia 363.

Salustii praeceptum 697.

Salzmannorum ratio 775.

Sammetus Lipsiensis 546.

Sartorius Ch. Fr. Tubing. 568.

Sartorii civis Goth. causa 467.

Saturnalia Ienae celebrata 389.

Savigny de Rectoratu acad. 347.

Saxoniae Principum privilegium de non appellando 467 a.

Scaligeri, Jos., de decennialibus sententia 227.

Schauer Crusiana edit 766.

Scheidemantel H. G. Ien. 573.

Schelhorn, Cornelia 528 n.

Schelleri grammatica a Ramshornio ed. 677.

Schelling, Fri. Guil. Jos. 190, 203 n. 40, 712; Goethii amicus 532.

Schelver, Frid. Jos. 192, 205 n. 55.

SCHILLER, Frid. Vimariae sub Amalia decus 158, 192, 204 n. 47; Oratio de eo 1839 habita 721 — 731;

quae Ienae debuerit 723 ss. a) impetus eius temperatus ib. S. in schola Carolina 724, Latrones trag. 725, fuga Manhemium 726, Fallaciae et Amor, Carolus Princeps 728, S. primum Carol. Aug. innotescit 727, Ienam venit, b) ingenii vim alit et roborat litt. stud., cum collegis et cum Goeth. necessitudo 728 a. Xenia 729, c) philosophiae studium 730, Horae 730, studia et opera historica 730 a. Eius opera optimum monumentum 721, profunda sensu 727, tragoediarum virtutes 723, statua ei erecta 719 a. S. cum Goetho comparatus 729.

Scabinatus Ienensis 467.

Schleiermachers de academicarum rerum emendatione liber 542, n. de disputationibus latinis iudicium 461, eius disciplina cum Crusiana comparata 742 cf. 715. Baumg. Crusius eius memoriam celebrat 764 n. 17.

Schlegelii fratres 193.

Schlegel iudex Schilleri 729.

Schlichtegrollius bibliothecae Gothanae praefectus 120.

Schloezerus Eichhornii magister 617, post collega 618, eius de Petropoli iudic. 443 n. 39.

Schmelkii carmen 672.

Schmid, Achat. C. L. 465. 568.

Schmid, Car. Ern., decan. Iuridicor. a. 1828 345.

SCHMID C. C. Erh. 186 eius vita 561 ss. 199 n. 9; origo 563, pueritia 564, a patre instituitur 565 studiorum Ienens. ratio cum Griessbachiana comparata 567, 571 a., 587, varias disciplinas colit 572 a., post privatam operam navat litteris 576, Herdero probatur 576, Schaebergae per biennium vivit, Ienam redit 577, studiis privatis praeparatus docere incipit 582, eius de phi-

- lologia dictum 574; cura studiosorum Gothanorum ei demandata 561, eius oratio in memoriam Ernesti ducis habita 18; eius moderatio 190, 203 n. 38.
- Schmid, Jo. Guil. 186, 199 n. 9.
- Schmid, Theoph. Lud., Erhardi pater 563, doctissimus 565, eius de lectione veterum sententia 575.
- Schmidt, Franc., Bambergensis 319.
- Schmidt Portensis XXV. 658.
- Schmidt, A. med. 695.
- Schuaubert, Andr. Jos. 443 n. 36.
- Schnaues 411.
- Schnurrer, Frid. 580.
- Schoemann pater legat. ad Napol. 696 n.
- Schoemann, Xav., 700.
- Scholae, v. *Berytiensis*, *Budissensis*, *Carolina*, *Florentina*, *Gubenensis*, *Neapolitana*, *Portensis*, *Salernitana*, *Vimariensis*, vid. et *Gymnasia*.
- Schottus Lipsiensis 546.
- SCHOTT, H. A. eius memoria 654 — 668 vita 669 n. 1, prima tirocinia 657, studia academica 657; Carum audit 662, quae primum ediderit 659 s., eius professiones Vitebergensis, Lipsiensis 660, denique a Carolo Augusto Ienam vocatur 656, 660, Schotti in eo modestia 656, ratio theologica, scribendi industria 661 s. 670 n. 11 12, eius N. T. a Baumg. Crusio editum 739, Ienensis vitae commoda 662, eius *εὐθαρσεία* 734; eius orationes academicae 118, 140 n. 3, 208, 261, eius virtutes 665 s.
- Schottin, Reinh. praem. ornat. 759 n.
- Schroeckh, Jo. Matth. 570.
- Schroeder med. Coburg. 718.
- Schrosterus, Joann. bis Rector Ien. 367.
- Schuderoff Altenburgensis 208.
- Schütz, Christ. Godfr. 191, 204, 245, 573, 569; *Ephemerides* edit 728; honoris causa nominandus XXVI 588.
- Schützius, Fr. Hnr. Guil. praemio ornatus 249.
- Schulz, Jo. Lud. Halens. 569..
- Schulzii Gothani de Doering. oratio 675.
- Schulze, Dav. Vratislaviensis 319, 757, Kissingae moratus 762 n. 6, 769.
- Schwabe, Joh. Frid. Henr. eius carmen 443 n. 37.
- Schwabe, Traug. Leber. 442 n. 33.
- Schwarzius Ien. 714, theol. practicum docet 746. Orationem in exequiis Ziegessaris habuit 490. Schwarzii de Baumgart. Crusio ad Eichstad. epistola 770, in eius funere orationem habet 768.
- Schweitzerus Christ. Guil. 193, 280 n. 8.
- Scioppii supercilium IX.
- Scythia Herodoti 590.
- Seckendorffius bibliothecae Gothanae praefectus, Ernesti Pii studia iuvat 125 cf. 182, 142 n. 16, auctor historiae ecclesiasticae Gothanae 132, 133.
- Seckendorffius Vimariae sub Amalia decus 158.
- Seelenia gens 427.
- Segner Halensis 569.
- Seetzen ab Ernesto duce in Orientem missus 60, eius epistolae ad Hammerum 77 n. 22.
- Seidensticker, Ant. Lud. 187, 201 n. 22.
- Seidlitzius 270.
- Seminarium homilet. Ien. 671 n. 17.
- Semler, Joa. Sal. 569, 577, obviam ivit superstitioni 606.
- Senecae de usu verbi *Auditores* narratio 17 not. ad Lucilium hortatio 61.
- Senfft de Pilsach Com. 434.
- Septimii Severi decennalia 233.
- Setinum 775.
- Sexagenarii de ponte deiectionis 610.

- Sforza, Franciscus 163.
 Shakespearus Goethii exemplar 517,
 eius laudes 720, iudicium de mu-
 sica 398.
 Sieboldus 320.
 Siegmunn Lipsiensis 468.
 Simon, Semleri dux 606.
 Sirmondi, Jac., de tempore actorum
 quinquennialium cet. sententia 226.
 Societas latina Ienensis XXVII, 712,
 460, 461.
 Societas mineralog. Ien. 405.
 Societas litt. apud Amaliam 156.
 Societates, v. *Gottingens*.
 Socrates semper hilari vultu 752, eius
 dicta 39, 40.
 Solemnia quinquennalia, decennalia,
 vicennalia, tricennalia etc. 209 ss.;
 eorum quatuor aetates 231.
 Somni frater Θάνατος 102.
 Sophistarum loquacitas 601.
 Sophoclis de vita post mortem ver-
 sus 100.
 Sophronis mimi Platoni cari 64.
 Souhamus miles Gallus 376.
 Spadanæ aquae 110.
 Spener Phil. Jac. 438 n. 10.
 Spiegelius c. Voigtio Erfordiae deten-
 tus 376.
 Spinozae tractatus theologico-politi-
 cus 606.
 de Staël-Holstein, Augusti ducis ad
 eam epistola 83, cf. 78 n. 26.
 Stahlius 193.
 Stammetz, Franc. Enst. 427.
 STARKIANAE gentis stemma 685.
 Stark, Car. Guil. 685, vita 712 — 715;
 Berolinum vocatur 688, eius virtu-
 tes 686, 688, eius de latina lingua
 iudicium 710, libri 714 s., libelli la-
 tine scripti 710 s., eius mors 686.
 — Bernardus 685, 714.
 Stark Car. Fr. Ed. 685.
 Stark Cheti. Lu. Guil. prof. e. o. Ie-
 nensis 685, 687, vita 715 — 717,
 lectiones ab eo habitae 716, libri
 717.
 Stark, Guil. 714.
 Starkius, Joa. Cheti. I. 188, 202 n. 31,
 685, 687, vitae conspectus 680 s.,
 amici 690 scripta ib. ad Saxonum
 regem vocatur 688.
 STARK, Joa. Chet. II 33, 115 extr. 685
 eius merita 687, Memoria eius 693
 — 704; vitae conspectus 706 ss.,
 felicitas academica 693, 701. Eius
 origo ib., studiorum amplitudo 694,
 ars chirurgica 695, nosocomio mili-
 tati 1806 praeficitur 695, iterum a.
 1813 696, peregrinationes ib. ad
 Napoleonem legatus 696 n. 2; Pri-
 cipum favor 697, eius constantia
 697, libri et libelli 698 s. 706; cli-
 nicæ exercitationes 700, munera
 701 s. praemia 702, opes, familia
 florens 703, prospera valetudo 703
 s. mors inopinata 704; luctus de
 eius morte 692 s. Starkius quaedam
 de Augusti ducis vita cum Eich-
 stadio communicavit 33.
 — Joa. Zacharias 689.
 — Maria 714.
 Stein, Andr. rector Vimar. 425 n. 3.
 Steinus Comes 437 n. 2.
 Stiebritz Halens. 569.
 Stigellii epistola a. 1558 444.
 Stockmannus Lips. 546.
 Stolbergius C37 om. 4n. 2.
 Storch 407.
 Storr, G. C. eius superstitio 634 n. 9.
 Strigel, Victorin. 367, 736.
 Strombeck, ad eum praefatio V — XIII
 eius mora 777.
 Studiosorum nostratium nimia festi-
 natio 574.
 Sturm, Car. Chr. Gttl. 429.
 Succovius, Gust. Guilielmi fil. prae-
 mio ornat. 624.
 Succoviorum vitae 502 ss.
 Succovius, Laur. Jo. Dan. 192, 204 s.
 49, 644, 712; eius vita 502.
 Succovii, Guil. C. Fr. eius filii, bis
 quinquennalia 471, 491, eius vir-
 tutes merita secundae res 492, pa-

blica laus 493, eius vita 503, scripta 504; eius clinicae exercitatt. 700, 706. cf. 714.
 Suetonii descriptio Augusti Imp. 67.
 Sulzerus medicus, Friderici ducis comes 109.

T.

Taciti dicta 20, 734; Ludenii de Germania sententia XXII.
 Tennemann, Guil. Theoph. 190, 203 n. 41.
 Tettenbornii vita IX.
 Textor, Cath. Elis. Goethii mater 529.
Θάνατος et *νηψ* qua differant 98 n. 7; eius effigies 102. v. *Somnus*.
 Theatrum Vimariense 160, 285, 523.
 — Ienensibus non concessum 161.
 Theden med. 695.
 Theophrasti dictum 665.
 Theognidis de morte verba 99.
 Thibaut, A. Fr. Iust. 187, 201 n. 21.
 de Thuemmelt 76 n. 18.
 Thuringiae Landgraviorum monumentum 136.
 Tiberii decennalia 233.
 Tibulli de Iside dictum 696.
 Tieffurtinus Amaliae secessus 163, 477.
 Timanthes pictor 520.
 Tittmann, Fr. G. 642.
 Tittmanni, Jo. A. H. de rebus academicis libellus 542 n.
 Toupins 585.
 Traiani decennalia 233.
 Traversarius, Ambros. 153.
 Tribbechovius, Adam 131, 133.
 de Truetschler, Cancellarius Altenburgensis 76 n. 18, ad eum epistola de vita Augusti ducis missa 31; eiusdem sacra semisaecularia 78 m. s.
 Turium 111.
 Tzschucke, Car. Hnr. 774 s. cum Augusto Imp. comparatus 775.

U.

Ugolino trag. 725.
 Ulrich, Jo. A. Hnr. 190, 202 n. 37, 573, 575, 617, ab Augusto duce quem edocuerat 40 ornatus 26, mortuus a. 1813 b. not.
 Urbanus IV Pontifex 362.

V.

Varnhagen ab Ense, cum Eichstadio Kissingae moratur 769 qui ei dedicavit hunc librum; eius in enarrando virtutes IX.
 Vater, J. Sever., 186, 200 n. 12.
 Vent, Hnr. Guil., eius orat. 584.
 Ver sacrum Academiae 595, 630 n. 1.
 Victoria in numis 222 s.
 Vienna a Turcis obsessa 133.
 Villers de academicarum rerum emendatione 542 n.
 Villoison, Amaliae laudator 152, 159 n. 9, 477, eius de Vimaria iudicium 722.
 Vimaria Athenae Saxonicae 159, 241 n. 6, 722, eius laus 160, theatrum ib. 160, 285, 523, odeum 160, arx combusta a. 1618 424, iterum Amalia regnante 161. Urbis splendor per Carolum Augustum Goethium et Voigtium effectus 273; Vimariae Iena multa debet 722.
 Vimariensium cum Ienensi acad. necessitudo 722.
 Vimariensium cum Gothanis de ditione Altenburgica pactum 124 extr.
 Vimariensis aula eruditionis emporium 531, cf. 158.
 Vimariensis schola 656, 660, 669.
 Visconti 661.
 Vitebergensis Academia 351.
 Vockerodt, Godofredus 133.
 Voelker, Go. Chrph. Guil. 453, 575.
 Voeringius med. 695.
 Vogt, Johannes, gymnasii Ienensis a. 1530 Professor 424.
 Voigtianae gentis stemma 379 v. ad p. 438.

- Vogt, Antonius Theoph. 430 n. 5.
 — Car. Theoph. Ictus 428 n. 5.
 — Christ. Frid., Theoph. fil. 429.
 — Christiana Friderica, Erdmanni coniux 430 n. 5.
- Voigt, Christ. Gottl. (fil.) 222 n. 39, eius memoria 373—422, virorum de ea iudicia 445 s., eius gens 379 ss. avunculi Muelleri 436 s., mater 382, ortus et educatio 383 s., studia academica 387 s. epigrammata 387, 439 n. 18., consuetudines 389 ss., studiorum ratio 392 s., peregrinationes 395, Dresdae commoratur 396, eius artes 398, cum Ienensibus familiaritas 400, V. in Regimimis collegium receptus 400, eius virtutes 401, nova munera 402 extr. eius humanitas 403, Carolum Fridericum instituit 404, honores ei tributi 405, Doctoratus 442 n. 36, legationes in Russiam 406, in Borussia 407, eius a. 1806 industria et cura civium 408 s., in Academia merita 409, eius vita privata 412 s., corporis forma 413, habitus ib. virtutes domesticæ 414 s., eius matrimonia 416, in amicos bonitas 417, ob epistolam interceptam a. 1813 Erfordiam captivus trahitur 375 s. redux in morbum incidit ib., fortis et constans moritur 419 cf. 481 s., collegarum de eo moeror 401, patris 376, 378, sacra funebria 421.
- Christ. Gottl. pater 381 v. 430, Osanni vitricus 222 n. 39, eius mater 429 ad filium carmen 447, eius indoles ib. eius de filio luctus 376, 378 ib. Ienam a. 1790 missus 393, nobilitate ornatus (a. 1807) 406, eius cum Frankenbergio commercium p. epistolas 447 n. 50, cum Ziegesare familiaritas 460. V. huius in disputando adversarius 465, eius mors 532 n., eius cum Andr. de Beck coniunctio 769.
- Voigt, Ern. Frid., Theophili fil. 429.
- Voigt, Ern. Frid. 380, 425 n. 2.
 — Jacob (circa a. 1493) 422 n.
 — Joann. 380, 424.
 — Joa. C. Guil. 394, 429 n.
 — Jo. Henr. 192, 204 n. 50.
- Vogt, Jo. Lud. Godofr. sacerdotum testes 421.
- Voigtius Theoph. Guil. 381, 428 eius uxor 435.
- Voigt, prof. Ien. 728.
- Volkmanni de duellis sententia 34
- Voltarius Goethii exemplar 517; cum Friderico II consuetudo 27
- Vossius Goethii antesignanus 517; cum Eichstadio coniunctio XXII
- Vota X, XX et XXX Imperatorum manorum 209 ss. 224 s. libri de conscripti 211 not.

W.

- Wachler historicus cum Ludenio comparatus XXI.
- Wagneri Dresdensis ἀρχιβία X.
- Wagneriana familia Dreed. 396.
- Walchii, Ziegesaris doctores 455.
- Walchii theol. Ien. ampla doct. 736.
- Walchius, Car. Fridericus, Rector 1774, 179 cfr. 186, 200 n. 16.
- Walch, Frid. Aug. med. 700.
- Walch, Imman. 191, 203 n. 44.
- Walch, Jo. Ern. Imm. 348, 461.
- Walch, Jo. Georg. 185, 198 n. 1
- Wangenhemia, Magdal. Aug. m. Ant. Ziegesaris 473.
- Watson, Urs. Elis. 383, 438 n. 16.
- Matthæus 438 n. 12.
- Weber theologus 648.
- Weber, E. Ad. Ienens. 432, 573.
- Weber, Joa. Geo. 437 n. 4.
- Wedel, prof. Ienensis 494.
- Wegscheider a Baumg. Crusio i pugnatus 740, 763 n. 12.
- Weissius Chr. Fel. Eichstadio f. XI.

- Jes. Frid. Ephorus Io-
 , Herm. de loci Hero-
 tione sententia 590 a. not.
 atio ad Opuscula XXIII
 gusti ducis magister 40.
 iteb. 546.
 , Hofprediger 428.
 Goethii 512 aequalium de
 i ib.
 supremum iudicium 462
 itatio ib.
 . Aug. 156, 572 extr. 564.
 on. E. Bas. Ienens. 458,
 poeta) 722, Caroli Aug.
 71 n. 4 eius de philoso-
 ate iudicium 277, W. Lu-
 ratii aemulus 757, Eich-
 inctus 756 a. 1806 a mi-
 lis turbatus 479. W. Mer-
 , W. funus 733.
 Camena 158.
 . 546.
 i Oeseri discipulus 521,
 eo liber 522.
 70.
 sol. Lips. 670 n. 2.
 107.
 . praemio ornatus 539.
 Jo. Fr. Theod., de duel-
 a 341.
 a Friderico II. Halam
 76.
 Aug. 709, eius dictum
 historiarum professori-
 um XVIII; W. de stilo
 X; eius crisis Homeric
 hristi. Frid. Car. 401.
 ar. Lud. 192, 204 n. 48.
 uil. 406.
 Schilleri affinis 718.
 Wuestemann Gothanus ab Eichstadio
 magni habitus XXIII, eius laudat.
 Doeringii 675 n. Doeringii opuscula
 ab eo edita 677 n. 2.
 Wytttenbach (med.) 592.
 Wytttenbach, Dan. iteratarum lectio-
 num laudator 395, 440 n. 25.
 X.
 Xenia Goethii 517.
 Xylander 680.
 Z.
 Zach astronomus 66, eius diarium 94
 n. 37.
 Zenker medicus 695.
 Zeyss, Ottonis, de philosophia Pindari
 comment. praem. orn. 312, eius
 laus 313.
 Ziegenhainensis dux 330 s.
 Zickler Prorektor Ien. 689.
 Ziegesar urbs 496.
 Ziegesaria gens 496 ss. loci de ea ex
 lexicis nobilium deprompt. ib.
 de ZIEGESAR, Anton, Augusti fil. 473,
 eius Elogium 471 — 495, germanice
 a Guenthero versum 672. Z. in
 gymnasium Gothanum receptus 473,
 Doeringio carus 474, in Acam. Ien.
 it 474, Hufelandum et Loderum co-
 lit 475, cum Peucero coniunctus 475,
 inde in Georgiam Augustam ib. inde
 in aulam Vimariensem adscitus 476,
 Einsiedelii socius 477, honores au-
 lici ipsi tributi 476 n. 7, vita aulica
 et cum hominibus ingeniosis com-
 mercium 477 s, eius a. 1806 cura
 afflictis et laborantibus tributa 478
 s. Z. Wielandum tuetur Murati au-
 xilio 479. A. 1807 novis honoribus
 ornatur 480, Amaliae funus prose-
 quitur 480, eius cum Principibus
 itinera 480, conventus Erfordiensis
 481, eius luctus de Voigtii fato 482.
 Z. director ordinum Provincialium
 483, Mareschallus provincialis 483
 a. 1815, *Landesdirectionspräsident* 484,

Einsiedelio, summi iudicii Ienensis praesidi, sufficitur 485, a. 1825 solus praeses ib. eius multa negotia; Z. societatum piarum assessor 486, accessus Drakendorpianus ib. Curator academiae humanissimus et strenuus 487 s., valetudinis incommoda, thermis Francisci non sublata, constantiam animi non frangunt 489 mors ib. Exsequiae 490. Eius humanitas 473 cum nobili ambitione consociata 474, elegantia 475, studiorum severitas 478.

de ZIEGESAR, Aug. Frid. 76 n. 18; eius parentalia indicuntur et vita enarratur 450—470; Schotti in eius memoriam oratio 470 cf. 483. Z. puer mature orbus 452 a. XVI aetatis

Academiae ingreditur ib. eius aequales 453, Hellfeldi pupillus 452 auditor 451, 455, eius studiorum ratio 454 ss. matheseos et linguarum cognitio 456, 459, eius merita de aerariis 458, disputandi peritia 461 s., eius diss. de visitatione iudicii cameralis imperii 462, eius disputatio 465, eius Corpus legum Gothanarum 466, libellus de crimine Sartorio imputato 466 n. eius cum Voigtio amicitia 460, eius munera in republica suscepta 469 n., eius mors 482, eius filius Antonius (q. vide) 472.

Ziesar s. Ziegesar urbs 496.

Zinkeiseni, Joa. Guil., commentatio de Francorum Maiore domus praemio ornata 249 s.

INDEX VERBORVM

NOTATV DIGNIORVM

AUT AB AUCTORE EXPLICATORVM.

690.
non Universitas dicenda
alis (Kammerjunker) 476
177.
X, 458.
62.
vocabuli usus 17.
i n. 20.
rarii VIII.
Rectoris Parisini vicarius
12.
cavillator 585.
rum tributi nomen 220.
α 761.
aetas iuvenum 389, 440
um notio 212.
q. decennalia 212 n. 3.
459.
ipatus 231 n. 58.
e. doctor 357.
oci 357.
extr.
734.
79.
477.
iraecorum quoad mortis no-
102.
cademiarum 20.
Saxoniae cognomentum 45,
ipatus Gothani et Alten-
s, Augusto duce 45.
337.
Genesis s. Nemesis 296 s.
Genethlia 297.
Historiarum professores XVIII.
Honoris causa nominare 588 not.
Humanitas 96.
Humanitatis notio 241.
Idæa Platonis 42, 75 n. 13.
Instaurativi ludi 213 n. 6.
Inreconsultorum vocabula quaedam
469.
Iurisprudentes 362.
Medicamen 588 n.
Mediocritas 560, 573, 585, 751 s. unus
vocabuli apud veteres 591.
Memoriae 542 extr.
Meticulosior 303 med.
Nemesis 297, 300 n. 2.
Nobilior verborum sensus 17 not.
Nullitatis querela 467 s.
Optio fori studiosis concessa n. 356.
Philologia humanitas artium 129.
Primi decennales 225.
Popula an populus, 588 not.
Quinquagennalia novum vocabulum
180, 209.
Quinquennialium notio 212 cf. 214
n. 7.
Rationalistae 740.
Semisaecularia barbarum vocabulum
237.
„Suiten“ studiosorum 342.
Universitas 362.
Velarius (Kammerjunker) 476 n. 7.
Vicennialium notio 212.

EMENDANDA.

- P. 33 l. 2 a fin. pro *cicum* lege *civium*.
— 33 in not. pro *Diskau* lege *Dieskau*.
— 34 in not. pro *Corolus* lege *Carolus*.
— 52 l. 4 pro *exstingerent* lege *exstinguerent*.
— 75 l. 9 a fin. pro *ei* lege *et*.
— 90 l. 4 a fin. pro *pentalons* lege *pantalons*.
— 95 l. 1 pro *raréfierat* lege *raréfierait*.
— 97 l. 6 a fin. pro *colerenter* lege *colerentur*.
— 112 l. 16 pro *Augusto fratri* lege *Augustum fratrem*.
— 134 l. 9 a fin. pro *sensentiam* lege *sententiam*.
— 137 l. 2 pro *Princepe* lege *Principe*.
— 201 l. ult. pro *Halas* lege *Halam*.
— 215 n. 18 l. 2 pro *πεντάκις* lege *πενταύκις*.
— 216 n. 17 pro *ἐπιθήκη* lege *ἐπιθήκη*.
— 356 l. 5 pro *ab* lege *ad*.
— 376 l. 2 a fin. pro *gratificaretur* lege *gratificaretur*.
— 463 l. 14 a fin. pro *auspiciis* lege *auspiciis*.
— 524 l. 19 pro *professoris* lege *professionis*.
— 641 not. pro *seorse* lege *seorsim*.
— 721 l. 2 a fin. pro *summo* lege *sumo*.
— 727 l. 9 pro *tragoedis* lege *tragoediis*.
-

12

13

14

